ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ:

"ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ"
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΡΙΑ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΧΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Παρασκευή - Ειρήνη Μπλαντζώνη

Αθήνα 2017

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ:

"ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ"
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΡΙΑ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΧΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Παρασκευή - Ειρήνη Μπλαντζώνη

Τριμελής Επιτροπή

Ανδρομάχη Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)

Θεόδωρος Παναγόπουλος, ομότιμος καθηγητής του τμήματος Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς

Ισμήνη Κριάρη, Πρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright ©, Παρασκευή - Ειρήνη Μπλαντζώνη 2017
All rights reserved. Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται στο συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

Α.Ε.Π. :	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Α.Ε.Π.Ο. :	Αποφάσεις Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων
Βλ. :	Βλέπε
Β.Δ. :	Βασιλικό Διάταγμα
Γ.Π.Σ. :	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
Γ.Ο.Κ. :	Γενικός Οικοδομικός Κανόνας
Δ.Α.Ν.Σ.Μ. :	Διεύθυνση Αναστήλωσης Νεότερων και Σύγχρονων Μνημείων
Δ.Β.Μ.Α. :	Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων
Δ.Ε.Ε.Α.Π. :	Διεύθυνση Ειδικών Έργων Αναβάθμισης Περιοχών
Δ.Ν.Π.Κ. :	Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Δ.Ν.Σ.Α.Κ. :	Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς
Δ.Π.Μ.Σ. :	Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Ε.Α.Χ.Α. :	Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας
Ε.Β.Α. :	Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Ε.Ε. :	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ε.Α.Ε. :	Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου
Ε.Ζ.Υ.Σ. :	Ειδικές Ζώνες Υποδοχής Συντελεστή
Ε.Μ.Π. :	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Ε.Ν.Μ. :	Εφορεία Νεότερων Μνημείων
Ε.Ο.Τ. :	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
Ε.Π. :	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ε.Π.Α.Ε. :	Επιτροπή Πολεοδομίας και Αρχιτεκτονικών Ελέγχων

Ε.Π.ΠΕΡ. :	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλοντος
Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ. :	Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Θεμάτων
Ε.Τ.Π.Α. :	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
Ζ.Α.Σ. :	Ζώνη Αγοράς Συντελεστού
Ζ.Ο.Ε. :	Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου
Κ.Α.Σ. :	Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο
Κ.Β.Π.Ν. :	Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας
Κ.Ε.Δ.Κ.Ε :	Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας
ΚΕ.ΣΑ.ΤΟ. :	Κεντρικό Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής και Τοπίου
Κ.Π.Σ. :	Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
Κ.Π.Ζ. :	Κύκλος Ποιότητας Ζωής
Κ.Σ.Ν.Μ. :	Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων
Κ.Σ.Χ.Ο.Π. :	Κεντρικό Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος
ΙΝ.ΕΠ.:	Ινστιτούτο Επιμόρφωσης
Μ.Κ.Ο. :	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
Μ.Π.Ε. :	Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Μ.Σ.Δ. :	Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης
Ν.Δ. :	Νομοθετικό Διάταγμα
Ν.Ο.Κ. :	Νέος Οικοδομικός Κανονισμός
Ν.Π.Δ.Δ. :	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ. :	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Ν.Σ.Κ. :	Νομικό Συμβούλιο του Κράτους
Ο.Η.Ε. :	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ολ. :	Ολομέλεια
Ο.Τ.Α. :	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Δ.Ε. :	Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
Π.Δ. :	Προεδρικό Διάταγμα
Π.ΟΜ.ΙΔ.Α. :	Πανελλήνια Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Ακινήτων
Πρβλ. :	Παράβαλε
Σ.Α.Δ.Α.Σ. :	Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανώτατων Σχολών

Σ.Α.Κ.Χ. :	Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου (Ευρωχωροταξικό Σχέδιο)
Σ.Ε.Κ. :	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
Σ.τ.Ε. :	Συμβούλιο της Επικρατείας
Συνθ.Ε.Κ. :	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.:	Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης και Ανάπτυξης Πόλεων
Σ.ΧΟ.Π. :	Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος
Τ**.Ε.Ε. :**	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας
Υ.ΜΑ.Θ. :	Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης
ΥΠ.ΠΟ. :	Υπουργείο Πολιτισμού
Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε:	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
Φ.Μ.Α.Π. :	Φόρος Μεγάλης Ακίνητης Περιουσίας
C.I.A.M. :	Congres International d' Architecture Moderne
D.C.M.S. :	Department of Culture Media and Sports
I.C.O.M.S. :	International Council on Monuments and Sites

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....16

Αντικείμενο Διατριβής.....19

Πρωτοτυπία Διατριβής.....20

Μεθοδολογία.....21

Περίληψη.....24

Λέξεις - Κλειδιά.....25

Abrastract.....26

Keywords.....27

Εισαγωγικά:

"Εννοιολογική προσέγγιση – Κεντρικές έννοιες περί της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος - Η σύνδεση και η διαπλοκή τους"

Η έννοια των όρων περιβάλλον και προστασία του περιβάλλοντος 28

Η έννοια του όρου πολιτιστικά αγαθά – Τα είδη και οι κατηγορίες των πολιτιστικών αγαθών 36

Κεφάλαιο Α'

''Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς σε νομοθετικό και νομολογιακό επίπεδο''

1.1 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε νομοθετικό επίπεδο : Συνταγματικό - Εθνικό - Ευρωπαϊκό - Διεθνές.....44

1.1.1 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς σε Συνταγματικό επίπεδο.....44

1.1.1.1 Η Συνταγματική επιταγή προστασίας φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ως ενιαίο σύνολο…….45

1.1.1.2 Η ρητή κατοχύρωση της Αρχής της Αειφορίας, στο άρθρο 24 του Συντάγματος…….46

1.1.1.3 Η ιδιαίτερη Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος……..49

1.1.1.4 Οι πολιτιστικές δραστηριότητες που δεν υπάγονται στην Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος 51

1.1.2 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς σε Εθνικό επίπεδο…….……52

1.1.2.1 Νόμοι και νομοθετήματα 52

1.1.2.2 Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελληνική έννομη τάξη…….57

1.1.2. Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για την περιβαλλοντική προστασία…….64

1.1.2.4 Ιστορική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς νομοθεσίας της προστασίας του περιβάλλοντος 65

1.1.2.5 Το Ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας.....71

1.1.2.6 Η προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς 74

1.1.2.7 Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....79

1.1.2.8 Ευρωπαϊκοί και Διεθνείς Οργανισμοί για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....88

1.1.2.9 Άλλες Διεθνείς πρωτοβουλίες στον τομέα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....93

1.1.2.10 Συμπεράσματα ως προς την προστασία των πολιτιστικών αγαθών 94

1.2 Το Συμβούλιο της Επικρατείας ως σημαντικότερος παράγοντας για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων και εν γένει της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.....96

1.2.1 Συμπεράσματα αναφορικά με τη συμβολή της νομολογίας στην βελτίωση των κανόνων Δικαίου για τους παραδοσιακούς οικισμούς και τα διατηρητέα κτίρια οριοθετούμενα ως κύρια στοιχεία του πολιτιστικού περιβάλλοντος 116

Κεφάλαιο Β΄

"Η ανάγκη διαμόρφωσης ενός θεσμικού πλαισίου ως παράγοντα βιώσιμης ανάπτυξης για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

2.1 Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων - Η προβληματική λειτουργία.....123

2.1.1 Διατηρητέα κτίρια - μνημεία :.....128

2.1.1.1 Ειδικό θεσμικό πλαίσιο - Διοικητικές διαδικασίες.....128

2.1.1.2 Συναρμόδια Υπουργεία αναφορικά με την κήρυξη των διατηρητέων κτιρίων :.....129

α) Συναρμοδιότητα ΥΠ.ΠΟ και Υ.Π.ΕΝ.....129

β) Συναρμοδιότητα Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας - Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής - Υπουργείου Μακεδονίας /Θράκης.....139

2.1.1.3 Προβλήματα που αναφύονται στις διυπουργικές σχέσεις αναφορικά με τα διατηρητέα κτίρια.....144

2.1.2 Παραδοσιακοί οικισμοί :.....146

2.1.2.1 Ειδικό θεσμικό πλαίσιο - διοικητικές διαδικασίες.....146

2.1.2.2 Συναρμόδια Υπουργεία αναφορικά με την κήρυξη των παραδοσιακών οικισμών : Συναρμοδιότητα Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας - Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής - Υπουργείου Μακεδονίας / Θράκης.....151

2.1.2.3 Προβλήματα που αναφύονται στις διυπουργικές σχέσεις - Νομικά ζητήματα που αφορούν στην προστασία των παραδοσιακών οικισμών 154

2.1.2.4 Νομικά ζητήματα που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο των παραδοσιακών οικισμών 158

2.2 Οι αιτίες της ισχύουσας αναποτελεσματικής προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς 161

2.3 Συμπεράσματα και προτάσεις περί την ουσιαστική προστασία και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς : των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων 168

Κεφάλαιο Γ΄

"Ευρωπαϊκά πρότυπα προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς : Διαχείριση και προστασία των ιστορικών οικιστικών συνόλων σε Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία"

3.1 Μεγάλη Βρετανία: Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά 195

3.1.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς 195

3.1.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία 197

3.1.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων 200

3.1.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας 202

3.1.5 Μέτρα Προστασίας 203

3.1.6 Χρηματοδότηση 204

3.1.7 Μητρώο - Οι Λίστες 205

3.2 Γαλλία : Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά 206

3.2.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς 206

3.2.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία 208

3.2.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων 213

3.2.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας 214

3.2.5 Μέτρα Προστασίας 215

3.2.6 Χρηματοδότηση 216

3.2.7 Μητρώο 217

3.3 Ιταλία : Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά 218

3.3.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς 219

3.3.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία 220

3.3.2.1 Ο Ενιαίος Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου 220

3.3.2.2 Η Δομή του Κώδικα.....222
3.3.2.3 Το Ενιαίο Ιταλικό Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Δομή και λειτουργία της Ιταλικής νομοθεσίας……..224
3.3.2.4 Η αυτοτελής Περιφερειακή νομοθετική προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Soprintendenze)……..225
3.3.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων.....227
3.3.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας.....227
3.3.5 Μέτρα Προστασίας.....230
3.3.6 Χρηματοδότηση.....232
3.3.7 Μητρώο.....233

3.4 Ιστορικά κέντρα των πόλεων στην Ευρώπη.....233

3.5 Ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί της Ευρώπης.....236
3.5.1 Ιστορική Αναδρομή - Ιστορικά οικιστικά σύνολα της Ευρώπης.....236
3.5.2 Παραδείγματα ιστορικών διατηρητέων οικισμών στην Ευρώπη.....238
3.5.2.1 Παράδειγμα διατηρητέου - ιστορικού οικισμού στην Μ. Βρετανία: Lavenham.....238
3.5.2.2 Παράδειγμα ιστορικού διατηρητέου οικισμού στη Γαλλία: Carcassonne.....240
3.5.2.3 Παράδειγμα διατηρητέου - ιστορικού οικισμού στην Ιταλία: Alberobello.....245

3.6 Η περίπτωση της πόλης του Urbino Ιταλίας - Παράδειγμα ουσιαστικής προστασίας και βιώσιμης ανάπτυξης.....247
3.6.1 Το Ιστορικό κέντρο της πόλης Urbino.....247
3.6.2 Το Ιστορικό κέντρο του Urbino, παράδειγμα ουσιαστικής διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....249
3.6.3 Η ουσιαστική διατήρηση και προστασία του Urbino ως παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και εξέλιξης.....251

3.7 Σύγκριση τωνΕυρωπαϊκών προτύπων προστασίας με το Ελληνικό.....254

3.8 Συμπεράσματα.....258

Κεφάλαιο Δ΄

"Παραδοσιακοί οικισμοί και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Η περίπτωση της νήσου Χίου"

4.1 Ερμηνευτικό πλαίσιο μεθόδου της μελέτης της νήσου Χίου 262

4.1.1 Η επιλογή των Χιώτικων παραδοσιακών οικισμών ως παράδειγμα ανάγκης ουσιαστικής προστασίας 263

4.1.2 Μέθοδος : Η ολιστική προσέγγιση των παραδοσιακών οικισμών 265

4.2 Η Ιστορία της Χίου 269

4.2.1 Ιστορία της πολεοδομικής εξέλιξης της Χίου 272

4.2.2 Πολεοδομική εξέλιξη 275

4.2.3 Όροι και Περιορισμοί δόμησης 277

4.2.4 Ο Πολεοδομικός σχεδιασμός 279

4.3 Ιστορία της Αρχιτεκτονικής της Χίου.....282

4.3.1 Η πόλη της Χίου 282

4.3.2 Οι οικισμοί.....285

4.4 Η αρχιτεκτονική της Χώρας και του Κάμπου.....288

4.4.1 Τα Αρχοντικά 288

4.4.2 Τα μορφολογικά στοιχεία αρχιτεκτονικής 289

4.5 Η αρχιτεκτονική των χωριών 296

4.5.1 Οι παραδοσιακοί οικισμοί των χωριών 297

4.5.2 Το Νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των Μαστιχοχωρίων Χίου 306

4.6 Παραδείγματα Χιώτικων ιστορικών παραδοσιακών οικισμών που χρήζουν ουσιαστικής προστασίας 309

4.6.1 Το παράδειγμα των παραδοσιακών οικισμών : Ανάβατου, Πυργίου και Κάμπου…….311

4.6.1.1. Ο οικισμός του Ανάβατου Χίου.....312

4.6.1.2. Η πρόταση ουσιαστικής προστασίας : Αναβίωση του οικισμού του Ανάβατου 316

4.6.1.3. Το παράδειγμα αναβίωσης του παραδοσιακού οικισμού των Μεστών Χίου…….319

4.6.2. Ο οικισμός του Κάμπου 322
4.6.2.1 Οι δύο όψεις του Κάμπου. Προβλήματα ουσιαστικής προστασίας 324
4.6.3. Ο οικισμός του Πυργίου 329
4.6.4 Προβλήματα ως προς την ουσιαστική προστασία των παραδοσιακών οικισμών των Μαστιχοχωρίων 336
4.6.5 Η ανάγκη διατήρησης των παραδοσιακών οικισμών της Χίου μέσα από την ολιστική προσέγγιση 340

4.7 Η αρχιτεκτονική των θρησκευτικών μνημείων, Εκκλησιών και Μονών της νήσου 343
4.7.1 Η Εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Χίου 343
4.7.2 Η θρησκευτική ιστορία του νησιού 344
4.7.3 Τα θρησκευτικά μνημεία - Εκκλησίες και Μονές της Χίου 348

- Άγιος Ισίδωρος 349
- Άγιοι Απόστολοι Πυργίου 350
- Παναγία Σικελιά 351
- Παναγία Κρήνα 353
- Ιερά Μονή του Αγίου Γάλακτος - Παναγία Αγιογαλούσαινα 354
- Ιερά Μονή Ταξιαρχών Μεστών 355
- Άγιος Γεώργιος Συκούσης 356
- Ιερά Μονή της Παναγίας της Μυρτιδιωτίσσης ή Μονή Μυρσινιδίου 358
- Ιερός Παρθενών της Παναγίας Βοηθείας επονομαζόμενης Χρυσαφιτίσσης 359
- Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων 360
- Ιερά Σκήτη του Αγίου Μάρκου του Ευαγγελιστού 362
- Ιερά Μονή Αγίας Μαρκέλλας 363
- Ιερά Μονή Αγίας Ματρώνας 364

4.7.4 Ανεκτίμητα θρησκευτικά μνημεία, τόπος μαρτυρίου της Σφαγής 364

- Νέα Μονή 364

- Ιερά Μονή των Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου.....369
- Ιερά Μονή Μουνδών - Τιμίου Προδρόμου.....374

4.7.5 Το χρονικό της Σφαγής στις Μονές και τα θρησκευτικά μνημεία της Χίου. Ο διωγμός των Ορθοδόξων 376

4.7.6 Η σχέση των πολιτιστικών αγαθών της νήσου με την Ορθοδοξία. Η πρόταση αναγνώρισης της Χίου ως "Ιερά Νήσο" 380

Επίλογος.....386

ΕλληνικήΒιβλιογραφία.....390

ΞένηΒιβλιογραφία.....399

Περιοδικά.....404

Παραρτήματα.....407

- Παράρτημα I: Βασική Νομοθεσία Πολιτιστικής Κληρονομιάς
- Παράρτημα II : Παραδοσιακοί οικισμοί της Ευρώπης (Lavenham, Carcassonne, Alberobello, Urbino)
- Παράρτημα III: Παραδοσιακοί οικισμοί Χίου (Πυργί, Ανάβατος)
- Παράρτημα IV : Ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί της Χίου (Κάμπος)
- Παράρτημα V α΄ : Αρχιτεκτονικά Μνημεία Χίου (Λωβοκομείο, Μύλοι Ταμπάκικων)
- Παράρτημα V β΄ : Αρχιτεκτονικά Μνημεία Χίου (Κάστρα, Πύργοι, Βίγλες)
- Παράρτημα VI: Θρησκευτικά - Ιστορικά Μνημεία Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (Μοναστήρια - Εκκλησίες)

Ευχαριστίες

Κίνητρο για την ενασχόληση μου, με τον τομέα του Δικαίου περιβάλλοντος υπήρξε η συστηματική μελέτη, ως φοιτήτρια στο Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης *"Νομικός Πολιτισμός",* του τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου. Κατά τη διάρκεια των εισηγήσεων, ανέπτυξα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, το οποίο με οδήγησε στη συγγραφή της διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας με θέμα : *"Δικαίωμα Ιδιοκτησίας - Πολιτιστικό περιβάλλον. Αρχή της Αειφορίας"*.

Η συνειδητοποίηση της σπουδαιότητας του αντικείμενου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ταυτόχρονα η επιτακτική ανάγκη ουσιαστικής προστασίας της, υπήρξε ο καθοριστικός παράγοντας για τη συγγραφή της παρούσης διατριβής, με εξειδίκευση στην Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Ως παράδειγμα ιδιαίτερης ανάγκης προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς επιλέχθηκε η νήσος *Χίος*. Η *Χίος,* αποτελεί μια σύνθετη και ιδιάζουσα περίπτωση αναφορικά με την προστασία του πολιτιστικού πλούτου της. Το πολιτιστικό της περιβάλλον, συγκροτείται από αρχαία - ιστορικά μνημεία και τόπους ιερούς της Ορθοδοξίας που ταυτόχρονα αποτελούν τόπους Εθνικής ιστορίας εξέχουσας σημασίας. Τα πολιτιστικά της αγαθά, παρουσιάζουν ένα διφυή χαρακτήρα, θρησκευτικό και πολιτιστικό. Η σύνδεση τους, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και ο διαχωρισμός τους, συντελεί στην μη προστασία τους. Η αναζήτηση της προστασίας, έγκειται ακριβώς στην ιδιαιτερότητα αυτή, διαφύλαξης του διφυούς χαρακτήρα τους. Συνεπώς, η επιλογή της έρευνας της νήσου δεν υπήρξε τυχαία αφού επιτρέπει την διεξαγωγή συμπερασμάτων που οδηγούν στη στοιχειοθέτηση ενός πλαισίου κατευθύνσεων για την ουσιαστική προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Με την παρούσα μελέτη, επιχειρήσαμε την προσέγγιση της βαθύτερης έννοιας του νομικού πολιτισμού, ερευνώντας την ουσιαστική εφαρμογή της νομοθεσίας και της νομικής επιστήμης στην προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Έναυσμα, για την εξειδίκευση της μελέτης υπήρξε το γεγονός ότι το θεσμικό πλαίσιο προστασίας και ανάδειξης των διατηρητέων κτιρίων-μνημείων καθώς και των παραδοσιακών οικισμών και των ιστορικών τόπων, χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα, ασάφεια και ανεπάρκεια. Οι υπάρχουσες ασάφειες της νομοθεσίας και η πολυπλοκότητα των διαδικασιών εμποδίζουν την αποτελεσματική ουσιαστική εφαρμογή μέτρων διατήρησης και ανάδειξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η ολοκλήρωση της έρευνας αλλά και της συγγραφής της παρούσης υπήρξε ιδιαίτερα επίπονη. Κατά τη διάρκεια, παρουσιάστηκαν πολλές δυσκολίες αντικειμενικές αλλά κυρίως υποκειμενικές λόγω προσωπικών, οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρεώσεων. Ευγνωμονώντας, πρώτα το Θεό που αξίωσε να ολοκληρωθεί τούτο το πόνημα, οφείλω να ομολογήσω ότι εκτός από τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξα από την έρευνά μου, αυτό που διαπίστωσα είναι ότι δεν υπάρχει πιο συλλογική εργασία από τη συγγραφή μιας διδακτορικής διατριβής, οφείλω συνεπώς, το ελάχιστο, να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου, σε όλους εκείνους που βοήθησαν για να ολοκληρωθεί η επίπονη τούτη μελέτη.

Ένθερμα, ευχαριστώ την τριμελή συμβουλευτική επιτροπή των καθηγητών μου, την κ. *Ανδρομάχη Μαρκαντωνάτου - Σκαλτσά*, τον κ. *Θεόδωρο Παναγόπουλο* και την κ. *Ισμήνη Κριάρη,* για τη συνεχή καθοδήγηση, την αμέριστη συμπαράσταση, τις ουσιώδεις συμβουλές και τις υποδείξεις τους. Επίσης, για την υπομονή που επέδειξαν στη μακρόχρονη συνεργασία μας, καθώς και την ενθάρρυνση τους σε δύσκολες στιγμές που παρουσιάστηκαν στην διάρκεια αυτού του πονήματος.

Ιδιαίτερη ανάγκη νιώθω, να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, στον καθηγητή κ. *Θεόδωρο Παναγόπουλο* για τον χρόνο που διέθεσε, την υπομονή που επέδειξε, καθώς και για τις γνώσεις που μου μετέδωσε αλλά κυρίως για την καθοδήγηση και την εμπειρία του, που συνετέλεσαν στην επίτευξη ενός από τους σημαντικότερους στόχους της ζωής μου. Θεωρώ τον εαυτό μου πολύ τυχερό, αφού είχα την ευκαιρία να γνωρίσω έναν πολύ καλό και χαρισματικό δάσκαλο. Τον ευχαριστώ πολύ, για όλα όσα μου προσέφερε τόσο σε επιστημονικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ανθρωπίνων σχέσεων και θέλω να εκφράσω τον απόλυτο σεβασμό και την ευγνωμοσύνη μου.

Θα ήταν παράλειψη να μην εκφράσω τις ευχαριστίες μου επίσης, σε όλο το προσωπικό της *"Βιβλιοθήκης Κοραή"* και ιδιαίτερα στην προϊσταμένη κ. *Άννα Χαζίρη* για το ιδιαίτερο ενδιαφέρον και την θετική διάθεση που επέδειξε για την ερεύνα μου καθώς επίσης και στον κ. *Δημήτρη Γαβαλά* τοπικό διαχειριστή του θεματικού *Μουσείου Μαστίχας Χίου*, του Πολιτιστικού Ιδρύματος του Ομίλου Πειραιώς. Επιπροσθέτως, ευχαριστώ όλες της Μονές της *Χίου* που βοήθησαν τόσο με τις βιβλιοθήκες τους όσο και με τις γνώσεις τους. Ευχαριστώ δε, τη Μητρόπολη *Χίου* για τη θετική διάθεση και το ενδιαφέρον που επέδειξε για τη μελέτη.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένεια μου, το σύζυγο και τα παιδιά μου για την ανοχή και υπομονή που επέδειξαν τις ατέλειωτες ώρες έρευνας και συγγραφής. Ιδιαίτερα δε, ευχαριστώ τον πατέρα μου που δεν λιποψύχησε πότε και με ενθάρρυνε ακόμη και τις πιο δύσκολες στιγμές.

Εύχομαι, τούτη η διατριβή να συμβάλλει ουσιαστικά στον τρόπο διαχείρισης και προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο εξής και να θέσει προβληματισμούς στους αρμοδίους.

Ευχαριστώ όλους του φορείς και το ανθρώπινο δυναμικό που συνετέλεσε στο να ολοκληρωθεί τούτη η διατριβή.

Με τις θερμότερες ευχαριστίες

Παρασκευή - Ειρήνη Μπλαντζώνη

Αντικείμενο Διατριβής

Το αντικείμενο της διατριβής συνίσταται στην ουσιαστική προστασία της **Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς** με επίκεντρο τους **παραδοσιακούς οικισμούς** και τα **διατηρητέα μνημεία** .

Εξετάζονται οικισμοί οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία. Η διαδικασία χαρακτηρισμού που εφαρμόστηκε στη χώρα μας πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση, ήταν αυτή του συνολικού χαρακτηρισμού 400 οικισμών ως παραδοσιακών το 1978. Η δεύτερη φάση, συνίστατο σε χαρακτηρισμούς είτε μεμονωμένων οικισμών είτε ενός συνόλου οικισμών (που ανήκουν όμως στην ίδια ευρύτερη χωρική μονάδα), η οποία εφαρμόστηκε σε 469 παραδοσιακούς οικισμούς. Προκύπτει συνεπώς, ένα σύνολο 869 οικισμών, εκ των οποίων οι 400 οικισμοί χαρακτηρίστηκαν εφάπαξ, ενώ οι υπόλοιποι 469 με διάφορες άλλες διοικητικές πράξεις, είτε μεμονωμένα είτε σε μικρότερα οικιστικά σύνολα της ίδιας όμως περιφέρειας. Οι δύο αυτές διαδικασίες χαρακτηρισμού, λειτούργησαν ως αφετηρία της διατριβής, αφού προκύπτει διαφορετική φιλοσοφία αντιμετώπισης του ίδιου αντικειμένου. Τα δύο είδη διαδικασίας του χειρισμού της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς παρουσιάζουν τη διττή απόφαση της Διοίκησης, η οποία προκαλεί σύγχυση στον τρόπο διαχείρισης του αντικειμένου.

Προσεγγίζοντας εννοιολογικά, τον παραδοσιακό οικισμό ως *"ζωντανό οργανισμό"* και όχι ως "*μουσειακό φαινόμενο"* προκύπτουν αρχικώς δύο καθοριστικοί παράγοντες : η κοινωνική ομάδα που διαβιεί στον οικισμό και ο φυσικός χώρος αυτού. Ερευνάται, συνεπώς, ο φυσικός χώρος ως προς τη μορφή του αλλά κυρίως ως ο υποδοχέας μιας κοινωνικής δομής, μελετώντας τα κοινωνικό-μορφολογικά χαρακτηριστικά του.

Η θεώρηση αυτή, φρονούμε ότι κατευθύνει προς τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου ουσιαστικής προστασίας και Αειφόρου ανάπτυξης.

Πρωτοτυπία Διατριβής

Η πρωτοτυπία της μελέτης, συνίσταται στο ότι εισάγει ένα νέο πρότυπο προσέγγισης του νομικού καθεστώτος των παραδοσιακών οικισμών και κατ΄ επέκταση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Στη θεωρητική προσέγγιση της μελέτης (ήτοι πρώτο μέρος), πραγματοποιείται διεξοδικά η εννοιολογική προσέγγιση του όρου παραδοσιακός οικισμός σε νομικό και πολεοδομικό επίπεδο. Η ιδιαιτερότητα της έρευνας, έγκειται ακριβώς στο γεγονός, ότι δεν προσεγγίζει τον παραδοσιακό οικισμό με την στενή έννοια του όρου. Βασίζεται, στην εννοιολογική προσέγγιση του παραδοσιακού οικισμού[1], ως *"ζωντανού οργανισμού"* με καθοριστικό στοιχείο τη *"μοναδικότητα"* του, (μελετώντας τον συνδυαστικά σε ιστορικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό, αρχιτεκτονικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο). Η προσέγγιση αυτή αποδεικνύει, ότι ερευνώντας την αλληλεξάρτηση των στοιχείων αυτών οδηγούμεθα σε ουσιαστικές προτάσεις ως προς τον τρόπο διαχείρισης και προστασίας του. Η δημιουργία των παραδοσιακών οικισμών οφείλεται ως επί τω πλείστον στην αλληλεξάρτηση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί τυχαίο φαινόμενο. Η ύπαρξη τους, στηρίζεται στη σύνθεση των ιδιαίτερων αυτών χαρακτηριστικών, που οδηγεί στην δημιουργία της μοναδικότητας της ιστορίας τους.

Αναλύεται δε, μια νέα ερμηνεία του τρόπου διερεύνησης των σχέσεων αλληλεξάρτησης, προτείνονται νέοι τρόποι προσέγγισης και διαπιστώνονται τα συσσωρευμένα προβλήματα που αμβλύνονται καθημερινά, δημιουργώντας την ανάγκη άμεσης παρέμβασης προς εξεύρεση ουσιαστικών τρόπων αντιμετώπισης.

---

[1] Ορισμός του παραδοσιακού οικισμού, στον οποίο βασίζεται η μελέτη : "*ως του τόπου εκείνου όπου αποτυπώνεται η ιστορικότητα του - μέσα από την σύνθεση των πολιτιστικών, αρχιτεκτονικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και οικονομικών στοιχείων - ως μοναδικό και εξαιρετικό δημιούργημα μιας κοινωνικής δομής με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Απαραίτητη προϋπόθεση, διατήρησης του οποίου αποτελεί, η ενεργή και διαρκής ύπαρξη μιας κοινωνικής ομάδας που συνεχίζει να προβάλει την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική μορφή του, ως αποτέλεσμα της πολιτισμικής συνεργασίας των προηγούμενων και των επόμενων γενεών του τόπου*".

Σκοπός της παρούσας μελέτης, είναι η διαμόρφωση ενός πλαισίου κατευθύνσεων για την ουσιαστική προστασία και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς με επίκεντρο την προστασία των παραδοσιακών οικισμών και των διατηρητέων κτιρίων - μνημείων στη χώρα μας. Η διεύρυνση και ενοποίηση της νομοθεσίας που διέπει την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και η διαμόρφωση ενός πλαισίου κατευθύνσεων ουσιαστικής προστασίας προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη, τόσο εξαιτίας της ανεπάρκειας του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου όσο και εκ των σοβαρών αδυναμιών που παρουσιάζονται στην εφαρμογή του στη Δημόσια Διοίκηση.

Μεθοδολογία

Μελετάται, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς με αντικείμενο τους παραδοσιακούς οικισμούς και τα διατηρητέα κτίρια-μνημεία. Πραγματώνεται, μια σφαιρική προσέγγιση του παραδοσιακού οικισμού. Ειδικότερα, ο παραδοσιακός οικισμός ερευνάται σε σχέση με : α) την κοινωνική ομάδα (κοινωνιολογική προσέγγιση), β) το γεωγραφικό χώρο (γεωμορφολογική προσέγγιση) και γ) την ειδική πολεοδομική μορφή (μορφολογική προσέγγιση), οι οποίες παρουσιάζονται ως έννοιες. Ο οικισμός προσεγγίζεται ως προβολή της κοινωνικής ομάδας στο γεωγραφικό χώρο που οδηγεί σε συγκεκριμένη ειδική πολεοδομική μορφή. Διερευνάται, κάθε παράγοντας που συντελεί στη δημιουργία και τη διατήρηση του οικισμού και του οικιστικού δικτύου, όπως επίσης και οι μεταξύ τους σχέσεις.

Το ενδιαφέρον της διατριβής, μοιράζεται ανάμεσα στις πληροφορίες για την κοινωνική δομή των παραδοσιακών οικισμών, τον τοπογραφικό προσδιορισμό τους και την προβολή του αποτελέσματος των ανθρώπινων έργων στο χώρο αυτό. Το τελευταίο, αιτιολογεί την ιστορική εξέλιξη, ενώ ταυτόχρονα προβάλει και τη λειτουργία κάθε τέτοιου αποτελέσματος ως πυρήνα ενεργού παρουσίας των σύγχρονων κοινωνικών ομάδων κάθε οικισμού και κεντρικό στοιχείο της ειδικής πολεοδομικής μορφής στη μελέτη του σύγχρονου οικισμού. Προκύπτει, λοιπόν, ως ανάγκη η αναφορά στις ιστορικές περιόδους που επηρέασαν το είδος αυτό της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Μέθοδος έρευνας της Νήσου Χίου : προσέγγιση του Χιώτικου παραδοσιακού οικισμού βάση της κοινωνιολογικής - γεωμορφολογικής και μορφολογικής τάξης

Οι πολεοδομικές λειτουργίες του οικισμού εμφανίζονται ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης και ηθελημένης ανθρώπινης ενέργειας[2] και δημιουργούν νομοτελειακές σχέσεις, οι οποίες αναφέρονται στην οργάνωση του χώρου. Πριν όμως από αυτό, αναζητούμε τα δομικά στοιχεία από τα οποία αποτελείται ο οικισμός και τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι σχέσεις αυτές, αποτελούν το μηχανισμό λειτουργίας του οικισμού και παρουσιάζουν τη συνολική δομή του, καθώς βασίζονται στη ζωντανή και όχι στη μουσειακή παρουσία του οικισμού.

Ο τρόπος που χωροθετούνται οι πολεοδομικές λειτουργίες στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο έχει ως σκοπό να εξυπηρετήσει την κοινωνική ομάδα[3]. Η απόφαση χωροθέτησης των πολεοδομικών λειτουργιών έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός λειτουργικά οργανωμένου χώρου, ο οποίος οφείλει να υπακούει σε νομοτελειακούς αλλά και εμπειρικούς (εκ των πραγμάτων) κανόνες.

Οι πολεοδομικές λειτουργίες, χωρίζονται σε δύο χώρους εφαρμογής : ο πρώτος χώρος είναι αυτός της πολεοδομίας και παρουσιάζει τις πολεοδομικές λειτουργίες αυτοδυναμίας του οικισμού, ενώ ο δεύτερος είναι αυτός της χωροταξίας και φανερώνει τις πολεοδομικές λειτουργίες του οικιστικού δικτύου. Οι πολεοδομικές λειτουργίες εμφανίζονται ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης και ηθελημένης ανθρώπινης ενέργειας, προβάλλοντας ως κυρίαρχο στοιχείο την κοινωνική ομάδα, που μετατρέπει το γεωφυσικό χώρο σε λειτουργικό. Η έννοια της κατοικίας ως χρήσης αναφέρεται στη βασική ανάγκη της κοινωνικής ομάδας για προστασία από ανθρωπογενείς και οικολογικούς κινδύνους. Η έννοια της απασχόλησης ως χρήσης δημιουργείται από την ανάγκη της κοινωνικής ομάδας για επιβίωση. Η εκπαίδευση ανήκει στην εκπολιτιστική δραστηριότητα του τριτογενούς τομέα και αποσκοπεί στην ποιοτική βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού και την ποσοτική αύξηση του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Έχει άμεση σχέση με την κοινωνική εξέλιξη και την οικονομική λειτουργία του οικισμού. Η απασχόληση και η εκπαίδευση

---

[2]Βλ. **Λαγόπουλος Α.-Φ.,** *"Δομική Πολεοδομία. Ο οικισμός ως σύστημα",* Κεφ. Α. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 1973.

[3] Η οποία είναι συνεχώς μεταβαλλόμενη, γεγονός που αποτυπώνεται από τα εξελισσόμενα δημογραφικά στοιχεία όπως φαίνεται στις πληθυσμιακές απογραφές.

λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους, ενώ διαφοροποιούνται ως προς την πρώτη χρήση, αυτή της κατοικίας. Αυτό συμβαίνει, γιατί η χρήση της κατοικίας απευθύνεται στις μονάδες της κοινωνικής ομάδας προστατεύοντας την ιδιωτικότητα τους, ενώ οι άλλες δύο απευθύνονται σε δράσεις του συνόλου της κοινωνικής ομάδας. Όλες αυτές οι κοινωνικές πρακτικές αφορούν στην κοινωνική ομάδα που κατοικεί στον οικισμό και προβάλλουν το κοινωνικό πλαίσιο του, την **Κοινωνιολογική τάξη**.

Ο γεωγραφικός χώρος είναι ο φυσικός χώρος στον οποίο δίνεται έμφαση στη χωρική οργάνωση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων πάνω στην επιφάνεια της γης. Ο χώρος αυτός υποδέχεται την κοινωνική ομάδα, άρα και κάθε είδος κοινωνικών πρακτικών που αναπτύσσει αυτή. Η διερεύνηση του γεωγραφικού αυτού χώρου ως προς τη δεδομένη και καθορισμένη γεωφυσική μορφή του προβάλλεται μέσα από τη **Γεωμορφολογική τάξη**.

Τα κελύφη[4] υπάρχουν για να στεγάσουν κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, ενώ δημιουργούνται συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα και διαρκούν ανάλογα. Βασικό στοιχείο της διάρκειας τους, άρα και της σπουδαιότητάς τους, είναι η σημασία της κάθε δραστηριότητας και συνολικά του οικισμού. Η διερεύνηση αυτών των χαρακτηριστικών, ως στοιχείων πολιτιστικής έκφρασης, προβάλλεται μέσα από την μορφολογική τάξη με αναφορά στην ειδική πολεοδομική μορφή, που αποτελεί και το επίκεντρο της διατριβής, όχι ως αρχιτεκτονική μορφή αλλά ως έννοια.

Ειδικότερα :

Η **Κοινωνιολογική τάξη,** προσδιορίζεται από τα πληθυσμιακά στοιχεία (δημογραφική παράμετρος), τα οικονομικά στοιχεία (οικονομική παράμετρος) και το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων (εκπαιδευτική παράμετρος).

Η **Γεωμορφολογική τάξη**, παρουσιάζει τον ευρύτερο γεωφυσικό χώρο στον οποίο ανήκει ο παραδοσιακός οικισμός (τοπογραφική παράμετρος), ενώ παρουσιάζονται τα στοιχεία αναγνώρισης του γεωφυσικού χώρου που οριοθετούν τον ίδιο τον οικισμό (υψομετρική παράμετρος).

Η διερεύνηση αυτή, αποσκοπεί στη διαπίστωση ότι ο παραδοσιακός οικισμός μπορεί να μελετηθεί και να εξηγηθεί μέσα από το δυναμισμό που αναπτύσσεται μεταξύ των ανωτέρω παραμέτρων. Η ικανότητα διατήρησης των μορφολογικών χαρακτηριστικών μέσα στο χρόνο προσδιορίζει το βαθμό αξιολόγησής του, τόσο στο

[4] Με τον όρο κέλυφος στην Πολεοδομία νοούνται τα κτίρια- κτίσματα.

εσωτερικό του οικισμού όσο και στον ευρύτερο χώρο στον οποίο ανήκει. Η έως σήμερα ικανότητα διατήρησης του χώρου που καταλαμβάνει ο οικισμός προσδιορίζεται από τις δραστηριότητες που αναπτύσσει σ' αυτόν η τρέχουσα κοινωνική ομάδα και παρουσιάζει σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση των μορφολογικών χαρακτηριστικών της.

Περίληψη

Στο πλαίσιο της μελέτης του ευρύτατου τομέα του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η διατριβή τούτη, ερευνά τον ειδικότερο τομέα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς με επίκεντρο του παραδοσιακούς οικισμούς, τα διατηρητέα κτίρια, καθώς και την ιδιαίτερη περίπτωση της νήσου *Χίου*.

Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, αναφέρεται στη μορφή εκείνη του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η οποία συνδέεται με το χώρο, αποτελώντας μαρτυρία της ατομικής και συλλογικής ύπαρξης και δραστηριότητας του ανθρώπου καθώς και έκφραση της πνευματικής και καλλιτεχνικής εξέλιξης του. Η βασική της λειτουργία, είναι να προάγει την ανθρώπινη μνήμη και να λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος του παρόντος με το παρελθόν. Η δε ιστορική μνήμη, την οποία υπηρετεί το σύνολο της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, έχει διττό ρόλο. Από τη μια πλευρά λειτουργεί ως αρχείο, που παρέχει απτές αποδείξεις για μια εποχή, για το περιβάλλον, τους ανθρώπους και τις δραστηριότητες τους και από την άλλη κατέχει ρόλο διδασκάλου, αφού αποτελεί δεξαμενή στοιχείων, που ίσως και σήμερα, απαντούν σε ορισμένες ανάγκες του ανθρώπου και της κοινωνίας ή παρουσιάζουν τους τρόπους με τους οποίους οι ίδιες ανάγκες απαντήθηκαν σε άλλες κοινωνίες και άλλες εποχές.

Οι Ελληνικοί παραδοσιακοί οικισμοί και τα διατηρητέα μνημεία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της χώρας μας. Πρόκειται για οικισμούς με ιδιαίτερη ιστορική, πολεοδομική, αρχιτεκτονική, λαογραφική, κοινωνική και αισθητική φυσιογνωμία.

Η υποβάθμιση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος - λόγω σύγχρονων φαινομένων όπως η διόγκωση των αστικών κέντρων, η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού κ.α. - προκάλεσε σημαντικές αλλοιώσεις στους οικισμούς. Το γεγονός αυτό, δημιούργησε την ανάγκη προστασίας τους και οδήγησε στη δημιουργία ενός σύνθετου αλλά

ιδιαίτερα προβληματικού θεσμικού πλαισίου για τη ρύθμιση της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων μνημείων.

Στη μελέτη αρχικά επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση αναφορικά με τον όρο πολιτιστικό περιβάλλον μέσα από τη μελέτη θεσμικών κειμένων. Εν συνεχεία, μελετάται η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς σε νομοθετικό και νομολογιακό επίπεδο. Επιχειρείται, εκτενής επισκόπηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου και διερευνώνται οι διυπουργικές σχέσεις των συναρμόδιων Υπουργείων. Εντοπίζονται οι σοβαρές αδυναμίες του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου και παρουσιάζονται προτάσεις αντιμετώπισης της υφιστάμενης κατάστασης και εναλλακτικοί τρόποι λειτουργίας.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο μια συγκριτικής μελέτης ιστορικών τόπων της Ευρώπης, ερευνώνται Ευρωπαϊκά πρότυπα προστασίας και διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής και εν γένει Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Τέλος, ιδιαίτερο τομέα έρευνας στη διατριβή, αποτελεί η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά της νήσου *Χίου* και η ανάγκη προστασία της. Η επιλογή της νήσου ως παράδειγμα ανάγκης ουσιαστικής προστασίας έγινε βάσει σημαντικών κριτηρίων όπως η μοναδικότητα των παραδοσιακών οικισμών της, η συμβολή της νήσου στην ιστορία της Ελλάδας, ο θρησκευτικός και πνευματικός πλούτος του τόπου, η σχέση των παραδοσιακών οικισμών και εν γένει της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του τόπου με το φυσικό περιβάλλον καθώς και η σημερινή εξελικτική δύναμη της νήσου. Στο πλαίσιο δε της μελέτης της νήσου αναφορικά με την ανάγκη ουσιαστικής προστασίας της, θεμελιώνεται πρωτότυπα, η πρόταση ανακήρυξης της σε "Ιερά νήσο" και αναλύονται οι θετικές της συνέπειες.

Λέξεις - Κλειδιά

Πολιτιστικό περιβάλλον, Πολιτιστικό Δίκαιο, Διοικητικό Δίκαιο, Ειδικό Διοικητικό Δίκαιο, Δίκαιο Περιβάλλοντος, Πολιτιστική Κληρονομιά, Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, Παραδοσιακοί οικισμοί, Διατηρητέα κτίρια, Προστασία περιβάλλοντος, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Υπουργείο Πολιτισμού, Δημόσια Διοίκηση, Μνημείο, Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, UNESCO, ICOMOS, Ευρωπαϊκές Συνθήκες προστασίας περιβάλλοντος, Διεθνείς Συνθήκες προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Νομοθετικό πλαίσιο ιερών τόπων, Ιερά Νήσος.

Abrastract

Studying of the broad cultural environment sector, this thesis, explores the specific field of Architectural Heritage focusing on traditional villages and heritage buildings, as well as the particular case of the island of Chios.

The Architectural Heritage refers to the form of the cultural environment, which is connected to the land, and is a testimony of individual and collective existence and human activity of mankind as well as the expression of spiritual and artistic evolution. Its basic function is to promote human memory and works as a link between the present and the past. The historical memory, which serves the entire Architectural Heritage, has a dual role. On the one hand its acts as a record, that provides tangible proofs of a time, for the environment, people and their activities and on the other hand holds the role of a teacher, since it is source of elements, that may even today, meet certain human and social needs or presents the ways in which the same needs have been met in other societies and past times.

Greek traditional villages and heritage monuments are an integral part of our country's Architectural Heritage. They are buildings with a particular historical, urban, architectural, folk, social and aesthetic character.

The degradation of the natural and anthropogenic environment - due to modern phenomena such as the expansion of urban centers exhaustion of natural resources, development of mass tourism, etc. - caused significant alterations in the villages and buildings. This created the need for their protection and led to the creation of a complex and particularly problematic legal framework for the regulating of the protection of traditional villages and heritage monuments.

Initially, this thesis, attempted the conceptual approach to the term "culture" through the study of institutional texts. Subsequently, the protection of "cultural environment", is being studied in connection with the protection of the Architectural Heritage in legislative and legal level. Attempts, extensive review of the current regulatory framework and investigates the inter - ministerial relations of co-competent Ministries.

Identifies the serious weakness of the current legislative framework and presented proposals to made address the current situation and alternative ways of functioning.

In addition, in the context of a comparative study of historical sites in Europe, investigated European standards of protection and management of Architectural and Cultural Heritage in general.

Finally, special research in thesis, is the Architectural Heritage of the island of Chios and the need to protect it. The choice of the island as an example need effective protection was been on important criteria such as uniqueness of traditional villages on the island, the contribution of the island to the history of Greece, the religious and spiritual history and physiognomy of the place, the current historical and architectural inventory.

Studying of the need for effective protection of island Chios, is presented original designation proposal to proclaim Chios "Holy Isle" and analyzed the positive consequences.

Keywords

Cultural Heritage, Civil Law, Administrative Law, Administrative Law, Environmental Law, Architectural Heritage, Traditional Villages, Heritage buildings, Envirmental Protection, Ministery of Environment, Ministery of Culture, Public Administration, Monument World Heritage, UNESCO, ICOMOS, European Environmental Protection Treaties, International Cultural Heritage Protection, Legislative Framework for Sacred Lands , Holy Isle

Εισαγωγικά:

"Εννοιολογική προσέγγιση – Κεντρικές έννοιες περί της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος - Η σύνδεση και η διαπλοκή τους"

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς για τον όρο πολιτιστικό περιβάλλον και τα στοιχεία του, προέρχονται κυρίως από την Ελληνική νομοθεσία και τις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις. Το εκάστοτε κείμενο προς εξυπηρέτηση των σκοπών του, πλάθει ένα νέο ορισμό για τα πολιτιστικά στοιχεία με αποτέλεσμα η έννοια τους να διευρύνεται συνεχώς. Η μεθοδολογία, η οποία εφαρμόζεται αναφορικά με την εννοιολογική αποσαφήνιση των στοιχείων αυτών είναι ιεραρχική, θεωρώντας ως αρχή το περιβάλλον και στα πλαίσια της, παρατίθενται διαφορετικοί ορισμοί που έχουν δοθεί από θεσμικά κείμενα.

Η έννοια των όρων περιβάλλον και προστασία του περιβάλλοντος

- ***Περιβάλλον***

Σύμφωνα, με τον ν. 1650/1986 *"Για την προστασία του περιβάλλοντος",* το περιβάλλον, ορίζεται *"ως το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες"*[5]. Από την ειδικότερη ανάλυση του ως άνω ορισμού προκύπτουν τα εξής : α) Στην ευρύτερη έννοια του όρου *"περιβάλλον"* ανήκει ο,τιδήποτε περι-βάλλει τον άνθρωπο. Ο όρος περιβάλλον, περιλαμβάνει, όχι μόνο το

[5]Πρβλ. **ν. 1650/1986** άρθρο 2 παρ.1, ΦΕΚ 160/16.10.1986 Α.

φυσικό[6] αλλά και το πολιτιστικό περιβάλλον το οποίο δημιουργεί ο ίδιος ο άνθρωπος[7]. Ως πολιτιστικό περιβάλλον ορίζεται εκείνο το οποίο περιλαμβάνει όλα τα

[6]Το φυσικό περιβάλλον διαχωρίζεται από το πολιτιστικό διότι δεν είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης παρέμβασης, αφού είναι δημιούργημα της φύσης.

[7]Βλ. **Τάχος Α. - Σκουρής Β.,** *"Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος",* 6η έκδοση, σειρά Ειδικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 18 επ., Βλ. **Σπυρόπουλου Φ.**, "*Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ - Θεμελιώδη Δικαιώματα*", Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Θέμις, Αθήνα 2012, σελ. 39 επ., Βλ. **Κουτούπα - Ρεγκάκου Ε.,** *"Δίκαιο του Περιβάλλοντος",* Γ΄ Επαυξημένη Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2008, σελ. 19 επ., Βλ. **Παναγόπουλος Θ.,** *"Δίκαιο Περιβάλλοντος*", Δ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2004, σελ. 93, Βλ. **Σιούτη Γλ.,** "*Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 9-12 επ., Βλ. **Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ.,Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ.**, *"Ζητήματα νομικής προστασίας του περιβάλλοντος",* Επιμέλεια: **Γεωργιάδης Αθ. Γ.**, Σειρά: Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος - τ. 66, Συγγραφέας: Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος σελ. 19, Βλ. Δημητρόπουλος Α., "*Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου",* Θ Έκδοση, Αθήνα 2001 σελ 981. Αντιστοίχως, η έννοια του περιβάλλοντος στο Αγγλικό Δίκαιο: Definition *: Environment, The environment refers to the natural world, as a whole or in a particular geographical area, often in tens of how the environment is affected by human activity. At a local level environment can also refer to the setting or condition in which a particular activity is carried out for instance the urban environment is safe and attractive, which encourages walking*.Το περιβάλλον αναφέρεται στο φυσικό κόσμο, στο σύνολο τους ή σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, συχνά σε σχέση με το πως το περιβάλλον επηρεάζεται από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Σε τοπικό επίπεδο, το περιβάλλον μπορεί επίσης να αναφέρεται στη ρύθμιση ή στις Συνθήκες υπό τις οποίες μια συγκεκριμένη δραστηριότητα διεξάγεται. Legal Dictionary 2nd Edition, Oxford definition of environment. Επίσης, σχετικά με τις διακρίσεις στο Αγγλικό Δίκαιο της έννοιας του περιβάλλοντος: Περιβάλλον (βιοφυσικό), οι φυσικοί και βιολογικοί παράγοντες, μαζί με τις χημικές αλληλεπιδράσεις τους, που επηρεάζουν ένα οργανισμό ή μια ομάδα οργανισμών. Περιβάλλον (συστήματα), το περιβάλλον ενός φυσικού συστήματος που μπορεί να αλληλεπιδράσει με το σύστημα, με την ανταλλαγή της μάζας, της ενέργειας ή άλλες ιδιότητες. Φυσικό Περιβάλλον, όλα τα έμβια και μη έμβια όντα, η οικολογία με το σύνολο της χλωρίδας και της πανίδας. Δομημένο Περιβάλλον, ήτοι το κατασκευασμένο περιβάλλον, το περιβάλλον έτσι όπως το διαμορφώνει η ανθρώπινη δραστηριότητα κ.ο.κ, "*Enviroment Law"*, **Nancy K., Kubasek, Gary S. Silverman**, 8th Edition, 2013 page 27 και "*Enviroment law Handbook*", 22nd Edition, *Christopher L. Bell and F. William Brownell,* 2013 page 18. Αντίστοιχα, η έννοια του περιβάλλοντος στο Ιταλικό Δίκαιο. Ο όρος ambiente προέρχεται από τη Λατινική λέξη ambiens (-entis), που σημαίνει πηγαίνω γύρω - γύρω. **Definizione** : *"il complesso degli elementi naturali la flora, il fauna, il paessagio ed elle risorse che circondano un determninato organismo e inparticolare gli esseri umani"*. Το περιβάλλον ορίζεται ως ο συνδυασμός των φυσικών στοιχείων (χλωρίδα - πανίδα - τοπίο) και οι πηγές (τα στοιχεία) που περιβάλλουν ένα συγκεκριμένο οργανισμό και ειδικότερα οι άνθρωποι, *"Diritto ambientale e costitutionale*", Edizioni Franco Angeli, collane Diritto e Societa, 2000 pagine 20, Βλέπε

πολιτιστικά αγαθά και στοιχεία που αποτελούν μαρτυρίες της ύπαρξης και της δραστηριότητας, της παρέμβασης και της σχέσης του ανθρώπου με το χώρο, β) Το περιβάλλον διακρίνεται σε *"πραγματικό"* και *"ανθρώπινο"*. Επομένως, ο άνθρωπος περιβάλλεται από *"πράγματα"* και από άλλους ανθρώπους(και εν γένει υποκείμενα Δικαίου). Εδώ ανήκει το κοινωνικό περιβάλλον, το οικογενειακό περιβάλλον κ.λ.π. Αντικείμενο Δικαίου είναι το πραγματικό περιβάλλον, στο οποίο συγκαταλέγονται τα *"πράγματα"*, τα αγαθά, γ) Το πραγματικό περιβάλλον διακρίνεται σε φυσικό και τεχνητό. Φυσικό περιβάλλον είναι ο περιβάλλων τον άνθρωπο χερσαίος, θαλάσσιος και εναέριος χώρος, μετά των εν αυτώ χλωρίδος, πανίδος και φυσικών πόρων[8]. Αποτελείται από την φύση (τον φυσικό κόσμο οργανικό και ανόργανο), τον αέρα, το νερό και το έδαφος. Διαμορφώνεται δε μόνο από την φύση, χωρίς την παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα. Τεχνητό είναι το περιβάλλον, που απαρτίζεται από ανθρώπινα δημιουργήματα, δ) Το τεχνητό περιβάλλον διακρίνεται σε οικιστικό και πολιτιστικό. Πολιτιστικό περιβάλλον είναι τα ανθρωπογενή στοιχεία πολιτισμού και χαρακτηριστικά, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τις σχέσεις του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, περιλαμβανομένων των ιστορικών χώρων και της Πολιτιστικής εν γένει Κληρονομιάς[9].

- ***Προστασία περιβάλλοντος***

Η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προστασία αυτής της ίδιας της υπόστασης της υγείας του ανθρώπου ως κατάστασης πλήρους φυσικής, διανοητικής και κοινωνικής ευεξίας του ατόμου ή του συνόλου του πληθυσμού[10]. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Για

επίσης, *"Codice dell' ambientale*" cura di Dell' Anno Paolo, Editioni Giuffre, 2004, *"Codice dell' ambiente spiegato. Il testo unico ambientale commentanto con dottrina e giurisprudenza*" cura di L.Tramontano, Casa Editrice La Tribune, 2013.

[8]Βλ. **Τάχος Α. - Σκουρής Β**., *"Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος*", όπ. ανωτ. σελ. 21, Βλ. **Σιούτη Γλ.,** *"Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*", όπ. ανωτ. σελ. 11, Βλ. σχετικά και ν. 360/1976 άρθρο 1 παρ.5.

[9]Βλ. **Καράκωστας Ι.,** *"Περιβάλλον και Δίκαιο",* Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011 σελ. 13, Βλ. σχετικά και ν. 360/1976 άρθρο 1 παρ. 6.

[10]Βλ. **Διβάνη Χρ., Παπαπετρόπουλος Αν., Κουσκουνά Μετ.,** *"Διαγράμματα Γενικού και Ειδικού Διοικητικού Δικαίου",* επιμέλεια Χρυσανθάκης, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, κεφ. Χ, ορισμοί, Αθήνα 2013 σελ. 643, Βλ. σχετικά και ν. 1650/1986 άρθρο 2 παρ. 8.

την διαφύλαξη του το κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα[11]. Ο συνταγματικός νομοθέτης προβαίνει σε αντικειμενική κατοχύρωση του περιβάλλοντος, από την οποία προκύπτουν τα αντίστοιχα ατομικά δικαιώματα. Συνεπώς, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ανάγεται σε συνταγματική υποχρέωση του κράτους. Με τον όρο *"προστασία του περιβάλλοντος"* νοείται το σύνολο των ενεργειών, μέτρων και έργων που έχουν στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωση του[12]. Στην προστασία του περιβάλλοντος υπάγονται: α) Η διατήρηση του χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος και η βελτίωση των διαμορφωθεισών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων αυτού ως οικοσυστήματος, β) Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από τις ζημιογόνες επιπτώσεις, που οφείλονται στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων του ανθρώπου, γ) Η διαφύλαξη του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των ιστορικών χώρων μέσα στους οποίους διαμορφώθηκε και δ) Ο έλεγχος της αξιοποίησης των φυσικών πόρων και της ανάπτυξης των δραστηριοτήτων προς τον σκοπό της εναρμόνισης των σχέσεων μεταξύ του φυσικού, του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της οικονομικής δράσης του ανθρώπου[13].

- ***Χωροταξία και περιβάλλον***[14]

Το Σύνταγμα καθιερώνει χωροταξικό κρατικό έλεγχο[15]. Η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στην ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η

[11]Βλ. **Χρυσόγονος Κων.,** *"Συνταγματικό Δίκαιο",* β' Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 219 επ., (Α. 24 Σ. παρ.1 εδ. α, βλ ν. 1515/1985 (ΦΕΚ Α18) Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας, **ν. 360/1976** (ΦΕΚ Α 151) Περί χωροταξίας περιβάλλοντος).

[12] Πρβλ. **ν. 1650/1986** άρθρο 2 παρ.5.

[13] Βλ. **ν. 360/1976** άρθρο 1 παρ.6.

[14]Βλ. **Γιαννακούρου Γ., Μενουδάκος Κ., Βασενχόβεν Λουδοβίκος,** *"Ο Χωροταξικός σχεδιασμός στην Ελλάδα. Νομικό πλαίσιο και εφαρμογή στην πράξη"*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2008, σελ.102.

[15]Βλ. **Σπυρόπουλος Φ**., *"Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ - Θεμελιώδη Δικαιώματα"*, όπ. ανωτ. σελ. 40 (Σ άρθρο 24 παρ.1 και 117 παρ 3-4).

λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης.

Ειδικά, ρυθμίζονται οι οικιστικές περιοχές. Για να αναγνωριστεί μια περιοχή ως οικιστική και για να ενεργοποιηθεί πολεοδομικά, οι ιδιοκτησίες που περιλαμβάνονται σε αυτή συμμετέχουν υποχρεωτικά, χωρίς αποζημίωση από τον οικείο φορέα, στην διάθεση των εκτάσεων που είναι απαραίτητες για να δημιουργηθούν δρόμοι, πλατείες και χώροι κοινωφελείς, γενικά χρήσεις και σκοπούς όπως ο νόμος ορίζει. Νόμος, δύναται να προβλέπει την συμμετοχή των ιδιοκτητών περιοχής, που χαρακτηρίζεται ως οικιστική στην αξιοποίηση και γενική διαρρύθμιση της, σύμφωνα με εγκεκριμένο σχέδιο, με αντιπαροχή ακινήτων ίσης αξίας ή τμημάτων ιδιοκτησίας κατά όροφο, από τους χώρους που καθορίζονται τελικά ως οικοδομήσιμοι ή από τα κτίρια της περιοχής αυτής. Οι διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων εφαρμόζονται και στην αναμόρφωση των οικιστικών περιοχών που ήδη υπάρχουν. Οι ελεύθερες εκτάσεις, που προκύπτουν από την αναμόρφωση, διατίθενται για τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων ή εκποιούνται για να καλυφθούν οι δαπάνες της πολεοδομικής αναμόρφωσης, όπως ο νόμος ορίζει[16].

- ***Πολεοδομικό κεκτημένο και περιβάλλον***

Ιδιαίτερη σημασία έχει η αναφερόμενη στο *"πολεοδομικό κεκτημένο"* νομολογία του ΣτΕ, κατά την οποία ο κοινός νομοθέτης μπορεί να τροποποιεί τις πολεοδομικές διατάξεις μόνο προς την κατεύθυνση αύξησης της προστασίας του περιβάλλοντος και εξασφάλισης ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων. Τροποποιήσεις που ευνοούν τους όρους δόμησης και επιτρέπουν μεγαλύτερες περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις είναι αντισυνταγματικές[17].

---

[16]Βλ. **Χρυσόγονου Κ.,** *"Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα",* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2002, σελ. 102 επ., Βλ. **Τσάτσου Δ.,**" *Συνταγματικό Δίκαιο-Θεμελιώδη Δικαιώματα",* τόμος Γ΄, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σελ. 299 επ., Βλ. **Σιούτη Γλ.**, *"Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*", οπ. αν. σελ. 13, Βλ. **Τάχος Α. - Σκουρής Β.,** *"Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος",* όπ. ανωτ. σελ. 23, Βλ. **Δημητρόπουλος Α. Γ**., όπ. ανωτ. σελ. 982-983.

[17]Πρβλ**. ΣτΕ 10/1988 (Ολομ.)**, με τον Γ.Ο.Κ. του 1985 (ν. 1577/85) προβλέφθηκαν ευνοϊκότεροι όροι δόμησης σε περιοχές που ίσχυε το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα. Με βάση την νέα αυτή ρύθμιση εκδόθηκε οικοδομική άδεια την οποία και προσέβαλλε η *Στέλλα Πλουμή,* με αίτηση της που έγινε δεκτή από την Ολομέλεια του ΣτΕ. Η αιτούσα προέβαλλε το επιχείρημα ότι οι διατάξεις του νόμου που

- ***Αρχαιολογικοί χώροι - μνημεία - παραδοσιακές περιοχές - παραδοσιακά στοιχεία και περιβάλλον***

Εκτός από τη γενική διάταξη για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος[18],ο συνταγματικός νομοθέτης αναφέρεται ειδικότερα στους αρχαιολογικούς χώρους[19], τα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία τα οποία προστατεύονται από το κράτος[20]. Νόμος, ορίζει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών. Για πρώτη φορά το Σύνταγμα[21] υποχρεώνει το κράτος να προχωρήσει στην λήψη ειδικών νομοθετικών μέτρων για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η νομοθεσία αυτή, ανάγεται στο πλαίσιο της αρμοδιότητας του ΥΠ.ΠΟ, συνεπώς προκειμένου να διενεργηθούν οικοδομικές εργασίες απαιτείται η έκδοση ειδικής διοικητικής πράξης με την οποία επιβάλλονται θεμιτοί περιορισμοί στην ατομική ιδιοκτησία[22].Ο χαρακτηρισμός χώρου ή οικοδομήματος ως αρχαιολογικού, προκύπτει καταρχήν από τον ίδιο το νόμο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των αρχαιολογικών μνημείων κ.λ.π. Ο χαρακτηρισμός πραγματοποιείται με κανονιστική πράξη, εφόσον αφορά περιοχή. Η πράξη, επειδή επιβάλλει σοβαρούς περιορισμούς στην ιδιοκτησία,

---

επέκτειναν του όρους δόμησης είναι αντισυνταγματικές καθόσον προσκρούουν στο άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος.

[18]Πρβλ. **Άρθρο 24 παρ. 1 εδ. α, β** του Συντάγματος.

[19]Βλ. **Καράκωστας Ι.,** όπ. ανωτ., σελ. 26 επ., Βλ. άρθρο 18 παρ. 1 του Συντάγματος.

[20]Βλ. **Σιούτη Γλ.,** *"Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*", όπ. ανωτ., σελ. 37, βλ. άρθρο 24 παρ. 6 του Συντάγματος.

[21]Βλ. **Βενιζέλου Ευ.,** *"Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2008, κεφ. Γ', σελ. 190 επ., Βλ. Άρθρο 24 παρ. 1 σε συνδυασμό με την παρ. 6 του Συντάγματος.

[22]Πρβλ. **ΣτΕ 51, 1477/77.** Με την πράξη αυτή επιβάλλονται θεμιτοί περιορισμοί στην ατομική ιδιοκτησία έστω και αν απαγορεύεται η κατεδάφιση. Η δόμηση ποσοτικά και ποιοτικά εξαρτάται από το βαθμό που δεν βλάπτει αισθητικά και υλικά τα μνημεία ή τους τόπους. **ΣτΕ 1534/61, 861, 1975, 2237/74, 108/75,2208, 3183, 3965/76,811, 1044, 2572/77, 1474/79**. Στις περιοχές των αρχαίων μνημείων επιβάλλονται βαρείς περιοριστικοί όροι δόμησης Πρβλ. **ΣτΕ 3465/80** (Φρούριο Άρτας) - **ΣτΕ 3775/81** (Πλάκα). Η παρέμβαση του κράτους δεν περιορίζεται στην έκδοση άδειας δόμησης. Είναι δυνατό να διαταχθεί και αυτεπάγγελτα η διενέργεια επισκευών. Αν ο ενδιαφερόμενος δεν προβεί στις επισκευές μπορεί το κράτος να καταλάβει πρόσκαιρα το επισκευαζόμενο ή και να απαλλοτριώσει οριστικά Πρβλ **ΣτΕ1 304/80.**

πρέπει να καθορίζει με σαφήνεια την έκταση και τα όρια της περιοχής που χαρακτηρίζεται αρχαιολογική[23]. Ο χαρακτηρισμός διενεργείται με ατομική διοικητική πράξη, εφόσον αφορά ορισμένο αντικείμενο ή περιορισμένο χώρο[24].

Οι κατ' εφαρμογή των προστατευτικών του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέτρων περιορισμοί που επιβάλλονται στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, μπορούν να υπερβούν τα όρια μέχρι του σημείου που είναι θεμιτή η κατά το άρθρο 17 του Συντάγματος ρυθμιστική επέμβαση του νομοθέτη ή της κανονιστικά δρώσης διοίκησης κατά τον εκάστοτε καθορισμό του περιεχομένου της ιδιοκτησίας. Οι περιορισμοί όμως αυτοί δεν μπορούν να καταλήγουν στον εκμηδενισμό της ιδιοκτησίας[25].

- ***Η έννοια των όρων πολιτιστικό περιβάλλον και Πολιτιστική Κληρονομιά***

Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος ρυθμίστηκε για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη με το Σύνταγμα του 1975, στο άρθρο 24, από κοινού με τη ρύθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, όπως αποτυπώθηκε στο Σύνταγμα του 1975, συνιστά τη συνταγματική θεώρηση του χώρου ως σύνθεση της φύσης και της ιστορίας. Συνεπώς, η ρύθμιση του ανωτέρου άρθρου, αποτελεί μια αισθητική επιλογή που αφορά την σχέση μνήμης και χώρου και συνιστά επιλογή ταυτότητα. Ο συνταγματικός νομοθέτης γνωρίζοντας τη δραστηριοποίηση των Διεθνών Οργανισμών όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, η UNESCO κ.α., τοποθετήθηκε αυτοτελώς μέσα στο Σύνταγμα του 1975, προλαμβάνοντας τη δήλωση βούλησης της κρατικής μέριμνας σχετικά με τον πολιτισμό και την ιστορία.

Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος παραμένει ανέπαφη στο κείμενο του Συντάγματος και μετά τη συνταγματική αναθεώρηση παρά τη συνολική αναδιατύπωση του άρθρου 24, με την έννοια όμως της Αρχής της Αειφορίας να εισέρχεται δυναμικά στο συνταγματικό κείμενο.

---

[23]Πρβλ. **ΣτΕ 2204/71, 2597/77**.

[24]Πρβλ. **ΣτΕ 1930/78**.

[25]Βλ. **Σπυρόπουλος Φ**., *"Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ - Θεμελιώδη Δικαιώματα"*, όπ. ανωτ., σελ. 46 επ., βλ. **Τάχος Α. - Σκουρής Β**., *"Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος"*, όπ. ανωτ. σελ. 23 επ. βλ. **Δημητρόπουλος Α.,** όπ. ανωτ. σελ. 984.

Σύμφωνα, με το άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος ιδρύεται ένα αυτόνομο δικαίωμα για τον πολίτη στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον[26]. Η κατοχύρωση ενός δικαιώματος στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο της άσκησης κρατικής περιβαλλοντικής πολιτικής θα πρέπει να κατατείνει στην προστασία των ατομικών ελευθεριών εν γένει. Πέραν της ήδη νομολογιακά διασφαλισμένης αποδοχής του εννόμου συμφέροντος των ιδιωτών, η κατοχύρωση του σχετικού δικαιώματος συντάσσεται στην αντίληψη ότι η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελεί αποκλειστικά σκοπό της κρατικής δράσης αλλά και ένα τμήμα της δέσμης των δικαιωμάτων τα οποία η πολιτεία κατοχυρώνει στους πολίτες με το Σύνταγμα.

Συνεπώς, η ως άνω συνταγματική διάταξη ενώνει και συγχρόνως διακρίνει το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον για τα οποία ορίζει ότι αφενός αποτελούν δικαίωμα του καθενός και αφετέρου δημιουργούν υποχρέωση στη Διοίκηση να τα προστατεύει κατά τρόπο προληπτικό και κατασταλτικό.

Στο ν. 360/76[27] στο άρθρο 1 παράγραφος 6, το πολιτιστικό περιβάλλον ορίζεται ως *"τα ανθρωπογενή στοιχεία του πολιτισμού και χαρακτηριστικά όπως αυτά διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, περιλαμβανομένων των ιστορικών χώρων και της καλλιτεχνικής και Πολιτιστικής εν γένει Κληρονομιάς της χώρας"*[28].

Είναι γεγονός ότι, συνταγματική κάλυψη έχει τόσο η προστασία του φυσικού όσο και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος δημιουργείται εκ της υφιστάμενης υποχρεώσεως του κράτους να προωθήσει την ανάπτυξη και παραγωγή της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας, σύμφωνα και με την επιταγή του άρθρου 16 του Συντάγματος. Επίσης, την προστασία των μνημείων, των παραδοσιακών περιοχών και στοιχείων με την κατάλληλη λήψη μέτρων περιορισμού της ιδιοκτησίας, σύμφωνα με την συνταγματική επιταγή της παρ. 6 του άρθρου 24 του Συντάγματος.

---

[26] **Άρθρο 24 παρ. 1 Συντάγματος***"... Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα του καθενός...".*

[27] "*Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος".*

[28] Όσον αφορά το ν. 1650/86 στο άρθρο 2, η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος παρατέθηκε παραπάνω στην εννοιολογική προσέγγιση του όρου περιβάλλον σελ. 1 της παρούσης.

Το ΣτΕ με νομολογία του[29], καθορίζει, ότι το πολιτιστικό περιβάλλον συγκροτείται από τα μνημεία και λοιπά στοιχεία τα οποία προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική, τεχνολογική και εν γένει Πολιτιστική Κληρονομιά της χώρας [30].

Η *Συνθήκη των Παρισίων,* η οποία με μέριμνα της UNESCO, κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 1126/1981 με σκοπό την προστασία της παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς ορίζει την έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ως *"Το σύνολο από τα μνημεία, τις κατασκευές και τα τοπία που διαμορφώθηκαν από τον άνθρωπο"*. Στο άρθρο 2 της ως άνω *Συνθήκης* προσδιορίζεται και η έννοια της Φυσικής Κληρονομιάς, η οποία περιλαμβάνει τα φυσικά μνημεία, τα οποία έχουν εξαιρετική αξία για την ανθρωπότητα, όπως γεωλογικές διαμορφώσεις και ορισμένα φυσικά τοπία[31]. Σύμφωνα, με τον ειδικότερο ν. 3028/02, στα άρθρα 1 και 2, την έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς συνθέτουν τα λεγόμενα πολιτιστικά αγαθά.

Η έννοια του όρου πολιτιστικά αγαθά[32]– Τα είδη και οι κατηγορίες των πολιτιστικών αγαθών

- ***Η έννοια των πολιτιστικών αγαθών***

Ο πολιτισμός αποτελεί στοιχείο της ιστορικής συνέχειας και σύγχρονης έκφρασης της Εθνικής συνείδησης. Περιλαμβάνει το σύνολο των ανθρώπινων υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων. Τα επιτεύγματα αυτά (έργα πολιτισμού) αναφέρονται

[29]Πρβλ. ν. 3146/1986/.

[30]Βλ. **Παναγόπουλος Θ**., *"Δίκαιο περιβάλλοντος",* οπ. ανωτ., σελ. 93 -94 επ.

[31]Βλ. **Τάχος Α. - Σκουρής Β.**, όπ. ανωτ. σελ. 23 επ.

[32]Ο όρος πολιτιστικό αγαθό συγχέεται με τον όρο Πολιτιστική Κληρονομιά. Η τελευταία συγκρινόμενη με το πολιτιστικό αγαθό, έχει πιο ευρύ πεδίο, καθώς έχει την έννοια ενός συνόλου πραγμάτων ιδιαίτερης σημασίας για τις επερχόμενες γενεές και το οποίο αποτελεί σύμβολο για την πολιτιστική ταυτότητα ενός λαού, **Janet Blake**, "*On defining the cultural heritage, International and comparative Law Quartely"* 49 (2000), 83 -84. Το πολιτιστικό αγαθό είναι ανεπαρκές και ακατάλληλο για μια ποικιλία θεμάτων, που καλύπτει ο όρος Πολιτιστική Κληρονομιά, που συμπεριλαμβάνει μεταξύ άλλων μη υλικά αγαθά. Αυτό διαπιστώνεται από το άρθρο 2 της Σύμβασης για τη διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της 17ης Οκτωβρίου 2002 Σχετ. **Maglio Frigo**, *"Cultural property . cultural heritage, A battle of conceps in international law IRRC",*σελ. 369.

σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μια σημαντική κατηγορία έργων πολιτισμού αποτελούν τα λεγόμενα πολιτιστικά αγαθά[33].

Η ρύθμιση των ως άνω αγαθών αποτελεί αντικείμενο ενός σχετικά νέου κλάδου Δικαίου, που βρίσκεται σε συνεχή ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για τον κλάδο του Πολιτιστικού Δικαίου[34]. Το Πολιτιστικό Δίκαιο αποτελεί κλάδο του Δημοσίου και μάλιστα του Διοικητικού Δικαίου, κατά το μέτρο που οι κανόνες του πλαισιώνουν νομικά, την κατά κανόνα, μονομερή επέμβαση των δημοσίων οργάνων για την προστασία, διατήρηση και εν γένει διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών. Βέβαια αυτό, δεν σημαίνει ότι στην δραστηριότητα αυτή του κράτους δεν εφαρμόζονται και κανόνες ιδιωτικού Δικαίου και ιδίως Αστικού Δικαίου όπως λ.χ. οι κανόνες που αφορούν την κυριότητα και κατοχή των μνημείων, την συναλλακτική σχέση των πολιτιστικών αγαθών[35] κ.λ.π.

Το Σύνταγμα δεν αναφέρεται στην έννοια των πολιτιστικών αγαθών αλλά στο πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο συντίθεται από ορισμένα από τα αγαθά αυτά. Σε μια πρώτη προσέγγιση του ν. 3028/2002 *"Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* ορίζεται γενικά η έννοια των *πολιτιστικών αγαθών*, παρά το γεγονός ότι ο ως άνω νόμος εφαρμόζεται σε μια κατηγορία μόνο *πολιτιστικών αγαθών*, ήτοι στα αγαθά που συγκροτούν την Πολιτιστική Κληρονομιά, όπως είναι τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι και οι ιστορικοί τόποι[36]. Σύμφωνα με τον ν. 3028/2002 ως *"πολιτιστικά αγαθά, νοούνται μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου"*. Με το γενικό αυτό ορισμό[37], θεωρείται ως πολιτιστικό αγαθό κάθε μαρτυρία της ύπαρξης και δραστηριότητας του ανθρώπου, ανεξάρτητα αν αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως αξιόλογη,

---

[33]Βλ. σχετικά, με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, *"European public Law Center",* Πολιτιστική Κληρονομιά και Δίκαιο, Πρακτικά Συνεδρίου 2003, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Επιμέλεια: Ελένη Τροβά, σελ. 52.

[34] Βλ. **Μανιάτης Αντ.,** "*Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2008.

[35]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.**, *"Προστασία πολιτιστικών αγαθών",* Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2005, κεφ. Έννοια πολιτιστικών αγαθών, σελ. 1 επ.

[36]Βλ. σχετικά και **Μανιτάκης Α.,** *"Συνταγματική προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η ελευθερία της λατρείας με αφορμή τη χρήση της Ροτόντας*", περιοδικό Νόμος και Φύση 1995, σελ. 43 επ., βλ. επίσης **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 2.

[37] Ο ορισμός αυτός δεν αφορά μόνο την Πολιτιστική Κληρονομιά.

ενδιαφέρουσα, ιδιαίτερη, σημαντική, ουσιώδης κ.λ.π. Τα πολιτιστικά αγαθά, παρέχουν πληροφορίες για τις εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου (επιστημονικές, τεχνικές, πνευματικές, καλλιτεχνικές, πολιτικές, οικονομικές κλπ.). Συνεπώς, πολιτιστικά αγαθά είναι όχι μόνο τα στοιχεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αλλά και τα οικιστικά σύνολα ή και τα προϊόντα πνευματικής ιδιοκτησίας και της πνευματικής Κληρονομιάς. Επιπλέον, οι μαρτυρίες αυτές μπορεί να είναι υλικές ή άυλες.

- ***Είδη – κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών***

Με βάση τον ως άνω ορισμό τα πολιτιστικά αγαθά, σύμφωνα με διάφορα κριτήρια όπως για παράδειγμα τον υλικό ή άυλο χαρακτήρα τους, τη σύνδεση τους με το χώρο, την κρατική προστασία και εξουσίαση τους, διακρίνονται κυρίως στις ακόλουθες κατηγορίες[38] :

Υλικά πολιτιστικά αγαθά

Πρόκειται για τα πολιτιστικά αγαθά που είναι αντικείμενα με υλική υπόσταση όπως λ.χ. τα μνημεία, τα διατηρητέα κτίρια, αρχαιολογικοί χώροι κ.λ.π. Στα υλικά πολιτιστικά αγαθά ανήκουν περαιτέρω :

Α. Χωρικά πολιτιστικά αγαθά[39]

Τα χωρικά πολιτιστικά αγαθά συγκροτούν το πολιτιστικό περιβάλλον και συνδέονται με την έννοια του φυσικού χώρου. Δηλαδή, ο πολιτισμός δεν αναφέρεται στο έθνος αλλά συνδέεται από αυτό και συνέχεται με το χώρο. Ήτοι πρόκειται για τα αγαθά, τα οποία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με το χώρο και έχουν υπόσταση και αυτοτέλεια. Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν τα πολιτιστικά αγαθά που συνθέτουν την Πολιτιστική Κληρονομιά της χώρας λ.χ. μνημεία, πόλεις, οικισμοί και ειδικότερα, πολιτιστικά αγαθά, τα οποία λόγω ορισμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, επιβάλλεται, εκτός από τη γενική συνταγματική, η ειδικότερη αυξημένη προστασία τους.

---

[38]Βλ. **Μουσταϊρα Ε.**, *"Συγκριτικό Δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά"*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012, σελ. 23.

[39]Βλ. **Μανιάτης Αντ.,** όπ. ανωτ. σελ.13 επ., βλ. επίσης **Χριστοφιλόπουλος Δ.,**όπ. ανωτ., σελ. 3 επ.

Στα χωρικά πολιτιστικά αγαθά προστατεύεται :

α) Ο συγκεκριμένος χώρος (εδαφική έκταση) που σχετίζεται με ιστορικές μνήμες ή χρήσεις (λ.χ. ιστορικοί τόποι), β) Ο χώρος που περιβάλλει το πολιτιστικό αγαθό (λ.χ. ο περιβάλλον χώρος του μνημείου), Ο οποίος αποτελεί το αναγκαίο λειτουργικό στοιχείο για την ανάδειξη τους, γ) Ο εσωτερικός χώρος που περικλείεται σε ένα *πολιτιστικό αγαθό* (λ.χ. το κτίριο με τον εσωτερικό του χώρο) καθώς και ο κινητός εξοπλισμός του και δ) Η χρήση ενός χώρου (λ.χ. θερινός κινηματογράφος), εφόσον παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα καθιστούν άξια ιδιαίτερης προστασίας.

Μέρος, της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αποτελεί η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, η οποία περιλαμβάνει κυρίως τους παραδοσιακούς οικισμούς ή τμήματα τους. Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά ρυθμίζεται με το άρθρο 4 του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (Γ.Ο.Κ. ν. 1577/1985, όπως συμπληρώθηκε με το ν. 2831/2000). Η Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά αποτελούν το πολιτιστικό περιβάλλον με τη στενή έννοια όρου[40].Πρόκειται, για πολιτιστικά αγαθά και στοιχεία που συνθέτουν το οικιστικό περιβάλλον και που δημιουργήθηκαν κυρίως από την επιστημονική και τεχνική εξέλιξη του ανθρώπου. Τα αγαθά αυτά, λόγω της σημασίας τους, κυρίως για την υγεία, την ποιότητα ζωής κ.α. των ανθρώπων, έχουν αναχθεί σε αξίες που τυγχάνουν συνταγματικής προστασίας. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως οι πόλεις, οι οικισμοί, οι συνοικισμοί και τα στοιχεία που συγκροτούν τον ιστό τους (δομημένοι, κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι) και γενικά τα αγαθά και στοιχεία που προέκυψαν από την ανάγκη κάλυψης και βελτίωσης των βιοτικών αναγκών (οικιστικό περιβάλλον).

Β. Μη χωρικά πολιτιστικά αγαθά[41]

Μη χωρικά πολιτιστικά αγαθά καλούνται όσα δεν συνέχονται με το χώρο (έδαφος). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, δηλαδή όσα υλικά μνημειακά πολιτιστικά αγαθά - που ρυθμίζονται με τον ν. 3028/2002 - δεν είναι

---

[40] Άρθρο 24 παράγραφος 6 του Συντάγματος που ορίζει *ότι "τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το κράτος..."*. Η προστασία τους είναι διηνεκής.

[41]Πρβλ. συγκριτικά με το Ιταλικό Δίκαιο προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, *"Legislazione dei beni culturali e del paessagio. Nozioni essenciali"*, Edizioni giuridiche Simone, 2010 pag. 18, "*Codice dei beni culturali e del paessagio",* cura di Sandulli M.A, Edizione Giuffre, 2012 pag. 22.

ακίνητα ή δεν συνδέονται με ακίνητα πολιτιστικά αγαθά ως ενιαίο σύνολο. Τα κινητά πολιτιστικά αγαθά βρίσκονται σε μουσεία, σε ιδιωτικές συλλογές κ.α.

Γ. Άυλα πολιτιστικά αγαθά[42]

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα αγαθά που δεν έχουν υλική υπόσταση. Άυλα πολιτιστικά αγαθά[43]είναι όσα ανήκουν στην πνευματική ιδιοκτησία και στην συνέχεια στην πνευματική Κληρονομιά, όπως λ.χ. τα έργα λόγου, τέχνης και επιστήμης. Αποτελούν δε, αρχικά αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας και στη συνέχεια αφού συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις, - και κυρίως η πάροδος ορισμένου χρόνου από τον θάνατο του δημιουργού τους - εντάσσονται στην πνευματική Κληρονομιά, αποτελούν κοινό κτήμα και προστατεύονται από το κράτος.

Επίσης, ως άυλα πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται σύμφωνα με την περίπτωση ε΄ του άρθρου 2 του ν. 3028/2002, εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες όπως λ.χ. μύθοι, έθιμα, χοροί, μουσική, δρώμενα, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού λαϊκού και λόγιου πολιτισμού.

Δ. Δημόσια και ιδιωτικά πολιτιστικά αγαθά

Τα πολιτιστικά αγαθά, ανάλογα με το φορέα εξουσίασης και διαχείρισης (δημόσιο ή ιδιωτικό), διακρίνονται σε δημόσια ή κοινόκτητα και κοινόχρηστα και σε ιδιωτικής εξουσίασης.

Δημόσια πολιτιστικά αγαθά, εξυπηρετούν το κοινωνικό συμφέρον όπως λ.χ. οι αρχαιότητες, τα μνημεία, οι ιστορικοί τόποι κ.λ.π., αποτελούν *"κοινό κτήμα"*, είναι

---

[42]Βλ. **Μανιάτης Αντ.,** όπ. ανωτ. σελ. 14 επ., **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 41 επ.

[43]Ως **άυλα πολιτιστικά αγαθά**, κατά την έννοια του νόμου, νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες λ.χ. η γουνοποιία Καστοριάς που χαρακτηρίζει τον τόπο, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, παραδοσιακές φορεσιές, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, μοιρολόγια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού , λαϊκού και λόγιου πολιτισμού. Δεν προστατεύονται όλα τα άυλα πολιτιστικά αγαθά αλλά μόνον εκείνα που παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία. Στην προστασία αυτή εντάσσονται και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά που ήσαν αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας και η οποία έπαυσε να υπάρχει για ορισμένους λόγους. Τα άυλα πολιτιστικά αγαθά που αρχικά ανήκουν στην πνευματική ιδιοκτησία και στη συνέχεια γίνονται *"κοινό κτήμα"*, και που προστατεύονται από το νόμο, συγκροτούν την πνευματική κληρονομιά της χώρας.

ελεύθερα προσιτά στον καθένα και αποτελούν αντικείμενο διαχείρισης, κυρίως από το Δημόσιο.

Ιδιωτικής εξουσίασης, είναι κυρίως τα μη χωρικά πολιτιστικά αγαθά και ειδικότερα τα κινητά που ανήκουν κατά κυριότητα σε ιδιώτες και τα άυλα αγαθά όπως οι μουσικές συνθέσεις, τα θεατρικά έργα, οι ζωγραφικοί πίνακες κ.λ.π. Τα αγαθά αυτά ανήκουν αρχικά στο δημιουργό τους και στην συνέχεια, μετά το τέλος της χρονικής προστασίας τους, γίνονται ελεύθερα προσιτά στον καθένα ως κοινά κτήματα. Ειδικότερα, τα αγαθά αυτά δεν προστατεύονται από το κράτος παρά μόνο αν συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις[44].

Τα πολιτιστικά αγαθά ιδιωτικής εξουσίασης, τα οποία ανήκουν σε ιδιώτες και πρόκειται κυρίως για πνευματικά δημιουργήματα λόγου, τέχνης και επιστήμης, ήτοι αυτά που αποτελούν αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας. Η πνευματική ιδιοκτησία μαζί με τη βιομηχανική ιδιοκτησία (εφευρέσεις – σήματα) αποτελούν την διανοητική ιδιοκτησία (προϊόντα διανοίας). Ως πολιτιστικό - πνευματικά δημιουργήματα λόγου, τέχνης και επιστήμης θεωρούνται ενδεικτικά : Τα κείμενα (γραπτά και προφορικά) ήτοι τα λογοτεχνικά έργα (ποιήματα, δοκίμια, επιστημονικές μελέτες, λόγοι, πανεπιστημιακές παραδόσεις κ.λ.π.), οι μουσικές συνθέσεις, τα έργα των εικαστικών τεχνών, τα αρχιτεκτονικά έργα, οι φωτογραφίες, τα έργα εφαρμοσμένων τεχνών, τα θεατρικά έργα, τα οπτικοακουστικά έργα, οι εικονογραφήσεις, οι χάρτες, τα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών κ.λ.π.

Συνοπτικά, με βάση τις ως άνω αναλύσεις διακρίνονται οι ακόλουθες κατηγορίες: *Μνημειακά πολιτιστικά αγαθά*[45], τα οποία συγκροτούν την Πολιτιστική Κληρονομιά, η οποία ρυθμίζεται με τον ν. 3028/2002. *Παραδοσιακά πολιτιστικά*

[44] Κυρίως η πάροδος ορισμένου χρονικού διαστήματος από το θάνατο του δημιουργού τους, Όταν συντρέξουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις τότε τα πολιτιστικά αυτά αγαθά εξομοιώνονται από πλευράς κρατικής προστασίας με την πρώτη ή δεύτερη κατηγορία ανάλογα αν παρουσιάζουν ιδιαίτερα ή μη χαρακτηριστικά. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλα τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας (ζωγραφικοί πίνακες, μουσειακές συνθέσεις, βιβλία κ.λ.π.) και ρυθμίζονται από το ν. 2121/1993.

[45]Βλ. **Σαμαρά - Κρίσπη Αν.** (Επιμέλεια ύλης και εκδόσεως τόμου), *"Προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών"*, Πρακτικά Ημερίδας 10 Δεκεμβρίου 2010, Σειρά : Δημοσιεύματα Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και **Σαμαρά-Κρίσπη Α.**, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε, Αθήνα 2011, τόμος 25 σελ. 32, **Χριστοφιλόπουλος Δ.**, όπ. ανωτ., σελ. 7.

αγαθά[46]*,* τα οποία συγκροτούν την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, η οποία είναι τμήμα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ρυθμίζεται με το άρθρο 4 του Γ.Ο.Κ. ν.1577/1985, όπως ισχύει μετά την συμπλήρωση του με το ν.2831/2000. Τα μνημειακά και τα παραδοσιακά πολιτιστικά αγαθά αποτελούν το πολιτιστικό περιβάλλον με την στενή έννοια του όρου. *Οικιστικά πολιτιστικά αγαθά*[47]*,* είναι εκείνα τα οποία συγκροτούν το οικιστικό περιβάλλον που περιλαμβάνει κυρίως πόλεις και οικισμούς[48]. Το οικιστικό περιβάλλον ρυθμίζεται κυρίως από το Ν.Δ. της 17-7-1923 *"Περί σχεδίων πόλεων"* και το ν. 1337/1983 όπως ισχύει μετά την συμπλήρωση του με το ν. 2508/1997 και γενικότερα από τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις της πολεοδομικής νομοθεσίας. Τα μνημειακά, τα πολιτιστικά και τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά αποτελούν το πολιτιστικό περιβάλλον υπό την ευρεία έννοια. Τέλος, τα πνευματικά πολιτιστικά αγαθά[49]*,* τα οποία αρχικά αποτελούν αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας, η οποία ρυθμίζεται με το ν. 2121/1993 και στη συνέχεια και μετά την πάροδο ορισμένων χρόνων από το θάνατο του δημιουργού τους, μετατρέπονται από ιδιωτικά δηλαδή γίνονται κοινό κτήμα όλων των ανθρώπων και ανήκουν στην πνευματική Κληρονομιά.

Το σύνολο των διατάξεων των νόμων που ρυθμίζουν και προστατεύουν τα πολιτιστικά αγαθά των ανωτέρω κατηγοριών συγκροτούν όπως προαναφέρθηκε το Πολιτιστικό Δίκαιο[50]. Το σύνολο των στόχων, κατευθύνσεων, μέτρων και προγραμμάτων για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτελούν την

---

[46]Βλ. **Καρύμπαλη - Τσίπτσιου Γ.** με **Βασιλακάκη Ε., Παπαγεωργίου Δ.**, **Γεωργιάδη Α.,** *"Προστασία πολιτισμικών αγαθών",* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 19 επ.

[47]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Δ.,***"Νόμος 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς": κείμενο, σχόλια, ερμηνεία"*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006 σελ. 23 επ.

[48]Στα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά, ανήκουν κυρίως πόλεις, οικισμοί και στοιχεία τους που τυγχάνουν γενικής κρατικής προστασίας και ρυθμίζονται από τις ισχύουσες πολεοδομικές και χωροταξικές διατάξεις.

[49]Βλ. **Παυλογεωργάτος Γ.,** *"Διατήρηση της υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003 σελ. 33 επ.

[54]Βλ. **Μανιάτη Αντ.**, *"Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2008.

πολιτιστική πολιτική, η οποία όπως και η οικιστική πολιτική (χωροταξική – πολεοδομική), αποτελεί τμήμα της Δημόσιας πολιτικής.

Κεφάλαιο Α'

"Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς σε νομοθετικό και νομολογιακό επίπεδο"

1.1 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε νομοθετικό επίπεδο : Συνταγματικό - Εθνικό - Ευρωπαϊκό - Διεθνές

1.1.1 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς σε Συνταγματικό επίπεδο

Ανάμεσα στο περιβάλλον και τον άνθρωπο υπάρχει μια διαλεκτική σχέση, μια σχέση συνεχών αλληλεπιδράσεων και αλληλοεπιδρών. Από τη μια πλευρά το περιβάλλον παρέχει ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων στον άνθρωπο, ο οποίος όμως χρησιμοποιεί τις δυνατότητες αυτές για να το μεταβάλλει ανάλογα με τις ανάγκες του.

Από τη διαλεκτική αυτή σχέση γεννάται ο πολιτισμός, ο οποίος έχει βέβαια την υλική και την πνευματική του πλευρά, αλλά η πρώτη κατευθύνεται πάντα από τη δεύτερη, ώστε παρακολουθώντας τα καλλιτεχνικά μνημεία που διασώθηκαν στην πορεία του χρόνου να μπορούμε να παρακολουθήσουμε και την πορεία της πνευματικής διάστασης του πολιτισμού.

Στη διατήρηση λοιπόν, της υλικής διάστασης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς συμβάλλει από τη μια μεριά η εφαρμοσμένη οικολογία και από την άλλη, το ίδιο το κράτος με την θέσπιση ειδικών διατάξεων. Τις διατάξεις αυτές και την εφαρμογή και ερμηνεία τους θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι πολλές διατάξεις βρίσκονται διασκορπισμένες σε πλήθος αυτόνομων μη κωδικοποιημένων νομοθετημάτων, άλλα και σε Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συνθήκες

που έχει κυρώσει η χώρα μας. Στο εσωτερικό Εθνικό Δίκαιο, υπάρχουν διάφορα νομοθετικά κείμενα, από τον ανώτατο ιεραρχικά κανόνα Δικαίου, το Σύνταγμα, από τους ειδικούς νόμους που έχουν θεσπιστεί μέχρι και σε απλές διοικητικές πράξεις.

1.1.1.1 Η Συνταγματική επιταγή προστασίας φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ως ενιαίο σύνολο

Η ρύθμιση του άρθρου 24 εδάφιο α' της παρ. 1 του Συντάγματος συνδέει τον πολιτισμό, την ιστορία και τη μνήμη με το χώρο (περιβάλλον). Η ως άνω συνταγματική προστασία παρέχεται ενιαία και αφορά όλα τα στοιχεία και αγαθά του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το φυσικό περιβάλλον, η Πολιτιστική Κληρονομιά και το οικιστικό περιβάλλον έχουν αναχθεί σε προστατευόμενα αγαθά από το Σύνταγμα. Η φύση και οι ανθρώπινες δραστηριότητες αντιμετωπίζονται ως ενιαίο (αρμονικό) σύνολο. Ορισμένα όμως από τα στοιχεία αυτά (λ.χ. δάση και Πολιτιστική Κληρονομιά) έχουν, εκτός από τη γενική, και ειδικότερη συνταγματική προστασία. Ο διαχωρισμός των αγαθών της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από τα υπόλοιπα πολιτιστικά αγαθά (φυσικά και οικιστικά), που έχουν αναχθεί σε συνταγματικά προστατευόμενες αξίες, γίνεται μόνον για να αναδειχθεί η ιδιαίτερη προστασία τους[51].

Η διάκριση μεταξύ του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος πραγματώνεται, με κριτήριο τη δυνατότητα ανθρώπινης παρέμβασης στο περιβάλλον. Συνεπώς, το φυσικό περιβάλλον δεν απαρτίζεται εν πρώτοις από πολιτιστικά αγαθά, καθόσον αυτό δεν δημιουργείται από την ανθρώπινη δραστηριότητα αλλά από τη φύση. Τούτο όμως, δεν αναιρεί την αντίληψη της ενιαίας αντιμετώπισης φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, ως αρμονικού συνόλου. Η ενιαία τούτη αντιμετώπιση απαντάται και στο επίπεδο του κοινού νομοθέτη. Συνεπώς, για παράδειγμα ο ν.3028/2002, που ρυθμίζει την Πολιτιστική Κληρονομιά, αντιμετωπίζει ενιαία τα μνημεία και τον (φυσικό) χώρο που τα περιβάλλει.

Ο συνταγματικός νομοθέτης κατοχυρώνει ρητά την προστασία αυτή και με έντονη, μάλιστα, επιταγή προς το κράτος να τη διασφαλίσει με τη λήψη πρόσφορων για το σκοπό αυτό μέτρων. Το κράτος, πέρα από τη διαχείριση της τρέχουσας

[51] Βλ. **Τροβά Ε**., *"Το Πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001",* οπ. ανωτ. σελ. 54 επ.

εξουσίας, έχει υποχρέωση να προστατεύει τα οικοσυστήματα, την Πολιτιστική Κληρονομιά και τις πόλεις οι οποίες αποτελούν το χώρο διαβίωσης των πολιτών. Η κρατική προστασία αυτή απορρέει απευθείας από το Σύνταγμα. Συνεπώς, απευθύνονται επιταγές στον κοινό νομοθέτη, να θεσπίσει τα πρόσφορα, μέτρα μέσα στα όρια που διαγράφουν οι ανάγκες για την διασφάλιση του αγαθού αυτού, σταθμίζοντας παράλληλα και άλλα δικαιώματα που προστατεύονται από το Σύνταγμα αλλά και το γενικότερο συμφέρον. Η στάθμιση των συμφερόντων αυτών πρέπει να συμπορεύεται με την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η Αρχή της Αειφορίας.

Με τη διάταξη του άρθρου 24 Σ, ιδρύεται ένα αυτόνομο δικαίωμα για τον καθένα στο περιβάλλον. Συνεπώς, ανεξάρτητα από τις ενέργειες του κράτους, εάν ο πολίτης θεωρεί, ότι κάποια ενέργεια του κράτους ή άλλου πολίτη βλάπτει το περιβάλλον, μπορεί να επικαλείται το δικαίωμα αυτό ανεξάρτητα από το Δημόσιο συμφέρον. Κάθε πολίτης, μπορεί να αμφισβητεί το κατά πόσον το κράτος εκπληρώνει ορθά ή μη την υποχρέωση του για την προστασία του περιβάλλοντος. Το δικαίωμα αυτό, ο πολίτης μπορεί να το ασκεί ή να μη το ασκεί. Αντιθέτως, ο πολίτης δεν δύναται να επικαλεστεί το δικαίωμα του αυτό προκειμένου να βλάψει το περιβάλλον, καθόσον αντικείμενο του δικαιώματος του είναι μόνον η προστασία.

Τέλος δε, στην περίπτωση που τρίτος με ενέργειες βλάπτει το δικαίωμα του πολίτη στο περιβάλλον, ο θιγόμενος έχει δικαίωμα να ζητήσει αποζημίωση σύμφωνα με το άρθρο 914 του Α.Κ, καθόσον η προσβολή του δικαιώματος στο περιβάλλον συνεπάγεται την παράνομη πρόκληση ζημίας.

1.1.1.2 Η ρητή κατοχύρωση της Αρχής της Αειφορίας, στο άρθρο 24 του Συντάγματος

Το άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος αποτελεί την ρητή κατοχύρωση της Αρχής της Αειφορίας. Η Αρχή αυτή, δεν είναι έννοια στατική, ούτε έχει αποκλειστικά περιβαλλοντικό περιεχόμενο[52]. Η περιβαλλοντική της αφετηρία οφείλει να εναρμονίζεται με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Από την Αρχή της

[52]Βλ. **Κρεμλή Γ.,***"Η Ευρωπαϊκή πολιτική και το Δίκαιο περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο",* Νόμος και Φύση 1998, σελ. 553 επ., **Σιούτη Γλ.,** *"Βιώσιμη Ανάπτυξη και προστασία του περιβάλλοντος",* όπ. ανωτ., σελ. 75 επ., **Χαϊνταρλή Μ**., *"Αειφορία, Αειφόρος ανάπτυξη και Δίκαιο",* Περιβάλλον και Δίκαιο 2001 σελ. 520 επ.

Αειφορίας απορρέουν οι περιορισμοί εκείνοι στην αναπτυξιακή πολιτική του κράτους, που είναι αναγκαίοι για την πρόληψη της βλάβης του περιβάλλοντος. Η εφαρμογή της, έχει ως στόχο την Αειφόρο ανάπτυξη[53] ήτοι την ανάπτυξη που δεν εξαντλεί και δεν υποβαθμίζει τους φυσικούς και αισθητικούς πόρους αλλά και δεν επιφέρει βλάβη στο περιβάλλον, σύμφωνα με από το Σύνταγμα[54]. Έχει δε, ως σκοπό να δώσει απάντηση στο πρόβλημα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος αλλά και σε μια σειρά κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων. Επίσης, δεν ενδιαφέρεται μόνο για τη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος *"Περιβαλλοντική Αειφορία"*[55] αλλά και την ικανοποίηση των κοινωνικών και οικονομικών αναγκών των ανθρώπων *"κοινωνική Αειφορία"*. Η περιβαλλοντική και κοινωνική Αειφορία αποτελούν την ολοκληρωμένη μορφή της βιώσιμης ανάπτυξης η οποία θεμελιώνει το δικαίωμα σε ανθρώπινες, αξιοπρεπείς Συνθήκες διαβίωσης. Ο ολοκληρωμένος αυτός χαρακτήρας της Αειφόρου ανάπτυξης έχει σημαντικές επιπτώσεις στο φυσικό αλλά και στο πολιτιστικό περιβάλλον[56].

Η έννοια της Αειφορίας επιτάσσει το διαρκή ανακαθορισμό των προτεραιοτήτων και των όρων πραγμάτωσης της. Η ρητή συνταγματική κατοχύρωση της, κατ΄ ουσίαν καθιστά επιτακτικότερη την αποσαφήνιση του περιεχομένου και των όρων εφαρμογής της, εν προκειμένω σε περιπτώσεις στάθμισης μεταξύ της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών και του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, προκειμένου να αποφευχθεί η μετατροπή της είτε σε υπερβολικά, άκαμπτη και συντηρητική έννοια, που θα λειτουργούσε ως ανασταλτικός παράγοντας κάθε αναπτυξιακού εγχειρήματος, είτε σε μια έννοια ελαστική και παραπλανητική, που θα

[53]Βλ. **Δεκλερή Μ.,** *"Το Δίκαιο της βιωσίμου Αναπτύξεως",* Εκδόσεις Αντ. Ν .Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2000.

[54]Βλ. **Βρεττού Β**., *"Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης",* ΠερΔικ 1/2003

[55]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπου ανωτ., σελ. 15.

[56] Για παράδειγμα η παρέμβαση του κράτους, μέσω του σχεδιασμού, θα πρέπει, σύμφωνα με τον ολοκληρωμένο χαρακτήρα της βιώσιμης ανάπτυξης, να έχει ως στόχο την ικανοποίηση όχι μόνο των αναγκών της πόλης (αισθητική, υγιεινή κ.λ.π.) αλλά και των πολιτών (απασχόληση, ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός κ.λ.π.).

μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη θεμελίωση οποιασδήποτε απόφασης των οργάνων της πολιτείας[57].

Η έλλειψη ενός κοινά αποδεκτού ορισμού της Αειφορίας, ως αόριστης νομικής έννοιας, συνεπάγεται ότι, -μετά τη ρητή αναγωγή της σε συνταγματική Αρχή- η εξειδίκευση του περιεχομένου της από την περιβαλλοντική, χωροταξική και κοινωνική νομοθεσία αλλά και από την κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση, υπόκειται πλέον σε δικαστικό έλεγχο με ευθεία αναφορά στη διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 εδ. β' του Συντάγματος. Πλέον ως συνταγματική Αρχή, προσαρμόζει το περιεχόμενο της αναλόγως προς τις εκάστοτε νομικές και πραγματικές δυνατότητες, επιδιώκοντας όχι τον απόλυτο, αλλά τον μέγιστο εφικτό ή επιδιωκόμενο βαθμό. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι η Αρχή της Αειφορίας εμπεριέχει κατ΄ ουσία prima facie επιχειρήματα, τα οποία υποδεικνύουν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση προς τον ερμηνευτή της, χωρίς να επιτάσσεται δεδομένη απόφαση[58].

Η αξιοποίηση της Αρχής, στο πλαίσιο της σχέσης μεταξύ δικαιώματος της ιδιοκτησίας και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών προϋποθέτει την ανάδειξη συγκεκριμένων δεικτών και περαιτέρω της μεταξύ τους συνάρτησης. Η δυναμική και πολυδιάστατη προσέγγιση της, συμβάλλει πρωτίστως στην υπέρβαση της παραδοσιακής διάκρισης μεταξύ ανθρωποκεντρικού και οικολογικού περιβάλλοντος[59] και στη διεύρυνση της έννοιας του περιβάλλοντος κατά τρόπο ώστε να συγκλίνει προς την έννοια της ποιότητας ζωής[60]. Ο όρος Αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη περιγράφει τη διαδικασία μετασχηματισμού όπου η εκμετάλλευση των πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και οι προσαρμογές στο θεσμικό πλαίσιο εναρμονίζονται με τις μελλοντικές και τις σημερινές ανάγκες. Υπό το πρίσμα αυτό, η στρατηγική για την Αειφόρο ανάπτυξη αποσκοπεί στον ισόρροπο συνδυασμό της οικονομικής

---

[57]Βλ. **Καυκαλά Γ.,** *"Βιώσιμη Ανάπτυξη :Μια Διεθνώς ανοιχτή συζήτηση για τη σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος"*, Περιβάλλον και Δίκαιο 2000 σελ. 513, βλ. **Βαλάτσου Θ.,** "*Η Αειφόρος ανάπτυξη σήμερα. Έννοια, νομικό πλαίσιο και προκλήσεις - Ζητήματα που ανακύπτουν"*, ΠερΔικ 1-4 σελ. 216.

[58]Εισηγήσεις εκπαιδευτικού επιμορφωτικού σεμιναρίου Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας *"Περιβάλλον και Βιωσιμότης : Επιστήμη - Δίκαιο - Δημόσια Πολιτική"* Α' Β΄Γ' κύκλος Εκδόσεις Επιμελητήριο Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητα, Αθήνα 2003-2004.

[59]Βλ. **Δελλή Γ**., "*Κοινοτικό Δίκαιο περιβάλλοντος"*, Αθήνα - Κομοτηνή 1998, σελ. 29 επ.

[60]Βλ. **Κοκκώση Χ**., Πολιτική περιβάλλοντος, στον τόμο : **Π. Γετίμη / Δ. Γράβαρη** (επιμ.) *"Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική, Η σύγχρονη προβληματική",* Αθήνα 1993 σελ. 361 επ.

αποτελεσματικότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της περιβαλλοντικής προστασίας[61].

Η Αρχή της Αειφορίας αποσκοπεί στην άρση των συγκρούσεων μεταξύ περισσότερων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, δεν είναι ορθό να ερμηνευτεί ως προνομιακό πεδίο της περιβαλλοντικής συνιστώσας, η οποία θα κυριαρχούσε έναντι άλλων διαστάσεων και πολιτικών χωρίς ειδική και συγκεκριμένη τεκμηρίωση. Επίσης, δεν είναι ορθό να θεωρηθεί ότι η περιβαλλοντική συνιστώσα αποτελεί απλώς συνοδευτικό στοιχείο των υπολοίπων τομεακών πολιτικών.

1.1.1.3. Η ιδιαίτερη Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος

Στην γενική συνταγματική προστασία του άρθρου 24 περιλαμβάνονται όλα τα στοιχεία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή η φυσική Κληρονομιά, το οικιστικό περιβάλλον και η Πολιτιστική Κληρονομιά, ορισμένα όμως από τα στοιχεία αυτά απολαμβάνουν ιδιαίτερη (αυξημένη) συνταγματική προστασία[62].

Όσον αφορά τις παρ. 1 και 6 του ως άνω άρθρου απορρέει η υποχρέωση του κράτους προς διάσωση και προστασία των στοιχείων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ήτοι των μνημείων και των άλλων στοιχείων που συνθέτουν την Πολιτιστική Κληρονομιά της χώρας και συμβάλλουν στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Συνεπώς, δεν επιτρέπονται, κατά κανόνα, επεμβάσεις που συνεπάγονται την καταστροφή, την αλλοίωση ή την υποβάθμιση των αγαθών και στοιχείων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Το κράτος έχει υποχρέωση, σε κάθε παρέμβαση στην Πολιτιστική Κληρονομιά, να διατηρήσει τη φυσιογνωμία των παραδοσιακών περιοχών και τις

---

[61]Βλ. **Τροβά Ε.** (Επιμέλεια), *"Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο",* Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Πρακτικά Συνεδρίου 3 - 4 Ιουνίου 2003, Εισήγηση : **Κοντιάδη Ξ**, *"Η συνταγματική διαρρύθμιση της σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και δικαιώματος ιδιοκτησίας"* σελ. 103 επ., Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004.

[62] Ειδικότερα η παρ. 1 του ως άνω άρθρου κατονομάζει τα δάση και τις δασικές εκτάσεις για τα οποία περιέχει ειδικότερες ρυθμίσεις. Οι ρυθμίσεις αυτές δεν αναλύονται στην παρούσα μελέτη η οποία έχει διαφορετικό αντικείμενο. Βέβαια, διαφορετικό είναι και το ζήτημα της δημιουργίας αλσών, δηλαδή τεχνητών δασών στις πόλεις. Τα τεχνητά δάση αυτά (ελεύθεροι χώροι των πόλεων) αποτελούν στοιχεία του οικιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή οικιστικά πολιτιστικά αγαθά.

ιδιομορφίες (κυρίως αισθητικές) της κάθε μιας από τις περιοχές αυτές (πολιτιστικό κεκτημένο). Η προστασία αυτή περιλαμβάνει: α) Διηνεκή διατήρηση, τη συντήρηση και την αποκατάσταση των πολιτιστικών στοιχείων – αγαθών αυτών και β) Λήψη ορισμένων μέτρων και ειδικότερα δυνατότητα μεταβολής του προορισμού μιας ιδιοκτησίας ή τη θέσπιση ρυθμίσεων που ανάγονται σε περιορισμούς των εξουσιών που πηγάζουν από τον καθορισμό του προορισμού αυτού. Τα μέτρα αυτά, που έχουν ως σκοπό την αποτροπή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης των πολιτιστικών στοιχείων ή του χώρου που τα περιβάλλει, βασίζονται αποκλειστικά στην ως άνω συνταγματική διάταξη και μπορεί να έχουν, καταρχήν, ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας του άρθρου 17 του Συντάγματος[63].

Είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι, στην ιδιαίτερη προστασία των μνημείων και των άλλων αγαθών της Πολιτιστικής Κληρονομιάς περιλαμβάνεται και ο περιβάλλον χώρος τους[64]. Επίσης, η ιδιαίτερη προστασία επεκτείνεται και στον εσωτερικό χώρο του μνημείου - διατηρητέου κτιρίου ως αρμονικού συνόλου αλλά και στα κινητά πράγματα που βρίσκονται στο χώρο αυτό και είναι συνδεμένα με ορισμένη χρήση[65].

Σε εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 24 του Συντάγματος, εκδόθηκε ο ν.3028/2002 *"Για την προστασία των αρχαιοτήτων και της εν γένει Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*. Στον νόμο αυτό, ορίζονται αναλυτικά τα πολιτιστικά αγαθά που συγκροτούν την Πολιτιστική Κληρονομιά.

Στην ιδιαίτερη συνταγματική προστασία δεν υπάγονται τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά, ήτοι η προστασία τους δεν είναι διηνεκής. Αυτό έχει ως συνέπεια ο ιδιοκτήτης, στην περίπτωση που η ιδιοκτησία του δεσμεύεται (απαλλοτριώνεται) ως καταλαμβανόμενη από μνημείο, να μην μπορεί, λόγω της διηνεκούς προστασίας του μνημείου, να άρει την απαλλοτρίωση αυτή. Αντίθετα, όταν η ιδιοκτησία

---

[63] Βλ. **Αυγουστιανάκης Μ**., "*Νομοθετικό πλαίσιο προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* Νομική Επιθεώρηση ΙΑ΄ τ. 25-26/1997 σελ. 20 επ.

[64]Δηλαδή ο φυσικός χώρος που περιβάλλει λ.χ. ένα μνημείο, είναι δυνατή η επιβολή γενικών περιορισμών ή ειδικών μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του χώρου αυτού.

[65]Εφόσον ο συγκεκριμένος χώρος αυτός που αποτελεί αρμονικό σύνολο, παρουσιάζει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον άξιο προστασίας, ως λ.χ. συνδέεται με την πολιτική και κοινωνική ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους ή ορισμένης περιοχής και η διατήρηση της χρήσης αυτής συμβάλλει στη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης.

απαλλοτριώνεται για την απόκτηση οικιστικού πολιτιστικού αγαθού λ.χ. κοινόχρηστου χώρου είναι δυνατή η άρση της απαλλοτρίωσης αυτής και συνεπώς η απώλεια του πολιτιστικού αγαθού αυτού.

1.1.1.4. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες που δεν υπάγονται στην Συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος

Το πολιτιστικό περιβάλλον δεν ταυτίζεται με τον πολιτισμό, ο οποίος μπορεί, στην ευρεία έννοια του, να περιλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης δραστηριότητας και στη στενή έννοια του, να ταυτίζεται με μια συγκεκριμένη πολιτιστική δραστηριότητα[66].

Το άρθρο 24 Σ προστατεύει μόνο τα χωρικά πολιτιστικά αγαθά δηλαδή αυτά που συνέχονται και συνδέονται αναπόσπαστα με το χώρο[67]. Ορισμένα χωρικά στοιχεία λ.χ. δημόσια ή ειδικά κτίρια τα οποία εξυπηρετούν πολιτιστικούς σκοπούς, πλην όμως εφόσον δεν αποτελούν πολιτιστικά μνημεία, δεν υπάγονται στην προστασία του άρθρου 24 του Συντάγματος. Στην κατηγορία αυτή υπάγεται λ.χ. η ανέγερση μουσείων ή άλλων κτιρίων που εκπληρώνουν δημόσιους σκοπούς στο πλαίσιο της ενθάρρυνσης των τεχνών, της προαγωγής της επιστήμης και της έρευνας. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες αυτές εμπίπτουν στο άρθρο 16 και όχι το άρθρο 24 του Συντάγματος, που αφορά την διατήρηση των πολιτιστικών μνημείων. Ομοίως, τα χωρικά στοιχεία που εκπληρώνουν θρησκευτικούς σκοπούς λ.χ. η δημιουργία χώρου λατρείας (Ναού) που εμπίπτει στο άρθρο 13 του Συντάγματος, που προστατεύει τη θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία της λατρείας, δεν εμπίπτουν στην προστασία του άρθρου 24 του Συντάγματος εφόσον δεν έχουν χαρακτηριστεί ως πολιτιστικά μνημεία υπαγόμενα στην Πολιτιστική Κληρονομιά[68].

Η ανέγερση Ναού ως εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας δεν υπόκειται στις προστατευτικές διατάξεις του άρθρου 24. Συνεπώς, είναι αντίθετη με το Σύνταγμα η ανέγερση του Ναού σε κοινόχρηστο χώρο ο οποίος προστατεύεται από

---

[66]Για παράδειγμα με την τέχνη.

[67]Τα πολιτιστικά δικαιώματα, ως λ.χ. το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στην τέχνη και την επιστήμη δεν καλύπτονται από την προστασία του άρθρου 24 του Συντάγματος.

[68] Βλ. **Μενουδάκος Κ**., *"Η αναθεώρηση του Συντάγματος και η βιώσιμη ανάπτυξη*". Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του. Πρακτικά ημερίδας, Νόμος και Φύση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002.

την συνταγματική διάταξη αυτή. Δηλαδή στην περίπτωση σύγκρουσης πολιτιστικών αγαθών που υπάγονται στο άρθρο 24 του Συντάγματος και πολιτιστικών αγαθών που καλύπτονται με άλλες συνταγματικές διατάξεις κατισχύει η προστασία του άρθρου 24. Στην περίπτωση όμως, που συγκρούονται πολιτιστικά αγαθά που προστατεύονται από την ίδια συνταγματική διάταξη (άρθρο 24) θα πρέπει να σημειωθούν τα εξής : Εφόσον πρόκειται για πολιτιστικά αγαθά που τυγχάνουν γενικής (κοινόχρηστος χώρος) και ιδιαίτερης προστασίας (διατηρητέο κτίριο), θα υπερισχύει η αυξημένη προστασία και εφόσον και τα δύο πολιτιστικά αγαθά τυγχάνουν της ιδιαίτερης προστασίας της παραγράφου 6 του άρθρου 24 (λ.χ. ρυμοτόμηση διατηρητέου για την εγκατάσταση μουσείου που θα στεγάσει και θα προστατεύσει τα μάρμαρα της Ακρόπολης) θα πρέπει να γίνει συνεκτίμηση των πολιτιστικών αγαθών της συγκεκριμένης περίπτωσης και επιλογή του ενός πολιτιστικού αγαθού σε βάρος του άλλου, βάσει ειδικής αιτιολογίας.

1.1.2 Προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς σε Εθνικό επίπεδο

1.1.2.1 Νόμοι και νομοθετήματα

Οι κυριότερες πηγές του Εθνικού Δικαίου είναι το Σύνταγμα, οι νόμοι, τα Προεδρικά Διατάγματα ή Υπουργικές Αποφάσεις (οι οποίες εξειδικεύονται με συγκεκριμένες ρυθμίσεις και ειδικότερες διατάξεις σε νόμους), καθώς και η νομολογία των Δικαστηρίων και κυρίως του ΣτΕ. Παράλληλες πηγές Δικαίου συνιστούν οι κανόνες της Ε.Ε., η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, κυρίως με την άσκηση των πολιτικών της και των χρηματοδοτικών μηχανισμών της. Η Ε.Ε. μετά την *Ενιαία Πράξη* και την *Συνθήκη του Maastricht*, επιβάλλει του όρους της για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η σημερινή Εθνική νομοθεσία που θέτει το ρυθμιστικό πλαίσιο για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιχειρείται να *"κωδικοποιηθεί"* ως ακολούθως :

Ο βασικός νόμος για το περιβάλλον στη χώρα μας είναι ο **ν. 1650/86**. Ο νόμος[69] αυτός ορίζει την προστασία του περιβάλλοντος ως απαραίτητη προϋπόθεση *"ώστε ο άνθρωπος, ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον μέσα στο οποίο προστατεύεται η υγεία του και ευνοείται*

[69]Πρβλ. ΦΕΚ 160 Α1 18.10.1986.

η ανάπτυξη της προσωπικότητας του - αλλά και ως θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής". Εκτός από το ν.1650/86, η Εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία απαρτίζεται από πολλούς νόμους, Υπουργικές Αποφάσεις και Προεδρικά Διατάγματα.

Όσον αφορά το ν. 1650/86, ψηφίσθηκε για την προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ και πρόκειται για τον ν. *"Περί προστασίας του περιβάλλοντος"*, ο οποίος θεμελιώνεται στην διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος. Τροποποιήθηκε μετά από δεκαετίες μεταξύ άλλων και με το **ν.3010/2002**[70]. Βάσει των διατάξεων του ν. 1650/86, διατυπώνεται για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη ο ορισμός της έννοιας του περιβάλλοντος. Για το σκοπό αυτό θεσπίζει κανόνες, καθιερώνει κριτήρια και μηχανισμούς[71] και θέτει τους ειδικότερους στόχους και τομείς που χρήζουν προστασίας.

Ένας από τους σημαντικότερους νόμους που ψηφίσθηκαν για την εφαρμογή του Συντάγματος ήταν ο **ν.360/76**[72], ο οποίος αναφέρθηκε στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και καθόρισε για πρώτη φορά το περιεχόμενο τους, διευρύνοντας τόσο το αντικείμενο όσο και τις δυνατότητες προστασίας. Προέβλεψε, τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών και κανόνων στη δημιουργία και ανάπτυξη κάποιων δραστηριοτήτων και λειτουργιών ή ακόμη και στη χρήση του χώρου σε συγκεκριμένες περιοχές ή ζώνες σύμφωνα προς τα εγκεκριμένα χωροταξικά σχέδια και προγράμματα ή τα ρυθμιστικά σχέδια όπως και μέτρων και περιορισμών για την αποκατάσταση και βελτίωση τους. Ο νόμος αυτός αναφερόταν, σε δύο θεμελιώδη θέματα, την προστασία του περιβάλλοντος και το χωροταξικό σχεδιασμό. Όμως, δεν έτυχε της ανάλογης εφαρμογής αφού οι διατάξεις του

---

[70]Πρβλ. Άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 1650/86.

[70]Πρβλ. ΦΕΚ 151 Α/1-1-1976 *"Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος"*.

[70] Για παράδειγμα έγινε δυνατή η επιβολή περιορισμών ή κανόνων σχετικά με τη δημιουργία και ανάπτυξη ορισμένων δραστηριοτήτων και λειτουργιών ή χρήση του χώρου σε συγκεκριμένες περιοχές κ.λ.π.

[70]Βλ. **Γοσπονδίνη, Α., Μπεριάτος Η., Ράσκου Ε**., *"Διαχείριση Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Η διαχρονική εξέλιξη των πολιτικών στην Ευρώπη και οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα*", Αειχώρος 6, 2007 Διαθέσιμο σε: http://www.aeihoros.gr/el/ejournal/oldissues (Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2012). Πρβλ. ΦΕΚ 91 Α /25-4-2002 *"Περί εναρμόνισης του ν. 1650/85 με τις Οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61"*.

[71]Πρβλ. Άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 1650/86.

[72]Πρβλ. ΦΕΚ 151 Α/1-1-1976 *"Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος"*.

εφαρμόστηκαν κυρίως αποσπασματικά[73]. Οι σημαντικότερες διατάξεις του έμειναν ανενεργές και ο κυριότερος σκοπός του για χωροταξικό σχεδιασμό απραγματοποίητος, διότι δεν υπήρξε η πολιτική βούληση για την εφαρμογή χωροταξικής πολιτικής[74].

Συνεπώς σημαντικότατο ρόλο, στο Εθνικό νομοθετικό πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος έχουν οι ονομαζόμενοι **πολεοδομικοί νόμοι**. Το δομημένο περιβάλλον διευθετείται, σχεδιάζεται και προστατεύεται σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό καθώς και σύμφωνα με εκείνους που αφορούν στον τρόπο δόμησης και εκμετάλλευσης του χώρου.

Βασικός νόμος, είναι επίσης, ο νεότερος **ν.2742/99**[75] για τον χωροταξικό σχεδιασμό, την Αειφόρο ανάπτυξη και την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Από συστάσεως του Ελληνικού κράτους υπήρξαν πάρα πολλά νομοθετήματα τα οποία επέδρασαν θετικά ή αρνητικά στη διαμόρφωση του οικιστικού περιβάλλοντος. Ένα από τα σημαντικότερα υπήρξε το Νομοθετικό Διάταγμα του 1923[76] που τέθηκε σε ισχύ την 16-8-1923 *"Περί σχεδίων πόλεων, κομών και συνοικισμών του κράτους και οικοδομής αυτών"*, το οποίο καθόρισε για πρώτη φορά τα μέσα - ρυμοτομικά και πολεοδομικά σχέδια - και τη διαδικασία του πολεοδομικού σχεδιασμού στο σύνολο της χώρας, την οποία χώριζε σε περιοχές εντός και εκτός σχεδίου. Ήταν πρωτοποριακό για την εποχή του, δεδομένου του ότι προέβλεπε την επεμβατική πολεοδομία και τη συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό του τόπου τους. Η ίδια συμμετοχή προβλέπεται και από το **ν.1337/83** (**οικιστικός νόμος**) όπου ορίζονται οι διαδικασίες για την εκπόνηση και έγκριση ειδικών μελετών που αφορούν σε παραδοσιακά σύνολα οικισμούς και ζώνες προστασίας.

Επίσης τρία, θεμελιώδη νομοθετήματα όσον αφορά την διαμόρφωση, την προστασία και την υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος ήταν : α) Το **Π.Δ** του

---

[73] Για παράδειγμα έγινε δυνατή η επιβολή περιορισμών ή κανόνων σχετικά με τη δημιουργία και ανάπτυξη ορισμένων δραστηριοτήτων και λειτουργιών ή χρήση του χώρου σε συγκεκριμένες περιοχές κ.λ.π.

[74]Βλ. **Γοσπονδίνη, Α., Μπεριάτος Η., Ράσκου Ε**., *"Διαχείριση Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Η διαχρονική εξέλιξη των πολιτικών στην Ευρώπη και οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα",* Αειχώρος 6, 2007 Διαθέσιμο σε: http://www.aeihoros.gr/el/ejournal/oldissues (Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2012).

[75]Πρβλ. ΦΕΚ 207 Α/7-10-1999.

[76]Πρβλ. ΦΕΚ νομοθετικό διάταγμα 17-7/16-8-1923.

1928[77] *"Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός ζώνης των πόλεων ανεγέρσεως οικοδομών"*, το οποίο επεδίωκε να επιβάλλει την απολύτως αναγκαία δόμηση αλλά και τις οχλούσες χρήσεις, βιομηχανίες, βιοτεχνίες κ.λ.π. στις εκτός σχεδίου περιοχές β) Ο **ν. 3741/1929**[78] *"Περί οριζοντίου ιδιοκτησίας",* ο οποίος δεν περιλαμβάνεται στην πολεοδομική νομοθεσία, διότι δεν αναφέρεται στη διευθέτηση του χώρου, διαδραματίζει εν τούτοις σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του. Σημαντικό δε στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι στη βάση του νόμου αυτού, εφαρμόστηκε το σύστημα αντιπαροχής και σε συνδυασμό με το συνεχές οικοδομικό σύστημα συνέβαλε στη σημερινή φυσιογνωμία των Ελληνικών πόλεων, με θετικά αλλά και σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα.

Επισημαίνουμε ότι ειδικότερα, όσον αφορά την πολεοδομική νομοθεσία, είναι αυτή που θέτει τους όρους και τις προϋποθέσεις δόμησης και οικιστικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη και τον στόχο διασφάλισης της προστασίας του περιβάλλοντος και της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στο πλαίσιο της πολεοδομικής νομοθεσίας υπάρχει μια σειρά γενικότερων αλλά κυρίως μια σειρά ειδικών νομοθετημάτων που θέτουν τους όρους δόμησης σε συγκεκριμένες περιοχές που εντός και εκτός σχεδίου, χαρακτηρίζουν ζώνες οικιστικού ελέγχου ή ορίζουν περιοχές που έχουν ανάγκη από ιδιαίτερη προστασία, θέτουν όρους κατασκευής και οικοδόμησης. Στην πολεοδομική νομοθεσία εντάσσονται και μια σειρά νομοθετήματα που αφορούν την περιοχή του Αιγαίου όπως ο **ν. 3201/03** *"Αποκατάσταση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Αιγαίου"*, για το σύνολο των νήσων του Αιγαίου καθώς και μια σειρά άλλα ειδικότερα νομοθετήματα για την εκάστοτε νήσο.

Άλλοι σημαντικοί νόμοι και νομοθετήματα που υπάγονται στην Εθνική νομοθεσία περί της προστασίας του περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι οι ακόλουθοι: α) Ο **Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός** του 1985 (Γ.Ο.Κ.), όπως τροποποιήθηκε το 2000, ο οποίος προβλέπει τη διαδικασία χαρακτηρισμού των οικισμών και τμημάτων τους ως παραδοσιακών και των κτιρίων ως διατηρητέων. Ειδικά, το άρθρο 4 του Γ.Ο.Κ.[79] *"Προστασία Αρχιτεκτονικής και*

[77]Πρβλ. Π.Δ. 25-10/3-11-1928.

[78]Πρβλ. ΦΕΚ 4Α /9-1-1929.

[79]όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 του ν. 2831/2000 (ΦΕΚ Α 140/13.6.2000), ισχύει δε από 13.6.2000. Η αληθής έννοια της παρ. 1 είναι ότι κατά περίπτωση Αρμόδιος Υπουργός θεωρείται ο

φυσικής Κληρονομιάς"[80]όπως τροποποιήθηκε το 2002, αποτελεί τον εξουσιοδοτικό νόμο για την έκδοση του Π.Δ. χαρακτηρισμού οικισμών ως παραδοσιακών και τον καθορισμό όρων και περιορισμών δόμησης αυτών, β) Το **"Διάταγμα των 400"** Π.Δ. της 19.10.1978[81], όπου παράλληλα με το ΥΠ.ΠΟ. γίνεται συναρμόδιο στα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος το ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. σήμερα Υ.Π.ΕΝ. Με αυτό χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί περίπου 400 οικισμοί της χώρας, καθορίζονται ειδικοί όροι και επιβάλλεται ο έλεγχος από τις Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (σήμερα επιτροπές Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού ελέγχου).

Υπουργός Αιγαίου στα νησιά που υπάγονται στην περιφέρειά του. - Το εδ. γ' της παρ. 1 αντικαταστάθηκε από το άρθρο 34 παρ. 5 περ. β του ν. 2971/2001 (ΦΕΚ Α 285/19.12.2001). Οι εντός εισαγωγικών λέξεις του πρώτου εδαφίου της παρ. 6, αντικαταστάθηκαν από την παρ. 2 του άρθρου 8 του ν. 3044/2002 (ΦΕΚ Α 197) και ισχύουν από 27. 8. 2002. Το εδάφιο γ της παρ. 1, όπως αυτό είχε προστεθεί με το εδάφιο β της παρ. 5 του άρθρου 34 του ν. 2971/2001, καταργήθηκε από το άρθρο 16 του ν. 3044/2002 (ΦΕΚ Α 197/27.8.2002).- Σύμφωνα με την περ. α) της παρ. 1 του άρθρου 3 του ν. 3044/2002 περί μεταφοράς συντελεστή δόμησης και άλλων θεμάτων (Α΄ 197/27.8.2002), βαρυνόμενα ακίνητα, για τα οποία επιτρέπεται να εκδοθεί τίτλος Μ.Σ.Δ. είναι - μεταξύ άλλων - και τα ακίνητα με κτίρια, που έχουν χαρακτηρισθεί τα ίδια ή η χρήσης τους διατηρητέα, κατά τις διατάξεις του παρόντος άρθρου ή σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 79 του Ν.Δ. 8/1973, καθώς και ακίνητα, στα οποία, κατά τις διατάξεις της περ. β΄ της παρ. 4 του παρόντος άρθρου, έχουν επιβληθεί όροι και περιορισμοί δόμησης για την προστασία και ανάδειξη των διατηρητέων κτιρίων. Σχετική επίσης και η περ. β) της παρ. 3 του άρθρου 4 του ανωτέρω νόμου. Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 3201/2003 (Α΄ 282/9.12.2003) περί προστασίας φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών αρμοδιότητας Υπουργείου Αιγαίου, ο ανωτέρω νόμος εφαρμόζεται στα κτίσματα που βρίσκονται στα νησιά, τα οποία υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Αιγαίου. Τα κτίσματα αυτά πρέπει να έχουν ανεγερθεί μετά από έκδοση οικοδομικής άδειας ή να έχουν νομιμοποιηθεί και, μεταξύ άλλων, να χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα.

[80]Παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρητέα κτίρια, προστασία της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς αρμοδιότητες : αντικείμενο χαρακτηρισμού (ποιά χαρακτηρίζονται ως προστατευόμενα), διαδικασία χαρακτηρισμού, εκπόνηση ειδικής πολεοδομικής μελέτης, αναστολή οικοδομικών εργασιών, ανακατασκευή διατηρητέων, διαδικασία για την έκδοση οικοδομικής άδειας για επεμβάσεις σε διατηρητέα κτίρια.

[81]Πρβλ. **Π.Δ.** 19.10.1978, ΦΕΚ Δ' 594/13.11.1978.

1.1.2.2 Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελληνική έννομη τάξη

Ιστορική αναδρομή

Μέριμνα για τα πολιτιστικά αγαθά στην Ελλάδα παρατηρείται από τα χρόνια της Επανάστασης. Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα, πρώτος ο ***Αδαμάντιος Κοραής*** εκδήλωσε ενδιαφέρον για τη διαφύλαξη των αρχαιοτήτων. Με Διάταγμα του Υπουργού Εσωτερικών (10-2-1825) της Κυβερνήσεως των Επαναστατών ορίζεται να περισυλλέγονται οι αρχαιότητες και να φυλάσσονται στα σχολεία, ενώ το *Σύνταγμα της Τροιζήνας* (άρθρο ιη΄) ορίζει ότι *"ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίζη να μην πωλώνται ή να μη μεταφέρωνται εκτός της επικρατείας οι αρχαιότητες"*. Έπειτα, στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος ο Κυβερνήτης ***Ιωάννης Καποδίστριας*** εξέδωσε την υπ' αριθ. 2400/12-5-1828 διαταγή με την οποία απαγόρευσε την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την Ελληνική επικράτεια και όρισε *"να παραχωρώνται κατά προτίμησιν εις την Κυβέρνησιν"* [82], ενώ ο ίδιος το 1829 ίδρυσε το *"Εθνικόν Μουσείον Αιγίνης"*, με πρώτο Διευθυντή και Έφορο αρχαιοτήτων τον ***Ανδρέα Μουστοξύδη***.

Στη συνέχεια, η Αντιβασιλεία του πρώτου Βασιλιά της Ελλάδας ***Όθωνα*** με Διάταγμα του 1833 όρισε ότι στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Παιδείας είναι και *"η προπαρασκευή εις ανασκαφήν και ανακάλυψιν των απολεσθέντων αριστουργημάτων των τεχνών, η φροντίς περί της διαφυλάξεως των εισέτι υπαρχόντων και η επαγρύπνησις εις το να μη εξάγωνται από το Κράτος"*. Αλλά το πρώτο συστηματικό και συγκροτημένο νομικό κείμενο για την προστασία των αρχαίων είναι ο ν. 10/22-5-1834 της Αντιβασιλείας *"περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών"* (έργο του ***Maurer***), ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε το 1899 από το νόμο ΒΧΜΣΤ΄. Η βασική καινοτομία του νόμου αυτού, ίσως υπό την επήρεια της αυστηρής γαλλικής νομοθεσίας, είναι το άρθρο 1 σχετικά με την κυριότητα των αρχαίων που ανήκουν πλέον αποκλειστικά στο κράτος. Ο νόμος αυτός του 1899 συμπληρώθηκε με μία σειρά νόμων (ν. 491/1914, ν. 2447/20, Ν.Δ. της 12/16-6-1926, ν. 4823/30), τροποποιήθηκε δε από το ν. 5351/1932. Τέλος, με Προεδρικό Διάταγμα της 9/24-8-1932 οι διατάξεις των δύο αυτών νόμων κωδικοποιήθηκαν σε ενιαίο κείμενο νόμου, τον περίφημο ν. 5351/32 *"Περί Αρχαιοτήτων"*, ο οποίος ισχύει μέχρι τις μέρες μας.

[82]Βλ. **Δωρή Ε.,***"Το Δίκαιον των αρχαιοτήτων"*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1985, σελ. 27-28.

Μέχρι το έτος 1971 αρμόδιος κρατικός φορέας για τα πολιτιστικά θέματα ήταν το Υπουργείο Παιδείας και για ένα μικρό χρονικό διάστημα στη δεκαετία του 1960 το Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης. Επιπλέον, για τη φροντίδα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς συστάθηκε το 1833 η κρατική Αρχαιολογική Υπηρεσία[83]. Σταδιακά, το ελληνικό κράτος άρχισε να συνειδητοποιεί την αναγκαιότητα ύπαρξης μιας κρατικής Υπηρεσίας που θα ασχολούνταν αποκλειστικά με τον τομέα του πολιτισμού, καθώς άρχισε να αντιμετωπίζει ένα ολοένα και ευρύτερο φάσμα πολιτιστικών αναγκών. Με το Ν.Δ. 957/1971 ιδρύεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα Υπουργείο με αποκλειστική αρμοδιότητα τον πολιτισμό, το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών[84]. Η ίδρυσή του έθεσε τα θεμέλια για την ανάληψη συντονισμένων ενεργειών και δράσεων και γενικότερα για τη χάραξη ολοκληρωμένης και συγκροτημένης στρατηγικής από την πλευρά της κεντρικής διοίκησης, με σκοπό την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, την ενίσχυση της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και τη διεύρυνση της συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή του τόπου. Μέρος, του προσανατολισμού και της σκοποθεσίας του νεοπαγούς Υπουργείου υπήρξε απόρροια της οργανωτικής ενσωμάτωσης σ' αυτό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία είχε συσταθεί το 1833 και διέθετε δική της οργάνωση, πολιτικό και κοινωνικό κύρος. Δύο εκ των τεσσάρων Γενικών Διευθύνσεων του Υπουργείου Πολιτισμού, η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και η Γενική Διεύθυνση Αναστήλωσης Μνημείων και Τεχνικών Έργων είναι υπεύθυνες για θέματα Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Μνημεία, Μουσεία, Αρχαιολογικοί Χώροι)[85].

Αξιοσημείωτο, είναι ότι και στο ελληνικό Σύνταγμα, όπως και στη *Σύμβαση της UNESCO για την Παγκόσμια Κληρονομιά,* η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι έννοιες αλληλένδετες. Το Σύνταγμα με τον όρο πολιτιστικό περιβάλλον δεν εννοεί βέβαια μόνο τις αρχαιότητες, τα νεότερα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και τους ιστορικούς τόπους, αλλά χρησιμοποιεί τον όρο κάπως αόριστα, ώστε να μπορεί να συμπεριλάβει και όσα άλλα στοιχεία θα θεωρήσει ο κοινός νομοθέτης ότι πρέπει να τύχουν της κρατικής προστασίας.

---

[83]Πρβλ. Β.Δ. της 3/15 Απριλίου του 1833.

[84]Βλ. **Μακρή Β.**,*"Δημόσιο Μάνατζμεντ: Η περίπτωση της Διεύθυνσης Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Υπουργείο Πολιτισμού",* Μονογραφία, Αθήνα, Ιανουάριος 2001, σελ. 3.

[85]Πρβλ. Π.Δ. υπ' αριθ. 941/1977: *"Περί Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών".*

Η Ελληνική νομοθεσία στον τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς έχει έντονα προστατευτικό χαρακτήρα, όμως απαιτείται συστηματοποίηση και κωδικοποίηση, ώστε να εξαλειφθεί η υπάρχουσα έλλειψη ενότητας που ορισμένες φορές προκαλεί νομολογιακές αντιφάσεις και παράγει αίσθημα ανασφάλειας Δικαίου.

Ο ν. 3028/*2002 "Για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς"* είναι ο σημαντικότερος νόμος που διαθέτει μέχρι και σήμερα η Εθνική μας νομοθεσία. Ο νόμος αυτός ενσωματώνει την μοναδική κωδικοποίηση των μέχρι σήμερα διατάξεων σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ο ανωτέρω κατήργησε το ν. 5351/1932 *"Περί Αρχαιοτήτων"* και το ν. 1469/1950 *"Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830"*. Παράλληλα ίσχυαν διάφορες διατάξεις που δεν περιλαμβάνονταν στην κωδικοποίηση του 1932, Διεθνείς Συμβάσεις που είχε κυρώσει η Ελληνική πολιτεία, καθώς και διατάξεις που αναφέρονταν στα όργανα προστασίας.

Υπήρξε, λοιπόν, επιτακτική ανάγκη δημιουργίας και θέσπισης ενός νέου σύγχρονου νόμου (ν. 3028/2002)[86] στον οποίο θα γινόταν κωδικοποίηση των

[86]Ο νόμος αυτός περιλαμβάνει εβδομήντα πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο (1-5) με τίτλο "βασικές διατάξεις" προσδιορίζονται το αντικείμενο και το περιεχόμενο της προστασίας που προσφέρεται από το νόμο καθώς και η έννοια των κρίσιμων για την εφαρμογή όρων. Το δεύτερο κεφάλαιο (6-19)και το τρίτο κεφάλαιο (άρθρα 20-34) αναφέρονται, αντίστοιχα, στα ακίνητα μνημεία και χώρους και στα κινητά μνημεία, ενώ τα επόμενα πέντε κεφάλαια αφορούν κατά σειρά, την αρχαιολογική έρευνα και τις εργασίες προστασίας των μνημείων και χώρων (άρθρα 35-44), τα μουσεία (άρθρο 45), την πρόσβαση και χρήση μνημείων και χώρων (άρθρο 46), τα οικονομικά κίνητρα (άρθρα 47-48) και τα συλλογικά όργανα (άρθρα 49-52). Τέλος, στο ένατο κεφάλαιο (άρθρα 53-72) περιέχονται ποινικές διατάξεις, ενώ στο δέκατο (άρθρα 73-75) ειδικές μεταβατικές και τελικές διατάξεις. Το πρώτο κρίσιμο ζήτημα το οποίο θα έπρεπε να ρυθμιστεί, ήταν αυτό που αφορούσε την έκταση του πεδίου εφαρμογής του νόμου ανάλογα με την ιστορική περίοδο στην οποία ανήκουν τα κινητά ή ακίνητα πράγματα που μπορούν και πρέπει να θεωρηθούν στοιχεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Πρόβλημα δεν υπάρχει ως προς τα απώτατα όρια και για την περίοδο των προϊστορικών, κλασσικών και μεταβυζαντινών χρόνων. Αντιθέτως, εξακολουθούν να υπάρχουν διαφωνίες ως προς τη μεταβυζαντινή περίοδο (1453 - 1830). Στο παρελθόν είχε προταθεί η ενιαία μεταχείριση κινητών και ακινήτων μνημείων με ανώτατο όριο το 1700 ή η διατήρηση της σημερινής ταξινόμησης με όριο το 1830, αλλά με πολλές εσωτερικές διαφοροποιήσεις και αποχρώσεις. Το δεύτερο κρίσιμο ζήτημα αφορά τη δυνατότητα απόκτησης κυριότητας από ιδιώτες επί μνημείων ή την εμμονή στη δυνατότητα να υπάρχει μόνο δικαίωμα κατοχής, με συγκέντρωση του δικαιώματος κυριότητας στο Δημόσιο. Όλες οι επιμέρους εκδοχές με κριτήριο τον κινητό ή ακίνητο χαρακτήρα του μνημείου και την χρονολόγηση

διατάξεων περί των αρχαιοτήτων αλλά κα εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ο νόμος αυτός, συντάχθηκε προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες που είχαν τεθεί από την νομολογία, τη διοικητική πρακτική, τις Διεθνείς σχέσεις και το επιστημονικό διάλογο. Κρίθηκε σκόπιμη η κωδικοποίηση των βασικών αλλαγών που επέφερε ο νόμος. Η κωδικοποίηση αυτή συνοψίζει όλες τις σημαντικές επιλογές που καλύπτει ο νόμος. Το πεδίο εφαρμογής του, καλύπτει όλα τα πολιτιστικά αγαθά από τους αρχαιότατους χρόνους έως σήμερα. Συνεπώς, δεν υπάρχει απώτατο όριο. Το απώτατο όριο το καθορίζει κάθε φορά η επιστήμη. Τα όρια στο παρελθόν μετατίθενται συνεχώς βαθύτερα. Η δε προστασία εκτείνεται μέχρι και σήμερα.

Μια δεύτερη και μάλιστα καινοτόμα, επιλογή είναι η ρητή υπαγωγή στο πεδίο εφαρμογής του νόμου όχι μόνο των ενσώματων, των εμπράγματων αλλά και των άυλων πολιτιστικών αγαθών. Ο προφορικός πολιτισμός, προφορική ιστορία, οι παραδόσεις, τα λαϊκά δρώμενα έχουν την ίδια προστασία με τα υλικά πολιτιστικά αγαθά.

Είναι επίσης, αξιοσημείωτο ότι, στο πεδίο εφαρμογής του νόμου, εντάσσονται και τα εντός Ελληνικής επικράτειας στοιχεία άλλων πολιτισμών που έχουν σημασία για την Ελληνική Πολιτιστική Κληρονομιά και τα οποία έχουμε υποχρέωση από το Διεθνές Δίκαιο να σεβόμαστε, να προστατεύουμε και να αναδεικνύουμε, όπως ακριβώς και τα στοιχεία της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το πλέον σημαντικό και κρισιμότερο στοιχείο του νόμου, η μήτρα όλων των υπόλοιπων ρυθμίσεων, είναι η περιοδολόγηση της προστασίας[87]. Ο νόμος αυτός χαρακτηρίζει ως

του είναι θεωρητικά δυνατές. Το τρίτο κρίσιμο ζήτημα αφορούσε τη μεταχείριση των συλλεκτών. Το ζήτημα ήταν εάν ο νόμος θα αναγνώριζε τη δυνατότητα των συλλεκτών να εφάπτονται με λαθρανασκαφές και αρχαιοκάπηλους ή όχι. Το τέταρτο κρίσιμο ζήτημα αφορούσε τους ασαφείς και ενιαίους κανόνες που πρέπει να τηρούνται προκειμένου να επιβληθούν περιορισμοί του δικαιώματος της ιδιοκτησίας για λόγους προστασίας των μνημείων και των χώρων. Ειδικότερα οι θεμελιώδεις αρχές που θεσπίζονται με τον ν. 3028/2002, είναι οι εξής: Η συστηματοποίηση και η διεύρυνση της έννοιας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η ισότιμη αντιμετώπιση των μνημείων, η κοινωνική διάσταση της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ο εμπλουτισμός της προστασίας, η ιδιοκτησία και κατοχή των μνημείων, η ρύθμιση της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, η ένταξη των μνημείων στο χώρο, η διευκόλυνση της πρόσβασης των πολιτών στα στοιχεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η οργάνωση και η προαγωγή της έρευνας, η διεύρυνση των ανταλλαγών με ξένες χώρες.

[87]Βλ. **Σωτηρόπουλου Δ.** (Εισήγηση), *"Η συμβολή του διαλόγου κατά τη νομοπαρασκευαστική επεξεργασία για τη διαμόρφωση του κανονιστικού πλαισίου",* επιμέλεια **Τροβά Ε.,***"Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο",* Πρακτικά Συνεδρίου, όπ. ανωτ. σελ. 17.

μνημεία όλα τα πολιτιστικά αγαθά, με πολλές επιμέρους διακρίσεις από τις οποίες οι σημαντικότερες είναι οι διακρίσεις των μνημείων αφενός μεν σε αρχαία και νεότερα, αφετέρου δε σε κινητά και ακίνητα: αρχαία μνημεία είναι αυτά που χρονολογούνται από τα απώτατα χρόνια έως και το 1830 ενώ νεότερα μνημεία είναι αυτά που χρονολογούνται από το 1830 έως σήμερα[88].

Με βάση αυτήν την τυπολογία των μνημείων σε αρχαία και νεότερα, προβλέπονται οι εξής ειδικότερες κατηγορίες ακινήτων και κινητών: α) Τα ακίνητα αρχαία μνημεία, προστατεύονται όλα εκ του νόμου εφόσον χρονολογούνται μέχρι και το 1830. Τα νεότερα ακίνητα μνημεία που ανάγονται στην περίοδο από το 1830 έως και πριν τα εκάστοτε εκατό χρόνια, προστατεύονται ως μνημεία εφόσον χαρακτηρίζονται ως τέτοια, λόγω της αρχιτεκτονικής, εθνολογικής, λαογραφικής, θρησκευτικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει καλλιτεχνικής, ιστορικής ή επιστημονικής σημασίας τους. Ούτως ή άλλως κάθε επέμβαση σε ακίνητα αυτής της ηλικίας προϋποθέτει προηγουμένως άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού. Τα ακίνητα μνημεία που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων εκατό χρόνων, χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, θρησκευτικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους. Μέχρι το 1830 τα ακίνητα μνημεία είναι αρχαία συμπεριλαμβανομένων όλων των ακινήτων των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών μνημείων. Στα δε νεότερα μνημεία η διάκριση μεταξύ αφενός μεν αυτών που ανάγονται στην περίοδο από το 1830 έως πριν τα εκατό τελευταία έτη και χαρακτηρίζονται ως μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού λόγω της σημασίας τους, αφετέρου δε αυτών που ανάγονται στην περίοδο των τελευταίων εκατό ετών έως σήμερα, οπότε ο χαρακτηρισμός απαιτείται να θεμελιώνεται στην ιδιαίτερη σημασία τους, β) Τα κινητά αρχαία μνημεία, είναι όσα χρονολογούνται έως και το 1453, είναι όλα τα αρχαία μνημεία εκ του νόμου. Τα μεταγενέστερα του 1453 και ως το 1830 δηλαδή τα Μεταβυζαντινά, είναι εκ του νόμου μνημεία που προστατεύονται, χωρίς να απαιτείται χαρακτηρισμός, εφόσον αποτελούν ευρήματα ανασκαφών, εφόσον αποσπάστηκαν από ακίνητα μνημεία και

[88]Βλ. **Βουδούρη Δ.** (Εισήγηση), *"Ο νέος νόμος 3028/2002, υπό το φως των Διεθνών και Ευρωπαϊκών κανόνων για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* επιμέλεια **Τροβά Ε.,***"Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο",* Πρακτικά Συνεδρίου, όπ. ανωτ., σελ. 25.

εφόσον είναι εικόνες ή θρησκευτικά λειτουργικά αντικείμενα[89]. Τα μνημεία αυτά υπάγονται σε τρείς κατηγορίες Μεταβυζαντινών κινητών εκ του νόμου προστατευόμενα χωρίς να απαιτείται διοικητική πράξη χαρακτηρισμού. Τα υπόλοιπα Μεταβυζαντινά κινητά της περιόδου 1453-1830 πρέπει να χαρακτηριστούν ως μνημεία με την έκδοση σχετικής διοικητικής πράξης. Όσα συνεπώς δεν είναι ευρήματα ανασκαφών, όσα δεν έχουν αποσπαστεί από ακίνητα μνημεία και όσα δεν είναι εικόνες ή θρησκευτικά λειτουργικά αντικείμενα, πρέπει να χαρακτηριστούν ως τέτοια εφόσον αυτό είναι αναγκαίο λόγω της ιστορικής τους σημασίας. Το ίδιο ισχύει και ως προς τα νεότερα κινητά μνημεία που ανάγονται στην περίοδο από το 1830 έως και πριν τα τελευταία εκάστοτε εκατό χρόνια. Πρέπει να χαρακτηρίζονται ως μνημεία λόγω της σημασίας τους οπότε και εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας του νόμου.

Όσον αφορά το δεύτερο μεγάλο ζήτημα της σχέσης μεταξύ ιδιοκτησίας - κατοχής και περιορισμών, εδώ οι κανόνες είναι διαφορετικοί για τα ακίνητα και διαφορετικοί για τα κινητά μνημεία ήτοι:

α) Ακίνητα αρχαία, που χρονολογούνται έως το 1453, καθώς και για όσα μεταγενέστερα ανακαλύπτονται κατά την εκτέλεση ανασκαφών, ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο, είναι αντικείμενα εκτός συναλλαγής και ανεπίδεκτα χρησικτησίας. Εξαίρεση, προβλέπεται για το δικαίωμα κυριότητας που αναγνωρίζεται στα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα ή άλλες ενώσεις προσώπων που εκπροσωπούν θρησκείες ή δόγματα, β) Μεταβυζαντινά και νεότερα ακίνητα μνημεία, είναι δυνατό να έχουμε κυριότητα ή άλλα εμπράγματα δικαιώματα ιδιωτών υπό αυστηρούς περιορισμούς και πάντοτε υπό διαρκή και αυστηρό έλεγχο των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, γ)Κινητά εφόσον είναι αρχαία μνημεία, και χρονολογούνται έως το 1453 ανήκουν στο Δημόσιο κατά κυριότητα είναι πράγματα εκτός συναλλαγής και ανεπίδεκτα χρησικτησίας. Εισάγεται, όμως, η εξαίρεση ότι η κυριότητα κινητών γνωρίζεται και διατηρείται υπό δύο πολύ σημαντικές προϋποθέσεις, εφόσον αυτά δεν έχουν εξαχθεί από την χώρα την τελευταία 50ετία πριν την εισαγωγή τους και εφόσον δεν είναι προϊόντα κλοπής ή λαθρανασκαφής. Αναγνωρίζεται επίσης, η κυριότητα κινητών αρχαίων της ίδιας περιόδου στα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα και σε άλλες ενώσεις προσώπων που εκπροσωπούν θρησκείες ή δόγματα. Η κατοχή ή η κυριότητα όλων των κινητών αυτής της περιόδου είναι δυνατόν να μεταβιβαστεί εν

[89]Βλ. **Βρέλλης Σ.**, *"Κανόνες δεοντολογίας στο πεδίο των πολιτιστικών αγαθών",* στο Κρίσπη - Σαμαρά Α. (επιμ.), *"Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών",* όπ. ανωτ., σελ. 25.

ζωή ή αιτία θανάτου υπό αυστηρούς όρους και προϋποθέσεις και εφόσον το πρόσωπο προς το οποίο πρόκειται να γίνει η μεταβίβαση αναγνωριστεί ως κάτοχος, δ) Με τα αρχαία κινητά μνημεία εξομοιώνονται όλα τα Μεταβυζαντινά κινητά που είναι προϊόντα ανασκαφής ή έχουν αποσπασθεί από ακίνητα μνημεία ή είναι εικόνες ή λειτουργικά σκεύη και θεωρούνται εκ του νόμου προστατευόμενα μνημεία. Προστατευόμενα μνημεία είναι και όλα τα Μεταβυζαντινά εκτός των παραπάνω καθώς και νεότερα κινητά μνημεία που χαρακτηριστεί ως τέτοια. Στις περιπτώσεις αυτές μπορούν να ανήκουν σε ιδιώτες και επιτρέπεται η μεταβίβαση τους υπό αυστηρούς όρους και προϋποθέσεις και υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Πολιτισμού. Αντίστοιχες διατάξεις υπάρχουν για ιδιότητες του συλλέκτη, του αρχαιοπώλη και του εμπόρου μνημείων. Εισάγεται ένα πλέγμα διατάξεων για τα μουσεία με στόχο την ποιοτική ανάπτυξη, την εκπλήρωση του κοινωνικού τους ρόλου και την ενίσχυση της προστασίας των συλλόγων τους.

Στο πνεύμα του ν. 2557/1997 εισάγεται, ένα πλέγμα διατάξεων για τα μουσεία με στόχο την ποιοτική τους ανάπτυξη, την εκπλήρωση του κοινωνικού τους ρόλου και την ενίσχυση της προστασίας των συλλογών τους. Υπό προϋποθέσεις είναι δυνατή για λόγους πολιτιστικών ανταλλαγών η προσωρινή εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και ο δανεισμός ή ανταλλαγή μνημείων που ανήκουν στο Δημόσιο[90].

[90]Οσον αφορά την Σύσταση και οργάνωση του Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Αναλυτική διαδικασία χαρακτηρισμού μνημείων. Εγκαθιδρύεται, μια εξαιρετικά αναλυτική διαδικασία χαρακτηρισμού μνημείων, η οποία σέβεται την ανάγκη προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, αλλά προασπίζει και τον πολίτη, ο οποίος γνωρίζει πλέον με ακρίβεια τη διαδικασία χαρακτηρισμού ενός μνημείου. Η εισήγηση κοινοποιείται στον ίδιο τον ενδιαφερόμενο, ο οποίος μπορεί να υποβάλλει αντιρρήσεις εντός τακτικής προθεσμίας καθώς και σε άλλες εμπλεκόμενες αρχές, ο δε αποχαρακτηρισμός δεν είναι δυνατός για διαφορετική εκτίμηση των στοιχείων στα οποία στηρίζεται. Επιβάλλει συγκεκριμένους κανόνες διατήρησης των ακίνητων αρχαίων, απαγορεύει κάθε επέμβαση στα ακίνητα μνημεία και στο περιβάλλον τους χωρίς άδεια της Υπηρεσίας και προβλέπει ειδική διαδικασία για την άρση των ετοιμορροπιών των μεταγενέστερων του 1453 ακίνητων μνημείων. Ο νόμος κωδικοποιεί με πολύ μεγάλη σαφήνεια τις κρίσιμες έννοιες που ταλαιπωρούν και τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και τους πολίτες, ήτοι την έννοια του ακίνητου μνημείου και του περιβάλλοντος χώρου και την έννοια του αρχαιολογικού χώρου. Ο νόμος περιλαμβάνει αναλυτικές διατάξεις για τις ανασκαφές, για την διεύθυνση των ανασκαφών. Επίσης, περιλαμβάνει κίνητρα για τους κυρίους μνημείων των οποίων η οικονομική αξία μειώνεται, διατηρεί την διάκριση των συλλογικών οργάνων σε Τοπικά Συμβούλια, του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου, του Κεντρικού Συμβουλίου Νεότερων Μνημείων, μειώνοντας ελαφρώς τον αριθμό των μελών ώστε τα όργανα να είναι πιο λειτουργικά. Ο νόμος

Συμπερασματικά, το αντικείμενο προστασίας, της Πολιτιστικής Κληρονομιάς καθορίζεται σε σχέση με το χώρο και το χρόνο. Συνεπώς, στην προστασία του νόμου υπάγεται η Πολιτιστική Κληρονομιά της χώρας από τους αρχαιότατους χρόνους μέχρι σήμερα. Η Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται μέσα στα όρια της ελληνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των χωρικών υδάτων καθώς και των άλλων θαλάσσιων ζωνών (περιοχών) στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Δηλαδή για την οριοθέτηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς χρησιμοποιείται κριτήριο εδαφικό και όχι εθνικό. Κατά την Εισηγητική Έκθεση του νόμου για την Πολιτιστική Κληρονομιά, η ελληνική επικράτεια υπήρξε πάντα τόπος πολιτιστικής συνάντησης, πολιτιστικών ανταλλαγών και πολιτιστικών συγκρούσεων. Η σύνδεση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της χώρας με την Ελληνική επικράτεια μπορεί να αποδώσει πιστά την ποικιλία και την πολυμορφία της δημιουργίας όλων των ανθρώπων που άφησαν τα ίχνη τους στο χώρο αυτό. Στην Πολιτιστική Κληρονομιά της χώρας, επομένως, μπορεί να εντάσσονται και πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν σε άλλες πολιτιστικές παραδόσεις[91], εκτός της Ελληνικής.

1.1.2.3 Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για την περιβαλλοντική προστασία

Η αυξανόμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ενεργοποίησε τη Διεθνή κοινότητα, η οποία προσπάθησε με πολλούς τρόπους να εκφράσει τον κίνδυνο που απειλούσε το περιβάλλον στο σύνολο του, όχι πλέον μόνο με Διακηρύξεις και γενική αρθρογραφία αλλά με νομικά κείμενα δεσμευτικής ισχύς, με Διεθνείς Συμβάσεις, Συνταγματικές, νομοθετικές και κανονιστικές πράξεις. Το νομοθετικό πλαίσιο, ως σύστημα εξελισσόμενο και επηρεαζόμενο από όλους τους παράγοντες της κοινωνίας παρέχει μεγάλη ευελιξία στην αντιμετώπιση των συνεχώς μεταβαλλόμενων απαιτήσεων στα θέματα της περιβαλλοντικής προστασίας, επιβάλλοντας την προσαρμογή στις ιδιαιτερότητες των περιβαλλοντικών αγαθών, για την καλύτερη αξιοποίηση και προστασία τους, άλλωστε οποιαδήποτε πράξη του ανθρώπου προκειμένου να παράγει έννομα αποτελέσματα για παράδειγμα η έγκριση

ολοκληρώνεται με ένα αναλυτικό κεφάλαιο ειδικών ποινικών διατάξεων και τέλος με τις μεταβατικές διατάξεις.

[91]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.** , όπ. ανωτ., σελ. 36.

περιβαλλοντικών όρων, άδειας οικοδομής πρέπει να θεμελιώνεται σε κανόνες Δικαίου.

Σε όλα τα νομοθετικά κείμενα, Εθνικά (Σύνταγμα, νόμοι, κανονιστικές πράξεις και εγκύκλιοι), Ευρωπαϊκά (Οδηγίες κ.λ.π.) και Διεθνή (Διακηρύξεις κ.λ.π.) υπάρχουν διατάξεις που καθορίζουν το γενικό πλαίσιο στο οποίο θα πρέπει να κινείται η προστασία του περιβάλλοντος. Στα κείμενα αυτά, διατυπώθηκαν οι Αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, οποίες έχουν ερμηνευθεί από την επιστήμη και τη νομολογία δηλαδή τις Αποφάσεις των Δικαστηρίων (στην Ελλάδα κυρίως του Συμβουλίου της Επικρατείας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων).

1.1.2.4 Ιστορική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς νομοθεσίας της προστασίας του περιβάλλοντος

Η ***"Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση***(*Paris*1954) και η ***Ευρωπαϊκή Σύμβαση***(*London*1969)***για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς"***, αποτελούν τη θεμέλιο λίθο της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πολιτικής. Η Α΄ Παγκόσμια Συνάντηση, πραγματοποιήθηκε από τον Ο.Η.Ε, σκοπός της οποίας ήταν ο καθορισμός μορφών συλλογικής δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος. Στη Παγκόσμια Συνάντηση για το περιβάλλον έλαβε χώρα η "***Διακήρυξη της Stockholm"***(1972),η οποία δεν αποτέλεσε κείμενο υποχρεωτικό και νομικά δεσμευτικό αλλά μια πράξη αφύπνισης της παγκόσμιας συνείδησης και επαναπροσδιορισμού της, θέτοντας κοινά πλαίσια δράσης και υιοθετώντας ορισμένες βασικές Αρχές σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος. Στη συνέχεια, δόθηκε σοβαρή σημασία στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος τόσο σε Διεθνές όσο και σε Εθνικό επίπεδο και ακολούθησαν μια σειρά από Διεθνείς Συμβάσεις, όπως η ***"Ευρωπαϊκή Σύμβαση***[92]***για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς"***[93](*Paris*1972), η ***"Σύμβαση της Washingtonγια την***

[92]Η γνωστή στη χώρα μας ως *Σύμβαση των Παρισίων*.

[93]Την ίδια χρονιά (1972), κορυφαίο γεγονός για την Ευρωπαϊκή πολιτική αποτέλεσε *η Συνάντηση Κορυφής των αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων της Κοινότητας στο Παρίσι το 1972*, όπου υιοθετήθηκε μια επίσημη πολιτική για το Περιβάλλον από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 15 χρόνια μετέπειτα από την υπογραφή της *Ρώμης* το 1957. Στη συνάντηση αυτή, συμφωνήθηκε ότι η οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει γίνεται συγχρόνως με βελτιώσεις στην ποιότητα της ζωής των πολιτών. Έτσι, θεωρήθηκε αναγκαίο να καθιερωθεί μια κοινή Ευρωπαϊκή πολιτική, παράλληλα με

προστασία των απειλούμενων ειδών πανίδας και χλωρίδας" (1973), η ***"Τελική Πράξη του Helsinki για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη"*** (1975), η ***"Σύμβαση της Barcelonaγια την προστασία της Μεσογείου"*** (1976)και οι δύο Διεθνείς Συμβάσεις ***"Για την προστασία του ποταμού Ρήνου***(1976)***".***

Από το 1975 έως το 2001 η Διεθνής Κοινότητα οδηγήθηκε στην υιοθέτηση νέων Αρχών και θέσεων για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εξαιτίας της διόγκωσης των οικολογικών προβλημάτων, της παγκοσμιοποίησης και της πορείας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μεσολάβησαν η ***Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής*** για το περιβάλλον με τίτλο *"Το κοινό μας Μέλλον"*[94], η οποία εισήγαγε τον όρο και την έννοια της Βιώσιμης ανάπτυξης (*sustainable development*)[95].

Ακολούθησε, η ***"Συνδιάσκεψη των U.S.A.για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη"***(1992)και η "***Διακήρυξη*** του ***Rio de Janeiro για το Περιβάλλον και την***

εκείνη των κρατών μελών. Επιδίωξη ήταν : α) Ο προσδιορισμός κοινών στόχων και αρχών β) Η εναρμόνιση των Εθνικών πολιτικών γ) Η ανταλλαγή απόψεων και δημιουργία δικτύων πληροφοριών και δ) Η ενίσχυση της θέσης της Κοινότητας στις Διεθνείς διαπραγματεύσεις για τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η Συμφωνία Πληροφόρησης τον Μάρτιο του 1973, υποχρέωνε τα κράτη μέλη να κοινοποιούν στην Επιτροπή τα σχέδια νομοθετικών ή κανονιστικών προτάσεων που αφορούσαν στο περιβάλλον. Μετά την Συμφωνία Πληροφόρησης, η Κοινότητα ξεκίνησε μια σειρά από *"Προγράμματα Δράσης"*[93] για το περιβάλλον, θέτοντας τους βασικούς στόχους και αρχές της κοινοτικής πολιτικής. Σημαντική επίσης, υπήρξε για την Ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική και η *Συνέλευση των Κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης τον Ιούνιο του 1974,* όπου αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα μιας κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Περιβάλλοντος και υποστηρίχθηκε με Διακήρυξη η Αρχή της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής πολιτικής στην οικονομική και χωροταξική πολιτική. Το επόμενο έτος, παγκόσμιο έτος προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, παρουσιάστηκαν στο *Διεθνές Συνέδριο του Amsterdam*για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τα πλέον προχωρημένα σε ιδεολογία και τεχνικές παραδείγματα αστικών αναπλάσεων με κεντρικό άξονα την προστασία των ιστορικών κέντρων

[94] Ευρύτερα γνωστή ως Έκθεση *Brundtland* (1987).

[95]Η έννοια της Βιώσιμης ανάπτυξης βασίζεται σε τρείς βασικούς πυλώνες: περιβάλλον ακμαίο, οικονομία παραγωγική και κοινωνία υγιής και σταθερή. Η έκθεση αποτέλεσε την επίσημη απάντηση στην ανεξέλεγκτη ανάπτυξη, επιδιώκοντας τον συμβιβασμό μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος.

Βιώσιμη ανάπτυξη"[96](1992). Η ***"Διάσκεψη του Rio de Janeiro"***συμπληρώθηκε με την "***Agenda '21, τα πρακτέα κατά τον 21ο αιώνα",*** η οποία αποτελεί το *"συστημικό"* πρόγραμμα βιώσιμης Αειφόρου ανάπτυξης για την ανθρωπότητα, συνενώνοντας το Δίκαιο της Ανάπτυξης με το Δίκαιο Περιβάλλοντος[97].

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε, η "***Διάσκεψη του Κioto για την προστασία του κλίματος και την καταπολέμηση του φαινομένου του θερμοκηπίου"*** (1997). Εξαιρετικής σημασίας επίσης υπήρξε, η "***Παγκόσμια Διάσκεψη για την Αειφόρο ανάπτυξη στο Johannesburg"***(2002),κατά την οποία συμφωνήθηκε το Σχέδιο Εφαρμογής για την Αειφόρο ανάπτυξη (*Plan of Implementation*)[98].

---

[96]Στο *Ρίο* για πρώτη φορά συνδέθηκε η έννοια του περιβάλλοντος με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και αναγνωρίστηκε ότι *"πρέπει να σταθεροποιηθεί η συγκέντρωση των αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα σε ένα επίπεδο που δεν θα επηρεάζει το κλίμα"*. Τα ζητήματα που απασχόλησαν από τις 3 έως τις 14 Ιουνίου 1992 τους συμμετέχοντες στη Διάσκεψη, είχαν να κάνουν με τη διεθνή συνεργασία για τη Βιώσιμη ανάπτυξη, τη δημογραφική δυναμική, και την ανθρώπινη υγεία σε μια προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων του πλανήτη. Ασχολήθηκαν ακόμα με τη συντήρηση και τη διαχείριση των πόρων για την ανάπτυξη της ατμόσφαιρας, του εδάφους, των δασών, της γεωργίας, της βιοποικιλότητας και της βιοτεχνολογίας, των ωκεανών και του γλυκού νερού, αλλά και των τοξικών, των χημικών ουσιών και των επιβλαβών στερεών και ραδιενεργών απόβλητων. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η ενίσχυση του ρόλου σημαντικών ομάδων όπως των κυβερνητικών οργανώσεων, των Τοπικών Αρχών και συνδικάτων, καθώς και της επιστημονικής και τεχνολογικής Κοινότητας. Κατοχυρώθηκαν οι οικονομικοί πόροι, η θέσπιση διεθνών ιδρυμάτων και νομικών οργάνων και η δημόσια ευαισθητοποίηση και κατάρτιση προκειμένου να εφαρμοστούν τα 27 άρθρα που ψηφίστηκαν τα οποία αποτελούν την *"Ατζέντα 21"*. Ταυτόχρονα, υιοθετήθηκαν γενικές αρχές όπως η αρχής της προφύλαξης, της ενσωμάτωσης, της συμμετοχής και της πληροφόρησης. Σύμφωνα, με αυτές αφενός επιδιώκεται μια αναπτυξιακή ποιοτική που λαμβάνει υπόψη τις επιμέρους και συνολικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και αφετέρου εντάσσεται ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός στον σχεδιασμό των επί μέρους πολιτικών ανάπτυξης. Επιπλέον, προτείνεται η συμμετοχή και ενημέρωση των πολιτών στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων.

[97]Βλ. **Δεκλερής Μ.,***"Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος. Αρχές της Βιωσίμου αναπτύξεως",* περιοδικό Νόμος και Φύση 199*5*, τόμος 2, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1995, σελ. 282-347. Διαθέσιμο και στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση στον όρο European Commission, *"Sustainable Development",* http://europa.eu.int/comm/sustainable/en.htm.

[98]Εντούτοις, η αποτελεσματικότητα του εν λόγω σχεδίου είναι αμφίβολη, καθώς δεν συμπεριλήφθησαν σε αυτό αφενός μηχανισμοί ελέγχου και παρακολούθησης σχετικά με την υλοποίηση του, και αφετέρου συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα και στόχοι για βασικούς τομείς. Τα πολιτικά κείμενα που υιοθετήθηκαν στις Διασκέψεις αυτές αποτελούν διακηρύξεις αρχών χωρίς να έχουν υπογραφεί.

Η προστασία του περιβάλλοντος, αρχικά, δεν αποτελούσε αντικείμενο νομοθετικής δράσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ)[99], δεδομένου ότι η "***Συνθήκη της Ρώμης"*** για την ίδρυση της, δεν περιείχε σχετική διάταξη που να επιτρέπει τη νομοθετική δράση της, σε σχέση με το περιβάλλον[100].

Το 1992, με την αναθεώρηση, τη διεύρυνση και τη βελτίωση της "***Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης"*** με την υπογραφή της ***"Συνθήκης του Maastricht"*****,** η βιωσιμότητα ενετάχθη ρητά στις Αρχές και στους σκοπούς της Ε.Κ. Με την τροποποίηση αυτή δημιουργήθηκε το αυτόνομο Ευρωπαϊκό Δίκαιο περιβάλλοντος διεπόμενο από τις βασικές Αρχές του Ευρωπαϊκού Δικαίου (Αρχή της ενσωμάτωσης, Αρχή της επικουρικότητας, Αρχή της δημοσιότητας, Αρχή της αναλογικότητας). Οι Αρχές αυτές συνοψίζονται στην "***Συνθήκη του Amsterdam"*** στη διάταξη, *"Η Κοινότητα νομοθετεί μόνο εφόσον αυτό είναι αναγκαίο"*. Κατ΄ εφαρμογήν, αυτών των Αρχών, η Ε.Κ. προτιμά να εκφράζεται σε περιβαλλοντικά ζητήματα με Οδηγίες, ώστε να αφήνει τον τρόπο ενσωμάτωσης τους στην Εθνική νομοθεσία, ήτοι στην διακριτική ευχέρεια των οργάνων του κάθε κράτους μέλους, χορηγώντας παράλληλα ικανό χρόνο για προσαρμογή.

Σύμφωνα, με τη "***Συνθήκη του Maastricht"*** επιδιώκεται μια υψηλού επιπέδου περιβαλλοντική προστασία : α) Διατήρησης, προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, β) Προστασίας της υγείας των ανθρώπων, γ) Συνετής, ορθολογικής διαχείρισης και χρησιμοποίησης των φυσικών πόρων και δ) Προώθησης και αντιμετώπισης περιφερειακών και Διεθνών περιβαλλοντικών προβλημάτων[101]. Με την ίδια Συνθήκη η Ε.Κ., επιδιώκοντας την προστασία και ανάδειξη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και παράλληλα τη διαφύλαξη των ιδιαιτεροτήτων των

---

[99]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Α**., *"Οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή και στην Ελληνική έννομη τάξη"*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2003, σελ. 25.

[100]Το 1969 η πρώτη αναφορά σε Ευρωπαϊκό νομοθετικό κείμενο, για το περιβάλλον αφορά στην υιοθέτηση της Οδηγίας για την κατάταξη και συσκευασία των επικίνδυνων αποβλήτων, ενώ το 1970 εξεδόθη η οδηγία για τις οριακές τιμές ηχητικών εκπομπών. Το πρώτο αμιγώς νομοθετικό κείμενο, βάση για την Ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική, είναι η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία τροποποίησε τις ιδρυτικές Συνθήκες, προσθέτοντας τα άρθρο 130 Π΄, 130 Ρ, 130 Σ΄. Το άρθρο 130 Ρ΄ προάγει την Ευρωπαϊκή δράση για το περιβάλλον σε Ευρωπαϊκή πολιτική και συνεπώς η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ΕΚ αποκτά νομικό υπόβαθρο και μια νέα διάσταση.

[101]Πρβλ. Άρθρα 174-175-176 της Συνθήκης της Ε.Ε.

Ευρωπαϊκών κρατών, συμβάλλει κατά πρώτον στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών, σέβεται την πολυμορφία τους και προβάλλει την κοινή Πολιτιστική Κληρονομιά. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της επιδίωξης για τη διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τις πολιτιστικές ανταλλαγές και τη διάδοση της ιστορίας των Ευρωπαϊκών λαών[102].

Η "***Συνθήκη του Maastricht"*** συμπληρώνεται από τη "***Συνθήκη του Amsterdam"*** (1997)[103] και τη "***Συνθήκη της Nice"*** (2002)(άρθρα 174-176)[104], οι οποίες διεύρυναν και οριοθέτησαν το περιεχόμενο των Ευρωπαϊκών ρυθμίσεων που αφορούν στην περιβαλλοντική προστασία[105]. Το 2002, ως προανεφέρθη, πραγματοποιήθηκε, η ***"Παγκόσμια Διάσκεψη για την Αειφόρο Ανάπτυξη"***

[102]Πρβλ. Άρθρο 151 της Συνθήκης της ΕΕ.

[103]Υπεγράφη τον Ιούνιο του 1997 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Μάη 1998 και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2961/99, ΦΕΚ 671 Α/12.3.1999.

[104]Κυρώθηκε με το ν. 3001/2002, ΦΕΚ 73 Α/8.4.2002, Η *Συνθήκη της Nice* μεταρρύθμισε την θεσμική δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να προσαρμοσθεί στην προς ανατολάς διεύρυνση, ένα έργο που αρχικά επρόκειτο να γίνει από τη *Συνθήκη του Amsterdam,* αλλά απέτυχε να διευθετηθεί εκείνη την εποχή. Η θέση σε ισχύ της Συνθήκης ήταν εν αμφιβόλω για μία περίοδο, ύστερα από την αρχική της απόρριψη από τον ιρλανδικό λαό στο δημοψήφισμα του 2001. Το αρνητικό αποτέλεσμα αυτού του δημοψηφίσματος ανατράπηκε στο επόμενο δημοψήφισμα που διενεργήθηκε μετά από ένα χρόνο. Η *Συνθήκη της Nice* δέχθηκε επίθεση από πολλούς ανθρώπους ως ελαττωματικός συμβιβασμός. Η *Γερμανία* είχε απαιτήσει ο μεγαλύτερος πληθυσμός της να αντικατοπτρισθεί με μεγαλύτερο βάρος ψήφων στο Συμβούλιο· σε αυτό αντιτάχθηκε η Γαλλία, η οποία επέμενε η συμβολική ισοτιμία μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας να διατηρηθεί. Επιτεύχθηκε ένας συμβιβασμός, ο οποίος προέβλεπε μια διπλή πλειοψηφία των Κρατών Μελών και των ψήφων τους, και στην οποία ένα κράτος μέλος μπορεί προαιρετικά να απαιτήσει επαλήθευση ότι οι χώρες που ψηφίζουν υπέρ εκπροσωπούν ένα επαρκές τμήμα του πληθυσμού της Ένωσης. Η *Συνθήκη της Nice* 2002 χαρακτηρίστηκε ως ένα κείμενο αμιγώς τεχνικού χαρακτήρα που είχε στόχο να προετοιμάσει την Ε.Ε των 15 κρατών μελών για την επικείμενη μεγαλύτερη ποσοτικά και ετερόκλητη ποιοτικά διεύρυνση στην ιστορία της, διευθετώντας, παράλληλα, θέματα που είχαν παραμείνει ανοιχτά από τη *Συνθήκη του Amsterdam* (*Amsterdam leftovers*).

[105]Στον τομέα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Μάλτα το 1992, αναθεωρήθηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, ενώ το 1985 μεσολάβησε η υπογραφή στη *Granada*της *Ευρωπαϊκής Σύμβασης* για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Το 2000 εκδόθηκαν από το νομικό τμήμα του Συμβουλίου της Ευρώπης Οδηγίες για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής, Αρχαιολογικής και κινητής Κληρονομιάς με σκοπό τη διευκόλυνση της διαδικασίας προσαρμογής των Εθνικών νομοθεσιών στο πλαίσιο των αρχών της ολοκληρωμένης Προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

(*Johannesburg*2002)[106]**.** Είχε δε προηγηθεί το 2001, η ***"Διακήρυξη της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για τη Βιώσιμη ανάπτυξη***" (*Goteborg* 2001)[107], με σαφή προσθήκη και εξειδίκευση της περιβαλλοντικής διάστασης. Υιοθετείται, λοιπόν, μια Εθνική στρατηγική για την Αειφόρο ανάπτυξη από τα κράτη μέλη ενώ συγχρόνως προωθείται η ολοκλήρωση ενός δικτύου προστατευόμενων περιοχών και διαχείρισης της Φυσικής Κληρονομιάς σε Κοινοτικό επίπεδο, γνωστό ως *Natura.*

Από τις τελευταίες ενέργειες της ΕΚ στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος ήταν η υιοθέτηση των προαναφερόμενων Αρχών και επιδιώξεων στο κείμενο του ***Ευρωπαϊκού Συντάγματος***[108] με στόχο την αποτελεσματικότερη

---

[106]Η Παγκόσμια Διάσκεψη για την Βιώσιμη ανάπτυξη, ήταν η κατάληξη μιας σειράς διασκέψεων, οι οποίες με αρχή την Διάσκεψη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στο *Rio de Janeiro* της Βραζιλίας το 1992, εισήγαγαν την Αρχή της Βιώσιμης ανάπτυξης. Η έννοια της Βιώσιμης ανάπτυξης υποδηλώνει ότι η μακροχρόνια αποτελεσματική ανάπτυξη τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες πρέπει να βασίζεται σε τρεις διακριτούς πυλώνες : την προστασία του περιβάλλοντος, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή, τόσο σε Εθνικό όσο και σε Διεθνές επίπεδο. Η Διάσκεψη του *Rio*συνέδεσε την προστασία του περιβάλλοντος με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ενώ οι Μεγάλες Διασκέψεις των *Ηνωμένων Εθνών* (Major UN Conferences) που πραγματοποιήθηκαν κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1990, ενσωμάτωσαν την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης στις δικές τους στρατηγικές και πολιτικές. Στόχος της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Βιώσιμη Ανάπτυξη ήταν η αποτίμηση των αποτελεσμάτων της Διάσκεψης του *Rio* και η δημιουργία ενός συγκεκριμένου σχεδίου υλοποίησης της *"Ατζέντα 21"*. Εκτός από τα παραπάνω θέματα, τη Διάσκεψη απασχόλησαν και άλλα θέματα, όπως η παγκοσμιοποίηση, η καταπολέμηση της φτώχειας, η σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του φυσικού περιβάλλοντος, και η διασύνδεση των τριών πυλώνων της Βιώσιμης ανάπτυξης, δηλαδή του οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού.

[107]Ελήφθησαν, επιπροσθέτως, διάφορες πρωτοβουλίες για την υλοποίηση των θεμελιωδών Αρχών του Δικαίου του περιβάλλοντος, όπως το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, η υπογραφή της *Συνθήκης του Άαρχους* (25.06.1998) για την Πρόσβαση στην πληροφόρηση, τη Δημόσια Συμμετοχή στη Διαδικασία λήψης Αποφάσεων και την Πρόσβαση στην Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά θέματα, καθώς και το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση των Ακτών (1997).

[108]Η συνταγματική Συνθήκη, όφειλε να αντιμετωπίσει 3 βασικές προκλήσεις αναφορικά με την αρχιτεκτονική δομή του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος : την διεύρυνση με την προσχώρηση 10 κρατών μελών, την εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και τις προκλήσεις ενός παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος, καθώς και τη βασική πρόκληση για εκδημοκρατισμό της Ε.Ε. Η απάντηση στις προκλήσεις αυτές έρχεται από ένα ενιαίο κείμενο, στο οποίο ενσωματώνονται οι προγενέστερες Συνθήκες και οι τροποποιήσεις τους, το *"Ευρωπαϊκό Σύνταγμα",* το οποίο διακρίνεται σε 4 μέρη: Μέρος Ι αποτελείται από ένα σύνολο αρχών πάνω στις οποίες στηρίζεται το νομικό και πολιτικό

εξασφάλιση της περιβαλλοντικής προστασίας. Τούτο δεν τέθηκε όμως σε ισχύ, αφού δεν επικυρώθηκε από Γαλλία και Ολλανδία. Ακολούθησε μια περίοδος Ευρωπαϊκής περισυλλογής, η οποία τερματίστηκε με το τελικό κείμενο της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης, της ***Συνθήκης της Lisbon*** (2007). Πρόκειται για μια Τροποποιητική Συνθήκη (Άρθρο 191 πρώην άρθρο 174 της ΣυνθΕΚ, άρθρο 192 πρώην άρθρο 175 της ΣυνθΕΚ, άρθρο 193 πρώην άρθρο 176 της ΣυνθΕΚ)[109], η οποία ενσωματώνει ποικίλες καινοτομίες στο ισχύον πρωτογενές Δίκαιο της Ε.Ε.

1.1.2.5 Το Ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας

Η προστασία του περιβάλλοντος και η ενσωμάτωση του στις επί μέρους πολιτικές αποτελεί βασική υποχρέωση των κρατών μελών της Ε.Ε., βάσει του άρθρου 2 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΣυνθΕΚ). Στο άρθρο αναφέρεται μεταξύ των άλλων ότι *"Η Κοινότητα έχει ως αποστολή να προάγει την αρμονική, ισόρροπη και Αειφόρο ανάπτυξη, υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος"*. Επίσης, στο άρθρο 6 της Συνθήκης καθορίζεται ότι "*…οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό για την εφαρμογή των κοινοτικών πολιτικών και δράσεων ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η Αειφόρος ανάπτυξη…"*.

οικοδόμημα της Ε.Ε., Μέρος ΙΙ περιλαμβάνει το *Χάρτη θεμελιωδών Δικαιωμάτων,* Μέρος ΙΙΙ καθορίζει τις πολιτικές και τις λειτουργίες της ΕΕ συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων που διέπουν τα θεσμικά όργανα, Μέρος IV περιλαμβάνει γενικές και τελικές διατάξεις. Η πανηγυρική υπογραφή της Συνταγματικής Συνθήκης στη *Ρώμη* στις 29/10/2004 από τους αρχηγούς των κρατών των 25 κρατών μελών δεν συνεπάγονταν ότι η Συνθήκη θα μπορούσε να τεθεί άμεσα σε ισχύ. Για να μπορέσει η Συνθήκη να τεθεί σε ισχύ και να αποτελέσει την ενοποιημένη πλέον νομική βάση της ΕΕ έπρεπε να επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη της. Το κάθε κράτος μέλος επέλεξε διαφορετικό τρόπο διαδικασίας επικύρωσης της Συνθήκης. Έτσι, η Γαλλία και η Ολλανδία επέλεξαν την διενέργεια δημοψηφίσματος, οι δε πολίτες τους καταψήφισαν.

[109]Η *Συνθήκη της Lisbon* (γνωστή και ως *Μεταρρυθμιστική Συνθήκη*) είναι Διεθνής Συνθήκη που τροποποιεί τις ιδρυτικές Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007. Η Συνθήκη υποκαθιστά το εγκαταλειφθέν *"Ευρωπαϊκό Σύνταγμα"*, τροποποιώντας ειδικότερα τις υπάρχουσες Συνθήκες για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η επίσημη ονομασία της Συνθήκης είναι *"Συνθήκη της Lisbon για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας"*.

Παράλληλα, η Κοινοτική νομοθεσία αποτελείται από Οδηγίες και Κανονισμούς που διέπουν κρίσιμα ζητήματα. Η δικαιοδοσία της Ε.Ε. για τη δημιουργία περιβαλλοντικής νομοθεσίας προκύπτει από τα άρθρα 174 -176 της Συνθήκης για την Ε.Ε.

Η Ευρωπαϊκή περιβαλλοντική νομοθεσία αποτελεί ένα από τα πλέον δυναμικά και σύγχρονα συστήματα για την προστασία του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Ελλάδα έχει υποχρέωση όχι μόνο να ενσωματώνει στο Εθνικό της Δίκαιο αλλά και να εφαρμόζει τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες, καθώς και να συμμετέχει ενεργά σε όλες τις διαδικασίες για την περαιτέρω νομική και θεσμική ενίσχυση της προστασία του περιβάλλοντος. Η Αρχή της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί ένα από τα θεμέλια της Κοινοτικής δράσης σε θέματα περιβάλλοντος.

Από το 1992, έτος που έλαβε χώρα η ***"Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη"*** στο *Rio de Janeiro* και κυρίως κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, παρατηρήθηκαν σημαντικές εξελίξεις στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό *"περιβαλλοντικό γίγνεσθαι"* και συντελέστηκαν ριζικές αλλαγές στον τρόπο προσέγγισης των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προκλήσεων, με την εισαγωγή της έννοιας της Αειφόρου ανάπτυξης και ειδικότερα τον εμπλουτισμό της με τον περιβαλλοντικό πυλώνα, ο οποίος θεωρήθηκε ισότιμος με τον οικονομικό και κοινωνικό.

Η Αειφόρος ανάπτυξη παραμένει ως η μοναδική σκοπιά προσέγγισης και αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προκλήσεων και αποτελεί προτεραιότητα τόσο για την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και για τους Διεθνείς Οργανισμούς, οι οποίοι την έχουν εντάξει στις στρατηγικές, πολιτικές και δράσεις τους.

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες κατήρτισαν την πρώτη στρατηγική της Ε.Ε. για την Αειφόρο ανάπτυξη το 2002 και την αναθεώρησαν το 2006, με στόχο την κάλυψη κενών και την συνεκτίμηση νέων προκλήσεων. Στενά συνδεδεμένη με την πολιτική αλλαγή του κλίματος και την ενέργεια, η αναθεωρημένη στρατηγική τονίζει τη σημασία της εκπαίδευσης, της έρευνας και της δημόσιας χρηματοδότησης για την επίτευξη βιώσιμων προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης λειτουργώντας συμπληρωματικά προς την *"Στρατηγική της Lisbon"* (2000 - 2001), η οποία στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε. Πρόσφατα, οι Ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν την σύγκλιση των δύο στρατηγιών σε

επιχειρησιακό επίπεδο, με την υιοθέτηση μιας νέας ευρύτερης στρατηγικής για την επόμενη δεκαετία υπό τον τίτλο *Europa 2020.*

Η Ε.Ε., μέσω μιας δυναμικής και συνεχούς διαδικασίας δημιουργεί τα κατάλληλα θεσμικά πλαίσια για το σύνολο των επιμέρους θεμάτων που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος και στην προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τα πλέον πρόσφατα περιβαλλοντικά, κοινωνικοοικονομικά και τεχνολογικά δεδομένα. Το σύνολο των θεσμικών αυτών πλαισίων αποτελεί την Κοινοτική Περιβαλλοντική νομοθεσία.

Στη διαδικασία λήψης της Ε.Ε. για την παραγωγή όλων των σχετικών νομοθετικών πράξεων (Οδηγιών - Κανονισμών - Αποφάσεων), συμμετέχουν τα τρία θεσμικά όργανα της Ένωσης δηλαδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο των Υπουργών του Περιβάλλοντος και το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο.

Με τη θέση σε ισχύ, της *"Συνθήκης της Lisbon",* οι εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων αυξάνονται διαρκώς. Σήμερα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει επιβάλλει το ρόλο του ως νομοθετικού εταίρου, μέσω της υποχρεωτικής συμμετοχής τους στη διαδικασία συναπόφασης.

Η διασφάλιση της ορθής ενσωμάτωσης και εφαρμογής της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής νομοθεσίας είναι καταρχήν, αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπαθεί να εξασφαλίσει ότι όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, τηρούν και εφαρμόζουν σωστά την Κοινοτική Περιβαλλοντική νομοθεσία. Στο πλαίσιο αυτού του ρόλου, ερευνά επιμέρους υποθέσεις πιθανών παραβιάσεων του Κοινοτικού Περιβαλλοντικού Δικαίου από τα κράτη μέλη. Για το σκοπό αυτό, αλληλογραφεί με τα κράτη μέλη προκειμένου να διαπιστωθεί η τυχόν παραβίαση της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Αν η Επιτροπή διαπιστώσει ότι ένα κράτος μέλος παραβιάζει την Κοινοτική Περιβαλλοντική νομοθεσία, έχει το δικαίωμα να κινήσει σχετικές νομικές διαδικασίες, προσφεύγοντας στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποφαίνεται επί της υποβαλλόμενης υπόθεσης και ορίζει το χρονοδιάγραμμα συμμόρφωσης του κράτους μέλους. Στη συνέχεια, η Επιτροπή παρακολουθεί την υπόθεση, αλληλογραφώντας με το υπόλογο κράτος μέλος με τις επιταγές της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Σε αντίθετη περίπτωση, η Επιτροπή μπορεί να προσφύγει εκ νέου στο

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ζητώντας την επιβολή χρηματικών ποινών για το μη συμμορφούμενο κράτος.

Σε Εθνικό επίπεδο, η ορθή ενσωμάτωση στο Εθνικό Δίκαιο και η αποτελεσματική εφαρμογή της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής νομοθεσίας βρίσκονται στο επίκεντρο των προτεραιοτήτων του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας ενώ θέματα τυχόν παραβιάσεων της Περιβαλλοντικής νομοθεσίας τα διαχειρίζεται μέσω της στενής συνεργασίας του με συναρμοδίους φορείς και τους εμπλεκόμενους κοινωνικούς εταίρους.

1.1.2.6 Η προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Όσον αφορά την "***Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς***"(*Λονδίνο* 1969)[110],η οποία κυρώθηκε στο Ελληνικό Δίκαιο, με το ν. 1127/1981. Οι θεμελιώδεις ρυθμίσεις περί της προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι οι ακόλουθες :

- Εννοιολογική προσέγγιση του όρου Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Σύμφωνα με το άρθρο 1 *"Ως αρχαιολογικά αντικείμενα νοούνται όλα τα ευρήματα και αντικείμενα ή κάθε άλλο ίχνος ανθρώπινης ύπαρξης"*.
- Υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών μελών για τη διασφάλιση της προστασίας αντικειμένων και περιοχών που δεν έχουν ακόμη ανακαλυφθεί και στις οποίες βρίσκονται αρχαιολογικά αντικείμενα.

  Κάθε συμβαλλόμενο μέρος είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει μέτρα ώστε:

  α) Να περιορίσει και να προστατεύσει χώρους και περιοχές αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, β) Να δημιουργήσει εφεδρικές ζώνες για τη διατήρηση της υλικής μαρτυρίας, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενο έρευνας από μεταγενέστερες γενεές αρχαιολόγων. Επίσης, προκειμένου να προσδίδεται καθαρά επιστημονικός χαρακτήρας στις αρχαιολογικές ανασκαφές το συμβαλλόμενο κράτος είναι υποχρεωμένο να :α) Απαγορεύει και αποφεύγει τις παράνομες ανασκαφές, β) Λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίζει ότι οι ανασκαφές ανατίθενται κατόπιν εξουσιοδοτήσεως μόνο σε

[110]Επεγράφη : *Λονδίνο* (*Ηνωμένο Βασίλειο*), 06/05/1969, Έναρξη ισχύος: 20/11/1970 ή 21-10 1981, Θεματοφύλακας : Συμβούλιο της Ευρώπης, Κύρωση από Ελλάδα ν. 1127/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981).

πρόσωπα που έχουν τα κατάλληλα προσόντα, γ) Εξασφαλίζει τον έλεγχο για διατήρηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν.

- Ειδικότερες υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών μελών : α)Διευκόλυνση της διάθεσης των αρχαιολογικών αντικειμένων για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, β) Ενθάρρυνση προς ανταλλαγή πληροφοριών αναφορικά με αρχαιολογικά αντικείμενα και νόμιμες ανασκαφές μεταξύ επιστημονικών ιδρυμάτων, μουσείων και αρμόδιων κρατικών Υπηρεσιών, γ) Ενημέρωση των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών για κάθε προσφορά όπου υπάρχουν υποψίες ότι προέρχεται είτε από παράνομες ανασκαφές είτε παράνομα από επίσημες ανασκαφές, δ) Ανάπτυξη στην κοινή γνώμη της αξίας των αρχαιολογικών ευρημάτων για τη γνώση της ιστορίας του πολιτισμού και την απειλή των ανεξέλεγκτων ανασκαφών για την Κληρονομιά αυτή[111].
- Εξασφάλιση της Αρχής της συνεργασίας. Τα συμβαλλόμενα κράτη μέλη, επίσης, αναλαμβάνουν, να συνεργάζονται με τον πλέον κατάλληλο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται ότι η διακίνηση Διεθνώς των αρχαιολογικών αντικειμένων δεν θα βλάπτει την προστασία του πολιτιστικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος για τα αντικείμενα αυτά. Προκειμένου, το κράτος μέλος, να εξασφαλίσει την εφαρμογή της Αρχής της συνεργασίας στην προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, αναλαμβάνει να διερευνά κάθε ερώτημα για την ταυτότητα ή αυθεντικότητα που τίθεται από οποιοδήποτε άλλο συμβαλλόμενο μέρος και να συνεργάζεται δραστήρια κατά την έκταση που επιτρέπεται από την Εθνική νομοθεσία του.

Αναφορικά με τη ***Σύμβαση της Granada***[112], η οποία υπεγράφη από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι σημαντικότερες ρυθμίσεις συνοψίζονται στα εξής:

- Περιέχει έναν ευρύ ορισμό της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, η οποία περιλαμβάνει μια τριάδα κατηγοριών από ακίνητα αγαθά. : α) Ως **μνημείο** ορίζεται κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού του ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων ή διακοσμητικών

[111]Πρβλ. **Σ.Ε** 2231/2006.

[112]*Σύμβαση για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης* 1985.

στοιχείων που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους[113], β) Ως **αρχιτεκτονικά σύνολα** ορίζονται ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού του ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους, ώστε να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά, γ) Ως **Τόποι** νοούνται σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, εν μέρει κτισμένα, τα οποία αποτελούν εκτάσεις τόσο χαρακτηριστικές και ομοιογενείς, ώστε να μπορούν αν οριοθετηθούν τοπογραφικά και τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και τεχνικού τους ενδιαφέροντος[114].

Υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση για τα συμβαλλόμενα κράτη:

- Κάθε κράτος μέλος υποχρεούται να διατηρεί σχετικό Κατάλογο μνημείων.
- Κάθε κράτος μέλος υποχρεούται να λαμβάνει νομοθετικά μέτρα για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ειδικότερα για τα μνημεία, ομάδες κτιρίων και τόπων (άρθρο 3).
- Το κράτος μέλος αναλαμβάνει να ασκεί κατάλληλη εποπτεία και να διαθέτει κατάλληλες διαδικασίες αδειοδότησης, να προλαμβάνει την παραμόρφωση, την ερείπωση ή την κατεδάφιση των προστατευόμενων περιουσιών και να υιοθετεί την κατάλληλη νομοθεσία.
- Το κράτος μέλος, δύναται να απαιτεί από τον ιδιοκτήτη μιας προστατευόμενης ιδιοκτησίας να αναλαμβάνει την τέλεση των απαιτούμενων εργασιών ή αν ο ιδιοκτήτης δεν συμμορφώνεται, να αναλάβει το ίδιο το κράτος, καθώς και να επιτρέπει την αναγκαστική εξαγορά μιας προστατευόμενης περιουσίας (άρθρο 4)[115].

---

[113]**Παπακωνσταντίνου, Α.,** *"Η σύμβαση της Γρανάδας για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και το Σύνταγμα"*, Νόμος και Φύση, 1999.

Διαθέσιμο σε: http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=27&lang=1&catpid=1.

[114]Βλ. **Μανουκιάν Αικατερίνη,** *"Το νομικό πλαίσιο για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα",* Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων, Μονογραφία, Πειραιάς 2005, σελ. 7.

[115]Σε αυτές, όμως, τις δύο τελευταίες περιπτώσεις, δίδεται κατ΄ εξαίρεση η δυνατότητα στο κράτος μέλος να κάνει σχετική επιφύλαξη. Το κράτος αναλαμβάνει επίσης τις εξής υποχρεώσεις: πρώτον, να προβεί σε χρηματοδοτική ενίσχυση για την συντήρηση και αποκατάσταση της Αρχιτεκτονικής

- Το κράτος μέλος, αναλαμβάνει την υποχρέωση, προκειμένου να μειώσει τον κίνδυνο της φυσικής φθοράς της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς : α) Να υποστηρίζει την επιστημονική έρευνα για την ταυτοποίηση και ανάλυση των βλαβερών επιπτώσεων της ρύπανσης, καθώς και για τον προσδιορισμό τρόπων και μέσων περιορισμού ή εξάλειψης αυτών των επιπτώσεων (άρθρο 8 παρ. 1), β) Να λαμβάνει υπόψη, κατά τη διαμόρφωση των αντιρρυπαντικών πολιτικών, τα ειδικά προβλήματα που έχουν σχέση με τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (άρθρο 8 παρ. 2).
- Τα κράτη μέλη δεσμεύονται να εξασφαλίσουν ότι τυχόν παραβιάσεις των προστατευτικών ρυθμίσεων θα αντιμετωπίζονται κατάλληλα από την αρμόδια αρχή [116].
- Τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν να προωθήσουν τη χρήση των προστατευόμενων ιδιοκτησιών υπό το φως των αναγκών της σύγχρονης ζωής, καθώς και την προσαρμογή, όταν αυτό κρίνεται κατάλληλο, των παλαιών κτιρίων για νέες χρήσεις. Αυτά όμως, λαμβάνοντας υπόψη τον αρχιτεκτονικό και ιστορικό χαρακτήρα της Κληρονομιάς (άρθρο 11).

Κληρονομιάς στο έδαφος του, αλλά - και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό - στο πλαίσιο των περιορισμών του προϋπολογισμού (άρθρο 6 παρ. 2), δεύτερον, να υιοθετήσει, αν αυτό κρίνεται απαραίτητο, φορολογικά μέτρα, προκειμένου να διευκολυνθεί η συντήρηση της Κληρονομιάς (άρθρο 6 παρ. 2), διάταξη που δεν φαίνεται να προσθέτει οτιδήποτε στις υπάρχουσες αρμοδιότητες του κράτους, τρίτον, να ενθαρρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία για την συντήρηση και αποκατάσταση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (άρθρο 6 παρ. 3). Εξάλλου, το κράτος αναλαμβάνει να προωθεί μέτρα για την γενική αναβάθμιση του περιβάλλοντος στους χώρους γύρω από τα μνημεία ή εντός των ομάδων κτιρίων ή εντός των τόπων (άρθρο 7).

[116]Αναφέρεται δε ρητώς ότι , κάτω από τις κατάλληλες περιστάσεις, θα υπάρχει υποχρέωση του παραβιάζοντος να κατεδαφίσει ένα νεόκτιστο κτίριο που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις ή να αποκαταστήσει την προστατευόμενη ιδιοκτησία στην προηγούμενη κατάσταση (άρθρο 9). Γίνεται επίσης αναλυτική αναφορά στις πολιτικές συντήρησης που κάθε κράτος μέλος αναλαμβάνει και που περιλαμβάνουν: α) Την ένταξη της προστασίας ως ουσιώδους στοιχείου στα σχέδια πόλης ή της χώρας, σε όλες τις φάσεις της κατάρτισης των σχεδίων (άρθρο 10 παρ. 1) β) Την προαγωγή προγραμμάτων για την αποκατάσταση και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (άρθρο 10 παρ. 2) γ) Τη διευκόλυνση, όπου αυτό είναι δυνατόν, στο πλαίσιο των σχεδίων πόλεων και χώρων συντήρησης και χρήσης ορισμένων κτηρίων των οποίων η σημασία δεν θα απαιτούσε προστασία, αλλά τα οποία παρουσιάζουν ενδιαφέρον από την άποψη της θέσης τους στο αστικό ή αγροτικό περιβάλλον και για την ποιότητα ζωής (άρθρο 10 παρ. 4).

- Περαιτέρω υποχρεώσεις των κρατών μελών α) Καθιέρωση νομικού πλαισίου προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, β) Απαγόρευση μετακίνησης συνόλου ή τμήματος προστατευόμενου μνημείου, εκτός από την περίπτωση κατά την οποία η υλική προστασία του μνημείου το απαιτεί, γ) Λήψη κατάλληλων μέτρων για το χώρο που περιβάλλει τα μνημεία, στο εσωτερικό των αρχιτεκτονικών συνόλων και των τόπων, τα οποία θα αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, δ) Υιοθέτηση ολοκληρωμένης πολιτικής προστασίας η οποία, θα τοποθετεί την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς μεταξύ των ουσιαστικών στόχων του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και θα εξασφαλίζει ότι η επιταγή αυτή θα ληφθεί υπόψη στα διάφορα στάδια της εκπόνησης ρυθμιστικών σχεδίων και θα προωθεί προγράμματα αναστήλωσης και συντήρησης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς[117], ε) Ενημέρωση της κοινής γνώμης για την αξία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς ως στοιχείου πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά και ως πηγής έμπνευσης και δημιουργικότητας, για τις σύγχρονες και μελλοντικές γενιές, να προωθήσει, για αυτό το σκοπό, πολιτική πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, με τη βοήθεια κυρίως των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας και διαφήμισης, σκοπεύοντας ιδιαίτερα, στην αφύπνιση ή στην αύξηση της ευαισθησίας του κοινού, από τη σχολική ηλικία, στα θέματα προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και τους δεσμούς, που υπάρχουν ανάμεσα στην αρχιτεκτονική, τις τέχνες, τις λαϊκές παραδόσεις και τους τρόπους ζωής, είτε αυτά είναι σε Ευρωπαϊκό, είτε σε Εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο, στ) Ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με την πολιτική συντήρησης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς[118].

Οι διατάξεις της ανωτέρω Συμβάσεως, δεν επηρεάζουν την εφαρμογή ευνοϊκότερων ειδικών διατάξεων για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και αποτελούν περιεχόμενο της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, οι οποίες περιλαμβάνονται είτε στη *"Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς",* είτε στην *"Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς"*(ρήτρα Επικουρικότητας).

[117]Κατά την παρ.4 του άρθρου 10 της *Σύμβασης της Granada,* **Σ.Ε** 2231/2006.

[118]Για παράδειγμα μέθοδοι που υιοθετούνται για την καταγραφή, προστασία και συντήρηση ακινήτων, δυνατότητες που προσφέρονται από τη νέα τεχνολογία κ.λ.π.

Αναφορικά στον ***Venice Charter*** (*Χάρτης της Βενετίας*) θεωρεί δεδομένη και κοινά παραδεκτή την έννοια του *"ιστορικού μνημείου"* και εντάσσει σε αυτήν και την αστική ή αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια ενδεικτική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός. Δεδομένη δε, θεωρείται και η έννοια του *"ιστορικού συνόλου"*.

Η ***"Διακήρυξη του Amsterdam"***, διευκρινίζει με την ρητή διατύπωση του ορισμού, ότι η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά δεν περιλαμβάνει μόνο τα μεμονωμένα κτίρια άλλα και ολόκληρες πόλεις ή χωριά ιστορικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος, παλαιά τμήματα πόλεων, ιστορικά πάρκα και κήπους, η διατήρηση περιλαμβάνει και τα ταπεινά κτίρια και τον περίγυρο τους.

Τέλος, η ***"Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς της Ευρώπης"***, (*Strasbourg* 1969), αναφορικά με τον ορισμό της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς ορίζει ότι αποτελεί κάθε ερείπιο ή αντικείμενο ή άλλα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας που αποτελούν μαρτυρία εποχών ή πολιτισμών για τους οποίους οι ανασκαφές ή οι ανακαλύψεις είναι η κύρια πηγή ή μια από τις κύριες πηγές επιστημονικών πληροφοριών[119].

1.1.2.7 Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Στο σημείο αυτό, επιχειρείται καταγραφή των σημαντικότερων κειμένων, στην ιστορική διαδρομή της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ακολουθώντας μια κατά το δυνατό, χρονολογική σειρά :

1) **Περίοδος Μεσοπολέμου 1930-1939** *("Καταστατικός Χάρτης της Αθήνας")*[120].

---

[119]Βλ. **Μανουκιάν Αικατερίνη,** *"Το νομικό πλαίσιο για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα",* όπ. ανωτ. σελ. 8.

[120]Η σημαντικότερη πρωτοβουλία που εκδηλώνεται αυτή την περίοδο είναι εκείνη που προήλθε από το Διεθνές Γραφείο Μουσείων, το οποίο οργάνωσε το 1931 : Συνέδριο των Αθηνών για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων, Καταστατικός Χάρτης της Αθήνας (*The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*). Ειδικότερα, για την περίοδο αυτή : 1931 : Διεθνής Διάσκεψη για την προστασία και συντήρηση των καλλιτεχνικών μνημείων Αθήνα, που κινήθηκε στα πλαίσια των θέσεων του Boito. 1933 : CIAM Χάρτα των Αθηνών, οι αρχιτεκτονικές αξίες που διασώζονται είτε πρόκειται για μεμονωμένα κτίσματα, είτε για ολόκληρους αστικούς πυρήνες, με την προϋπόθεση ότι θα εξασφαλίζονται υγιεινές Συνθήκες διαβίωσης σε αυτούς.

2) **Περίοδος Μεταπολέμου 1945-1959** (*"Σύμβαση Χάγης"* για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης - Η *"Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση"* 1954)[121].

3) **Περίοδος 1960-1969** (UNESCO *"Συστάσεις και Χάρτης της Βενετίας"* 1962 - Η "*Ευρωπαϊκή Σύμβαση"* για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, *Λονδίνο* 1969 - Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς που έγινε στο *Λονδίνο* το Μάϊο του 1964 και αναθεωρήθηκε στη *Valletta* της Μάλτας τον Ιανουάριο του 1992)[122].

---

[121]Στην περίοδο αυτή : 1945 : Ίδρυση της UNESCO, η Ελλάδα συμμετέχει ως ιδρυτικό μέλος. 1949: Ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης, με συμμετοχή και της Ελλάδας. 1954 : Σύμβαση Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης Σύρραξης, με πρωτοβουλία της UNESCO. 1956 : Η Σύσταση της UNESCO για τις Διεθνείς Αρχές που πρέπει να εφαρμόζονται στις αρχαιολογικές ανασκαφές, RecomendationoninternationalPrinciplesApplicabletoArchaeologicalExcavation, 1956. 1957: Πρώτο συνέδριο αρχιτεκτόνων και τεχνικών των ιστορικών μνημείων στο Παρίσι, που κινήθηκε στην κατεύθυνση της Χάρτας των Αθηνών.

[122]Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την υιοθέτηση δύο σημαντικών Συστάσεων από την UNESCO, το 1962 και το 1968. Πρόκειται για την σύσταση που αφορά την προστασία του Κάλλους και του χαρακτήρα των Τοπίων και θέσεων και τη σύσταση που αφορά την διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών που κινδυνεύουν από δημόσια ή ιδιωτικά έργα αντίστοιχα. **Ντόρα Ν. Κόνσολα,** *"Η Διεθνής προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*, όπ. ανωτ., σελ. 65. Ειδικότερα, για την περίοδο αυτή: 1960: Διακήρυξη του *Gubbio* (Συμβούλιο της Ευρώπης) για τα ιστορικά κέντρα, στην οποία περιέχονται οι αρχές διάσωσης και εξυγίανσης τους. 1961: Απόφαση Saint Jacques de Compostelle (Συμβούλιο της Ευρώπης). Η μέριμνα για την διατήρηση πρέπει να περιλαμβάνεται στα πρώτα στάδια του πολεοδομικού ή χωροταξικού σχεδιασμού ενώ υπάρχει ανάγκη νομοθεσίας. 1962: Ίδρυση του Συμβουλίου Πολιτιστικής Συνεργασίας C.C.C από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η σπουδαιότερη Σύμβαση, το 1962: ήταν ο *Venice Charter* (*Χάρτης της Βενετίας*). Με το χάρτη αυτό, επιχειρείται να τεθεί σε εφαρμογή ένα γενικό πλαίσιο κανόνων και αρχών που αφορούν τις εργασίες συντήρησης, αποκατάστασης, ανασκαφής, τεκμηρίωσης και δημοσίευσης των αρχιτεκτονικών μνημείων. Πρόκειται για ένα κείμενο που θέτει Διεθνείς κανόνες προστασίας των πολιτικών αγαθών, έχουμε σαφή αναφορά στην αντίληψη για την κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και στην κοινή υποχρέωση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. 1964 :Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς που έγινε στο *Λονδίνο* το Μάιο του 1964 και αναθεωρήθηκε στη *Valletta*της Μάλτας τον Ιανουάριο του 1992. 1964: 2ο συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων στη *Βενετία,* "*Χάρτης της Βενετίας"*, ("*Διεθνής Χάρτα" για τη συντήρηση και την αποκατάσταση των μνημείων και των τοποθεσιών*). 1965: Ίδρυση του ICOMOS στη *Βαρσοβία.* 1965-1968: Με την πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης πραγματοποιούνται 5 "αντιπαραθέσεις" ειδικών με κρατικούς υπαλλήλους υπεύθυνους για την

4) **Περίοδος 1970-1982** *("Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς"* από την UNESCO 1972 - *"Ευρωπαϊκός Χάρτης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς"* από το Συμβούλιο της Ευρώπης 1975 - Η "*Διακήρυξη τουAmsterdam"* 1975)[123].

5) **Περίοδος 1976-1985**("*Χάρτα της Bura"* για την προστασία των τόπων με πολιτιστική σημασία 1981 -"*Χάρτης της Φλωρεντίας"*[124] για τους ιστορικούς κήπους 1981 - "*Διακήρυξη της Ρώμης"* 1983 - "*Διεθνής Σύμβαση της Granada"* για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης 1985)[125].

προστασία των μνημείων. 1968: Σύσταση UNESCO για την διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από δημόσια και ιδιωτικά έργα. 1969: Ευρωπαϊκή Σύμβαση (*Λονδίνο*), για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς.

[123]1970 : Σύμβαση για τα μέσα απαγόρευσης και παρεμπόδισης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών.Convention on the Means of prohibiting and the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property, Η χώρα μας την επικύρωσε με το νόμο 1103/80 ΦΕΚ/Α/297), Βλ. **Κόνσολα Ντ.,** *"Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* σελ. 68., 1970 : Ίδρυση της Επιτροπής Μνημείων και τοποθεσιών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στη χρονική περίοδο 1970 -1975, η απαίτηση για ποιότητα ζωής και η ανάγκη για εξοικονόμηση ενέργειας επηρεάζουν τον σχεδιασμό για την προστασία του φυσικού δομημένου και Πολιτιστικού περιβάλλοντος τόσο σε διεθνές όσο και σε Εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, η προστασία των μνημείων διευρύνεται τόσο ως προς το αντικείμενο προστασίας όσο και ως προς το περιεχόμενο της. 1972: Σύμβαση για την Προστασία της παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς από την UNESCO, η οποία επικυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1126/1981. 1975: Ευρωπαϊκός χάρτης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης ανακηρύσσει το 1975 ως *"Έτος της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς"* με το σύνθημα *"Ένα μέλλον για το παρελθόν μας"*. 1972 : Η Σύμβαση για την προστασία της άγριας ζωής και του Φυσικού περιβάλλοντος στην Ευρώπη που έγινε στη Βέρνη το 1972. 1975: Συνέδριο του *Amsterdam*, Η *Διακήρυξη του Amsterdam* (η έννοια της *"ολοκληρωμένης διατήρησης"*, η ανάγκη για εκπαίδευση και εξειδίκευση, η σημασία της ένταξης στον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό και της εκτίμησης κοινωνικών παραγόντων).

[124]*Χάρτα της Φλωρεντίας.*

[125] 1976: "*Σύσταση Βαρσοβίας"* σχετικά με τη διαφύλαξη των ιστορικών και παραδοσιακών συνόλων και του ρόλου τους στη σύγχρονη ζωή, στην οποία επισημαίνεται και πάλι η κοινωνικοοικονομική διάσταση του θέματος και η οποία επικυρώθηκε από την 18η Σύνοδος της Unesco στο *Nairobi.* 1980: Συνέδριο Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στις *Βρυξέλλες*, Europa Nostra υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Επισημαίνεται, ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να διευρύνουν τη νομοθεσία όπου χρειάζεται να δώσουν οικονομικά κίνητρα, να ευνοηθεί η δημιουργία φορέων χρηματοδότησης από δημοσίους και ιδιωτικούς οργανισμούς να υπογράφουν συμβόλαια μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. 1981: *Χάρτα της Bura* για την προστασία των τόπων με πολιτιστική σημασία (ICOMOS

6) **Περίοδος 1986-1996**("*Ενιαία Πράξη"* της Ε.Ε. 1986 - "*Συνθήκη Maastricht"* 1992 - *"Διεθνής Διάσκεψη του Rio de Janeiro"* 1992)[126].

7) **Περίοδος 1997-2001** (*"Συνθήκη Amsterdam"* 1997 - *"Νέα Χάρτα της Αθήνας"* 1998) [127].

8) **Περίοδος 2002-2004**[128].

Αυστραλίας), 1981: *Χάρτης της Φλωρεντίας* για τους ιστορικούς κήπους (ICOMOS) 1982: Διακήρυξη *Δρέσδης* για τα μνημεία που καταστράφηκαν στον πόλεμο. Επίσης, Διακήρυξη της *Teaxcala, Trinidad* για την αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών (ICOMOS Μεξικού).1983: *Διακήρυξη της Ρώμης* (ICOMOS) 1985: *Διεθνής Σύμβαση της Granada* για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης.

[126]1987 : Διεθνής Χάρτα για την προστασία των ιστορικών πόλεων : 1986 : Η Ευρωπαϊκή Ένωση Ε.Ε., με την *Ενιαία πράξη* του 1986 και στη συνέχεια με τις *Συνθήκες τουMaastricht*1992 (κύρωση με το ν. 2077/1992) και του *Amsterdam*1997 (κύρωση με το ν. 2691/1997), αποκτά θεσμικές αρμοδιότητες, τόσο για την προστασία του περιβάλλοντος όσο και για την προστασία και την προβολή του πολιτισμού και της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. 1990 : Ο *Καταστατικός Χάρτης της Λωζάννης* για την προστασία και τη διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς. Μετά το 1992, όλα τα παραπάνω διέπονται από την αντίληψη της Αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης. Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης, καθιερώνεται στη Διεθνή Διάσκεψη του *Rio*το 1992.

[127]*ΣυνθήκηAmsterdam* 1997 - Η *νέα Χάρτα της Αθήνας* 1998 : Η ιδέα της *νέας Χάρτας της Αθήνας* ωρίμασε κατά την τριετία 1991 - 1993. Στο συνέδριο *"Η Νέα Χάρτα των Αθηνών",* το τελικό κείμενο αντανακλά ένα όραμα για την Ευρωπαϊκή πόλη του 21ου αιώνα, που βασίζεται σε μια δυναμική προσέγγιση των τάσεων. Μια από τις πρωτοτυπίες της, η αντίληψη της όχι ως τελεσίδικου κειμένου, αλλά ως μιας διαδικασίας, με αναθεωρήσεις ανά πενταετία, που θα έπαιρναν υπόψη τις εξελίξεις στον Ευρωπαϊκό και το Διεθνή χώρο. Η πρώτη αναθεώρηση έχει συνταχθεί με ευθύνη μιας ομάδας εργασίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Πολεοδόμων. Σχετικά με την ιστορική συνέχεια και την ποιότητα ζωής για τους κατοίκους και τους χρήστες της, που θα αξιοποιεί τα ιστορικά κατάλοιπα. Πρέπει να εξασφαλίζονται η διαφύλαξη και ανάδειξη όσων στοιχείων Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς έχουν απομείνει, όπως και η υψηλή αισθητική σε όλα τα τμήματα του αστικού ιστού. Η ανάδειξη της μορφολογικής και πολιτιστικής ταυτότητας των ιστορικών κέντρων είναι κεφαλαιώδους σημασίας. 1999 : Η Χάρτα του Πολιτιστικού τουρισμού, της οποίας οι έξι αρχές είναι: Να γίνεται κατανοητή η σημασία του κάθε τόπου. Να είναι εφικτό ο πολιτισμός και ο τουρισμός να αναπτύξουν μια βιώσιμη σχέση αν αναλογισθούμε τις αντίθετες αξίες που τους διέπουν. Ο κάθε επισκέπτης της χώρας να έχει μια εποικοδομητική επίσκεψη. Η κοινότητα που φιλοξενεί τους συγκεκριμένους χώρους να έχει οφέλη. Η κοινότητα που φιλοξενεί τους συγκεκριμένους χώρες να εμπλέκεται στις διαδικασίες και των δύο τομέων. Να υπάρχουν τα κατάλληλα μέσα ώστε να προβάλλεται αυτή η Κληρονομιά. 2000 : Η*Σύμβαση για τα Ευρωπαϊκά αξιοθέατα.*

[128] 2000: *Σύμβαση για την προστασία του Τοπίου*, 2003 η *Χάρτα του Nizliny Tagil* αναφορικά με τη βιομηχανική Κληρονομιά, στη Ρωσία ετοιμάσθηκε για λογαριασμό της ICOMOS.

Από τότε που η Ε.Ε. απέκτησε θεσμικό ρόλο, τόσο για την προστασία του Περιβάλλοντος (Περιβάλλον, άρθρο 174 Συνθ.ΕΚ.), όσο και για την προστασία του πολιτισμού και της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (Πολιτισμός, άρθρο 151 Συνθ.ΕΚ.), ο αναπτυξιακός σχεδιασμός της χώρας πραγματοποιείται διαμέσου των διαπραγματεύσεων με την Ε.Ε. για τα Κ.Π.Σ. Έχουν εκπονηθεί Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης (Σ.Π.Α. 1994-1999, 2000-2006, 2007-2013, 2014 -2020), που εφαρμόζονται με τη βοήθεια των Κ.Π.Σ. Σε αυτά έχουν ενταχθεί και τα μεγάλα έργα, οι μεταφορές, οι αναπλάσεις ιστορικών κέντρων κ.α.

Η ***"Σύμβαση για την προστασία του Τοπίου".*** Η Σύμβαση αυτή, υπογράφηκε στη *Φλωρεντία* το 2000 και τέθηκε σε ισχύ το Μάρτιο του 2004. Μετέχουν 38 από τα 47 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης[129]. Σαφώς, δεν αποτελεί το μόνο κείμενο Διεθνώς που ασχολείται με το θέμα της προστασίας του Τοπίου. Και η "*Σύμβαση της UNESCOγια την προστασία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς"* αναγνωρίζει ότι προστατεύονται και φυσικά Τοπία, με τη διαφορά ότι προστατεύει, ένα μικρό μόνο μέρος από αυτά, που χαρακτηρίζονται ως εξέχουσας παγκόσμιας αξίας. Αντίθετα, η *"Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης"* καλύπτει το ζήτημα της προστασίας των Τοπίων κατά τρόπο που περιλαμβάνει το σύνολο αυτών. Η έννοια του Τοπίου αποτελούσε στην αρχή πηγή έμπνευσης για τη λογοτεχνία και την τέχνη. Αργότερα, έγινε κατανοητό ότι το Τοπίο, όντας συνδυασμένο, με τις μεταβολές των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, με τις επιρροές από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, μπορούσε να αποτελέσει χρήσιμο πλαίσιο για τη διαχείριση του χώρου. Άρχισε έτσι η διερεύνηση του Τοπίου από περιβαλλοντικής και χωροταξικής άποψης. Η *Σύμβαση για την προστασία του Τοπίου* δίδει καταρχήν τον εξής ορισμό: *"Τοπίο σημαίνει μία περιοχή όπως γίνεται αντιληπτή από τους ανθρώπους, του οποίου ο χαρακτήρας είναι αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών και ανθρώπινων παραγόντων"*. Δίδει, ιδιαίτερη έμφαση στις διαδικασίες κοινωνικής ενημέρωσης και συμμετοχής σε αντίθεση, με τις τεχνοκρατικές προσεγγίσεις που παρατηρούνται σε άλλα ανάλογα Διεθνή κείμενα. Αυτό, ενώ αποτελεί θετική εξέλιξη, δεν έχει διαμορφώσει με επαρκή τρόπο μια ρεαλιστική και συστηματική μεθοδολογία σε σχέση με την παρέμβαση αυτή. Αναφορικά, με την Ελλάδα, συγκροτήθηκε το

[129]Η χώρα μας, καθυστέρησε να κυρώσει την συμφωνία με το ν. 3827/2010 ΦΕΚ Α΄30/25.02.2010, γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί ως εκδήλωση μειωμένου ενδιαφέροντος εκ μέρους της.

2011[130]η Εθνική Επιτροπή για το Τοπίο, με αντικείμενο την εκπλήρωση από τη χώρα των υποχρεώσεων που ανέλαβε για την εφαρμογή της[131]. Η Επιτροπή, όμως λειτούργησε μόνο για ενάμιση έτος και στη συνέχεια σταμάτησε να λειτουργεί σε τοπικό επίπεδο, δεδομένου ότι δεν αντικαταστάθηκαν ορισμένα παραιτηθέντα μέλη της. Τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε η Επιτροπή ήταν τα εξής : Πρώτον, ενέταξε τη διαχείριση του Τοπίου στις μελέτες για την επικαιροποίηση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης σε σχέση με δώδεκα Περιφέρειες της χώρας. Οι μελέτες αυτές περιλάμβαναν την καταγραφή των Τοπίων Διεθνούς, Εθνικής και Περιφερειακής σημασίας, αλλά και όσων Τοπίων έχουν υποστεί βλάβες, τη διαπίστωση των απειλών που προκαλούν την υποβάθμιση τους και τη διατύπωση γενικών κατευθύνσεων για τη διαφύλαξη η αποκατάσταση τους. Η έννοια του Τοπίου εντάχθηκε και στην αναθεώρηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αττικής. Δεύτερον, την εκπόνηση μελέτης βάσης που θα είχε ως αντικείμενο την κατάρτιση τυπολογίας του Τοπίου, την πιλοτική εφαρμογή προδιαγραφών σε επίπεδο Καλλικρατικού Δήμου, την παροχή νομικής υποστήριξης για την εκπόνηση αναγκαίων νομοθετικών ρυθμίσεων, τη δημιουργία και λειτουργία Υποστηρικτικής Διαδικτυακής Γεωγραφικής Εφαρμογής και τη δημιουργία βάσης δεδομένων για το Τοπίο, την πραγματοποίηση σχετικών εκδηλώσεων διαβούλευσης, την οργάνωση ενός Διεθνούς συνεδρίου, την παραγωγή έντυπου υλικού και τέλος της διατύπωση Εθνικής στρατηγικής για το Τοπίο. Αυτό το δεύτερο θέμα δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθεί, παρά τη σοβαρή μελέτη που έγινε από την Επιτροπή και το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας σε σχέση με ορισμένα θέματα (προετοιμασία προδιαγραφών και δελτίων έργου για χρηματοδότηση της μελέτης από το ΕΠΠΕΡΑΑ). Η αρνητική αυτή εξέλιξη αποδίδεται σε γραφειοκρατικές διαδικασίες ή και πολιτική αδράνεια[132].

[130]Πρβλ. Υπ. Απόφαση Υ.Α. ΟΙΚ/2011 (ΥΑ οικ. 10106) (ΦΕΚ ΑΑΠ 45/2011).

[131]Η συγκρότηση της Επιτροπής αποτελεί μέρος των γενικών μέτρων που αναλαμβάνει το κάθε κράτος μέλος, ιδιαίτερα όσον αφορά την ένταξη του Τοπίου στις Περιφερειακές και αστικές πολιτικές σχεδιασμού (άρθρο 5, Υπ. Απόφασης).

[132]θα μπορούσε να προστεθεί, ενδεχομένως και ο οικονομικός παράγοντας, δεδομένου του ότι σε εποχή οξείας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και των παρατηρούμενων, στους περισσότερους τομείς των δημοσίων δραστηριοτήτων, περικοπών, οι δραστηριότητες της Επιτροπής θα συνεπάγονταν δαπάνες οι οποίες θα μπορούσαν να κριθούν ως μη άμεσης ανάγκης.

Στο σημείο αυτό, είναι αναγκαίο να γίνει ιδιαίτερη ανάλυση σε ορισμένα από τα καθοριστικότερα Διεθνή κείμενα, σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ειδικότερα:

Η ***"Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς"***(*Λονδίνο* 1969) στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σύμφωνα με την ως άνω, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται *"στο μέτρο του δυνατού"*, να λαμβάνουν μέτρα προστασίας των αρχαιολογικών τόπων και συνόλων και των εφεδρικών ζωνών που κρύβουν αρχαιολογικά αγαθά (άρθρο 2), να ρυθμίζουν τις ανασκαφές, να ελέγχουν και να διατηρούν τα ευρήματα τους και να απαγορεύουν τις λαθρανασκαφές (άρθρο 3), να εξασφαλίζουν την πληροφόρηση σχετικά με τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις, καθώς και την απογραφή των αρχαίων (άρθρο 4). Οι υποχρεώσεις που απορρέουν στα συμβαλλόμενα κράτη έχουν ελαστικό χαρακτήρα. Η χώρα μας έχει κυρώσει τη Σύμβαση (ν. 1127/81).

Η ***"Σύμβαση της UNESCO"*** *(1970) συμπληρώθηκε από τη* ***"Σύμβαση Unidroit"*** (1995) (Διεθνές Ινστιτούτο για την ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου) για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά. Επιδιώκει να διευκρινίσει τις ασάφειες και τις γενικότητες της Συμβάσεως της UNESCO. Υιοθετώντας τη λογική της Οδηγίας 93/7 ΕΟΚ, την οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια, φιλοδοξεί να γίνει αποδεκτή τόσο από τις χώρες *"εξαγωγής"*, όσο και από τις χώρες *"εισαγωγής"* (transit).

Η ***"Σύμβαση του Unidroit"***, έχει πολλά θετικά σημεία[133]. Έχει όμως και ορισμένα αρνητικά, όπως είναι η εμμονή στο χρονικό διάστημα απόλυτης παραγραφής και η καταβολή αποζημίωσης από το *"θύμα"* κλοπής. Σε γενικές γραμμές τηρεί τις ισορροπίες και δεν έρχεται σε σύγκρουση με ουσιώδη συμφέροντα ούτε των χωρών *"εξαγωγής"* ούτε των χωρών *"εισαγωγής"*.

Ο ***"Χάρτης για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά"***(1975), το κείμενο αυτό αποτελεί ένα είδος επίσημης Σύστασης μη δεσμευτικού όμως χαρακτήρα, που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και παρουσιάστηκε επίσημα στο Συνέδριο για την Ευρωπαϊκή και Αρχιτεκτονική

[133]Υποχρεωτική επιστροφή κλεμμένων αγαθών, προϊόντα παράνομων ανασκαφών, μεγάλα διαστήματα παραγραφής, όροι για την αποζημίωση του κατόχου, εύρος πεδίου πολιτιστικής σημασίας των πολιτιστικών αγαθών χωρίς αναφορά στην εμπορική αξία, ιδιαίτερη μέριμνα για τα αγαθά Δημοσίου χαρακτήρα.

Κληρονομιά. Ο *Χάρτης*, αφού πρώτα συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών μελών να λάβουν τα απαραίτητα νομοθετικά, διοικητικά, οικονομικά και εκπαιδευτικά μέτρα για την εφαρμογή μιας πολιτικής ενοποιημένης συντήρησης για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, περιλαμβάνει μια σειρά από Αρχές[134]. Μνημονεύονται, οι φιλοσοφικές Αρχές για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, ήτοι :

α) Ο,τιδήποτε αποτελεί έκφραση της ιστορίας και βοηθά στην κατανόηση της σχέσης του παρελθόντος με τη σύγχρονη ζωή, β) Η γνώση του παρελθόντος αναφορικά με την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά αποτελεί απαραίτητο στοιχείο συνέχειας για το μέλλον, γ) Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά είναι ένα κεφάλαιο αναντικατάστατης πνευματικής, πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής αξίας, δ) Η δομή των ιστορικών κέντρων και τόπων οδηγεί σε αρμονική κοινωνική ισορροπία. Συνεπώς, λαμβάνει ως δεδομένο ότι, η Κληρονομιά αυτή βρίσκεται σε κίνδυνο και μόνο μια ολοκληρωμένη διατήρηση μπορεί να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο αυτό[135]. Ο *Ευρωπαϊκός Χάρτης* καταλήγει με την επισήμανση ότι η Ευρωπαϊκή και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά είναι κοινή περιουσία της ηπείρου μας και εναπόκειται στο Συμβούλιο της Ευρώπης να εξασφαλίσει ότι τα κράτη μέλη θα ακολουθήσουν συνεκτική πολιτική με πνεύμα αλληλεγγύης. Προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να

[134]Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά δεν αποτελείται μόνο από τα σημαντικότερα μνημεία, αλλά περιλαμβάνει και τα ήσσονα κτίσματα στις παλιές πόλεις και σε χαρακτηριστικά χωριά. Περιλαμβάνει δε και σύνολα από κτίρια. Η ρύθμιση αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά, που περιλαμβάνει μόνο τα σπουδαιότερα πολιτιστικά αγαθά.

[135]Η εν λόγω διατήρηση πραγματοποιείται με τις ευαίσθητες τεχνικές αποκατάστασης. Τα παλαιά κέντρα των πόλεων αφέθηκαν να χειροτερεύουν και μετατράπηκαν σε περιοχές υποβαθμισμένης κατοικίας. Η αποκατάσταση πρέπει να γίνεται σε ένα πνεύμα κοινωνικής δικαιοσύνης και δεν θα πρέπει να προκαλεί την αποχώρηση των φτωχότερων κατοίκων. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι αυτή η ολοκληρωμένη διατήρηση δεν αποκλείει την εισαγωγή μοντέρνας αρχιτεκτονικής σε περιοχές με παλαιά κτίρια, με την προϋπόθεση να τηρηθούν μια σειρά από προϋποθέσεις, όπως το όλο πλαίσιο, οι αναλογίες, οι φόρμες, το μέγεθος και η κλίμακα, ενώ θα πρέπει να χρησιμοποιούνται παραδοσιακά υλικά. Επισημαίνεται επίσης ότι, η ολοκληρωμένη διατήρηση εξαρτάται από τη νομική, διοικητική, οικονομική και τεχνική υποστήριξη και ιδιαίτερα ότι θα πρέπει η διατήρηση και αποκατάσταση να ενθαρρύνονται από το κράτος με κατάλληλα μέσα οικονομικής βοήθειας και κίνητρα, όπως λ.χ. φορολογικά μέτρα ενώ υπογραμμίζεται η έλλειψη αρχιτεκτόνων, τεχνικών όλων των ειδικοτήτων που να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις.

λειτουργεί το δεύτερο κείμενο του Συμβουλίου της Ευρώπης, ήτοι η ***"Σύμβαση για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη"***(1985).

Η ***"Διακήρυξη του Amsterdam"***(1975), η οποία περιέχει δύο βασικές διαπιστώσεις : Η πρώτη συνίσταται στο ότι η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά της Ευρώπης αποτελεί, πέρα από την πολιτιστική της αξία, ένα βασικό στοιχείο για την απόκτηση συνείδησης εκ μέρους των λαών της για την ιστορία του τόπου τους αλλά και για το μέλλον τους. Ενώ η δεύτερη διαπίστωση συνίσταται στο ότι ως Αρχιτεκτονική Κληρονομιά ορίζονται εκτός από τα κτίρια και όλες οι περιοχές που έχουν ιστορικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον[136].

Η ***"Σύμβαση της Granada για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης"***(1985).Έχει χαρακτηριστεί ως ένα από τα πλέον αποτελεσματικά και με τη μεγαλύτερη επιρροή πολυμερή κείμενα στο πεδίο της συντήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όπως αναλύσαμε στο οικείο κεφάλαιο.

Η ***"Σύμβαση για τις παραβάσεις που αφορούν πολιτιστικά αγαθά"***(Δελφοί 1985). Ασχολείται, με τις ποινικές πτυχές της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Στο κείμενο της, δεν γίνεται διάκριση ανάλογα με τον τόπο της κλοπής (μουσεία ή όχι), ενώ η σχετική αίτηση μπορεί να προέρχεται τόσο από το κράτος προέλευσης όσο και από ιδιώτες. Έχει κυρωθεί μόλις από πέντε κράτη (Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Κύπρο, Λιχτενστάιν και Τουρκία). Παρόλα αυτά, η επικύρωση της από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συζητείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και προτείνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Η ***"Σύμβαση για την προστασία της υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς",*** (*Παρίσι* 1999 - Γενική Διάσκεψη της UNESCO). Το σκεπτικό για την κατάρτισης της ως άνω συνίσταται στο ότι, όπως η χερσαία, με τον ίδιο τρόπο και η υποθαλάσσια Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελεί ένα αδιάσπαστο τμήμα της κοινής πανανθρώπινης Κληρονομιάς και για το λόγο αυτό αξίζει ανάλογης προσοχής και διαχείρισης. Η UNESCOενέκρινε ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την προστασία της υποθαλάσσιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, καθώς οι σύγχρονες τεχνικές κατάδυσης την έχουν καταστήσει προσιτή σε όλους και επομένως επιρρεπή σε επίδοξους λαφυραγωγούς και *"κυνηγούς θησαυρών"*. Η χώρα μας στο σημείο αυτό, έχει πρωτοπορήσει καθώς ήδη από τον ν. 5351/32 προστατεύεται η

[136]Βλ. **Ζήβας Δ.,** *"Ιστορική Πόλη και σύγχρονη ζωή"*http://diocles.civil.duth.gr/links/home/periodiko/issue1.

υποθαλάσσια Πολιτιστική Κληρονομιά. Οι Διεθνείς τούτες Συμβάσεις δεν έχουν τόσο νομική δεσμευτική ισχύ όσο ηθικό δεσμευτικό χαρακτήρα και δε συνοδεύονται από κατάλληλη προσαρμογή του Εθνικού Δικαίου των κρατών που τις έχουν προσυπογράψει. Επιπλέον, παρουσιάζουν αρκετές ελλείψεις και αδυναμίες.

1.1.2.8 Ευρωπαϊκοί και Διεθνείς Οργανισμοί για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η **Ευρωπαϊκή Ένωση,** σύμφωνα με την κεντρική διάταξη για την πολιτιστική δράση της, άρθρο 167 Συνθ. Ε.Κ., αναφέρει ότι μία από τις προτεραιότητες της είναι η Πολιτιστική Κληρονομιά : *"Η Ένωση αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό είναι αναγκαίο, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους στους ακόλουθους τομείς....διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας. Για να συμβάλλει στην υλοποίηση των στόχων του παρόντος άρθρου, το Ε.Κ. και το Συμβούλιο [...]θεσπίζουν δράσεις ενθάρρυνσης χωρίς να εναρμονίζουν τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών*[137]*"*. Η Ε.Ε. διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή της πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών που επιθυμεί να στηρίξει[138]. Η έννοια της υποστήριξης είναι ευρεία και περιλαμβάνει την παροχή κάθε είδους διευκολύνσεων και μέσων, ακόμη και οικονομικών. Η ανάληψη συμπληρωματικής πολιτιστικής δράσης εκ μέρους της ίδιας της Ε.Ε. δεν προϋποθέτει συνεργασία μεταξύ περισσοτέρων κρατών μελών, περιορίζεται, όμως, ρητά σε συγκεκριμένους τομείς, οι οποίοι απαριθμούνται στην ίδια διάταξη[139].Τυχόν, συμπληρωματική πολιτιστική δράση της Ε.Ε. τελείται υπό τις προϋποθέσεις της Αρχής της Επικουρικότητας[140].

---

[137]Βλ. γενικότερα για την πολιτιστική πολιτική της Ε.Ε. **Βουδούρη Δ.**, "*Η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς"*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992. O. Vandersanten, Les potentialiates des actions offertes par l' article 151 du Traite CEE en matiere de culture, στο: N. Scandaow, et al. (dir), Facteurs culturels dans l' action normative de l' Union europeenne, Athenes 2002, σελ. 242 επ.

[138]Βλ. **Ηλιάδου Α.,** άρθρο 151, στο **Σκουρής Β.**, *"Η ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2003, σελ. 1080.

[139]Πρβλ. σχετικά λχ. βελτίωση της γνώσεως και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των Ευρωπαϊκών λαών, διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας, η έννοια της κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς εκφράζει την πνευματική εγγύτητα των

Όσον αφορά την Πολιτιστική Κληρονομιά, η Ε.Ε. ασχολείται, κατ΄ ουσίαν, με την κινητή Κληρονομιά και τα θεάματα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ακίνητη Πολιτιστική Κληρονομιά περιορίζεται εντός των συνόρων κάθε κράτους μέλους, ώστε να αποτελεί, αντικείμενο Εθνικών ρυθμίσεων και όχι Κοινοτικών. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η Ε.Ε. ασχολείται με την ακίνητη Πολιτιστική Κληρονομιά, οι ρυθμίσεις που υιοθετεί, είναι γενικές, αόριστες και νεφελώδεις και επισημαίνεται απλώς στα κράτη μέλη να έχουν επίγνωση των κινδύνων για την Πολιτιστική Κληρονομιά και να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία της. Αυτή η έλλειψη αποφασιστικής δικαιοδοσίας της Ε.Ε. αντανακλάται και στη νομική μορφή που παίρνουν οι προτάσεις της, δηλαδή των απλών Συστάσεων των οργάνων της προς τα κράτη μέλη. Έχει αναφερθεί ένα πρόγραμμα της Ε.Ε., υποστηρικτικό της διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το Πρόγραμμα *Raphael*[141], το οποίο ξεκίνησε το 1997, διάρκειας τεσσάρων ετών. Σκοπός του προγράμματος ήταν η ενίσχυση της γνώσης αναφορικά με τους κινδύνους που απειλούν την Πολιτιστική Κληρονομιά, η ενθάρρυνση της κρατικής συμμετοχής στην όλη διαδικασία, η συμμετοχή στην πληροφόρηση και στους πόρους της διατήρησης της Κληρονομιάς ανάμεσα στα κράτη μέλη, καθώς και η χρηματοδότηση συγκεκριμένων έργων αποκατάστασης[142]. Η χρηματοδότηση, στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού, δεν μπορούσε να ξεπεράσει το 50% του συνολικού κόστους, ενώ η διάρκεια του συγκεκριμένου έργου δεν μπορούσε να ξεπεράσει τα τρία έτη. Ενδιαφέρουσα ήταν η προϋπόθεση της ύπαρξης πολυκλαδικών ομάδων εργαζόμενων στο έργο, καθώς και η *"εισαγωγή"* της όποιας σχετικής εμπειρίας από άλλα κράτη της Ε.Ε., αλλά και η αντίστοιχη *"εξαγωγή"* της, στους επαγγελματίες των άλλων χωρών. Συνεπώς, παρότι το πρόγραμμα αυτό δεν δημιούργησε δεσμευτική προστασία για την Πολιτιστική

πολιτισμών των κρατών μελών και δεν αποδίδει απλώς το άθροισμα των πολιτισμών αυτών. Βλ.**Ηλιάδου Α.,** οπ. π., σελ. 1081.

[140]Αρχή της επικουρικότητας σημαίνει ότι για όποια θέματα η αρμοδιότητα δεν παραχωρήθηκε στην Κοινότητα ως αποκλειστική, αλλά απλώς ως συντρέχουσα μεταξύ αυτής και των κρατών μελών, ασκείται επικουρικώς μόνο από την Κοινότητα, κυρίως δε από τα κράτη μέλη.

[141]Θεσπίστηκε με την Απόφαση 2228/97 της ΕΕ. Ονομασία συμβολική από τον γνωστό ζωγράφο της Αναγέννησης, που υπήρξε όμως παράλληλα και Επίτροπος στην Ιταλία για τις αρχαιότητες, θεωρούμενος, εξαιτίας των αντιλήψεων του, ότι ήταν πολύ μπροστά από την εποχή του.

[142]Το *Πρόγραμμα Raphael* αντικαταστάθηκε στη συνέχεια με το πρόγραμμα *"Πολιτισμός 2000"* (2000 - 2004) ως ενιαίο μέσο χρηματοδότησης και προγραμματισμού για την πολιτιστική συνεργασία.

Κληρονομιά, εν τούτοις προσέφερε ευκαιρίες και πόρους για την αποκατάσταση και διατήρηση της.

Το **Συμβούλιο της Ευρώπης,** ακόμη περισσότερο από την Ε.Ε., στοχεύει στην καλλιέργεια της επίγνωσης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Οι δράσεις του στον τομέα του πολιτισμού, όπως και στην περίπτωση της Ε.Ε., εκφράζονται κατά κανόνα μέσα από μη δεσμευτικού χαρακτήρα Συστάσεις, που συνήθως συνοδεύονται από μια αοριστία. Υπάρχουν, όμως και σημαντικές εξαιρέσεις όπως, η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο*, ο *Ευρωπαϊκός Χάρτης για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά*, και ιδιαίτερα η *Σύμβαση της Granada για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη*.

Το **I.CO.MO.S**[143]**(International Council on Monuments and sites),**δηλαδή το **Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών,** είναι μη κυβερνητικός οργανισμός και λειτουργεί ως τεχνικός σύμβουλος της UNESCO. Ξεκίνησε τη δράση του, το 1965, μετά από απόφαση του *Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και των ειδικών της προστασίας*[144]. Στη διάρκεια δε, των ετών υιοθέτησε μια σειρά από κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα που αφορούν, την ένταξη σύγχρονων κτιρίων σε παλαιά συγκροτήματα κτιρίων[145]. Ένα από τα κείμενα που υιοθέτησε το *I.CO.MO.S*

[143]ιδρύθηκε με τον *Χάρτη της Βενετίας* (για τη συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων και τόπων, 1964). Πρόκειται για ένα διακυβερνητικό διεθνή οργανισμό, αντικείμενο του οποίου είναι η ακίνητη Πολιτιστική Κληρονομιά. Μετέχουν πάνω από 108 χώρες.

[144]Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και τοποθεσιών, που έγινε στη *Βενετία* το 1964 και σήμερα στεγάζεται στο *Παρίσι* ενώ παράλληλα δραστηριοποιείται σε 104 χώρες σε όλο τον κόσμο. Η ιδιότητα του ως τεχνικού συμβούλου του επιτρέπει να εξετάζει τις προτάσεις που γίνονται στην Unesco από τις χώρες κράτη μέλη της για να συμπεριληφθούν τα μνημεία τους στον κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Προς την επίτευξη των στόχων του έχει δημιουργήσει 21 επιτροπές οι οποίες είναι εξειδικευμένες σε διαφόρους τομείς όπως η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ο πολιτιστικός τουρισμός, η προστασία ιστορικών πόλεων και οικισμών.

[145]Οι ρυθμίσεις αυτές αφορούν όχι μεμονωμένα κτίρια μιας εξαιρετικής αξίας και το περιβάλλον, αλλά και το σύνολο - συνοικίες πόλεων - που παρουσιάζουν ένα ιστορικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον. Η διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς δεν θα πρέπει να θεωρείται ως ένα περιθωριακό πρόβλημα, αλλά ως μείζων στόχος του αστικού σχεδιασμού και της διαμόρφωσης - ρύθμισης του εδάφους. Την ευθύνη για αυτό έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Αυτή η αποκατάσταση των παλαιών συνοικιών πρέπει να πραγματοποιείται χωρίς σημαντική αλλαγή της κοινωνικής σύνθεσης των κατοίκων και με τρόπο ώστε όλα τα στρώματα της κοινωνίας να επωφελούνται από μέτρα που χρηματοδοτούνται με δημόσιους πόρους.

είναι η "***Διακήρυξη του Amsterdam"***, που αφορά μεν 25 Ευρωπαϊκά κράτη αλλά επεκτάθηκε σε Διεθνές επίπεδο, με τον "***Χάρτη της Washington"***(1987)[146].

Τέλος, η "***Διακήρυξη του Amsterdam"*** και ο "***Χάρτης της Washington"***αναφέρονται λεπτομερώς σε μια σειρά από συναφή θέματα, όπως α) Οι κοινωνικοί παράγοντες οι οποίοι προσδιορίζουν την επιτυχία κάθε πολιτικής ενσωματωμένης συντήρησης β) Η προσαρμογή των νομοθετικών και διοικητικών μέτρων αναφορικά με την συντήρηση γ) Τα κατάλληλα χρηματοδοτικά μέσα για την συντήρηση δ) Η προαγωγή μεθόδων τεχνικών και επαγγελματικών ικανοτήτων που συνδέονται με την αποκατάσταση.

Ένα άλλο σημαντικό κείμενο που υιοθετήθηκε από το *I.CO.MO.S* είναι ο "***Ευρωπαϊκός Χάρτης για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς"*** (*Λωζάννη 1990*)**.** Υπογραμμίζεται ότι η προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην εφαρμογή αρχαιολογικών τεχνικών. Μερικά στοιχεία αυτής, αποτελούν μέρος αρχιτεκτονικών δομών και πρέπει να προστατεύονται σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει υιοθετήσει ο "***Venice Charter-Χάρτης της Βενετίας".*** Πιο συγκεκριμένα, ο *Χάρτης* αναφέρεται στις ενσωματωμένες πολιτικές προστασίας. Οι πολιτικές αυτές είναι αναγκαίο να αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο των πολιτικών που έχουν σχέση με τη χρήση γης, την ανάπτυξη και τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Η προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς είναι αναγκαίο να ενσωματώνεται στις πολιτικές σχεδιασμού σε όλα τα επίπεδα (Τοπικό, Περιφερειακό, Εθνικό και Διεθνές). Επίσης, είναι αναγκαίο να ενσωματώνεται στη νομοθεσία και στην οικονομία. Η προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς είναι αφενός ηθική υποχρέωση όλων των ανθρώπων, αφετέρου συλλογική Δημόσια ευθύνη. Αυτό πρέπει να αντανακλάται στη σχετική νομοθεσία και στην ύπαρξη ικανών πόρων για τα απαραίτητα για τη διαχείριση των προγραμμάτων προστασίας του.

[146]Αναγνωρίζεται ότι, η ολοένα και ταχύτερη ανάπτυξη των πόλεων καθιστά επειγόντως απαραίτητη τη διατήρηση των ιστορικών μνημείων ή ομάδων κτιρίων και αυτό μπορεί να γίνει μόνο όταν αυτά μπορούν να παίξουν ένα ρόλο στη σύγχρονη ζωή. Αυτό μπορεί να καταστεί δυνατόν μόνο όταν ληφθεί υπόψη και ενταχτεί στα σχέδια πόλεων και εφόσον προβλεφθεί η κατάλληλη χρήση όγκου, κλίμακας, ρυθμού και εμφάνισης. Τέλος, η αυθεντικότητα των ιστορικών μνημείων ή ομάδων κτιρίων θα πρέπει να αποτελεί το βασικό κριτήριο και θα πρέπει να αποφεύγονται οποιεσδήποτε μιμήσεις που θα θίγουν την αισθητική και ιστορική του αξία.

Η **UNESCO,** Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, λειτουργεί σε εκπαιδευτικό, επιστημονικό και πολιτιστικό επίπεδο, ιδρύθηκε στις 16 Νοεμβρίου του 1945. Ένας από τους στόχους της UNESCOείναι εν μέσω των νέων παγκόσμιων απειλών να διαφυλάξει μνημεία και περιοχές που αποτελούν Εθνική και Πολιτιστική Κληρονομιά. Αυτός είναι και ο λόγος που προωθεί και συντονίζει δράσεις θεωρώντας ότι τα μνημεία και οι περιοχές αυτές είναι σημαντικές για όλη την ανθρωπότητα. Με τη "***Συνθήκη της Παγκόσμιας Κληρονομιάς"***(1972)καθορίστηκε ποιά είδη μπορούν να εγγραφούν στη Παγκόσμια λίστα Κληρονομιάς καθώς επίσης και τα καθήκοντα των χωρών μελών της στο να αναγνωρίζουν τα σημαντικότερα από αυτά και να εργάζονται προς την προστασία τους και τη συντήρηση τους. Οι χώρες οι οποίες ανήκουν στην UNESCOπαροτρύνονται να προστατέψουν την Πολιτιστική τους Κληρονομιά μέσω σχεδιασμού προγραμμάτων, εγκαθιστώντας προσωπικό και Υπηρεσίες προς αυτό το σκοπό, επικεντρώνοντας στην επιστημονική και τεχνική έρευνα καθώς επίσης και στην υιοθέτηση μέτρων τα οποία θα αποδώσουν σε αυτή την Κληρονομιά λειτουργική προσαρμοστικότητα στην καθημερινή ζωή των κοινοτήτων[147].

Αξίζει να σημειωθεί, ότι το βασικό δεσμευτικό κείμενο τηςUNESCO είναι η "***Σύμβαση της προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς"***(1972).Η ως άνω διαθέτει ένα μηχανισμό (Επιτροπή)[148], που

[147]Εξηγεί επίσης, στις χώρες μέλη της πως πρέπει να χρησιμοποιείται και να διαχειρίζεται αυτή η κληρονομιά καθώς επίσης και ποιες είναι οι Συνθήκες που θα επιτρέψουν να λάβουν παγκόσμια οικονομική βοήθεια. Οι χώρες αυτές έχουν επίσης την υποχρέωση να ενημερώνουν την UNESCO, για την εξέλιξη των διεργασιών προς αυτή την κατεύθυνση ώστε να βρίσκεται σε θέση να αντιλαμβάνεται τις ανάγκες και να λειτουργεί προς την επίλυση τους. Τις προτρέπει επίσης, να ενημερώνουν το κοινό για την αξία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσω εκπαιδευτικών και πληροφοριακών προγραμμάτων.

[148]Η επιλογή των μνημείων και τόπων που εντάσσονται στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, γίνεται με τον εξής τρόπο: είναι καταρχάς το ενδιαφερόμενο κράτος που υποβάλλει στην Επιτροπή της Σύμβασης όποιο πολιτιστικό μνημείο ή τόπους στο έδαφος του θα ήθελε να περιληφθεί στον Κατάλογο. Η Επιτροπή αποφασίζει ποια από αυτά τα προτεινόμενα μνημεία κλπ. εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις για να ενταχθούν στον Κατάλογο. Κριτήριο προς το σκοπό αυτό είναι η *"εξαιρετική οικουμενική αξία"*, χωρίς όμως ταυτόχρονα να δίδει κάποιες διευκρινίσεις, πλην του ότι το προοίμιο της Σύμβασης αναφέρεται σε *"μοναδικά και αναντικατάστατα αγαθά*", κάτι που θα μπορούσε να χρησιμεύσει στην ερμηνεία της ρύθμισης. Εν όψει αυτής της αοριστίας και προκειμένου να αποφευχθεί η μαζική εγγραφή στον Κατάλογο από τα κράτη, υιοθετήθηκε η έγκριση από την Επιτροπή

διαχειρίζεται το θέμα του Καταλόγου των μνημείων Παγκόσμιας σημασίας, καθώς και ένα Ταμείο για ενίσχυση, που στην πραγματικότητα όμως είναι εντελώς ανεπαρκές[149].

1.1.2.9 Άλλες Διεθνείς πρωτοβουλίες στον τομέα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η **UNESCO**, εκτός των άλλων, ανέλαβε πρωτοβουλία για τη διαφύλαξη της προφορικής και άυλης Κληρονομιάς της ανθρωπότητας ***(Oral and intangible Heritage of Humanity).*** Όπως προανεφέρθη, ο όρος πολιτιστικό αγαθό δεν περιλαμβάνει μόνο τα εμπράγματα πολιτιστικά αγαθά - κινητά και ακίνητα - αλλά και τα άυλα (γλώσσα, ιστορία, λαϊκή παράδοση, έθιμα, μουσική κλπ.). Μάλιστα, είναι προφανές ότι τα άυλα πολιτιστικά αγαθά είναι πιο ευάλωτα και πιο επιρρεπή στη φθοροποιό δύναμη του χρόνου, όπως ακριβώς ισχύει με τον προφορικό λόγο σε σύγκριση με το γραπτό[150].

Γι ΄ αυτό το λόγο η UNESCOσε συνεδρίαση της τον Οκτώβριο - Νοέμβριο του 1998 αποφάσισε να υλοποιήσει ένα σχέδιο για τη διάσωση, προστασία και αναβίωση των πολιτιστικών πεδίων ή μορφών πολιτιστικής έκφρασης που αναγορεύονται ως *"αριστουργήματα της προφορικής και άυλης πανανθρώπινης Κληρονομιάς"*. Πολιτιστικό πεδίο (μετάφραση του όρου *"cultural space",* που χρησιμοποιεί ηUNESCO) είναι μια έννοια που αναφέρεται σε μία τοποθεσία ή τοποθεσίες στις οποίες διαδραματίζεται μια μορφή παραδοσιακής ή λαϊκής πολιτιστικής έκφρασης σε τακτική βάση. όπως είναι εύκολο να αντιληφθούμε, οι μέθοδοι που εφαρμόζονται για την προστασία της υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς δεν ενδείκνυνται για την άυλη Κληρονομιά. Αντίθετα, οι πιο πρόσφορες τεχνικές για την διατήρηση της άυλης Κληρονομιάς είναι οι ακόλουθες:

-Η ηχογράφηση ή η βιντεοσκόπηση της Κληρονομιάς.

της Σύμβασης. Αυτή η προσέγγιση μέσω καταλόγων έχει κατακριθεί ως ελιτίστική , συνεπαγόμενη τεχνητή διάκριση ανάμεσα στην τοπική αξία και στην παγκόσμια αξία και ότι ή κρίση επί του θέματος εμπλέκει μια υποκείμενη εκτίμηση δηλαδή ότι ο πολιτισμός έχει μια σχετικιστική φύση.

[149]Πρόκειται ουσιαστικά για ένα Ταμείο με πολύ μικρά οικονομικά κεφάλαια, τα οποία δίδονται μόνο σε πολύ φτωχά κράτη ή σε αυτά που έχουν υποστεί προσφάτως φυσικές καταστροφές.

[150]Σημαντικό είναι ότι και στο νέο αρχαιολογικό νόμο ρητά ορίζεται προστασία της προφορικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

-Η ενίσχυση και ενθάρρυνση των προσώπων που σχετίζονται με την Κληρονομιά αυτή για τη διάδοση της στις νεότερες γενεές[151].

1.1.2.10 Συμπεράσματα ως προς την προστασία των πολιτιστικών αγαθών

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι αναμφίβολα μία επιτακτική ανάγκη, για τον πρόσθετο λόγο ότι το Διεθνές εμπόριο και λαθρεμπόριο πολιτιστικών αγαθών γνωρίζει μεγάλη άνθηση τις τελευταίες δεκαετίες. Οι ολοένα αυξανόμενοι κίνδυνοι που απειλούν τα πολιτιστικά αγαθά, κινητά και ακίνητα, ώθησαν την τελευταία πεντηκονταετία Διεθνείς οργανισμούς, όπως τηνUNESCOκαι το Συμβούλιο της Ευρώπης, να πάρουν πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση επιμέρους θεμάτων της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Όμως, η αληθινή βαρύτητα των Συμβάσεων αυτών δεν είναι μεγάλη, καθώς τις έχουν υιοθετήσει, κατά το πλείστον, οι χώρες *"εξαγωγής"* πολιτιστικών αγαθών. Γενικά, έχει παρατηρηθεί ότι τα κράτη διακρίνονται από μία εσωστρέφεια στο θέμα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και μια εμμονή στις Εθνικές τους νομοθεσίες για το θέμα. Η χώρα μας, ως κατεξοχήν χώρα *"εξαγωγής"*, έχει κυρώσει τις Διεθνείς Συμβάσεις και καταβάλλει σημαντική προσπάθεια να τις εφαρμόζει καθώς και να συμβαδίζει με τις Διεθνείς εξελίξεις στο θέμα της προστασίας. Αναπροσαρμόζει δε τις Διεθνείς Συμβάσεις σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα στον τομέα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Δυστυχώς, όμως στον τομέα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς η προσπάθεια μόνο δεν αρκεί διότι σε περιπτώσεις βλάβης, η ζημία τις περισσότερες φορές δεν επανορθώνεται!

Όσον αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελληνική έννομη τάξη, ίσχυε εδώ και εβδομήντα έτη η ίδια αρχαιολογική νομοθεσία, που αποτελούσε έναν από τους πλέον μακροβιότερους νόμους στην ιστορία του νέου Ελληνικού Κράτους. Το σοβαρότερο πρόβλημα της αρχαιολογικής νομοθεσίας ήταν η προσκόλληση της στην προστασία των αρχαίων, εκφράζοντας έτσι μια παρωχημένη αντίληψη για τον προσδιορισμό του πολιτιστικού αγαθού και των Εθνικών

[151]Στα πλαίσια αυτού του εγχειρήματος ηUNESCO κατήρτισε μια συλλογή παγκόσμιας παραδοσιακής μουσικής. Στη συλλογή αυτή περιλαμβάνονται και παραδοσιακά τραγούδια της πατρίδας μας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η Interpol, έχει δημιουργήσει cd - rom που περιέχει βάση δεδομένων με πάνω από 14.000 κλεμμένα έργα τέχνης. Η βάση αυτή έχει καταρτιστεί με βάση τα στοιχεία που έχουν δώσει στην Ιντερπόλ, τα κράτη μέλη της.

θησαυρών. Στον ισχύοντα αρχαιολογικό νόμο το κράτος έχει απόλυτη κυριότητα επί των αρχαιοτήτων. Παρόλα αυτά, ο αρχαιολογικός ν. 3028/2002 διατηρεί την απόλυτη κυριότητα του κράτους επί των αρχαίων και θέτει αυστηρούς όρους για την ιδιότητα του συλλέκτη. Συνεχίζει δηλαδή την αντίληψη του προηγούμενου αρχαιολογικού νόμου και θέτει εμπόδια στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Ούτως ή άλλως όμως, η κωδικοποίηση των νομοθετημάτων σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε ένα ενιαίο νέο νομοθέτημα ήταν και είναι εδώ και καιρό η σημαντικότερη "εκκρεμότητα" η οποία αποτελεί επιτακτική ανάγκη να ρυθμιστεί.

Η προστασία των νεότερων πολιτιστικών αγαθών, επίσης, στο Εθνικό μας Δίκαιο ήταν ανεπαρκής μέχρι την ψήφιση του αρχαιολογικού ν. 3028/2002. Τα νομοθετικά μέτρα ενάντια στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών ήταν εντελώς ανεπαρκή, τόσο λόγω της ατελούς περιγραφής των παραβάσεων, όσο και του χαμηλού ύψους των προβλεπόμενων ποινών.

Επιπλέον, η ασφάλεια και φύλαξη των αγαθών είναι πλημμελής. Άλλωστε, τα διάφορα μέτρα καταναγκασμού δεν συνοδεύονται από φορολογικά κίνητρα, όπως συμβαίνει με τις ξένες νομοθεσίες. Υπάρχει η ανάγκη για βελτίωση των μεθόδων εντοπισμού των παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών, καθώς και των μεθόδων πληροφόρησης μεταξύ των διοικητικών οργάνων.

Για αυτό το λόγο, θα πρέπει να καταρτιστούν Μητρώα Εθνικών θησαυρών. Με τα Μητρώα αυτά θα είναι αναγνωρίσιμη η ταυτότητα του ανακαλυφθέντος αγαθού και έτσι πιο εύκολη και η απόδοση του. Με την ύπαρξη ενός επίσημου δελτίου στοιχείων κάθε πολιτιστικού έργου, εξασφαλίζεται ότι ο επίδοξος αγοραστής γνωρίζει με βεβαιότητα ότι το εν λόγω αγαθό δεν είναι κλεμμένο και τούτο είναι ένα σημαντικό θετικό βήμα. Δυστυχώς, η απογραφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην *Ελλάδα* δεν γίνεται με ενιαίες και σύγχρονες μεθόδους, η καταγραφή των αντικειμένων που φυλάσσονται στις αποθήκες των μουσείων και στις ιδιωτικές κατοικίες είναι ελλιπέστατη, ενώ τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών καθυστερούν πολύ την δημοσίευση τους.

Όσον αφορά στα ακίνητα πολιτιστικά μνημεία τούτα είναι ανάγκη να διέπονται από ειδικό καθεστώς προστασίας και διαχείρισης. Παλαιότερα, επικρατούσε η αντίληψη ότι τα μνημεία και οι ιστορικές περιοχές - παραδοσιακοί οικισμοί, πρέπει να τελούν υπό το καθεστώς απόλυτης προστασίας, αποκλείοντας έτσι κάθε ανθρώπινη παρέμβαση και επέμβαση. Αυτού του είδους η *"προστασία"*

κατέληγε να είναι στην ουσία η *"καταστροφή"* τους. Ευτυχώς, για τα ίδια τα μνημεία, έγινε σαφές με την πάροδο του χρόνου ότι η απομόνωση τους, όχι μόνο δεν εξασφαλίζει τη διατήρηση των πολιτιστικών, ιστορικών κ.α. χαρακτηριστικών τους, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη διαφοροποίηση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, οδήγησε στην εγκατάλειψη της ιδέας της απόλυτης- αρνητικής προστασίας και στη μετάβαση στο μοντέλο της ενσωμάτωσης των προστατευόμενων μνημείων και περιοχών στις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο. Η νέα αντίληψη που σήμερα κυριαρχεί εντάσσει τα προστατευόμενα μνημεία - παραδοσιακούς οικισμούς, ιστορικές πόλεις και περιοχές, διατηρητέα κτίρια - στη στρατηγική για την Αειφόρο ανάπτυξη, η οποία στηρίζεται στα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για την κοινωνία από την ορθολογική διαχείριση των προστατευόμενων μνημείων, δηλαδή του συνόλου των απαραίτητων ενεργειών και μέτρων για την προστασία, ανάδειξη και λειτουργία τους. Η εκτίμηση μας προς τα μνημεία, την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά εν γένει, έχει μεταβληθεί θεαματικά προς το καλύτερο και έχουν γίνει στην Ελλάδα βήματα προς την ουσιαστική προστασία, αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίησης τους. Συγχρόνως όμως, εξακολουθούν να υφίστανται οι κίνδυνοι φθοράς - ή και εντείνονται πολλές φορές- καθώς από τη μια πλευρά η οικονομική ανάπτυξη, η πληθυσμιακή έκρηξη, η εκβιομηχάνιση και ο τουρισμός και από την άλλη ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός είναι διαδικασίες οι οποίες τις περισσότερες φορές συγκρούονται μεταξύ τους παρά συντίθενται.

Σήμερα, η έννοια του μνημείου έχει διευρυνθεί και έχει πλέον καθιερωθεί η έννοια του μνημειακού ή ιστορικού συνόλου, όχι ως συνόλου επιμέρους μνημείων αλλά ως σύνθεση από επί μέρους διαφορετικά στοιχεία που συνολικά προστατεύουν και έτσι διατηρούν και το μέγιστο της αξίας τους. Είναι σαφές, ότι η αντιμετώπιση του μνημείου ως ενιαίου συνόλου μεγιστοποιεί την πολιτιστική του αξία.

1.2 Το Συμβούλιο της Επικρατείας ως σημαντικότερος παράγοντας για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων και εν γένει της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Η κρατική δράση στο πλαίσιο της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών - όπως διαφαίνεται και από τις προηγούμενες αναλύσεις μας - εκφράζεται ποικιλοτρόπως. Αρχικά, με την πολιτική και τις επιλογές που προτείνει. Στη συνέχεια,

εκφράζεται κατασταλτικά αποσκοπώντας στην προστασία των πολιτιστικών της επιλογών. Η νομοθεσία δίνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η κατασταλτική δράση. Συμπλήρωμα της νομοθετικής προστασίας αλλά και υλοποίηση της κατά ένα μέρος είναι η προστασία που επιτυγχάνεται μέσα από τη νομολογία των δικαστηρίων.

Η Εθνική νομοθεσία σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς χαρακτηρίζεται από την πολυνομία. Πολλοί νόμοι συνυπάρχουν και διασταυρώνονται με τους νεότερους ενώ χρησιμοποιείται ένας μεγάλος αριθμός εννοιών και ορισμών και παρατηρούνται βεβαίως πολλές ασάφειες.

Τα πράγματα διαφοροποιήθηκαν μετά το Σύνταγμα του 1975 οπότε και το πολιτιστικό περιβάλλον έγινε για πρώτη φορά αντικείμενο Συνταγματικής προστασίας. Η διάταξη του άρθρου 24 Σ αποτέλεσε το επιστέγασμα της νομοθεσίας για το πολιτιστικό περιβάλλον η οποία έκτοτε ερμηνεύεται από τα δικαστήρια με βάση τη διάταξη αυτή[152].

Σημαντική ιδιομορφία της νομολογίας είναι ότι, και πριν τεθεί σε ισχύ το Σύνταγμα, με τους εκτελεστικούς νόμους είχε αρχίσει με ήπιους τρόπους να ερμηνεύει το περιεχόμενο των διάφορων νόμων, προς τη συνταγματική κατεύθυνση που ακολούθησε. Το Σύνταγμα ουσιαστικά αφομοίωσε τη νομολογία αυτή και περιέλαβε τις υποδείξεις της με τη δημιουργία του όρου πολιτιστικό περιβάλλον.

Με βάση τις διατάξεις του Συντάγματος, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέχρι σήμερα, το ΣτΕ ερμήνευσε και ερμηνεύει τους ισχύοντες νόμους με τρόπο αληθινά πρωτοποριακό. Η νομολογιακή προστασία του πολιτισμού καταλήγει να αποτελεί έργο βαθύτατης έμπνευσης της δικαστικής εξουσίας αλλά και σημείο προβληματισμού για τον μελετητή.

Δεδομένου ότι, ειδικοί νόμοι ρύθμιζαν και ρυθμίζουν την ειδικότερη προστασία των διαφόρων πολιτιστικών αγαθών το κύριο πρόβλημα που θέτει η συνταγματική ρύθμιση είναι αυτό του προσδιορισμού της έννοιας και του ακριβούς νοήματος του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Ειδικά, η νομολογία του ΣτΕ καταλήγει να δημιουργεί μια αυτόνομη νομολογιακή κατάσταση και στην ουσία *"νομοθετεί"*.

---

[152]Βλ. **Ζυγούρα Ο.,** *"Η εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου περιβάλλοντος στη Νομολογία του ΣτΕ. Η διείσδυση του Κοινοτικού Δικαίου Περιβάλλοντος, στην Ελλάδα"*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1994.

Στη νομολογία του ΣτΕ οι αποφάσεις σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς διαχωρίζονται στις εξής επιμέρους κατηγορίες μεμονωμένα ή συνδυαστικά :

- Υποθέσεις σχετικά με την προστασία αρχαιολογικών χώρων και εν γένει αρχαία.
- Υποθέσεις σχετικά με νεότερα μνημεία και ιστορικούς τόπους.
- Υποθέσεις σχετικά με την προστασία των διατηρητέων κτιρίων και των αρχιτεκτονικών συνόλων.
- Υποθέσεις προστασίας των παραδοσιακών οικισμών σχετικά με το χωρικό και χωροταξικό σχεδιασμό.
- Υποθέσεις προστασίας σχετικά με την αυθαίρετη δόμηση.

Στην ανάλυση που ακολουθεί, παραθέτουμε ανάλυση πρόσφατων χαρακτηριστικών αποφάσεων του ΣτΕ, όπως διαμόρφωσαν και συνεχίζουν καθημερινώς να διαμορφώνουν την ελληνική πραγματικότητα, σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Όσον αφορά τους **παραδοσιακούς οικισμούς**. Στην Απόφαση 2888/2014[153] του ΣτΕ αναφέρεται ότι οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς[154]. Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η δε προστασία τους περιλαμβάνει την καταγραφή, αξιολόγηση και οριοθέτησή τους με Προεδρικό Διάταγμα, τον χαρακτηρισμό τους και τον καθορισμό ειδικών όρων και περιορισμών δομήσεως σε αυτούς, οι οποίοι αποσκοπούν στη διατήρηση και ανάδειξή τους χωρίς να αλλοιώνεται ή να υποβαθμίζεται ο χαρακτήρας τους και δεν επιτρέπεται να είναι δυσμενέστεροι από εκείνους που ίσχυαν προηγουμένως. Η προστασία αυτή εκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη των οικισμών, η οποία είναι απαραίτητη για τη

[153]Πρβλ. **ΣτΕ 2888/2014,** "*Προστασία προτύπου δόμησης παραδοσιακών οικισμών Πηλίου"*, Περιοδικό Περιβάλλον και Δίκαιο, τεύχος 2/2004.

[154]Συγκαταλέγοντας τους παραδοσιακούς οικισμούς στα στοιχεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς και κατ' επέκταση στα πολιτιστικά αγαθά επιδιώκεται η σταθερή συνέχεια των ανθρωπογενών οικοσυστημάτων και ο ποιοτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Όσον αφορά την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς η νομολογία υπήρξε ανέκαθεν υπέρ μιας συνδυαστικής προστασίας του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στο πλαίσιο ενός συνολικού σχεδιασμού λόγω της αλληλεπίδρασης και της αλληλεξάρτησης τους.

διαφύλαξη και ανάδειξη της φυσιογνωμίας τους[155]. Η διάταξη του άρθρου 24 παρ. 2 Σ. απευθύνει στον κοινό και κανονιστικό νομοθέτη επιταγές να ρυθμίσει την εξέλιξη των οικισμών βάσει ορθολογικού πολεοδομικού σχεδιασμού[156] δηλαδή σχεδιασμού, ο οποίος τελείται σύμφωνα με τις Αρχές της πολεοδομικής επιστήμης και διαφυλάσσει την ιδιομορφία και εν γένει φυσιογνωμία κάθε περιοχής, ώστε να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι όροι διαβιώσεως εντός των οικισμών. Νέα κτίρια ανεγειρόμενα εντός χαρακτηρισμένου παραδοσιακού οικισμού πρέπει να εντάσσονται στο οικιστικό περιβάλλον και ειδικότερα η ογκοπλαστική μορφή τους πρέπει να συνάδει με τα παραδοσιακά πρότυπα ως προς τη σύνθεση, την κλίμακα και τις αναλογίες των όγκων, σύμφωνα με γενικό κανόνα του πολεοδομικού Δικαίου, κατά τον οποίο κάθε νέο κτίριο πρέπει να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της αισθητικής και να εντάσσεται αρμονικά στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον[157].

Ως προς **την ανάπτυξη τουριστικών καταλυμάτων και τουριστικών συγκροτημάτων εντός παραδοσιακών οικισμών ή σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους**[158], θα πρέπει να εκτελείται βάσει της Αρχής του σεβασμού της

---

[155]Αρχή της απαγόρευσης κάθε περαιτέρω μείωσης ή υποβάθμισης του φυσικού κεφαλαίου.

[156]Αρχή του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων ώστε να προλαμβάνεται η κατασκευή θνησιγενών και υπερτροφικών ανθρωπογενών συστημάτων.

[157]Πρβλ. **ΣτΕ 2888/2014,** Στους χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς του *Πηλίου* το παραδοσιακό πρότυπο δόμησης συνίσταται στην ανέγερση σε κάθε ιδιοκτησία ενός κτιρίου κύριας κατοικίας και των τυχόν βοηθητικών κτιρίων αυτής, όχι δε περισσοτέρων αυτοτελών κτιρίων κατοικίας με το σύστημα της διηρημένης ιδιοκτησίας, το οποίο είναι ξένο και ασύμβατο με τα παραδοσιακά πρότυπα της περιοχής αυτής. Με τα κατ΄ άρθ. 79 παρ. 6 του ΓΟΚ/1973 εκδιδόμενα διατάγματα μπορούν να επιβάλλονται όροι και περιορισμοί δομήσεως και να καθορίζονται χρήσεις ακινήτων διαφορετικοί από αυτούς που προβλέπει ο ΓΟΚ, σε οικισμούς ή τμήματά τους, που χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί. Οι ειδικοί αυτοί όροι, περιορισμοί δόμησης και χρήσεις πρέπει να τελούν σε άμεση συνάρτηση με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη διατήρηση και ανάδειξη του ιδιαιτέρου πολεοδομικού, αισθητικού, ιστορικού, λαογραφικού και αρχιτεκτονικού χαρακτήρα των παραδοσιακών οικισμών και να δικαιολογούνται με συγκεκριμένους λόγους από τα στοιχεία, στα οποία στηρίχθηκε η έκδοση του οικείου διατάγματος.

[158]Πρβλ. **ΣτΕ 387/2014**, Παράνομη ΑΕΠΟ για κατασκευή τουριστικού συγκροτήματος σε νησίδα στον *Παγασητικό* Κόλπο. Το επίμαχο έργο, περιλαμβάνει τρεις τουριστικές εγκαταστάσεις με τη μορφή τουριστικών χωριών που θα συνδυάζουν την ανάπτυξη ξενοδοχειακών καταλυμάτων, επαύλεων και συμπληρωματικών εγκαταστάσεων αναψυχής, άθλησης και γενικά Υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών με τα αναγκαία δίκτυα υποδομών. Πρόκειται για σύνθετο έργο, οι

φέρουσας ικανότητας των ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων. Η Αρχή αυτή σχετίζεται με τον αριθμό των ειδών ή μονάδων είδους που μπορούν να συντηρηθούν στο διηνεκές από ένα οικοσύστημα χωρίς αυτό να υποβαθμιστεί. Αποτελεί έναν περιορισμό στην ανάπτυξη των οικοσυστημάτων και ιδίως του δομημένου περιβάλλοντος καθώς η φέρουσα ικανότητα σηματοδοτεί το απαραβίαστο της ανάπτυξης τους. Η Αρχή εφαρμόζεται κυρίως σε σχέση με την ανάπτυξη τουριστικών περιοχών ή ευαίσθητων οικοσυστημάτων, καθώς αφενός αυτή θα πρέπει να είναι σύμφωνη με την ικανότητα της περιοχής φιλοξενίας τουριστών και αφετέρου οι ξενοδοχειακές μονάδες θα πρέπει να προσαρμόζονται στον περιβάλλοντα χώρο[159].

Στο σημείο αυτό αξίζει, να σημειωθεί η περίπτωση της νήσου *Ύδρας*, η οποία υπάγεται σε **ιδιαίτερο καθεστώς προστασίας**[160], προκειμένου να διαφυλάσσεται η σχέση του δομημένου - αδόμητου χώρου της νήσου και να μην διασπάται το ιδιαίτερο (βραχώδες) φυσικό ανάγλυφό της, ώστε να αποτρέπεται η αλλοίωση του μνημειακού χαρακτήρα του οικισμού, που προστατεύεται ως σύνολο. Τα συμβαλλόμενα μέρη, στη "*Σύμβαση της Granada για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης",* αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λαμβάνουν θετικά μέτρα, που αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητος του περιβάλλοντος τα ακίνητα μνημεία χώρου και να απέχουν από κάθε ενέργεια που βλάπτει αμέσως ή εμμέσως το μνημείο ή το αρχιτεκτονικό σύνολο ή τον περιβάλλοντα χώρο τους. Δεν είναι επιτρεπτή καταστροφή στοιχείων, τα οποία είναι ιδιαιτέρως σημαντικά για τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και επεμβάσεις συνεπαγόμενες μεταβολή του

εγκαταστάσεις και υποδομές του οποίου έχουν, κατά κοινή πείρα, ως αναπόφευκτη συνέπεια την ανάλωση του φυσικού κεφαλαίου της περιοχής και την αλλοίωση της φυσιογνωμίας της με την ανάπτυξη έντονων ανθρωπογενών δραστηριοτήτων που συνιστούν εκτεταμένη επέμβαση σε αυτοτελή νησίδα εκτάσεως 550,000 τμ, η οποία προορίζεται για γεωργική χρήση και της οποίας η συγκεκριμένη αξιοποίηση δεν καλύπτεται από υπερκείμενο τομεακό σχεδιασμό. Την έλλειψη ένταξης της επίμαχης έκτασης σε χωροταξικό σχεδιασμό δεν αναπληρώνει η πράξη με την οποία χορηγήθηκε για το *"οικόπεδο"* της παρεμβαίνουσας εταιρείας η προβλεπόμενη από την τουριστική νομοθεσία έγκριση καταλληλότητας για ανέγερση ξενοδοχείου 5 αστέρων στο νησί *ΑΛΑΤΑΣ.*

[159] Βλ. **Κόλλια - Αντωνίου Α.,** *"Η νομολογία του ΣτΕ και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την κοινοτική πολιτική βιώσιμης ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1990.

[160]Πρβλ. **ΣτΕ 3349/2014,** Προστασία μνημειακού οικισμού νήσου *Ύδρας* - Ανέγερση κατοικιών σε αδόμητο οικόπεδο.

πολεοδομικού ιστού αρχιτεκτονικού συνόλου ή άρση της φυσιογνωμίας ή διάρρηξη της ομοιογένειας ορισμένου τόπου. Όροι και περιορισμοί δόμησης, που αφορούν παραδοσιακούς οικισμούς, πρέπει να αποσκοπούν στη διατήρηση και ανάδειξη της φυσιογνωμίας τους, δεν επιτρέπεται δε να είναι δυσμενέστεροι για το περιβάλλον από όρους και περιορισμούς, που ίσχυαν προηγουμένως. Για την ανέγερση κτίσματος σε αρχαιολογικό χώρο ή τόπο, ο οποίος έχει χαρακτηρισθεί ιστορικός ή τόπος ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους χρήζων ειδικής κρατικής προστασίας και αποτελεί παραλλήλως ενιαίο μνημειακό σύνολο, όπως η *Ύδρα* και για οποιαδήποτε επέμβαση σε κτίσμα εντός των ορίων του ή για ολική ή μερική κατεδάφισή του, απαιτείται άδεια της αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η μη ύπαρξη ή τυχόν ανάκληση της οποίας επιφέρει αυτοτελώς διακοπή κάθε οικοδομικής εργασίας, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή ισχύ οικοδομικής αδείας. Η χορήγηση ή μη της αδείας αυτής δεν εξαρτάται από τυχόν συνέπειές της επί εννόμων σχέσεων ιδιωτικού Δικαίου, αλλά συναρτάται με την εξυπηρέτηση των σκοπών της αρχαιολογικής νομοθεσίας, οι οποίοι, προκειμένου περί οικισμού που φέρει τους ως άνω χαρακτηρισμούς, συνίστανται στη διατήρηση της μορφής του ως συνόλου και στα επί μέρους τμήματα και σημεία του και στη διατήρηση της σχέσεως και των αναλογιών μεταξύ των κτισμάτων, που εντάσσονται στο οικιστικό συγκρότημα, το οποίο εκρίθη προστατευόμενο ως ενιαίο σύνολο. Είναι δυνατόν, να επιτραπεί στην *Ύδρα* ανοικοδόμηση όχι μόνον οικοπέδων, επί των οποίων υπήρχαν κτίσματα κατά τη θέση σε ισχύ των περί μνημειακού χαρακτήρα της νήσου διατάξεων, αλλά και οικοπέδων, επί των οποίων αποδεικνύεται ότι προϋπήρξαν κτίσματα οποτεδήποτε. Η εφαρμογή της διατάξεως της παρ. 2 του άρθ. 14 ν. 3028/2002 σε ενεργούς οικισμούς τελεί υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των απαγορεύσεων και περιορισμών, που απορρέουν από το ειδικό καθεστώς προστασίας του οικισμού είτε αυτό έχει θεσπισθεί πριν είτε μετά την έναρξη ισχύος του ως άνω νόμου. Το ιδιαίτερο καθεστώς προστασίας του οικισμού της *Ύδρας,* δεν έχει επηρεασθεί από τις διατάξεις του ν. 3028/2002, εξακολουθεί δε να ισχύει στο σύνολό του.

Ως προς την **προστασία και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής παραδοσιακών οικισμών μικρής κλίμακας των Κυκλάδων**[161], η νομολογία του

[161] Πρβλ. **ΣτΕ 2637/2013** Τμ. Ε΄, παραδοσιακός οικισμός Τριαντάρου νήσου *Τήνου*. Εν όψει του χαρακτήρα του οικισμού Τριαντάρου νήσου *Τήνου* ως παραδοσιακού και της υπάρξεως παλαιάς ερειπωμένης οικίας στο ακίνητο των παρεμβαινόντων, η Διοίκηση όφειλε να εκφέρει ειδικά

ΣτΕ έκρινε ότι η οικιστική, τουριστική και γενικώς οικονομική ανάπτυξη πρέπει να συνδέεται με την διατήρηση του χαρακτήρα τους και του νησιωτικού ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και τοπίου χωρίς να παραβιάζεται η φέρουσα ικανότητα τους, ως παραδοσιακών ανθρωπογενών συστημάτων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων. Στα όργανα του Κράτους επιβάλλεται η υποχρέωση να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, προληπτικά και κατασταλτικά, για να εξασφαλίζεται στο διηνεκές η προστασία και διατήρηση των μνημείων και άλλων στοιχείων του πολιτιστικού περιβάλλοντος, στα οποία περιλαμβάνονται οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα οικιστικά δηλαδή σύνολα που διατηρούν, κατά το μάλλον ή ήττον, τον παραδοσιακό πολεοδομικό τους ιστό και παραδοσιακά οικοδομήματα και στοιχεία. Η προστασία αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην αποτροπή κάθε καταστροφής ή υποβάθμισης του πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά εκτείνεται και στην αποκατάσταση των προστατευόμενων οικισμών. Μεταξύ δε των ληπτέων μέτρων συγκαταλέγονται ο χαρακτηρισμός των ανωτέρω οικισμών ως παραδοσιακών και η θέσπιση ειδικών όρων και περιορισμών δόμησής τους, προκειμένου οι νέες οικοδομές να εναρμονίζονται με τα παραδοσιακά πρότυπα και να μην διαταράσσουν την αρχιτεκτονική και πολεοδομική φυσιογνωμία του παραδοσιακού οικισμού[162]. Η κατά τα ανωτέρω διατήρηση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας των παραδοσιακών οικισμών, πέραν της συνταγματικής επιταγής για προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, θάλπει και την κατά το άρθρο 106 παρ. 1 Σ. Αρχή της περιφερειακής ανάπτυξης των νήσων, δεδομένου ότι η διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής μικρής κλίμακας των οικισμών των μικρών νήσων του Αιγαίου, ιδίως των *Κυκλάδων*, συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη και του τουρισμού σε αυτά και στην εν γένει βιώσιμη ανάπτυξή τους. Σε περίπτωση ανακατασκευής οικοδομής ή κατασκευής νέας οικοδομής σε ακίνητο, στο οποίο προϋπήρχε οικοδομή που κατεδαφίσθηκε εντός παραδοσιακού οικισμού, η νέα ή ανακατασκευαζομένη οικοδομή εντάσσεται στον παραδοσιακό οικισμό, ως μέρος ενός συνόλου τόσο ως προς τον όγκο όσο και ως προς το ύψος της, ούτως ώστε να

αιτιολογημένη κρίση για την ανάγκη κατεδάφισης της παλαιάς οικοδομής και την ανέγερση νέας τόσο ως προς την οικοδομή καθ΄ εαυτή, όσο και σε σχέση με τα όμορα και γειτονικά ακίνητα και με το σύνολο του πολεοδομικού ιστού του συγκεκριμένου παραδοσιακού οικισμού, ο οποίος στο επίμαχο τμήμα έχει αμφιθεατρική διάταξη.

[162]Αρχή της Πρόληψης της βλάβης του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

μην διαταράσσεται η σχέση της με τα γειτονικά ακίνητα, εν όψει και της στάθμης του φυσικού εδάφους, αλλά και η συνολική φυσιογνωμία του παραδοσιακού οικισμού, δεδομένου ότι συχνά οι οικισμοί των *Κυκλάδων* έχουν αμφιθεατρική διάταξη.

Ως προς την **προστασία των παραδοσιακών οικισμών των νήσων των Κυκλάδων με την επιβολή όρων και περιορισμών δόμησης**[163], στους παραδοσιακούς οικισμούς πρέπει να αποσκοπούν στη διατήρηση και ανάδειξη της φυσιογνωμίας τους, δεν επιτρέπεται δε, να είναι δυσμενέστεροι για το περιβάλλον από τους όρους και περιορισμούς που ίσχυαν πριν τη θέσπισή τους[164].

Ως προς το **χαρακτηρισμό νεότερων μνημείων - κατεδάφιση κτίσματος εντός ενεργού οικισμού σε αρχαιολογικό χώρο**[165]. Τα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά

---

[163]Πρβλ. **ΣτΕ 3837/2012 Τμ. Ε΄**, Παραδοσιακός οικισμός Χώρας *Μυκόνου* - Όροι και περιορισμοί δόμησης. Είναι δυνατόν να επιτραπεί στη *Μύκονο* ανοικοδόμηση όχι μόνον οικοπέδων, επί των οποίων υπήρχαν κτίσματα κατά τη θέση σε ισχύ των ανωτέρω περί χαρακτηρισμού διατάξεων, αλλά και οικοπέδων επί των οποίων κατά την κρίση του Υπουργείου Πολιτισμού αποδεικνύεται βάσει ιδίως συμβολαίων, αυτοψίας ή άλλων στοιχείων, ότι προϋπήρξαν κτίσματα οποτεδήποτε, έστω δηλαδή και πριν τη θέση σε ισχύ περί προστασίας της νήσου *Μυκόνου* διατάξεων.

[164]Πρβλ. **ΣτΕ 978/2012 Τμ. Ε΄** Προστασία μνημειακού οικισμού νήσου *Ύδρας*. Για την ανέγερση κτίσματος σε τόπο, ο οποίος έχει χαρακτηρισθεί ως αρχαιολογικός ή ιστορικός τόπος ή ως τόπος ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους, που χρήζει ειδικής κρατικής προστασίας και αποτελεί ενιαίο μνημειακό σύνολο, όπως η *Ύδρα* καθώς και για οποιαδήποτε επέμβαση σε κτίσμα στον χώρο αυτό ή για την ολική ή μερική κατεδάφισή του απαιτείται άδεια της αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η μη ύπαρξη ή η ανάκληση της οποίας επιφέρει διακοπή κάθε οικοδομικής εργασίας. Η χορήγηση ή μη της αδείας δεν παρακωλύεται από την επίδραση σε τυχόν έννομες σχέσεις του ιδιωτικού Δικαίου, αλλά συναρτάται με την εξυπηρέτηση των σκοπών της αρχαιολογικής νομοθεσίας, οι οποίοι προκειμένου περί οικισμού που φέρει τους ως άνω χαρακτηρισμούς, συνίστανται στη διατήρηση της μορφής του και στη διατήρηση της σχέσης και των αναλογιών μεταξύ των κτισμάτων που εντάσσονται στο οικιστικό συγκρότημα, το οποίο κρίθηκε προστατευόμενο ως ενιαίο σύνολο. Είναι δυνατόν να επιτραπεί στην *Ύδρα* ανοικοδόμηση όχι μόνον οικοπέδων, επί των οποίων υπήρχαν κτίσματα κατά τη θέση σε ισχύ των περί μνημειακού χαρακτήρα διατάξεων, αλλά και οικοπέδων επί των οποίων αποδεικνύεται ότι προϋπήρξαν κτίσματα οποτεδήποτε.

[165]Πρβλ. **ΣτΕ 2344/2014**, όταν το Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων ή το Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων, κατά την άσκηση της γνωμοδοτικής τους αρμοδιότητας, αποφαίνονται ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού ακινήτου ως νεότερου μνημείου, δεν απαιτείται να επιληφθεί του σχετικού ζητήματος και το ειδικό όργανο που συγκροτείται από την Ολομέλεια των δύο Κεντρικών Συμβουλίων σε κοινή συνεδρίαση (μειοψ.). Ο Υπουργός Πολιτισμού, προκειμένου να χορηγήσει την έγκριση (άδεια) εκτελέσεως έργου σε οικισμό που αποτελεί αρχαιολογικό χώρο, αξιολογεί τα χαρακτηριστικά του έργου και εκτιμά τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις που θα έχει η εκτέλεσή του

που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, Βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830, δηλαδή τα αρχαία ακίνητα μνημεία, προστατεύονται από τον νόμο, χωρίς να απαιτείται έκδοση διοικητικής πράξεως για τον χαρακτηρισμό τους. Ακίνητα μνημεία, που ανάγονται σε περίοδο προγενέστερη των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών, χαρακτηρίζονται ως μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, λόγω της σημασίας τους, η οποία μπορεί να αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην αρχιτεκτονική αξία τους, όπως συμβαίνει με τα οικοδομήματα που σημαδεύουν την εισαγωγή μιας σημαντικής περιόδου της αρχιτεκτονικής στον τόπο μας ή έχουν διακριθεί από την έγκυρη αρχιτεκτονική κριτική, στην αξία τους από πολεοδομική άποψη, προκειμένου π.χ. για μεμονωμένο κτίσμα ή για κτιριακό συγκρότημα που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα μιας ιστορικής φάσεως στην εξέλιξη του οικισμού ή συμβάλλει στην ανάδειξη της εικόνας του αστικού τοπίου, ή, τέλος, στην ιστορική αξία τους, όταν πρόκειται για ακίνητο ή χώρο που συνδέεται με την πολιτική ή κοινωνική ή οικονομική ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους ή ορισμένης περιοχής, η διατήρησή του δε συμβάλλει στη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης. Ως μνημεία χαρακτηρίζονται για τους ίδιους λόγους και ακίνητα αναγόμενα στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών, εφόσον όμως η σημασία τους για έναν ή περισσότερους από τους παραπάνω λόγους είναι ιδιαίτερη. Για τον χαρακτηρισμό ακινήτου ως μνημείου δεν απαιτείται να συντρέχουν όλα τα κριτήρια

στον οικισμό, δηλ. στο αγαθό, που εμπίπτει στο πεδίο προστασίας του ν. 3028/2002. Η αιτιολογία της χορηγουμένης εγκρίσεως πρέπει, για να είναι πλήρης, να περιέχει οπωσδήποτε περιγραφή του προς εκτέλεση έργου και τεκμηριωμένη εκτίμηση των επιπτώσεών του. Η κατά το άρθ. 14 παρ. 2 ν. 3028/2002 έγκριση κατεδάφισης κτίσματος εντός των ορίων ενεργού οικισμού, που αποτελεί αρχαιολογικό χώρο, απαιτείται και στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες έχει ήδη εκδοθεί απορριπτική απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού επί αιτήματος χαρακτηρισμού του συγκεκριμένου ακινήτου ως μνημείου. Καθόσον είναι δυνατόν ένα ακίνητο να μην συγκεντρώνει μεν τις προϋποθέσεις για να χαρακτηρισθεί ως νεότερο μνημείο, αλλά η κατεδάφισή του, παρά ταύτα, να αλλοιώνει τον χαρακτήρα και τον πολεοδομικό ιστό του οικισμού και να διαταράσσει, κατά τρόπο βλαπτικό για τον αρχαιολογικό χώρο, τη σχέση μεταξύ του δομημένου και του ελεύθερου χώρου. Δεν αποκλείεται πάντως η απορριπτική του αιτήματος χαρακτηρισμού απόφαση να εμπεριέχει την κρίση ότι η διατήρηση του συγκεκριμένου κτίσματος δεν είναι απαραίτητη για τη μη αλλοίωση του χαρακτήρα του αποτελούντος αρχαιολογικό χώρο ενεργού οικισμού και ότι η κατεδάφισή του δεν θα διαταράξει τον πολεοδομικό ιστό και την εν γένει σχέση μεταξύ των κτηρίων και των υπαίθριων χώρων. **ΣτΕ 2344/2014** Χαρακτηρισμός νεότερων μνημείων - Κατεδάφιση κτίσματος εντός ενεργού οικισμού - αρχαιολογικού χώρου. Απόφαση **ΣτΕ 591/2014**, Χαρακτηρισμός κτιρίου ως διατηρητέου μνημείου.

που μνημονεύονται στο άρθ. 6 παρ. 1 ν. 3028/2002, αλλά αρκεί προς τούτο η συνδρομή έστω και ενός από αυτά. Κατά τον χαρακτηρισμό δεν εξετάζεται η έκταση των οικονομικών συνεπειών που μπορεί να προκληθούν στους ενδιαφερομένους, ούτε η τυχόν επίδραση του χαρακτηρισμού στις νομικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, αφού η επιδιωκόμενη με τις ανωτέρω διατάξεις διαφύλαξη, για λόγους δημοσίου συμφέροντος, του προστατευόμενου εννόμου αγαθού αποτελεί υποχρέωση της Διοικήσεως, κατά ρητή συνταγματική επιταγή. Σε ενεργούς οικισμούς, που αποτελούν αρχαιολογικούς χώρους, απαγορεύονται επεμβάσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να επιφέρουν, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, καταστροφή, βλάβη ή αλλοίωση του χαρακτήρα και του πολεοδομικού τους ιστού, σε κάθε περίπτωση δε για την εκτέλεση οποιουδήποτε έργου στα κτίσματα ή στους κοινοχρήστους χώρους, ακόμη και εάν η πραγματοποίηση του έργου δεν επιφέρει τις ανωτέρω δυσμενείς συνέπειες και συνεπώς δεν εμπίπτει στη σχετική απαγόρευση, απαιτείται προηγούμενη έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του οικείου Συμβουλίου.

Ως προς την **προστασία σε οικιστικά σύνολα του Μεσοπολέμου - διατηρητέα**[166]. Σύμφωνα με τη *Σύμβαση τηςGranada*, τα συμβαλλόμενα μέρη για

[166]Πρβλ. **ΣτΕ 887/2008 Τμ. Ε΄**, *Σύμβαση της Granada* - Οικιστικά σύνολα μεσοπολέμου - Διατηρητέα *Πεδίου του Άρεως*. Οι δύο προσβαλλόμενες πράξεις είναι συναφείς, εφόσον η άδεια κατεδάφισης του επίδικου κτηρίου εκδόθηκε ύστερα από την άρνηση χαρακτηρισμού του ως μνημείου. Ναι μεν αρμόδιο για την εκδίκαση αιτήσεως ακυρώσεως κατά αδείας κατεδάφισης κτιρίου είναι το Διοικητικό Εφετείο, πλην όμως λόγω συνάφειας της αδείας αυτής με την απόφαση περί μη χαρακτηρισμού του κτιρίου ως μνημείου, συντρέχει νόμιμος λόγος να εκδικασθεί η κρινομένη αίτηση και ως προς τις δύο αυτές πράξεις, από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Η προσβαλλόμενη οικοδομική άδεια θεωρείται συναφής με τις ανωτέρω πράξεις, εφόσον και οι τρεις αφορούν την τύχη του ίδιου ακινήτου, η δε εκτέλεση της οικοδομικής αδείας ανέγερσης της νέας οικοδομής εξαρτάται από την ισχύ των πράξεων της άρνησης χαρακτηρισμού και της άδειας κατεδάφισης του παλαιού κτιρίου. Αν και αρμόδιο για την εκδίκαση της αιτήσεως ακυρώσεως, κατά το μέρος που αυτή στρέφεται κατά της οικοδομικής αδείας, είναι το Διοικητικό Εφετείο, συντρέχει νόμιμος λόγος να εκδικασθεί η αίτηση ακυρώσεως και ως προς την πράξη αυτή από το Συμβούλιο Επικρατείας. Η προσβαλλόμενη εγκριτική πράξη της ΕΠΑΕ αποτελεί κατά νόμο προϋπόθεση για την έκδοση της άδειας κατεδάφισης, υπαγομένη ως εκ τούτου στην αρμοδιότητα του Ε΄ Τμήματος ΣτΕ, ως εκδοθείσα κατά εφαρμογή της νομοθεσίας για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η δίκη διατηρεί το αντικείμενό της, ακόμα και αν έλαβε χώρα κατεδάφιση του επιδίκου κτιρίου, δεδομένου ότι η κατεδάφιση αναφέρεται μόνο στην υλική εκτέλεση και δεν συνεπάγεται λήξη ισχύος των προσβαλλόμενων διοικητικών πράξεων. Η έκδοση οικοδομικής αδείας και πράξης κατεδάφισης ύστερα από έγκριση της ΕΠΑΕ και οι σχετικές εγκριτικές πράξεις της Επιτροπής αυτής αποτελούν σύνθετη διοικητική ενέργεια, στη δε τελικώς εκδιδόμενη οικοδομική

την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (ν.2039/1992) αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απέχουν από κάθε ενέργεια που βλάπτει άμεσα ή έμμεσα μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα ή τον περιβάλλοντα χώρο τους. Τα μνημεία συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η προστασία της οποίας αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας και εν όψει του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος, ευθύνη και δικαίωμα του καθενός. Τα ακίνητα μνημεία που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών χαρακτηρίζονται ως μνημεία λόγω της ιδιαίτερης σημασίας τους χωρίς να εξετάζεται η έκταση των οικονομικών συνεπειών που μπορεί να προκληθούν στους ενδιαφερομένους ή τυχόν επίδραση του χαρακτηρισμού στις νομικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, η δε νομιμότητα των σχετικών διοικητικών πράξεων που εκδίδονται ελέγχεται από τον ακυρωτικό δικαστή ως προς την πληρότητα της αιτιολογίας και ευθέως, για ορθή εφαρμογή του νόμου.

Ως προς **την προστασία διατηρητέων κτιρίων και του περιβάλλοντος χώρου τους**[167]. Με τις διατάξεις του άρθ. 24 παρ. 1 και 6 Σ καθιερώνεται αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή των μνημείων και λοιπών στοιχείων που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική, τεχνολογική και εν γένει Πολιτιστική Κληρονομιά. Η προστασία της Κληρονομιάς αυτής συνίσταται στη διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων των ως άνω μνημείων και κάθε στοιχείου του πολιτιστικού περιβάλλοντος, συνεπάγεται δε τη δυνατότητα επιβολής των αναγκαίων μέτρων και περιορισμών της ιδιοκτησίας για την αποκατάσταση στην αρχική τους μορφή, όταν έχουν φθαρεί από τον χρόνο ή άλλες ανθρώπινες ενέργειες ή περιστατικά. Με τις διατάξεις της *Συμβάσεως της Granada,* οι οποίες κατά το άρθ. 28 παρ. 1 Σ. έχουν

άδεια σε περίπτωση επισκευής ή προσθήκης στο κτίριο ή στην άδεια κατεδάφισης, σε περίπτωση κατεδάφισής του, ενσωματώνεται και η αντίστοιχη εγκριτική πράξη της ΕΠΑΕ, η οποία στερείται πλέον εκτελεστότητας, ελεγχόμενη επί ευκαιρία προσβολής των αδειών που επακολουθούν. Η Διοίκηση έχει ευχέρεια και όχι υποχρέωση, να καλεί τους ενδιαφερομένους να παραστούν κατά τις συνεδριάσεις των αρμοδίων Συμβουλίων, όταν εξετάζονται ζητήματα χαρακτηρισμού κτιρίων ως μνημείων. Αιτιολογείται πλημμελώς απόφαση περί μη χαρακτηρισμού ως μνημείο κτιρίου στο *Πεδίον του Άρεως* στην Αθήνα καθώς, αν και εντάσσεται σε προστατευόμενο οικιστικό σύνολο κτιρίων, το οποίο έχει χαρακτηρισθεί ως αντιπροσωπευτικό αρχιτεκτονικό δείγμα γειτονιάς του μεσοπολέμου, επελέγη η μεμονωμένη αντιμετώπιση καθενός από τα κτίρια. Βλέπε επίσης, απόφαση **ΣτΕ 1951/2014,** Προστασία κτιρίων αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου - Αρμοδιότητα Υπουργού και ΕΠΑΕ.

[167]Πρβλ. **ΣτΕ 2485/2014** Προστασία κτιρίων περιβάλλοντος χώρου *Μαράσλειου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αθηνών*.

υπέρτερη του νόμου τυπική ισχύ, επιβάλλεται η προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, στην οποία περιλαμβάνονται μεμονωμένα οικοδομήματα, αρχιτεκτονικά σύνολα και τόποι καθώς και η μέριμνα για την ένταξη των προστατευομένων στοιχείων στην οικονομική και κοινωνική ζωή του οικείου οικισμού και για την κατά το δυνατόν εναρμόνισή τους με τον πολεοδομικό ιστό του οικισμού. Τα συμβαλλόμενα μέρη στην ανωτέρω Σύμβαση, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απέχουν από κάθε ενέργεια που βλάπτει, αμέσως ή εμμέσως, τα μνημεία, τα αρχιτεκτονικά σύνολα ή τον περιβάλλοντα χώρο τους. Τα μνημεία, ως μαρτυρίες του ανθρωπίνου βίου, που συγκροτούν αναγκαίο παράγοντα για τη διαμόρφωση και διατήρηση της ιστορικής μνήμης, των συλλογικών ταυτοτήτων και για τη διασφάλιση, χάριν και των επερχομένων γενεών, της ιστορικής συνέχειας και παράδοσης, αλλά και συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής, συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η προστασία της οποίας αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας και ευθύνη και δικαίωμα καθενός. Τα ακίνητα μνημεία, που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών, χαρακτηρίζονται ως μνημεία λόγω της ιδιαίτερης αξίας τους, η οποία μπορεί να είναι αρχιτεκτονική ή ιστορική. Η νομιμότητα των διοικητικών πράξεων, που εκδίδονται κατά εφαρμογή των ως άνω ρυθμίσεων, ελέγχεται από τον ακυρωτικό δικαστή τόσο ως προς την πληρότητα της αιτιολογίας όσο και ευθέως για την ορθή εφαρμογή του νόμου, εφόσον διαπιστώνεται ότι συντρέχουν τα νόμιμα κριτήρια για τον χαρακτηρισμό. Η διατήρηση πολιτιστικών αγαθών, που τυχόν συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις χαρακτηρισμού τους ως *μνημείων* και ο ίδιος ο χαρακτηρισμός ουδόλως εξαρτώνται από την ύπαρξη αναγκών, τις οποίες θα μπορούσε να ικανοποιήσει ο χώρος των υπό χαρακτηρισμό στοιχείων, αν αυτά δεν υπήρχαν. Τυχόν αλλοιώσεις ενός πολιτιστικού αγαθού και η ανάγκη συντήρησής του, όχι απλώς δεν απαλλάσσουν τη Διοίκηση από την υποχρέωση να το χαρακτηρίσει ως μνημείο, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις, αλλά επιβάλλουν στη Διοίκηση τη νόμιμη υποχρέωση να μεριμνήσει για τη συντήρηση και αναγκαία αποκατάστασή του.

Ως προς την προστασία **μνημείων προγενέστερων των τελευταίων 100 ετών**[168]. Τα μνημεία ως μαρτυρίες του ανθρωπίνου βίου, που αποτελούν αναγκαίο

[168]Πρβλ. **ΣτΕ 755/2014 Τμ. Ε΄,** Παλαιά πόλη *Ηρακλείου* - Μνημεία προγενέστερα των τελευταίων 100 ετών - Ειδικό όργανο άρθ. 50 παρ. 6 ν. 3028/2002. Για τον χαρακτηρισμό ενός ακινήτου ως νεοτέρου μνημείου αρμόδιο να γνωμοδοτήσει είναι το οικείο Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων, κατά εξαίρεση δε

παράγοντα για τη διαμόρφωση και διατήρηση της ιστορικής μνήμης και των συλλογικών ταυτοτήτων και για τη διασφάλιση της ιστορικής συνέχειας και παραδόσεως, συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η προστασία της οποίας αποτελεί κατά το άρθ. 24 παρ. 1, 6 Σ υποχρέωση της Πολιτείας και συγχρόνως ευθύνη και δικαίωμα του καθενός. Βασική κατεύθυνση του ν. 3028/2002 αποτελεί η ισότιμη αντιμετώπιση των μνημείων, αρχαίων και νεοτέρων, ώστε να αναδεικνύεται η διαχρονική διάσταση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της χώρας. Τα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά, που ανάγονται στους Προϊστορικούς, Αρχαίους, Βυζαντινούς και Μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830, δηλαδή τα αρχαία ακίνητα μνημεία, προστατεύονται από τον νόμο, χωρίς να απαιτείται έκδοση διοικητικής πράξεως για τον χαρακτηρισμό τους. Τα ακίνητα μνημεία που ανάγονται σε περίοδο προγενέστερη των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών

εφ΄ όσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθ. 50 παρ. 5 περ. γ΄ το Κεντρικό Συμβούλιο Νεοτέρων Μνημείων. Όταν εκδίδεται απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού κατά το άρθ. 6 παρ. 11 για την άρση - ολική ή μερική, διαρκή ή προσωρινή- της προστασίας ακινήτου μνημείου, προκειμένου να προστατευθεί άλλο μνημείο, αν και τα δύο μνημεία είναι αρχαία γνωμοδοτεί το Κ.Α.Σ., αν και τα δύο είναι νεότερα γνωμοδοτεί το Κ.Σ.Ν.Μ., αν δε ένα εκ των μνημείων είναι αρχαίο και το άλλο νεώτερο γνωμοδοτεί το ειδικό όργανο, που συγκροτείται από την Ολομέλεια του Κ.Α.Σ. και την Ολομέλεια του Κ.Σ.Ν.Μ. Το ως άνω ειδικό όργανο γνωμοδοτεί επίσης για τον χαρακτηρισμό ακινήτου ως νεοτέρου μνημείου κατά άρθ. 6 παρ. 1 περ. β΄ και γ΄, όταν το ακίνητο που χαρακτηρίζεται ως νεώτερο μνημείο βρίσκεται εντός αρχαιολογικού χώρου ή επί αρχαίου. Όταν είτε το Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων είτε το Κεντρικό Συμβούλιο Νεοτέρων Μνημείων, κατά την άσκηση της γνωμοδοτικής τους αρμοδιότητας, αποφαίνονται ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού ενός ακινήτου ως νεωτέρου μνημείου, δεν απαιτείται να επιληφθεί και το ειδικό όργανο του άρθ. 50 παρ. 6 ν. 3028/2002, που συγκροτείται από την Ολομέλεια των δύο Κεντρικών Συμβουλίων σε κοινή συνεδρίαση. Αν όμως τα ανωτέρω όργανα στη γνωμοδότησή τους κρίνουν ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, τότε υποχρεωτικά το ζήτημα παραπέμπεται στο ειδικό όργανο (μειοψ.). Υπόνοια μεροληψίας δεν δημιουργείται από την έκφραση της γνώμης μέλους συλλογικού οργάνου κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Κατά το άρθ. 6 παρ. 10 ν. 3028/2002, όταν εκδίδεται απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού με την οποία ορισμένο ακίνητο μεταγενέστερο του 1830, αλλά προγενέστερο των τελευταίων 100 ετών, δεν χαρακτηρίζεται ως νεότερο μνημείο λόγω μη συνδρομής, κατά την κρίση της Διοικήσεως, των νομίμων προϋποθέσεων, η απόφαση αυτή συνιστά και άδεια κατεδαφίσεως του ακινήτου αυτού ή εκτελέσεως επί αυτού οικοδομικών εργασιών, καθόσον έχουν ήδη εξετασθεί τα χαρακτηριστικά του ακινήτου, έχει υπάρξει αρνητική απόφαση για τον χαρακτηρισμό του ως μνημείου και δεν υφίσταται ο κίνδυνος, στην αποτροπή του οποίου αποβλέπει η προβλεπομένη στην ανωτέρω διάταξη ειδική έγκριση.

χαρακτηρίζονται ως μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, λόγω της σημασίας τους, η οποία μπορεί να αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην αρχιτεκτονική αξία τους, όπως τα οικοδομήματα που σημαδεύουν την εισαγωγή μιας σημαντικής περιόδου της αρχιτεκτονικής στον τόπο μας ή έχουν διακριθεί από την έγκυρη αρχιτεκτονική κριτική, στην αξία τους από πολεοδομική άποψη, προκειμένου π.χ. για μεμονωμένο κτίσμα ή για κτιριακό συγκρότημα που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα μιας ιστορικής φάσεως στην εξέλιξη του οικισμού ή συμβάλλει στην ανάδειξη της εικόνας του αστικού τοπίου ή στην ιστορική αξία τους, όταν πρόκειται για ακίνητο ή χώρο που συνδέεται με την πολιτική ή κοινωνική ή οικονομική ιστορία του νεότερου *Ελληνικού* κράτους ή ορισμένης περιοχής, η διατήρησή του δε συμβάλλει στη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης. Ως μνημεία χαρακτηρίζονται για τους ίδιους λόγους και ακίνητα αναγόμενα στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών, εφόσον η σημασία τους για έναν ή περισσότερους από τους παραπάνω λόγους είναι ιδιαίτερη. Για τον χαρακτηρισμό ακινήτου ως μνημείου δεν απαιτείται να συντρέχουν όλα τα κριτήρια του άρθ. 6 παρ. 1 ν. 3028/2002, αλλά αρκεί η συνδρομή έστω και ενός από αυτά. Κατά τον χαρακτηρισμό δεν εξετάζεται η έκταση των οικονομικών συνεπειών που μπορούν να προκληθούν στους ενδιαφερομένους ούτε τυχόν επίδραση του χαρακτηρισμού στις νομικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Τα συμβαλλόμενα μέρη στις *Συμβάσεις* της *Granada* και του *Παρισιού (1972)για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς*, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απέχουν από κάθε ενέργεια που βλάπτει αμέσως ή εμμέσως τα μνημεία ή τα αρχιτεκτονικά σύνολα ή τον περιβάλλοντα χώρο τους.

Ως προς την προστασία **του πολιτιστικού περιβάλλοντος και τις αυθαίρετες κατασκευές**, αξίζει να αναφερθούμε στη χρήση του θεσμού της Δίκης- πιλότου[169],

[169]Πρβλ. **ΣτΕ 1118/2014 Ολ**. Δίκη-πιλότος : Εισαγωγή και εκδίκαση στο Συμβούλιο της Επικρατείας ένδικου βοηθήματος ή μέσου αρμοδιότητας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, για τον λόγο ότι τίθεται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος με συνέπειες για ευρύ κύκλο προσώπων. Αυθαίρετες κατασκευές - Αναστολή επιβολής κυρώσεων ν. 4014/2011 - Χωροταξική ανάπτυξη και πολεοδομική διαμόρφωση χώρας - Αντισυνταγματικότητα διατάξεων του άρθρου 24 ν. 4014/2011. Κρίθηκε αντισυνταγματική η διάταξη του άρθρου 24 του ν. 4014/2011 με την οποία προβλέπεται αναστολή επιβολής των προβλεπόμενων κυρώσεων για την αυθαίρετη δόμηση και επιτρέπεται κατ' ουσίαν η επί μακρόν διατήρηση κατασκευών και χρήσεων που παραβιάζουν τις εκάστοτε ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις, με την καταβολή ειδικού προστίμου. Διάκριση αυθαίρετων κατασκευών σε παλαιές και νέες. Δυνατότητα εξαίρεσης από την κατεδάφιση των παλαιών σε αντίθεση προς τις νέες. Αντίθεση προς το

που θεμελιώνει νέα εχέγγυα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1 του ν. 3900/2010 εισάγεται ο θεσμός της *"Δίκης πιλότου"* ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας σε θέματα που, ως εκ της φύσεώς τους, έχουν γενικότερο ενδιαφέρον και, ως εκ τούτου, αναμένεται να προκαλέσουν σημαντικό αριθμό διαφορών με τον κίνδυνο να εκδοθούν αντιφατικές αποφάσεις και να υπάρξει σημαντική καθυστέρηση για τους διαδίκους ενώπιον των τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων. Στις περιπτώσεις αυτές παρέχεται η δυνατότητα στους διαδίκους και στα Διοικητικά Δικαστήρια να απευθύνονται απ' ευθείας στο Συμβούλιο της Επικρατείας ώστε αυτό να επιλύει τα σχετικά ζητήματα, διασφαλίζοντας την ενότητα της νομολογίας και την ασφάλεια Δικαίου. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010, προβλέπεται ότι "*…η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας δεσμεύει τους διαδίκους της ενώπιον του δίκης, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι παρεμβαίνοντες. Στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να παρέμβει κάθε διάδικος σε εκκρεμή δίκη, στην οποία τίθεται το ίδιο ως άνω ζήτημα και να προβάλει τους ισχυρισμούς του σχετικά με το ζήτημα αυτό. Για την εν λόγω παρέμβαση δεν καταλογίζεται δικαστική δαπάνη…*"[170].

άρθρο 24 Συντ. Δυσμενείς περιβαλλοντικές συνέπειες (Μειοψηφούσες απόψεις). Ακύρωση προσβαλλόμενης άδειας οικοδομής και του σχετικού σήματος συνέχισης εργασιών με τα οποία εγκρίθηκε η εκτέλεση εργασιών αποπεράτωσης αυθαίρετης κατασκευής. Έλλειψη νόμιμου ερείσματος καθώς εκδόθηκαν κατ' εφαρμογή των αντισυνταγματικών ρυθμίσεων του άρθρου 24 ν. 4014/2011.

[170]Πρβλ. απόφαση Ολ. **ΣτΕ 1858/2015** σύμφωνα με την οποία, το Συμβούλιο της Επικρατείας κατέληξε στη συνταγματικότητα των διατάξεων του ν. 4178/2013 για την αντιμετώπιση της αυθαίρετης δόμησης. Η απόφαση αυτή αποτελεί συνέχεια της Ολομέλειας του **ΣτΕ 3341/2013**, με την οποία κρίθηκε ότι οι διατάξεις του άρθρου 24 του ν. 4014/2011, – ανεξαρτήτως του αν αναφέρονται σε αναστολή επιβολής των κυρώσεων που προβλέπονται από τις παγίως ισχύουσες γενικές διατάξεις για την αυθαίρετη δόμηση και όχι σε νομιμοποίηση ή σε εξαίρεση από την κατεδάφιση, με τις οποίες επιτρέπεται η επί μακρόν διατήρηση κατασκευών και χρήσεων που παραβιάζουν τις εκάστοτε ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις, η αναστολή δε αυτή έχει εφαρμογή και σε κατασκευές μεταγενέστερες του ν. 1337/1983 – έχουν ως συνέπεια να ανατρέπεται, και σε κάθε περίπτωση να νοθεύεται, ο επιβαλλόμενος από το άρθρο 24 του Συντάγματος ορθολογικός πολεοδομικός σχεδιασμός και να επέρχεται αλλοίωση της λειτουργικότητας των οικισμών και επιδείνωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, δεδομένου ότι η αναστολή αυτή επέρχεται με μόνη την υποβολή αίτησης του ενδιαφερομένου και των σχετικών δικαιολογητικών και την καταβολή του οριζόμενου στο νόμο ποσού ειδικού προστίμου, χωρίς την ειδική για κάθε αυθαίρετο κρίση αρμόδιου οργάνου της διοίκησης, ύστερα από εκτίμηση πολεοδομικών και κτιριολογικών κριτηρίων, που εξαρτώνται από το μέγεθος, τη χρήση, το είδος και τη σημασία της αυθαίρετης κατασκευής, καθώς και από τις επιπτώσεις της στο

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει το γεγονός ότι, σε ειδικότερη γνώμη της Ολομέλειας, διατυπώνονται Συστάσεις προς τον νομοθέτη, προκειμένου να ψηφίσει νομοθέτημα που θα καταλήξει σε συνταγματικώς ανεκτή εφάπαξ ρύθμιση του ζητήματος, προβλέπουσα ακόμη και αθρόα νομιμοποίηση αυθαιρέτων κατασκευών, με την εξαίρεση, βεβαίως, εκείνων που, κατά την υποκείμενη σε οριακό δικαστικό έλεγχο εκτίμηση του νομοθέτη, πλήττουν σε τέτοιο βαθμό το οικιστικό, φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον, ώστε να μην είναι επιτρεπτή η διατήρησή τους. Στο πνεύμα ρεαλιστικής προσέγγισης, απαριθμούνται διεξοδικά συγκεκριμένες προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληροί το μελλοντικό νομοθέτημα. Με άλλα λόγια, η επίμαχη διάταξη του άρθρου 24 του ν. 4014/2011 δεν αντιβαίνει στις συνταγματικές διατάξεις διότι προβαίνει σε αθρόα νομιμοποίηση των αυθαιρέτων αλλά διότι, προβαίνοντας στη νομιμοποίηση αυτή, δεν την συνοδεύει με τα ανωτέρω υποδεικνυόμενα μέτρα και ρυθμίσεις. Η συμμόρφωση του νομοθέτη με τις ως άνω υποδείξεις θα επιφέρει, κατά τη γνώμη αυτή, μεταστροφή της μέχρι τώρα νομολογίας του Δικαστηρίου, η οποία θα εξυπηρετήσει καλύτερα τους θαλπόμενους από το άρθρο 24 του Συντάγματος σκοπούς και θα βοηθήσει στην εν γένει εμπέδωση του Κράτους Δικαίου.

Ως προς την προστασία των παραδοσιακών οικισμών, διατηρητέων κτιρίων καθώς και εν γένει των πολιτιστικών αγαθών και του δικαιώματος Ιδιοκτησίας, υπάρχει μια εγγενής σύγκρουση δύο συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων[171]. Εφαρμόζεται η Αρχή της αναλογικότητας και η υπεροχή του δημοσίου συμφέροντος. Με τις διατάξεις του άρθ. 24 παρ. 1 και 6 του Συντάγματος καθιερώνεται αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή των μνημείων και λοιπών στοιχείων που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική και εν γένει Πολιτιστική Κληρονομιά της Χώρας. Η προστασία της Κληρονομιάς αυτής συνίσταται στη διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων των παραπάνω μνημείων όσο και του χώρου που τα περιβάλλει και συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής των αναγκαίων μέτρων και περιορισμών της ιδιοκτησίας, οι οποίοι ρυθμίζονται αποκλειστικά από το άρθ. 24 Συντ. και μπορεί να έχουν ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας του άρθ. 17 Συντ. Ο νομοθέτης προέβλεψε τον καθορισμό του αναγκαίου για την

χώρο που την περιβάλλει, τη συνολική δηλαδή επιβάρυνση της περιοχής. Πρβλ. **ΣτΕ 2343/2014**, Ένταξη εκτάσεων στη ζώνη Β1 *Φοινικιάς Λαυρεωτικής* - Καθορισμός ζωνών προστασία.

προστασία των αρχαίων μνημείων περιβάλλοντος αυτά χώρου και την υπαγωγή του σε ειδικό κανονιστικό καθεστώς με σκοπό την αποτροπή του κινδύνου βλάβης ή αλλοιώσεώς τους (Αρχή Πρόληψης της βλάβης) από εξωτερικές επιδράσεις και την αισθητική προβολή και ανάδειξη των μνημείων. Περαιτέρω, θέσπισε διαδικασία καθορισμού προστατευτικών ζωνών στους αρχαιολογικούς χώρους εκτός ορίων οικισμών, μίας ζώνης απόλυτης απαγόρευσης (Α΄) και μιας ζώνης σχετικής προστασίας (Β΄) και όρισε ότι στη ζώνη Α΄ η δόμηση απαγορεύεται απολύτως, στη δε ζώνη Β΄ ή και πλησίον αρχαίου εν γένει, η δόμηση και η άσκηση άλλων δραστηριοτήτων επιτρέπονται μόνον ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου και άδεια ή έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία χορηγείται υπό την προϋπόθεση ότι δεν επέρχεται άμεση ή έμμεση βλάβη στα αρχαία, στα μνημεία και στον χώρο που τα περιβάλλει, προέβλεψε δε περαιτέρω ότι στις ζώνες προστασίας μπορεί να επιβληθούν ειδικοί όροι δόμησης, χρήσεις γης και όροι ασκήσεως λοιπών δραστηριοτήτων, δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 13 του ν. 3028/2002. Οι αποφάσεις καθορισμού ζωνών προστασίας εντός αρχαιολογικού χώρου φέρουν κανονιστικό χαρακτήρα. Ο χαρακτηρισμός αδόμητων ζωνών απόλυτης προστασίας αρχαιολογικών χώρων είναι χωρική ρύθμιση, που γίνεται για την προστασία συνόλου αρχαίων και του περιβάλλοντός τους. Η ουσιαστική αξιολόγηση από τη Διοίκηση των χαρακτηριστικών μιας περιοχής, από αρχαιολογικής απόψεως, προκειμένου να ενταχθεί σε συγκεκριμένη ζώνη κανονιστικών ρυθμίσεων, δεν υπόκειται στον ακυρωτικό δικαστικό έλεγχο.

Όσον αφορά την **προστασία της νήσου *Πάτμου*[172], η οποία έχει χαρακτηριστεί ως Ιερά νήσος**[173], όροι και περιορισμοί της ιδιοκτησίας - ζώνες

[172]Πρβλ. **ΣτΕ 456/2010 Τμ. Ε΄** Μνημειακό συγκρότημα Χώρας *Πάτμου* - Περιορισμοί ιδιοκτησίας, Απόφαση **ΣτΕ 455/2010 Τμ. Ε΄** Χώρα *Πάτμου* - Θέσπιση ζωνών προστασίας χωρίς προηγούμενη οριοθέτηση οικισμών

[173]Η νήσος ***Πάτμος*** αναγνωρίστηκε στο σύνολό της ως ***"Ιερός χώρος"*** με τον **ν. 1155/1981**, σε συνέχεια των μέχρι τότε εκάστοτε ισχυουσών προστατευτικών διατάξεων. Η αναγνώριση αυτή αποσκοπεί, σύμφωνα με τον νόμο: *α) εις την διασφάλισιν και έξαρσιν του ιδιαζόντος θρησκευτικού χαρακτήρος της νήσου, την προστασίαν των ιερών της χώρων μετά των εν αυτοίς κειμηλίων και θησαυρών και την κατάλληλον προβολήν και αξιολόγησιν αυτών· β) εις την δημιουργίαν καταλλήλων προϋποθέσεων διά την από ταύτης παγκόσμιον προβολήν του ορθοδόξου πνευματικού πλούτου και την ευρυτέραν μετοχήν παντός εφιεμένου εις την μετά της νήσου συνδεομένην πνευματικότητα, και γ) εις την καθιέρωσιν της νήσου ως παγκοσμίου προσκυνηματικού κέντρου και εστίας πανελληνίου και διεθνούς πνευματικής ακτινοβολίας*. Η ιερότητα της νήσου συνεπάγεται σημαντικούς περιορισμούς, κυρίως ως

προστασίας. Η απόφαση καθορισμού ζωνών προστασίας εντός αρχαιολογικού χώρου, όπου η δόμηση απαγορεύεται παντελώς ή επιτρέπεται υπό όρους και περιορισμούς, έχει κανονιστικό χαρακτήρα, συνεπώς δεν ελέγχεται από άποψη αιτιολογίας, αλλά μόνον από άποψη συνδρομής των όρων της εξουσιοδότησης, επί τη βάσει της οποίας εκδίδεται, στους οποίους περιλαμβάνεται η ιδιότητα της έκτασης ως αρχαιολογικού χώρου και τυχόν υπέρβασης των ορίων της εξουσιοδοτήσεως, η ειδικότερη δε αξιολόγηση των κριτηρίων της εξουσιοδοτικής διάταξης ανήκει στην ουσιαστική κρίση της Διοικήσεως, η οποία εκφεύγει κατ' αρχήν του ακυρωτικού ελέγχου. Όροι και περιορισμοί δόμησης και πολεοδομικές ρυθμίσεις, που αφορούν οικισμούς που έχουν χαρακτηρισθεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημειακά συγκροτήματα, όπως η Χώρα *Πάτμου*, δεν επιτρέπεται να είναι δυσμενέστεροι για το περιβάλλον από τους όρους και περιορισμούς που ίσχυαν προηγουμένως ή να έχουν ως αποτέλεσμα τη μελλοντική καταστροφή ή την υποβάθμιση της φυσιογνωμίας των μνημειακών στοιχείων του οικισμού.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να κάνουμε ειδική μνεία σχετικά με τη νομοθεσία όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από τη νομολογία για τους *"Ιερούς χώρους"*. Με τον όρο *"Ιεροί χώροι",* νοούνται ευρύτερα γεωγραφικά σύνολα, τα οποία, με επίκεντρο σημαντικά χριστιανικά μνημεία, έχουν λάβει τον χαρακτηρισμό του *"Ιερού"* δυνάμει ειδικών νομοθετικών διατάξεων. Μέχρι σήμερα έχουν αναγνωριστεί τρείς "*Ιεροί χώροι"* στην ελληνική επικράτεια: α) η ***Πάτμος*** **(ν. 1155/1981),** β) τα

προς τις χρήσεις των ακινήτων, καθόσον απαιτείται ειδική άδεια του περιφερειάρχη Νοτίου Αιγαίου για μία ευρύτατη κατηγορία εκμεταλλεύσεων, όπως λ.χ. κέντρων διασκεδάσεως και ψυχαγωγίας. Με τον οικείο νόμο συστάθηκε και ειδική επιτροπή, υπό την προεδρία του εκάστοτε Πατριαρχικού Εξάρχου *Πάτμου* και Καθηγουμένου της *Ι. Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου*, καθόσον η *Πάτμος* εξακολουθεί ως Εξαρχία να υπάγεται απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, με σκοπό την εισήγηση προς την Πολιτεία και την Εκκλησία της λήψεως κάθε μέτρου που ενδείκνυται για τη διασφάλιση της ιερότητας της νήσου και την προαγωγή της πνευματικής ακτινοβολίας αυτής, την παρακολούθηση της εφαρμογής του ν. 1155/1981 και την ανάληψη κάθε δραστηριότητας που αποσκοπεί στην πραγματοποίηση του σκοπού του νόμου αυτού. Εφόσον, δε, για την ανάπτυξη πνευματικής ή θρησκευτικής δραστηριότητας απαιτείται άδεια των κρατικών αρχών, αυτή παρέχεται μόνο μετά από γνώμη της εκκλησιαστικής αρχής της νήσου. Συγχρόνως, δυνάμει της κείμενης αρχαιολογικής νομοθεσίας, έχουν θεσπισθεί ευρύτατοι περιορισμοί στη δόμηση, με την καθιέρωση αδόμητων ζωνών απόλυτης προστασίας, καθώς και ζωνών περιορισμένης δομήσεως, για την προστασία των σημαντικών μνημείων της νήσου.

Μετέωρα[174]**(ν.2351/1995)** και γ)η ***Μήλος***[175] **(ν.3801/2009)**, παρ' ότι αναμφίβολα και πολλά άλλα μνημεία πληρούν τα κριτήρια για να αναγνωριστούν ως ιερά. Η ***Τήνος***

[174] Η περιοχή των ***Μετεώρων*** αναγνωρίστηκε ως *"Ιερός χώρος"* με τον ν. 2351/1995. Η αναγνώριση αυτή αποσκοπεί, σύμφωνα με τον νόμο, στην προστασία των μνημείων της περιοχής και των κειμηλίων που βρίσκονται σε αυτά, καθώς και στη διασφάλιση του ιδιαίτερου θρησκευτικού της χαρακτήρα. Όπως στην περίπτωση της νήσου *Πάτμου*, έτσι και σε αυτήν των *Μετεώρων* η αναγνώριση της ιερότητας του χώρου επέφερε μία σειρά από περιορισμούς και δη έτι αυστηρότερους, Βλ. επίσης, **Παναγόπουλος Θ.**, Άρθρο στην Εφημερίδα το Βήμα, "*Τα θρησκευτικά Μνημεία σώζουν το Περιβάλλον"*, 10/04/1999, *"Ο Έλληνας συνταγματικός νομοθέτης, όπως υπογραμμίζει ο Θ. Παναγόπουλος, θεσπίζει σαφώς την προστασία όχι μόνο του φυσικού αλλά και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, το οποίο συγκροτείται από τις αρχαιότητες και από ιερούς χώρους της Ορθοδοξίας..."* Με τον ν. 1155/81, *"Περί αναγνωρίσεως της Πάτμου ως ιεράς νήσου και ρυθμίσεως εκκλησιαστικών τινων θεμάτων*", αλλά και με τον ν. 2351/95, *"Περί αναγνωρίσεως της περιοχής των Μετεώρων ως ιερού χώρου"*, ο νομοθέτης αναγνωρίζει και διασφαλίζει τις άνω περιοχές ως χώρους ιερούς, προκειμένου να αποφευχθούν κάθε μορφής εκμεταλλεύσεις, οι οποίες θα διατάρασσαν με οποιονδήποτε τρόπο τον ιερό τους χαρακτήρα. *Στην εποχή μας, στο λυκόφως του 20ού αιώνα και στο λυκαυγές του 21ου, διατυπώνεται επανειλημμένως η άποψη ότι ενδεχομένως στοιχεία του πολιτισμού, τμήματα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ευρίσκονται σε αντιδικία με τα θρησκευτικά μνημεία και ιδίως με την αποστολή των τελευταίων ως μνημείων τελέσεως της θείας λατρείας. Χαρακτηριστικά είναι τα πρόσφατα δημιουργηθέντα επεισόδια στη Θεσσαλονίκη για την περίπτωση του Ναού της Ροτόντα και τα παλαιότερα στην περιοχή της Λιβαδειάς για την ιστορική Μονή του Οσίου Λουκά. Αν η άποψη όμως αυτή επικρατούσε, τότε και στο Άγιο Όρος θα έπρεπε να μην τελούνται θείες λειτουργίες και να διεκόπτετο το με μακραίωνη παράδοση μοναστικό έθιμο της φιλοξενίας των πιστών. Επίσης το αυτό θα ίσχυε και για τις μονές των Μετεώρων. Τα Μοναστήρια όμως χωρίς τη λατρευτική τους ζωή είναι δεδομένο ότι θα απολέσουν την αίγλη τους και θα μεταβληθούν σε νεκρές πολιτείες, με άμεση συνέπεια τη σταδιακή τους κατάρρευση, όπως ακριβώς συνέβη και με το άλλο ιστορικό μνημείο του Ελληνισμού, τον Μυστρά. Την οπωσδήποτε σημειούμενη φθορά θα πρέπει μέσω της τεχνολογίας να αποτρέψουμε με άλλους τρόπους και όχι με απαγόρευση λειτουργίας τους για τον σκοπό για τον οποίο ιδρύθησαν...*, Επίσης Βλ. **Παναγόπουλος Θ**., *"Δίκαιο Περιβάλλοντος*", όπ. ανωτ., σελ. 213 και **Παναγόπουλος Θ.,** *"Θρησκευτικά μνημεία και προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος",* Τόμος Τιμητικός για τον Μητροπολίτη *Κιτίου κ. Χρυσόστομο*, *Λάρνακα* 1998, σελ. 698 επ., Βλ. **Μαρίνος Α**., *"Η Ανακήρυξη των Μετεώρων σε χώρο Ιερό",* Μετεωριτική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.

[175]Πρβλ. **Π.Δ 86/2014** (ΦΕΚ Α΄ 130/5.6.2014) Περί της προβολής της νήσου *Μήλου* ως Ιεράς νήσου, Άρθρο 1. Οι αρμόδιοι φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α΄ και Β' βαθμού καθώς και η Ιερά Μητρόπολη *Σύρου* αναλαμβάνουν κάθε δραστηριότητα και πρωτοβουλία, που περιλαμβάνεται στην αρμοδιότητά τους, αναπτύσσουν στενή συνεργασία μεταξύ τους και υποβάλλουν αιτήματα προς τα αρμόδια κεντρικά Υπουργεία και υπηρεσίες για την υλοποίηση των σκοπών, που ειδικότερα προβλέπονται στην παρ. 2 του άρθ. 30 ν. 3801/2009, Άρθρο 2. Οι φορείς του προηγουμένου άρθρου: α) μεριμνούν με κάθε πρόσφορο τρόπο για την ανάδειξη του ιδιαίτερου θρησκευτικού χαρακτήρα της νήσου και την

έχει ανακηρυχθεί *"Ιερά νήσος"* με το Ν.Δ. 948/1971. Η ανακήρυξη αυτή έχει, κατά γενική ομολογία, περισσότερο *"Εθνικό"* παρά *"θρησκευτικό"* χαρακτήρα, ως εκ της συνδέσεως της ευρέσεως της θαυματουργού εικόνας της *Παναγίας Ευαγγελιστρίας,* το 1823, με την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, και συνεπάγεται πρώτιστα την καθιέρωση ειδικών εορταστικών εκδηλώσεων, κατά την εορτή της *Κοιμήσεως της Θεοτόκου,* χωρίς να εμπεριέχει ειδικό νομικό καθεστώς ως προς την ίδια τη νήσο και την προστασία της ιερότητάς της. Η πανελλήνιας εμβέλειας σημασία του οικείου προσκυνήματος έχει, πάντως, αναγνωριστεί και από την Πολιτεία, καθόσον με σειρά σχετικών νομοθετικών διατάξεων, με πιο πρόσφατη εκείνη του ν. 946/1976, όπως ισχύει σήμερα, καθιέρωσε το *"Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου",* το οποίο διέπεται από ειδικό καθεστώς λειτουργίας και διαχειρίσεως, σύμφωνα με το **ν.4301, ΦΕΚ Α',** 223/07.10.2014. Τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, θρησκευτικού-χριστιανικού περιεχομένου χαρακτηριστικά, των εν λόγω περιοχών κατέστησαν αναγκαία την νομική προστασία του *"Ιερού χώρου",* προκειμένου να διαφυλαχθεί ο από αιώνων κυρίαρχος θρησκευτικός τους χαρακτήρας: α) Στη νήσο *Πάτμο* το *Σπήλαιο της Αποκαλύψεως* και η Ι. Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή του *Αγίου Ιωάννου Θεολόγου* με τα υποτελή μοναστικά καθιδρύματα, β) Στα *Μετέωρα* το περιώνυμο μοναστικό συγκρότημα σε ένα όλως ιδιαίτερο από γεωλογικής απόψεως φυσικό τοπίο, και γ) Στη νήσο *Μήλο* το εξέχον, παγκοσμίως, μνημείο των πρωτοχριστιανικών Κατακομβών. Η αναγκαιότητα της ειδικής νομοθετικής ρυθμίσεως, και όχι απλώς της εκδόσεως μιας σχετικής κανονιστικής διατάξεως των αρμόδιων εκκλησιαστικών Αρχών, έγκειται στο γεγονός ότι η αναγνώριση των χωρικών αυτών συνόλων ως *"Ιερών"* έχει ευρύτερες προεκτάσεις και συνοδεύεται

προστασία των ιερών χώρων, των κειμηλίων και των θησαυρών, που βρίσκονται σε αυτούς και ιδιαίτερα του μοναδικού στη χώρα ταφικού μνημείου των πρωτοχριστιανικών κατακομβών, β) μεριμνούν και συνεργάζονται με τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες για την αποτροπή, ιδίως στην περιοχή των *Κατακομβών*, χρήσεων γης ή εκμετάλλευσης ή άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, που παραβλάπτει ή διαταράσσει με οποιονδήποτε τρόπο τον αρχαιολογικό και ιερό χαρακτήρα των μνημείων, γ) αναλαμβάνουν, ιδίως ο οικείος Δήμος, πρωτοβουλίες για την καθιέρωση επίσημης εορτής της νήσου *Μήλου*, με πιο ενδεδειγμένη την ημέρα που εορτάζεται η *Κυριακή των Αγίων Πάντων*, δ) συμβάλλουν στην εφαρμογή των ισχυουσών διεθνών συμβάσεων για την Πολιτιστική Κληρονομιά και ιδιαίτερα της *Συμβάσεως για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης*, που υπεγράφη στη *Granada.*

από σημαντικούς περιορισμούς (πολεοδομικούς, ασκήσεως εμπορικών δραστηριοτήτων κ.λπ.), ήτοι από περιστολή των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, σε μια εκτεταμένη περιοχή, επίκεντρο της οποίας είναι τα οικεία χριστιανικά μνημεία.

1.2.1 Συμπεράσματα αναφορικά με τη συμβολή της νομολογίας στην βελτίωση των κανόνων Δικαίου για τους παραδοσιακούς οικισμούς και τα διατηρητέα κτίρια οριοθετούμενα ως κύρια στοιχεία του Πολιτιστικού περιβάλλοντος

Η προστασία του περιβάλλοντος στο Εθνικό Δίκαιο θεμελιώνεται μέσα από τους κανόνες Δικαίου καθώς επίσης τις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις που έχουν κυρωθεί από τη χώρα μας. Αρχικά, το Εθνικό Δίκαιο, κρίνεται επαρκές, το ζητούμενο όμως είναι η ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του από τη Διοίκηση και τους διοικούμενους, με το πρόβλημα να εστιάζεται αφενός στην ανυπαρξία μιας ενιαίας Εθνικής κωδικοποίησης όλων των κανόνων Δικαίου που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και αφετέρου στην επικάλυψη (σύγχυση) που δημιουργείται μεταξύ των συναρμόδιων φορέων προστασίας. Τα δύο αυτά ζητήματα που αναφύονται θα διερευνήσουμε διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Οι αποφάσεις των Δικαστηρίων και ιδιαίτερα του ΣτΕ, συνέβαλλαν σε μεγάλο ποσοστό στη βελτίωση ή και την τροποποίηση του νομοθετικού πλαισίου αλλά κυρίως στην υπόδειξη τρόπων ορθής ερμηνείας και εφαρμογής του. Εξάλλου ο ρόλος τους εντοπίζεται ακριβώς στο να συγκεκριμενοποιήσουν και οριοθετήσουν όσα η Διεθνής επιστημονική και νομική κοινότητα υποστηρίζει. Η δομή της εκάστοτε απόφασης αλλά κυρίως ο τρόπος με τον οποίο εξετάζει το κάθε ζήτημα, είναι σαφές ότι προσανατολίζεται στην απονομή ουσιαστικής προστασίας στα περιβαλλοντικά ζητήματα, είτε αφορούν το φυσικό είτε το δομημένο είτε το πολιτιστικό περιβάλλον. Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των ζητημάτων που ανακύπτουν από την κατασκευή έργων που έχουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις, απαιτείται η εξεύρεση ουσιαστικών και βιώσιμων λύσεων.

Μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ διαμορφώθηκαν ορισμένες από τις βασικότερες Αρχές για την προστασία του περιβάλλοντος, οι οποίες έχουν πλέον ενσωματωθεί στην νομοθεσία της χώρας μας.

Αρχικά η νομολογία προσδιόρισε τον μικτό χαρακτήρα του δικαιώματος στο περιβάλλον, καθώς αυτό φέρει στοιχεία **ατομικού, πολιτικού και κυρίως**

κοινωνικού δικαιώματος. Η σημασία του ως άνω χαρακτηρισμού έγκειται στην οριοθέτηση της δέσμευσης των εξουσιών που το εν λόγω δικαίωμα παρέχει στον φορέα του. Στοιχειοθετείται, κατά συνέπεια έννομο συμφέρον για περιβαλλοντικά ζητήματα και σε μεμονωμένους πολίτες. Μέσω της τροποποίησης που επέφερε το ΣτΕ για το ζήτημα αυτό, διευρύνθηκε η θέση της νομολογίας που το δικαιολογούσε αρχικά μόνο σε νομικά πρόσωπα ή σε ομάδες προσώπων[176]. Συνεπώς, αναγνωρίζεται και προστατεύεται το **περιβαλλοντικό κεκτημένο** ως ο απαραβίαστος πυρήνας του δικαιώματος στο περιβάλλον.

Ορισμένες από τις βασικές Αρχές που διαμορφώθηκαν μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ, όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος είναι οι ακόλουθες:

Η **Αρχή της Αειφόρου ανάπτυξης** (βιώσιμης ανάπτυξης) εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη μέσω της νομολογίας. Το ΣτΕ προέβη στην αναγνώριση της Αρχής της Αειφορίας ως συνταγματικά κατοχυρωμένης Αρχής, με τις Αποφάσεις της Ολομέλειας του Ε΄ Τμήματος ερμηνεύοντας το άρθρο 24 του Συντάγματος. Η Αρχή της Αειφόρου ανάπτυξης εμπεριέχει και τις εξής επιμέρους Αρχές όπως αυτές εδραιώθηκαν μέσα από την νομολογιακή πρακτική:

1)Η **Αρχή της Δημόσιας οικολογικής τάξης**, σύμφωνα με την οποία η βιώσιμη ανάπτυξη υπάγεται στην ευθύνη του Κράτους μέσω ενός υποχρεωτικού συστήματος ελέγχου με σκοπό το γενικό συμφέρον της παρούσας γενεάς αλλά και των επόμενων.

2)Η **Αρχή της απαγόρευσης κάθε περαιτέρω μείωσης ή υποβάθμισης του φυσικού κεφαλαίου.**

3)Η **Αρχή του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων.** Η αρχή αυτή σχετίζεται με τον αριθμό των ειδών ή μονάδων είδους που μπορούν να συντηρηθούν στο διηνεκές από ένα οικοσύστημα χωρίς αυτό να υποβαθμιστεί. Αποτελεί έναν περιορισμό στην ανάπτυξη των οικοσυστημάτων και ιδίως του δομημένου περιβάλλοντος, καθώς **η φέρουσα**

[176]Βλ. **Χρυσανθάκη Χ.**, "*Το έννομο συμφέρον σωματείων σε περιβαλλοντικές υποθέσεις",* Παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις του **ΣτΕ 4664/1997** και **108/1998**, Νόμος και Φύση 1998, σελ. 361 επ. Όσον αφορά την έκταση του εννόμου συμφέροντος για την παροχή της δικαστικής προστασίας η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας εμφανίζεται σαφώς πιο προωθημένη εκείνης του ΔΕΚ βλ. σχετικά **Τροβά Ε.**, *"Οι τομές για το περιβάλλον"*, όπ. ανωτ. σελ. 123, Βλ. **Πρεβεδούρου Ε.**, *"Η εξουσία ασκήσεως προσφυγής ακυρώσεως κατά το άρθρο 173"*, 4ο εδάφιο της Συνθήκης Ε.Κ. σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος, Περιβάλλον και Δίκαιο 1998, σελ. 205 επ.

ικανότητα σηματοδοτεί το απαραβίαστο όριο της ανάπτυξης τους αναγνωρίστηκε ρητώς από τη νομολογία του ΣτΕ.

4)Η **Αρχή της αποκατάστασης του διαταραχθέντος οικοσυστήματος** αποτρέποντας τη μείωση του φυσικού κεφαλαίου.

5)Η **Αρχή της προστασίας της βιοποικιλότητας**, η οποία θεωρείται απαραίτητη για την διατήρηση της ευστάθειας των οικοσυστημάτων.

6)Η **Αρχή της προστασίας της κοινής φυσικής Κληρονομιάς**, με την οποία επιδιώκεται η διασφάλιση της άγριας φύσης, καθώς αυτή αποτελεί τον ζωτικό πυρήνα του φυσικού κεφαλαίου

7)Η **Αρχή της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων**, δηλαδή εκείνη που δεν επιφέρει μεγάλη επιβάρυνση και ένταση του περιβάλλοντος είτε λόγω της εξόρυξης φυσικών πόρων είτε λόγω χρήσεως είτε λόγω αποβλήτων. Κατ΄ εφαρμογή της αρχής αυτής απαγορεύτηκε από τη νομολογία του ΣτΕ η οικιστική ανάπτυξη των δασών ή των δασικών εκτάσεων, καθώς και η κατασκευή και λειτουργία νεκροταφείων, βιομηχανιών, κοινωφελών ιδρυμάτων και πάγιες εγκαταστάσεις παιδικών κατασκηνώσεων.

8)Η **Αρχή της χωρονομίας.** Η αρχή αυτή χρησιμοποιήθηκε από τη νομολογία του ΣτΕ αφενός για την προσωρινή αποδοχή της χρήση των θεσμοθετημένων μέσων πολεοδομικού σχεδιασμού για την άσκηση χωροταξικής πολιτικής, όπως η ΖΟΕ και ΓΠΣ, και αφετέρου ως μοχλός πίεσης της εκτελεστικής εξουσίας προκειμένου να θεσμοθετηθούν και να υλοποιηθούν αμιγώς χωροταξικά μέσα σχεδιασμού.

9)Η **Αρχή της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς**, με την οποία επιδιώκεται η σταθερή συνέχεια των ανθρωπογενών οικοσυστημάτων και ο ποιοτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας έχει δεχθεί ότι η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δεν περιορίζεται από τις διατάξεις προστασίας του άρθρου 17 του Συντάγματος. Η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ανάγεται μέσα από τις Αποφάσεις αυτές σε πρώτιστη υποχρέωση του κράτους, το οποίο ως θεματοφύλακας επιβάλλεται να λαμβάνει όλα τα μέτρα, ώστε να παραδοθεί στις επόμενες γενιές ζωντανή η παρακαταθήκη του παρελθόντος. το ΣτΕ με τη νομολογία του επέβαλλε την εκπόνηση ΜΠΕ, πριν την εκτέλεση ενός έργου με στόχο την περιβαλλοντική προστασία.

10)Η **Αρχή του πολεοδομικού κεκτημένου**. Η θέση του ΣτΕ όσον αφορά τις πολεοδομικές διατάξεις, που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος συνίσταται

στο ότι οι πολεοδομικές διατάξεις μπορούν να τροποποιηθούν μόνον εφόσον εισάγεται με αυτές βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων και δεν υπάρχει περαιτέρω επιβάρυνση του περιβάλλοντος. Σε περίπτωση υποβάθμισης τους, οι εν λόγω τροποποιήσεις κρίνονται από τον ακυρωτικό δικαστή ως αντισυνταγματικές και ανεφάρμοστες. Έτσι, με τον τρόπο αυτό διαμορφώθηκε, η Αρχή του πολεοδομικού κεκτημένου.

11)Η **Αρχή της προστασίας του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος**, μέσω της ισόρροπής κατανομής των παραγωγικών δραστηριοτήτων, με σκοπό την ανατροπή της παρακμής των σύγχρονων οικισμών, ιδίως των μεγαλουπόλεων, επαναφέροντας των ποιότητα ζωής στην πόλη. Η βιωσιμότητα του αστικού περιβάλλοντος αναλύεται σε οκτώ επιμέρους βασικούς κανόνες : 1) Την ένταξη της ίδρυσης και επέκτασης των οικισμών στη σχεδίαση του οικιστικού υποσυστήματος του αντίστοιχου χωροταξικού σχεδίου ώστε να ελέγχεται η κερδοσκοπία της γης και η άναρχη δόμηση, 2) Τον ορθολογικό σχεδιασμό, συνδυάζοντας τη λειτουργικότητα του οικισμού με τους καλύτερους δυνατούς όρους διαβίωσης, 3) Την απαγόρευση επιδείνωσης των όρων δομήσεως, 4) Την αναχαίτιση της περαιτέρω ανάπτυξης των μεγαλουπόλεων και κατά συνέπεια στην απαγόρευση της καθοιονδήποτε τρόπο επέκτασης των οικείων σχεδίων πόλεων, 5) Την κατά προτεραιότητα βελτίωση των υποβαθμισμένων περιοχών των μεγαλουπόλεων, 6) Τη διασφάλιση επαρκών ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων, 7) Τη διασφάλιση του αστικού πρασίνου ως της ελάχιστης βιόσφαιρας, η οποία κρίνεται απαραίτητη για την υγεία των κατοίκων των πόλεων και 8) Τη βιώσιμη συγκοινωνία στην πόλη, σύμφωνα με την οποία αποκλείονται από τον χωροταξικό σχεδιασμό οι αποσπασματικές και προγραμματικές επεμβάσεις και απαιτείται προέγκριση χωροθέτησης.

12)Η **Αρχή της προστασίας του ιδιαίτερου φυσικού κάλλους**, το οποίο συνδέεται με την ποιοτική ανάπτυξη.

13)Η **Αρχή της καθιέρωσης της οικολογικής συνείδησης των ανθρώπων** ως πραγματικής εγγύησης του συνολικού συστήματος ελέγχου.

Στην νομολογία του ΣτΕ οι **παραδοσιακοί οικισμοί** οριοθετήθηκαν και συγκατελέγησαν στα στοιχεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Με την οριοθέτηση τούτη των παραδοσιακών οικισμών ως στοιχεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιδιώκεται η σταθερή συνέχεια των ανθρωπογενών οικοσυστημάτων και ο ποιοτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Η νομολογία αναφορικά με την προστασία των

παραδοσιακών οικισμών υπήρξε ανέκαθεν υπέρ μιας συνδυαστικής προστασίας του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στο πλαίσιο ενός συνολικού σχεδιασμού λόγω της αλληλεπίδρασης και της αλληλεξάρτησης τους. Έχει θεσπίσει δε την καταγραφή, αξιολόγηση και οριοθέτησή τους με Προεδρικό Διάταγμα. Επίσης, έχει θεσμοθετήσει τον χαρακτηρισμό τους, καθώς και τον καθορισμό ειδικών όρων και περιορισμών δομήσεως στους παραδοσιακούς οικισμούς (**Αρχή του καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης**), οι οποίοι αποσκοπούν στη διατήρηση και ανάδειξή τους χωρίς να αλλοιώνεται ή να υποβαθμίζεται ο χαρακτήρας τους και δεν επιτρέπεται να είναι δυσμενέστεροι από εκείνους που ίσχυαν προηγουμένως. Η προστασία αυτή εκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη των οικισμών, η οποία είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη και ανάδειξη της φυσιογνωμίας τους. Η προστασία των παραδοσιακών οικισμών έγκειται στον ορθολογικό σχεδιασμό ώστε να εναρμονίζεται το φυσικό με το οικιστικό περιβάλλον[177].Όσον αφορά δε την ανάπτυξη των τουριστικών καταλυμάτων σε χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς ή σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή σε οποιονδήποτε άλλο τόπο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και εντάσσεται στην ιδιαίτερη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, θα πρέπει να εκτελείται βάσει της **Αρχής του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων.** Η Αρχή αυτή σχετίζεται με τον αριθμό των ειδών ή μονάδων είδους που μπορούν να συντηρηθούν στο διηνεκές από ένα οικοσύστημα χωρίς αυτό να υποβαθμιστεί.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, έχει επίσης διαμορφώσει μια εξαιρετικά πρωτοποριακή νομολογία σχετικά με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε σχέση με την προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Πρόκειται για μια εγγενής σύγκρουση δύο συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, του δικαιώματος στο περιβάλλον και του δικαιώματος στην ιδιοκτησία[178]. Ως αυτοτελές δικαίωμα, το δικαίωμα στο περιβάλλον σε πολλές περιπτώσεις έρχεται σε

[177]Επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης και υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος(απόφαση Δίκη - πιλότος 1971/2012 για την τακτοποίηση των ημιυπαιθρίων και άλλων χώρων), το δικαστήριο δέχτηκε ότι δεν παρέχεται η δυνατότητα έκδοσης νέας οικοδομικής άδειας για προσθήκη ή επέκταση κτιρίου καθ΄ υπέρβαση των ισχυόντων όρων δόμησης καθώς μια τέτοια ρύθμιση επιφέρει επιδείνωση των όρων δόμησης και υποβάθμιση του υπάρχοντος οικιστικού περιβάλλοντος.

[178]Βλ. **Βενιζέλου Ευ.,** *"Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων",* Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 79 επ., Βλ. **Δρόσου Γ.**, "*Συνταγματικοί περιορισμοί της Ιδιοκτησίας και αποζημίωση"*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997 σελ. 131 επ.

αντιπαράθεση με το δικαίωμα στην ιδιοκτησία. Στην περίπτωση αυτή έχουμε την πραγματική και νομική συρροή, δύο αυτοτελών και αυτόνομων δικαιωμάτων που δημιουργεί εντάσεις ή και συγκρούσεις στο εσωτερικό του Συντάγματος. Οι εντάσεις αυτές επιλύονται από τον δικαστή με τη συλλογιστική της ad hoc στάθμισης των αντιτιθέμενων συμφερόντων με στόχο την πρακτική εναρμόνιση των αντιστοίχων συνταγματικών διατάξεων, μέσω της οριοθέτησης των πεδίων εφαρμογής τους[179].

Στη νομολογία του ΣτΕ επιβεβαιώνεται η θέση ότι χωρίς να δηλώνεται ρητά, πως το δικαίωμα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς υπερισχύει του δικαιώματος της ιδιοκτησίας αφού κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς την αντίληψη περί τυπικής ισοδυναμίας των συνταγματικών διατάξεων, ωστόσο εν τοις πράγμασι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών εμφανίζεται να διαθέτει αυξημένη βαρύτητα στην ιεραρχία των συνταγματικά προστατευομένων συμφερόντων, τείνοντας να αναλαμβάνει prima facie υπεροχή κατά τη διαδικασία στάθμισης[180].

Η νομολογιακή πρακτική, για επιβολή οποιασδήποτε απαγόρευσης χάριν της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος, συνοδεύθηκε από την αναγνώριση του δικαιώματος αποζημίωσης του ιδιοκτήτη. Η αναγνώριση αυτή θεμελιώθηκε απευθείας από το Σύνταγμα[181]. Συνεπώς, επίμαχο ζήτημα δεν συνιστά πλέον η στάθμιση μεταξύ του ιδιωτικού συμφέροντος για προστασία της ιδιοκτησίας και της προστασίας του περιβάλλοντος καθαυτή - πρόβλημα που φαίνεται στην πράξη να έχει λυθεί a priori - αλλά ο επιμερισμός του οικονομικού κόστους μεταξύ του θιγόμενου ιδιοκτήτη και του Δημοσίου[182].

Εν κατακλείδι, η συνταγματική ρύθμιση της σχέσης μεταξύ προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος και του δικαιώματος της ιδιοκτησίας αφενός διευκόλυνε την εκδήλωση ενός έντονου δικαστικού ακτιβισμού και αφετέρου οδήγησε στην αποτύπωση μιας τάσης για a priori ιεράρχηση των επίμαχων συνταγματικών αγαθών, καταλήγοντας στην υπεροχή της περιβαλλοντικής προστασίας. Ταυτόχρονα, η

---

[179]Βλ. **Μανιτάκης Α**., *"Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της Συνταγματικότητας*", εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 285 επ.

[180]Βλ. **Alexy R.,** "*Theorie der Grundgrhecte"*, Frankfurt a. M. 1986 σελ.309 επ.

[181]Πρβλ. **ΣτΕ 3146/1986, 2182/1994**, Νόμος και Φύση 1995 σελ. 523 επ. και τις παρατηρήσεις των **Μενουδάκου Κ.,** *"Προστασία του Περιβάλλοντος"* , οπ. ανωτ., σελ. 16 επ.

[182]Βλ. **Μανιτάκης Α**., *"Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της Συνταγματικότητας*", Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 1994 σελ. 41 επ., Ασφαλώς σημαντική εν προκειμένω είναι επίσης η εφαρμογή της αναλογικότητας, Βλ. **Καράκωστα Ι.,** οπ. ανωτ. σελ 126-127.

νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας αξιοποίησε στο έπακρο τις ερμηνευτικές δυνατότητες που προσφέρει το άρθρο 24 του Συντάγματος προκειμένου να καλύψει τα κενά εξαιτίας της καθυστέρησης ψηφίσεως των νόμων και των ατελειών της παρωχημένης κοινής νομοθεσίας καθώς και τις δυσλειτουργίες της περιβαλλοντικής Διοίκησης.

Κεφάλαιο Β΄

"Η ανάγκη διαμόρφωσης ενός θεσμικού πλαισίου ως παράγοντα βιώσιμης ανάπτυξης για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς"

2.1 Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων - Η προβληματική λειτουργία

Γενικό θεσμικό πλαίσιο παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων

Με τον όρο Αρχιτεκτονική Κληρονομιά[183], εννοούμε την μορφή εκείνη του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η οποία συνδέεται με τον χώρο και αποτελεί την μαρτυρία της ατομικής και συλλογικής εξέλιξης του (κτίρια και οικισμοί). Η έννοια της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς δεν αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο Έθνος αλλά αποσυνδέεται από αυτό και συνέχεται αποκλειστικά δια μέσου του χρόνου με το χώρο[184]. Στη μελέτη τούτη, θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση των διατηρητέων κτιρίων - μνημείων και στους παραδοσιακούς οικισμούς. Ως παραδοσιακός οικισμός νοείται κάθε ομοιογενές σύνολο αστικών ή αγροτικών κατασκευών, το οποίο λόγω του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού, κοινωνικού, καλλιτεχνικού ή ιστορικού ενδιαφέροντος του είναι άξιο κρατικής προστασίας. Ως διατηρητέα κτίρια χαρακτηρίζονται μεμονωμένα κτίρια, τμήματα ή συγκροτήματα κτιρίων σε συνδυασμό με στοιχεία του περιβάλλοντος χώρου τους, λόγω της ιδιαίτερης

---

[183]Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά περιλαμβάνει τα προϊόντα της δραστηριότητας όλων των Εθνών ή θρησκευτικών κοινοτήτων που άφησαν τα ίχνη τους σε κάποια περιοχή της Ελληνικής επικράτειας (Ρωμαίων, Βενετών, Γενουατών, Ιωαννιτών ιπποτών, Οθωμανών, Καθολικών, Μουσουλμάνων, Ισραηλιτών), Βλ. **Ρόζος Ν.**, *"Προβλήματα προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο Νομό Κυκλάδων",* περιοδικό Νόμος και Φύση, τεύχος 3/2008 , σελ. 570.

[184] Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** *"Προστασία των πολιτιστικών αγαθών",* οπ. ανωτ. σελ. 18-19.

ιστορικής, καλλιτεχνικής, επιστημονικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής σημασίας και φυσιογνωμίας τους.

Όσον αφορά τον αρμόδιο τομέα Δημόσιας Διοίκησης, που ασχολείται με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, παρατηρείται συναρμοδιότητα αλλά και επικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ των Υπουργείων. Ανάλογα με το θέμα ή τη γεωγραφική περιοχή υπεύθυνοι φορείς προστασίας είναι το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ), το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (σημερινό Υ.Π.ΕΝ. πρώην ΥΠ.ΧΩ.Δ.Ε), το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής (πρώην Εμπορικής Ναυτιλίας Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής) και το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης.

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας **παραδοσιακών οικισμών** και **διατηρητέων κτιρίων** στηρίζεται στις συνταγματικές διατάξεις της Εθνικής νομοθεσίας και τα λοιπά εθνικά νομοθετήματα καθώς και στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις.

Συνταγματική προστασία

Η **Συνταγματική προστασία** των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων στηρίζεται στο **άρθρο 24 του Συντάγματος** και ιδίως στις παρ. 1, 2 και 6 μετά την τελευταία αναθεώρηση (2008)[185], το οποίο αναφέρεται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Η διάκριση του περιβάλλοντος σε διάφορες μορφές όπως φυσικό, πολιτιστικό, οικιστικό κ.α., οδηγεί στη γενική ή αυξημένη κρατική προστασία τους. Η παρ. 1 του άρθρου 24 παρέχει γενική συνταγματική και ενιαία προστασία στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, όπου στο δεύτερο υπάγεται η Πολιτιστική Κληρονομιά. Συνεπώς, από το άρθρο 1 απορρέει η γενική συνταγματική προστασία της

[185] *"1.Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της Αρχής της Αειφορίας..." 2. Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης... 6. Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών...".*

Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι, πριν την αναθεώρηση του 2001 η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, τελούσε υπό την προστασία του κράτους, ενώ μετά από αυτήν και μέχρι σήμερα με την συνταγματική κατοχύρωση του περιβάλλοντος ως ατομικού δικαιώματος, η προστασία του και κατ΄ επέκταση των παραδοσιακών οικισμών αποτελεί και δικαίωμα κάθε πολίτη[186].

Η Διεθνής πολιτική για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και ειδικότερα των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων

Σε Διεθνές επίπεδο πρωτοποριακή υπήρξε, όπως προαναφέρθηκε στο οικείο κεφάλαιο, η ***Σύμβαση της Granada*** το 1985 *για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης,* η οποία κυρώθηκε και ισχύει ως εσωτερικό Δίκαιο με το ν. 2039/2002, αλλά και όλες οι ιδρυτικές Συνθήκες όπως διεξοδικά αναλύθηκαν.

Η Ευρωπαϊκή προστασία των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων

Η Ευρωπαϊκή πολιτική σχετικά με την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και ειδικότερα των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων. Η Ε.Ε. δεν έχει αναπτύξει μια δεσμευτική Κοινοτική πολιτική για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, η οποία να εξασφαλίζει την εναρμόνιση των σχετικών νομοθετικών διατάξεων των κρατών μελών. Ένας από τους στόχους της ***Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Maastricht***(1992), είναι και η προστασία της κοινής

[186]Στη παρ. 2 του άρθρου 24 απευθύνονται επιταγές στη Διοίκηση για τη ρύθμιση της χωροταξικής και πολεοδομικής ανάπτυξης της Χώρας βάσει ενός ορθολογικού σχεδιασμού. Το πολιτιστικό περιβάλλον και ειδικότερα η Πολιτιστική Κληρονομιά συνδέονται άμεσα με τον χώρο και λαμβάνονται υπόψη από τον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό. Υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ Πολιτιστικής Κληρονομιάς και σχεδιασμού, αφού η Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελεί αντικείμενο του σχεδιασμού και ο σχεδιασμός πρέπει να έχει στόχο την προστασίας της. Η προστασία αυτή, σύμφωνα και με τη νομολογία της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκτείνεται στο διηνεκές. Η αυξημένη συνταγματική προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δεν εφαρμόζεται και στο οικιστικό περιβάλλον. Η κρατική προστασία των οικιστικών πολιτιστικών αγαθών δεν εκτείνεται στο διηνεκές. Η διαφορά αυτή είναι εμφανής στις περιπτώσεις απαλλοτριώσεων. Για παράδειγμα, όταν ένα ακίνητο δεσμεύεται (απαλλοτριώνεται) για την προστασία ενός μνημειακού η παραδοσιακού πολιτιστικού αγαθού, η δέσμευση αυτή δεν μπορεί να αρθεί, λόγω της κρατικής υποχρέωσης προστασία του στο διηνεκές. Αντίθετα, αν ένα ακίνητο δεσμεύεται για την διάσωση ενός οικιστικού πολιτιστικού αγαθού (π.χ. ενός κοινόχρηστου χώρου), τότε είναι δυνατή η μελλοντική άρση της δέσμευσης. Η προστασία δηλαδή σε αυτή την περίπτωση μπορεί να είναι και προσωρινή. Επίσης, μεταξύ κτισμάτων που δικαιούνται γενικής προστασίας και ειδικής - αυξημένης προκρίνονται πάντοτε τα τελευταία.

Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς και η διαφύλαξη της πολιτιστικής πολυμορφίας[187]. Οι σημαντικότερες δράσεις της Ε.Ε. σε αυτόν τον τομέα εγκαινιάζονται με το επιχειρησιακό πρόγραμμα *"Πολιτισμός 2000"* το οποίο εκτείνεται και στη νέα προγραμματική περίοδο *"Πολιτισμός 2007 -2013"*. Την ίδια κατεύθυνση είχε και το 6ο πρόγραμμα - πλαίσιο *"Διατήρηση και ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς"* στα πλαίσια δράσης της Επιτροπής με τίτλο *"Information Society Technologies"*.

Η μέριμνα για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος ως συνιστώσα διατρέχει οριζόντια όλες τις Κοινοτικές πολιτικές ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, είναι η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ[188] όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 97/11/ΕΚ[189], η οποία ορίζει, ότι για τον προγραμματισμό κάθε Κοινοτικού έργου πρέπει να συνυπολογίζονται οι επιπτώσεις σε στοιχεία της Πολιτιστικής και Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Επιπροσθέτως, με το Ευρωχωροταξικό Σχέδιο (ΣΑΚΧ 1999) καθιερώνεται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η εναρμόνιση του χωρικού σχεδιασμού με τις Αρχές της Αειφορίας και της Βιώσιμης ανάπτυξης. Βάσει αυτού μεταξύ των κύριων στόχων ενός στρατηγικού χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού είναι η προστασία και ορθολογική διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος[190].

---

[187]Πιο αναλυτικά στο άρθρο 151 της ΣΕΚ καθορίζονται τα εξής : α) Η Κοινότητα ενισχύει την πολιτιστική ανάπτυξη των κρατών μελών με σεβασμό στην εθνική και περιφερειακή πολυμορφία, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή Πολιτιστική Κληρονομιά β) η δράση της Κοινότητας αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και στη διατήρηση, ανάδειξη, προβολή και προστασία την Πολιτιστικής Κληρονομιάς γ) προωθείται η συνεργασία με Διεθνείς οργανισμούς, ενώ λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις των κοινοτικών πολιτικών στην Πολιτιστική Κληρονομιά.

[188]Πρβλ. ΕΕL 073/14.03.1997.

[189]Πρβλ. L 175/40/05.07.1985.

[190]Ταυτόχρονα η ΕΕ υποστηρίζει πολλές δραστηριότητες σε συνεργασία και με Διεθνείς οργανισμούς. Έχει θεσπίσει για παράδειγμα σε ετήσια βάση τα βραβεία *Europa Nostra* στον τομέα της συντήρησης και ανάδειξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Παρέχοντας χρηματική επιχορήγηση 150.000 ευρώ ενισχύει καινοτόμες πρωτοβουλίες και βέλτιστες πρακτικές όπως για παράδειγμα η καθιέρωση του θεσμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Κληρονομιάς (κοινή δράση της Επιτροπής και του Συμβουλίου) κατά τη διάρκεια των οποίων το κοινό μπορεί να επισκεφτεί μνημεία, τα οποία είναι κλειστά όλο τον υπόλοιπο χρόνο. Σημαντικός είναι επίσης ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης μέσω του οποίου παρέχονται 125.000 ευρώ για την ανάδειξη, αναστήλωση και συντήρηση μνημείων. Τέλος σε συνεργασία με Διεθνείς οργανισμούς προωθεί σημαντικές δράσεις όπως το πρόγραμμα χωρικού σχεδιασμού ARCHI - MED, το σχέδιο αρχειοθέτησης μνημείων AREA κ.ο.κ.

Πρωτοβουλίες, αναλαμβάνουν όμως και άλλα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Με πρωτοβουλία του Προέδρου της Επιτροπής Πολιτισμού και Παιδείας έγινε δεκτή μια εισήγηση σχετικά με την αναγκαιότητα ειδικής μέριμνας για την προστασία της φυσικής και Αρχιτεκτονικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς της υπαίθρου και των νησιωτικών περιοχών της Ευρώπης. Βάσει του κειμένου, κατά την άποψη των ευρωβουλευτών, ιδιαίτερη έμφαση και μέριμνα πρέπει να δοθεί στην διατήρηση, αναστήλωση και αξιοποίηση μικρών παραδοσιακών οικισμών. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εξής : α) Η συστηματική μελέτη της Κληρονομιάς της υπαίθρου, β) Η επεξεργασία κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου σε Ευρωπαϊκό επίπεδο για την προστασία της Κληρονομιάς αυτής, στο οποίο να περιλαμβάνεται η παροχή κινήτρων για την συντήρηση παραδοσιακών κτιρίων και οικιστικών συνόλων και η διασφάλιση της συμβατότητας των νέων οικοδομικών δραστηριοτήτων με το ιστορικά δομημένο περιβάλλον και τα τοπικά αρχιτεκτονικά πρότυπα, γ) Η οικονομική βοήθεια για την αναπαλαίωση τοπικών μνημείων, δ) Η μέριμνα, ώστε οι αναστηλωτικές παρεμβάσεις στους παραδοσιακούς οικισμούς να είναι συνολικές και να αποσκοπούν στην αποκατάσταση των πρωτογενών αρχιτεκτονικών μορφών, με ορθή χρήση των νέων υλικών και ενσωμάτωση των σύγχρονων εξοπλισμών στις παραδοσιακές κατασκευές, ούτως ώστε να μην αλλοιώνεται ο χαρακτήρας τους, ε) Η διατήρηση της τοπικής τεχνογνωσίας. Οι ευρωβουλευτές επίσης καλούν τα κράτη μέλη και τις περιφερειακές και Τοπικές Αρχές να παρέχουν κατά περίπτωση κίνητρα για τη μερική ή ολική κατεδάφιση, αλλά και την ανάπλαση ασύμβατων κατασκευών, οι οποίες αλλοιώνουν τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του οικισμού ή της περιοχής στην οποία βρίσκονται ή δεν εντάσσονται αρμονικά στο φυσικό περιβάλλον και στον υφιστάμενο οικιστικό ιστό. Τα κράτη μέλη θα πρέπει επίσης να προωθούν την προστασία και τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής τους Κληρονομιάς μέσω των διαρθρωτικών Ταμείων καθώς επίσης και μέσω υφιστάμενων Κοινοτικών πρωτοβουλιών[191]. Η Ολομέλεια καλούσε την Επιτροπή στο πλαίσιο κυρίως των πολυετών σχεδίων συνεργασίας του προγράμματος *"Πολιτισμός 2007-2013"* να δώσει τη δυνατότητα σε δίκτυο οργανισμών, αποτελούμενα από εταίρους από διαφορετικά κράτη μέλη, να υλοποιήσουν πολυετή σχέδια για την προβολή καλά διατηρημένων παραδοσιακών

[191]Κοινοτικές πρωτοβουλίες *Leader, Urban ll, Interreg III* οι οποίες στην επόμενη περίοδο θα ενσωματωθούν στα νέα χρηματοδοτικά μέσα.

οικισμών, ενδεχομένως και με πληθυσμό μικρότερο των χιλίων κατοίκων. Τέλος, οι ευρωβουλευτές επίσης καλούσαν την Επιτροπή να δημιουργήσει, μια νέα κατηγορία βραβείου για την καλύτερη συνολική αναστήλωση ενός παραδοσιακού οικισμού. Με τον τρόπο αυτό εδόθη κίνητρο σε οικισμούς, που έχουν διατηρήσει το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος της αρχιτεκτονικής τους φυσιογνωμίας να καταβάλλουν προσπάθειες να το αναδείξουν[192].

Στη συνέχεια στο πλαίσιο ενίσχυσης του Πολιτισμού δημιουργήθηκε το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα *"Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020"* υποπρόγραμμα *"Πολιτισμός"*. Το ως άνω πρόγραμμα είναι ένα νέο πρόγραμμα της Ε.Ε. που θα υποστηρίζει τον Ευρωπαϊκό κινηματογράφο, καθώς και τον πολιτιστικό και τον δημιουργικό τομέα, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να αυξήσουν τη συμβολή τους στην απασχόληση και την ανάπτυξη αλλά και θα υποστηρίξει προγράμματα που εγκρίθηκαν με το προηγούμενο πρόγραμμα *"Πολιτισμός"* και δεν πρόλαβαν να ολοκληρωθούν εγκαίρως.

2.1.1 Διατηρητέα κτίρια - μνημεία :

2.1.1.1 Ειδικό θεσμικό πλαίσιο - Διοικητικές διαδικασίες

Τα διατηρητέα, ως πολιτιστικά αγαθά της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, προστατεύονται συνταγματικά από το άρθρο 24 του Συντάγματος. Η κάλυψη αυτή εκτείνεται, πέρα από τις όψεις και την εξωτερική μορφή των κτιρίων : α) στον περιβάλλοντα χώρο, απαραίτητο στοιχείο για την ανάδειξη τους, β) στον εσωτερικό ενδεχομένως και στον κινητό εξοπλισμό τους, εφόσον τεκμηριώνεται η παρουσία ενός αρμονικού και ομοιογενούς συνόλου και γ) στις χρήσεις τους, ειδικά όταν αυτές κρίνονται, ότι χρήζουν προστασίας (για παράδειγμα οι θερινοί κινηματογράφοι των Αθηνών, καθώς επιτελούν την πολιτιστική λειτουργία της ψυχαγωγίας των πολιτών)[193].

Συναρμοδιότητες Υπουργείων λόγω υπαγωγής των διατηρητέων σε διαφορετικά νομικά καθεστώτα

Νομοθετικά, όμως, τα διατηρητέα υπάγονται σε διαφορετικά νομικά καθεστώτα με αποτέλεσμα τη δημιουργία συναρμοδιοτήτων μεταξύ ορισμένων Υπουργείων. Πιο αναλυτικά, όταν ένα κτίριο χρονολογείται πριν το 1830 αποτελεί

[192]Πρβλ. Απόφαση Επιτροπής : Α2-0260/07.09.2006.

[193]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** *"Προστασία των πολιτιστικών αγαθών",* οπ. ανωτ. σελ. 4.

αρχαίο μνημείο, και υπάγεται αποκλειστικά στην αρμοδιότητα του ΥΠ.ΠΟ και το νομικό καθεστώς του στο ν. 3028/2002. Τα ακίνητα μνημεία αυτής της κατηγορίας προστατεύονται αυτοδίκαια από το νόμο χωρίς να απαιτείται η έκδοση σχετικής διοικητικής πράξης[194].

Όταν το κτίριο είναι μεταγενέστερο του 1830 υπάγεται στην αρμοδιότητα του Υ.Π.ΕΝ., προστατεύεται από τις διατάξεις του Γ.Ο.Κ. και μπορεί να κηρυχθεί ως διατηρητέο με σκοπό την ανάδειξη της ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής ή αισθητικής σημασίας του[195]. Ταυτόχρονα, υπάρχει όμως η δυνατότητα ένα νεότερο κτίσμα (μεταγενέστερο του 1830) να θεωρηθεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ ως μνημείο λόγω της ιδιαίτερης ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας του. Στην περίπτωση αυτή, υπάγεται πάλι στις διατάξεις του ν. 3028/2002 και του ΥΠ.ΠΟ, έχει τη αρμοδιότητα κήρυξης του ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου, το οποίο χρήζει ιδιαίτερης προστασίας. Στον ίδιο νόμο, εισάγεται επίσης ο διαχωρισμός μεταξύ των κτιρίων που είναι προγενέστερα των εκάστοτε εκατό τελευταίων ετών (1830-1907) και χαρακτηρίζονται αυτοδίκαια ως μνημεία και εκείνων που χρονολογούνται στον τελευταίο αιώνα (1907-2018), οπότε για τον χαρακτηρισμό τους απαιτείται η επιστημονική τεκμηρίωση της ιδιαίτερης σημασίας τους[196].

2.1.1.2 Συναρμόδια Υπουργεία αναφορικά με την κήρυξη των διατηρητέων κτιρίων :

α) Συναρμοδιότητα ΥΠ.ΠΟ και Υ.Π.ΕΝ.

Τα ιστορικά μνημεία αρμοδιότητας ΥΠ.ΠΟ, κηρύσσονται διατηρητέα μετά από Υπουργική Απόφαση, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Η Υπουργική Απόφαση, στηρίζεται στην εισήγηση της αρμόδιας Κεντρικής ή Περιφερειακής Υπηρεσίας του Υπουργείου και στη γνωμοδότηση του αρμόδιου κατά

[194]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Α.,** *"Παραδοσιακοί οικισμοί και πολιτιστικό περιβάλλον. Διοικητική πρακτική και νομολογία"*. Συνέδριο Ευρωπαϊκού Δημόσιου Δικαίου, Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

[195]Τις σχετικές αρμοδιότητες για τις γεωγραφικές περιοχές του τομέα ευθύνης τους το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. έχει μεταβιβάσει, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια στο Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης και Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής.

[196]Βλ. **Σκουρής Π. - Τροβά Ε.,** *"Προστασία αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*, όπ. ανωτ., σελ. 34.

περίπτωση Συμβουλίου[197]. Τις Περιφερειακές υπηρεσίες του Υπουργείου αποτελούν οι κατά τόπους *Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων* (Ε.Β.Α.) και *Νεότερων Μνημείων* (Ε.Ν.Μ.). Υπεύθυνες κεντρικές υπηρεσίες είναι η *Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων* (Δ.Β.Μ.Α), η *Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς* (Δ.Ν.Σ.Α.Κ.) και η *Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς*(Δ.Ν.Σ.Π.Κ.)[198].Αρμόδια Συμβούλια για τον χαρακτηρισμό είναι τα εξής: **Τοπικά Συμβούλια Μνημείων**[199], συγκροτούνται στην έδρα κάθε Διοικητικής Περιφέρειας και στις νησιωτικές περιοχές, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο. Τα Τοπικά Συμβούλια γνωμοδοτούν μετά από εισήγηση των Περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου. Είναι αρμόδια για τον χαρακτηρισμό διατηρητέων μνημείων όχι μείζονος σημασίας[200]. **Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (Κ.Α.Σ.)** : γνωμοδοτεί για θέματα μείζονος σημασίας που αφορούν αρχαία μνημεία (προγενέστερα του 1830). Οι εισηγήσεις στο Κ.Α.Σ.[201] γίνονται από τις αρμόδιες Διευθύνσεις του

---

[197] Βλ. **Μανιάτης Α.,** "*Θεμελιώδη δικαιώματα και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά: συμβολή στο Διοικητικό Δίκαιο",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010.

[198]Βλ. **Σκουρής Π. - Τροβά Ε.,** όπ. ανωτ., σελ.34.

[198]Υπουργείο Πολιτισμού - Έκτακτο Συνέδριο Συλλόγου Αρχαιολόγων για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, Έργο και λειτουργία μιας Υπηρεσίας για την προστασία των Μνημείων, σήμερα Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Πρακτικά Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Αθήνας.

[199]Αποτελούνται από έντεκα μέλη : α) Ένα Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, β) Τρεις αρχαιολόγους, υπαλλήλους του Υπουργείου Πολιτισμού γ) ένα αρχιτέκτονα, υπάλληλο του Υπουργείου Πολιτισμού δ) Ένα συντηρητή, υπάλληλο του Υπουργείου Πολιτισμού ε) Ένα αρχιτέκτονα, υπάλληλο του Υπουργείου Περιβάλλοντος στ) Τρία μέλη ΔΕΠ Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων ή ερευνητές σε κλάδο που σχετίζεται με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (αρχαιολογία, αρχιτεκτονική, ιστορία της τέχνης κ.οκ.), ζ) Ένα εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων (Κ.Ε.Δ.Κ.Ε).

[200]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Δ**., *"Ο ν. 3028/2002 για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 209.

[201]Βάσει της Υ.Α. ΥΠ.ΠΟ./ΔΟΕΠΥ/ΤΟΠΥΝΣ/14/3698/20.01.2004 το ΚΑΣ, γνωμοδοτεί για τα εξής θέματα: α) Ζητήματα που σχετίζονται με μνημεία, χώρους και τόπους που βρίσκονται σε περισσότερες από μία περιφέρειες στο πλαίσιο της υπερτοπικής αρμοδιότητας, β) Θέματα που αφορούν μείζονες ενέργειες, οι οποίες είναι δυνατόν να επιφέρουν με άμεσο ή έμμεσο τόπο καταστροφή, βλάβη, ρύπανση ή αλλοίωση μείζονος σημασίας της μορφής ακίνητου μνημείου, γ) Μνημεία μείζονος σημασίας, δ) Επεμβάσεις μείζονος σημασίας σε μνημεία ε) Απαλλοτριώσεις στ) Απευθείας αγορά ακινήτου, ζ) Χορήγηση άδειας για κατεδάφιση, η) Κάθε άλλο θέμα ιδιαίτερης σημασίας που παραπέμπεται στο Συμβούλιο από τον Υπουργό Πολιτισμού θ) Χαρακτηρισμό ως μνημείου ακινήτου

Υπουργείου[202]. **Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων** (Κ.Σ.Ν.Μ.): Γνωμοδοτεί για θέματα μείζονος σημασίας που αφορούν νεότερα μνημεία (μεταγενέστερα του 1830)[203] μετά από εισήγηση των αρμόδιων Διευθύνσεων.

Για να είναι νόμιμος ο χαρακτηρισμός πρέπει να τηρηθούν οι διατυπώσεις δημοσιότητας της εισήγησης, με την οποία τεκμηριώνεται η ιδιαίτερη ιστορική σημασία του μνημείου. Στη συνέχεια, εφόσον υπάρχει ενδιαφερόμενος[204], δηλαδή κύριος, νομέας ή κάτοχος, η εισήγηση κοινοποιείται στον ίδιο με τη δυνατότητα υποβολής τυχόν αντιρρήσεων του, εντός προθεσμίας δύο μηνών από την ημερομηνία κοινοποίησης. Εάν δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί η κοινοποίηση, λόγω αδυναμίας της Υπηρεσίας να έλθει σε επαφή με τον ενδιαφερόμενο τότε συντάσσεται

που βρίσκεται σε αρχαιολογικό χώρο ή ιστορικό τόπο ή πάνω σε αρχαίο ι) Για την αναγκαία ολική ή μερική, διαρκή ή προσωρινή άρση της προστασία ακινήτου μνημείου προκειμένου να προστατευθεί άλλο. Στην περίπτωση αυτή συγκροτείται Ειδικό Όργανο από την Ολομέλεια των Συμβουλίων, το Συμβούλιο αποτελείται από δεκαεπτά μέλη : α) Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου ως Πρόεδρος β)Ένας Νομικός Σύμβουλος του Κράτους στο Υπουργείο Πολιτισμού, γ) Γενικό Διευθυντή Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς και το Γενικό Διευθυντή Αναστυλώσεων Μουσείων και Τεχνικών Έργων του Υπουργείου δ) Πέντε αρχαιολόγους προϊστάμενους περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου σε επίπεδο διεύθυνσης ε) Επτά καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές Α.Ε.Ι. ή άλλους έγκριτους επιστήμονες, υπαλλήλους ή μη του ΥΠ.ΠΟ, με σπουδές σε κλάδο που σχετίζεται με την προστασία των αρχαίων μνημείων και χώρων και στ) Ένα αρχιτέκτονα υπάλληλο του Υ.Π.ΕΝ.

[202] Η φύση των θεμάτων για τα οποία γνωμοδοτεί είναι αντίστοιχη αυτών του Κ.Α.Σ. Αποτελείται από τα έξης δεκαπέντε μέλη: α) Το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου ως Πρόεδρο, β) Τον Νομικό Σύμβουλο του Κράτους στο ΥΠ.ΠΟ γ) Το Γενικό Διευθυντή Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς και το Γενικό Διευθυντή Αναστυλώσεων Μουσείων και Τεχνικών Έργων του Υπουργείου δ) Τρείς προϊστάμενους περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου σε επίπεδο διεύθυνσης, με ειδικότητες που αφορούν την προστασία νεότερων μνημείων ε) Έξι καθηγητές Α.Ε.Ι. ή άλλους έγκριτους επιστήμονες υπαλλήλους ή μη του ΥΠ.ΠΟ, με σπουδές σε κλάδο που σχετίζεται με την προστασία νεότερων μνημείων και χώρων, στ) Ένα αρχιτέκτονα, υπάλληλο του ΥΠΕΝ ζ) Ένα αρχιτέκτονα εκπρόσωπο του Τ.Ε.Ε.

[203] Βλ. **Παπαπετρόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 210 επ.

[204]Τα ακίνητα μνημεία τα οποία χρονολογούνται έως και το 1453 ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο και είναι αντικείμενα εκτός συναλλαγής και ανεπίδεκτα χρησικτησίας. Εξαίρεση αποτελούν τα μνημεία θρησκευτικού χαρακτήρα νομικών προσώπων της *Εκκλησίας της Ελλάδας*, των άλλων Εκκλησιών ή άλλων νομικών προσώπων που εκπροσωπούν άλλες θρησκείες. Αντίθετα στα μεταβυζαντινά (1453-1830) και τα νεότερα μνημεία μπορεί να υπάρχει δικαίωμα κυριότητας και σε φυσικά πρόσωπα, πάντα όμως υπό τον έλεγχο του ΥΠ.ΠΟ, Βλ. και **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 49 επ.

ανακοίνωση, η οποία δημοσιεύεται σε μία ημερήσια ή εβδομαδιαία εφημερίδα του Νομού, εντός του οποίου βρίσκεται το εν λόγω ακίνητο ή το τμήμα αυτού[205]. Επιπροσθέτως, η εισήγηση υπό μορφή πρακτικού τοιχοκολλάται στο υπό χαρακτηρισμό ακίνητο. Στην περίπτωση αυτή, η προθεσμία για τον ενδιαφερόμενο, όσον αφορά την υποβολή αντιρρήσεων, αρχίζει από την ημερομηνία δημοσίευσης στην εφημερίδα. Ο κύριος, του υπό χαρακτηρισμό ακινήτου, οφείλει και πριν την έκδοση της σχετικής απόφασης να επιτρέπει στους υπαλλήλους της Υπηρεσίας να το επιθεωρούν, παρέχοντας κάθε σχετική βοήθεια.

Τα αποτελέσματα του χαρακτηρισμού επέρχονται μόνο μετά την κοινοποίηση ή τη δημοσίευση της ανακοίνωσης της εισήγησης στην εφημερίδα. Αίρονται δε, αν η πράξη χαρακτηρισμού δεν δημοσιευτεί μέσα σε ένα έτος. Η πράξη χαρακτηρισμού[206]αποστέλλεται στην αρμόδια Πολεοδομική Υπηρεσία, στον αρμόδιο Δήμο ή Κοινότητα και στο Κτηματολόγιο Α.Ε. Η πράξη του χαρακτηρισμού, δεν είναι προσωρινή, καθώς η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εκτείνεται στο διηνεκές. Επομένως, δεν είναι δυνατή η ανάκληση πράξεων χαρακτηρισμού, ούτε η έκδοση πράξεων αποχαρακτηρισμού, εκτός εάν παρατηρηθεί μη τήρηση των προϋποθέσεων του νόμου.

Ο αποχαρακτηρισμός δηλαδή επιτρέπεται όχι λόγω διαφορετικής εκτίμησης της κατάστασης από την Υπηρεσία αλλά μόνο λόγω πλάνης περί τα πραγματικά περιστατικά. Η απόφαση αποχαρακτηρισμού ενός διατηρητέου μνημείου ακολουθεί την ίδια διαδικασία με την αντίστοιχη του χαρακτηρισμού.

Επίσης, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού είναι δυνατή η ολική ή μερική, διαρκής ή προσωρινή άρση της προστασίας ενός μνημείου χάριν προστασίας ενός

[205]Σε περίπτωση που δεν υπάρχει εφημερίδα σε νομαρχιακό επίπεδο, τότε δημοσιεύεται σε μια ημερήσια ή εβδομαδιαία εφημερίδα των *Αθηνών* ή της *Θεσσαλονίκης* (για την περιοχή της Μακεδονίας - Θράκης).

[206]Με την πράξη χαρακτηρισμού εκτός από την εξωτερική όψη του κτιρίου ενδέχεται να προστατευτούν επίσης : α) Ο περιβάλλων χώρος του είτε λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του είτε γιατί είναι απαραίτητο στοιχείο για την ανάδειξη και την προβολή του κτιρίου (στοιχεία του φυσικού ή ανθρωπογενούς περιβάλλοντος χώρου, όπως αυλές, θυρώματα, κρήνες κ.α), β) Μεμονωμένα στοιχεία πολεοδομικού εξοπλισμού και δικτύων εντός ή εκτός οικισμού (πλατείες, λιθόστρωτα, γέφυρες), γ) Η χρήση του κτιρίου με ή χωρίς επιπρόσθετα κτίσματα εντός ή εκτός οικισμών.

άλλου μνημείου (π.χ. άρση προστασίας νεότερου μνημείου για την ανάδειξη ενός αρχαίου)[207].

Η κατεδάφιση νεότερων μνημείων, προγενέστερων των εκάστοτε εκατό τελευταίων ετών ή η εκτέλεση οικοδομικών εργασιών, για τις οποίες απαιτείται σχετικά άδεια δόμησης, δεν επιτρέπεται χωρίς τη σχετική έγκριση της Υπηρεσίας, ακόμα και αν τα κτίσματα αυτά δεν έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα. Ο ενδιαφερόμενος είναι υποχρεωμένος να γνωστοποιεί στην αρμόδια Κεντρική ή Περιφερειακή Υπηρεσία του Υπουργείου τις προθέσεις του. Ο σχετικός φάκελος υποβάλλεται πλήρης στο Κεντρικό Συμβούλιο, το οποίο γνωμοδοτεί για την χορήγηση ή μη της παραπάνω άδειας. Σε περίπτωση που το Συμβούλιο εξετάζοντας την υπόθεση διαπιστώσει, ότι το ακίνητο έχει κάποια στοιχεία που ενδεχομένως μπορεί να οδηγήσουν στην κατά το άρθρο 6 του ν. 3028/2002 κήρυξη του, τότε αποφασίζει την επιστροφή φακέλων στην αρμόδια Υπηρεσία του ΥΠ.ΠΟ, ούτως ώστε να τεθεί σε εφαρμογή η διαδικασία χαρακτηρισμού του ως διατηρητέου μνημείου. Η σχετική άδεια θεωρείται, ότι έχει δοθεί, αν σε προθεσμία τεσσάρων μηνών δεν έχουν τηρηθεί οι σχετικές προϋποθέσεις δημοσιότητας της εισήγησης της αρμόδιας Υπηρεσίας[208].

Σύμφωνα, με το άρθρο 10 του ν. 3028/2002 *"Απαγορεύεται κάθε ενέργεια σε ακίνητο μνημείο, η οποία είναι δυνατόν να επιφέρει με άμεσο ή έμμεσο τρόπο καταστροφή, βλάβη, ρύπανση, ή αλλοίωση της μορφή του"* [209]. Για κάθε τέτοια ενέργεια απαιτείται απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μετά από γνωμοδότηση του Συμβουλίου. Αρμόδια να γνωμοδοτήσουν είναι τα Τοπικά Συμβούλια εκτός από θέματα μείζονος σημασίας, τα οποία παραπέμπονται στα αντίστοιχα Κεντρικά. Για την αποτελεσματικότερη προστασία διατηρητέων μνημείων, είναι δυνατό να επιβάλλονται συγκεκριμένοι όροι δόμησης καθώς και περιορισμοί στη χρήση και λειτουργία τους, κατά παρέκκλιση κάθε ισχύουσας διάταξης μετά από γνωμοδότηση του αρμόδιου Κεντρικού Συμβουλίου.

---

[207] Βλ. **Πάντος Α.**, "*Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την Πολιτισμική Κληρονομιά κατά θέματα",* τ. Α΄, Ελληνική νομοθεσία, ΥΠ.ΠΟ, Διεύθυνση Αρχείων Μνημείων και Δημοσιευμάτων, Αθήνα, 2001.

[208] Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 47 επ.

[209] Βλ. **Σκουρής Π. - Τροβά Ε.,** όπ. ανωτ., σελ. 119 επ.

Συγκεκριμένες ενέργειες στον περιβάλλοντα χώρο ενός μνημείου[210] εάν, λόγω της απόστασης ή της οπτικής επαφής με αυτό, της μορφολογίας του εδάφους και του χαρακτήρα των εργασιών, υπάρχει κίνδυνος άμεσης ή έμμεσης βλάβης, επιτρέπονται μόνο με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μετά από γνωμοδότηση του αντίστοιχου Συμβουλίου. Και σε αυτές τις περιπτώσεις τα Τοπικά Συμβούλια είναι αρμόδια να γνωμοδοτήσουν, εκτός από επεμβάσεις μείζονος σημασίας, οι οποίες παραπέμπονται στα αντίστοιχα Κεντρικά. Η έγκριση αυτή προηγείται από τις άδειες άλλων Αρχών (π.χ. τις πολεοδομικές υπηρεσίες) και τα στοιχεία της αναγράφονται με την ποινή ακυρότητας σε αυτές. Η έγκριση πρέπει να χορηγείται μέσα σε τρείς μήνες από την υποβολή της αίτησης. Σε περίπτωση, που η Υπηρεσία δεν απαντήσει εντός της προθεσμίας αυτής, η αίτηση θεωρείται ότι έχει εγκριθεί. Με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία των μνημείων είναι δυνατόν να εκδοθεί Προεδρικό Διάταγμα, με απόφαση του ΥΠ.ΠΟ και του Υ.Π.ΕΝ., μετά από γνωμοδότηση των οικείων συλλογικών οργάνων, το οποίο καθορίζει ειδικούς όρους δόμησης. Σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης εργασιών, λόγω άμεσου κινδύνου κατάρρευσης του κτιρίου αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς την έγκριση του Υπουργού μετά από ενημέρωση της αρμόδιας Υπηρεσίας, η οποία διατηρεί το δικαίωμα να τις διακόψει με σήμα της[211].

Όσον αφορά τον κύριο, νομέα ή κάτοχο του διατηρητέου μνημείου ο ν.3028/2002 επιβάλλει συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 11, ο κύριος ή ο νομέας υποχρεούται να εκτελεί άμεσα τις εργασίες συντήρησης, στερέωσης και προστασίας ετοιμόρροπου μνημείου με δική του δαπάνη ακολουθώντας τις υποδείξεις της αρμόδιας Υπηρεσίας του Υπουργείου. Εφόσον ο κύριος ή ο νομέας αδρανεί, τότε υπεύθυνος είναι ο κάτοχος. Εάν η αρμόδια Κεντρική ή Περιφερειακή Υπηρεσία του Υπουργείου κρίνει, ότι οι εργασίες αυτές είναι ανεπαρκείς τότε μπορεί να λάβει τα αναγκαία μέτρα συντήρησης ή στερέωσης του κτιρίου διατηρώντας το δικαίωμα να καταλογίσει το σύνολο της δαπάνης στον υπόχρεο σύμφωνα με τους κανονισμούς εισπράξεων δημόσιων εσόδων. Αντίθετα, το

[210]Στις ενέργειες αυτές περιλαμβάνονται η εκμετάλλευση λατομείου, ο πορισμός οικοδομικών υλικών, η διενέργεια μεταλλευτικών ερευνών και εκμετάλλευση μεταλλείων, η λειτουργία βιομηχανικής, βιοτεχνικής ή εμπορικής επιχείρησης, η τοποθέτηση τηλεπικοινωνιακών ή άλλων εγκαταστάσεων και η επιχείρηση οποιουσδήποτε τεχνικού ή άλλου έργου ή εργασίας.

[211]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 52 επ.

Δημόσιο ή οι Ο.Τ.Α Ά και Β΄ βαθμού, μπορούν να αναλάβουν το σύνολο ή μέρος της σχετικής δαπάνης, συντήρησης, στερέωσης και προστασίας μνημείου, που δεν ανήκει στην κυριότητα τους, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μετά από γνωμοδότηση του Κεντρικού Συμβουλίου, εάν αυτό κριθεί επισκέψιμο από το κοινό, ο κύριος ή ο νομέας δεν είναι υπεύθυνος για τη ζημία που υπέστη και η οικονομική του κατάσταση δεν του επιτρέπει να αναλάβει τη σχετική οικονομική υποχρέωση[212]. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο κύριος, νομέας ή κάτοχος οφείλει να επιτρέπει την πρόσβαση στο κοινό για ορισμένο χρονικό διάστημα και βάσει συγκεκριμένων προϋποθέσεων πάλι με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μετά από γνωμοδότηση του αρμοδίου Κεντρικού Συμβουλίου. Υποχρεούται επίσης, να διευκολύνει τη φωτογράφηση και μελέτη του μνημείου από τους υπαλλήλους της Υπηρεσίας ή ειδικούς ερευνητές στους οποίους έχει χορηγηθεί η σχετική άδεια μελέτης[213].

Στην προστασία των ετοιμόρροπων διατηρητέων μνημείων αναφέρεται αναλυτικά το άρθρο 41 του ν. 3028/2002. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση που ο φέρων οργανισμός του κτιρίου έχει υποστεί εκτεταμένες ζημιές και είναι έτοιμος να καταρρεύσει συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού πενταμελής Επιτροπή (η λεγόμενη Επιτροπή του άρθρου 41)[214]. Όταν η κατάσταση κρίνεται αναστρέψιμη και με την προϋπόθεση ότι διαφυλάσσεται η αυθεντικότητα του μνημείου, η Επιτροπή προτείνει μέτρα, στα οποία περιλαμβάνονται *"Οι αναγκαίες εργασίες για την υποστύλωση, προσωρινή στερέωση του κτιρίου, την αποξήλωση ετοιμόρροπων τμημάτων, τη συλλογή αρχιτεκτονικών μελών, την απομάκρυνση διακοσμητικών στοιχείων που κινδυνεύουν, καθώς και την ασφάλεια των ενοίκων ή των διερχομένων"*.

Σε περίπτωση που η Επιτροπή κρίνει ότι η διατήρηση μνημείου είναι στο σύνολο ή τμηματικά αδύνατη, μπορεί να εισηγηθεί βάσει μελέτης τη μερική ή ολική κατεδάφιση του, για την έγκριση της οποίας απαιτείται Υπουργική Απόφαση ύστερα από γνωμοδότηση του αρμόδιου Κεντρικού Συμβουλίου, αφού έχει προηγηθεί

---

[212]Βλ. **Σπανού Κ.,** *"Η διαμόρφωση των Υπουργείων. Μια θεωρητική προσέγγιση*", περιοδικό Διοικητική Μεταρρύθμιση τεύχος 35, Αθήνα 1988.

[213]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 53 επ.

[214]Η Επιτροπή απαρτίζεται από ένα αρχιτέκτονα, συντηρητή, και πολιτικό μηχανικό, υπάλληλος του ΥΠ.ΠΟ, ένα αρχαιολόγο και ένα ιστορικό ή ιστορικό τέχνης ή δύο αρχαιολόγους σε περίπτωση αρχαίου μνημείου (προγενέστερο του 1830) ή έναν αρχιτέκτονα της οικείας πολεοδομικής Υπηρεσίας και ένα ιστορικό ή ιστορικό τέχνης αν το μνημείο είναι νεότερο (μεταγενέστερο του 1830).

λεπτομερής καταγραφή της μορφής και της σύνθεσης του, πλήρης φωτογράφηση, αποτύπωση και τεκμηρίωση του και έχουν συλλεγεί όλα τα αρχιτεκτονικά μέλη και διακοσμητικά στοιχεία που ανήκουν σε αυτό. Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 41, επείγουσες εργασίες προστασίας ετοιμόρροπων κτιρίων εκτελούνται με μέριμνα και δαπάνη της αρμόδιας Υπηρεσίας (Διεύθυνση Αναστύλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων ή Διεύθυνση Αναστύλωσης Νεότερων και Σύγχρονων Μνημείων)[215]. Επίσης, αν το κτίριο κριθεί κατεδαφιστέο διότι ο ιδιοκτήτης εσκεμμένα το κατέστησε ετοιμόρροπο ή επέτρεψε να καταστεί ετοιμόρροπο τότε είναι δυνατό στη θέση του να ανεγερθεί νέα οικοδομή με την προϋπόθεση να έχει τον ίδιο όγκο και την ίδια ωφέλιμη επιφάνεια με αυτό. Η οικοδομική άδεια εκδίδεται μετά από απόφαση της αρμόδιας Επιτροπής του άρθρου 41[216].

Το Δημόσιο έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει την κυριότητα διατηρητέου μνημείου στην περίπτωση που αυτό κριθεί απαραίτητο για την αποτελεσματικότερη προστασία του. Η κτήση αυτή μπορεί να γίνει είτε με απευθείας εξαγορά, σε περίπτωση συμφωνίας επί του αντιτίμου με την ιδιοκτήτη (ν. 2882/2001), είτε με αναγκαστική απαλλοτρίωση, η οποία κηρύσσεται μόνο υπέρ του Δημοσίου. Η απαλλοτρίωση απαιτεί κοινή απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Υπουργού Οικονομίας, μετά από εισήγηση της αρμόδιας Υπηρεσίας του ΥΠ.ΠΟ. Η εισήγηση πρέπει να περιλαμβάνει την αιτιολογημένη απόρριψη άλλων λύσεων και να περιγράφει τις βασικές αρχές των προτεινόμενων τρόπων διατήρησης του μνημείου. Αν το επιθυμεί ο ιδιοκτήτης είναι δυνατή και η ανταλλαγή με ακίνητο ίσης αξίας του Δημοσίου ή αποζημίωση με άλλο νόμιμο τρόπο. Ένα παράδειγμα είναι η Μεταφορά του Συντελεστή Δόμησης ν. 3044/2002. Με τον τρόπο αυτό ο ιδιοκτήτης μπορεί να μεταφέρει το δικαίωμα δόμησης του ακινήτου σε άλλο ακίνητο ή μέρος του ιδίου. Το ακίνητο από το οποίο μεταφέρεται ο Συντελεστής Δόμησης, ονομάζεται βαρυνόμενο και εκείνο στο οποίο πραγματοποιείται λέγεται ωφελούμενο. Ο θεσμός, όμως της Μ.Σ.Δ., κατέστη προβληματικός από τη στιγμή που κρίθηκε ως αντισυνταγματικός από το ΣτΕ και αυτή τη στιγμή είναι στη ουσία *"ανενεργός"*.

Η Μ.Σ.Δ., θεσπίστηκε για πρώτη φορά στη χώρα μας το 1979 (ν. 880/79). Ο νόμος έδινε το δικαίωμα στους ιδιοκτήτες διατηρητέων να μετατρέψουν τον

[215]Βλ. **Σκουρής Π. - Τροβά Ε.,** όπ. ανωτ., σελ. 167 επ.

[216]Βλ. **Χορομίδης Κ.,** όπ. ανωτ., σελ. 369 επ.

συντελεστή που δεν μπορούσε να αξιοποιηθεί (δηλαδή να χτιστεί, εφόσον ο χαρακτηρισμός ενός διατηρητέου συνεπάγεται τη διατήρησή του ως έχει) σε *"τίτλο"*, τον οποίο ο ιδιοκτήτης μπορούσε να πωλήσει σε κάποιον άλλο ιδιοκτήτη ακινήτου, προκειμένου ο τελευταίος να χτίσει περισσότερο από όσο επιτρέπεται.

Ο θεσμός της Μ.Σ.Δ.[217], λειτούργησε μέχρι το 1990, όταν κρίθηκε από το ΣτΕ[218], ότι η Μ.Σ.Δ. έπρεπε να επιτρέπεται μόνο σε καθορισμένες ζώνες. Η πολιτεία *"απάντησε"* με τον ν. 2300/95, όμως αρκετές από τις διατάξεις του νόμου αυτού κρίθηκαν με τη σειρά τους αντισυνταγματικές[219]. Η πολιτεία προχώρησε σε συνταγματική αναθεώρηση το 2001 για να διευρύνει τις κατηγορίες στις οποίες επιτρέπεται η Μ.Σ.Δ και κατόπιν αναμόρφωσε για τρίτη φορά τη Μ.Σ.Δ (ν. 3044/02). Το 2007 το ΣτΕ[220] έκρινε συνταγματική τη χρήση της Μ.Σ.Δ για την αποζημίωση και ιδιοκτητών ρυμοτομούμενων ακινήτων, ωστόσο ακύρωσε εν μέρει τον ν. 3044/02, επιμένοντας στη δημιουργία ζωνών Μ.Σ.Δ. Και επανέλαβε ότι οι τίτλοι Μ.Σ.Δ δεν πρέπει να έχουν εμπορικό χαρακτήρα, αλλά να προορίζονται αυστηρά για αποζημίωση.

Παρά τη νέα εμπλοκή, που έδειχνε ότι τα περιθώρια λειτουργικότητας της ρύθμισης είχαν πλέον εξαντληθεί, η πολιτεία συνέχισε ακάθεκτη την έκδοση τίτλων Μ.Σ.Δ. Το 2010, σε μια προσπάθεια εξεύρεσης λύσης, το Υ.Π.ΕΝ. ζήτησε από το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους να γνωμοδοτήσει για την υπόθεση. Το Ν.Σ.Κ[221]. απάντησε ότι η διαδικασία έκδοσης τίτλων δεν έχει μεν κριθεί αντισυνταγματική, ωστόσο η Μ.Σ.Δ. είναι ανεφάρμοστη και ως εκ τούτου πρότεινε να σταματήσει η έκδοση νέων τίτλων. Η εισήγηση δεν έγινε δεκτή. Το αποτέλεσμα είναι από 12.500 τίτλοι το 2001, έχουμε φτάσει σήμερα στις 244.000 τίτλους από διατηρητέα (και ο αριθμός ανεβαίνει καθημερινά) και 184.000 τίτλους από ρυμοτομούμενα ακίνητα. Το παράλογο στην υπόθεση αυτή είναι ότι το Υπουργείο εξακολουθεί να εκδίδει τίτλους,

---

[217]Βλ. **Ευστρατίου Π. Μ.,** *"Ο νέος νόμος για την επαναφορά του θεσμού Μεταφοράς του Συντελεστή Δόμησης, με τις διατάξεις του ν. 3044/2002",* Περ. Δικ 3/2002, σελ. 445, Βλ. **Παραράς Ι.,** *"Η εξέλιξη του θεσμού της μεταφοράς συντελεστή δόμησης και ο νέος νόμος 3044/2002",* Περ. Δικ 3/2002, σελ. 461 επ.

[218] Πρβλ. Ολ. ΣτΕ 1071, 1073/1990.

[219] Πρβλ. Ολ. ΣτΕ 6070/1996.

[220] Πρβλ. Ολ. ΣτΕ 2366/2007.

[221] Πρβλ. αρ. γνωμοδότησης 192/2010.

παρότι έχουν πολλαπλασιαστεί οι προσφυγές στα δικαστήρια ιδιοκτητών τίτλων Μ.Σ.Δ., οι οποίοι διεκδικούν αποζημίωση.

Το Υ.Π.ΕΝ., μελετά την επαναφορά της ρύθμισης, συμπληρώνοντας την ιδέα της δημιουργίας ζωνών υποδοχής συντελεστή με μια *"τράπεζα γης"*, η οποία θα διαχειρίζεται τους τίτλους Μ.Σ.Δ. Όμως, και στην περίπτωση αυτή θα είναι δύσκολο να αποφύγει το συνταγματικό κώλυμα, καθώς η νομολογία του ΣτΕ έχει ξεκαθαρίσει ότι η Μ.Σ.Δ σε μια περιοχή *"νοθεύει"* τον πολεοδομικό σχεδιασμό, ήτοι αν λ.χ. η *Φιλοθέη* ή το *Πάπιγκο* έχουν μέχρι διώροφα κτίρια, δεν πρέπει να επιτραπεί σε κάποιον να χτίσει τριώροφα ή τετραώροφα γιατί θα επηρεάσει το δομημένο περιβάλλον της περιοχής και θα αποτελεί άνιση μεταχείριση έναντι των υπολοίπων κατοίκων της.

Το Υ.Π.ΕΝ. επίσης, μελετά τον καθορισμό νέας διαδικασίας έκδοσης και μεταφοράς των τίτλων, ενώ εξετάζει το ενδεχόμενο να αναθέσει στην τοπική αυτοδιοίκηση τον καθορισμό των ζωνών Μ.Σ.Δ., δίνοντάς της ως αντάλλαγμα την *"υπεραξία"* που εκτιμά ότι θα δημιουργηθεί. Αυτό που η πολιτεία δείχνει σήμερα να παραγνωρίζει είναι ότι για την αγορά τίτλων από την *"τράπεζα γης"* χρειάζεται η διάθεση ενός γενναίου ποσού, που δεν είναι δεδομένο ότι θα επιστραφεί στα κρατικά ταμεία σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα...

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 19 του ν. 3028/2002 για την προστασία ενός διατηρητέου μνημείου ο Υπουργός Πολιτισμού μπορεί να επιβάλλει την *"προσωρινή ή οριστική επιβολή στέρησης ή περιορισμού της χρήσης ακινήτου"*[222]. Σε περίπτωση ουσιώδους ή οριστικού περιορισμού ή οριστικής στέρησης ακινήτου καταβάλλεται πλήρης αποζημίωση. Σε περίπτωση ουσιώδους ή οριστικού περιορισμού ή οριστικής στέρησης ακινήτου καταβάλλεται πλήρης αποζημίωση. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξε και η Απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 3135/2002[223]. Η αποζημίωση υπολογίζεται με βάση τη μέση κατά προορισμό απόδοση του ακινήτου συμπεριλαμβανομένης υπόψη της ιδιότητας του ως μνημείου. Σε περίπτωση ουσιώδους οριστικού περιορισμού ή οριστικής στέρησης χρήσης τμήματος του ακινήτου ο ιδιοκτήτης μπορεί να ζητήσει αποζημίωση για το τμήμα αυτό με την προϋπόθεση ότι δεν επέρχεται στέρηση του συνόλου όποτε δικαιούται πλήρους αποζημίωσης. Τα αιτήματα για αποζημίωση, συνοδευόμενα από το σχετικό

[222]Βλ. **Σκουρής Π. - Τροβά Ε.,** όπ. ανωτ., σελ. 131 επ.

[223]Βλ. **Χορομίδης Κ.,** όπ. ανωτ., σελ. 352.

φάκελο της υπόθεσης, διαβιβάζονται από την αρμόδια Υπηρεσία του ΥΠ.ΠΟ στην επιτροπή του άρθρου 19 του ν. 3028/2002, η οποία συνίσταται στην έδρα κάθε νόμου. Με κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Πολιτισμού καθορίζεται η σύνθεση της Επιτροπής, η διαδικασία σύμφωνα με την οποία θα γνωμοδοτεί, τα στοιχεία τα οποία θα λαμβάνει υπόψη και ο τρόπος καθορισμού του ύψους της αποζημίωσης.

Τέλος, σε περίπτωση ουσιωδών περιορισμών στους όρους δόμησης, όταν δεν προβλέπεται αποζημίωση ή Μ.Σ.Δ, μπορεί να καταβληθεί μη χρηματική αποζημίωση, το είδος και οι προϋποθέσεις της οποίας θα καθοριστούν με Διάταγμα που θα εκδοθεί με πρόταση του Υπουργού Οικονομίας και αντίστοιχη του Υπουργού Πολιτισμού.

β) Συναρμοδιότητα Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας - Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής - Υπουργείου Μακεδονίας/Θράκης

Το **Υ.Π.ΕΝ.**[224] (πρώην Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.), βάσει των διατάξεων του Γ.Ο.Κ., μπορεί να χαρακτηρίζει μεμονωμένα κτίρια ως διατηρητέα λόγω της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής σημασίας και φυσιογνωμίας τους. Εκτός από την εξωτερική όψη του κτιρίου προστατεύονται επίσης : α) Ο περιβάλλων χώρος του, τόσο λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του όσο και επειδή είναι απαραίτητο στοιχείο για την ανάδειξη και την προβολή του (στοιχεία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος χώρου όπως αυλές, θυρώματα, κρήνες κ.ο.κ.), β) Μεμονωμένα στοιχεία πολεοδομικού εξοπλισμού και δικτύων εντός ή εκτός οικισμού (πλατείες, λιθόστρωτα, γέφυρες), γ) Η χρήση του κτιρίου με ή χωρίς επιπρόσθετα κτίσματα εντός ή εκτός οικισμών.

Ο χαρακτηρισμός των ανωτέρω πολιτιστικών αγαθών γίνεται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας ύστερα από αιτιολογική έκθεση της αρμόδιας Υπηρεσίας και δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Βάσει, όμως του Π.Δ 1/1986[225] και Π.Δ 358/1986[226], η αρμοδιότητα για το χαρακτηρισμό ενός

[224]**Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας**(Υ.Π.ΕΝ.). Από τις 23 Σεπτεμβρίου 2015, Οι αλλαγές στο Υπουργείο από το 1980 : **1980-1985** Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, **1985-2009** Υπουργείο Περιβάλλοντος- Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., **2009-2015** Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής Υ.ΠΕ.ΚΑ, **2015** ΥπερΥπουργείο Παραγωγικής Ανασυγκρότησης- Περιβάλλοντος και Ενέργειας ΥΠΠΑΠΕ, **2015 έως και σήμερα** Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας Υ.Π.ΕΝ.

[225] Πρβλ. ΦΕΚ Α1/15.01.1986.

κτιρίου ως διατηρητέου έχει μεταβιβαστεί από το Υ.Π.ΕΝ., στα Υπουργεία Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής και Μακεδονίας - Θράκης για τις περιοχές ευθύνης τους[227]. Με την απόφαση χαρακτηρισμού είναι δυνατόν να επιβληθούν ειδικοί όροι δόμησης κατά παρέκκλιση από τις διατάξεις του Γ.Ο.Κ. ή άλλες σχετικές πολεοδομικές διατάξεις.

Η αρμόδια Υπηρεσία του Υ.Π.ΕΝ., η οποία συντάσσει την προαναφερθείσα αιτιολογική έκθεση είναι η Διεύθυνση Πολεοδομίας και συγκεκριμένα το τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών και Διατηρητέων Κτιρίων. Αρμόδια Υπηρεσία, του Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής είναι η Διεύθυνση Περιβάλλοντος, το τμήμα Διατηρητέων Κτιρίων και Περιοχών ιστορικού ενδιαφέροντος. Στην περίπτωση του Υπουργείου Μακεδονίας - Θράκης αρμόδια είναι η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Υποδομών.

Η ανωτέρω αιτιολογική έκθεση αποστέλλεται στην αρμόδια πολεοδομική Υπηρεσία του οικείου Δήμου ή Κοινότητας. Στη συνέχεια πρέπει να τηρηθούν οι διατυπώσεις δημοσιότητας και να κοινοποιηθεί η έκθεση στον ενδιαφερόμενο (κύριο, νομέα ή κάτοχο). Η κοινοποίηση αυτή αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας (η μη τήρηση του συνεπάγεται την ακυρότητα της σχετικής πράξης). Ο ενδιαφερόμενος λαμβάνει γνώση της έκθεσης μέσω της αρμόδιας Υπηρεσίας του οικείου Δήμου ή Κοινότητας. Στην περίπτωση αυτή, ο Δήμος ή η Κοινότητα έχει την υποχρέωση εντός πέντε εργάσιμων ημερών να την αναρτήσει στο δημοτικό ή κοινοτικό κατάστημα δημοσιεύοντας παράλληλα σχετική πρόσκληση σε μία τοπική εφημερίδα της πρωτεύουσας του νομού. Η διαδικασία συνεχίζεται κανονικά και μετά την πάροδο ενός μήνα από την ημερομηνία της δημοσίευσης ακόμα και αν ο Δήμος δεν τηρήσει τα προβλεπόμενα. Στην περίπτωση αυτή, η αρμόδια Υπηρεσία του Υπουργείου την κοινοποιεί απευθείας στον ενδιαφερόμενο. Η απευθείας κοινοποίηση αντικαθιστά την προαναφερθείσα διαδικασία δημοσίευσης. Ο ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να

---

[226] Πρβλ. ΦΕΚ Α158/10.10.1986.

[227]Και σε αυτή την περίπτωση ο χαρακτηρισμός γίνεται με απόφαση του κατά περίπτωση αρμοδίου Υπουργού μετά από αιτιολογική έκθεση της σχετικής Υπηρεσίας. Τα χωρικά Υπουργεία ακολουθούν τις πολεοδομικές ρυθμίσεις που επιβάλλει ο Γ.Ο.Κ. όπως και το Υ.Π.ΕΝ. Επίσης οι εντεταλμένες υπηρεσίες τους διατυπώνουν σύμφωνη γνώμη προς την αρμόδια πολεοδομική Υπηρεσία για : α) όλες τις εργασίες σε κτίριο που κατά την κρίση τους μπορεί να χαρακτηριστεί ως διατηρητέο ή βρίσκεται σε άμεση σχέση με κτίριο που κατά την κρίση τους μπορεί να χαρακτηριστεί ως διατηρητέο β) για κτίρια που βρίσκονται εντός παραδοσιακών οικισμών.

προβάλλει αντιρρήσεις εντός προθεσμίας είκοσι ημερών από τη δημοσίευση της έκθεσης ή εντός ενός μήνα από την ημερομηνία της απευθείας κοινοποίησης. Οι οποιεσδήποτε αντιρρήσεις του δεν δεσμεύουν την απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας ή κατά περίπτωση αρμοδίου Υπουργού. Η αρμόδια Υπηρεσία, εξετάζει ουσιαστικά και όχι τυπικά την βασιμότητα των ισχυρισμών του. Κατά την εξέταση της ένστασης δεν απαιτείται η προηγούμενη κλήση και ακρόαση του πολίτη, ενώ δεν αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας η κοινοποίηση της απορριπτικής απόφασης.

Από την κοινοποίηση της έκθεσης και για ένα διάστημα ενός έτους μέχρι τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης ή την γνωστοποίηση στην αρμόδια πολεοδομία της μη περαιτέρω προώθησης της διαδικασίας χαρακτηρισμού απαγορεύεται κάθε επέμβαση στο εν λόγω ακίνητο. Οι οικοδομικές εργασίες που ήδη εκτελούνται στο προς χαρακτηρισμό ακίνητο βάσει οικοδομικής αδείας, η οποία έχει εκδοθεί πριν από την κοινοποίηση της σχετικής απόφασης διακόπτονται. Το κόστος των εργασιών αυτών, εφόσον αντιβαίνουν τους όρους κήρυξης του κτιρίου ως διατηρητέου, επιβαρύνουν το Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Θεμάτων (Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.).

Οι ιδιοκτήτες των ακινήτων σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 4 του άρθρου 32 του ν. 1337/1983, οφείλουν με δική τους δαπάνη να : α) Διατηρούν τα αρχιτεκτονικά, στατικά και διακοσμητικά στοιχεία των κτιρίων σύμφωνα με τις υποδείξεις των αρμόδιων Επιτροπών Αρχιτεκτονικού και Πολεοδομικού Ελέγχου (Ε.Π.Α.Ε.) και β) Αναλαμβάνουν την ανακατασκευή τους, στην αρχική τους μορφή σε περίπτωση καταστροφής, ακόμα και αν αυτή οφείλεται σε λόγους ανωτέρας βίας. Διαπιστώνουμε σε αυτό το σημείο μία αυστηρότερη ρύθμιση για τον ιδιοκτήτη από πλευράς Υ.Π.ΕΝ. σε σύγκριση με το νομικό καθεστώς του ΥΠ.ΠΟ, βάσει του οποίου σε αντίστοιχη περίπτωση ο ιδιοκτήτης απαλλάσσεται της δαπάνης. Ειδικότερα, αν έχουν καταστραφεί ή αλλοιωθεί αρχιτεκτονικά ή διακοσμητικά στοιχεία του κτιρίου, εφόσον αυτό δεν ανήκει κατά πλήρη κυριότητα στο Δημόσιο ή σε Ν.Π.Δ.Δ., τότε ο οικείος Δήμος ή Κοινότητα τάσσει εύλογη προθεσμία στον ιδιοκτήτη, για να προβεί στις απαραίτητες εργασίες ανακατασκευής. Σε περίπτωση καταστροφής των στατικών στοιχείων τότε ο ιδιοκτήτης οφείλει να εκτελέσει τις σχετικές εργασίες υποστύλωσης και αντιστήριξης. Οι πολεοδομικές αυτές διατάξεις είναι ιδιαίτερα

σημαντικές καθώς με αυτόν τον τρόπο διασώζονται στοιχεία της Αρχιτεκτονικής μας Κληρονομιάς που έχουν καταστραφεί για λόγους ανωτέρας βίας.

Αν οι ιδιοκτήτες παραλείψουν αυτές τις υποχρεώσεις τους τότε το Δημόσιο ή οι Ο.Τ.Α. μπορούν να εκτελέσουν τις απαραίτητες εργασίες επισκευής ή ανακατασκευής καταλογίζοντας τη σχετική δαπάνη στον υπόχρεο σύμφωνα με τους κανονισμούς είσπραξης των δημοσίων εσόδων. Οι υποχρεώσεις αυτές αφορούν μόνο τους ιδιοκτήτες, στους οποίους έχει κοινοποιηθεί η αιτιολογική έκθεση περί χαρακτηρισμού των κτιρίων τους ως διατηρητέων[228]. Οι αρμόδιες υπηρεσίες, στην περίπτωση του Υ.Π.ΕΝ., η Διεύθυνση Ειδικών Έργων Αναβάθμισης Περιοχών (Δ.Ε.Ε.Α.Π.), μπορούν επίσης να εκτελέσουν τις εργασίες επισκευής ή ανακατασκευής του κτιρίου αναλαμβάνοντας το σύνολο της δαπάνης, αν ο ιδιοκτήτης βρίσκεται σε αποδεδειγμένη οικονομική αδυναμία και η σχετική ζημία δεν έγινε μετά από υπαίτια ενεργεία του.

Οι ίδιες ρυθμίσεις αφορούν και τα ετοιμόρροπα διατηρητέα. Το γεγονός ότι ένα κτίριο είναι ετοιμόρροπο δεν επηρεάζει την απόφαση χαρακτηρισμού. Αν όμως, το κτίριο έχει καταστεί επικινδύνως ετοιμόρροπο η Διοίκηση έχει την υποχρέωση να το αποχαρακτηρίσει, αν δεν υπάρχει άλλος τρόπος αποσόβησης του κινδύνου. Όσον αφορά την περίπτωση ανακατασκευής του κτιρίου (παράγραφος 5), το οποίο έχει κριθεί κατεδαφιστέο με πρωτόκολλο επικίνδυνης ετοιμορροπίας, ισχύουν τα εξής :
α) Το κτίριο έχει κηρυχθεί διατηρητέο ή έχει ξεκινήσει η διαδικασία χαρακτηρισμού του, β) Έχει κοινοποιηθεί στον ιδιοκτήτη ή στον οικείο Δήμο ή Κοινότητα η αιτιολογική έκθεση επικίνδυνης ετοιμορροπίας γ) Δεν υπάρχει η δυνατότητα επισκευής με ηπιότερες μεθόδους (για παράδειγμα αντιστηρίξεις). Η ανακατασκευή εκτελείται μετά από την εκπόνηση της σχετικής τεχνικής μελέτης της υφιστάμενης κατάστασης, η οποία είναι απαραίτητη πριν από την υλοποίηση των προβλεπόμενων

[228]Η υποχρέωση αυτή κρίθηκε συνταγματική βάσει της νομολογίας του ΣτΕ. Συγκεκριμένα η Ολ. του ΣτΕ 1097/1987 έκρινε ότι η υποχρέωση αυτή των ιδιοκτητών δεν αντίκειται στα άρθρα 17 και 20 του Συντάγματος σχετικά με την προστασία της ιδιοκτησίας, καθώς εναρμονίζεται πλήρως με τη συνταγματική υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία ενός υπέρτερου αγαθού, δηλαδή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Οι δαπάνες ατές όμως θα πρέπει να μην υπερβαίνουν ένα εύλογο όριο, σύμφωνα πάντα με την κρίση του δικαστηρίου. Όταν υπερβαίνουν αυτό το όριο γεννάται το δικαίωμα στον πολίτη να διεκδικήσει και την οικονομική συμμετοχή του Δημοσίου. Το είδος και το ύψος της συμμετοχής κρίνεται από το αρμόδιο για την εκδίκαση της υπόθεσης δικαστήριο.

μέτρων σύμφωνα με το πρωτόκολλο επικίνδυνης ετοιμορροπίας (άρθρο 7 του Π.Δ της 13/22.4.1929 *"περί επικίνδυνων οικοδομών"*). Η μελέτη, αποτυπώνει όλα τα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά στοιχεία του κτιρίου με σκοπό να αποκατασταθούν στην αρχική τους μορφή και θέση. Η ανακατασκευή γίνεται μετά από απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας ή του κατά περίπτωση αρμοδίου Υπουργού και αιτιολογημένη έκθεση της αρμόδιας Υπηρεσίας.

Αίτηση για κατεδάφιση, επισκευή ή προσθήκη σε κτίριο που σύμφωνα με την άποψη της πολεοδομικής Υπηρεσίας πληροί τα κριτήρια του χαρακτηρισμού του ως διατηρητέου μπορεί να παραπεμφθεί στην αρμόδια Ε.Π.Α.Ε ή Σ.Χ.Ο.Π. Η παραπομπή είναι υποχρεωτική αν το κτίριο βρίσκεται εντός των ορίων παραδοσιακού οικισμού. Η έκθεση της Ε.Π.Α.Ε. αποστέλλεται στην οικεία Υπηρεσία κατά περίπτωση αρμοδίου Υπουργείου. Η άδεια θεωρείται ότι έχει εγκριθεί, όταν παρέλθουν δώδεκα μήνες χωρίς την έκδοση της απόφασης χαρακτηρισμού από την αρμόδια Υπηρεσία ή γνωστοποιηθεί στις πολεοδομικές Αρχές, ότι το κτίριο δεν κρίνεται διατηρητέο. Τέλος, υπάρχει και η περίπτωση του να κριθεί κατεδαφιστέο τμήμα ενός κτιρίου με την δυνατότητα κήρυξης ως διατηρητέου του τμήματος που απομένει. Η αιτιολογία όμως της απόφασης πρέπει να στηρίζεται στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του διατηρητέου τμήματος και όχι του συνόλου του κτιρίου.

Οι αιτούμενες οικοδομικές άδειες για ανεγέρσεις κτιρίων ή προσθήκες σε υφιστάμενα κτίρια, τα οποία βρίσκονται σε όμορα ακίνητα διατηρητέων παραπέμπονται υποχρεωτικά στην αρμόδια Ε.Π.Α.Ε ή Σ.Χ.Ο.Π. Για τα όμορα ακίνητα διατηρητέων μπορεί με απόφαση του αρμοδίου κατά περίπτωση Υπουργού να καθορίζονται ειδικοί όροι δόμησης ή περιορισμοί της κατά προορισμό χρήσης της ιδιοκτησίας κατά παρέκκλιση των κείμενων πολεοδομικών διατάξεων. Εφόσον, με τους ειδικούς αυτούς όρους δεν εξαντλείται ο ισχύων συντελεστής δόμησης της περιοχής μπορεί να εφαρμοστεί η σχετική διάταξη για τη μεταφορά του. Με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας είναι δυνατό για διάστημα ενός έτους να αναστέλλεται σε μεμονωμένα ακίνητα (διατηρητέα) εντός ή εκτός οικισμών ή έκδοση οικοδομικής άδειας για οποιαδήποτε εργασία ανέγερσης νέων κτιρίων, κατεδάφισης ή αλλαγής της εξωτερικής όψης τους ή να επιβάλλονται ειδικοί όροι δόμησης με σκοπό τη σύνταξη πολεοδομικής μελέτης για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Το χρονικό διάστημα αυτό μπορεί να παραταθεί για ένα έτος αν οι εργασίες των αρμόδιων Υπηρεσιών κριθεί ότι έχουν προοδεύσει σημαντικά. Το

Δημόσιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 32 του ν. 1337/1983, μπορεί να αποκτήσει την κυριότητα των διατηρητέων κτιρίων με ελεύθερη συναλλαγή, αναγκαστική απαλλοτρίωση ή με άσκηση του δικαιώματος προτίμησης. Η απαλλοτρίωση γίνεται με δαπάνες του Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ βάσει των διατάξεων του Κώδικα Αναγκαστικών Απαλλοτριώσεων ν.2882/2001. Η διάθεση των πόρων του Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ γίνεται μετά από έγκριση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

2.1.1.3 Προβλήματα που αναφύονται στις διυπουργικές σχέσεις αναφορικά με τα διατηρητέα κτίρια

Μετά τη περιγραφή του θεσμικού πλαισίου και των Διοικητικών διαδικασιών που ακολουθούν το Υ.Π.ΕΝ. και τα Υπουργεία Μακεδονίας - Θράκης καθώς και Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής εξετάζουμε τα προβλήματα που αναφύονται στη συνεργασία των συναρμόδιων φορέων[229].

Με βάση το ισχύον θεσμικό πλαίσιο δημιουργείται μία επικάλυψη (σύγχυση) αρμοδιοτήτων μεταξύ του ΥΠ.ΠΟ και Υ.Π.ΕΝ. Η σύγχυση αυτή επιτείνεται καθώς η αρμοδιότητα για το χαρακτηρισμό ενός κτιρίου ως διατηρητέου έχει μεταβιβαστεί από το Υ.Π.ΕΝ., στα Υπουργεία Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής καθώς και Μακεδονίας - Θράκης για τις περιοχές ευθύνης τους. Βέβαια, θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε αντίθεση με το ΥΠ.ΠΟ και το Υ.Π.ΕΝ., τα οποία προβαίνουν και σε κηρύξεις μεμονωμένων ακινήτων ως διατηρητέων, τα χωρικά Υπουργεία ασχολούνται περισσότερο με συνολικές πολεοδομικές ρυθμίσεις π.χ. όροι δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς[230].

Αποτέλεσμα είναι να παρατηρείται συχνά το φαινόμενο τμήμα ενός κτιρίου π.χ. ως προς τις όψεις του, να χαρακτηρίζεται ως διατηρητέο βάσει του ενός νομικού καθεστώτος προστασίας και το σύνολο ή το εσωτερικό του ίδιου κτιρίου βάσει του άλλου. Σε αυτή την περίπτωση, θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, ότι οι ρυθμίσεις που εισάγουν οι δύο νόμοι (ν.3028/2002 και ν.1577/1985) λειτουργούν συμπληρωματικά εξασφαλίζοντας την καλύτερη προστασία του ακινήτου. Η εφαρμογή, πάντως στα διατηρητέα, δύο νομικών καθεστώτων με διαφορετικές διαδικασίες κήρυξης το καθένα, έχει οδηγήσει σε προστριβές τις συναρμόδιες

[229]Βλ. **Καλλέργης Κ.,** "*Η Ελλάδα καινοτομεί σε Υπουργεία",* δημοσίευμα της Εφημερίδας Καθημερινή στις 05/08/2007.

[230]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 531.

υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ και του Υ.Π.ΕΝ., με ολέθρια αποτελέσματα, όσον αφορά την αποτελεσματική προστασία των συγκεκριμένων πολιτιστικών αγαθών[231].

Η σύνθετη αυτή Διοικητική πραγματικότητα δημιουργεί στον πολίτη ανασφάλεια Δικαίου, καθώς δεν γνωρίζει σε ποια Δημόσια Υπηρεσία πρέπει να απευθυνθεί[232]. Ως διατηρητέο ονομάζεται το κτίριο στην αρχική του μορφή και όχι οι τυχόν προσθήκες. Σε περίπτωση προσθηκών και προσκτισμάτων, που αλλοιώνουν τη μορφή του αρχικού κτίσματος, εφόσον υπάρχει η σχετική δυνατότητα, αφαιρούνται υπό την επίβλεψη της αρμόδιας Ε.Π.Α.Ε. Σε αυτά τα κτίρια απαγορεύεται κάθε αφαίρεση, αλλοίωση ή καταστροφή των αρχιτεκτονικών ή διακοσμητικών στοιχείων τους. Κατ' εξαίρεση, επιτρέπονται προσθήκες μικρής κλίμακας μόνο αν είναι απαραίτητες και τη λειτουργική εξυπηρέτηση των ενοίκων. Επισκευές και εκσυγχρονισμός των εγκαταστάσεων επιτρέπεται μόνο αν δεν αλλοιώνεται ο αρχιτεκτονικός τους χαρακτήρας. Γενικά για την εκτέλεση των οποιονδήποτε εργασιών απαιτείται οικοδομική άδεια μετά από έγκριση της Ε.Π.Α.Ε. Τέλος, οι εργασίες που εκτελούνται κατά παράβαση των ανωτέρω εμπίπτουν στις διατάξεις περί αυθαίρετων.

Το ΥΠ.ΠΟ στη συνέχεια βάσει της Υ.Α. ΥΠ.Π/ΔΝΣΑΚ/105421/2962 μετά από πρόταση της Εφορείας Νεότερων Μνημείων, την εισήγηση της Διεύθυνσης Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και την κατά πλειοψηφία απόφαση του Κ.Σ.Ν.Μ. χαρακτηρίζει ως μνημείο, το κτίριο εντός της προαναφερθείσας περιοχής[233], διότι αποτελεί αξιόλογο αρχιτεκτονικό και ιστορικό

---

[231]Βλ. **Μακρυδημήτρης Α.,** *"Δημόσια Διοίκηση. Στοιχεία Διοικητικής Οργάνωσης",* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 36 επ.

[232] Κλασικό παράδειγμα, είναι ένα κτίριο στην οδό *Μνησικλέους* 9 στην συνοικία της *Πλάκας* στην Αθήνα, περιοχή στην οποία έχει κηρυχθεί ένας μεγάλος αριθμός διατηρητέων και από τα δύο Υπουργεία. Συγκεκριμένα, Υ.Π.ΕΝ το βάσει του Π.Δ. 12/1980 μετά από εισήγηση της τότε Διεύθυνσης Παραδοσιακών Οικισμών και Περιβάλλοντος και γνωμοδότηση του Τμήματος Οικισμού του Συμβουλίου Δημοσίων Έργων χαρακτηρίζει ως διατηρητέα τα κτίρια της περιοχής που περικλείεται από την οδό *Διονυσίου Αρεοπαγίτου*, Λεωφόρου *Αμαλίας,* των οδών *Σιμωνίδη, Φιλελλήνων, Ναυάρχου Νικοδήμου, Βουλής, Μητροπόλεως,* της πλατείας *Μοναστηρακίου,* των οδών *Ερμού, Αγίων Ασωμάτων, Αδριανού , Ευρυσακίου* και των ορίων του αρχαιολογικού χώρου, των οδών *Διοσκούρων, Θεωρίας*, δια μέσου του αρχαίου περιπάτου και των οδών *Στράτωνας, Θρασύλλου* και *Δ. Αρεοπαγίτου.*

[233]Συγκεκριμένα στη γωνία των οδών *Μνησικλέους* 9 και *Διογένους* ιδιοκτησίας της Εταιρείας *"Τουριστική, Οικιστική, Γεωργική και Εμπορική Α.Ε".*

δείγμα *"της περιοχής του πρώτου πυρήνα της πρωτεύουσας του νεοελληνικού κράτους"* και επομένως πληροί τις προϋποθέσεις του αρχαιολογικού νόμου.

Αυτόματα λοιπόν, σε αυτό το κτίριο για την έκδοση της οποιασδήποτε οικοδομικής άδειας απαιτείται η έγκριση δύο Υπηρεσιών, τη δράση των οποίων διέπει διαφορετικό νομικό καθεστώς. Το Υ.Π.ΕΝ. ακολουθεί τις πολεοδομικές διατάξεις του Γ.Ο.Κ. και το ΥΠ.ΠΟ τις διατάξεις του αρχαιολογικού νόμου, οι οποίες βάσει του άρθρου 73 κατισχύουν των αντίστοιχων άλλης αρχής. Η έγκριση της μίας Υπηρεσίας δεν συνεπάγεται την έγκριση της άλλης. Καθώς απαιτείται για την οποιαδήποτε εργασία τεκμηριωμένη μελέτη, είναι πολύ πιθανό το ενδεχόμενο να τύχει (η μελέτη) εγκρίσεως από το τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών του Υ.Π.ΕΝ., για παράδειγμα και να απορριφθεί από την Εφορεία Νεότερων Μνημείων. Αν συνυπολογίσουμε ότι και τα δύο Υπουργεία καταστρατηγούν τον Κ.Δ.Δ. - δεν διεκπεραιώνουν τα σχετικά αιτήματα πολιτών σε 50 ημέρες χωρίς να έχουν θεσπίσει ειδικές προθεσμίες που να τα εξαίρουν από την εφαρμογή του - διαπιστώνουμε την έκταση των δυσχερειών που αντιμετωπίζει ο ενδιαφερόμενος. Φυσικό επακόλουθο, η δημιουργία στον πολίτη ανασφάλειας Δικαίου και ελλείμματος εμπιστοσύνης απέναντι στη Διοίκηση[234].

Με την ανωτέρω έκθεση, ολοκληρώνεται η ανάλυση στο θέμα των διατηρητέων κτιρίων - μνημείων και προχωρούμε στην αντίστοιχη ανάλυση του θεσμικού πλαισίου, καθώς και των συναρμοδιοτήτων των Υπουργείων όσον αφορά τους παραδοσιακούς οικισμούς αλλά και τα προβλήματα που αναφύονται από τις διυπουργικές σχέσεις.

2.1.2 Παραδοσιακοί οικισμοί :

2.1.2.1 Ειδικό θεσμικό πλαίσιο - διοικητικές διαδικασίες

Η προστασία των παραδοσιακών οικισμών θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά με το Γ.Ο.Κ. του 1973[235]. Μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 οι διατάξεις του

---

[234]Βλ. **Μακρυδημήτρης Α.,** *"Η Οργάνωση της Κυβέρνησης. Ζητήματα Συνοχής και Διαφοροποίησης"*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1992, σελ.39 επ.

[235]Στο άρθρο 79 παράγραφος 6, ορίζεται *ότι "δια προεδρικών διαταγμάτων εκδιδόμενων προτάσει του Υπουργού Δημοσίων Έργων κατόπιν αιτιολογημένης εκθέσεως της κατά περίπτωσιν αρμόδιας Υπηρεσίας δύνανται να καθορίζονται οικισμοί ή τμήματα τους ως διατηρητέα λόγω του ιδιαίτερου, ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού ή και αρχιτεκτονικού χαρακτήρος αυτών".*

αντικαθίστανται με το άρθρο 4 παράγραφος 1 του ν. 622/1977[236]. Με το Π.Δ. 594/1978 χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί οικισμοί που είχαν ήδη κηρυχθεί μέχρι την ημερομηνία έκδοσης του Προεδρικού Διατάγματος. Επιπροσθέτως, καθορίζονται συγκεκριμένοι όροι και περιορισμοί δόμησης στους οικισμούς αυτούς[237]. Το ισχύον νομικό καθεστώς κωδικοποιήθηκε σε ενιαίο κείμενο με τον *"Βασικό Κώδικα Πολεοδομικής Νομοθεσίας"*[238], ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις νομοθετικές ρυθμίσεις που εκδόθηκαν μέχρι την έναρξη της ισχύος του ν. 2508/1997[239].

Πιο αναλυτικά, με Προεδρικά Διατάγματα που εκδίδονται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ή του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού), ύστερα από αιτιολογική έκθεση της κατά περίπτωση αρμόδιας Υπηρεσίας, γνώμη του αρμοδίου Κεντρικού Συμβουλίου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (Κ.Σ.Χ.Ο.Π), και του Ανωτάτου Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Συμβουλίου (Α.Π.Α.Σ), αν ζητηθεί από τον Υπουργό και γνώμη του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου μπορούν να χαρακτηριστούν : α) Οικισμοί ή τμήματα πόλεων ή οικισμών ή αυτοτελή οικιστικά σύνολα εκτός αυτών ως παραδοσιακοί β) Χώροι, τόποι, τοπία ή ζώνες ιδιαίτερου κάλλους και φυσικοί σχηματισμοί, οι οποίοι συνοδεύουν ή περιβάλλουν ακίνητα και στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως χώροι, τόποι ή ζώνες προστασίας των παραδοσιακών συνόλων γ) Αυτοτελείς φυσικοί σχηματισμοί ανθρωπογενούς χαρακτήρα εντός ή εκτός των οικισμών ως περιοχές που έχουν ανάγκη από ιδιαίτερη προστασία. Επίσης, μπορούν να θεσπίζονται ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης και να καθορίζονται

---

[236]Στο οποίο ορίστηκε ότι *"Δια Π.Δ εκδιδομένων προτάσσει του Υπουργού Δημοσίων Έργων κατόπιν αιτιολογημένης εκθέσεως της κατά περίπτωσιν αρμόδιας Υπηρεσίας, δύνανται προς διατήρησιν ιδιαιτέρου ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού και αρχιτεκτονικού χαρακτήρος, να χαρακτηρίζονται κτίρια ως διατηρητέα ή οικισμοί ή τμήματα αυτών ως παραδοσιακοί και να θεσπίζονται όροι και περιορισμοί δόμησης των δια του παρόντος Ν.Δ καθοριζομένων τοιούτων"*, σε αυτό το νομοθετικό κείμενο παρουσιάζεται για πρώτη φορά ο όρος *"παραδοσιακοί οικισμοί"*.

[237]Στο άρθρο 8 ορίζεται ότι ειδικές διατάξεις χαρακτηρισμού οικισμού ως παραδοσιακού, οι οποίες επιβάλλουν αυστηρότερους ή απλά διαφορετικούς όρους και περιορισμούς δόμησης κατισχύουν των διατάξεων του παρόντος Διατάγματος.

[238]Πρβλ. ΦΕΚ Δ 580/27.07.1999.

[239]Πρβλ. ΦΕΚ Α 124/13.06.1997, Συγκεκριμένα στο άρθρο 110 όπως αυτό ισχύει μετά το ν.2831/2000 κωδικοποιείται το άρθρο 4 του ν. 1577/1985, το άρθρο 1 παράγραφος 2 του ν.1772/1988 και το άρθρο 22 του ν. 2300/1995.

χρήσεις γης κατά παρέκκλιση από τις διατάξεις του Γ.Ο.Κ. και από κάθε άλλη γενική ή ειδική πολεοδομική διάταξη[240].

Σε περίπτωση που η γνωμοδότηση του Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου δεν περιέλθει στην αρμόδια Υπηρεσία του Υ.Π.ΕΝ., μέσα σε διάστημα δύο μηνών από τη λήψη του σχετικού εγγράφου, το διάταγμα χαρακτηρισμού ενός οικισμού ως παραδοσιακού εγκρίνεται και χωρίς τη γνωμοδότηση αυτή. Ο αποχαρακτηρισμός ενός οικισμού ως παραδοσιακού εγκρίνεται και χωρίς τη γνωμοδότηση αυτή. Ο αποχαρακτηρισμός ενός οικισμού είναι αντισυνταγματικός. Όπως προαναφέρθηκε, βάσει του άρθρου 24 του Συντάγματος η προστασία των πολιτιστικών αγαθών εκτείνεται στο διηνεκές. Κατά συνέπεια, πράξη χαρακτηρισμού ανακαλείται μόνο εφόσον έχει συντελεστεί χωρίς να συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις (πλάνη περί τα πράγματα, η οποία να είναι ουσιώδης και τεκμηριωμένη). Αντίθετα, είναι απολύτως θεμιτή και νόμιμη η ανάκληση πράξης αποχαρακτηρισμού, εφόσον κατά αυτόν τον τρόπο εφαρμόζεται η συνταγματική επιταγή της προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς[241].

Αρμόδιος φορέας για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών στην Κεντρική και Νότια *Ελλάδα*, το *Ιόνιο* και την *Κρήτη* είναι το Υ.Π.ΕΝ. Αρμόδια υπηρεσιακή μονάδα του Υπουργείου είναι η Γενική Διεύθυνση Πολεοδομίας και το Τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών. Τα κύρια γνωμοδοτικά συμβούλια είναι το Κ.Σ.Χ.Ο.Π. και το Α.Π.Α.Σ.[242].

---

[240]όπως και στα διατηρητέα η προστασία εκτείνεται και σε μεμονωμένα στοιχεία πολεοδομικού ή αγροτικού εξοπλισμού ή δικτύων, όπως πλατείες, κρήνες, διαβατικά, λιθόστρωτα, γέφυρες, φάροι, εντός ή εκτός παραδοσιακών οικισμών, με τον ανάλογο καθορισμό ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης κατά παρέκκλιση από κάθε άλλη γενική ή ειδική διάταξη.

[241]Βλ.**Παπαπετρόπουλος Δ.,** όπ. ανωτ., σελ. 544.

[242]Το Κεντρικό Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος Κ.Σ.Χ.Ο.Π. βάσει της ΥΑ 75724/1151(ΦΕΚ Β 767/30.12.1983) αντικατέστησε το Τμήμα Οικισμού του Συμβουλίου Δημοσίων Έργων. Είναι πενταμελές και τα μέλη του ορίζονται με υπουργικές αποφάσεις. Αποτελείται από α)Τρείς μόνιμους υπαλλήλους του Υπουργείου με βαθμό 3ο ή 2ο με τους αναπληρωτές τους. Χρέη προέδρου εκτελεί ο αρχαιότερος γ) Έναν εκπρόσωπο του ΤΕΕ με τον αναπληρωτή του γ) Έναν εκπρόσωπο του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, μόνιμο υπάλληλο με βαθμό 3ο ή 2ο με ον αναπληρωτή του. Το Κ.Σ.Χ.Ο.Π είναι το αρμόδιο γνωμοδοτικό όργανο όσον αφορά τις αποφάσεις χαρακτηρισμού οικισμών ως παραδοσιακών μετά την αιτιολογική έκθεση της αρμόδιας Υπηρεσίας. Το Ανώτατο Πολεοδομικό και Αρχιτεκτονικό Συμβούλιο Α.Π.Α.Σ, έχει συσταθεί κυρίως ως γνωμοδοτικό όργανο σε θέματα σχετικά με τις επιδράσεις επιπτώσεις από την κατασκευή κάθε είδους τεχνικών έργων σε

Η Διοικητική Διαδικασία για την κήρυξη ενός οικισμού ως παραδοσιακού ακολουθεί ορισμένα στάδια. Καταρχάς, συντάσσεται ειδική μελέτη η οποία αξιολογεί τους οικισμούς προς χαρακτηρισμό και προτείνει συγκεκριμένους όρους δόμησης[243]. Η μελέτη, αυτή υποβάλλεται στην αρμόδια Υπηρεσία του Υ.Π.ΕΝ. (τμήμα παραδοσιακών οικισμών). Η συγκεκριμένη Υπηρεσιακή μονάδα λαμβάνοντας υπόψη τόσο την μελέτη όσο και πιθανά σχετικά αιτήματα ιδιωτών, συντάσσει την αιτιολογική της έκθεση. Σε αυτή, μετά από σύντομη ιστορική ανάλυση, πραγματοποιείται εμπεριστατωμένη και λεπτομερής αρχιτεκτονική και πολεοδομική ανάλυση, των προτεινόμενων οικισμών (περιγραφή της πολεοδομικής οργάνωσης, του κυρίαρχου τύπου κατοικίας κ.ο.κ). Στη συνέχεια, η Υπηρεσία εισηγείται τον χαρακτηρισμό των προτεινόμενων οικισμών ως παραδοσιακών καθορίζοντας χρήσεις γης, ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης. Σκοπός της προστασίας είναι η διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής φυσιογνωμίας των συγκεκριμένων οικιστικών συνόλων.

Συνοπτικά οι όροι και περιορισμοί δόμησης που επιβάλλονται μέσω Π.Δ. καθορίζουν τα εξής: α) Τα όρια του οικισμού και ζώνες προστασίας β) Τις χρήσεις γης γ) Τα ελάχιστα επιτρεπόμενα όρια της επιφάνειας και των διαστάσεων των οικοπέδων εντός των ορίων του οικισμού ούτως ώστε να καταστούν άρτια και οικοδομήσιμα δ) Το μέγιστο και ελάχιστο επιτρεπόμενο ύψος των κτιρίων όπως και τον αριθμό των ορόφων ε) Το μέγιστο της οικοδομήσιμης επιφανείας και το συντελεστή δόμησης στ) την αρχιτεκτονική σύνθεση των κτιρίων, τα μορφολογικά στοιχεία αυτών και τα υλικά κατασκευής τους, τα οποία πρέπει να προσαρμόζονται στα παραδοσιακά πρότυπα και στη φυσική μορφολογία του εδάφους ζ) Τη διάταξη

ευαίσθητες πολιτιστικά περιοχές ή οικισμούς της χώρας. Αποτελείται θεωρητικά από το Γενικό Γραμματέα του Υ.Π.ΕΝ., ως πρόεδρο, δύο εκπροσώπους του ίδιου Υπουργείου, δύο εκπροσώπους του ιδίου Υπουργείου, δύο εκπροσώπους του ΥΠ.ΠΟ, δύο εκπροσώπους από το διδακτικό προσωπικό του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου ΕΜΠ, δύο εκπροσώπους του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών - Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων. Όλα τα μέλη και οι αναπληρωτές τους πρέπει να είναι αρχιτέκτονες και ορίζονται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας μετά από πρόταση του οικείου φορέα. Δυστυχώς ακόμη μένει ανενεργό.

[243]Η μελέτη αυτή μπορεί να υποβληθεί από τις περιφέρειες, τους φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά και από μη κυβερνητικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται σε θέματα Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

των οικοπέδων, με σκοπό να μην αλλοιώνεται ο πολεοδομικός ιστός του οικισμού, να διασφαλίζονται τα βασικά σημεία θέασης των κοινόχρηστων χώρων και των όμορων οικοπέδων και να μην διαμορφώνεται υποβαθμισμένοι ελεύθεροι χώροι ανάμεσα στις ιδιοκτησίες.

Τα Π.Δ. χαρακτηρισμού καθορίζουν γενικά τους όρους και περιορισμούς βάσει των οποίων θα εκτελείται η κάθε οικοδομική εργασία. Επίσης, όπως προαναφέρθηκε οποιαδήποτε αίτηση για κατεδάφιση, επισκευή ή προσθήκη σε κτίριο, το οποίο μπορεί σύμφωνα με την κρίση της αρμόδιας πολεοδομικής Υπηρεσίας να χαρακτηριστεί ως διατηρητέο και βρίσκεται εντός παραδοσιακού οικισμού, παραπέμπεται υποχρεωτικά στην Ε.Π.Α.Ε ή Σ.Χ.Ο.Π. Τα κτίρια μάλιστα που έχουν κηρυχθεί αυτοτελώς διατηρητέα εντός ενός παραδοσιακού οικισμού θεωρούνται *"προστατευόμενα στοιχεία μέσα σε προστατευόμενη περιοχή"*. Στα κτίρια αυτά μπορούν να επιβληθούν διαφορετικοί όροι και περιορισμοί δόμησης από τους ισχύοντες για τον οικισμό, μόνο εφόσον οι τελευταίοι είναι ανεπαρκείς, ελαστικότεροι, απρόσφοροι ή *"δεν θεραπεύουν των ανωτέρω επιδιωκόμενο σκοπό, παραβλάπτουν την διατήρηση και την ανάδειξη του κτιρίου ή δεν συνάδουν προς το λόγο για τον οποίο αυτό έχει χαρακτηριστεί"*.

Με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας ή του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού μπορούν να καθορίζονται ζώνες εντός ή εκτός των παραδοσιακών οικισμών, στις οποίες οι αιτήσεις για άδειες κατεδάφισης υποχρεωτικά παραπέμπονται στις κατά τόπους Ε.Π.Α.Ε ή Σ.Χ.Ο.Π. Μετά τη γνωμοδότηση των τελευταίων οι αιτήσεις αποστέλλονται στην αρμόδια Υπηρεσία του Υπουργείου. Η ρύθμιση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς επεκτείνει τα όρια της κρατικής προστασίας, όσον αφορά την προστασία και την ανάδειξη στοιχείων της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Σύμφωνα, με το άρθρο 4 παράγραφος 6 του Γ.Ο.Κ. με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος και Ενέργειας ή του αρμόδιου κατά περίπτωση Υπουργού είναι δυνατόν για διάστημα ενός έτους να αναστέλλεται σε παραδοσιακούς οικισμούς ή τμήματα τους και σε περιοχές εκτός οικισμών η έκδοση οικοδομικής άδειας για οποιαδήποτε εργασία ανέγερσης νέων κτιρίων, κατεδάφισης ή αλλαγής της εξωτερικής όψης τους ή επιβάλλονται ειδικοί όροι δόμησης με σκοπό τη σύνταξη πολεοδομικής μελέτης για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Το χρονικό διάστημα αυτό μπορεί να παραταθεί για ένα έτος, αν οι εργασίες των

αρμοδίων Υπηρεσιών κριθεί ότι έχουν προοδεύσει σημαντικά. Όσον αφορά, την αναστολή οικοδομικών εργασιών σε περιοχές εκτός οικισμού απαραίτητες νομικές προϋποθέσεις είναι οι εξής: α) Η αναστολή να αποσκοπεί στην προστασία του παραδοσιακού οικισμού και του ευρύτερου φυσικού περιβάλλοντος του β) Η εκπόνηση ειδικού κανονισμού δόμησης. Τέλος, με Προεδρικό Διάταγμα μπορεί να επιβάλλεται στο σύνολο ή τμήμα παραδοσιακού οικισμού το δικαίωμα προτίμησης του Δημοσίου για αγορά ακινήτων[244].

2.1.2.2 Συναρμόδια Υπουργεία αναφορικά με την κήρυξη των παραδοσιακών οικισμών: Συναρμοδιότητα Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας - Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής - Υπουργείου Μακεδονίας - Θράκης

Στο θέμα της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών συναρμόδιοι φορείς με το Υ.Π.ΕΝ., είναι το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης και το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής για τις αντίστοιχες γεωγραφικές περιοχές. Στα πλαίσια αυτών των αρμοδιοτήτων ακολουθεί μία ανάλυση του θεσμικού πλαισίου και των σχετικών Διοικητικών διαδικασιών.

Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης

Το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης βάσει του άρθρου 2 του ιδρυτικού Π.Δ. 358/1986, αναλαμβάνει τις αρμοδιότητες του Υ.Π.ΕΝ. σχετικά με το χαρακτηρισμό οικισμών ή τμημάτων αυτών ως παραδοσιακών λόγω του ιδιαίτερου ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού, και αρχιτεκτονικού χαρακτήρα τους. Η

[244]Διεθνώς έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα παρέμβασης με σκοπό την προβολή και ανάδειξη των παραδοσιακών οικισμών. Συνοπτικά είναι τα εξής : α) Δημιουργία ενός οικισμού μουσείου β) Κρατική προστασία των παραδοσιακών οικισμών. Διαμορφώνεται ένα αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο με τη θέσπιση συγκεκριμένων όρων και περιορισμών δόμησης, τους οποίους επιβάλλουν οι αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες. Η Διοίκηση αναλαμβάνει την αποκατάσταση ιδιαίτερα σημαντικών μνημείων. Είναι μοντέλο που ακολουθείται κατά κανόνα στη χώρα μας γ) Μετατροπή παραδοσιακών οικισμών σε τουριστικά συγκροτήματα δ) Παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα. Το σύστημα αυτό έχει εφαρμοστεί με επιτυχία στη Γαλλία δημιουργώντας όμως ταυτόχρονα σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, καθώς δεν λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων ε) αποκατάσταση και ανάπλαση του οικισμού. Αυτός ο τύπος παρέμβασης αποσκοπεί σε μια ολοκληρωμένη οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτιστική αναβάθμιση ενός οικιστικού συνόλου βάσει των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτό το μοντέλο θεωρητικά ακολουθούν τα Σ.Ο.Α.Π., **Α. Τζικα - Χατζοπούλου** οπ. ανωτ.

πράξη κήρυξης εκδίδεται με Υπουργική Απόφαση μετά από αιτιολογική έκθεση της οικείας Υπηρεσίας και γνώμη του αρμοδίου συμβουλίου. Ισχύον νομοθετικό καθεστώς, είναι η κείμενη πολεοδομική νομοθεσία, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά την κωδικοποίηση της.

Αρμόδια Υπηρεσιακή μονάδα στο Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης είναι η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Υποδομών και το τμήμα Περιβάλλοντος και Χωροταξίας. Οι συγκεκριμένες οργανωτικές μονάδες είναι επίσης υπεύθυνες για: α)Την αναστολή σε οικισμούς ή περιοχές τους κάθε εργασίας ανέγερσης νέων κτιρίων, κατεδάφισης ή επισκευής προσθήκης, αλλαγής εξωτερικής εμφάνισης υφιστάμενων κτιρίων καθώς και κάθε εργασίας υποδομής του οικισμού, όταν πρόκειται να συνταχθεί οριστική πολεοδομική μελέτη ή και ειδικός κανονισμός δόμησης β) Το χαρακτηρισμό τόπων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και την έγκριση για ανέγερση οικοδομημάτων στους τόπους αυτούς (εξαιρούνται οι ιστορικοί τόποι και αρχαιολογικοί χώροι αρμοδιότητας ΥΠ.ΠΟ.). Μπορούν επίσης να θεσπίσουν ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης κατά παρέκκλιση από τις ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις.

Βάσει του Π.Δ. 329/1998 αρμόδιο γνωμοδοτικό όργανο είναι το Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (Σ.Χ.Ο.Π.)[245]. Είναι πενταμελές και εξετάζει όλα τα θέματα που αφορούν την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (παραδοσιακοί οικισμοί, διατηρητέα), τα οποία σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις παραπέμπονται σε αυτό για γνωμοδότηση από τον Υπουργό. Το Συμβούλιο κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του μπορεί να καλεί εκπροσώπους διάφορων Υπηρεσιών ή φορέων για την παροχή των αναγκαίων κάθε φορά διευκρινήσεων.

Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής

Όσον αφορά στο Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, μεταβιβάζονται οι αρμοδιότητες του Υπουργείου Υ.Π.ΕΝ., βάσει του άρθρου 2 του ιδρυτικού Π.Δ. 1/1986. Οι αρμοδιότητες που μεταβιβάζονται αφορούν το

[245]Το Συμβούλιο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος συγκροτείται από α) Τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος του Υπουργείου Μακεδονίας Θράκης ως πρόεδρο β) Τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης περιβάλλοντος και χωροταξίας της περιφέρειας κεντρικής Μακεδονίας γ) Τον προϊστάμενο της 4ης Εφορείας Νεότερων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. δ) Τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης πολεοδομίας Θεσσαλονίκης ε) Έναν εκπρόσωπο του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας Τ.Ε.Ε. από το παράρτημα κεντρικής Μακεδονίας. Τα μέλη του συμβουλίου διορίζονται με Υπουργική Απόφαση.

χαρακτηρισμό οικισμών ή τμημάτων αυτών ως παραδοσιακών, τόπων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και τη θέσπιση ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης. Ισχύον νομοθετικό καθεστώς είναι η κείμενη πολεοδομική νομοθεσία, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά την κωδικοποίηση της.

Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου βάσει του Π.Δ. 326/2000 διατυπώνουν σύμφωνη γνώμη προς την αρμόδια πολεοδομία για τα εξής θέματα:
α) Για την ανέγερση, μερική ή ολική κατεδάφιση, επισκευή, προσθήκη και κάθε είδος οικοδομική εργασία για κτίρια που βρίσκονται σε παραδοσιακούς, κηρυγμένους ή μη, οικισμούς ή κτίρια που έχουν κηρυχθεί διατηρητέα, έστω και εάν δεν απαιτείται η έκδοση οικοδομικής β) Για κτίρια που βρίσκονται ή έχουν όψη σε περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί ως *"ιδιαίτερου φυσικού κάλλους"* γ) Επί ενστάσεων κατά της κρίσης της αρμόδιας πολεοδομικής Υπηρεσίας επί των ανωτέρω θεμάτων ή για όσες περιπτώσεις παραπέμπονται προς την Ε.Π.Α.Ε. από την αρμόδια πολεοδομική Υπηρεσία και αφορούν τα ίδια θέματα. Ελέγχουν επίσης και ασκούν εποπτεία κατά τις φάσεις εκτέλεσης οικοδομικών εργασιών (ανέγερση, επισκευή, προσθήκη, κατεδάφιση) επί της τηρήσεως των όρων της εκδοθείσης οικοδομικής αδείας για την πιστή εφαρμογή της μορφολογίας του κτιρίου σε οικισμούς, κηρυγμένους ή μη, ως παραδοσιακούς η ιδιαίτερου φυσικού κάλλους εντός της περιφέρειας του Υπουργείου και παραπέμπουν με αιτιολογημένη εισήγηση στην αρμόδια πολεοδομική Υπηρεσία τις διαπιστωμένες παραβάσεις. Διατυπώνουν σύμφωνη γνώμη προς την Ε.Π.Α.Ε. και προς τις Διευθύνσεις Τεχνικών Υπηρεσιών των νομών για κάθε άλλο έργο υποδομής από δημοσίους, ιδιωτικούς ή άλλους φορείς και κάθε εργασία που αφορά στην διαμόρφωση, τροποποίηση ή ανάπλαση κοινόχρηστων οδών, πλατειών, λιμένων, κρηπιδωμάτων στους αναγνωρισμένους με Π.Δ. ως παραδοσιακούς οικισμούς ή ως τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στα νησιά που υπάγονται στην περιφέρεια του Υπουργείου, ούτως ώστε να εκτελείται, χωρίς να αλλοιώνεται, η υπάρχουσα αρχιτεκτονική και πολεοδομική μορφολογία του Αιγαιοπελαγίτικου χώρου. Τέλος, μπορούν να αναστείλουν σε οικισμούς ή περιοχές αυτών κάθε εργασία ανέγερσης νέων κτιρίων, κατεδάφισης ή επισκευής, προσθήκης, αλλαγής εξωτερικής εμφάνισης υφιστάμενων κτιρίων, όπως και οποιαδήποτε άλλη εργασία υποδομής του οικισμού, όταν βρίσκεται σε εξέλιξη η σύνταξη πολεοδομικής μελέτης ή ειδικού κανονισμού δόμησης.

Υπεύθυνη υπηρεσιακή μονάδα για το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής είναι η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και το τμήμα Διατηρητέων Κτιρίων και Περιοχών ιστορικού ενδιαφέροντος. Ως αρμόδιο γνωμοδοτικό όργανο βάσει του Π.Δ. 327/1998, λειτουργεί το Συμβούλιο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος Σ.Χ.Ο.Π., το οποίο εξετάζει όλα τα θέματα, για τα οποία σύμφωνα με το Γ.Ο.Κ. απαιτείται γνώμη του αρμόδιου τεχνικού συμβούλου. Με το Π.Δ. 47/2001 συστάθηκαν ανά νομό και επαρχείο της γεωγραφικής περιφέρειας του Υπουργείου τα ανωτέρω Συμβούλια Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος για την άσκηση στην ουσία των αρμοδιοτήτων που ασκούν οι Ε.Π.Α.Ε. στην ηπειρωτική χώρα.

Τέλος, βάσει του ν. 3201/2003 συνιστάται στο Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, το Κεντρικό Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής και Τοπίου (ΚΕ.Σ.Α.ΤΟ). Είναι επταμελές, εισηγείται τη χάραξη των γενικών κατευθύνσεων προς τις υπηρεσίες του Υπουργείου Αιγαίου σε θέματα προστασίας του τοπίου και της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και γνωμοδοτεί σε θέματα περιβάλλοντος, αρχιτεκτονικής και δόμησης. Επίσης, αποφαίνεται επί των ενστάσεων των ενδιαφερόμενων κατά της νομιμότητας των αποφάσεων της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος και των αρμόδιων τμημάτων.

Οι όροι δόμησης που επιβάλλει το προαναφερθέν Π.Δ. 594/1978 για το σύνολο της χώρας τροποποιήθηκαν ειδικά για τους παραδοσιακούς οικισμούς των Κυκλάδων με το Π.Δ. 345/1989. Ειδικά διατάγματα είναι δυνατόν επίσης να θεσπίζουν αυστηρότερες διατάξεις που να κατισχύουν των προαναφερθέντων. Κλασικό παράδειγμα είναι το Π.Δ. της 23.10.2002, το οποίο καθορίζει τομείς, ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς Χώρα και *Καραβοστάση Φολέγανδρου*.

2.1.2.3 Προβλήματα που αναφύονται στις διυπουργικές σχέσεις - Νομικά ζητήματα που αφορούν στην προστασία των παραδοσιακών οικισμών

Το Υ.Π.ΕΝ., όπως προαναφέρθηκε, έχει ήδη μεταβιβάσει τις αρμοδιότητες του, όσον αφορά τους παραδοσιακούς οικισμούς στα χωρικά Υπουργεία για τις γεωγραφικές περιοχές ευθύνης τους. Φαινομενικά, έχουν αντιμετωπιστεί ενδεχόμενα προβλήματα επικαλύψεων. Από την άλλη μεριά το Υ.Π.ΕΝ., δεν έχει παραχωρήσει ακόμα τις αρμοδιότητες που μοιράζεται με το ΥΠ.ΠΟ, όσον αφορά την προστασία των αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων. Την ίδια στιγμή, είναι ιδιαίτερα

συχνό το φαινόμενο της μεταγενέστερης κήρυξης ενός παραδοσιακού οικισμού ως ιστορικού τόπου ή αρχαιολογικού χώρου από τις υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία του. Αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται πάλι σύγχυση αρμοδιοτήτων μεταξύ τριών τουλάχιστον Δημόσιων φορέων.

Το νομοθετικό καθεστώς που διέπει τους αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικούς τόπους έχει ως εξής : Συγκεκριμένα σύμφωνα με το άρθρο 14 του ν.3028/2002, σε χώρους που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί από τις υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ εκτός σχεδίου πόλεως ή των ορίων νομίμως υφιστάμενων ενεργών οικισμών είναι δυνατόν να καθορίζονται ζώνες προστασίας Α΄ και Β΄[246].

[246]Στις ζώνες Α΄ επιτρέπεται με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ύστερα από γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου, μόνο η κατασκευή κτισμάτων ή προσθηκών σε υπάρχοντα κτίρια, που είναι αναγκαία για την ανάδειξη των μνημείων ή χώρων ή την εξυπηρέτηση της χρήσης τους. Με την απόφαση αυτή καθορίζεται και η θέση του κτίσματος στην περιοχή ή το μέρος του κτιρίου στο οποίο γίνεται η προσθήκη. Στις ζώνες Β΄ ισχύουν ειδικές ρυθμίσεις ως προς τους όρους δόμησης ή τις χρήσεις γης και τις επιτρεπόμενες δραστηριότητες. Με κοινή απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και του κατά περίπτωση αρμόδιου Υπουργού, η οποία εκδίδεται πάλι μετά από γνώμη των αρμοδίων συλλογικών οργάνων, καθορίζονται στη συνέχεια οι ειδικές ρυθμίσεις καθώς και η δυνατότητα και οι προϋποθέσεις συνέχισης της λειτουργίας υφιστάμενων νόμιμων δραστηριοτήτων. Η κοινή αυτή απόφαση εκδίδεται σε τρείς μήνες από την αποστολή του σχεδίου από το ΥΠ.ΠΟ στα συναρμόδια Υπουργεία. Τα όρια αυτά των ζωνών προστασίας μπορεί να ανακαθορίζονται με την ίδια διαδικασία με βάση τα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας και τις Συνθήκες προστασίας των αρχαιολογικών χώρων ή μνημείων. Τα ακίνητα, τα οποία ενδεχόμενα υπάρχουν σε ζώνες προστασίας Α΄, απαλλοτριώνονται με την υποχρέωση καταβολής πλήρους αποζημίωσης στους ιδιοκτήτες. Στους ενεργούς οικισμούς ή σε τμήματα τους που αποτελούν αρχαιολογικούς χώρους απαγορεύονται οι επεμβάσεις που αλλοιώνουν το χαρακτήρα και τον πολεοδομικό ιστό ή διαταράσσουν τη σχέση μεταξύ των κτιρίων και των υπαίθριων χώρων. Επιτρέπονται, μετά από άδεια του Υπουργού και γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου μόνο τα εξής : α) Η ανέγερση νέων κτισμάτων, εφόσον συνάδουν από πλευράς όγκου, δομικών υλικών και λειτουργίας με το χαρακτήρα του οικισμού β) Η αποκατάσταση ερειπωμένων κτισμάτων, εφόσον τεκμηριώνεται με ειδική μελέτη η αρχική τους μορφή γ) Η κατεδάφιση υφιστάμενων κτισμάτων, εφόσον δεν αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του συνόλου ή χαρακτηριστούν ετοιμόρροπα δ) Η εκτέλεση οποιουδήποτε έργου στα υφιστάμενα κτίσματα, στους ιδιωτικούς ακάλυπτους χώρους, όπως και στους κοινόχρηστους ε) Η χρήση κτιρίου, συμπεριλαμβανομένων και των ελεύθερων χώρων του αν συνάδουν με τον χαρακτηρισμό του οικισμού ως αρχαιολογικού χώρου. Όπως και στα διατηρητέα σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης για την αποτροπή άμεσου κινδύνου είναι δυνατή η εκτέλεση εργασιών αποκατάστασης βλάβης χωρίς την παραπάνω άδεια μετά από ενημέρωση της Υπηρεσίας η οποία διατηρεί το δικαίωμα διακοπής τους με σήμα της. Η άδεια αυτή εκδίδεται πριν από οποιαδήποτε αντίστοιχη άλλης Υπηρεσίας αναφορικά με

Οι ρυθμίσεις του νόμου για τους αρχαιολογικούς χώρους εφαρμόζονται και για ιστορικούς τόπους. Συγκεκριμένα, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία εκδίδεται ύστερα από γνώμη του αρμοδίου Συμβουλίου, εκτάσεις (συμπεριλαμβανομένων και οικισμών) ή σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης χαρακτηρίζονται ως ιστορικοί τόποι.

Οι **αρχαιολογικοί χώροι** και οι **ιστορικοί τόποι** μπορούν να οριστούν και προσωρινά. Για παράδειγμα, εάν εντός των περιοχών που πρόκειται να καλύψουν τα υπό εκπόνηση Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (Γ.Π.Σ.) ή Σχέδια Χωρικής Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.) ή άλλα χωρικά σχέδια δεν έχουν οριοθετηθεί αρχαιολογικοί χώροι ή ιστορικοί τόποι, αυτοί οριοθετούνται προσωρινά βάσει σχεδιαγράμματος τουλάχιστον 1:2000, που καταρτίζεται από την Υπηρεσία με επαρκή επιστημονικά στοιχεία και ιδίως ευρήματα που πιθανολογούν την ύπαρξη μνημείων και εγκρίνεται από τον Υπουργό Πολιτισμού. Η σχετική πράξη, περιέρχεται στην Υπηρεσία του σχετικού ερωτήματος και ισχύει μέχρις ότου εκδοθεί η απόφαση της κήρυξης.

Σε περίπτωση, που δεν έχει γίνει καθορισμός των ορίων νομίμως υφιστάμενου οικισμού, ο οποίος είναι απαραίτητος για τον καθορισμό ζωνών, ο Υπουργός Πολιτισμού ζητεί από το αρμόδιο για την οριοθέτηση όργανο, συναποστέλλοντας και σχετικό διάγραμμα, να προβεί κατ΄ απόλυτη προτεραιότητα στην οριοθέτηση του κατά το μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο. Ταυτόχρονα με Κ.Υ.Α. οι Υπουργοί Πολιτισμού και Περιβάλλοντος τον οριοθετούν προσωρινά και ρυθμίζουν κάθε σχετικό θέμα, όπως η αναστολή οικοδομικών εργασιών και η έκδοση οικοδομικών αδειών.

την εκτέλεση του έργου μέσα σε εξήντα ημέρες από την υποβολή της σχετικής αίτησης υπό την ποινή ακυρότητας. Όπως διαπιστώνουμε οι χρήσεις γης και όλες οι δραστηριότητες εντός οικισμών που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί χώροι επιτρέπονται από τις αρμόδιες αρχαιολογικές υπηρεσίες μόνο αν συνάδουν με τον χαρακτήρα και τη δομή του συνόλου. Πριν από την έκδοση της απόφασης του χαρακτηρισμού για υφιστάμενες δραστηριότητες αρμοδιότητας άλλου Υπουργείου (λ.χ. λιμένες στο Υπουργείο Ναυτιλίας, στρατιωτικές εγκαταστάσεις στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας), προκειμένου να καθοριστούν οι προϋποθέσεις και οι δυνατότητες συνέχισης της λειτουργίας τους απαιτείται η γνώμη του καθ ' ύλην αρμοδίου Υπουργού. Η γνώμη αυτή οφείλει να διατυπωθεί μέσα σε δύο μήνες από την αποστολή του σχετικού ερωτήματος. Αν παρέλθει άπρακτη καθορίζονται με Π.Δ. που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Πολιτισμού, Υπουργού Περιβάλλοντος ή κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού (για παράδειγμα Μακεδονίας - Θράκης και Ναυτιλίας για τις περιοχές ευθύνης τους) ειδικές ρυθμίσεις, όσον αφορά τους όρους δόμησης, τις χρήσεις γης και τους περιορισμούς της ιδιοκτησίας.

Βάσει λοιπόν, των ισχυουσών διατάξεων η αρμοδιότητα κήρυξης οικισμού ως παραδοσιακού έχει μεταβιβαστεί από το Υ.Π.ΕΝ. στα χωρικά Υπουργεία. Παρατηρείται όμως, συχνά το φαινόμενο της διπλής ή και τριπλής κήρυξης. Το ΥΠ.ΠΟ δηλαδή διατηρεί το δικαίωμα χαρακτηρισμού ενός οικισμού ως αρχαιολογικού χώρου, ιστορικού τόπου ή και τα μαζί δύο με σκοπό να θεσπίσει αυστηρότερο καθεστώς προστασίας. Σύμφωνα, μάλιστα με το άρθρο 73 παράγραφος 12 του ν. 3028/2002 σε περίπτωση εκτάσεων με πολλαπλούς χαρακτηρισμούς εφόσον δηλαδή οικισμοί έχουν κηρυχθεί και ως παραδοσιακοί και ως αρχαιολογικοί χώροι ή ιστορικοί τόποι, υπερισχύουν οι διατάξεις του αρχαιολογικού νόμου. Αυτόματα, λοιπόν και ανάλογα με τη γεωγραφική περιφέρεια δημιουργείται συναρμοδιότητα τριών τουλάχιστον φορέων (ΥΠ.ΠΟ, Υ.Π.ΕΝ., Υπ. Μακεδονίας - Θράκης ή Ναυτιλίας)[247]. Ο δε πολίτης αναγκάζεται να απευθυνθεί σε διάφορες Δημόσιες Υπηρεσίες, οι οποίες λειτουργούν βάσει διαφορετικού θεσμικού πλαισίου και διαδικασιών[248].

Με αυτήν την απόφαση, δημιουργείται αυτόματα συναρμοδιότητα τριών Υπουργείων για το συγκεκριμένο τμήμα του οικισμού, το οποίο εκτός από παραδοσιακός οικισμός χαρακτηρίστηκε και ως ιστορικός τόπος. Εφαρμόζονται λοιπόν, τόσο οι διατάξεις του Γ.Ο.Κ., τις οποίες ακολουθούν το Υ.Π.ΕΝ. και το Υπ.

[247]Η συναρμοδιότητα αυτή εκτείνεται και σε άλλα Υπουργεία όπως το Ναυτιλίας και το Εθνικής Άμυνας, εφόσον εμπλέκονται υφιστάμενες δραστηριότητες του τομέα ευθύνης τους (στην περίπτωση βέβαια του πρώτου τα θέματα αυτά φαίνεται να αντιμετωπίζονται με την συγχώνευση του με το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής).

[248] Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της *Ερμούπολης Σύρου*. Βάσει του Π.Δ. 594/1978 η πρωτεύουσα του νησιού *Ερμούπολη* μαζί με την *Άνω Σύρο* χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί οικισμοί. Με το διάταγμα αυτό τίθενται ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης και χρήσης γης, οι οποίοι εν συντομία αναφέρθηκαν προηγουμένως. Στη συνέχεια η αρμοδιότητα για την προστασία του συγκεκριμένου οικισμού μεταβιβάζεται στο τότε Υπουργείο Αιγαίου, το οποίο με τη σειρά του εκδίδει το Π.Δ. 345/1989 με το οποίο τροποποιούνται οι όροι του προηγούμενου διατάγματος προς το αυστηρότερο. Το ΥΠ.ΠΟ, θεωρώντας προφανώς τις σχετικές ρυθμίσεις ανεπαρκείς εκδίδει την ΥΑ ΥΠ.ΠΟ./Δ.Ν.Σ.Α.Κ/45448/1271. Βάσει αυτής μετά από εισήγηση της αρμόδιας Διεύθυνσης Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, της Εφορείας Νεότερων Μνημείων Αττικής και την κατά πλειοψηφία γνωμοδότηση του Κ.Σ.Ν.Μ., συγκεκριμένο τμήμα της *Ερμούπολης* χαρακτηρίζεται ως ιστορικός τόπος, καθώς "*αποτελεί σημαντικό δείγμα της αστικοποίησης της νεότερης Ελλάδας, διασώζει μεγάλο αριθμό κτισμάτων που είναι χαρακτηριστικά και αντιπροσωπευτικά της βιομηχανικής, εμπορικής, ναυτιλιακής, διοικητικής, εκπαιδευτικής και πολιτικής ιστορίας της και αποτελεί μοναδικό πολεοδομικό σύνολο"*.

Ναυτιλίας, όσο και οι διατάξεις του ν. 3028/2002, τις οποίες ακολουθεί το ΥΠ.ΠΟ και κατισχύουν των υπολοίπων. Σε μία υποθετική λοιπόν περίπτωση, κατά την οποία ένας πολίτης αιτείται την έκδοση της οικοδομικής άδειας για την ανέγερση νέου κτιρίου ή επισκευής υφιστάμενου θα πρέπει να απευθυνθεί σε τρείς διαφορετικές Υπηρεσίες υποβάλλοντας τεκμηριωμένη μελέτη. Η έγκριση της μίας Υπηρεσίας δεν συνεπάγεται την αυτόματη έγκριση και της άλλης. Για παράδειγμα η μελέτη του ενδιαφερόμενου μπορεί να λάβει την έγκριση από το Υ.Π.ΕΝ. και το Υπουργείο Ναυτιλίας και να απορριφθεί από το ΥΠ.ΠΟ, το οποίο κατά κανόνα είναι αυστηρότερο (χωρίς όμως να ορίζει καθαρά στην σχετική απόφαση όρους και περιορισμούς δόμησης). Αν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι ο Κ.Δ.Δ. κατά κανόνα καταστρατηγείται και το αίτημα του πολίτη δεν διεκπεραιώνεται εντός 50 ημερών διαπιστώνουμε ότι το διοικητικό και οικονομικό φορτίο, το οποίο καλείται να σηκώσει είναι δυσβάστακτο δημιουργώντας εκ μέρους του έλλειμμα εμπιστοσύνης προς τη Διοίκηση.

2.1.2.4 Νομικά ζητήματα που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο των παραδοσιακών οικισμών

Βάσει των Π.Δ. χαρακτηρισμού, όπως προαναφέρθηκε, μπορούν να θεσπιστούν όροι και περιορισμοί δόμησης κατά παρέκκλιση των ισχυόντων στο Γ.Ο.Κ. Σκοπός της συγκεκριμένης ρύθμισης είναι η καλύτερη προστασία και ανάδειξη του παραδοσιακού οικισμού. Σύμφωνα, με το ΣτΕ η παρέκκλιση αυτή από την πολεοδομική νομοθεσία οφείλει να θεμελιωθεί *"σε μια αξιολόγηση των ειδικότερων χαρακτηριστικών του οικισμού και να αποσκοπεί στην επιβαλλόμενη κατά τα ανωτέρω από το Σύνταγμα διατήρηση και ανάδειξη του"*[249].Επομένως, νομοθετική διάταξη, η οποία επαναφέρει σε κηρυγμένο οικισμό το προγενέστερο πολεοδομικό καθεστώς είναι πρόδηλα αντισυνταγματική, διότι υπάγει την προστατευόμενη περιοχή σε γενικά κριτήρια, τα οποία δε συνάδουν με τον παραδοσιακό του χαρακτήρα. Όσον αφορά, τη νομική φύση των όρων και περιορισμών δόμησης πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι η διοικητική πράξη επιβολής τους αποτελεί κανονιστική και όχι ατομική πράξη γενικού περιεχομένου, όπως για παράδειγμα πράξη εγκρίσεως της τροποποίησης του σχεδίου πόλεως. Κατά συνέπεια, στο Προεδρικό Διάταγμα

[249]Πρβλ. ΣτΕ 178/2003.

χαρακτηρισμού δεν απαιτείται αιτιολογία και υπάρχει δυνατότητα ελέγχου μόνο, όσον αφορά την τήρηση της νομιμότητας και τη μη υπέρβαση της εξουσιοδότησης.

Το ΣτΕ έχει επίσης θεσπίσει ένα ιδιαίτερα αυστηρό καθεστώς προστασίας. Βάσει της σχετικής νομολογίας ορίζεται, ότι ένας παραδοσιακός οικισμός, ειδικά όσοι βρίσκονται στα μικρά νησιά του Αιγαίου ή του Ιονίου πελάγους[250], είναι δεκτικός μόνο *"ηπιωτάτης βιωσίμου αναπτύξεως"*[251]. Οποιαδήποτε επέμβαση σε προστατευόμενο οικισμό, σύμφωνα πάντα με τη νομολογία του ΣτΕ οφείλει να αποσκοπεί στη διατήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας του, να εντάσσεται σε γενικότερο ρυθμιστικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και να υπαγορεύεται από ειδικώς και επαρκώς αιτιολογημένο λόγο δημοσίου συμφέροντος[252].

Τέλος, οι ειδικοί όροι δόμησης που θεσπίζονται με τα Προεδρικά Διατάγματα χαρακτηρισμού είναι δυνατόν να επιβάλλουν περιορισμούς στο κατοχυρωμένο από το άρθρο 17 του Συντάγματος δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ δύο συνταγματικά προστατευόμενων δικαιωμάτων (προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος έναντι προστασίας της ιδιοκτησίας) η νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων θεωρεί ότι, εφόσον όλες οι συνταγματικές διατάξεις έχουν την ίδια τυπική ισχύ, είναι δυνατή η στάθμιση τους βάσει της αρχής της αναλογικότητας. Οι τυχόν περιορισμοί στην άσκηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας πρέπει να είναι τεκμηριωμένες βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και να αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Η επιβολή τους, πρέπει να είναι ειδικά αιτιολογημένη και συναρτάται άμεσα από την ανάγκη προστασίας του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος και της ανάδειξης του ιδιαίτερου ιστορικού,

---

[250]Για παράδειγμα ως βασικό στοιχείο ενός νησιωτικού οικιστικού συνόλου θεωρείται ο παραδοσιακός του λιμένας. Κατά συνέπεια μαρίνα παράλληλα σε υφιστάμενο παραδοσιακό λιμένα, συνιστά *"προδήλως ουσιώδη αλλοίωση του περιβάλλοντος του, μη συμβατή με τον προστατευτέο χαρακτήρα του"*.

[251]Η αναγκαιότητα υιοθέτησης ήπιων μορφών ανάπτυξης αναφορικά με τους παραδοσιακούς οικισμούς έχει ήδη θεσμοθετηθεί με τον ν. 1650/1986 (ΦΕΚ Α 160/18.10.1986). Συγκεκριμένα στο άρθρο 19 παρ.5 ως περιοχές οικοανάπτυξης χαρακτηρίζονται χωριά ή οικισμοί "*εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον λόγω της ποιότητας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών"*. Στις περιοχές αυτές μπορούν να επιδιωχθούν ήπιες δραστηριότητες, όπως ο αγροτουρισμός, οι οποίες εναρμονίζονται απόλυτα με την προστασία της φύσης και του τοπίου. Πέρα από τους παραδοσιακούς οικισμούς οι περιοχές οικοανάπτυξης μπορεί να περιλαμβάνουν εθνικά πάρκα, περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, προστατευόμενους φυσικούς σχηματισμούς προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου κ.ο.κ.

[252]Πρβλ. **ΣτΕ** 3146/1998, 5236/1996, 3818/1995.

αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού χαρακτήρα των παραδοσιακών οικισμών. Αν οι διατάξεις του σχετικού Π.Δ. *"αφίστανται από τις γνωμοδοτήσεις του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού συμβουλίου και του Κ.Σ.Χ.Ο.Π."*, πρέπει να προκύπτουν από τα στοιχεία του φακέλου οι πολεοδομικοί λόγοι, βάσει των οποίων δικαιολογείται η απόκλιση αυτή[253]. Σε περίπτωση, βέβαια που έχουν τηρηθεί οι ουσιώδεις τύποι της διαδικασίας οι ισχυρισμοί της Διοίκησης περί της αναγκαιότητας της επιβαλλόμενης ρύθμισης δεν υπόκεινται σε ακυρωτικό έλεγχο, καθώς εκφράζουν την ουσιαστική κρίση της Διοίκησης περί του θέματος[254].

Για την επιβολή όρων και περιορισμών δόμησης, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση να μην *"εξαφανίζεται, ούτε τίθεται αδρανής η ιδιοκτησία εν σχέσει προς τον προορισμό της"*. Σε περίπτωση ουσιαστικής δέσμευσης της ιδιοκτησίας το δικαίωμα αποζημίωσης απορρέει ευθέως από το άρθρο 24 του Συντάγματος, ανεξάρτητα αν έχει εκδοθεί ο εκτελεστικός νόμος που προβλέπει η διάταξη. Η αποζημίωση αυτή δεν είναι απαραίτητα χρηματική. Για παράδειγμα, ως θεμιτό μέτρο έχει επιλεγεί από τη Διοίκηση ο θεσμός της Μεταφοράς του Συντελεστή Δόμησης, ο οποίος όμως έχει κριθεί από το ΣτΕ ως αντισυνταγματικός και έχει δημιουργήσει μεγάλα προβλήματα σε διοικούμενους οι οποίοι τον είχαν επιλέξει ως *"αποζημίωση"*, αφού είναι κατ' ουσίαν ανενεργός. Έχουν βέβαια, γίνει κάποιες τροποποιήσεις άλλα δεν υπάρχει καμία τελική διάταξη, έτσι μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει συγκεκριμένη ρύθμιση και όπως προαναφέρθηκε παραμένει ανενεργός σε μία *"λανθάνουσα κατάσταση"*.

Η επιβολή ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς ενδέχεται θεωρητικά να προσβάλλει και άλλα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην οικονομική και επαγγελματική ελευθερία. Το συγκεκριμένο δικαίωμα όμως, σύμφωνα με το άρθρο 5 του Συντάγματος, υπόκειται στους περιορισμούς της εξυπηρέτησης υπέρτερου Δημοσίου συμφέροντος, όπως η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Επομένως, σύμφωνα με την Αρχή της στάθμισης των συνταγματικών διατάξεων, το αυστηρό θεσμικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών οικιστικών συνόλων δεν κρίνεται αντισυνταγματικό. Βέβαια, σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, τα λαμβανόμενα μέτρα οφείλουν να είναι *"κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου*

[253]Πρβλ.**ΣτΕ** 3370/1991, 3632/1986.

[254]Πρβλ.**ΣτΕ** 1870/1994.

αποτελέσματος, να συνεπάγονται τα λιγότερα κατ΄ ένταση και διάρκεια δυνατά μειονεκτήματα προς τους ιδιώτες και τέλος, τα συνεπαγόμενα μειονεκτήματα δεν θα πρέπει να υπερσκελίζουν τα μειονεκτήματα"[255].

Το διαφορετικό νομικό καθεστώς μεταξύ των ακινήτων που βρίσκονται εντός των ορίων παραδοσιακού οικισμού και εκείνων που βρίσκονται εκτός δημιουργεί θεωρητικά ένα ζήτημα σχετικά με την Αρχή της ισότητας άρθρο 4 του Συντάγματος. Το ΣτΕ θεωρεί ότι *"οι διακρίσεις μεταξύ των ακινήτων που βρίσκονται μέσα σε τμήμα οικισμού που έχει χαρακτηριστεί ως παραδοσιακός και ακινήτων που βρίσκονται εκτός αυτού δικαιολογούνται, ανεξάρτητα από τη μεταξύ τους απόστασή, αφού οι δύο αυτές περιοχές δεν τελούν υπό τις αυτές* συνθήκες*, αλλά η περιοχή που είναι μέσα στο παραδοσιακό τμήμα έχει ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας"*. Εξάλλου η ίδια νομολογία του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου θεσμοθέτησε την ίση μεταχείριση όμοιων περιστάσεων και τη διαφορετική μεταχείριση διαφορετικών περιπτώσεων.

2.2 Οι αιτίες της ισχύουσας αναποτελεσματικής προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Η σύγχυση και η επικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ των εμπλεκόμενων Υπουργείων.

Η σύγχυση και η επικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ των εμπλεκόμενων Υπουργείων είναι μία από τις βασικές αιτίες της αναποτελεσματικής προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της χώρας[256]. Ειδικότερα, σχετικά με τα διατηρητέα ή μεμονωμένα κτίρια - μνημεία και τους παραδοσιακούς οικισμούς αρμόδια είναι τέσσερα Υπουργεία (Πολιτισμού, Περιβάλλοντος, Μακεδονίας - Θράκης και Ναυτιλίας). Οι Κεντρικές ή οι Περιφερειακές Υπηρεσίες των συγκεκριμένων Διοικητικών μονάδων συχνά προβαίνουν στην έκδοση διοικητικών πράξεων χωρίς καμία προηγούμενη συνεργασία με τις αντίστοιχες των συναρμόδιων φορέων. Απόρροια τούτου, αποτελούν: οι διπλές κηρύξεις διατηρητέων κτιρίων, οι πολλαπλοί χαρακτηρισμοί οικισμών ως παραδοσιακών, αρχαιολογικών χώρων ή και ιστορικών τόπων ταυτόχρονα.

---

[255]Πρβλ. **ΣτΕ** 2089/2000,02376/1988, 1350/1979.

[256]Ημερίδα *"Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών και Σύγχρονος Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός",* Τίτλος Εισήγησης: Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών οικισμών. Επικαλύψεις αρμοδιοτήτων αδυναμίες στη συστηματοποίηση κριτηρίων προστασίας και προβλήματα εφαρμογής. Εισηγήτρια : **Αμαλία Κουδούνη** , Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος.

Επιπροσθέτως, τη δραστηριότητα των συναρμόδιων Υπουργείων διέπει ξεχωριστό νομικό καθεστώς, το οποίο θεσπίζει με τη σειρά του διαφορετικές Διοικητικές διαδικασίες, όρους και περιορισμούς δόμησης. Το ΥΠ.ΠΟ ακολουθεί τον αρχαιολογικό νόμο και τα υπόλοιπα τις ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις. Το γεγονός αυτό, δημιουργεί ανασφάλεια Δικαίου στον πολίτη, ο οποίος δεν γνωρίζει σε ποιά Υπηρεσία πρέπει να απευθυνθεί και ποιά δικαιολογητικά πρέπει να υποβάλλει.

Οι Διοικητικές διαδικασίες που ακολουθούνται είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες και χρονοβόρες.

Οι Διοικητικές διαδικασίες που ακολουθούνται είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες και χρονοβόρες**.** Για τις αποφάσεις χαρακτηρισμού απαιτείται Υπουργική Απόφαση, η έκδοση της οποίας δεν υπάγεται στις προθεσμίες που προβλέπει ο Κ.Δ.Δ. Όσον αφορά τα διατηρητέα, η ανώτατη προθεσμία που έχουν θεσπίσει τα ΥΠ.ΠΟ και Υ.Π.ΕΝ. είναι ένα έτος. Η προθεσμία όμως αυτή είναι ενδεικτική, καθώς οι δύο φορείς δεν έχουν καθορίσει ειδικές προθεσμίες, οι οποίες να τους εξαίρουν από τις διατάξεις του ν. 2690/1999, με αποτέλεσμα την καταστρατήγηση των διατάξεων του. Αντίθετα, τα Υπουργεία Μακεδονίας Θράκης και Ναυτιλίας, έχουν ορίσει ειδικές προθεσμίες, οι οποίες όμως είναι ιδιαίτερα εκτενείς λόγω της πολυπλοκότητας των υποθέσεων. Η κατάσταση δεν πρόκειται να βελτιωθεί στο εγγύς μέλλον, καθώς πολλές αρμόδιες Υπηρεσίες αντιμετωπίζουν προβλήματα έλλειψης πόρων και υποστελέχωσης.

Ο "ανενεργός" θεσμός της Μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης.

Άλλη σημαντική αιτία, που προκαλεί σοβαρό πρόβλημα στην ουσιαστική προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς αποτελεί ο *"ανενεργός"* θεσμός της Μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης[257]. Ο θεσμός της Μ.Σ.Δ., έχει κριθεί αντισυνταγματικός από το ΣτΕ[258], αυτό έχει δημιουργήσει πλήθος ομαδικών

[257]Βλ. **Μακρής Ι.,** (1998). Η νομική φύση του τίτλου μεταφοράς συντελεστή δόμησης, το εξ' αυτού απορρέον οιονεί εμπράγματο δικαίωμα και τα δημιουργούμενα προβλήματα στην επ' αυτού εγγραφή εμπράγματης ασφάλειας, Αρμενόπουλος, 10: σελ. 1281-1285, Βλ. επίσης **Μελίσσας Δ.,** *"Οι χρήσεις γης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο",* Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2007.

[258]Πρβλ. **ΣτΕ** Ολομέλεια αρ.2366/2007 που έκρινε συνταγματική τη χρήση της Μεταφοράς Συντελεστή για την αποζημίωση και ιδιοκτητών ρυμοτομούμενων ακινήτων, ωστόσο ακύρωσε εν μέρει τον ν. 3044/02, κρίνοντας τον εν μέρει αντισυνταγματικό, επιμένοντας στη δημιουργία ζωνών μεταφοράς συντελεστή, επανέλαβε δε ότι οι τίτλοι Μεταφοράς Συντελεστή δεν πρέπει να έχουν εμπορικό χαρακτήρα, αλλά να προορίζονται αυστηρά για αποζημίωση. Παρά τη νέα εμπλοκή, που έδειχνε ότι τα περιθώρια λειτουργικότητας της ρύθμισης είχαν πλέον εξαντληθεί, η Πολιτεία συνέχισε

προσφυγών έναντι του Ελληνικού Δημοσίου ακόμη και ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου[259].

Τα προβλήματα οικονομικής φύσεως.

Ιδιαίτερα σημαντικά είναι επίσης, τα προβλήματα οικονομικής φύσεως. Τα έξοδα συντήρησης, προστασίας, ανάδειξης, επισκευής ή ολικής ανακατασκευής ενός διατηρητέου ή ενός κτιρίου εντός παραδοσιακού οικισμού επιβαρύνουν σχεδόν αποκλειστικά τον ιδιοκτήτη. Αν μάλιστα συνυπολογίσουμε ότι απαιτούνται εξειδικευμένες εργασίες με ακριβά και δυσεύρετα πολλές φορές οικοδομικά υλικά τότε διαπιστώνουμε ότι το συνολικό κόστος καθίσταται υπέρογκο. Οι αρμόδιες Υπηρεσίες συχνά δηλώνουν αδυναμία να αναλάβουν έστω και μέρος των δαπανών. Τα κίνητρα που έχουν θεσπιστεί προς τους ιδιοκτήτες κρίνονται ιδιαίτερα ανεπαρκή, καθώς προκρίνουν την έμμεση και όχι την άμεση οικονομική ενίσχυση[260], να σημειώσουμε επίσης, ότι ακόμη και αυτά τα ανεπαρκή μέτρα στις μέρες μας λόγω της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε είναι ανενεργά και συνεπώς ανύπαρκτα. Οι

ακάθεκτη την έκδοση τίτλων Μεταφοράς Συντελεστή. Το 2010, σε μια προσπάθεια εξεύρεσης λύσης, το Υπουργείο Περιβάλλοντος ζήτησε από το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους να γνωμοδοτήσει για την υπόθεση. Το Ν.Σ.Κ. απάντησε ότι η διαδικασία έκδοσης τίτλων δεν έχει μεν κριθεί αντισυνταγματική, ωστόσο η Μεταφορά Συντελεστή είναι ανεφάρμοστη και ως εκ τούτου πρότεινε να σταματήσει η έκδοση νέων τίτλων. Η εισήγηση δεν έγινε δεκτή. Το Υπουργείο μελετά την επαναφορά της ρύθμισης, συμπληρώνοντας την ιδέα της δημιουργίας ζωνών υποδοχής Συντελεστή με μια *"τράπεζα γης",* η οποία θα διαχειρίζεται τους τίτλους Μεταφοράς Συντελεστή. Όμως και στην περίπτωση αυτή θα είναι δύσκολο να αποφύγει το συνταγματικό κώλυμα, καθώς η νομολογία του ΣτΕ έχει ξεκαθαρίσει ότι η Μεταφορά Συντελεστή σε μια περιοχή *"νοθεύει"* τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Το Υπουργείο μελετά τον καθορισμό νέας διαδικασίας έκδοσης και μεταφοράς των τίτλων, ενώ εξετάζει το ενδεχόμενο να αναθέσει στην Τοπική Αυτοδιοίκηση τον καθορισμό των ζωνών μεταφοράς συντελεστή, δίνοντάς της ως αντάλλαγμα την *"υπεραξία"* που εκτιμά ότι θα δημιουργηθεί. Αυτό που η Πολιτεία δείχνει σήμερα να παραγνωρίζει είναι ότι για την αγορά τίτλων από την *"τράπεζα γης"* χρειάζεται η διάθεση ενός γενναίου ποσού, που δεν είναι δεδομένο ότι θα επιστραφεί στα κρατικά ταμεία σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα...

[259]Βλ. **Χιώλος Κ.,** "*Ο θεσμός της Μεταφοράς του Συντελεστή Δόμησης",* Νομικό Βήμα 56 : σελ.482-484, 2008.

[260]Προβλέπονται για παράδειγμα εκπτώσεις φόρου στις περιπτώσεις κληρονομιών ή γονικών παροχών αντί έκπτωση των δαπανών από το συνολικό φορολογητέο εισόδημα. Τα δε δάνεια από την Τράπεζα της Ελλάδος είναι χαμηλά και έντοκα.

λιγοστές, άμεσες χρηματοδοτήσεις που προβλέπονται για τα διατηρητέα βασίζονται σε ιδιαίτερα χρονοβόρες και πολύπλοκες διαδικασίες με αβέβαια κατάληξη[261].

Ανεφάρμοστα παραμένουν και τα κίνητρα που προβλέπει ο Αρχαιολογικός νόμος.

Ανεφάρμοστα παραμένουν και τα κίνητρα που προβλέπει ο Αρχαιολογικός νόμος. Για παράδειγμα το άρθρο 9 ορίζει ότι σε περίπτωση ουσιωδών περιορισμών στους όρους δόμησης, για τους οποίους δεν προβλέπεται αποζημίωση ή Μ.Σ.Δ., μπορεί να καταβάλλεται μη χρηματική αποζημίωση στον ιδιοκτήτη, το είδος της οποίας θα καθοριστεί με Προεδρικό Διάταγμα μετά από πρόταση των Υπουργών Οικονομίας, Πολιτισμού και Περιβάλλοντος. Το Π.Δ δεν έχει εκδοθεί ακόμα. Αντίθετα, είναι συχνό το φαινόμενο δέσμευσης μίας ιδιοκτησίας χωρίς την καταβολή της νόμιμης αποζημίωσης. Ως αποτέλεσμα, πολλές υποθέσεις ακολουθούν τη δικαστική οδό επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο τον πολίτη. Επιπρόσθετα, στο άρθρο 48 τονίζεται, ότι με Π.Δ. μετά από πρόταση των Υπουργών Οικονομίας, Πολιτισμού και Περιβάλλοντος είναι δυνατόν να οριστούν οι διαδικασίες και οι προϋποθέσεις για την επιχορήγηση ή την παροχή κινήτρων για τους ιδιοκτήτες διατηρητέων μνημείων, εντός ή εκτός παραδοσιακών οικισμών. Ούτε αυτό το διάταγμα έχει εκδοθεί. Το ΥΠ.ΠΟ επίσης, έχει σχεδόν σταματήσει τις απαλλοτριώσεις λόγω οικονομικής στενότητας. Στη περίπτωση των ελάχιστων που πραγματοποιούνται, προκρίνονται τα αρχαία από τα νεότερα μνημεία. Δεν εφαρμόζεται, επίσης η σχετική πρόβλεψη που υπάρχει στον αρχαιολογικό νόμο να αναλαμβάνει το Δημόσιο ή οι Ο.Τ.Α. τη συνολική δαπάνη αποκατάστασης μνημείου που θα κριθεί επισκέψιμο από το κοινό πάλι λόγω οικονομικών δυσχερειών. Στο Υ.Π.ΕΝ. η κατάσταση δεν είναι καλύτερη, καθώς είναι ανύπαρκτες σχεδόν οι απαλλοτριώσεις με δαπάνες του Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.

Έχοντας να αντιμετωπίσουν αυτές τις δυσκολίες οι περισσότεροι πολίτες αδιαφορούν για τα ακίνητα που βρίσκονται στην κυριότητα τους. Συχνά με υπαίτιες ενέργειες τους προσπαθούν να τα καταστήσουν ετοιμόρροπα και κατεδαφιστέα

[261]Για να πάρουμε μία εικόνα πόσο ανεπαρκή είναι τα κίνητρα ας υπολογίσουμε ότι για την αποκατάσταση ενός διατηρητέου στην οδό *Μουσών,* στην άνω πόλη της *Θεσσαλονίκης* ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ., απαιτήθηκαν σχεδόν 200.000 ευρώ με το ανώτερο δάνειο για τον πολίτη να φθάνει μόλις στα μισά (ας αναλογιστούμε ότι ήδη πέντε χρόνια πριν, η έγκριση δανείων περί αποκατάστασης διατηρητέων ήταν ελάχιστα, πλέον λόγω της οικονομικής κρίσης στην οποία έχει περιέλθει η χώρα πρόκειται για ανενεργό μέτρο βοηθείας προς τους ιδιοκτήτες διατηρητέων).

ελπίζοντας σε ενδεχόμενο αποχαρακτηρισμό τους[262]. Σε αυτό το σημείο, είναι απαραίτητο να καυτηριάσουμε τη στάση αρκετών ιδιοκτητών διατηρητέων, εντός η εκτός παραδοσιακών οικισμών, φυσικών ή νομικών προσώπων, οι οποίοι προτιμούν να τα καταστρέψουν παρά να υποβληθούν έστω και στην ελάχιστη οικονομική επιβάρυνση για την προστασία τους. Προτιμούν, αντίθετα την κατασκευή οικοδομών, τουλάχιστον αμφιβόλου αισθητικής. Επιδεικνύεται με αυτό τον τρόπο πρωτοφανή ασέβεια και αδιαφορία σε ένα σημαντικό κεφάλαιο της Αρχιτεκτονικής μας Κληρονομιάς, το οποίο μπορεί να αποτελέσει μοχλό οικονομικής ανάπτυξης και ένα εντυπωσιακό έλλειμμα παιδείας σε συνδυασμό με ένα κοντόφθαλμο ωχαδερφισμό. Είναι εμφανής η αντίθεση των συμπολιτών μας με πολλούς Βρετανούς ομολόγους τους, που θεωρούν καθήκον τους τη προστασία και προβολή της Αρχιτεκτονικής τους Κληρονομιάς ακόμα και με δική τους δαπάνη[263].

Οι αρμόδιες Υπηρεσίες συχνά αδυνατούν να εφαρμόσουν το ομολογουμένως αυστηρό νομοθετικό καθεστώς[264]. Όσον αφορά τις περιπτώσεις όπου απαιτούνται επείγουσες εργασίες αποκατάστασης ετοιμόρροπων κτιρίων, αυτές προβλέπεται να τις αναλαμβάνει η αρμόδια Υπηρεσία του ΥΠ.ΠΟ. Στην πράξη, εκτός από ελάχιστες ιδιαίτερα σημαντικές περιπτώσεις, οι τεχνικές υπηρεσίες αδυνατούν να επέμβουν λόγω έλλειψης πόρων και εξειδικευμένου προσωπικού. Η συγκρότηση δε και λειτουργία της Επιτροπής του άρθρου 41 είναι τόσο χρονοβόρα, ώστε συχνά ακυρώνει ουσιαστικά την όλη διαδικασία (καταρρέει το κτίριο πριν από την Υπουργική Απόφαση).

---

[262]Ο Αρχαιολογικός Νόμος δίνει τη δυνατότητα σε ιδιοκτήτη διατηρητέου, το οποίο κατεδαφίστηκε με υπαιτιότητα του, να οικοδομήσει στο εν λόγω οικόπεδο με τον όρο η κατασκευή να έχει την ίδια ωφέλιμη επιφάνεια με το προηγούμενο κτίριο. Με δεδομένη την αντίστοιχη επιθυμία πολλών ιδιοκτητών ίσως η σχετική ρύθμιση να μην εξασφαλίζει την αποτελεσματική προστασία των μνημείων και να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιδιώκει.

[263]Εδώ βέβαια πρέπει να σημειώσουμε ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο η οικονομική ενίσχυση της πολιτείας προς τους ιδιοκτήτες των λεγόμενων *listed buildings* (διατηρητέα) είναι σημαντικά υψηλότερη και σε ορισμένες περιπτώσεις καλύπτει το σύνολο της δαπάνης.

[264]Για παράδειγμα σύμφωνα με τον ν. 3028/2002, εφόσον ο ιδιοκτήτης ενός διατηρητέου αδρανεί, τότε η αρμόδια Υπηρεσία μπορεί να εκτελέσει τα απαραίτητα έργα αποκατάστασης καταλογίζοντας του τη σχετική δαπάνη. Η ρύθμιση αυτή πρακτικά είναι ανεφάρμοστη, καθώς οι αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ δεν έχουν τους κατάλληλους ελεγκτικούς μηχανισμούς, λόγω υποστελέχωσης, με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα δύσκολο να θεμελιωθεί νομικά η ευθύνη του ιδιοκτήτη.

Ανεπαρκής ή ανύπαρκτος Πολεοδομικός και Χωροταξικός σχεδιασμός.

Αναγκαία είναι επίσης η αναφορά στον ανεπαρκή και πολλές φορές ανύπαρκτο Πολεοδομικό και Χωροταξικό σχεδιασμό, ο οποίος συνιστά επίσης, μια από τις σημαντικότερες αιτίες μη ουσιαστικής προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς[265].

Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν μέρος της Πολιτιστικής και Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της χώρας και προστατεύονται ως ιδιαίτερα πολιτιστικά αγαθά, από την ισχύουσα πολεοδομική και αρχαιολογική νομοθεσία. Όμως, είναι αναγκαίο ταυτόχρονα να επισημαίνεται ότι αποτελούν και λειτουργικό *"κομμάτι"* του οικιστικού ιστού της χώρας. Ως εκ τούτου, η προστασία τους αποτελεί αντικείμενο της γενικότερης πολεοδομικής και χωροταξικής πολιτικής και σχεδιασμού της χώρας.

Όσον αφορά τον χωροταξικό σχεδιασμό είναι σαφές ότι η προστασία των παραδοσιακών οικισμών έχει αποκτήσει μια νέα διάσταση μέσα από την υποχρέωση του Κράτους για την υιοθέτηση μίας *"Αειφόρου Χωροταξικής Πολιτικής"*, που θα εξασφαλίζει την αέναη προστασία και διατήρηση όλων των πολιτιστικών και φυσικών αγαθών, έτσι ώστε να διαφυλαχθούν για τις επόμενες γενεές[266].

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είναι προφανές ότι η προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι αναγκαίο να αποτελεί μέρος της ευρύτερης χωροταξικής πολιτικής της χώρας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το ν.2742/1999 για το *"Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη"* και γενικά, τομεακά και περιφερειακά σχέδια - πλαίσια που αυτό προβλέπει.

Στο ευρύτερο πολεοδομικό επίπεδο, έτσι όπως αυτό ορίζεται στο πλαίσιο του ν. 2508/1977 για τη *"Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις*", οι παραδοσιακοί οικισμοί αποκτούν ιδιαίτερη σημασία ως στοιχεία του αρχαιολογικού, ιστορικού και του περιαστικού χώρου, τα οποία θα πρέπει τόσο να προστατευτούν όσο και να αναδειχθούν. Με αφορμή και σκοπό την

---

[265]Βλ. **Παπαπετρόπουλος Α.,***"Παραδοσιακοί οικισμοί και πολιτιστικό περιβάλλον. Διοικητική Πρακτική και νομολογία"*, στο **Ε. Τροβά** (επιμέλεια), Συνέδριο Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίου Δικαίου - Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004.

[266]Άρθρο 24 παρ. 2 Συντάγματος.

προστασία και την ανάδειξη τους, εντάσσονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο σχεδιασμού, μέσα από τα Γ.Π.Σ./Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.[267].

Να σημειωθεί ότι, οι κανονιστικές πράξεις που αφορούν τους παραδοσιακούς οικισμούς (όπως ο καθορισμός ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης κλπ.) πραγματοποιούνται αποκλειστικά και μόνο με Π.Δ. Ενώ τα θέματα προστασίας και ρύθμισης του ευρύτερου περιβάλλοντος των παραδοσιακών οικισμών, καθορίζονται από σχετικές διατάξεις του ν. 2508/1997 (π.χ. περιοχές ειδικής προστασίας).

Έχοντας, ως στόχο την αποτελεσματική προστασία των διατηρητέων κτιρίων - μνημείων και των παραδοσιακών οικισμών, δύο είναι τα βασικά εργαλεία που διαθέτει η Ελληνική πολιτεία : το θεσμικό πλαίσιο και η πολεοδομική και χωροταξική πολιτική.

Το ζήτημα του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού είναι ένα διαχρονικό ζήτημα. Το σοβαρό πρόβλημα του επανακαθορισμού των όρων και των περιορισμών δόμησης ειδικά σχετικά με τα παραδοσιακά τμήματα των πόλεων είναι διαρκές και αποτελεί σοβαρότατη αιτία αναποτελεσματικής προστασίας τους. Η ύπαρξη σοβαρών αδυναμιών, αντιφάσεων και ελλείψεων στο νομικό πλαίσιο που διέπει τους όρους δόμησης των παραδοσιακών οικισμών, η αδράνεια της Κεντρικής Διοίκησης να ρυθμίσει με τρόπο ορθολογικό, τελεσφόρο και τεχνικά άρτιο το ζήτημα, καθώς και η εμμονή και προσκόλληση σε τυπολατρικές ερμηνείες των κρίσιμων κάθε φορά νομοθετικών διατάξεων έχουν οδηγήσει στη δημιουργία ενός ρυθμιστικού πλαισίου που δεν ανταποκρίνεται στην πολεοδομική πραγματικότητα των οικισμών ούτε εξυπηρετεί τις οικιστικές ανάγκες. Απαιτείται, ένα νομικό πλαίσιο που να είναι αντιπροσωπευτικό και αποτελεσματικό, αλλά ταυτόχρονα να έχει γενικό αλλά και ειδικό χαρακτήρα. Γενικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι θα πρέπει να καλύπτει το σύνολο των παραδοσιακών οικισμών της χώρας, αλλά και ειδικό χαρακτήρα, ώστε οι κατευθύνσεις προστασίας να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες που παρουσιάζει κάθε παραδοσιακός οικισμός, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του[268].

---

[267]Βλ. **Γιαννακούρου Γ.,***"Χωροταξικός σχεδιασμός και διοικητικός δικαστής: από τον έλεγχο της νομιμότητας στη διαμόρφωση πολιτικής για το χώρο",* ΠερΔικ 1, 1994, σελ. 23-40.

[268]Βλ. **Σκουρή Β.,***"Χωροταξικό και Πολεοδομικό Δίκαιο",* όπ. ανωτ., σελ. 209 επ.

2.3 Συμπεράσματα και προτάσεις περί την ουσιαστική προστασία και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων

Η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς συνιστά μείζονα συνταγματική και ηθική υποχρέωση, ως εκφράζουσα αισθητικές αξίες του παρελθόντος, παραδόσεις, ιστορικές μνήμες και ως ανεκτίμητη παρακαταθήκη του μέλλοντος.

Η νομοθεσία ρυθμίζει τα θέματα της προστασίας και ανάδειξης των διατηρητέων κτιρίων - μνημείων και των παραδοσιακών οικισμών. Καθορίζει επίσης τις υποχρεώσεις των πολιτών για τη συντήρηση, επισκευή, ανακαίνιση των προστατευόμενων ακινήτων ιδιοκτησίας τους, προβλέποντας, ως αντιστάθμισμα, ειδικά κίνητρα διοικητικά και οικονομικά. Στην πράξη, η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου παρουσιάζει μεγάλα προβλήματα και ελλείμματα. Η αλλοίωση της αισθητικής, ιστορικής, πολιτιστικής ταυτότητας του Ελληνικού χώρου μαρτυράει την αδυναμία προώθησης αποτελεσματικών πολιτικών προστασίας και διαχείρισης του πολιτιστικού πλούτου.

Όπως διαφαίνεται, από την κριτική θεώρηση της πραγματικότητας και την αναζήτηση των αιτίων της σημερινής αναποτελεσματικής προστασίας οδηγούμαστε στη διατύπωση προτάσεων για την αναγκαία αλλαγή της υφιστάμενης κατάστασης.

Επιχειρώντας, να προσδώσουμε ουσιαστικό νόημα στη συνταγματική υποχρέωση της ουσιαστικής προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, θα παραθέσουμε μια σειρά προτάσεων, οι οποίες υπό προϋποθέσεις θα μπορούσαν να διευκολύνουν το διυπουργικό συντονισμό, να αμβλύνουν τα προβλήματα που αφορούν την ουσιαστική διατήρηση και να αποτελέσουν τον τρόπο αντιμετώπισης του ζητήματος της προστασίας των διατηρητέων κτιρίων και παραδοσιακών οικισμών εκ μέρους όλων των αρμόδιων φορέων.

Δημιουργία διαδικτυακού τόπου - Σύνταξη "Ενιαίου Αρχείου Μνημείων".

Η δημιουργία διαδικτυακού τόπου όπου όλοι θα είναι δυνατό να ενημερώνονται και να πληροφορούνται με εύληπτο και κωδικοποιημένο τρόπο για όλα τα ζητήματα που αφορούν στη σχετικά νομοθεσία ή τη διαδικασία εκπόνησης και ελέγχουν σχετικών μελετών είναι επιβεβλημένη.

Μέσα από τη Διεθνή και Ευρωπαϊκή εμπειρία προκύπτει ότι είναι απαραίτητο, οι κατασκευές του ανθρώπου που έχουν αξιολογηθεί ως τμήματα της Αρχιτεκτονικής

Κληρονομιάς, κάθε χώρας να είναι καταχωρημένες σε Εθνικά Αρχεία μνημείων, τα οποία θα είναι προσβάσιμα από όλους τους χρήστες.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 του ν. 3028/2002 του ΥΠ.ΠΟ στο Εθνικό Αρχείο Μνημείων που τηρείται προσδιορίζεται ο τρόπος καταγραφής των μνημείων, ο τρόπος προστασίας των δεδομένων, οι προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος πρόσβασης σε αυτό για ερευνητικούς και άλλους λόγους και κάθε αναγκαία λεπτομέρεια.

Στο Υπουργείο, σήμερα, υπάρχουν αρκετοί δικτυακοί τόποι όπου παρέχονται πληροφορίες σχετικά με το καθεστώς προστασίας του κάθε μνημείου (λ.χ. Υπουργική Απόφαση, ΦΕΚ κ.λ.π.), όπου προβλέπεται να υπάρχουν περιγραφή και φωτογραφίες του μνημείου. Ωστόσο είναι καταχωρημένος μικρός αριθμός νεότερων μνημείων. Επίσης, υπάρχει το πρόγραμμα *"Πολέμων",* το οποίο έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός πληροφοριακού συστήματος για το Εθνικό Αρχείο Μνημείων, ωστόσο δεν είναι δυνατή η πρόσβαση από τους χρήστες του διαδικτύου.

Στο διαδικτυακό τόπου του Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης[269], υπάρχει πρόσβαση στο λήμμα *"Διατηρητέα κτίρια και παραδοσιακοί οικισμοί",* όπου δίδεται η δυνατότητα να πληροφορηθεί κάποιος κυρίως για το καθεστώς προστασίας του κάθε διατηρητέου κτιρίου ή παραδοσιακού οικισμού με γενικό τρόπο.

Η έλλειψη ενός Ενιαίου πλήρους και προσβάσιμου Εθνικού Αρχείου της νεότερης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι πασιφανής. Κρίνεται, απαραίτητος ο συντονισμός όλων των αρμόδιων φορέων με σκοπό τη σύνθεση και ομογενοποίηση όλων των καταγραφών περί των μνημείων. Ο στόχος συνίσταται στη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων προσιτών σε όλους τους ενδιαφερομένους, μηχανικούς, δικηγόρους, αρχαιολόγους, ερευνητές, ιδιοκτήτες και γενικότερα σε κάθε πολίτη.

Είναι αναγκαίο, να ληφθεί υπόψη ότι ο εντοπισμός, η καταγραφή και η αξιολόγηση των ιστορικών κτιρίων και συνόλων δεν έχει ολοκληρωθεί και είναι ιδιαιτέρως πτωχή σε καταγραφές σε ένα επίπεδο σημερινής κλίμακας νεότερης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Ειδικότερα, μια περαιτέρω πρόταση συνίσταται στο ότι τα διατηρητέα κτίρια και σύνολα που κατασκευάστηκαν μετά το 1830 ήτοι η νεότερη Αρχιτεκτονική Κληρονομιά είναι απαραίτητο, να αποτελέσουν μια αυτόνομη διαδικτυακή αρχειακή ενότητα, διότι συνιστούν ένα μεγάλο ποσοστό ιστορικού κτιριακού αποθέματος, το

[269]Βλ. htpp//www.mathra.gr.

οποίο είναι σε χρήση ή είναι δυνατό να φιλοξενήσει χρήσεις ενταγμένες στο σύγχρονο τρόπο ζωής και συνεπώς η πρόσβαση και η ενημέρωση είναι επιβεβλημένη καθημερινή ανάγκη ως προς όλους.

Εμπλουτισμός των κριτηρίων χαρακτηρισμού ως "Διατηρητέου"- Μεθοδολογία και βαθμός βαρύτητας του εκάστοτε κριτηρίου.

Η τυπική διαδικασία χαρακτηρισμού περιγράφεται στο άρθρο 4 του Γ.Ο.Κ., εκείνο όμως που δεν περιέχει η διαδικασία χαρακτηρισμού είναι η μεθοδολογία και τα κριτήρια βάσει των οποίων ο μελετητής ή ο αρμόδιος εν γένει για το χαρακτηρισμό υπάλληλος θα προτείνει εάν ένα κτίριο είναι διατηρητέο ή όχι. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4 του Γ.Ο.Κ. τα κριτήρια χαρακτηρισμού διατηρητέων κτιρίων χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες - θεωρήσεις : α) Αρχιτεκτονική θεώρηση[270], β) Ιστορική θεώρηση[271], γ) Χρηστική θεώρηση[272], δ) Περιβαλλοντική θεώρηση[273].

Ενώ τα κριτήρια χαρακτηρισμού ενός κτιρίου ως *"διατηρητέου"* αναφέρονται και καθορίζουν γενικά τις ποιοτικές διαστάσεις πάνω στις οποίες κρίνεται ο χαρακτηρισμός ενός κτιρίου, δεν γίνεται καμία αναφορά για το *ποσοτικό* στοιχείο και τη *βαρύτητα* του κάθε κριτηρίου σχετικά με την τελική απόφαση του χαρακτηρισμού ή όχι. Ο βαθμός βαρύτητας του εκάστοτε κριτηρίου είναι αναγκαίο να παρέχει μια ενδιάμεση κλίμακα αξιολόγησης αυτού.

Τυπολογία των Παραδοσιακών Οικισμών.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδος συνίστανται σε μικρού μεγέθους οικισμούς, οι οποίοι λόγων των αξιόλογων αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών τους προστατεύονται από τη νομοθεσία. Κατανέμονται σχεδόν ισόρροπα στον ελληνικό ηπειρωτικό και νησιωτικό χώρο και εντοπίζονται αντιστοίχως στους ορεινούς όγκους και στις παράκτιες περιοχές. Ανάλογα με τις

---

[270]Απόδοση ρυθμού ή στιλιστικού ιδιώματος, ποιοτική στάθμη, συγκρότηση του εσωτερικού χώρου-τυπολογία και κατόψεις, μορφολογική θεώρηση ανεξάρτητη στιλιστικών κριτηρίων, ποιοτικές ιδιαιτερότητες, πρωτοτυπία.

[271] Σχέση ιστορικού προσώπου με το κτίσμα, σχέση ιστορικού γεγονότος με το κτίσμα, πρωτότυπη αρχιτεκτονική δημιουργία, το κτίσμα σε σχέση με την εξέλιξη του οικισμού, ένταξη κτιρίων σε τόπους ιστορικής σημασίας, η παλαιότητα του κτιρίου, η χρήση του κτιρίου.

[272]Ενταξη του κελύφους στα ζωντανά κτίρια, ένταξη στα νεκρά κτίρια με επαναφορά της αρχικής χρήσης ή με προοπτική για νέα χρήση.

[273]Μεμονωμένο κτίριο, ενότητα κτιρίων και σύνολα, κτίρια συνοδείας.

γεωγραφικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, ανάλογα με τα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά τους χαρακτηριστικά ποικίλουν σημαντικά ενσωματώνοντας τις εκάστοτε τοπικές παραδοσιακές τεχνικές και υλικά.

Αν και η πολιτεία εγκαίρως ενέταξε τους εν λόγω αξιόλογους οικισμούς στην Αρχιτεκτονική Κληρονομιά της χώρας ως προς την προστασία τους δεν διαφοροποιεί αλλά ούτε και εξειδικεύει το είδος και το βαθμό προστασίας που αρμόζει στην εκάστοτε περίπτωση σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαθέτει ο εκάστοτε παραδοσιακός οικισμός.

Στο πλαίσιο αυτό, η δημιουργία μιας βασικής χωρικής τυπολογίας είναι εξαιρετικής σημασίας. Η χωρική τυπολογία θα συνδυάζει τα γεω-χωρικά με τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οικισμών. Ανάλογα με τον τύπο του παραδοσιακού οικισμού, προτείνεται μια τυπολογία κριτηρίων και βαθμών προστασίας (Απόλυτη - Σημαντική - Περιορισμένη), η οποία αντανακλάται σε περιορισμούς και κατευθύνσεις που αποτυπώνονται ξεχωριστά για τα βασικά επίπεδα σχεδιασμού : το αρχιτεκτονικό , το πολεοδομικό και το χωροταξικό.

Η εφαρμογή μιας τυπολογίας παραδοσιακών οικισμών η οποία βασίζεται σε γεωγραφικά, γεωχωρικά και χωρικά χαρακτηριστικά οδηγεί στην δημιουργία τριών τύπων κριτηρίων. Ο πρώτος τύπος κριτηρίων, αφορά τη γεωμορφολογία του εδάφους. Ο δεύτερος τύπος, στη γεωχωρική μορφολογία των οικισμών και ο τρίτος, αφορά στη χωρική μορφή των οικισμών σε Εθνικό επίπεδο.

Οι κατηγορίες κριτηρίων που περιλαμβάνονται στο πρώτο τύπο αφορούν στους παράκτιους και πεδινούς, στους ημιορεινούς και ορεινούς παραδοσιακούς οικισμούς. Το κριτήριο αυτό, θεωρείται μείζονος σημασίας διότι προσδίδει εντελώς διαφορετική φυσιογνωμία σε κάθε οικισμό ανάλογα με τη μορφολογία του εδάφους και το υψόμετρο του.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί, είναι τις περισσότερες φορές προσαρμοσμένοι στο φυσικό περιβάλλον και στις κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής, χωροθετούνται, στοιχεία που αποτελούσαν παράγοντες διαμόρφωσης των ιδιαίτερων αρχιτεκτονικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών τους. Τα στοιχεία αυτά διαφέρουν σε σχέση με το πεδινό, ημιορεινό ή ορεινό ανάγλυφο. Συνεπώς, οι παραδοσιακοί οικισμοί ανάλογα με τη γεωμορφολογία του εδάφους διαφέρουν ως προς τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά τους στοιχεία και κατεπέκτασιν ως προς τις ανάγκες τους για προστασία.

Οι περιορισμοί και οι όροι δόμησης δεν είναι ορθό να είναι κοινοί για όλους τους παραδοσιακούς οικισμούς από τη στιγμή που το σύνολο τους δεν παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά.

Όσον αφορά τα γεωχωρικό κριτήριο, τα διαφορετικά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και οι κλιματολογικές συνθήκες διαμόρφωσαν ετερόμορφους παραδοσιακούς οικισμούς. Οι διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες στον ηπειρωτικό και νησιωτικό χώρο οδήγησαν στη χρήση διαφορετικών υλικών κατασκευής των κτισμάτων των παραδοσιακών συνόλων και στη διαφορετική μορφολογία τους. Ο νησιωτικός χώρος λόγω του τουρισμού και των ασύμβατων δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε αυτόν, βρίσκεται τις περισσότερες φορές υπό καθεστώς υψηλών πιέσεων. Οι κατευθύνσεις της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών σε αυτή την περίπτωση είναι αναγκαίο να οδεύουν προς αυστηρότερους κανόνες. Αντίθετα, στον ηπειρωτικό χώρο και συγκεκριμένα στον ορεινό, τα φαινόμενα εγκατάλειψης πολλών παραδοσιακών οικισμών δημιουργούν την ανάγκη μιας διαφορετικής πολιτικής προστασίας.

Για το σχεδιασμό του τελευταίου τύπου κριτηρίων κρίνεται αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη τα χωρικά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οικισμών όπου οι παραδοσιακοί οικισμοί κατηγοριοποιούνται σε σχέση με τη γενικότερη γεωγραφική τους θέσης και τις χωρικές αλληλεξαρτήσεις.

Συνεπώς, προκύπτουν *τρείς ομάδες* παραδοσιακών οικισμών : παραδοσιακοί οικισμοί που ανήκουν σε ομάδες οικισμών, παραδοσιακοί οικισμοί που είναι μεμονωμένοι (δεν γειτνιάζουν με άλλους) και παραδοσιακοί οικισμοί που αποτελούν τμήμα πόλεων ή αστικών περιοχών.

Η διαφοροποίηση αυτή, είναι μεγάλης σημασίας διότι το κάθε είδος παραδοσιακού οικισμού δέχεται διαφορετικές πιέσεις. Για παράδειγμα ένας οικισμός που αποτελεί τμήμα πόλης μπορεί να υποστεί μεγαλύτερη αλλοίωση κάτω από την επίδραση μιας αστικής περιοχής, σε αντίθεση με έναν μεμονωμένο οικισμό που λόγω μικρότερων πιέσεων από την ανάπτυξη πόλεων ή αστικών περιοχών μπορεί να διατηρήσει καλύτερα την παραδοσιακή του φυσιογνωμία.

Σκοπός της τυπολογίας αποτελεί η ταξινόμηση των παραδοσιακών οικισμών σε διαφορετικές κατηγορίες στις οποίες θα αντιστοιχεί ένας βαθμός προστασίας. Ο βαθμός προστασίας των παραδοσιακών οικισμών θα παρουσιάζει διαβαθμίσεις βάσει των ειδικών χαρακτηριστικών και αναγκών του κάθε τύπου. Για την περίπτωση των

ελληνικών παραδοσιακών οικισμών κρίνεται κατάλληλος ο σχεδιασμός κλίμακας τριών επιπέδων βαθμών προστασίας ήτοι βαθμός προστασίας Ι : Απόλυτη προστασία, βαθμός προστασίας ΙΙ : Σημαντική προστασία, βαθμός προστασίας ΙΙΙ : Μειωμένη προστασία.

Ο κάθε βαθμός, θα συνιστά διαφορετικούς κανόνες και περιορισμούς για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών. Οι κανόνες αυτοί στοχεύουν στη ρύθμιση ζητημάτων σε επίπεδο αρχιτεκτονικού, αστικού ή χωροταξικού σχεδιασμού. Τέτοια ζητήματα αποτελούν η μορφολογία κριτηρίων, η χωροταξική ή αστική μορφολογία του πολεοδομικού ιστού και η μορφολογία του δημόσιου χώρου στους παραδοσιακούς οικισμούς, οι συγκρούσεις χρήσεων γης, καθώς και ζητήματα μεταφορικών υποδομών.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι σύμφωνα με αυτό το σύστημα χαρακτηρισμού, όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός προστασίας τόσο αυστηρότεροι θα είναι οι περιορισμοί και οι κανόνες που θα ισχύουν στους παραδοσιακούς οικισμούς[274]. Οι επόμενοι βαθμοί προστασίας κλιμακωτά θα χαρακτηρίζονται από λιγότερο αυστηρούς κανονισμούς και περιορισμούς δόμησης.

Δαιδαλώδης Νομοθεσία ελλείψει ενιαίου νομικού καθεστώτος : Απλοποίηση των διαδικασιών - Ενιαίος Κώδικας προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς).

Το Εθνικό Δίκαιο, που άπτεται του πολιτιστικού περιβάλλοντος, εμφορείται από τρεις παράλληλες ροές : το Σύνταγμα, τις Διεθνείς Συμβάσεις και το Κοινοτικό Δίκαιο[275].Το θεσμικό αυτό πλαίσιο, λειτούργησε ως καταλύτης για την έκδοση νόμων και κανονιστικών πράξεων που προβλέπουν τις διαδικασίες και εξειδικεύουν τα

[274] Για παράδειγμα ο βαθμός προστασίας Ι που εκφράζει την Απόλυτη προστασία ενός οικισμού, θα σήμαινες απόλυτη και ολοκληρωμένη προστασία του με υψηλό σεβασμό στα μορφολογικά και αισθητικά στοιχεία των κτιρίων. Αυστηροί κανόνες θα έπρεπε επίσης, να ισχύουν για τη διατήρηση των ιδιαίτερων μορφολογικών χαρακτηρισμών των οικισμών στις νέες κατασκευές για τον τύπο των δομικών υλικών, τις χρήσεις γης που θα πρέπει να απαγορευτούν λόγω όχλησης, ενώ μπορεί να απαιτούνται και περιορισμοί στη χρήση τροχοφόρων.

[275]Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ασκούν ουσιώδη ρόλο στην εξέλιξη της σκέψης για τη διάσωση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, παρά το ότι, *"ο Πολιτισμός"* δεν αποτελεί κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική. Τα κενά των Ιδρυτικών Συνθηκών (καμία αναφορά στον Πολιτισμό) κάλυψε η Συνθήκη του Μάαστριχτ με το άρθρο 128 και στη συνέχεια η *Συνθήκη της Λισσαβόνας* - Μεταρρυθμιστική Συνθήκη με τα άρθρα 167 και 107 παράγραφος 3 δ . Σειρά προγραμμάτων, πρωτοβουλιών και χρηματοδοτικών πηγών στοχεύουν στη διασφάλιση της πολιτιστικής ταυτότητας της Ευρώπης.

μέτρα για την προστασία των μνημείων και διατηρητέων συνόλων, καθώς και των τόπων. Πώς όμως οι θεσμικές διατάξεις εφαρμόστηκαν; Ποιά τα αποτελέσματά τους;

Το ισχύον νομικό καθεστώς δεν είναι ενιαίο. Τα διατηρητέα και εν γένει τα πολιτιστικά αγαθά εντάσσονται σε διακριτά θεσμικά πλαίσια, ανάλογα με το φορέα κήρυξής τους, ενώ η συντήρησή τους, κατά κανόνα, καρκινοβατεί.

Απαραίτητη είναι η απλούστευση των διαδικασιών και η Κωδικοποίηση της νομοθεσίας. Για παράδειγμα οι Υπηρεσίες των συναρμόδιων Υπουργείων θα μπορούσαν να εφαρμόσουν τις ισχύουσες προθεσμίες που θέτει ο Κ.Δ.Δ. (ν. 2690/1999) για την ταχύτερη διεκπεραίωση των υποθέσεων των πολιτών. Σε περίπτωση που αδυνατούν λόγω της πολυπλοκότητας των υποθέσεων έχουν το δικαίωμα να θεσπίσουν ειδικές προθεσμίες κατ΄ εξαίρεση, οι οποίες όμως θα ορίζουν με σαφήνεια ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Θα μπορούσε επίσης να εφαρμοστεί, όπως στην Μεγάλη Βρετανία, η διαβαθμισμένη προστασία των μνημείων και οικισμών βάσει μίας αξιολογικής κλίμακας ανάλογης με τη σπουδαιότητα τους. Με αυτό τον τρόπο διαφοροποιείται τόσο ο βαθμός προστασίας, όσο και ο αρμόδιος φορέας ή η πηγή χρηματοδότησης. Το υφιστάμενο θεσμικό καθεστώς στην Ελλάδα, το οποίο εφαρμόζεται ανεξαιρέτως σε όλα τα διατηρητέα και τους παραδοσιακούς οικισμούς χωρίς διαφοροποιήσεις ή συνυπολογισμό των ιδιαιτεροτήτων της κάθε περίπτωσης έχει περισσότερο αρνητικά παρά θετικά αποτελέσματα. Αντίθετα, η αξιολογική τους διαβάθμιση καθιστά πιο ευέλικτο και αποτελεσματικό το σύστημα προστασίας (οικονομική ενίσχυση του ιδιοκτήτη μνημείου ανάλογα με την κλίμακα σπουδαιότητας).

Η δημιουργία ενός ενιαίου **Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς** είναι επιβεβλημένη. Ένας ενιαίος Κώδικας που θα περιλαμβάνει όλες τις ισχύουσες νομοθετικές διατάξεις περί της προστασίας, θα διορθώνει τις αντικρουόμενες διατάξεις, θα βελτιώνει και θα διορθώνει τυχόν λάθη ή παραλείψεις και θα καταργεί όλα τα περιττά ή ανενεργά στοιχεία των προηγούμενων νομοθετικών διατάξεων. Με στόχο όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς, επιστήμονες και επαγγελματίες του χώρου της διατήρησης και αποκατάστασης να καλούνται να εφαρμόσουν μια ενιαία νομοθετική διάταξη, μη αντικρουόμενη.

Κατακερματισμός των δομών και διοικητική πολυδιάσπαση - Διαδικασίες, συναρμοδιότητες , επικαλύψεις.

Ο κατακερματισμός των δομών και η διοικητική πολυδιάσπαση δεν ευνοεί το διυπουργικό συντονισμό. Οι διαδικασίες που προβλέπονται για τους χαρακτηρισμούς ή την έγκριση μελετών επεμβάσεων, προσθηκών, ανακατασκευής διατηρητέων είναι διαφορετικές στους δύο (πρακτικά τέσσερις) φορείς. Πλήθος επί μέρους διατάξεων (δημοσιοποίηση αιτιολογικών εκθέσεων των αρμοδίων Υπηρεσιών κεντρικών και περιφερειακών, διατύπωση αντιρρήσεων εκ μέρους των ιδιοκτητών, γνωμοδοτήσεις Συμβουλίων κεντρικών ή και περιφερειακών, δήμων, ή άλλων εμπλεκόμενων φορέων) καθιστούν την έκδοση κάθε τελικής πράξης (Π.Δ. ή Υπουργική Απόφαση κατά περίπτωση) χρονικά και οικονομικά επώδυνη.

Οι επικαλύψεις των αρμοδιοτήτων οδηγούν συχνά στη *"διπλή προστασία"* κτιρίων, ενώ παραδοσιακοί οικισμοί τυχαίνει να βρίσκονται σε περιοχές που *"ελέγχονται"* και βάσει των διατάξεων του ν. 3028/2002 ως αρχαιολογικοί χώροι/ζώνες ή ιστορικοί τόποι. Για την οποιαδήποτε επέμβαση στα κτίρια αυτά ή τη δόμηση στις προστατευόμενες περιοχές τηρούνται, ανεξάρτητα, οι διαδικασίες έγκρισης των δύο Υπουργείων. Εκδίδονται δύο χωριστές αποφάσεις ή ένα κοινό Π.Δ. με πρόταση των δύο Υπουργών. Το δαιδαλώδες των επάλληλων διαδικασιών εντείνει στο έπακρο τη γραφειοκρατία και τις καθυστερήσεις, με ό,τι αυτό συνεπάγεται στην ταλαιπωρία των πολιτών, στην προστασία και ανάδειξη του προστατευόμενου αγαθού. Συχνά δε, ανακύπτουν αντιθέσεις μεταξύ των απόψεων των Υπηρεσιών, που μπορεί να αποβούν *"μοιραίες"* για την τύχη του αντικειμένου προστασίας, δεδομένης της έλλειψης κοινά αποδεκτών επιστημονικών, αντικειμενικών κριτηρίων.

Τα ανωτέρω αποτελούν παγιωμένη κατάσταση που η Πολιτεία τη δέχεται και τη συντηρεί. Χαρακτηριστικό είναι, ότι δεν έγινε κανένα σοβαρό βήμα αξιοποίησης των δυνατοτήτων που παρέχουν οι ν. 3028/2002 και ν. 4067/2012, όπως και καμία προσπάθεια εκλογίκευσης με τους νέους οργανισμούς των Υπουργείων.

Αναβάθμιση της Διοικητικής Αρχής προστασίας.

Αναβάθμιση και αποσαφήνιση απαιτεί το σύστημα της διοικητικής διάρθρωσης και Διοικητικής προστασίας. Πρόταση απλοποίησης της Διοικητικής διαδικασίας σύνταξης, υποβολής και έγκρισης των μελετών διατήρησης διατηρητέων κτιρίων.

Όσον αφορά τη διαδικασία της σύνταξης, υποβολής και έγκρισης των μελετών για την πραγματοποίηση νέων κατασκευών, επισκευών και αποκαταστάσεων

παλαιών και διατηρητέων κτιρίων είναι αναγκαίο να τυποποιηθεί, να εγκριθεί και να εφαρμοστεί από όλους τους εμπλεκόμενους ήτοι μελετητές και υπηρεσίες, μια σαφής και πρότυπη διαδικασία έτσι ώστε να μην παρουσιάζονται εμπόδια και προβλήματα στις συναλλαγές μεταξύ πολιτών και Υπηρεσιών, που οδηγούν σε πολύμηνες καθυστερήσεις των εγκρίσεων των σχετικών μελετών.

Ειδικότερα:

Όσον αφορά την διαδικασία ελέγχου μελετών νέων κτιρίων : α) Οι μελέτες νέων κτιρίων εντός παραδοσιακού οικισμού δεν θα υποβάλλονται στην Γενική Γραμματεία του Υπουργείου για έγκριση αλλά να εγκρίνονται από την οικεία Πολεοδομική Αρχή μετά από γνωμοδότηση της ΕΠΑΕ. Ο έλεγχος των πολεοδομιών θα επικεντρώνεται στην τήρηση της νομιμότητας (π.χ. στους όρους δόμησης, στον Γ.Ο.Κ. και τις γενικές διατάξεις). Ο έλεγχος της ΕΠΑΕ θα αφορά επίσης στην αισθητική πληρότητα του κτιρίου και στην ένταξη του στο γενικό πνεύμα του παραδοσιακού οικισμού σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες β) Για τις ιδιάζουσες περιπτώσεις ή ιδιαίτερης αξίας κτιρίων σε ιστορικές περιοχές εξέχουσας σημασίας, η αρμόδια πολεοδομική αρχή θα δύναται να υποβάλλει φάκελο στη γενική γραμματεία του Υπουργείου προς έλεγχο και έγκριση με απαραίτητη προϋπόθεση την διατύπωση της αιτιολογίας και τη συνυποβολή του πρακτικού γνωμοδότησης της αρμόδιας ΕΠΑΕ. Αντίθετα, θα υποβάλλονται στο Υπουργείο όλες οι μελέτες διατήρησης των διατηρητέων κτιρίων καθώς και των κτιρίων που κτίζονται σε όμορα οικόπεδα διατηρητέων. Όσον αφορά, τις μελέτες διατηρητέων αυτές θα υποβάλλονται εις τριπλούν με πλήρη στοιχεία (αποτύπωση φωτογραφίας και σχεδιαστική τεχνική έκθεση υφισταμένου, πρόταση επισκευής με αιτιολογική έκθεση, περιγραφή επέμβασης και σχέδια, σχέδια λεπτομερειών και χρωματικές προτάσεις όψεων). Μαζί με τη μελέτη θα υποβάλλεται και το πρακτικό ΕΠΑΕ καθώς και κάθε άλλο στοιχείο ενισχυτικό της πρότασης μελέτης γ) Για τα όμορα διατηρητέων θα υποβάλλεται η μελέτη μαζί με το αίτημα για τον καθορισμό ή όχι πρόσθετων όρων και περιορισμών δόμησης για την προστασία και ανάδειξη του διατηρητέου, προς το οποίο γειτονεύουν. Σε περίπτωση που απαιτούνται όροι δόμησης να περιγράφονται σαφώς.

Καθιέρωση της Αρχής μιας μοναδικής κήρυξης επί του διατηρητέου.

Τήρηση προτεραιότητας ως προς την εξέταση τους από το ΥΠ.ΠΟ, των κτιρίων που προτείνονται προς χαρακτηρισμό ή μη ως νεότερων μνημείων. Εάν κηρυχθούν από το ΥΠ.ΠΟ, δεν θα προωθείται δεύτερη κήρυξη τους από το Υ.Π.ΕΝ.

ή το Μακεδονίας - Θράκης. Στην αντίθετη περίπτωση θα είναι δυνατό να εξεταστεί η κήρυξη τους μόνο από το Υ.Π.ΕΝ.

Αντιστοίχως, σε κτίρια που είναι κηρυγμένα από το Υ.Π.ΕΝ. δεν θα προωθείται δεύτερη κήρυξη τους από του ΥΠ.ΠΟ ή αν κάτι τέτοιο υπαγορεύεται για λόγους αποτελεσματικότερης προστασίας του μνημείου τότε η δεύτερη απόφαση του ΥΠ.ΠΟ θα αντικαθιστά - καταργεί την πρώτη απόφαση του Υ.Π.ΕΝ. ενσωματώνοντας το περιεχόμενο της στη νέα απόφαση. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης αυτής τα δύο Υπουργεία πρέπει να καθορίσουν την προτεραιότητα τους στις κηρύξεις.

Καθιέρωση ενιαίων - κοινών γνωμοδοτικών οργάνων για περιοχές με διπλή προστασία.

Σε Περιφερειακό επίπεδο θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα κοινό όργανο ή να προβλεφθεί η κοινή συνεδρίαση των οργάνων αυτών για την εξέταση των θεμάτων στα οποία υπάρχει συναρμοδιότητα τους. Εννοείται, ότι η αντίστοιχη συνεργασία πρέπει να έχει προηγηθεί σε υπηρεσιακό επίπεδο, ώστε στα γνωμοδοτικά όργανα να τίθενται ενιαίες και ολοκληρωμένες εισηγήσεις (π.χ. για την έγκριση μελέτης ανέγερσης οικοδομής σε παραδοσιακό οικισμό που είναι και αρχαιολογικός χώρος ή έχει ζώνες προστασίας μνημείων και απαιτείται η γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου και του Αρχιτεκτονικού Συμβουλίου να καθιερωθεί η κοινή συνεδρίαση των οργάνων αυτών για την εξέταση τους).

Θεσμική και Διοικητική αναδιάρθρωση καθώς και επιλέξιμα σχήματα και δομές.

Στη χώρα μας, όπως διαφαίνεται τίποτα δεν είναι πιο εύκολο από την προστασία, βάση απαγορεύσεων και μεταβίβασης ευθυνών σε τρίτους και τίποτα πιο δύσκολο από την αναβίωση, μέσα από μια ρεαλιστική θεώρηση της πραγματικότητας, με αφομοίωση των στοιχείων της παράδοσης. Η ανάδειξη του παραδοσιακού κελύφους που φθίνει και η ένταξή του στη ζωή που το περικλείει προϋποθέτει αλλαγή αντίληψης, ριζικές οργανωτικές και διοικητικές αναδιαρθρώσεις, αξιοποίηση κάθε δυνατού μέσου εξεύρεσης πόρων αλλά και επαναξιολόγηση κατανομής αυτών.

Ειδικότερα απαιτούνται, θεσμική και διοικητική αναδιάρθρωση καθώς και επιλέξιμα σχήματα και δομές.

Ως ενδεδειγμένη πρόταση κρίνεται η ανάληψη των αρμοδιοτήτων προστασίας των νεοτέρων (μετά το 1830) μνημείων από ένα και μόνο Υπουργείο, με αναδιάρθρωση του θεσμικού πλαισίου και αναδιοργάνωση των αρμοδιοτήτων όλων

των εμπλεκόμενων φορέων. Ενίσχυση του Υπουργείου αυτού (κεντρικά και περιφερειακά) με εξειδικευμένο προσωπικό, ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του έργου, κατά το πρότυπο της Διεύθυνσης Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς -DAPA- του Γαλλικού Υπουργείου Πολιτισμού, η DAPA ασκεί ευρείες αρμοδιότητες σε όλο το φάσμα διαχείρισης υλικών και άυλων πολιτιστικών αγαθών, περιλαμβανομένου του τοπίου[276].

Μια άλλη πρόταση είναι η δημιουργία ενός ενιαίου φορέα - κατά το πρότυπο του *English Heritage* του Ηνωμένου Βασιλείου - αποκεντρωμένου, αρμόδιου και για το τοπίο, που, μεταξύ άλλων, θα ασκεί έλεγχο και θα καταγράφει το πολιτιστικό απόθεμα που απειλείται λόγω αμέλειας, περιβαλλοντικών καταστροφών, ή καταστροφικών επεμβάσεων και θα παρέχει κατευθύνεις στις τοπικές αρχές για τις αναγκαίες δράσεις[277]. Μια τέτοια ριζική μεταρρύθμιση, απαιτεί ωριμότητα και σταθερά βήματα, χωρίς κλυδωνισμούς και παλινδρομήσεις.

Μεταβατικά, μέχρις ότου η παραπάνω μεταρρύθμιση γίνει *"ορατός-επιτεύξιμος στόχος"*, θα ήταν δυνατόν να διατηρηθεί η συναρμοδιότητα των δύο Υπουργείων, υπό την αναγκαία προϋπόθεση να ληφθούν οργανωτικά και θεσμικά μέτρα, που θα βελτιώσουν σημαντικά την υφιστάμενη κατάσταση, όπως :

α. Υιοθετείται η αρχή κήρυξης, ως διατηρητέου κτιρίου της νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (μετά το 1830) από έναν και μόνο φορέα, με αυτεπάγγελτη ακύρωση - κατάργηση τυχόν άλλης πράξης.

β. Οριοθετείται με σαφήνεια, χωρίς εξαιρέσεις ή παρεκκλίσεις, το περιεχόμενο αρμοδιοτήτων εκάστου φορέα, προς αποφυγή επικαλύψεων. Αποκλείονται έτσι οι *"διπλές διαδικασίες"* και εξοικονομείται χρόνος και ανθρώπινοι πόροι για την προώθηση δράσεων συμπληρωματικών και όχι ανταγωνιστικών.

γ. Υιοθετούνται κοινές αρχές και κριτήρια, για την αξιολόγηση και ταξινόμηση των προς κήρυξη κτιρίων.

---

[276]Βλ. Ministère de la Culture et de la Communication/Direction générale des Patrimoines/Direction de l'Architecture et du Patrimoine-historique/DAPA.

Στοιχεία διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.culturecommunication.gouv.fr

[277]Βλ. Ministry for Culture, Communications, Creative Industries and Tourism/Heritage built environment and historic environment. Στοιχεία διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.english-heritage.org.ukκαι https://historicengland.org.uk.

Γενικές οργανωτικές και θεσμικές παρεμβάσεις.

Ανεξάρτητα από το σχήμα που θα επιλεγεί - άμεσο ή μεταβατικό -απαιτούνται ευρείας κλίμακας οργανωτικές και θεσμικές παρεμβάσεις. Ειδικότερα:

α) Αναθεώρηση της νομοθεσίας. Υιοθέτηση ενός και μόνο ενιαίου θεσμικού πλαισίου, που θα ορίσει κανόνες για τη σαφή διάκριση των αρμοδιοτήτων, την αποτελεσματικότερη δομή και λειτουργία των Υπηρεσιών, την απλοποίηση και επιτάχυνση των διαδικασιών. Επίσης την εισαγωγή των συνεργιών εκείνων που θα βοηθήσουν στη μεθοδολογία *"αναγνώρισης-αξιολόγησης"* του κτιριακού πλούτου, με ενιαία κριτήρια, παρέχοντας ασφάλεια Δικαίου, αξιοπιστία, διευκόλυνση του έργου της διοίκησης, δικαιότερη επιβολή περιορισμών και κατανομή χρηματοδοτικών πόρων, αλλά και συναίνεση της κοινωνίας. Ειδική μέριμνα πρέπει να ληφθεί για τα εγκαταλελειμμένα κτίρια *"σε σχολάζουσα κατάσταση"* με εμπλουτισμό νέων χρήσεων σε υποβαθμισμένες περιοχές (παλιές αγορές, βιοτεχνικές ή εμπορικές ζώνες) και αναζήτηση νέων χρηστών/επενδυτών.

β) Καθιέρωση σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, *"κοινών"* γνωμοδοτικών οργάνων για την εξέταση των *"διπλοκηρυγμένων"* διατηρητέων-μνημείων και για τις επεμβάσεις σε περιοχές όπου υπάρχει *"διπλή"* προστασία.

γ. Εξειδίκευση σημαντικών θεμάτων που προβλέπονται από την ανενεργό έως σήμερα νομοθεσία, όπως: γ.1) κατηγοριοποίηση, ως προς το βαθμό προστασίας, των οικισμών, των κτιρίων και λοιπών κατασκευών και κριτήρια αξιολόγησης για την υπαγωγή στις κατηγορίες. Η Ελλάδα είναι ίσως η μόνη χώρα της Ευρώπης στην οποία η ταξινόμηση των αξιόλογων κτιρίων, ανάλογα με την αξία και την κατάσταση φθοράς τους, είναι ανύπαρκτη, γ.2) θέσπιση γενικών αρχών και κατευθύνσεων ως προς τις δυνατότητες επέμβασης επί των διατηρητέων, τις επιτρεπόμενες χρήσεις και τη λειτουργία των μνημείων, όπως και των κτιρίων που βρίσκονται στις ζώνες προστασίας τους. Προϋπόθεση ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, την ιδιαιτερότητα και τα μοναδικά χαρακτηριστικά του προστατευόμενου ακινήτου, γ.3) ανασυγκρότηση και βελτίωση των υφιστάμενων ψηφιακών υποδομών των Υπουργείων για τα κηρυγμένα μνημεία/διατηρητέα κτίρια και τους παραδοσιακούς οικισμούς, με δυνατότητα εξέλιξης και επικαιροποίησης των δεδομένων. Ηλεκτρονική καταγραφή και ταξινόμηση σε ενιαίο Εθνικό Μητρώο, γ.4) εξειδίκευση και προώθηση μέτρων και μέσων για τον έλεγχο και την παρακολούθηση των

αποτελεσμάτων εφαρμογής. Αν ο έλεγχος και η παρακολούθηση παραμείνουν στα χαρτιά, η καταστρατήγηση των διατάξεων θα κυριαρχήσει, ανεξάρτητα από την πρόβλεψη ποινικών ή διοικητικών κυρώσεων.

Χωροταξικός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός.

Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά ανήκει στα χωρικά πολιτιστικά αγαθά. Τα διατηρητέα κτίρια και οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν δημιουργίες του ανθρώπου, οι οποίες συνδέονται άμεσα με το χώρο. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να διαμορφωθεί αποτελεσματική πολιτική προστασίας τους αν δεν ολοκληρωθεί ο χωρικός σχεδιασμός στο κορυφαίο επίπεδο με τη θέσπιση και δημοσίευση των Γενικών Χωροταξικών Σχεδίων[278]. Ο χωροταξικός σχεδιασμός, αποτελείται από ένα σύνολο γενικών αρχών και κατευθύνσεων ανάπτυξης και οργάνωσης του ευρύτερου χώρου της ελληνικής επικράτειας. Μεταξύ των σημαντικότερων στόχων του είναι η διατήρηση των πολιτιστικών αποθεμάτων και η ανάδειξη και προβολή των συγκριτικών γεωγραφικών, φυσικών, παραγωγικών και πολιτιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας. Η δε επίτευξη αυτών πραγματοποιείται βάσει συγκεκριμένων κατευθυντηρίων αρχών μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει η συστηματική προστασία, αποκατάσταση, διατήρηση και ανάδειξη των περιοχών, οικισμών και τοπίων που διαθέτουν στοιχεία Πολιτιστικής και Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς[279].

Η ανάγκη για ένα νομοθετικό πλαίσιο το οποίο θα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με έναν ορθό και ουσιαστικό πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό είναι επιτακτική. Προκειμένου το εν λόγω πλαίσιο να είναι αντιπροσωπευτικό και αποτελεσματικό, θα πρέπει να έχει ταυτόχρονα γενικό αλλά και ειδικό χαρακτήρα. Γενικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι θα πρέπει να καλύπτει το σύνολο των παραδοσιακών οικισμών της χώρας αλλά και ειδικό χαρακτήρα, ώστε οι κατευθύνσεις προστασίας να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες που παρουσιάζει κάθε παραδοσιακός οικισμός, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του[280].

---

[278]Βλ. **Φιλιππίδης Δ.,** *"Ελληνικοί ιστορικοί οικισμοί : Νησιωτική Ελλάδα*", μετάφραση David A. Hardy, Εκδόσεις Σύνολο, Αθήνα 2009, σελ. 24.

[279]Βλ. **Μαϊστρου, Ε***., "Το σύστημα των αξιών και η ταυτότητα της ιστορικής πόλης ως εργαλείο στο σχεδιασμό του χώρου της"*, Εκδόσεις Πορεία, Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Ζήβα Δ. , Ε.Μ.Π., - Σχολή Αρχιτεκτόνων, 2007, σελ. 308 – 313.

[280]Βλ. **Μπούρας Χ.,** *"Η αντιμετώπιση της Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής*", στο Δ. Φιλιππίδης συλλογή *"Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική",* Τόμος Α', Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1982, σελ. 21-32.

Για να συμβεί αυτό απαραίτητη προϋπόθεση είναι η διαμόρφωση μιας βασικής τυπολογίας[281], η οποία θα ενσωματώνει τα ιδιαίτερα χωρικά, γεωγραφικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οικισμών της χώρας. Μια τέτοια τυπολογία θα μπορούσε να λαμβάνει υπόψη της χαρακτηριστικά όπως το ανάγλυφο, την τοπογραφία, την χωροταξική ένταξη, τη γεωγραφική θέση και κατανομή κ.ο.κ. Η διαμόρφωση δηλαδή μιας βασικής τυπολογίας που θα λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα γεωγραφικά και χωρικά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών οικισμών της χώρας[282].

Η νομοθετική και διοικητική δραστηριότητα των επιμέρους συναρμόδιων Υπουργείων οφείλει να εναρμονίζεται με τις βασικές αρχές και κατευθύνσεις του χωροταξικού σχεδιασμού. Ιδιαίτερα τα ΥΠ.ΠΟ και Υ.Π.ΕΝ. οφείλουν να συνεργαστούν στενότερα εντός των οργάνων που έχουν οριστεί βάσει του ν.2742/1999 για την εκπόνηση, εφαρμογή και παρακολούθηση των σχετικών Γενικών Σχεδίων.

Στην επιτακτική ανάγκη για προστασία και ανάδειξή της -τόσο για λόγους ιστορικής μνήμης και ταυτότητας όσο και για λόγους *"κεφαλαιοποίησης"*- Πολιτιστικής Κληρονομιάς, συνεπώς, σημαντικό ρόλο καλείται να διαδραματίσει ο χωροταξικός σχεδιασμός, ο οποίος δύναται να συμβάλει στην ορθολογική και Αειφορική διαχείρισή της και κατ' επέκταση στην διατήρηση και προστασία της. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου ο χωροταξικός σχεδιασμός να είναι ολοκληρωμένος, θα πρέπει υποχρεωτικά να κινείται ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα/κλίμακες: την Εθνική και την Περιφερειακή/Τοπική.

Κατευθύνσεις στην Εθνική κλίμακα.

Έχοντας ως στόχο την προστασία αλλά ταυτόχρονα την ανάδειξη και ορθολογική διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, κάποιες βασικές κατευθύνσεις χωροταξικού σχεδιασμού σε Εθνική κλίμακα, που θα συνέβαλαν σε αυτό το αποτέλεσμα είναι οι ακόλουθες: 1) Ιεράρχηση/διαβάθμιση των τόπων Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε κύριους, κυρίαρχους και δευτερεύοντες πόλους- δικτύωση πόλων μνημειακής - Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2) Σύνδεση (δημιουργία εξάρτησης) κυρίαρχων μνημειακών - πολιτιστικών πόλων με γειτονικά αστικά - πολιτιστικά

[281]Βλ. **Παπαγεωργίου Μ.** και **Ποζουκίδου Γ.,** *"Γεωγραφίες - Οι Παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδας : Ζητήματα Χωροταξίας και Προστασίας"*, Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου, Φθινόπωρο 2014 - Τεύχος 24, σελ. 107-125.

[282]Βλ. **Χριστοφιλόπουλος Δ.,** *"Πολιτιστικό περιβάλλον - Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη"*, Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν Σάκκουλα, Αθήνα 2002, σελ. 29 επ.

κέντρα, 3) Εξασφάλιση επαρκούς προσβασιμότητας (μεταφορικά δίκτυα). Ειδικότερα, δεδομένου του πολυάριθμου πλούτου της χώρας σε μνημειακή - Πολιτιστική Κληρονομιά, κρίνεται εξόχως αναγκαία η ιεράρχηση/διαβάθμισή τους σε κύριους και δευτερεύοντες πόλους, με βάση συγκεκριμένα κριτήρια όπως λ.χ. έκταση, κατάσταση, επιρροή στο κοινό και συμβολισμός των μνημείων. Μια πρώτη κατηγορία, μνημειακών - πολιτιστικών πόλων της χώρας δύνανται να αποτελέσουν οι *Δελφοί,* ο *Παρθενώνας*, η *Ολυμπία,* η *Βεργίνα*, τα *Μετέωρα*, η *Νέα Μονή* κ.ο.κ., ήτοι μνημεία που έχουν ανακηρυχτεί ως μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς προστατευόμενα από την UNESCO και είναι πόλοι Διεθνούς και Παγκόσμιας εμβέλειας όλων των χρονικών περιόδων, που εκτείνονται σε όλο το μήκος και πλάτος της επικράτειας. Συμπληρωματικά, σαφώς απαραίτητη κρίνεται η ενίσχυση με υψηλών προδιαγραφών πολιτιστικές υποδομές, όπως για παράδειγμα μουσεία, υποδομές πολιτιστικών εκδηλώσεων κ.ο.κ.

Απώτερος στόχος αυτής της ιεράρχησης/διαβάθμισης είναι: α) Η δικτύωση των κύριων πολιτιστικών πόλων με τους πλησιέστερους δευτερεύοντες πόλους (ανεξαρτήτως χρονικής περιόδου δημιουργίας) και β) Η δικτύωση των ίδιων των κυρίαρχων πόλων μεταξύ τους, ώστε να προκύψει ένα ευρύ και ποικίλο *"πολιτιστικό σύστημα"* που θα λειτουργεί συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά. Φυσικά, δεδομένου ότι η πλειονότητα των όσων θεωρητικά μπορούν να αποτελέσουν τους κύριους πολιτιστικούς πόλους της Ελλάδας συνήθως εντοπίζονται σε εξωαστικές περιοχές, θα πρέπει υποχρεωτικά να συνδεθούν με γειτονικά αστικά κέντρα επαρκούς μεγέθους, τα οποία θα καλούνται να υποστηρίξουν λειτουργικά τους εν λόγω πόλους (με ξενοδοχειακές υποδομές κ.λ.π.). Στην κατεύθυνση αυτή, επιθυμητό επίσης κρίνεται, στα εν λόγω αστικά κέντρα να υπάρξει κατάλληλος χωρικός - και όχι μόνο - σχεδιασμός για την ανάπτυξη τουλάχιστον του αστικού-πολιτιστικού τουρισμού, προς επιβεβαίωση του συμπληρωματικού ρόλου τον οποίο καλούνται να διαδραματίσουν ως προς τους κύριους πολιτιστικούς πόλους της χώρας.

Τέλος, όπως είναι λογικό, για να μπορέσει να λειτουργήσει η προτεινόμενη δικτύωση, τόσο μεταξύ των πολιτιστικών πόλων (και των δύο βαθμίδων) όσο και μεταξύ των κυρίαρχων πόλων με τα γειτονικά τους αστικά κέντρα, θα πρέπει να υπάρξει η κατάλληλη υποστήριξη με τις απαραίτητες μεταφορικές υποδομές.

Κατευθύνσεις στην Τοπική-Περιφερειακή κλίμακα.

Πέραν όμως της Εθνικής κλίμακας, ο ρόλος του χωροταξικού σχεδιασμού για την προστασία και ανάδειξη της μνημειακής-Πολιτιστικής Κληρονομιάς, γίνεται ακόμη πιο χρήσιμος και επιτακτικός στην Τοπική-Περιφερειακή κλίμακα. Συγκεκριμένα, εκτός από τη χρήση των εργαλείων που θεσπίστηκαν με το ν.3028/02 (Ζώνες Προστασίας Α΄και Β΄ αρχαιολογικών χώρων), ο χωροταξικός σχεδιασμός σε αυτή την κλίμακα θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει: 1)Δημιουργία Τοπικών πολιτιστικών διαδρομών, 2) ένταξη (σύνδεση) των μνημειακών-πολιτιστικών δικτύων στην ευρύτερη περιοχή, 3) Αναδιάρθρωση και αυστηροποίηση χρήσεων γης στο περιβάλλον των μνημείων, 4) Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων (στην Τοπική-Αστική κλίμακα).

Ειδικότερα, εξειδικεύοντας τον χωροταξικό σχεδιασμό από την Εθνική στην Τοπική/Περιφερειακή κλίμακα, απαραίτητη θεωρείται η δημιουργία τοπικών πολιτιστικών διαδρομών, οι οποίες μπορούν να είναι είτε ομοιογενείς είτε ετερογενείς. Δηλαδή, κάλλιστα μπορούν να περιλαμβάνουν είτε ομοιογενή (χρονικά, μορφολογικά κ.λ.π.) μνημεία, είτε ετερογενή μνημεία εφ' όσον σε μια συγκεκριμένη χωρική ενότητα εντοπίζεται συγκέντρωση ποικιλίας ειδών μνημείων. Αυτονόητο είναι επίσης, ότι τα εν λόγω πολιτιστικά δίκτυα θα πρέπει να υποστηρίζονται από τις κατάλληλες μεταφορικές συνδέσεις, ή ακόμη και να υποστηρίζονται από εναλλακτικούς τρόπους διασύνδεσης μεταξύ τους (π.χ. με ποδηλατοδρόμους, τουριστικά τρενάκια κλπ). Παράλληλα, στην ίδια κλίμακα χωροταξικού σχεδιασμού, αναγκαία κρίνεται και η ένταξη (σύνδεση) των μνημειακών-πολιτιστικών δικτύων στην ευρύτερη περιοχή τους (ενδοχώρα) και πιο συγκεκριμένα κατά προτεραιότητα με γειτονικούς τουριστικούς πόλους (Τοπικής και Εθνικής σημασίας) αλλά και με περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (π.χ. Εθνικούς δρυμούς, αισθητικά δάση, φυσικούς σχηματισμούς, σπήλαια κλπ).

Επιπλέον, κατεβαίνοντας σε ακόμη πιο χαμηλή κλίμακα, ο σχεδιασμός οφείλει να μεριμνά και να προβαίνει στην αναδιάρθρωση και αυστηροποίηση των χρήσεων γης στο περιβάλλον των ακίνητων μνημείων (τόσο εντός όσο και εκτός αστικού ιστού). Υπενθυμίζεται άλλωστε ότι προς την κατεύθυνση αυτή είναι *"στραμμένες"* και οι διατάξεις που προβλέπονται από τον ν. 3028/02, σύμφωνα με τον οποίο γύρω από τα μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς, υποχρεωτικά πρέπει να

χαράσσονται Α΄ και Β΄ Ζώνες Προστασίας, επιβάλλοντας αρκετούς περιορισμούς στις χρήσεις γης του περιβάλλοντα χώρου τους. Τέλος, όσον αφορά στον χωροταξικό-χωρικό σχεδιασμό που πρέπει να ακολουθείται στις περιπτώσεις συνύπαρξης πολλών αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της νεότερης εποχής στο περιβάλλον ενός αστικού κέντρου, θα πρέπει να στοχεύει στην ενοποίηση των χώρων αυτών - μέσω πεζοδρομήσεων κυρίως- καθώς και στην ενίσχυση των αξόνων ενοποίησης με ποικίλες υποδομές πολιτισμού.

Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε Εθνικό επίπεδο οφείλει να στοχεύει στη δικτύωση των απανταχού (εντός της χώρας) τόπων μνημειακής - Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με σκοπό τη συμπληρωματικότητα των μνημείων μεταξύ τους αλλά και τη μεγιστοποίηση της κεφαλαιοποίησης της Εθνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αντίστοιχα, όσον αφορά στο χωροταξικό σχεδιασμό σε Τοπικό-Περιφερειακό επίπεδο, οφείλει να εντάσσει τον μνημειακό πλούτο στην ευρύτερη περιοχή (ενδοχώρα), διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συνθήκες προστασίας αλλά και ανάδειξής του. Στην κατεύθυνση αυτή, καθοριστική είναι και η συνεισφορά του ν. 3028/02, σύμφωνα με τον οποίο ειδικές χωροταξικές ρυθμίσεις (αυστηροποίηση χρήσεων γης κ.λ.π.) οφείλουν να εφαρμόζονται στο περιβάλλον των μνημείων, με τη χάραξη των Α΄ και Β΄ Ζωνών Προστασίας. Βέβαια, στο σημείο αυτό, τίθεται το ερώτημα: σε ποιο βαθμό τελικά η (υποχρεωτική από το νόμο) χάραξη των εν λόγω Ζωνών έχει υλοποιηθεί στην πράξη;

Συμβολή στην προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς από φορείς της καθ΄ύλην και κατά τόπον Αυτοδιοίκησης (Πανεπιστήμια, Δήμοι και Κοινότητες).

Στον τομέα της προστασίας των διατηρητέων κτιρίων και παραδοσιακών οικισμών θα μπορούσαν να συμβάλλουν αποτελεσματικά και οι φορείς της καθ' ύλην και κατά τόπον Αυτοδιοίκησης (Πανεπιστήμια, Δήμοι και Κοινότητες) σε στενή συνεργασία πάντα με τα συναρμόδια Υπουργεία. Χαρακτηριστικά, θα αναφέρουμε δύο παραδείγματα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως πρότυπα : α) Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα *E.C Pharos*, στο οποίο συμμετείχαν τέσσερα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, στα οποία είχε ανατεθεί ως case study η αποκατάσταση και ανάδειξη ενός πέτρινου φάρου στη χώρα τους. Ως συντονιστής από ελληνικής πλευράς συμμετείχε το Εργαστήριο Δομικών Υλικών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το οποίο είχε αναλάβει την μελέτη, αποκατάσταση και προβολή του φάρου του *Μεγάλου Εμβόλου* στο *Αγγελοχώρι Θεσσαλονίκης*. Ως γνωστόν οι φάροι

αποτελούν ξεχωριστό κομμάτι της Αρχιτεκτονικής μας Κληρονομιάς, ενώ 25 από αυτούς έχουν ήδη χαρακτηριστεί από το ΥΠ.ΠΟ ως διατηρητέα μνημεία[283] β) Το πρόγραμμα *"Πρόσοψη"* του Δήμου Αθηναίων για την ανάπλαση προσόψεων κτιρίων, το οποίο εγκαινιάστηκε πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες και πραγματικά είχε εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Ενίσχυση της χρηματοδότησης των αρμόδιων φορέων.

Επιτακτική κρίνεται η ενίσχυση της χρηματοδότησης των αρμόδιων φορέων. Σε περίπτωση αδυναμίας του κρατικού προϋπολογισμού θα μπορούσε να αυξηθεί το ποσοστό, το οποίο αποδίδεται στο ΤΑΠΑ από τα τυχερά παιχνίδια στο 10%. Η χρηματοδότηση αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί και στο αντίστοιχο ταμείο του Υ.Π.ΕΝ., το Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.[284]. Στην ίδια κατεύθυνση θα κινούνταν επίσης η αποδέσμευση των πόρων του συγκεκριμένου ταμείων από την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών των Υπουργείων.

Δημιουργία Εθνικού Ψηφιακού Αρχείου Μνημείων.

Σε μία εποχή ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών πληροφορικής θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη η δημιουργία Ενιαίου Εθνικού Ψηφιακού Αρχείου Μνημείων για την ηλεκτρονική καταγραφή, αρχειοθέτηση και ταξινόμηση των στοιχείων της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς με παράλληλη επικαιροποίηση των δεδομένων του. Ήδη το Υ.Π.ΕΝ., έχει ολοκληρώσει το Εθνικό Αρχείο διατηρητέων και παραδοσιακών οικισμών του πεδίου ευθύνης του, ενώ σε εξέλιξη είναι το αντίστοιχο πρόγραμμα του ΥΠ.ΠΟ. Το ψηφιακό Αρχείο Μνημείων ενισχύει τη διαφάνεια, διευκολύνει τη διυπουργική συνεργασία, διασφαλίζει τη θεσμική μνήμη της Διοίκησης και αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο προστασίας των συγκεκριμένων πολιτιστικών αγαθών από τις αυθαιρεσίες ιδιωτών και τις παραλείψεις των αρμόδιων Υπηρεσιών.

Διοικητικά και Οικονομικά κίνητρα.

Λόγω των ιδιαίτερα υψηλών οικονομικών υποχρεώσεων που καλούνται να αναλάβουν οι ιδιοκτήτες διατηρητέων ή κτιρίων εντός παραδοσιακών οικισμών ιδιαίτερα αποτελεσματικός θα μπορούσε να αποβεί ο εμπλουτισμός των οικονομικών

---

[283]Βλ. **Μυρσιώτη Γ.,** "*Αποκατάσταση και ανάδειξη Φάρων"*, Εφημερίδα Καθημερινή 13/10/2007, σελ. 14.

[284]Στην Μεγάλη Βρετανία το ποσοστό των κερδών του *National Lottery,* Οργανισμού αντίστοιχου του Ελληνικού ΟΠΑΠ, το οποίο ενισχύει τον πολιτισμό φθάνει στο 28%.

και διοικητικών κινήτρων. Πιο αναλυτικά, θα μπορούσαν να κατοχυρωθούν νομοθετικά ως εξής :

Διοικητικά κίνητρα.

α) Ολοκλήρωση και εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου Μ.Σ.Δ., με συμμόρφωση σε ό,τι το Σ.τ.Ε έκρινε αντισυνταγματικό. Τυχόν επανάληψη λαθών του παρελθόντος θα αποβεί καταστροφική για πολιτεία και πολίτες. Απαλλαγή των τίτλων Μ.Σ.Δ. από το Φόρο Ακίνητης Περιουσίας, όπως ισχύει.

β) Εξορθολογισμός του θεσμού των Ειδικών Ρυθμίσεων. Διεθνώς ακολουθούνται πρακτικές προστασίας που στοχεύουν στην ανάδειξη των στοιχείων του πολιτιστικού αποθέματος με ένταξή τους στον ιστό της πόλης και επανάχρηση. Στη χώρα μας, οι αποκλίσεις απόψεων που υπάρχουν, ως προς τη μεθοδολογία, τα όρια, το είδος τυχόν δυνατών επεμβάσεων ή προσθηκών σε διατηρητέα, μπορούν να διευθετηθούν, μέσα από γόνιμο διάλογο επιστημονικών φορέων και Διοίκησης. Τότε μόνο θα καταστεί εφικτή η κοινή αποδοχή και η καταγραφή των όρων, προϋποθέσεων και γενικών αρχών των δυνατών επεμβάσεων και χρήσεων, κατά κατηγορίες, σε αντιστοιχία με την ταξινόμηση των διατηρητέων. Ζητούμενο είναι η αρμονική συνύπαρξη και συνοχή της αρχιτεκτονικής έκφρασης παρελθόντος και παρόντος, ώστε αξιοποιώντας στοιχεία του εκσυγχρονισμού να αναδειχθεί η Πολιτιστική Κληρονομιά εντεταγμένη λειτουργικά στην καθημερινότητα της ζωής.

Οικονομικά κίνητρα.

Η διατύπωση πρότασης παροχής οικονομικών κινήτρων φαντάζει άτοπη ή και ουτοπική στην τρέχουσα επικαιρότητα. Ωστόσο μπορούν να αναζητηθούν ενισχύσεις που δεν φορτίζουν το Δημόσιο, ενώ το ζήτημα δεν αφορά μόνον το παρόν, αλλά και το μέλλον. Απαιτείται αναζήτηση λύσεων άμεσα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, μέσα στα όρια και στο μέτρο που οι εκάστοτε συνθήκες το επιτρέπουν. Ειδικότερα:

α) Επανακαθορισμός του ύψους επιδοτούμενων δανείων και κλιμάκωση ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη, τη σημασία του διατηρητέου, το βαθμό επικινδυνότητάς του και το κόστος των επεμβάσεων.

β) Ενεργοποίηση/βελτίωση των διατάξεων χρηματοδότησης επισκευής διατηρητέων από το ΕΣΠΑ, με κλιμάκωση του ύψους χρηματοδότησης με τα ίδια, όπως παραπάνω κριτήρια.

γ) Χρηματοδότηση δράσεων από το Πράσινο Ταμείο (Π.Τ.), σκοπός του οποίου είναι η σχεδίαση και υλοποίηση Χρηματοδοτικών Προγραμμάτων (Χ.Π.) προς όφελος του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος. Στις προτεραιότητες των Χ.Π. εντάσσεται η απόκτηση και διαμόρφωση κοινοχρήστων χώρων και διατηρητέων κτιρίων, μέσω απαλλοτρίωσης ή εξαγοράς. Δυνητικοί δικαιούχοι ορίζονται οι Ο.Τ.Α. Α΄ και Β΄ βαθμού και Ν.Π.Δ.Δ.

δ) Μείωση των Δημοτικών Τελών, έκπτωση των δαπανών επισκευής των διατηρητέων από το οικονομικό εισόδημα του ιδιοκτήτη, με συνεκτίμηση πάντα των οικονομικών δυνατοτήτων του, τη σημασία και την κατάσταση του διατηρητέου.

ε) Επαναφορά του μειωμένου συντελεστή 0,6% για τον υπολογισμό της αντικειμενικής αξίας των διατηρητέων.

στ) Μείωση Φ.Π.Α. κάθε εργασίας επισκευής/επέμβασης σε διατηρητέο. Αναγκαίο να αξιοποιηθούν στο έπακρο όλες οι προβλεπόμενες από το Κοινοτικό Δίκαιο δυνατότητες. Η Οδηγία 2006/112/ΕΚ, όπως ενσωματώθηκε με το ν.4286/2014 (Α΄ 194), επιτρέπει στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν έναν ή δύο μειωμένους συντελεστές για παροχές Υπηρεσιών, όπως *"η παράδοση, ανέγερση, ανακαίνιση και μετατροπή κατοικιών στο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής"*. Στη χώρα μας, για τις επισκευές των εν γένει *"παλαιών ιδιωτικών κτιρίων"* εφαρμόστηκε μειωμένος συντελεστής, χωρίς κριτήρια παλαιότητας ή συνεκτίμησης παραδοσιακού χαρακτήρα. Θα ήταν εφικτό, με περιορισμό του πεδίου εφαρμογής μόνο για τα παραδοσιακά κτίρια, να ισχύσει μειωμένος Φ.Π.Α., χωρίς επιπτώσεις σε στρεβλώσεις ανταγωνισμού στο επίπεδο Ε.Ε. και στα φορολογικά έσοδα της χώρας. Σημειωτέον, ότι η συμβολή στην απασχόληση και η προστασία των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών αγαθών εντάσσονται στους σκοπούς της Οδηγίας, ενώ *"για την καταπολέμηση της ανεργίας…"* μπορεί να δοθεί στα κράτη μέλη δυνατότητα εφαρμογής μειωμένου Φ.Π.Α. στις υπηρεσίες υψηλής έντασης εργασίας. Είναι δυνατόν συνεπώς να διαπραγματευτούμε με τους εταίρους μας ένα ευνοϊκότερο καθεστώς για τα κηρυγμένα κτίρια, με επιχείρημα την πολιτιστική τους αξία και τη συμβολή του μέτρου στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Πέραν αυτών στις δυνάμενες, *"κατά την Οδηγία, να απαλλαγούν από το Φ.Π.Α. δραστηριότητες εντάσσονται και ορισμένες παροχές Υπηρεσιών πολιτιστικού χαρακτήρα που πραγματοποιούνται από Οργανισμούς Δημοσίου Δικαίου ή άλλους Οργανισμούς*

πολιτιστικού χαρακτήρα αναγνωρισμένους από το κράτος μέλος"[285].Καμία αναφορά στις δυνατότητες αυτές δεν επιχειρήθηκε κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο Εθνικό Δίκαιο.

ζ) Εκλογίκευση της φορολογίας των διατηρητέων ως ακίνητης περιουσίας. Σε άλλες χώρες δεν υπάρχει ιδιαίτερη φορολογική μεταχείριση των διατηρητέων. Οι δημόσιες παρεμβάσεις είναι άμεσες και δεν επαφίενται απλώς σε περιορισμούς και παροχή κινήτρων. Στο Εθνικό Δίκαιο οι φορολογικές απαλλαγές, ως κίνητρα, περιθωριοποιήθηκαν σε επίπεδο εφαρμογής. Ασαφείς και αδόκιμες ρυθμίσεις, τόσο με το ν. 4223/2013[286], όσο και το ν. 4286/2014[287], αναίρεσαν την όποια καλή πρόθεση του νομοθέτη. Σήμερα βιώνουμε την επί τα χείρω πορεία, αφού όλα τα ανωτέρω έπαυσαν να ισχύουν.

η) Θέσπιση επενδυτικών κινήτρων για την ανάληψη του κόστους επισκευής και συντήρησης διατηρητέων από ιδιώτες/ επενδυτές που θα τα εκμεταλλευτούν για συνάδουσα χρήση. Στην κατεύθυνση αυτή παρέχονται ευκαιρίες από προγράμματα της Ε.Ε., όπως το χρηματοδοτικό μέσον *"Jessica"* που επιτρέπει την αξιοποίηση υφιστάμενων επιχορηγήσεων των διαρθρωτικών Ταμείων (μέσω των Διαχειριστικών Αρχών) για την προώθηση βιώσιμων επενδύσεων στις αστικές περιοχές[288]. Στις επιλέξιμες δράσεις εντάσσονται *"Σχέδια στους τομείς ιστορικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς για τουρισμό ή άλλες αειφόρες χρήσεις"*. Στις τρέχουσες Συνθήκες το πρόγραμμα είναι ιδιαίτερα επωφελές, δεδομένου ότι είναι ευέλικτο, ενεργοποιείται μέσω των Ταμείων Αστικής Ανάπτυξης (συμπράξεις ιδιωτικού και Δημόσιου τομέα) χωρίς να απαιτούνται κρατικές εγγυήσεις για την παροχή δανείων. Συνεπώς χωρίς επίπτωση στη δημοσιονομική θέση και το δημόσιο χρέος της χώρας.

---

[285]Πρβλ. Οδηγία 2006/112 ΕΚ *"Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας"*ΕΕL της 11.12.2006, βλ. Προοίμιο, άρθρα 98.99.101, Παράρτημα ΙΙΙ.

[286]Πρβλ. ΦΕΚ Α΄/287 για τον ΕΝΦΙΑ.

[287]Πρβλ. ΦΕΚ Α΄194.

[288]Βλ. JESSICA "*Joint European Support for Sustainable Investment in City areas"*/Κοινή Ευρωπαϊκή Υποστήριξη για Βιώσιμες Επενδύσεις σε Αστικές Περιοχές. Η Πρωτοβουλία αναπτύσσεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, σε συνεργασία με την Τράπεζα Ανάπτυξης του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Στοιχεία διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.jessica.gr.

Προστασία Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ανάπτυξη. Παράλληλες αναγκαίες πολιτικές.

Η συνεισφορά του πολιτιστικού πλούτου στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη ενός τόπου αναγνωρίζεται Διεθνώς και συνδέεται με την εφαρμογή πολιτικών και δράσεων που ενισχύουν την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου, τα ανταγωνιστικά του πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλους τόπους και την ευαισθητοποίηση των κατοίκων έναντι των αγαθών που κληρονόμησαν. Στην Ελλάδα μια τέτοια προσέγγιση ελάχιστα έχει καλλιεργηθεί. Η προώθηση πολιτικών που μπορούν να στηρίξουν την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ταυτόχρονα την ανάπτυξη παραμένει ανεπαρκής, επιφανειακή ή ευκαιριακή. Ως τέτοιες πολιτικές καταγράφονται:

Πολιτιστικός Τουρισμός - Προώθηση του Πολιτιστικού Τουρισμού.

Σε μία χώρα όπως η Ελλάδα, με ιδιαίτερα πλούσια Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελεί μονόδρομο η προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού. Η διαφημιστική προβολή των παραδοσιακών οικισμών με την ταυτόχρονη δημιουργία των απαραίτητων και κατάλληλων υποδομών (ήπιας μορφής ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, οδικά δίκτυα) και η επανάχρηση και επανένταξη των διατηρητέων κτιρίων στον πολεοδομικό ιστό και την σύγχρονη οικονομική και κοινωνική ζωή θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών και παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης (ενίσχυση του Α.Ε.Π., μείωση της ανεργίας, μεγαλύτερος βαθμός κοινωνικής ευημερίας)[289].

Ειδικότερα, ο Τουρισμός (κάθε είδους εναλλακτικός, πολιτιστικός, θρησκευτικός κ.ο.κ.) θα μπορούσε να αποτελέσει κίνητρο για την διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και ταυτόχρονα παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης, αξιοποιώντας τους παρακάτω άξονες δράσης:

---

[289]Ο Αναπτυξιακός ν. 3299/2004, ΦΕΚ Α 261/23.12.2004, ήδη προβλέπει συγκεκριμένα κίνητρα για τη μετατροπή διατηρητέων κτισμάτων σε παραδοσιακούς ξενώνες και τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων τους όπως επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης και φοροαπαλλαγές. Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το πρόγραμμα αξιοποίησης και ανάπλασης των παραδοσιακών οικισμών το οποίο υλοποίησε ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού ΕΟΤ, την περίοδο 1975-1990. Βάσει αυτού οι υπηρεσίες του Οργανισμού αποκτούσαν με επικαρπία την κυριότητα ενός αριθμού κτιρίων εντός κηρυγμένων παραδοσιακών οικισμών, τα αναστήλωναν και στη συνέχεια τα απέδιδαν στους ιδιοκτήτες τους είτε ως πρώτη κατοικία είτε ως πρότυπα τουριστικά καταλύματα. Το πρόγραμμα αυτό, το οποίο εντασσόταν σε μια γενικότερη προσπάθεια αναζωογόνησης του Ελληνικού Τουρισμού δυστυχώς δεν εφαρμόζεται πλέον , Βλ. **Α. Τζίκα - Χατζοπούλου**, οπ. ανωτ., σελ. 41.

Πρώτος άξονας: Η αναβάθμιση, διεύρυνση/ μεγέθυνση της τουριστικής προσφοράς. Σκοπός της δράσης αυτής θα είναι η αναβάθμιση, η διεύρυνση αλλά και η μεγέθυνση της τουριστικής προσφοράς. Ειδικότερα, θα προβλέπεται η αναβάθμιση και ο εκσυγχρονισμός των υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων με την αναβάθμιση τους σε ανώτερη κατηγορία, η δημιουργία νέων τουριστικών καταλυμάτων υψηλής ποιότητας, η ενίσχυση της μετατροπής των παραδοσιακών και αρχιτεκτονικών κτισμάτων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον σε τουριστικά καταλύματα υψηλής ποιότητας, η ενσωμάτωση επιπρόσθετων Υπηρεσιών, όπως η εισαγωγή και χρήση νέων τεχνολογιών, η δημιουργία αναγκαίων έργων για την προστασία του περιβάλλοντος, η χρήση συστημάτων ποιότητας και ελέγχου των προσφερομένων Υπηρεσιών και η ενίσχυση των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων για τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό των προσφερόμενων Υπηρεσιών.

Δεύτερος άξονας: Η προώθηση ειδικών μορφών τουρισμού. Η πραγματοποίηση του στόχου αυτού μπορεί να επιτευχθεί μέσω της δημιουργίας κατάλληλων υποδομών ειδικών μορφών τουρισμού, όπως για παράδειγμα υποδομές για την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας (ιαματικά κέντρα, ιαματικές πηγές κλπ.), του επαγγελματικού τουρισμού (συνεδριακά και εκθεσιακά κέντρα), του εναλλακτικού τουρισμού (αγροτουριστικές μονάδες, ορειβατικά ή περιπατητικά μονοπάτια, οικοτουρισμός κ.α.), του τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων (τουρισμού περιπέτειας, άθλησης και επικίνδυνων σπόρ), του θρησκευτικού τουρισμού.

Τρίτος άξονας: Ρύθμιση της ανάπτυξης και προστασία και ανάδειξη των τουριστικών πόρων. Στόχος είναι να προβλεφθούν όλα τα αναγκαία μέτρα, θεσμικά και διοικητικά, για την προστασία αλλά και την ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, μέσω δράσεων όπως η προστασία αλλά και την ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών οικισμών, ο προσδιορισμός των κατάλληλων φορέων για την διαχείριση των φυσικών πόρων ή την εκμετάλλευση των πολιτιστικών πόρων, ο καθορισμός απαιτούμενων προδιαγραφών για τον τρόπο ανάδειξης των πόρων αυτών.

Τέταρτος άξονας: Ανάπτυξη/Βελτίωση βασικών τεχνικών, κοινωνικών υποδομών και Υπηρεσιών. Μέσω του Άξονα προβλέπεται η ενίσχυση των βασικών τεχνικών και κοινωνικών υποδομών και Υπηρεσιών που αποτελούν βασικό παράγοντα της τουριστικής ανάπτυξης και εξυπηρετούν το σύνολο των στόχων που τίθενται στην εθνική και περιφερειακή τουριστική πολιτική. Ειδικότερα, προβλέπεται η ενίσχυση της βελτίωσης των μεταφορικών υποδομών (οδικών, σιδηροδρομικών, λιμένων), των

αστικών τεχνικών υποδομών (δίκτυα αποχέτευσης, ύδρευσης, διευθέτησης απορριμμάτων κλπ), η αναβάθμιση της λειτουργικότητας των οικιστικών συνόλων (αναπλάσεις, συγκοινωνιακές και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις κλπ), η βελτίωση των κοινωνικών υποδομών (κυρίως η πρωτοβάθμια περίθαλψη), καθώς και η βελτίωση των παρεχόμενων Υπηρεσιών (διοικητικών και άλλων) που στόχο έχουν την εξυπηρέτηση του τουρίστα επισκέπτη.

Πέμπτος άξονας: Προβολή και προώθηση του τουριστικού προϊόντος. Ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της κατάρτισης ενός στρατηγικού σχεδίου προβολής όπου αξιοποιώντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα θα ορίσει τις ομάδες - στόχο και τα χαρακτηριστικά τους, προκειμένου να τις συνδέσει με το συγκεκριμένο προσφερόμενο προϊόν ανά περιοχή υποδεικνύοντας τις επιμέρους δράσεις και ενέργειες προβολής (εκδόσεις, διαφημιστικές καμπάνιες, διοργάνωση εκδηλώσεων κλπ.). Η ενίσχυση της συμμετοχής των φορέων και των μηχανισμών της Περιφέρειας που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού και των αντίστοιχων δράσεων προβολής θα συμβάλλουν επιπρόσθετα στην διαμόρφωση της στρατηγικής μάρκετινγκ και στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού.

Έκτος άξονας: Ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και προώθηση της απασχόλησης. Η αύξηση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού μέσω της βελτίωσης και της προσαρμογής των δεξιοτήτων τους στις νέες Συνθήκες που διαμορφώνονται, τόσο στον τουριστικό τομέα, όσο και στους τομείς του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και η προώθηση τους σε νέες θέσεις εργασίας αποτελούν το στόχο της τελευταίας αυτής δράσης.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι υπάρχουν διάφορα Κοινοτικά προγράμματα με την συνεργασία της Ε.Ε. που χρηματοδοτούν επενδύσεις σε αγροτικές περιοχές της Ελλάδας ώστε να προωθηθεί ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης μέσω του τουρισμού. Συγκεκριμένα, η πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης για την Ελλάδα μέχρι και σήμερα εστιάζεται στους παρακάτω άξονες: βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τομέα της γεωργίας και δασοκομίας συνεπικουρούμενους από ένα οριζόντιο άξονα*Leader*, βελτίωσης του περιβάλλοντος και της υπαίθρου που βασίζεται στην εμπειρία που αποκτήθηκε από τις Κοινοτικές πρωτοβουλίες *Leader* των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων. Η προσέγγιση *Leader,* η οποία εφαρμόζεται από το 1991, πρόκειται να συνεχιστεί και στην προγραμματική περίοδο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020.

Ειδικοί Επιστήμονες στο χώρο της διατήρησης.

Οι μελέτης αποκατάστασης διατηρητέων ή νέων κατασκευών σε ιστορικούς τόπους ή παραδοσιακούς οικισμούς είναι αναγκαίο να εκπονούνται από διεπιστημονική ομάδα μηχανικών με απαραίτητη την ύπαρξη αρχιτέκτονα και όχι μόνο από μεμονωμένους μελετητές που σε πολλές περιπτώσεις είναι μόνο πολιτικοί μηχανικοί ή τοπογράφοι.

Επιστημονική Εξειδίκευση στον τομέα της αποκατάστασης ιστορικών κτιρίων ή συνόλων.

Οι επιστήμονες που ασχολούνται με τον χώρο της αποκατάστασης θα είναι υποχρεωμένοι να λαμβάνουν επιστημονική εξειδίκευση σχετικά με το αντικείμενο αυτό. Στόχος θα είναι η σύνταξη Μητρώου εξειδικευμένων έμπειρων επιστημόνων, του οποίου τα μέλη θα δύνανται διαδοχικά να επέμβουν αποτελεσματικά στις εκάστοτε περιπτώσεις.

Διαρκής επιμόρφωση και εκπαίδευση των ειδικών επιστημόνων και όλων των εμπλεκόμενων φορέων

Διαρκής επιμόρφωση μέσω διοργάνωσης εκπαιδευτικών σεμιναρίων όπου θα παρουσιάζονται ο τρόπος και η διαδικασία σύνταξης και έγκρισης μελετών αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων και συνόλων, καθώς και κάθε είδους επεμβάσεων σε αυτά. Τα σεμινάρια αυτά θα έχουν στόχο την ενημέρωση, κατάρτιση και εκπαίδευση των υπάλληλων και επαγγελματιών στο χώρο της διατήρησης και αποκατάστασης των διατηρητέων.

Η αντιμετώπιση των πολύπλοκων προβλημάτων που αφορούν την προστασία των διατηρητέων απαιτεί γνώση εξειδικευμένη και εμπειρία σημαντική. Οι επαγγελματίες αρχιτέκτονες από τη μια πλευρά που εκπονούν τις μελέτες καθώς και οι υπάλληλοι των ανάλογων Υπηρεσιών που ασκούν τον έλεγχο από την άλλη πρέπει να έχουν τις κατάλληλες γνώσεις και τις επικοινωνιακές δυνατότητες για την επιτυχία του έργου. Επίσης, τα σεμινάρια αυτά μπορούν να βοηθήσουν ώστε να αναπτυχθεί ένα κοινό εννοιολογικό πλαίσιο μεταξύ τους, ώστε να διευκολύνεται όλη η επιχείρηση προστασίας των διατηρητέων.

Πολιτιστική Κληρονομιά και Εκπαίδευση - Πρόγραμμα ανάπτυξης πολιτιστικής παιδείας.

Η ενεργός συμμετοχή του πολίτη στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι κυρίως ζήτημα παιδείας. Η ευαισθητοποίηση του κοινού θα μπορούσε να αποτελέσει στόχο ενός ευρύτερου προγράμματος ανάπτυξης της πολιτιστικής παιδείας μέσω ειδικών μαθημάτων στα πλαίσια της Δημόσιας εκπαίδευσης και ενημερωτικών προγραμμάτων αναφορικά με ζητήματα που αφορούν την ποιότητα

του αστικού περιβάλλοντος και τα οφέλη από την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν να οργανώσουν τόσο τα κεντρικά Υπουργεία όσο και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Ειδικότερα, θα πρέπει να δοθεί σημαντική προτεραιότητα στην ονομαζόμενη ***Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.***

Σύμφωνα με το ν. 1892/31-7-90 (§ 13, άρθρο 111), ορίζεται ότι : *"Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτελεί τμήμα των προγραμμάτων των σχολείων της Β/θμιας Εκπαίδευσης. Σκοπός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη σχέση του ανθρώπου με το Φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του, να ευαισθητοποιηθούν για τα προβλήματα που συνδέονται με αυτό και να δραστηριοποιηθούν με ειδικά προγράμματα ώστε να συμβάλλουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισής του"*[290]. Ο νόμος αυτός ισχυροποιεί το *"ήπιο θεσμικό πλαίσιο"* που υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του '90 και συμβάλλει στην κατακόρυφη ανάπτυξη του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια και πρωτοβάθμια εκπαίδευση[291].Διεθνώς η ιδέα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ωρίμασε και αναπτύχθηκε στο τέλος της δεκαετίας του ΄50 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του ΄60[292]. Ήταν ο καρπός των αναζητήσεων και των προβληματισμών,

---

[290]Βλ. **Γεωργόπουλος Α. - Τσαλίκη Ε.,** *"Περιβαλλοντική Εκπαίδευση"*, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1993, σελ.19 επ., Βλ. επίσης, **Bruner J**., *"The Culture of Education",* Harvard University Press, Cambridge 1999, σελ. 29 επ.

[291]Βλ. **Φλογαϊτη, Ε.,** *"Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία",* Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σελ. 23-25 επ., Βλ. **Andrus L**., *"The cultural competent art Education"*, Edition Art Education 2001, σελ. 14-15 επ.

[292]Ιστορικό της εξέλιξης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Διεθνώς : Το 1968, ιδρύεται στη *Μ. Βρετανία* το Συμβούλιο για την Π.Ε και στη Σουηδία εισάγονται στο εκπαιδευτικό της σύστημα προγράμματα Π.Ε. Το παράδειγμα της Σουηδίας ακολουθούν και άλλες χώρες της Ευρώπης στο τέλος της δεκαετίας του ΄60. Η πρώτη διεθνής συνάντηση με θέμα την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, πραγματοποιείται στη *Νεβάδα* των Η.Π.Α το 1970. Στη συνάντηση αυτή καθιερώνεται διεθνώς ο όρος *"Περιβαλλοντική Εκπαίδευση"* και διατυπώνεται ο πρώτος και ο πλέον έγκυρος ορισμός της, ο οποίος αποτελεί σημείο αναφοράς στην παγκόσμια βιβλιογραφία της Π.Ε. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η διαδικασία αναγνώρισης αξιών και διασαφήνισης εννοιών, προκειμένου να αναπτυχθούν στους ανθρώπους και στις κοινωνικές ομάδες, οι απαραίτητες και αναγκαίες ικανότητες και στάσεις για την κατανόηση και εκτίμηση της συσχέτισης Ανθρώπου, Πολιτισμού και Βιοφυσικού Περιβάλλοντος. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση απαιτεί πρακτική ενασχόληση στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων και συνεπάγεται τη διαμόρφωση ενός κώδικα συμπεριφοράς, κάθε ανθρώπου για θέματα και προβλήματα που αφορούν στην κοινωνία και στην ποιότητα του περιβάλλοντος. Στη Στοκχόλμη, 5-16-Ιουνίου

ευαίσθητων συνειδητοποιημένων και ενεργών πολιτών σε θέματα που έχουν σχέση με τον άνθρωπο, τον πολιτισμό και το περιβάλλον[293].

Σήμερα, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η απάντηση, στο αίτημα της παγκόσμιας κοινότητας για την αντιμετώπιση των διαρκώς αυξανομένων και εντεινόμενων οικολογικών προβλημάτων. Σημαντικός σταθμός και θεμελιώδης λίθος για την εδραίωση και ανάπτυξη του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, (τυπική εκπαίδευση), είναι ο ν. 1892/90[294]. Με αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας, καθορίζονται τα πλαίσια και ο τρόπος εφαρμογής και χρηματοδότησης ειδικών προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

1972, συνήλθε η πρώτη Διακυβερνητική Διάσκεψη για *"το Περιβάλλον του Ανθρώπου"*. Στη Διάσκεψη αυτή αναγνωρίζεται για πρώτη φορά από τη Διεθνή Κοινότητα η αναγκαιότητα προώθησης και ενδυνάμωσης της Π.Ε. για την αντιμετώπιση της οικολογικής κρίσης. Στο πλαίσιο του σχεδίου δράσης που προτάθηκε στη Διάσκεψη, θεσμοθετήθηκε το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (U.N.E.P) και εν συνεχεία η UNESCO σε συνεργασία με το U.N.E.P οργάνωσε το Διεθνές Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Δ.Π.Π.Ε-Ι.Ε.Ε.Ρ), του οποίου οι δραστηριότητες συνέβαλαν τα μέγιστα στην ανάπτυξη και εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης μέχρι σήμερα. Βλ. επίσης, Διεθνές Συνέδριο της *Aix* – en – provence (Γαλλία, 16-21 Οκτωβρίου 1972) για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, με θέμα *"Εκπαίδευση και το Περιβάλλον"*.

[293]Βλ. **Σπυρόπουλος Η.,** *"Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ελλάδα, ένας πρώτος απολογισμός"*, Εκδόσεις Νεοελληνική Παιδεία, Αθήνα 1986, σελ. 15 επ.

[294]ν. 1892/31-7-90 § 13, άρθρο 111. Σε κάθε Διεύθυνση Δ.Ε μπορεί να αποσπάται για τρία χρόνια ένας εκπαιδευτικός με απόφαση του οικείου νομάρχη, ως υπεύθυνος Π.Ε. Τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες των υπευθύνων Π.Ε καθορίζονται με αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας που δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με παρόμοιες αποφάσεις μπορούν να ιδρύονται Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και να καθορίζονται οι στόχοι τους καθώς και ο τρόπος στελέχωσης και λειτουργίας τους. Ο Νόμος αυτός εφαρμόζεται αναλόγως και στα σχολεία της Α/θμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με σχετική Υπουργική Απόφαση.

Κεφάλαιο Γ΄

"Ευρωπαϊκά πρότυπα προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς : Διαχείριση και προστασία των ιστορικών οικιστικών συνόλων σε Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία"

3.1 Μεγάλη Βρετανία: Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά

3.1.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η Μεγάλη Βρετανία μεριμνά για τη φροντίδα και τη προστασία του ιστορικού περιβάλλοντος τόσο για το παρόν όσο και για τις επόμενες γενεές. Για να μπορέσει να πετύχει, το στόχο αυτό έχει επικεντρωθεί κυρίως σε δύο βασικές παραμέτρους : Η πρώτη, συνίσταται στο ότι ο τρόπος διαχείρισης του ιστορικού περιβάλλοντος θα πρέπει να γίνεται με βάση, τόσο το Τοπικό όσο και το Εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, στη διαχείριση του θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, εκτός από τους πολιτιστικούς, οι κοινωνικοί, οικονομικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες. Η δεύτερη, είναι ότι έχει αναπτύξει ένα θεσμικό πλαίσιο σχετικό με το αντικείμενο, το οποίο όμως σε συνάρτηση με τους παραπάνω παράγοντες, ενισχύει κυρίως τη διαχείριση του ιστορικού περιβάλλοντος και έχει τη δυνατότητα αλλαγών.

Στη Μεγάλη Βρετανία, ως Πολιτιστική Κληρονομιά[295] ορίζονται τα διατηρητέα κτίρια και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων της χώρας αλλά επίσης και τα

[295]Πρβλ. Εθνικό νόμο της Μεγάλης Βρετανίας (νόμος της "Πολιτιστικής Κληρονομιάς"): Πράξη Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Act 1979/1990/2000/2004/2013) ή ΑΜΑΑΑ *Ancient Monuments and Archaeological Areas*. Ήταν ένας νόμος που ψηφίστηκε από τη Βρετανική Κυβέρνηση, η τελευταία από μια σειρά Πράξεις για την προστασία των Αρχαίων Μνημείων. Σύμφωνα με την πράξη αυτή : Ένα μνημείο ορίζεται ως εξής: *"...κάθε κτίριο, δομή ή την εργασία πάνω ή κάτω από την επιφάνεια της γης,*

ρωμαϊκά και προϊστορικά μνημεία, τα Κάστρα του Μεσαίωνα, τα πάρκα, οι ιστορικοί τόποι κ.α. Πιο συγκεκριμένα, στη χώρα αποτελούν αντικείμενο προστασίας και διατήρησης καταχωρημένα σε ειδικές λίστες : διατηρητέα κτίρια οργανωμένα μνημεία, διατηρητέες περιοχές, πάρκα και κήποι[296], οι παλαιού τύπου σιδηρόδρομοι[297], τα Κάστρα και τα οχυρά, οι Μονές, τα Μοναστήρια και τα κοινόβια, οι ανεμόμυλοι, οι νερόμυλοι, οι φάροι, προβλήτες[298], νεκροταφεία και κρεματόρια κ.ο.κ.

Ειδικότερα, όσον αφορά τα **διατηρητέα κτίρια** και τις **διατηρητέες περιοχές**. Η νομοθεσία της Μεγάλης Βρετανίας ορίζει ως διατηρητέα κτίρια όχι μόνο τα οικοδομήματα αλλά και άλλες κατασκευές όπως οι φράκτες, τα οδικά σήματα, οι τηλεφωνικοί θάλαμοι[299] και οτιδήποτε άλλο παρουσιάζει ιστορικό ή αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον[300].

κάθε σπηλιά ή ανασκαφή, κάθε τόπος που περιλαμβάνει τα ερείπια ενός τέτοιου κτιρίου, τη δομή ή την εργασία ή οποιοδήποτε σπηλιά ή ανασκαφή και κάθε τόπος που περιλαμβάνει ή αποτελείται από τα ερείπια του οχήματος, σκάφους ή αεροσκάφους ή άλλων κινητών δομή ή μέρος αυτού ..." (άρθρο 61 (7)/1979/1990/2000/2004/2013, τελευταία τροποποίηση 2013)

[296]Η επίσημη Λίστα προστατευόμενων κήπων και πάρκων, η οποία ανανεώνεται διαρκώς. Όπως λ.χ. *Avon* (Πανεπιστήμιο του *Bristol* Βοτανικοί Κήποι*, Bristol*), *Berkshire* (*Harris* Κήπος, Πανεπιστήμιο του *Reading*), *Birmingham* (*Birmingham* Botanical Gardens, *Winterbourne* Βοτανικός Κήπος, το Πανεπιστήμιο του *Birmingham*), *Cambridgeshire* (Πανεπιστήμιο του *Cambridge* Βοτανικός Κήπος, *Cambridge*), *Cheshire* (*Jodrel* l Bank *Arboretum*, *Ness* Βοτανικοί Κήποι), *Cornwall* (Lost Gardens of *Heligan*, *Eden* Project), County *Durham* (Πανεπιστήμιο του *Durham* Βοτανικός Κήπος), *Derby* (Arboretum), *Devon* (*Bicton* Gardens, *Paignton* Βοτανικό Κήπο)*, Dorset* (*Abbotsbury* κήπους με τροπικά φυτά), *Gloucestershire* (*Batsford* Arboretum, *Tortworth* Arboretum, *Westonbirt* Arboretum, *Tetbury*), *Hampshire Exbury* Gardens, Exbury, *Sir Harold Hillier* Gardens, *Romsey*), (*Abbey* Gardens), *Leicestershire* (University of *Leicester* Βοτανικός Κήπος, *Oadby*), *London* (Chelsea Physic Garden), *Oxford shire* (Πανεπιστήμιο της *Oxford* Βοτανικός Κήπος), κ.α.

[297]Η λεγόμενη *"Κληρονομιά των σιδηροδρόμων",* συνίσταται στο να τηρείται ζωντανή η ιστορία της σιδηροδρομικής κυκλοφορίας, προκειμένου να διατηρηθούν οι σιδηροδρομικές σκηνές του παρελθόντος. Συχνά οι σιδηρόδρομοι *"Κληρονομιάς"* είναι παλιές σιδηροδρομικές γραμμές που διατηρούνται σε μια κατάσταση η οποία απεικονίζει ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, ή συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, της ιστορίας των σιδηροδρομικών συστημάτων.

[298]Το 2002 υπήρχαν επίσημα καταγεγραμμένες στην Μεγάλη Βρετανία 80 προβλήτες καταχωρημένες σε Λίστες.

[299]Εξάλλου, ας μη λησμονούμε ότι έχει γίνει σήμα κατατεθέν της Μεγάλης Βρετανίας παγκοσμίως, ο κόκκινος τηλεφωνικός θάλαμος, ο οποίος απεικονίζεται σε παντός είδους προϊόντα (λ.χ. κάδρα, χαλιά, διακοσμητικά κουτιά κ.λ.π.).

Τα οικοδομήματα, γενικότερα μπορεί να εντάσσονται σε μία ευρύτερη διατηρητέα περιοχή ή να βρίσκονται αυτόνομα τοποθετημένα κάπου άλλου. Από τη στιγμή, που τα κτίρια αυτά θα εγγραφούν στους σχετικούς Καταλόγους, τόσο της Κεντρικής Διοίκησης που συγκεντρώνει τα στοιχεία του ιστορικού περιβάλλοντος όσο και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αποκαλούνται *"listed"*[301], δηλαδή καταχωρημένα και για να προβεί κάποιος σε οποιαδήποτε εργασία σε αυτά, πρέπει να λάβει ειδική άδεια ανάλογη με τις ειδικές προϋποθέσεις παρέμβασης που υπάρχουν για κάθε κατηγορία κτιρίου[302].

Ως διατηρητέες περιοχές χαρακτηρίζονται οι περιοχές που και αυτές έχουν κάποιο ιστορικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και των οποίων ο γενικότερος και μορφολογικός χαρακτήρας πρέπει τόσο να διατηρηθεί όσο και να τονισθεί. Αντίθετα, όσον αφορά τα κτίρια που εάν γίνει κάποια αλλαγή μπορεί να προκληθεί βλάβη στο αρχιτεκτονικό ύφος τους, απαγορεύεται οποιαδήποτε παρέμβαση και αλλαγή.

Στο σημείο τούτο, αξίζει να σημειωθεί, ότι στην Εθνική νομοθεσία της Μεγάλης Βρετανίας μνημονεύεται ρητώς η διαχείριση της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, υπό την έννοια ότι το ιστορικό περιβάλλον υπόκειται σε συνεχείς αλλαγές. Τούτο όμως δεν αποτελεί πρόβλημα, αρκεί να γίνεται διαχείριση των αλλαγών αυτών με τρόπο ευφυή και οι σχεδιαστικοί κανονισμοί και οι ενδεδειγμένοι περιορισμοί να λειτουργούν πάντα με γνώμονα την διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

3.1.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία

Η Μεγάλη Βρετανία, διακρίνεται για την προσπάθεια προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, προωθώντας την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά μέσα στον πολεοδομικό προγραμματισμό, όχι ως ανεξάρτητο μέρος αλλά σαν αναπόσπαστο συστατικό του.

---

[300]Βλ. **Charles Mynors,** "*Listed Buildings, Conservation Areas and Monuments"*, Sweet & Maxwell, London 2006 σελ. 28 επ.

[301]Βλ. **Richard Harwood**, *"Supplement to Historic Environment Law: Planning, listed buildings, monuments, conservation areas and objects",* Edition Institute of Art and Law, June 2014, United Kingdom, σελ.14 επ.

[302]Βλ. **Duxbury, R. M. C. and Morton, S. G. C**. (Eds.) *"Blackstone's Statutes on Environmental Law"* (Second ed.) Blackstone Press, 2000 London 463pp.

Για πρώτη φορά, το 1877 ευαισθητοποιείται το κράτος και ιδρύεται η Ένωση για την προστασία των αρχαίων κτιρίων.

Στη συνέχεια, από το 1882 ως το 1900 δημιουργούνται νόμοι προστασίας Αρχαίων Μνημείων (ακατοίκητα κτίρια και ερείπια), που περιέρχονται στην ιδιοκτησία και τη φύλαξη του κράτους.

Το 1894 ιδρύεται ο Εθνικός Οργανισμός (για την Μεγάλη Βρετανία και την Ουαλία) που διαχειρίζεται την κρατική περιουσία σε ότι αφορά τα μνημεία που έχουν ήδη περιέλθει στην ιδιοκτησία του κράτους.

Τα έτη 1913, 1931 και 1933 θεσπίζονται τροποποιητικοί νόμοι που αφορούν τα Αρχαία Μνημεία (δημιουργία ειδικών Συμβουλίων καταγραφής των ιδιωτικών αρχαίων μνημείων και νομική προστασία αυτών). Δημιουργείται ένας Εθνικός Οργανισμός για την *Σκωτία* το 1931 αντίστοιχος μ' εκείνον που είχε δημιουργηθεί για την Μεγάλη Βρετανία και την Ουαλία το 1894.

Με το **ν. 1944 Πολεοδόμησης Πόλεων και Υπαίθρου**, γίνεται καταγραφή των ιστορικών κτιρίων, η οποία αποτελεί τη βάση για κάθε ενέργεια προστασίας που ακολουθεί. Με το**ν. του 1953 για τα ιστορικά κτίρια και τα αρχαία μνημεία**, ιδρύονται Συμβούλια ιστορικών κτιρίων, για να διαχειριστούν δωρεές καταγεγραμμένων κτιρίων. Ο όρος *"αρχαίο μνημείο"* απολαμβάνει ευρείας ερμηνείας, αλλά συνήθως εδώ χρησιμοποιείται μόνο για τα μη κατοικημένα κτίρια ή τις κατασκευές.

Μετέπειτα, με το **ν. 1962 των Τοπικών Αρχών** εξουσιοδοτούνται οι Τοπικές Αρχές να βοηθούν οικονομικά στην αποκατάσταση των ιστορικών κτιρίων και με το **ν. 1967 των Δημοτικών Εξυπηρετήσεων**, καθορίζονται περιοχές ειδικού αρχιτεκτονικού και ιστορικού ενδιαφέροντος. Με το **ν. 1967 Στεγαστικός νόμος**, εξουσιοδοτούνται οι Τοπικές Αρχές να χορηγούν δωρεές και φοροαπαλλαγές.

Ο **ν. 1968 Περί Σχεδιασμού Πόλεων και Υπαίθρου** ενισχύει τη νομοθεσία που προστατεύει τα καταγεγραμμένα κτίρια.

Το 1972 τροποποιείται ο **ν. 1968** αναφορικά με τη διάθεση δωρεών για βελτιωτικά προγράμματα.

Με το **ν. 1974 Περί τα κοινωφελή έργα σε Πόλεις και Ύπαιθρο** επιτυγχάνεται ο έλεγχος σχεδιασμού, καθορίζονται οι περιοχές διατήρησης και δίνονται αυξημένες εξουσίες για τη διαφύλαξη καταγεγραμμένων παραμελημένων κτιρίων .

Επιπροσθέτως, η νομοθεσία της Μεγάλης Βρετανίας με το **ν. του 45 /1991** αναφέρεται σε συγκεκριμένο αριθμό κτιρίων και περιοχών που προτείνονται να διατηρηθούν, εκμοντερνίζοντάς τα και ακολουθώντας κάθε φορά το πνεύμα της εποχής[303].

Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται, για να αναγνωριστούν σημαντικά κτίρια και περιοχές είναι τα εξής :

1) Η συσχέτιση με ένα ιστορικό γεγονός, πρόσωπο, φαινόμενο ή οργάνωση - θεσμό.

2) Το χαρακτηριστικό δείγμα δουλειάς ενός αρχιτέκτονα.

3) Το χαρακτηριστικό δείγμα συγκεκριμένου τρόπου κατασκευής.

4) Ο ρόλος τους ως μνημείων - ορόσημων ή εστιακού σημείου σε μια πόλη ή μια περιοχή.

5) Η ένταξη ως μέρος μιας ομάδας κτιρίων αστικής ή αγροτικής αξίας.

6)Το παράδειγμα τεχνικής ή σχεδιαστικής εξέλιξης υλικών ή τεχνικών κατασκευής[304].

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειώσουμε, ότι τα κριτήρια αυτά εξελίσσονται, για να λαμβάνουν υπόψη καινούργιες πληροφορίες και να αλλάζουν τις Δημόσιες αντιλήψεις για τη σπουδαιότητα των καταγεγραμμένων κτιρίων και περιοχών. Γι' αυτό το λόγο ο υπάρχων Κατάλογος χρειάζεται να υποβάλλεται σε τακτική αναθεώρηση, για να εξασφαλιστεί ότι σημαντικά, αλλά μέχρι τώρα, μη αναγνωρισμένα κτίρια θα λάβουν την προστασία που αξίζουν.

Η επανεξέταση γίνεται σε γεωγραφική βάση, αλλά και μέσω θεματικών αναθεωρήσεων σχεδιασμένων να στοχεύουν σε συγκεκριμένες τάξεις κτιρίων (ως λιγότερο καλά αντιπροσωπευμένες στον Κατάλογο). Έτσι, προστέθηκαν δείγματα νεότερης αρχιτεκτονικής, όπως δείγματα της Βιομηχανικής Επανάστασης, αμυντικές εγκαταστάσεις, μεταπολεμικά κτίρια κ.ά. Οι τακτικές αναθεωρήσεις του Καταλόγου έχουν ως αντικείμενο τη βελτίωση των συνθηκών χρησιμοποίησης των κτιρίων και των περιοχών αυτών από τους κατοίκους, προκειμένου να αποτραπεί η εγκατάλειψη και ερήμωση των κτιρίων και των περιοχών αυτών, διατηρώντας τις υπάρχουσες

---

[303]Βλ. **Bianchini F.** *"Culture, conflict and cities: issues and prospects for the '90s",*στο: Bianchini, F. and Parkinson, M. (επ.), Cultural Policy and Urban Regeneration: the West European Experience, Manchester: Manchester University Press, 1993.

[304]Βλ. **Clarke D. B.,** *"Consumption and the City, Modern and Postmodern",* International Journal of Urban and Regional Research 1997, 21(2): 218-237, βλ. **Crewe L. και Beaverstock, J.** "*Fashioning the City: Cultures of Consumption in Contemporary Urban Spaces",* 1998 , Geoforum 29(3): 287-308.

κοινότητες και τις κοινωνικές δομές τους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την Τοπική κοινωνία και τη διοίκησή της, αφού ως αρμόδια όργανα γνωρίζουν πολύ καλά τις ανάγκες κάθε περιοχής, ώστε να διεκδικήσουν την υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού. Κάθε επέμβαση διατήρησης και προστασίας επηρεάζει τον πολεοδομικό προγραμματισμό σε όλα ου τα στάδια και καθορίζει την έκταση και τον ρυθμό αλλαγής στις πόλεις.

Συνεπώς, η διατήρηση εκφράζεται μέσα από διαδοχικές επιδιορθώσεις, αναφορικά με τον τρόπο μέριμνας του περιβάλλοντος, αφού ο στόχος τους είναι η φροντίδα και προστασία του συνόλου όχι μόνο για τις σημερινές γενιές αλλά και για τις επόμενες. Γενικότερα, παρατηρούμε ότι η καταγραφή των ειδικών αυτών πολεοδομικών μορφών είναι η πρώτη ενέργεια που προωθείται. Ακολουθεί, ο κρατικός σχεδιασμός που αναφέρεται στη φροντίδα του χώρου μέσα από την ειδική πολεοδομική μορφή, όπως αυτή κατασκευάστηκε, αλλά και στην ικανότητά της να εξυπηρετεί τη σημερινή κοινωνική ομάδα. Ενδιαφέρεται επίσης, για την οικονομική διασφάλιση της κοινωνικής ομάδας προσπαθώντας να μην την επιβαρύνει οικονομικά. Ως σημαντική δυναμική τακτική θεωρείται αυτή της συνεχούς επαναξιολόγησης λόγω της φθοράς που παρουσιάζουν μέσα στο χρόνο.

Στη Μεγάλη Βρετανία, τα κριτήρια της αναπτυξιακής πολιτικής κάθε τόπου καθορίζονται μέσα από διαδικασίες συμμετοχής του κοινού με τους Τοπικούς παράγοντες, με στόχο την προστασία, όχι μόνο του δομημένου περιβάλλοντος, αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος, των χρήσεων, των δραστηριοτήτων, των πυκνοτήτων, της κλίμακας, της δομής και των αρχών σύνθεσης χώρου. Όσον αφορά, στη συμβολή της χώρας στη διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιτυγχάνεται μέσα από τους νόμους που θεσπίζονται προβάλλοντας πάντα την ικανότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης και των ίδιων των κατοίκων, που έχουν ως στόχο τη διατήρηση και βελτίωση του χαρακτήρα της προστατευόμενης περιοχής.

3.1.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων

Στη Μεγάλη Βρετανία, η διαδικασία προστασίας του δομημένου ιστορικού περιβάλλοντος (*built historic environment*) καλείται "*σηματοδότηση*" (*"desingnation"*).

Η διαδικασία για να χαρακτηριστεί ένα κτίριο διατηρητέο δεν είναι ιδιαίτερα απλή. Καταρχήν, οι λόγοι επιλογής ενός κτιρίου είναι πολλοί και διαφορετικοί. Ένα

στοιχείο, είναι το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον ήτοι αν ένα κτίριο παρουσιάζει κάτι το ιδιαίτερο, όπως στοιχεία διακόσμησης ή χειροποίητες κατασκευές ή αποτελεί οίκημα πρότυπο ενός συγκεκριμένου οικοδομικού τύπου κ.ο.κ. Σαν διατηρητέα, χαρακτηρίζονται επίσης οικίες στις οποίες έχει συμβεί κάποιο ιστορικό γεγονός ή διέμενε κάποια σημαντική προσωπικότητα[305].

Ειδικά κριτήρια, καταχώρησης στις Λίστες των διατηρητέων είναι τα εξής:

Η ηλικία και η σπανιότητα : Όσο παλαιότερο είναι το κτίριο τόσο πιθανότερο είναι να καταχωρηθεί στη Λίστα ως διατηρητέο.

Η αισθητική αξία τους : Αξιολογείται η όψη τους, τα εξωτερικά και εσωτερικά τους στοιχεία, η ποιότητα των υλικών κ.ο.κ.

Επιλεκτικότητα : Ένα σύνολο όμοιων κτιρίων ίδιας αρχιτεκτονικής τεχνοτροπίας και ύφους καθώς επίσης και η συμβολή του κτιρίου (ή των κτιρίων) στη γενικότερη εικόνα που παρουσιάζει ο δρόμος ή γενικότερα ο περιβάλλων τόπος στον οποίο βρίσκονται.

Εθνικού Συμφέροντος : Είναι τα διατηρητέα, που αντιπροσωπεύουν γεγονότα ή πρόσωπα Εθνικής σημασίας.

Χωρίς κριτήρια, χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα όλα τα κτίρια που έχουν κτιστεί πριν το 1700 και θυμίζουν την αρχική τους μορφή όπως και τα περισσότερα της περιόδου 1700-1840. Από τη χρονική περίοδο 1840-1914 χαρακτηρίζονται διατηρητέα όσα κτίρια είναι ιδιαίτερης ποιότητας και καλής κατάστασης. Κτίρια του 20ου αιώνα χαρακτηρίζονται πολύ δύσκολα ως διατηρητέα και πρέπει να είναι εξαιρετικής κατάστασης.

Αφού χαρακτηριστούν, τα κτίρια κατηγοριοποιούνται μετά από αξιολόγηση, σε τρείς κατηγορίες και ανάλογα με το βαθμό ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν. Έπειτα, καταχωρούνται σε ειδική Λίστα με σκοπό να διατηρούνται και να προστατεύονται.

Ειδικότερα, υπάρχουν τρείς βαθμοί προστασίας, των διατηρητέων κτιρίων:

---

[305]Βλ. **Norman Palmer**, *"Art, Adventure and Advocacy: Contracts, Claims and Controversies in the World of Cultural Property Some Legal Questions of Interest to Governments, Museums, Dealers and Collectors",* Edition Institute of Art and Law, January 2015, United Kingdom, σελ.12 επ., βλ.**Farrell T.**, "Urban regeneration through cultural masterplanning",στο: Benson J. και Rose M. (επ.), Urban Lifestyles: Spaces, Places, People, Rotterdam: A. T. Balkema, 2000, βλ. **Gospodini A.***"Urban Space Morphology and Place Identity in European Cities; Built Heritage and Innovative Design",* Journal of Urban Design 2004, 9(2): 225-248.

Βαθμός Ι: Κτίρια εξαιρετικού ενδιαφέροντος

Βαθμός ΙΙ : Ιδιαίτερα σημαντικά κτίρια που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

Βαθμός ΙΙΙ : Κτίρια εξαιρετικού ενδιαφέροντος για τα οποία δικαιολογείται κάθε προσπάθεια διατήρησης τους[306].

Τον τελικό χαρακτηρισμό του κτιρίου κάνει ο Οργανισμός **English Heritage**, είτε απευθείας, είτε μετά από αίτηση κάποιου ιδιώτη που έχει στην κατοχή του τέτοιο κτίριο. Αν την αίτηση χαρακτηρισμού την υποβάλλει η Τοπική Αυτοδιοίκηση τότε το κτίριο μπορεί να υπαχθεί στην ειδική Λίστα προσωρινά για έξι μήνες μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες. Αφού ληφθούν τα απαραίτητα δικαιολογητικά και εξεταστεί το θέμα και ανάλογα τη σοβαρότητα του, ο φάκελος κατατίθεται στο **Secretary of State** για την τελική υπογραφή.

Όταν υπάρχει αμφιβολία για ένα κτίριο και για να αποφεύγονται τα προβλήματα μπορεί να χορηγηθεί ένα ειδικό πιστοποιητικό εξαίρεσης, το οποίο όμως σημαίνει ότι για πέντε χρόνια το κτίριο αυτό δεν μπορεί να υπαχθεί στη σχετική Λίστα. Για να αποχαρακτηριστεί ένα κτίριο θα πρέπει να διαπιστωθεί λάθος στην αρχική εκτίμηση ή να υπάρξουν νέα στοιχεία και νέα δεδομένα[307].

3.1.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας

Οι δύο κύριοι φορείς που ασχολούνται με την προστασία και τη διαχείριση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στη Μεγάλη Βρετανία είναι η κεντρική Διοίκηση και η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Στην κεντρική Διοίκηση, η αρμόδια Αρχή για την καταχώρηση στις Λίστες είναι η Κρατική Διεύθυνση Σχεδιασμού των καταχωρημένων κτιρίων και προστατευόμενων περιοχών (*Secretary of State by the Planning - Listed Buildings and Conservation Areas*), η οποία συνεργάζεται με το Υπουργείο Πολιτισμού Επικοινωνίας και Αθλητισμού και άλλους κυβερνητικούς φορείς. Η νομοθεσία της Μεγάλης Βρετανίας έχει εξουσιοδοτήσει το τμήμα του Υπουργείου, να επιτελεί το έργο του αλλά και να παρεμβαίνει προς το έργο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

---

[306]Βλ.**Graham B.,** *"The past in Europe's present: diversity, identity and the construction of place"*, στο: Graham B. (επ.), Modern Europe. Place, Culture, Identity, London: Arnold: 19-4, 1998 α, Graham B. (επ.) (1998β) Modern Europe- Place, Culture, Identity, London: Arnold, βλ.επίσης στο Charles Mynors, όπ. ανωτ. σελ. 23 επ.

[307]Βλ. **Norman Palmer**, όπ. ανωτ., σελ. 16 επ.

Το Τμήμα υποστηρίζεται και συνεργάζεται από άλλους δύο φορείς οι οποίοι είναι ο Οργανισμός **English Heritage** και ειδικό χρηματοδοτικό Ταμείο **Heritage Lottary Fund**. Ο Οργανισμός **English Heritage** προτείνει κυρίως ποιά μέτρα πρέπει να λαμβάνονται για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς καθώς επίσης και ποιά πρέπει να υπάγονται στους Καταλόγους της. Στο σημείο αυτό, διευκρινίζουμε ότι η απόφαση για το αν ένα κτίριο πρέπει να καταγραφεί ή όχι γίνεται αποκλειστικά από το **Secretary of State,** η διαδικασία της καταγραφής είναι που ανήκει στην δικαιοδοσία και ανήκει στην **English Heritage.**

Σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης υπάρχει ανεξάρτητη λειτουργία αλλά βάση του Εθιμικού Δικαίου από το παρελθόν και όχι βάση νομοθετικών ρυθμίσεων. Σε συνδυασμό με τον τρόπο που λειτουργούν οι Τοπικές κοινωνίες αφού δίνει την ευκαιρία στους πολίτες τόσο να εκφράσουν τα προβλήματα τους όσο και να συμμετέχουν σε όλες τις διαδικασίες, έχει επιτευχθεί η λειτουργία με αποδοχή από τη κοινωνία αφού την ενημερώνει συνεχόμενα και με διαφάνεια προς το σκοπό αυτό[308].

Το 2006, δημιουργήθηκε σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το Τμήμα των Κοινωνιών και Τοπικής Αυτοδιοίκησης (*Department for Communities and Local Government*), το οποίο ασχολείται με θέματα γενικότερα όπως η κοινωνική συνοχή, η ισότητα και άλλα πολλά, αλλά και πιο εξειδικευμένα σε Τοπικό επίπεδο όπως οι κατοικίες, η αστική αναγέννηση κ.α. Οι κύριες αρμοδιότητες του τμήματος είναι : οι οικοδομικοί κανονισμοί, η οργάνωση των τοπικών κοινωνιών, η αντοχή στη φωτιά και την πυροπροστασία, θέματα κατοικίας, Τοπική Αυτοδιοίκηση, σχεδιασμός, αστική πολιτική, θέματα αστέγων, οργάνωση περιφερειών και θέματα κοινωνικής ισότητας, ποικιλομορφίας και συνοχής.

3.1.5 Μέτρα Προστασίας

Αναφορικά, με τα μέτρα προστασίας που λαμβάνονται για τα διατηρητέα κτίρια είναι αναγκαίο, να σημειώσουμε ότι αφορούν το σύνολο του κτιρίου. Οποιαδήποτε αλλαγή επιχειρείται στο ακίνητο χωρίς ειδική άδεια επιφέρει οικονομική επιβάρυνση και επιπλέον ποινικές ευθύνες στους ιδιοκτήτες. Ο ιδιοκτήτης έχει την υποχρέωση να φροντίζει το κτίριο, να το συντηρεί και να επιδιορθώνει τυχόν φθορές του. Αν ο ιδιοκτήτης είναι αμελής και δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του, τότε ειδοποιείται εγγράφως από την Τοπική Αυτοδιοίκηση ώστε να συμμορφωθεί.

[308] Βλ. **Duxbury, R. M. C. and Morton**,όπ. ανωτ. σελ. 41 επ.

Εάν δεν το κάνει, το τελευταίο μέτρο είναι η απαλλοτρίωση του ακινήτου. Επίσης, οι Αρχές δύνανται να επιτελέσουν οι ίδιες, τις απαραίτητες εργασίες αλλά το κόστος θα το επιβαρυνθεί ο ιδιοκτήτης. Εξαιρείται, της καταβολής του κόστους των εργασιών ο ιδιοκτήτης, εάν αποδείξει την οικονομική του αδυναμία.

Η Μεγάλη Βρετανία, μετά το 2003, προσπαθεί μέσω της επεξεργασίας νέων προτάσεων, να καλυτερεύσει το σύστημα προστασίας του. Με ειδική έκθεση του 2004 προτείνει άμεσα, αφού προηγηθεί όμως η ανάλογη νομοθετική ρύθμιση. Ετοιμάζεται παράλληλα και μία Λευκή Βίβλος με τις εξής προτάσεις: Όλα τα κτίρια, τα μνημεία και τα πάρκα να ανήκουν σε ένα ενιαίο μητρώο καθώς και αναφορικά με ξεχωριστές διατάξεις που ισχύουν αυτή τη στιγμή για κτίρια και μνημεία να ενοποιηθούν. Αναφορικά με το διαχειριστικό τομέα, προωθείται η σύμπραξη μεταξύ ιδιοκτητών, Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του αρμόδιου Οργανισμού, του English Heritage. Η αρμοδιότητα σχεδιασμού σε Εθνικό επίπεδο να μεταφερθεί από το Υπουργείο στο οποίο βρίσκεται τώρα στον Οργανισμό English Heritage. Επίσης, να δίδεται η ευκαιρία σε κάποιον, ο οποίος το επιθυμεί να χαρακτηρίσει ή αν αποχαρακτηρίσει την ιδιοκτησία του να προσφύγει επίσημα στις αρμόδιες Αρχές. Τέλος, όσον αφορά τα ιστορικά θέματα νέος *"overaching"* καταστατικός προσδιορισμός.

3.1.6 Χρηματοδότηση

Σε επίπεδο κρατικής χρηματοδότησης είναι αρμόδιο το ειδικό χρηματοδοτικό Ταμείο (*Heritage Lottary Fund*). Το Κοινοβούλιο της Μεγάλης Βρετανίας, το ίδρυσε το 1994, με σκοπό να χρηματοδοτεί τα σχέδια που θα ανέπτυσσαν τη Τοπική, Περιφερειακή και Εθνική Κληρονομιά του. Τα χρήματα που συγκεντρώνει το Ταμείο προέρχονται από το National Lottery, που το 28% των χρημάτων που συγκεντρώνει διατίθενται για κάποιους τομείς, καθώς επίσης και επιχορηγήσεις διαφόρων Οργανισμών. Το Ταμείο αυτό είναι σχεδόν αυτόνομο αφού τόσο οι πολιτικές του όσο κι η λήψη αποφάσεων του δεν ελέγχεται από κανέναν αλλά οφείλει να αναφέρεται και να ακολουθεί τις χρηματοοικονομικές οδηγίες του αρμοδίου κυβερνητικού τμήματος, του τμήματος Πολιτισμού, Επικοινωνίας και Αθλητισμού.

Εκτός από τη δημόσια χρηματοδότηση, μεγάλο ρόλο έχει η ιδιωτική πρωτοβουλία, αφού στα περισσότερα ακίνητα που ανήκουν σε ιδιώτες, δεν εμπλέκεται ιδιοκτησιακά το κράτος άρα αυτοί επωμίζονται το οικονομικό κόστος της

συντήρησης των κτιρίων. Ένα κτίριο όμως, χαρακτηρισμένο ως πολιτιστικής αξίας και Κληρονομιάς είναι κάτι που το όφελος του το απολαμβάνουν και άλλοι και επιβάλλεται να διατηρηθεί. Έτσι, το κράτος αναγνωρίζοντας αυτή την ωφέλεια φροντίζει, ώστε το οικονομικό βάρος να διανεμηθεί. Για να γίνει αυτό, ήτοι οι ιδιοκτήτες να μην επιβαρυνθούν το συνολικό κόστος διατήρησης, αλλά και να μην αποποιηθούν την ευθύνη της συντήρησης του διατηρητέου εγκαταλείποντας το κτίριο, το κράτος φροντίζει να λαμβάνουν οικονομική ενίσχυση μέσω επιχορηγήσεων, χαμηλότοκων δανείων, παροχής δωρεάν τεχνικών συμβούλων και δωρεάν την ειδική άδεια επισκευής. Επίσης, σε πολλά κέντρα έχουν δημιουργηθεί ειδικά Ταμεία για τα διατηρητέα που σε συνδυασμό με τα χαμηλότοκα δάνεια καλύπτουν τις ανάγκες διατήρησης των κτιρίων.

3.1.7 Μητρώο - Οι Λίστες

Το σύστημα καταγραφής των διατηρητέων μνημείων στην Μεγάλη Βρετανία, αποτελείται όπως έχουμε προαναφέρει, από τις λεγόμενες **"Λίστες"** (Κατάλογοι). Αρχικά, οι Λίστες χρησιμοποιήθηκαν μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου να γίνει καθορισμός εάν ένα κτίριο θα πρέπει να ανακατασκευαστεί ή εάν έχει καταστραφεί ολοσχερώς από τους βομβαρδισμούς και δεν είναι δυνατή η αποκατάσταση του.

Το κτίριο, το οποίο στη Μεγάλη Βρετανία χαρακτηρίζεται ως διατηρητέο, ονομάζεται **"listed building"** και καταχωρείται στον τακτικό Κατάλογο Διατηρητέων κτιρίων ιδιαίτερου Αρχιτεκτονικού ή ιστορικού ενδιαφέροντος *(Statory List of buildings of special Architectural or Historic interest).* Σε αυτό τον Κατάλογο, υπάρχουν και κάποιες εξαιρέσεις που δεν καταχωρούνται όπως οι Εκκλησίες. Η εξαίρεση αυτή αποκαλείται **"Εκκλησιαστική εξαίρεση"** και περιλαμβάνει τις Εκκλησίες στις οποίες λειτουργεί ένα "εγκεκριμένο σύστημα εσωτερικού ελέγχου"[309].

Στον τακτικό Κατάλογο, ο οποίος αποτελεί το τακτικό Μητρώο καταχώρησης διατηρητέων κτιρίων, κάθε κτίριο περιγράφεται εν συντομία. Η περιγραφή αυτή, αναφέρεται συνήθως στην εξωτερική όψη του κτιρίου.

[309]Βλ.**Charles Mynors,** όπ. ανωτ., σελ. 37 επ.

Όσον αφορά τα διατηρητέα κτίρια που βρίσκονται σε κίνδυνο, καταχωρούνται σε άλλη Λίστα τη λεγόμενη **"Heritage at Risk"** που υπάγεται στην αρμοδιότητα του Οργανισμού English Heritage[310].

Υπάρχει, επίσης και η περίπτωση της καταχώρησης διατηρητέου κτιρίου λόγω έκτακτης ανάγκης, *"Ανακοίνωση Συντήρησης Κτιρίου"* (*building preservation notice),*πρόκειται για έναν Κατάλογο *"Έκτακτης Ανάγκης"*. Σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, η Τοπική Πολεοδομική Αρχή έχει τη δυνατότητα να καταχωρήσει ένα κτίριο που βρίσκεται σε κίνδυνο κατεδάφισης ή αλλοίωσης του ιστορικού του χαρακτήρα. Η καταχώρηση αυτή βρίσκεται σε ισχύ για έξι μήνες έως ότου ο Υπουργός αποφασίσει εάν πρέπει να καταχωρηθεί στον τακτικό Κατάλογο ή όχι.

Τέλος, υπάρχει η Λίστα (Κατάλογος) των Τοπικών Διατηρητέων Κτιρίων *(Locally Listed Buildings).*

Οι περισσότεροι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης διατηρούν μια ξεχωριστή Λίστα με τα Τοπικά διατηρητέα κτίρια. Στα κτίρια που καταχωρούνται στη Λίστα αυτή, δεν παρέχεται κρατική προστασία αλλά λαμβάνουν ένα βαθμό προστασίας, μέσω της πολιτικής του πολιτιστικού σχεδιασμού και διατήρησης του ιστορικού τόπου.

3.2 Γαλλία : Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά

3.2.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το 12ο αιώνα εμφανίζεται η έννοια της "Κληρονομιάς"[311], ορίζεται ετυμολογικά κατ΄ ευρεία έννοια ως το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων της οικογένειας.

Το 17ο αιώνα, ο συλλέκτης *Francois Rogerde Gaignieres* (1642-1715), ταξιδεύει σε όλη τη Γαλλία για τη διάσωση της μνήμης του Μεσαίωνα, συλλέγοντας αντικείμενα τέχνης, ιστορικά έγγραφα, χειρόγραφα, μετάλλια και οτιδήποτε άλλο είχε ιστορικό ενδιαφέρον. Τέλος, ο ίδιος προέβη σε απολογισμό της Γαλλικής Κληρονομιάς, το 1700 και δημιούργησε ένα σπουδαίο μουσείο.

Το 18ο αιώνα, η Γαλλική Επανάσταση εγκαινιάζει την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εδραιώνεται

[310]Βλ. **Richard Harwood,** όπ. ανωτ., σελ. 47 επ.

[311]Ο Γαλλικός όρος *patrimoine,* προέρχεται από το λατινικό *patrimonium* που σημαίνει η κληρονομιά του πατέρα.

σταδιακά. Τα πρώτα πολιτιστικά αγαθά που περιλαμβάνονται στα προστατευόμενα, είναι τα έργα τέχνης (πίνακες ζωγραφικής - γλυπτά κ.α.), βιβλιοθήκες με βιβλία και αρχεία. Τα αρχιτεκτονικά έργα (κτίρια), συμπεριλαμβανομένων και των Εκκλησιών δεν τυγχάνουν ακόμα προστασίας, συχνά πωλούνται σε ιδιώτες αλλά και πολλές φορές τυγχάνουν κατεδάφισης ώστε να πωλούνται τα δομικά τους υλικά.

Σήμερα, στη νομοθεσία της Γαλλίας ορίζεται ως Πολιτιστική Κληρονομιά (*patrimoine culturel*), το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών, υλικών ή άυλων που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχιτεκτονική αξία και ανήκουν είτε σε Ιδιώτες είτε στο Δημόσιο. Η Πολιτιστική Κληρονομιά διακρίνεται σε:

Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά, η οποία ορίζεται ως το σύνολο των ανθρώπινων δημιουργιών αρχιτεκτονικών ή πολεοδομικών ιδιαίτερης αξίας, καθώς επίσης αρχαιολογικά και γεωλογικά ευρήματα ιδιαίτερης αξίας, ορισμένες εγκαταστάσεις γεωργικών ή δασικών εκτάσεων (Αγροτική Πολιτιστική Κληρονομιά), αντικείμενα τέχνης και οτιδήποτε άλλο υλικό πράγμα ιδιαίτερης ιστορικής αξίας, η Βιομηχανική Κληρονομιά (εργαλεία, όργανα, μηχανήματα, κτίρια κλπ.).

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά**,** η οποία δύναται να λάβει διάφορες μορφές: τραγούδια, έθιμα, χοροί, παραδόσεις, παραδοσιακές φορεσιές, μύθοι, θρύλοι, παραμύθια, τεχνικές μαρτυρίες τεχνογνωσίας και οπτικοακουστικού υλικού κ.α.

Το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών που απαρτίζουν την Πολιτιστική Κληρονομιά, επιβάλλεται να προστατεύεται και να διατηρείται έτσι ώστε να παραμένει *"ζωντανό",* στην αρχική του κατάσταση στο βαθμό του ανθρωπίνως δυνατού. Επίσης, για το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών επιβάλλεται να υπάρχει πρόσβαση στο κοινό, δωρεάν είτε με κάποιο τέλος εισόδου (όπως συμβαίνει στα μουσεία, κάστρα κ.α.).

Η **Αρχιτεκτονική Κληρονομιά**, ορίζεται ως το σύνολο των ανθρώπινων επιτευγμάτων που έχουν μεγάλη αξία, επειδή χαρακτηρίζουν μια εποχή, ένα πολιτισμό ή μια εκδήλωση και εξαιτίας αυτής της αξίας τους προσδοκούμε να τα διατηρήσουμε για τις μελλοντικές γενιές[312].

Η**Αρχιτεκτονική Κληρονομιά** στη Γαλλία αποτελεί τμήμα της Γαλλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς του τομέα της Αρχιτεκτονικής Τέχνης. Το άρθρο L 110

[312]Βλ. **Jacqueline Morand- Deviller,** "*Droit de l' urbanisme",* Edition Estem, 2000, σελ. 87.

του Κώδικα Πολεοδομίας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι "...*η Γαλλική Επικράτεια είναι η κοινή κληρονομιά του Έθνους...*"[313].

Στη Γαλλία μέρος της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς θεωρούνται:

- Τα κτίρια που έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά μνημεία.
- Οι περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί ως προστατευόμενες περιοχές αρχαιολογικού, ιστορικού ή εν γένει πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
- Οι αγροτικές κατασκευές που έχουν αρχιτεκτονικό ή ιστορικό ενδιαφέρον.
- Μικρά αστικά κτίρια που έχουν κατασκευαστεί από το Μεσαίωνα μέχρι τον 19ο αιώνα.
- Κτίρια που προστατεύονται ως αστικά αξιοθέατα.
- Όλα τα καταχωρημένα ιστορικά μνημεία.
- Κτίριο ή σύνολο κτιρίων που χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό τύπο και μορφή.
- Οι γέφυρες όλων των αρχιτεκτονικών τύπων.
- Οι κήποι.

3.2.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία

Το 1830, υπό την ηγεσία του *Francois Guizot*, ιδρύθηκε στην Γαλλία η Υπηρεσία της Γενικής Επιθεώρησης των Ιστορικών Μνημείων, *(L' Inspection Generaldes Monuments Historiques),* η οποία μεταξύ των άλλων ήταν αρμόδια και για τη διεξαγωγή απογραφής της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της χώρας.

Το 1837, ιδρύθηκε η Ανώτατη Επιτροπή για τα ιστορικά Μνημεία (*La Commission Superieure)*, η οποία ήταν υπεύθυνη για την καταγραφή των κτιρίων που χρήζουν προστασίας. Ο πρώτος Κατάλογος δημοσιεύτηκε το 1840.

Στη Γαλλία κατά τη διάρκεια των χρόνων, θεσπίστηκαν πολλοί νόμοι προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η Γαλλική νομοθεσία επικύρωσε την ευρύτερη έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσω διαφόρων νόμων, εκ των οποίων οι σημαντικότεροι ήταν οι εξής:

Ον. της 31ης Δεκεμβρίου 1913 "Για τα Ιστορικά Μνημεία" *(Lois urles Monuments Historiques),* είναι ο νόμος που αποσαφηνίζει τα επίπεδα προστασίας, τις

[313]Βλ. **Marie - Blanche Fourcade,** *"Patrimoine patrimonialisation : entre le materiel et l' immateriel",* Edition Presses Universite Laval, 2007, σελ. 108.

Συνθήκες και τις διαδικασίες για διαφορετικούς τύπους προστασίας ανάλογα με το είδος του κτιρίου καθώς και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών για να καταχωρήσουν τα κτίρια τους ή τις περιοχές τους. Το κεντρικό ζήτημα ρύθμισης του νόμου αυτού είναι η αποσαφήνιση της έννοιας του ιστορικού μνημείου[314].

Το κείμενο του νόμου αυτού χαρακτηρίζεται κυρίως από τους περιορισμούς που θέτει ως προς το δικαίωμα της Ιδιοκτησίας σε σχέση με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ειδικότερα, εισάγεται η καταγραφή (ταξινόμηση) των ακίνητων μνημείων που ανήκουν είτε στο Δημόσιο είτε σε ιδιώτες καθώς η διατήρηση και αποκατάσταση τους επιβάλλεται για λόγους ιστορικής και πολιτιστικής αξίας[315].

Ο ως άνω, δε επιτρέπει τη δημιουργία αντίγραφων ασφαλείας των ιστορικών μνημείων της χώρας (επίσημη Καταλογοποίηση) και καθορίζει τις ιδρυτικές έννοιες του Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Δημιουργείται, λοιπόν ο επίσημος Κατάλογος ακινήτων που χρήζουν προστασίας λόγω της ιστορικής και εν γένει πολιτιστικής τους αξίας. Η μη προστασία τους αντίκειται στο Δημόσιο Συμφέρον και συνεπώς θεσπίζονται ποινικές και αστικές κυρώσεις. Το καταχωρημένο ακίνητο στον επίσημο Κατάλογο δεν είναι δυνατό να υποστεί καμία μετατροπή ούτε καν αποκατάσταση χωρίς την συγκατάθεση του Κράτους.

Ο **ν. του 1913**, θεωρείται το θεμέλιο της Γαλλικής νομοθεσίας ως προς την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Γαλλίας. Σύμφωνα, με τις διατάξεις του νόμου αυτού *"...Υπάρχουν δύο πράγματα σε ένα κτίριο : η χρήση και η ομορφιά (αισθητική) του. Η χρήση του ανήκει στον ιδιοκτήτη, η ομορφιά (αισθητική) του σε όλους..."*[316].

---

[314]Βλ. **Marie Cornu**, *"Droit français : Contexte de naissance du droit du patrimoine",* in Marie Cornu, Jérôme Fromageau et Catherine Wallaert (dir.),Dictionnaire comparé du droit du patrimoine culturel, CNRS éditions, 2012, σελ.73.

[315]Βλ. **Hyppolyte Taine**, Philosophie de l'art:*"Le Régime des monuments historiques en France*", Cité par Robert Brichet, France, 1952, σελ.10.

[316]Βλ. Sur la notion de patrimoine voir **Françoise Berce,***"Des monuments historiques au patrimoin",* in Michel Prieur et Dominique Audrerie (dir.),Les monuments historiques, un nouvel enjeu : [Actes du colloque international de Limoges des 29 et 30 octobre 2003 / organisé par le CRIDEAU-CNRS (UMR 6062)-INRA-Université de Limoges et le Centre international de droit comparé de l'environnement (CIDCE), Université Montesquieu-Bordeaux IV], L'Harmattan, 2004 σελ.19-29.

Ο **ν. της 2ας Μαΐου 1930 "Προστασία των Φυσικών Μνημείων",**ο οποίος αναφέρεται στην προστασία των φυσικών μνημείων και περιοχών με ιστορική, επιστημονική, αισθητική Κληρονομιά καθώς και με τα μέτρα που χρειάζονται για την προστασία τους. Με τον ως άνω, δημιουργείται η κατηγορία των *"διαβαθμισμένων περιοχών ταξινόμησης" (la categorie de site classe et site inscrit).* Εισάγει δε, τη δυνατότητα να χαρακτηριστεί μια περιοχή, ως περιοχή κοντά σε διαβαθμισμένο ή διατηρητέο κτίριο. Πρόκειται δηλαδή για την αυξημένη προστασία του ευρύτερου χώρου ή της περιοχής όπου βρίσκεται το μνημείο ή το διατηρητέο ακίνητο.

Με το **ν. της 25ης Φεβρουαρίου του 1943**, ο οποίος τροποποίησε αυτόν της 31ης Δεκεμβρίου του 1931, καθορίζεται ένα πεδίο πεντακοσίων μέτρων περιβάλλοντος προστατευόμενου χώρου περί του μνημείου, εκτός εάν πρόκειται για ολόκληρη περιοχή όπου εκεί ρυθμίζεται διαφορετικά.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη μαζική καταστροφή που προκλήθηκε από τους βομβαρδισμούς η προστασία αλλάζει κλίμακα. Με το **ν. της 4ης Οκτώβρη 1962**, ψηφίστηκε μία ρύθμιση σχετικά με τις προστατευόμενες περιοχές (*secteurs sauvegardes*) για την προστασία ολόκληρων τμημάτων των πόλεων και δημιουργήθηκε με το **Διάταγμα της 4ης Μαρτίου του 1964,** η Υπηρεσία της Γενικής Απογραφής των μνημείων και του καλλιτεχνικού πλούτου της Γαλλίας (*L'Inventaire General des Richesses Antiques de la France*), το οποίο δεν απαριθμεί μόνο μνημεία αλλά εν γένει οτιδήποτε εντάσσεται στον καλλιτεχνικό πλούτο της *Γαλλίας*[317].

Ο **ν. της υπ. αριθμ. 77-2 της 3ης Ιανουαρίου 1977, "Περί της Αρχαιολογικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς"**, σύμφωνα με το άρθρο του 1 *"...Η αρχιτεκτονική είναι μία έκφραση του Πολιτισμού. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, η ποιότητα των κατασκευών, η αρμονική ένταξη τους στο περιβάλλον, ο σεβασμός των φυσικών και αστικών τοπίων και της* Πολιτιστικής Κληρονομιάς *αποτελούν δημόσιο συμφέρον..."*.Η διάταξη αυτή σηματοδότησε την πρόθεση του νομοθέτη να διατηρηθεί και να προωθηθεί η αρχιτεκτονική ποιότητα[318].

---

[317]Βλ. **Jean-Pierre Bady, Marie Cornu, Jérôme Fromageau, Jean-Michel Leniaud, Vincent Négri** (dir.),1913 : *"Genèse d'une loi sur les monuments historiques",* Edition, La Documentation française/ Comité d' histoire du musée de la culture et de la communication, 2013σελ. 100-10.

[318]Οι βασικές διατάξεις του νόμου αυτού αναφέρονται : α) στην αναγνώριση παρέμβασης του αρχιτέκτονα ως αρμόδιου επιστήμονα για οποιαδήποτε παρέμβαση στο ακίνητο με τη σύμφωνη γνώμη της αρμόδιας κρατικής Υπηρεσίας, β) στην δημιουργία Συμβουλίων Αρχιτεκτονικής - Πολεοδομίας

Ο **ν. της υπ. αριθμ. 2000-2018 πράξη της 13ης Δεκεμβρίου 2000 "Για την Αλληλεγγύη και την Αστική Ανάπλαση",** ευρύτερα γνωστός και ως **S.R.U.***(Loi relative a la Solidarite et au Renouvellement Urbains)*, εντάσσεται στους νόμους σχετικά με το Δίκαιο της Στέγασης και Αστικοποίησης. Πρόκειται, για ένα σύνθετο κείμενο που έχει αλλάξει την νομοθεσία του πολεοδομικού σχεδιασμού και των κατοικιών στην Γαλλία. Εγκρίθηκε από την Κυβέρνηση του *Lionel Jospin*. Από τα σημαντικότερα θέματα που ρυθμίζει ο νόμος αυτός είναι: η προστασία των πόλεων και των αστικών κέντρων, επίσης θεσπίζει την αντικατάσταση των ρυθμιστικών σχεδίων (*Shemas Directeurs, S.D.*) από προγράμματα εδαφικής συνοχής (*Shemas de Coherence Territoriale, S.CO.T*) και ορίζει την αντικατάσταση των σχεδίων χρήσης γης (*Plans d' Occupation des Sols, P.O.S*) με τα σχέδια Τοπικής Ανάπτυξης (*Plans Locaux d' Urbanisme, P.L.U*). Επιπρόσθετα, θεσπίζει διάφορα μέτρα ως προς την ενίσχυση της Αειφόρου ανάπτυξης (λ.χ. κίνητρα για μείωση της κατανάλωσης ρύπων κ.λπ.).

Επιπρόσθετα, ένα άλλο πολύ σημαντικό ζήτημα που συμπεριλαμβάνει ως άνω νόμος στις διατάξεις του, είναι επίσημα πλέον η προστασία της Αγροτικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς και η αποκατάσταση των ερειπωμένων κτιρίων.

Ο **Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς***(Code du patrimoine),*ψηφίστηκε με το **υπ. αριθμ. 178 Διάταγμα της 20ης Φεβρουαρίου 2004**. Το κανονιστικό πλαίσιο ψηφίστηκε από το **υπ. αριθμ. 573 και 574 της 24ης Μαΐου 2011**. Η τελευταία ενοποιημένη απόδοση του κώδικα έγινε στις 6 Φεβρουαρίου 2016.

Πρόκειται για την συλλογή και την κωδικοποίηση του συνόλου των κειμένων της Γαλλικής νομοθεσίας περί της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ο Γαλλικός Κώδικας, χωρίζεται σε βιβλία, τίτλους, κεφάλαια, ενότητες και υποενότητες.

Ο Κώδικας, στο πρώτο μέρος και πριν την ανάλυση των άρθρων δίδει τον ορισμό της έννοιας "Πολιτιστική Κληρονομιά", και ειδικότερα στο άρθρο L1 ορίζει τα εξής *"...Σύμφωνα με τον παρόντα Κώδικα, Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελούν, το*

και Περιβάλλοντος (Conseilsd' Architecture, d' Urbanismeetdel' EnvironnementC.A.U.E), γ) στη δημιουργία ενώσεων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, οι οποίες έχουν κυρίως εκπαιδευτικό ρόλο πληροφόρησης και παροχής ενημέρωσης, δ) στον καθορισμό των επαγγελματικών καθηκόντων και υποχρεώσεων του Αρχιτεκτονικού Επαγγέλματος. Το 1980 με το υπ. αριθμ. 80-217 Διάταγμα της 20ης Μαρτίου 1980, θεσπίζεται *"Ο Κώδικας των Επαγγελματικών Καθηκόντων των Αρχιτεκτόνων",* ο οποίος συμπεριλαμβάνει όλες τις ρυθμίσεις.

σύνολο των πολιτιστικών αγαθών, κινητών ή ακίνητων, άυλων ή υλικών, δημόσιων ή ιδιωτικών που έχουν ιστορική, καλλιτεχνική, αρχαιολογική, αισθητική, επιστημονική ή τεχνική αξία..."[319] .

Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω προσπαθειών υπήρξε τόσο η ιδιαίτερη προβολή των ιστορικών μνημείων της Γαλλίας που σηματοδοτούν τις εξέχουσες φάσεις της ιστορίας της, όσο και η προβολή των αρχιτεκτονικών συνόλων, που λειτουργούν σαν πυρήνες και δείχνουν τη ζωή των κοινωνικών συνόλων. Η Γαλλία προβάλλει με αυτό τον τρόπο τις χρονικές περιόδους στις οποίες κτίστηκαν τα αρχιτεκτονικά σύνολα γύρω από τα ιστορικά μνημεία. Η βασική αρχή που προβάλλει μέσα από τα παραπάνω είναι ότι οι Γάλλοι θεωρούν πως η αναφορά της διαφύλαξης και ανάδειξης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς τους είναι η ιστορία της κάθε δημιουργίας, ήτοι ο δημιουργός και ο τρόπος έκφρασης. Αυτή είναι η ουσία του παραδοσιακού χαρακτήρα που αναζητούν και προβάλλουν. Ταυτόχρονα, βέβαια, προωθούν και την αναβίωση, δηλαδή την άποψη ότι για να μπορεί να διατηρηθεί κάτι πρέπει να λειτουργεί και να προβάλλει την ιστορία εντασσόμενο και λειτουργώντας μέσα στο σύγχρονο περιβάλλον του.

Σύμφωνα με το σύστημα χαρακτηρισμού στη Γαλλία τα μνημεία ορίζονται ως κατασκευές των οποίων η διατήρησή τους αποτελεί αντικείμενο Δημόσιου ενδιαφέροντος από την άποψη της ιστορίας και της τέχνης. Σημαντική παρατήρηση είναι η καταγραφή, σαν πρώτη ενέργεια, κάθε είδους ειδικής πολεοδομικής μορφής.

Το συμπέρασμα που προκύπτει, είναι ότι στη Γαλλία προβάλλεται σημαντικά οποιαδήποτε απόφαση διαφύλαξης της Πολιτιστικής της Κληρονομιάς με βάση τον κρατικό σχεδιασμό. Λαμβάνεται υπόψη οποιαδήποτε απόφαση της Τοπικής

---

[319]Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: **ΒΙΒΛΙΟ Ι:** Κοινές διατάξεις περί της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, **ΤΙΤΛΟΣ Ι:** Προστασία των πολιτιστικών αγαθών, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ:** Απόκτηση των πολιτιστικών αγαθών, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙΙ:** Νομική Κατάθεση, **ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ: ΑΡΧΕΙΑ**, **ΤΙΤΛΟΣ Ι:** Γενικό Σχέδιο του Αρχείου, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ:** Οπτικοακουστικά Αρχεία, **ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ:** Βιβλιοθήκες, **ΤΙΤΛΟΣ Ι:** Δημοτική Βιβλιοθήκη **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙΙ:** Τα Όργανα, **ΒΙΒΛΙΟ ΙV:** Μουσεία, **ΤΙΤΛΟΣ Ι:** Γενικές Διατάξεις, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ:** Εθνικά Μουσεία, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙΙ:** Ανώτατο Συμβούλιο Μουσείων της Γαλλίας, **ΤΙΤΛΟΣ V:** Συλλογές των Μουσείων της Γαλλίας, **ΒΙΒΛΙΟ V:** Αρχαιολογία, **ΤΙΤΛΟΣ Ι:** Ορισμός της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ:** Προληπτική Αρχαιολογία, **ΒΙΒΛΙΟ VI:** Μνημεία, Αρχαιολογικοί χώροι και οι προστατευόμενες περιοχές, **ΤΙΤΛΟΣ Ι ΙΔΡΥΜΑΤΑ, ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ:** Μνημεία, **ΤΙΤΛΟΣ ΙΙΙ :** Χώροι, **ΤΙΤΛΟΣ IV:** Προστατευόμενες Περιοχές, **ΤΙΤΛΟΣ** Ι: Ειδικές διατάξεις.

Αυτοδιοίκησης, η οποία βασίζεται σε στοιχεία της κοινωνικής ομάδας και ελέγχεται από τον κρατικό μηχανισμό. Ειδικότερα, δίνεται έμφαση στην ειδική πολεοδομική μορφή επισημαίνοντας τη σπουδαιότητα των συνιστωσών της μορφολογικής τάξης.

3.2.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων

Μια πρώτη εξέταση του μνημείου πραγματοποιείται συνήθως με μια επίσκεψη σε αυτό ή εν γένει μια επιθεώρηση του αντικειμένου.

Ο φάκελος της αίτησης (με την υποψηφιότητα του μνημείου ή κτιρίου που είναι προς καταγραφή) συνίσταται αρχικά σε μία μελέτη (ντοκιμαντέρ) από το **C.R.H.M** *(Περιφερειακή Διατήρηση Ιστορικών Μνημείων - Conservation Regional des Monuments Historiques).*

Η αίτηση πρέπει να περιλαμβάνει ένα φάκελο με αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με το κτίριο (την ιστορία του, τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτό, τον αρχιτεκτονικό του ρυθμό κλπ.), τα περίχωρα της (ήτοι αστική περιοχή, παραδοσιακός οικισμός κλπ.), αναφορά σε παρόμοια κτίρια, εφόσον υπάρχουν καθώς και φωτογραφικό και χαρτογραφικό υλικό.

Περιλαμβάνει επίσης τη γνώμη του Επικεφαλής αρχιτέκτονα των Ιστορικών Μνημείων (*l' architecte des batiments de France*) και της Περιφερειακής Συντήρησης Ιστορικών Μνημείων (*Conservateur Regional des Monuments Historiques*).

Στις περιπτώσεις των ιστορικών κτιρίων και των προστατευόμενων περιοχών, γίνεται αρχικώς μία αίτηση στην αρμόδια Κεντρική Αρχή η οποία θα πρέπει να συμβουλευτεί την Ένωση Αρχιτεκτόνων της Γαλλίας (AAF), της οποίας Τμήμα εδρεύει σε κάθε περιοχή. Αν θεωρηθεί αναγκαίο, την απόφαση για το αν πρέπει να συμπεριληφθεί ή όχι το κτίριο ή η περιοχή, δύναται να την κάνει ο ίδιος ο Δήμαρχος.

Η AAF έχει τέσσερις μήνες χρονικό περιθώριο να εξετάσει την αίτηση και μπορεί να παρατείνει το χρονικό αυτό όριο μέχρι και τους έξι μήνες, προκειμένου να λάβει μία απόφαση εφόσον υπάρχει ανάγκη παρέμβασης της Κεντρικής Αρχής. Αν η Ένωση Αρχιτεκτόνων υπερβεί αυτό το χρονικό όριο, τότε σύμφωνα με την Γαλλική νομοθεσία εκείνος που έχει κάνει την αίτηση έχει δικαίωμα να θεωρήσει ότι υπάρχει σιωπηρή συναίνεση.

Αρνητική γνώμη εκ μέρους της Ένωσης Αρχιτεκτόνων σημαίνει ταυτόχρονα και αρνητική απάντηση στην αίτηση. Ο Δήμαρχος, όμως δύναται να υποβάλλει ένσταση εφόσον θεωρήσει ότι το συγκεκριμένο κτίριο θα αναβαθμίσει την αξία της

περιοχής του. Δικαίωμα ενστάσεως, σύμφωνα με τις γενικές αρχές της Διοικητικής Διαδικασίας, έχει και εκείνος ο οποίος έκανε την αίτηση.

Εάν η αίτηση εγκριθεί τότε επισυνάπτονται σε αυτή οι προϋποθέσεις και οι συνθήκες διατήρησης και προστασίας του κτιρίου.

3.2.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας

Τα Όργανα και οι αρμόδιοι φορείς για την προστασία και τη διατήρηση της πολιτιστικής νομοθεσίας και πολιτικής στη Γαλλία είναι εξής:

Conservation Regionale des Monuments Historiques C.R.M.H *(Περιφερειακή Διατήρηση Ιστορικών Μνημείων)*, είναι το αποκεντρωμένο τμήμα του Υπουργείου Πολιτισμού της Γαλλίας, το οποίο εντάσσεται στην Περιφερειακή Διεύθυνση Πολιτιστικών Υποθέσεων (*Direction Regionale des Affairs Culturelles*), η οποία είναι υπεύθυνη για τον εντοπισμό, την προστασία και την αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων. Η **C.R.M.H**διευθύνεται από ένα Περιφερειακό Επιμελητή των Ιστορικών Μνημείων. Η**C.R.M.H**είναι υπεύθυνη για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί προστασίας των Ιστορικών Μνημείων. Η εγγραφή ή ταξινόμηση ενός αντικειμένου ή κτιρίου (συμπεριλαμβανομένων κτιρίων - πάρκων - κήποι - αρχαιολογικοί χώροι κλπ.). Η εγγραφή ή ταξινόμηση μπορεί να προταθεί είτε από Δημοσίους φορείς (*Νομαρχιακή Υπηρεσία της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς -Service Departemental del' Architecture et du Patrimoine, Υπηρεσία της απογραφής - Service Regionale del' Inventaire*) ή πολίτες.

Centre des Monuments Nationaux *(Άρθρο L 141-1 του Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Εθνικό Κέντρο Μνημείων),* πρόκειται για ένα Εθνικό Δημόσιο Διοικητικό Ίδρυμα. Η αποστολή του είναι να προστατεύει και να διατηρεί, τα Εθνικά ιστορικά μνημεία και τις ιστορικές συλλογές, των οποίων έχει την επιμέλεια και είναι υπεύθυνο για την προώθηση της γνώσης και της μνήμης της παρουσίασης στο ευρύ κοινό. Διοικείται, από ένα Διοικητικό Συμβούλιο με επικεφαλή τον Πρόεδρο που ορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα. Το Διοικητικό Συμβούλιο απαρτίζεται από εκπροσώπους του κράτους συμπεριλαμβανομένων των μελών του Συμβουλίου του Κράτους και του Ελεγκτικού Συμβουλίου. Οι πόροι του Ιδρύματος, προέρχονται από κληροδοτήματα και δωρεές δημόσιες ή ιδιωτικές, από τα έσοδα του εισιτηρίου εισόδου στα εθνικά μνημεία όπως επίσης τα έσοδα που εισπράχθηκαν από εκθέσεις, καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.α.

Cite del' Architecture e du Patrimoine *(Άρθρο L 142-1 του Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Ίδρυμα για την Αρχιτεκτονική και Πολιτιστική Κληρονομιά),* πρόκειται για ένα Εθνικό Δημόσιο Ίδρυμα. Η αποστολή του είναι να προάγει τη γνώση για την Αρχιτεκτονική και Πολιτιστική Κληρονομιά. Συμμετέχει στην ανάπτυξη της έρευνας και της επιστημονικής κατάρτισης των δημοσίων Υπηρεσιών και ειδικότερα των αρχιτεκτόνων. Το Ίδρυμα αυτό, διοικείται από ένα Διοικητικό Συμβούλιο και τον Πρόεδρο αυτού που διορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα. Το Διοικητικό Συμβούλιο, αποτελείται από εκπροσώπους του κράτους, εκλεγμένους αντιπροσώπους, εξειδικευμένους επιστήμονες που διορίζονται από τον αρμόδιο Υπουργό Πολιτισμού.

Fondation du Patrimoine *(Άρθρο L143-1 - Ίδρυμα Κληρονομιάς).* Το Ίδρυμα Κληρονομιάς είναι Ν.Π.Ι.Δ., μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, έχει στόχο την προώθηση, διατήρηση και ανάπτυξη της αξίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Επικεντρώνεται στην αναγνώριση, διατήρηση και ενίσχυση της απροστάτευτης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Συμβάλλει δε, στη διατήρηση των μνημείων, κτιρίων, κινητών πραγμάτων και πολιτιστικών αγαθών ιστορικής και πολιτιστικής αξίας ή συλλογές ή διαμορφωμένους χώρους με κίνδυνο υποβάθμισης, εξαφάνισης ή και καταστροφής. Επίσης, συμβάλλει στην απασχόληση, την κατάρτιση και την μετάδοση τεχνογνωσίας στους τομείς της αποκατάστασης και ανάδειξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Comite National des Parcs et Jardins *(Εθνική Επιτροπή για τα πάρκα και τους κήπους).* Η Επιτροπή αυτή μαζί με την C.R.M.H, αξιολογούν, καταγράφουν και δίδουν τον χαρακτηρισμό *"αξιοσημείωτος κήπος ή πάρκο"* (*"Label jardin - Parcremarquable"*). Περιλαμβάνονται κήποι ή πάρκα που περιέχουν σπάνια φυτά και δένδρα, αξιόλογες συλλογές και εν γένει οτιδήποτε παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον και χρήζει προστασίας.

3.2.5 Μέτρα Προστασίας

Η Γαλλική κυβέρνηση από τη στιγμή που ένα διατηρητέο κτίριο χαρακτηρισθεί ως *"διατηρητέο",* δεν επιτρέπει καμία επέμβαση σε αυτό χωρίς τη συγκατάθεση του Υπουργού Πολιτισμού ή των Τοπικών Αρχών Αυτοδιοίκησης. Επίσης, δεν επιτρέπει τη μεταβίβαση του ακινήτου χωρίς την ενημέρωση του Υπουργού Πολιτισμού.

Εκτός από τη νομοθεσία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, η Γαλλική Κυβέρνηση και οι Τοπικές Αρχές κάθε περιοχής δίνουν επιπλέον προνόμια στους ιδιοκτήτες προκειμένου να δημιουργούνται κίνητρα προς διατήρηση και προστασία των διατηρητέων ακινήτων τους. Σε επίπεδο φορολογίας, έχει δημιουργηθεί το δικαίωμα φοροαπαλλαγών, που σε αρκετές περιπτώσεις φθάνει το 100% του ποσού εάν οι ιδιοκτήτες επιτρέπουν την επίσκεψη κοινού στα διατηρητέα ακίνητα τους.

Αξιοσημείωτο δε, είναι το μέτρο που θέσπισε η Γαλλική Κυβέρνηση το 1968, *"την καταβολή των φόρων σε είδος"*, μέτρο το οποίο μιμήθηκαν στη συνέχεια και άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Με το μέτρο αυτό, οι ιδιοκτήτες μπορούν να πληρώσουν τους φόρους κληρονομιάς με έργα τέχνης ή οτιδήποτε άλλο ιδιαίτερης ιστορικής και εν γένει πολιτιστικής αξίας που δύναται να συμπεριληφθεί στην Εθνική Κληρονομιά.

3.2.6 Χρηματοδότηση

Στη Γαλλία στην περίπτωση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς εφαρμόζεται το αποκεντρωμένο σύστημα διαχείρισης. Υπάρχει στενή και καλή συνεργασία ανάμεσα στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι δαπάνες συντήρησης, αποκατάστασης και προστασίας καλύπτονται από το κράτος. Επιπλέον, οι Τοπικοί φορείς (η Αποκεντρωμένη Διοίκηση εν γένει) συνεργάζονται μεταξύ τους αλλά δέχονται και σε πολλές περιπτώσεις τη συνεργασία με πλούσιους ιδιωτικούς φορείς[320].

ΤοΓαλλικό κράτος δαπανά τεράστια ποσά ετησίως (315 εκ.€) για την προστασία των ιστορικών μνημείων [ταξινομημένα (*monuments classes*) και εγγεγραμμένα (*monuments inscrits sur la liste supplementaire*)], από τα οποία το 75% διατίθεται αποκλειστικά από το ίδιο. Το σύστημα διαχείρισης τους είναι αποκεντρωμένο επειδή μεγάλο ποσοστό ανήκει στις Τοπικές Κοινότητες, που μεριμνούν με ίδιους πόρους υποβοηθούμενες από τις Νομαρχίες και τις Περιφέρειες. Κάθε Κοινότητα, σχεδιάζει πλάνο *"αστικοποίησης"*, βάσει του οποίου πραγματοποιούνται εργασίες παρέμβασης. Οι Δήμοι επιζητούν τη συνεργασία

[320]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι το 1999, ο παγκόσμιας φήμης οίκος υψηλής ραπτικής *Yves Saint Laurent* χρηματοδότησε τη συντήρηση του οβελίσκου που υπάρχει στην πλατεία *Concorde*στο *Παρίσι.*

εύπορων ιδιωτικών φορέων[321], αλλά και γειτονικών Κοινοτήτων με σκοπό τη δημιουργία περιοχών με ιδιαίτερο χαρακτήρα και ιστορικό ενδιαφέρον. Επίσης, οι Περιφέρειες επιβλέπουν τις εργασίες που γίνονται σε αυτά και αναλαμβάνουν τη συντήρηση των προσόψεών τους. Όσον αφορά τα ιστορικά μνημεία που αποτελούν περιουσία ιδιωτών ισχύουν : α) Όσες επιδιορθώσεις γίνονται με πρωτοβουλία και επίβλεψη του κράτους επιβαρύνουν αρχικά τον ιδιοκτήτη. Το ποσό επιστρέφεται άμεσα από το κράτος. β) Οποιαδήποτε εργασία γίνεται με πρωτοβουλία του ιδιοκτήτη επιβαρύνει τον ίδιο και το ποσό επιστρέφεται από το κράτος αρκεί το κτίριο να είναι επισκέψιμο για το κοινό. Αν δεν είναι, η επιστροφή καλύπτει το 50% του διατεθέντος ποσού. Για τα μνημεία που δεν έχουν χαρακτηριστεί ιστορικά, αλλά αναγνωρίζεται, ότι παρουσιάζουν καλλιτεχνική ιδιαιτερότητα, επιστρέφεται στον ιδιοκτήτη το 50% του δαπανηθέντος για συντήρηση ποσού, αρκεί να είναι επισκέψιμα για το κοινό. Οι ιδιοκτήτες χαίρουν φοροαπαλλαγών για συγκεκριμένες εργασίες επισκευής κτισμάτων με ιδιαίτερη αξία Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τέλος, σε ιδιοκτήτες κτισμάτων σε προστατευόμενες περιοχές επιστρέφεται από το κράτος μέρος των εξόδων που κατέβαλαν για εξωτερική συντήρηση[322].

3.2.7 Μητρώο

Στη Γαλλία, υπάρχουν πολλά στάδια Καταλογοποίησης και καταγραφής της οικιστικής Κληρονομιάς που συνυπάρχουν μεταξύ τους, όπως:

Ο Κατάλογος ***"Inventaire general du patrimoine culturel"*** πρόκειται για την γενική απογραφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ***(L' inventaire general du patrimoine culturel)*** πρώην γενική απογραφή των Θησαυρών της Τέχνης της Γαλλίας ***("Inventaire des Richesses Artistiques de la France"),*** η οποία συνήθως αναφέρεται ως γενική απογραφή ή απλά απογραφή και είναι μια Εθνική Υπηρεσία που δημιουργήθηκε με το Διάταγμα της 4ης Μαρτίου 1964, με σκοπό την καταγραφή της

[321]Είναι παράδοση στην Γαλλία η σύμπραξη μεγάλων ιδιωτικών Οργανισμών με Δημόσιους φορείς με στόχο τη διατήρηση της Εθνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Παράδειγμα αποτελεί ο οίκος YSL (*Yves Saint Laurent*), ο οποίος χρηματοδότησε το 1998 τη συντήρηση του οβελίσκου στην πλατεία *Concorde* του *Παρισιού*.

[322]Βλ. **Σταματίου Ε.,** *"Διατηρητέα κτίσματα: πόσο εφικτή και συμφέρουσα η επιχείρηση προστασίας τους από τους ιδιώτες;"* ημερίδα *"καινοτομείν - επιχειρείν"* παρουσίαση Σταματίου Ελένη, δημοσιευμένο στο **htpp://www. hua.gr/epixeirein/ hmerida6/stamatiou- presentation. pdf.**

Εθνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, υπό τη Γενική Διεύθυνση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού.

Από την 1η Ιανουαρίου 2005, η διαδικασία της απογραφής έχει σταδιακά μεταφερθεί στα Περιφερειακά κέντρα τεκμηρίωσης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, εξακολουθώντας το κράτος να έχει τον γενικό συντονισμό και τον έλεγχο της απογραφής.

Η αποστολή της Υπηρεσίας αρχικά ήταν να εντοπίσει και να περιγράψει όλα τα κτίρια Πολιτιστικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος καθώς και όλα τα έργα και αντικείμενα τέχνης που δημιουργήθηκαν ή διατηρήθηκαν στην Γαλλία.

Η Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι υπεύθυνη για τον επιστημονικό και τεχνικό έλεγχο των μνημείων και εν γένει των προστατευόμενων διατηρητέων.

Ο Κατάλογος ***"Zones de Protection du Patrimoine Architectural Urbain et Paysages"***, (*"Προστατευόμενων Ζωνών Αστικής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Τοπίων"*), πρόκειται για ένα Μητρώο όπου καταγράφονται κτίρια ή περιοχές που χρήζουν προστασίας για λόγους ιστορικής ή αισθητικής αξίας. Ο Κατάλογος αυτός θεσπίστηκε με το ***ν. της 7ης Ιανουαρίου 2004 με το άρθρο L 642 του Κώδικα Κληρονομιάς,*** έχοντας ως στόχο την προστασία του Τοπίου και του πολεοδομικού σχεδιασμού περιοχών και οικισμών που χρήζουν προστασίας για λόγους αισθητικής, ιστορικής και ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής αξίας. Η εν λόγω προστασία, θα μπορούσε να συγκριθεί με την αντίστοιχη προστασία που παρέχεται στους Ελληνικούς χαρακτηριζόμενους ως *"παραδοσιακούς οικισμούς"*. Ο Κατάλογος ***"Zones de Protection du Patrimoine Architectural Urbain et Paysages",*** στις 12 Ιουλίου 2010, αντικαταστάθηκε από τον πιο σύγχρονο Κατάλογο ***"Aires de mise en valeur del' architecture et du patrimoine"*** (*"Περιοχές ανάπτυξης της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*), ο νέος Κατάλογος συνδυάζει την προστασία με την βιώσιμη ανάπτυξη των περιοχών και οικισμών ("παραδοσιακών οικισμών"). Ο Κατάλογος ***"Zones de Protection du Patrimoine Architectural Urbain et Paysages",*** εξακολουθεί να έχει ισχύ νόμου αλλά όχι αργότερα από τις 14 Ιουλίου του 2016.

3.3 Ιταλία : Πολιτιστική και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Εκπαιδευτικό, Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό της UNESCO, η Ιταλία είναι η χώρα που κατέχει ένα από τα μεγαλύτερα

ποσοστά Πολιτιστικής Κληρονομιάς παγκοσμίως (περίπου το 60% των αναγνωρισμένων μνημείων παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς).

Νομοθετικά, μετά την ενοποίηση όλων των νόμων και νομοθετικών κειμένων που αφορούσαν την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε ένα ενιαίο κείμενο που ονομάστηκε Κώδικας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η Ιταλία είναι μια από τις λίγες χώρες που διαθέτουν μια από τις πιο ολοκληρωμένες νομοθετικές προσπάθειες για την ουσιαστική προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που διαρκώς εμπλουτίζεται σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης ζωής.

Επίσης, είναι η χώρα που διαθέτει τα περισσότερα ιστορικά κέντρα και γενικότερα τα περισσότερα αρχιτεκτονικά οικιστικά σύνολα με αναγνωρισμένη πολιτιστική αξία στον κόσμο και για το λόγο αυτό έχει δημιουργήσει και θεσπίσει μια εμπεριστατωμένη και λεπτομερής νομοθεσία σχετικά με την προστασία τους. Πρόκειται για τα λεγόμενα ***"centri storici"***(=*ιστορικά κέντρα*) και***"le citta d' arte"*** (=*πόλεις της τέχνης*) και εν γένει τα οικιστικά σύνολα που έχουν καλλιτεχνική, αρχιτεκτονική, ιστορική ή γενικότερα πολιτιστική αξία και εντάσσονται στην λεγόμενη Αρχιτεκτονική Κληρονομιά της χώρας.

3.3.1 Η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Σύμφωνα με το άρθρο 2, στις παραγράφους 1 και 2 του Ιταλικού Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου, ορίζεται ότι : *"Η Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά κινητά και μη κινητά και τα πολιτιστικά αγαθά του Τοπίου...."*. Στο ίδιο άρθρο στην παράγραφο 3 ορίζεται: *"Πολιτιστικά Αγαθά του Τοπίου είναι τα μη κινητά πολιτιστικά αγαθά και οι περιοχές όπως έχουν ορισθεί από το άρθρο 134, που δημιουργούν μια έκφραση ιστορικής, πολιτιστικής, φυσικής, μορφολογικής και αισθητικής αξίας του εδάφους και τα άλλα αγαθά που διακρίνονται από το νόμο ή σύμφωνα με το πνεύμα του νόμου..."*. Στα άρθρα 10 και 11 του ορίζεται ότι *: "Πολιτιστικά Αγαθά νοούνται όσα παρουσιάζουν ιστορικό, καλλιτεχνικό, αρχαιολογικό, εθνοανθρωπολογικό, αρχειακό και βιβλιογραφικό ενδιαφέρον καθώς και όσαπράγματα ορίζονται με νόμο καιέχουν πολιτιστική αξία..."*

3.3.2 Βασική Εθνική Νομοθεσία

3.3.2.1 Ο Ενιαίος Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου

Ο Ενιαίος Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου αποτελεί τη σημερινή ισχύουσα νομοθεσία όπως αυτή έφθασε να διαμορφωθεί, μέσα από την πορεία της Ιταλικής νομοθετικής ιστορίας.

Η Ιταλική νομοθεσία για την προστασία έχει ως αντικείμενο την μελέτη των κανόνων σχετικά με την εκμετάλλευση, την αξιοποίηση, την διατήρηση και εν γένει την προστασία και τη χρήση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Τα τελευταία χρόνια υπήρξαν έντονες ρυθμιστικές εξελίξεις προκειμένου, ο κλάδος αυτός του Δημοσίου Δικαίου να βρει μια ρητή αναγνώριση της επιστημονικής του αυτονομίας.

Η ισχύουσα νομοθεσία που χρονολογείται από τα τέλη της δεκαετίας του ΄30 υπέστη διάφορες παρεμβάσεις και τροποποιήσεις ιδίως όσον αφορά τον ορισμό της έννοιας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, αλλά και όσον αφορά την ανάθεση ορισμένων εξουσιών στις Περιφέρειες και Τοπικές Αρχές που μέχρι πριν είχε αποκλειστικά το κράτος (αρμόδιο Υπουργείο)[323].

Προκειμένου γίνει αντιληπτή, η διάκριση αυτή των αρμοδιοτήτων Κυβέρνησης και Περιφερειών παραθέτουμε τα σχετικά άρθρα του Ιταλικού Συντάγματος. Ειδικότερα, στο άρθρο 9 του Ιταλικού Συντάγματος ορίζεται ότι : *"Η Ιταλική Δημοκρατία προωθεί την ανάπτυξη του Πολιτισμού καθώς και της επιστημονικής και καλλιτεχνικής έρευνας. Επίσης προωθεί την προστασία του Τοπίου, της ιστορικής και καλλιτεχνικής Κληρονομιάς του Έθνους"* και στο άρθρο 117 του Ιταλικού Συντάγματος ορίζεται ότι *: "Η νομοθετική εξουσία ασκείται από το Κράτος και τις Περιφέρειες σύμφωνα με το Σύνταγμα και με τους περιορισμούς που απορρέουν από το Κοινοτικό Δίκαιο και τις Διεθνείς υποχρεώσεις*[324]*. Τόσο το κράτος όσο και οι*

[323]Βλ. **Tamiozzo R**., *"La legislazione dei beni culturali e paessaggistici"*, Edizioni Giuffre, Milano 2004 σελ. 133, βλ. **Vaccaro W. Giancotti.,** *"Il patrimonio culturale nella legislatione costitutionale e ordinaria, Analisi, proposte e prospettive diriforma - Appendice di aggiornamento Giappicheli",* Editore Torino 2009 σελ. 65 επ., **Ferretti A.,** *"Il codice dei beni culturali e del paesaggio",* Editore Edizioni Giuridiche Simone, 2012.

[324]Η παράγραφος αυτή προσδιορίζει τους περιορισμούς και τα όρια αναφερόμενα για πρώτη φορά τόσο στην νομοθετική εξουσία του κράτους όσο και στην νομοθετική εξουσία των Περιφερειών.

Περιφέρειες υποχρεούνται να τηρούν το Σύνταγμα το οποίο είναι υπέρτερης τυπικής ισχύος και υπόκεινται στους περιορισμούς που απορρέουν από την Ε.Ε και τις Διεθνείς υποχρεώσεις. Αυτές οι τελευταίες, βέβαια απορρέουν από τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, είναι γενικότερα αναγνωρισμένες, υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 10, αλλά και από τις Διεθνείς Συνθήκες που έχουν γίνει δεκτές από την εκτέλεση μιας σειράς εντολών που εμπεριέχονται σε νόμο".

Η νομοθεσία των Περιφερειών ωστόσο, έχει ένα περαιτέρω εδαφικό περιορισμό. Δεν έχουν εξουσία, οι Περιφέρειες σε αντικείμενα που δεν εντοπίζονται ή δεν αποδίδονται στην εδαφική επικράτεια των αντίστοιχων περιοχών τους[325].

Ο Κώδικας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου, συλλέγει και εμπεριέχει όλους τους κυρωμένους νόμους από το Ιταλικό κράτος σχετικά με την προστασία και τη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ο ενιαίος Κώδικας προτάθηκε από το Συμβούλιο των Υπουργών στις 16 Ιανουαρίου 2004 και επικυρώθηκε την 1η Μαΐου του ίδιου χρόνου[326].

[325]Βλ. **Hinna A. Minuti Marcello**, *"Prottazione e svilluppo delle aziende culturali principi, strummenti",* Editore Hoepli 2009.

[326]Πρώτη Τροποποίηση : Τροποποιήθηκε από το Νομοθετικό Διάταγμα της 24ης Μαρτίου 2006, νούμερο 156 *"Διορθωτικές και συμπληρωματικές διατάξεις του Νομοθετικού Διατάγματος 22ας Ιανουαρίου 2004 νούμερο 42 σε σχέση με την Πολιτιστική Κληρονομιά"* και με το νούμερο 157 αντίστοιχα *"Διορθωτικές και συμπληρωματικές διατάξεις του Νομοθετικού Διατάγματος 22ας Ιανουαρίου 2004 νούμερο 42 σε σχέση με το Τοπίο".* Δεύτερη Τροποποίηση : Τροποποιήθηκε από το Νομοθετικό Διάταγμα της 26ης Μαρτίου 2008, νούμερο 62 *"Πρόσθετες διατάξεις για την προσαρμογή και την ενσωμάτωση του Νομοθετικού Διατάγματος της 22ας Ιανουαρίου 2004 νούμερο 42, σε σχέση με την Πολιτιστική Κληρονομιά"* και με το νούμερο 63 *"Περαιτέρω διορθωτικές και συμπληρωματικές διατάξεις του Νομοθετικού Διατάγματος της 22ας Ιανουαρίου 2004 νούμερο 42".* Τρίτη Τροποποίηση: Τροποποιήθηκε από το Νομοθετικό Διάταγμα της 30ης Δεκεμβρίου 2008, νούμερο 207 *"Παράταση προθεσμιών που ορίζονται από τους νόμους και τις επείγουσες οικονομικές ρυθμίσεις σχετικά με το Τοπίο".* Τέταρτη Τροποποίηση : Τροποποιήθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα 22ας Ιουλίου 2014, νούμερο 110 *"Καθιέρωση Ειδικών Επαγγελμάτων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και κατάρτιση Εθνικών Καταλόγων των επαγγελματιών Πολιτιστικής Κληρονομιάς".*

3.3.2.2 Η Δομή του Κώδικα

Ο Κώδικας απαρτίζεται από 184 άρθρα διαιρούμενα σε 5 μέρη. Το πρώτο μέρος περιέχει τις *"Γενικές Διατάξεις"*[327], με τα άρθρα από το 1 έως το 9. Το δεύτερο μέρος ρυθμίζει την "*Προστασία και Διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*[328]με τα άρθρα από το 10 έως το 132. Το τρίτο μέρος ρυθμίζει την *"Προστασία και Ανάδειξη του Τοπίου"* με τα άρθρα από το 131 έως το 159.

Το τέταρτο μέρος, περιέχει τις *"Κυρώσεις"*, με τα άρθρα από το 131 έως το 159. Το πέμπτο μέρος, περιέχει τις *"Μεταβατικές διατάξεις, καταργήσεις και έναρξη ισχύος του νόμου"*, με τα άρθρα από το 182 έως το 184.

Ο Κώδικας είχε ως στόχο να εναρμονίσει την νομοθεσία με συνταγματικές αλλαγές αναφερόμενες στον V τίτλο του Συντάγματος. Αυτές οι συνταγματικές

---

[327] Άρθρο 1 : Αρχές, Άρθρο 2: Πολιτιστική Κληρονομιά, Άρθρο 3: Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Άρθρο 4: Λειτουργίες του κράτους για θέματα προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Άρθρο 5: Συνεργασία των Περιφερειών και των άλλων Δημόσιων Οργανισμών (Τοπικών Αρχών) σε θέματα προστασίας και διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Άρθρο 6: Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Άρθρο 7 : Αρμοδιότητες και καθήκοντα σε θέματα αξιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Άρθρο 8: Περιφέρειες και νομοί με ειδική αυτονομία, Άρθρο 9 : Πολιτιστικά αγαθά θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

[328] Το δεύτερο μέρος σχετικά με την προστασία και τη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς με τη σειρά του διαιρείται σε : Τίτλους, Κεφάλαια, Ενότητες. Οι τίτλοι της δεύτερης ενότητας είναι τρείς: Προστασία, Εκμετάλλευση και Αξιολόγηση, Τελικές Μεταβατικές διατάξεις. Τίτλος Ι: Προστασία : περιέχει 7 κεφάλαια μερικά από αυτά διαιρούνται σε ενότητες. Η λίστα των κεφαλαίων και των ενοτήτων είναι η ακόλουθη : κεφάλαιο 1ο : Αντικείμενο προστασίας, κεφάλαιο 2ο : Εποπτεία και Έλεγχο, κεφάλαιο 3ο : Προστασία και διατήρηση: Ενότητα Ι: Μέτρα προστασίας και προφύλαξης, Ενότητα ΙΙ: Μέτρα διατήρησης, Ενότητα ΙΙΙ: Άλλες μορφές προστασίας, κεφάλαιο 4ο : Κυκλοφορία σε Εθνικό επίπεδο, Ενότητα Ι: Εκποίηση (Μεταβίβαση σε άλλον) και άλλοι τρόποι μετάδοσης, Ενότητα ΙΙ: Προτίμηση, Ενότητα ΙΙΙ: Εμπόριο, κεφάλαιο 5ο : Κυκλοφορία σε Διεθνές Επίπεδο, Ενότητα Ι: Έξοδος από το εθνικό έδαφος και είσοδος σε εθνικό έδαφος, Ενότητα ΙΙ: Εξαγωγή από το εθνικό έδαφος και είσοδος σε εθνικό έδαφος, Ενότητα ΙΙΙ: Επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφος ενός κράτους μέλους της Ε.Ε, Ενότητα IV: Σύμβαση UNIDROIT, κεφάλαιο 6ο : Ευρήματα και Ανακαλύψεις, Ενότητα Ι: Έρευνες και τυχαία ευρήματα σε εθνικό έδαφος, κεφάλαιο 7ο : Έκθεση - Εγκατάλειψη, Τίτλος ΙΙ : Εκμετάλλευση και Αξιολόγηση, περιέχει 3 κεφάλαια : κεφάλαιο 1ο : Εκμετάλλευση των πολιτιστικών αγαθών, Ενότητα Ι: Γενικές Αρχές, Ενότητα ΙΙ: Χρήση των Πολιτιστικών αγαθών, κεφάλαιο 2ο : Αρχές της Αξιολόγησης των πολιτιστικών αγαθών, κεφάλαιο 3ο : Συμβούλευση των αρχειακών εγγράφων και προστασία του απορρήτου.

αλλαγές είναι αναγκαίο να διαχωριστούν σε αυτές της προστασίας, που έχουν ανατεθεί στο κράτος και σε αυτές της αξιολόγησης που ανατεθεί στις Περιφέρειες[329].

Ο Κώδικας ανέλαβε το έργο να ανασυσταθεί η ύλη σχετικά με την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δίδοντας συνταγματική ισορροπία και εναρμόνιση. Αναζητήθηκε καταρχήν μια ισορροπημένη λύση, προβλέποντας ευρεία περιθώρια συνεργασίας των Περιφερειών και των Τοπικών Ινστιτούτων (θεσμών) που έχουν ως στόχο τους την εφαρμογή της προστασίας.

Από την άλλη μεριά, διαχωρίζοντας την εκμετάλλευση από την αξιοποίηση δίδεται ένα σαφές προβάδισμα στην άσκηση των δύο εφαρμογών, έχουμε το συμβατικό μοντέλο : Κράτος, Περιφέρειες και Τοπικοί Οργανισμοί δρουν βάσει συμφωνημένων προγραμμάτων με στόχο να δομήσουν ένα σύστημα αυτούσιο αξιολόγησης. Κρίθηκε δε ως πρωτεύον, το στοιχείο της ενότητας ήτοι της ενιαίας άσκησης της Διοικητικής εφαρμογής και αυτό σηματοδοτήθηκε ως βασικό κριτήριο για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Με τη σύσταση του ενιαίου Κώδικα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς καθορίστηκαν καλύτερα οι όροι *"προστασία"* και *"αξιοποίηση"* αποκτώντας ένα ξεκάθαρο πλέον περιεχόμενο και εξειδικεύτηκε με μοναδικό τρόπο η αναγκαία σχέση που ενώνει την αξιοποίηση με την προστασία, με τρόπο που η δεύτερη (αξιοποίηση) να λειτουργεί ως όριο εφαρμογής της πρώτης.

Σημαντική καινοτομία του ενιαίου Κώδικα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι και η αναγνώριση των ειδικών επιστημόνων της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η αναγνώριση της ειδικών επιστημόνων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δημιουργείται διαμέσου δύο τροπολογιών που έγιναν αναφορικά με τον ενιαίο Κώδικα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς[330].

Η πρώτη αφορά το άρθρο 9, που εμπιστεύεται ρητά όλες τις παρεμβάσεις σχετικά με την προστασία, εποπτεία και διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών *"…στην ευθύνη των αντίστοιχων δεξιοτήτων, των αρχαιολόγων, αρχειοθετών, βιβλιοθηκονόμων, εθνοανθρωπολόγων, ανθρωπολόγων, συντηρητών έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, ειδικών στην διαγνωστική εφαρμογή των πολιτιστικών αγαθών ή των*

[329]Βλ. **Contofati N.,***"Il piano regolatore nella legislazione Regionale*", Edizioni Giuffre 2010 σελ. 34 επ.

[330]Βλ. **Tamiozzo Raf**., *"La legislazione dei beni culturali e paesaggistici, guida ragionata",* Edizioni Giuffre, 2009, σελ. 59 επ.

ιστορικών τέχνης, στην κατοχή της επαρκής- κατάλληλης επαγγελματικής εκπαίδευσης…". Ένας τομέας που σύμφωνα με εκτιμήσεις των επαγγελματικών ενώσεων προβλέπει στην Ιταλία τριάντα χιλιάδες ειδικούς του πολιτισμού.

Η δεύτερη τροπολογία αναφέρεται στο άρθρο 182 του Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς δημιουργώντας Μητρώα επαγγελμάτων. Σε αυτά τα Μητρώα μπορούν να εγγραφούν όλα τα εξειδικευμένα επαγγέλματα που έχουν στην τις απαιτούμενες προϋποθέσεις όπως αυτές αξιολογούνται από το Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Αυτές οι τροπολογίες του νόμου προσέφεραν στο Ιταλικό κράτος, ένα όργανο για να μπορέσει να εκπληρώσει τις συνταγματικές του υπαγορεύσεις. Είναι αναμφίβολο πλέον, ότι δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική προστασία και αξιοποίηση - ενίσχυση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εάν δεν ενισχυθούν οι δεξιότητες - ικανότητες των εργαζομένων στους τομείς της προστασίας αυτής σε καθημερινή βάση[331].

3.3.2.3 Το Ενιαίο Ιταλικό Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Δομή και λειτουργία της Ιταλικής νομοθεσίας

Το σημερινό Υπουργείο της Ιταλίας δημιουργήθηκε μετά το διαχωρισμό του, από το Υπουργείο Παιδείας και πήρε την ονομασία Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου. Το νέο Υπουργείο, ορίζεται ως Υπουργείο για την Πολιτιστική Κληρονομιά για να τονιστεί η επιθυμία να δημιουργηθεί ένα όργανο κυρίως τεχνικό για να συγκεντρώσει κατά μεγάλο μέρος τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που άπτονταν μέχρι τότε της δικαιοδοσίας του Υπουργείου Παιδείας και Δημόσιας Εκπαίδευσης : ήτοι θέματα που αφορούσαν τις Καλές Τέχνες, τις Βιβλιοθήκες και τις Ακαδημίες. Επίσης, στις λειτουργίες και τα καθήκοντα του νέου Υπουργείου προστίθενται και κάποιες νέες που μέχρι τότε βρίσκονταν στην δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών όπως τα Αρχεία του κράτους, οι Εθνικές βιβλιοθήκες και τα βιβλιογραφικά αρχεία.

Το 1998, λοιπόν, έχουμε τη δημιουργία του Υπουργείου Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Πολιτιστικών δραστηριοτήτων που περικλείει όλες τις

[331]Βλ. **Fiorillo M.,** "*l' ordinamento della cultura. Manuale di legislazione dei beni culturali*", Edizioni Giuffre, 2011, σελ. 67 επ.

προαναφερόμενες αρμοδιότητες και μάλιστα σε αυτές προστίθενται επίσης η προώθηση του αθλητισμού και των αθλητικών δραστηριοτήτων και η προώθηση του Δημοσίου θεάματος σε όλες του τις εκφάνσεις.

Το 1999 με τη μεταρρύθμιση *Bassanini*, έχουμε την αναδιοργάνωση ολοκληρωτικά της δομής του Υπουργείου. Το 2013 δίδονται στο Υπουργείο και οι αρμοδιότητες του άλλοτε Υπουργείου Τουρισμού. Η οργανωτική δομή του Υπουργείου είναι αρκετά πολύπλοκη και έχει αποτελέσει όπως προαναφέραμε αντικείμενο επανειλημμένων τροποποιήσεων πάντοτε βέβαια βάση του κριτηρίου ότι θα πρέπει ένα Υπουργείο να συγκεντρώσει όλες τις σχετικές αρμοδιότητες, όλων των σχετικών τομέων όσον αφορά την προστασία, την διατήρηση και την προώθηση του συνόλου του τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Το βασικό, σημείο της λειτουργίας και της δομής του Ιταλικού Υπουργείου Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Τοπίου, είναι αυτό που ρητά ορίζεται από τον ενιαίο Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς : "*Το Υπουργείο (Κυβέρνηση) έχει την αποκλειστική ευθύνη όλων των ενεργειών αναφορικά με την Πολιτιστική Κληρονομιά, έχει υπό τον έλεγχο του, όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, οι Περιφέρειες έχουν υπό τον αυτόνομο ιδιότυπο έλεγχο τους, την συγκεκριμένη εδαφική περιοχή της αρμοδιότητας τους με τις εκάστοτε ιδιαιτερότητες του κάθε προστατευόμενου μέρους, σε άμεση όμως πάντα συνεργασία με το Υπουργείο και υπό τον κεντρικό έλεγχο του*".

3.3.2.4 Η αυτοτελής Περιφερειακή νομοθετική προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Soprintendenze)

Οι Εφορείες (Soprintendenze), στην Ιταλία είναι τα Περιφερειακά όργανα του Υπουργείου Πολιτιστικής Κληρονομιάς (MiBAC), που ρυθμίζεται από το ***Νομοθετικό Διάταγμα της 22ας Ιανουαρίου του 2004 νούμερο 42*** σχετικά με τον Κώδικα Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με καθήκοντα εντός του εδαφικού πεδίου της καθεμιάς στον τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, του Τοπίου, των μουσείων, των αρχείων κ.ο.κ. Οι Εφορείες, εξαρτώνται από τις *Περιφερειακές Διευθύνσεις Πολιτιστικής Κληρονομιάς και του Τοπίου* (*DRBCP Direzioni Regionali Beni Culturali Paesaggio*), που υπάρχουν σε 17 Περιφέρειες της Ιταλίας[332].

[332]Οι Εφορείες διαχωρίζονται στους εξής τύπους εποπτείας (Τύποι Εφορειών): Εφορείες για την αρχειοθέτηση (Soprintendenze Archivistiche), Εφορείες για την Αρχαιολογική Κληρονομιά (Soprintendenze per i Beni Archeologici), Εφορείες για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και το Τοπίο

Στην πραγματικότητα, το είδος και το αντικείμενο του ενδιαφέροντος αυτών των Οργανισμών μπορεί να ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό. Γενικά, οι Εφορείες ασχολούνται με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε ένα συγκεκριμένο έδαφος (σε μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή) συχνά, αλλά όχι πάντα, σε Περιφερειακή βάση. Μερικές Εφορείες συνδυάζουν τις λειτουργίες δύο ή περισσοτέρων τομέων ενδιαφέροντος που σχετίζονται με μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή. Άλλες - όπως η *Ειδική Εφορεία του Κεντρικού μουσείου της Firenze* (*Φλωρεντίας*), ασχολείται με διάφορα μουσεία όπως το *Uffizi* και το *Palazzo Pitti* - κατευθύνονται στην προστασία ενός συγκεκριμένου αντικειμένου.

Οι Εφορείες κατευθύνονται από έναν Επόπτη, ο οποίος έχει την ευθύνη για τις δράσεις προστασίας και επικουρείται από ένα γραφείο, το οποίο μπορεί να έχει διαφορετικούς βαθμούς πολυπλοκότητας ανάλογα με το *"βάρος"* του αντικειμένου προστασίας. Οι δραστηριότητες των Εφορειών, εφαρμόζονται με τον εντοπισμό του κάθε πολιτιστικού αγαθού, για το έργο της προστασίας, διατήρησης, αποκατάστασης κ.ο.κ. Το Υπουργείο από τη μεριά του, συμβάλλει στο έργο της αποκατάστασης των πολιτιστικών αγαθών με τη χρηματοδότηση για το έργο ή ως "*Αναθέτουσα Υπηρεσία*" την αποκατάσταση των αγαθών που ανήκουν σε Δημόσια, Εκκλησιαστική ή σχετική περιουσία. Η οργάνωση των Περιφερειακών οργάνων του Υπουργείου για την Εθνική επικράτεια, ομαδοποιούνται σε Περιφερειακή βάση[333].

(Soprintendenze per i Beni Architettonici e Paesaggistici), Εφορείες για την ιστορική, Καλλιτεχνική και Εθνοανθρωπολογική Κληρονομιά (Soprintendenze per i Beni storici, artistici ed ethnoantropologici). Codice dei beni culturali d' Italia.

[333]Περιφερειακές Διευθύνσεις Πολιτιστικής Κληρονομιάς και του Τοπίου : 1. της *Basilicata* με έδρα την *Potenza,* 2.της *Calabria* με έδρα την *Borgia,* 3. της *Campania* με έδρα την *Napoli,* 4.της *Emilia - Romagna* με έδρα την *Bologna*, 5. του *Friuli - Venezia Giulia* με έδρα την *Trieste,* 6.της *Lazio* με έδρα την *Roma,* 7 της *Liguria* με έδρα την *Genova*, 8. της *Lombatdia* με έδρα το *Milano,* 9.της *Marche* με έδρα την *Ancona,* 10.της *Molise* με έδρα την *Campobasso,* 11.της *Puglia* με έδρα την *Bari,* 12 της *Sardegna* με έδρα την *Cagliari,* 13. της *Toscana* με έδρα την *Firenze,* 14. της *Urbria* με έδρα την*P erugia,* 15. της *Veneto* με έδρα την *Venezia,* 16 της *Piemonte* με έδρα την *Torino,* 17 της *Abruzzo* με έδρα την *L' Aquila*. Οι Εφορείες των αυτόνομων Περιφερειών του *Trentino* και *Alto Adige* και οι αυτόνομες περιφέρειες της *Valle d' Aosta* και της *Sicilia* δεν υπάγονται απευθείας στη Δικαιοδοσία του Υπουργείου αλλά στις Περιφέρειες που έχουν τις σχετικές αρμοδιότητες προστασίας. Στη *Σικελία,* που είναι ειδική Διοικητική Περιφέρεια, η Εφορεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εξαρτάται άμεσα από

3.3.3 Διαδικασίες κήρυξης Διατηρητέων

Για να καταχωρηθεί στην Ιταλία ένα κτίριο ή μια περιοχή ως μέρος της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και να μπορέσει ταυτόχρονα να απολαμβάνει τα κατάλληλα μέσα και μέτρα προστασίας, είναι αρχικά αρμόδιο το Κεντρικό Υπουργείο. Το Τμήμα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (*Soprintedentenza Architettonica*) είναι επίσης αρμόδιο για κάθε ζήτημα που τίθεται στην περιοχή της αρμοδιότητας της εκάστοτε Περιφερείας.

Κάθε Περιφέρεια, οργανώνει μια επιτροπή με την ευθύνη να καθορίζει ποια κτίρια ή ποιές περιοχές διαθέτουν τα κριτήρια για να καταχωρηθούν ως διατηρητέα. Στην ίδια επιτροπή, υποβάλλονται και οι προτάσεις έγκρισης σχετικά με επισκευές ή εργασίες στα διατηρητέα κτίρια[334].

3.3.4 Αρμόδιοι Φορείς Προστασίας

Στην Γενική γραμματεία του Υπουργείου ανήκει και η διαχείριση σπουδαιότατων Ιταλικών φορέων και Ινστιτούτων Πολιτισμού, ήτοι : το *Opificio delle Pietre Dure,* το *Istituto Centrale per il restauro e la conservatione del partimonio archivistico e librario* (Κεντρικό Ινστιτούτο για την διατήρηση και αποκατάσταση του αρχειακού και βιβλιογραφικού πλούτου), *Istituto Superiore per la conservazione ed il restauro* (Ανώτερο Ινστιτούτο Συντήρησης και Αποκατάστασης). Υπάρχουν, επίσης μια σειρά από Ινστιτούτα με ιδιαίτερες λειτουργίες υπό τον άμεσο έλεγχο του Υπουργείου μερικά από τα σπουδαιότερα είναι : *L' Istituto per gli archivi* (Κεντρικό Ινστιτούτο για τα αρχεία), *La Soprintendenza speciale per i beni archeologici di Napoli e Pompei* (Ειδική Εφορεία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς της *Νάπολη* και της *Πομπηϊας*), *La Soprintendenza speciale per i beni Archeologici di Roma* (Ειδική Εφορεία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς της *Ρώμης*), *La Soprintendenza speciale per il patrimonio storico, artistico ed etnoantropologico e per il polo museale della citta di Venezia e dei comuni della Gronda Laguanare* (Ειδική Εφορεία για την Ιστορική - Καλλιτεχνική και Εθνοανθρωπολογική

το τμήμα για την Πολιτιστική Κληρονομιά της Περιφέρειας της *Σικελίας*. Το Περιφερειακό τμήμα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της *Σικελίας* έχει έδρα το *Palermo.*

[334]Βλ. **Tosco C.,** *"I beni culturali. Storia, tutela e valorizzazione",* Edizioni Mulino Itinerari, 2014, σελ. 89 επ.

Κληρονομιά και για το Κεντρικό μουσείο της πόλης της *Βενετίας* και των κοινοτήτων της *Gronda Laguanare*), *La Soprintendenza speciale per il patrimonio storico, artistico ed etnoantropologico e per il polo museale della citta di Napoli* (Ειδική Εφορεία για την Ιστορική - Καλλιτεχνική και Εθνοανθρωπολογική Κληρονομιά και για το Κεντρικό μουσείο της πόλης *Νάπολη*), *La Soprintendenza speciale per il patrimonio storico, artistico ed etnoantropologico e per il polo museale della citta di Roma* (Ειδική Εφορεία για την Ιστορική - Καλλιτεχνική και Εθνοανθρωπολογική Κληρονομιά και για το Κεντρικό μουσείο της πόλης *Ρώμης*), *La Soprintendenza speciale per il patrimonio storico, artistico ed etnoantropologico e per il polo museale della citta di Firenze* (Ειδική Εφορεία για την Ιστορική - Καλλιτεχνική και Εθνοανθρωπολογική Κληρονομιά και για το Κεντρικό μουσείο της πόλης *Florence*), *La Scuola Archeologica Italiana di Atene* (Η *Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας*, φορέας που ασχολείται στον τομέα της Αρχαιολογίας) κ.α. Αξιοσημείωτο, είναι επίσης, ότι στην Υπηρεσία του Υπουργείου, υπάγεται η *Comando Carabinieri per la tutela del patrimonio culturale* (Ειδική Υπηρεσία Αστυνομίας για την διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς).

Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του Τμήματος είναι η βάση δεδομένων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς που έχουν απομακρυνθεί παράνομα, με την οποία είναι δυνατό να καταρτίσει ένα είδος εγγράφου (object -ID) των κλεμμένων έργων προκειμένου να επιταχυνθεί η διαδικασία ανεύρεσης του κλοπιμαίου.

Ειδικότερα, σχετικά με την προστασία των ακινήτων και εν γένει της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, μερικοί από τους σπουδαιότερους φορείς[335]είναι :

***Opificio delle Pietre Dure*[336]**

Το *Opificio delle Pietre Dure*[337], έχει έδρα στη *Φλωρεντία* και είναι το Κεντρικό Αυτόνομο Ινστιτούτο, υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Πολιτιστικής

---

[335]Βλ. **Barbati C., Cammelli M., Sciullo G**, *"Diritto e gestione dei beni culturali",* Edizioni Mulino, 2011, σελ. 56 επ.

[336] Κυριολεκτική μετάφραση Ινστιτούτο των Σκληρών Πετρών.

[337]Το όνομα *Opificio delle Pietre Dure,* προέρχεται απευθείας από μια από τις παλαιότερες προσωπικότητες της εποχής του Μεγάλου Δουκάτου της *Φλωρεντίας* που ιδρύθηκε το 1588 στο πρώην Μοναστήρι του *San Niccolo* από το *Ferdinando de Medici* ως χειροτεχνήματα σε σκληρές πέτρες, η ονομαζόμενη τεχνοτροπία του μωσαϊκού της *Φλωρεντίας,* με την οποία ακόμα πραγματοποιούνται πανέμορφα έργα με ημιπολύτιμους λίθους.

Κληρονομιάς, το οποίο δραστηριοποιείται στον τομέα της αποκατάστασης και συντήρησης των έργων τέχνης. Το *Opificio delle Pietre Dure,* είναι μαζί με το Ανώτατο Κεντρικό Ινστιτούτο συντήρησης και αποκατάστασης, ένας από τους σημαντικότερους *"θεσμούς"* (Όργανα), στον τομέα της αποκατάστασης όχι μόνο σε Εθνικό (Ιταλία) επίπεδο αλλά και σε Διεθνές.

Όσον αφορά, τη Σχολή Συντήρησης και Αποκατάστασης δραστηριοποιείται μέσω του Opificio delle Pietre Dure[338] και ξεκίνησε μαθήματα το 1978. Επισήμως, ιδρύθηκε με το ν. υπ. αριθμ. 57 στις 20/01/1992 και ρυθμίζεται με το Π.Δ. 294/1997 και έγινε Σχολή το 1998.

Istituto Superiore per la conservazione ed il restauro, (Ανώτερο Ινστιτούτο Συντήρησης και Αποκατάστασης).

Το Ανώτερο Ινστιτούτο Συντήρησης και Αποκατάστασης, είναι επίσης ένα πολύ σημαντικό όργανο του Υπουργείου Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ταυτόχρονα, με το *Opificio delle Pietre Dure,* αποτελούν έναν από τους πιο γνωστούς και διάσημους θεσμούς στον τομέα της αποκατάστασης Διεθνώς.

Διεξάγει, συστηματικές έρευνες σχετικά με την επιρροή από διάφορους περιβαλλοντικούς παράγοντες, τα μέσα για την πρόληψη και πως μπορούν να αναστείλουν τους επιβαρυντικούς παράγοντες. Προσφέρει δε, επιστημονική και τεχνική συμβούλευση, στα όργανα του Υπουργείου και στις Περιφέρειες. Επίσης, παρέχει την τεχνογνωσία της αποκατάστασης, ιδίως για το τεχνικό - επιστημονικό προσωπικό της Διοίκησης του κράτους καθώς και του αντίστοιχου προσωπικού των αρμόδιων οργάνων των Περιφερειών. Επιπρόσθετα, εκτελεί παρεμβάσεις

Το Ινστιτούτο χωρίζεται σε 3 διαφορετικά σημεία : 1. Η ιστορική έδρα της οδού *Alfani* νούμερο 78 στη *Φλωρεντία,* η οποία στεγάζει τα εργαστήρια αποκατάστασης, συντήρησης ψηφιδωτού, πέτρας, μπρούντζου, χρυσού και κεραμικών υλικών. Επίσης, στεγάζει τη Σχολή, το Μουσείο και τη Βιβλιοθήκη 2. Η μεγάλη Έδρα *Fortezza da Basso*, με το εργαστήριο αποκατάστασης ζωγραφικών έργων, έντυπο υλικό, υφαντικές ύλες και ξύλινα γλυπτά 3. Η αίθουσα με τις σημαίες στο *Palazzo Vecchio* για τις ταπετσαρίες. Αποκατάσταση γίνεται στους εξής τομείς: ταπετσαρίες και χαλιά, αρχαιολογικά, χάλκινα και όπλα αντίκες, έπιπλα, τοιχογραφίες, περγαμηνές και έγγραφα, αντικείμενα από πέτρα, μωσαϊκά και ψηφίδες, αντικείμενα αργυροχρυσοχοΐας, ξύλινα γλυπτά, υφαντουργικά, κεραμικά.

[338] Το 2004 η Σχολή της Συντήρησης Μωσαϊκού της *Ραβέννα* έγινε έδρα της Σχολής προκειμένου να ενσωματώσει έναν από τους ιστορικούς τομείς του Ινστιτούτου. Το δίπλωμα της Σχολής είναι ισότιμο με το πτυχίο του Πανεπιστημίου.

αποκατάστασης ιδιαίτερα πολύπλοκες και διεξάγει έρευνες ειδικών απαιτήσεων για ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Σημαντικό, επίσης, είναι να αναφέρουμε την ***Carta del Rischio*** (Χάρτης Κινδύνων), που εφαρμόζεται από το Ανώτερο Ινστιτούτο Συντήρησης και Αποκατάστασης. Εφαρμόζεται σε Εθνικό επίπεδο και εμπλουτίζεται διαρκώς βασιζόμενος αφενός στη λειτουργία ενός κεντρικού διαχειριστικού κόμβου, με έδρα τη *Ρώμη*, όπου συγκεντρώνονται και γίνεται η επεξεργασία όλων των δεδομένων που αφορούν σε στατικούς, περιβαλλοντικούς και ανθρωπογενείς κινδύνους, οι οποίοι απειλούν σε Εθνικό επίπεδο την Πολιτιστική Κληρονομιά της Ιταλίας, αφετέρου στην αναλυτική τεκμηρίωση σε περιφερειακό επίπεδο, της κατάστασης της διατήρησης συγκεκριμένων μνημείων και έργων τέχνης, μέσα από την καταγραφή του είδους των φθορών που έχουν υποστεί αλλά και του βαθμού *"επικινδυνότητας"* τους.

Τα παραπάνω στοιχεία συγκεντρώνονται, γίνεται η επεξεργασία τους και εισάγονται σε μια βάση δεδομένων που συνδέεται και υποστηρίζεται από ένα γεωγραφικό σύστημα πληροφοριών ARC INFO - G.I.S (*Geographical Information Systems*).

Έχοντας καλύψει το σύνολο της επικράτειας της σε ότι αφορά την καταγραφή των κινδύνων, η *Ιταλία* προχωρά τμηματικά σε λεπτομερέστερη ανάλυση του συστήματος. Στο πλαίσιο του ARCHI-MED, ο Ιταλικός *Χάρτης Κινδύνων* επικεντρώθηκε σε τέσσερις περιοχές της Νότιας Ιταλίας, και συγκεκριμένα στην *Apuglia*, τη *Basilicata*, την *Calabria* και τη *Sicilia*.

Σύμφωνα, με την Συνταγματική Αναθεώρηση στην Ιταλία μπορούν πλέον και οι Τοπικές Αρχές να κατέχουν προσωρινή νομοθετική ισχύ μαζί με τις κυβερνητικές Αρχές αναφορικά με τον συντονισμό, την προώθηση και τη διαχείριση της Πολιτιστικής και Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Οι Δημοτικές Αρχές της Ιταλίας έχουν τμήματα πολιτισμού τα οποία είναι υπεύθυνα για την αναπαλαίωση και την διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς υπό την επίβλεψη του Κεντρικού Υπουργείου.

3.3.5 Μέτρα Προστασίας

Η κυβέρνηση ενθαρρύνει το κοινό να συμμετέχει στη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς με διάφορους τρόπους.

Προωθεί, την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά μέσω ιστοσελίδων που παρουσιάζουν τους ιστορικούς και παραδοσιακούς διατηρητέους οικισμούς καθώς και τις ιστορικές πόλεις και τα μνημεία, έτσι ώστε να γίνονται Διεθνώς γνωστά και να τα επισκέπτονται όλο και περισσότεροι τουρίστες. Έχει καθιερωθεί η Ιταλική *Εβδομάδα Πολιτιστικής Κληρονομιάς* καθώς και οι *Λευκές Νύχτες,* που είναι εκδηλώσεις με ελεύθερη πρόσβαση του κοινού σε όλους του ιστορικούς τόπους, περιοχές και μνημεία.

Ένα άλλο σημαντικό μέτρο προστασίας, είναι το γεγονός ότι η κυβέρνηση εμπλέκει μη κερδοσκοπικούς Οργανισμούς στην διατήρηση και στην συντήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (λ.χ. Οργανισμοί και Ιδρύματα). Έτσι, ενισχύονται οικονομικά τα κρατικά κονδύλια και ανευρίσκονται πόροι σχετικά με την κάλυψη των αναγκών που δημιουργούνται για την συντήρηση, την επισκευή κ.ο.κ. των διατηρητέων.

Εκτός, όμως των παραπάνω το σημαντικότερο είναι ότι παρέχει ουσιαστικά φορολογικά και οικονομικά προνόμια ήτοι: Απαλλάσσει τα καταχωρημένα κτίρια από το φόρο κληρονομιάς, παρέχει έκπτωση από το φορολογητέο εισόδημα για όλες τις χορηγίες και δωρεές που δίδονται από ιδιώτες και επιχειρήσεις, παρέχει έκπτωση από το φορολογητέο εισόδημα για τους ιδιοκτήτες που έχουν καταχωρημένα κτίρια και τα συντηρούν και τα επιδιορθώνουν, επιπλέον για όσους ιδιοκτήτες λαμβάνουν δάνεια για εξουσιοδοτημένες επισκευές στα καταχωρημένα κτίρια τους, το κράτος αναλαμβάνει τη πληρωμή των τόκων αυτών των δανείων, το Υπουργείο συνεισφέρει οικονομικά στις απαιτούμενες εργασίες μέχρι και το 50% του ποσού κ.α.

Τέλος, σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις αναλαμβάνει το ίδιο το Υπουργείο την εκτέλεση των εργασιών και όσοι ιδιοκτήτες έχουν κτίρια που είναι καταχωρημένα και επιθυμούν να τα πουλήσουν πρέπει να ενημερώσουν πρώτα το Υπουργείο. Το Υπουργείο έχει το δικαίωμα προτίμησης αλλά μπορεί να αγοράσει το κτίριο προσφέροντας ίδια τιμή με τον εκάστοτε υποψήφιο αγοραστή[339].

[339]Βλ. **Ferretti Al.,** "*Manuale di diritto dei beni culturali e del paesaggio*", Edizioni Giuridiche Simone, 2013, σελ. 88 επ.

3.3.6 Χρηματοδότηση

Ένα μεγάλο μέρος των οικονομικών πόρων της Ιταλίας προέρχεται από την ιδιωτική πρωτοβουλία αλλά όχι με τον τρόπο της συνεισφοράς και της χορηγίας όπως συμβαίνει στις περισσότερες χώρες αλλά μέσω της διαχείρισης και της εκμετάλλευσης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Είναι λογικό, ότι τα μνημεία ιστορικής, καλλιτεχνικής και αρχιτεκτονικής σημασίας προσελκύουν μεγάλο αριθμό ανθρώπων που επιθυμούν να τα επισκεφτούν. Είναι σαφές, ότι αυτός ο αριθμός επισκεπτών ευνοεί και πολλούς άλλους τομείς της χώρας. Αποτελεί, χαρακτηριστικό παράδειγμα της *Sardegna (Σαρδηνίας),* όπου με σκοπό την αύξηση του θρησκευτικού τουρισμού της περιοχής και των εσόδων της, πολλοί ιδιώτες συνεισέφεραν και ανέλαβαν τα έργα με την εποπτεία πάντοτε της Κυβέρνησης και αποκατέστησαν 21 Μητροπολιτικούς Ναούς.

Αντιλαμβανόμενη, η Ιταλία το μεγάλο βαθμό συνεισφοράς της ιδιωτικής πρωτοβουλίας έχει θεσπίσει πολλά κίνητρα για να προσελκύσει όλο και περισσότερους να επενδύσουν στον πολιτισμό. Εκτός, από φορολογικές διευκολύνσεις και τις απαλλαγές φόρου, φθάνει στο σημείο παραχώρησης των μνημείων - διατηρητέων προς εκμετάλλευση από τους ιδιώτες που *"επενδύουν"* στον πολιτισμό[340]. Η παραχώρηση όμως αυτών των χώρων γίνεται σύμφωνα με συγκεκριμένες προϋποθέσεις και όρους, συνάπτονται εξειδικευμένες συμβάσεις που ορίζουν συγκεκριμένο χρονικό διάστημα εκμετάλλευσης του μνημείου - διατηρητέου, καταβολή συγκεκριμένου ετήσιου παγίου προς το κράτος εκ μέρους των ιδιωτών καθώς και προκαθορισμένα έργα που αναλαμβάνει να πραγματοποιήσει ο ιδιώτης μέσα σε συγκεκριμένους χρόνους έτσι ώστε να είναι σύννομος με τους όρους της σύμβασης.

Σε κρατικό επίπεδο, η χρηματοδότηση γίνεται από το Υπουργείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς καθώς και από τις Τοπικές Αρχές. Οι οικονομικοί αυτοί πόροι προέρχονται εκτός από τον κρατικό προϋπολογισμό από ένα καθορισμένο ποσό από το Εθνικό λαχείο της Ιταλίας καθώς και από τον Οργανισμό των Τραπεζικών

[340]Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η παραχώρηση του αρχαιολογικού χώρους της *Valle dei Tempi* στη *Σικελία.*

ιδρυμάτων που υποχρεώνονται να συνεισφέρουν στις πολιτιστικές ανάγκες της χώρας[341].

3.3.7 Μητρώο

Η Επιτροπή περιοχών και μνημείων είναι αρμόδια για την σύνταξη του Καταλόγου απαριθμημένων περιοχών, πόλεων, οικισμών και μνημείων που περιλαμβάνονται στο συμπληρωματικό Κατάλογο.

Ο Κατάλογος απαριθμημένων κτιρίων ή μνημείων που περιλαμβάνονται στον συμπληρωματικό Κατάλογο δημοσιεύεται κάθε πέντε χρόνια στο Εθνικό Μητρώο. Η λίστα, δηλώνει εάν το κτίριο είναι απαριθμημένο ή έχει εισαχθεί λόγω της ιδιαίτερης αξίας του ή επειδή εντοπίστηκε σε μια περιοχή που έχει χαρακτηριστεί ως προστατευόμενη.

Η Επιτροπή και η Εθνική Υπηρεσία περιοχών και μνημείων έχουν έναν πλήρη Κατάλογο με λεπτομερείς καταχωρήσεις. Ο Κατάλογος καλύπτει το 65% των ιστορικών κτιρίων και χρησιμεύει ως ένα λειτουργικό εργαλείο για την Επιτροπή, το αρμόδιο τμήμα του Υπουργείου και τις Τοπικές Αρχές[342].

3.4 Ιστορικά κέντρα των πόλεων στην Ευρώπη

Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων στην Ευρώπη κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, αντιμετώπισαν πολλά προβλήματα: δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά περιβαλλοντικά. Τα προβλήματα αυτά είναι δυνατόν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

1) Μετακίνηση κατοίκων των ιστορικών κέντρων προς τα προάστια. Εγκατάλειψη κατοικιών και συνεχής επιδείνωση της κατάστασής τους.

2) Συγκέντρωση λαθρομεταναστών, μεταναστών και περιθωριακών ομάδων. Καταστροφική χρήση και καταλήψεις κτιρίων.

3) Αύξηση εγκληματικότητας.

4)Ρύπανση και ηχορύπανση.

5) Υπερσυγκέντρωση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων (όχλησης και εμπορίου).

---

[341]Βλ. **Bosi G .,** *"L' impresa culturale. Diritto ed Economia della attivita creativa",* Edizioni Il Mulino, Collana Studi e ricerche, Maggio 2017, σελ. 102 επ.

[342]Βλ. **Bosi G.**, *"L' impresa culturale. Diritto ed Economia della attivita creativa",* όπ. ανωτ. σελ. 123 επ.

6) Κυκλοφοριακό αδιέξοδο και άναρχη στάθμευση αυτοκινήτων.

7) Μαζικός τουρισμός.

Το σύνολο των προβλημάτων επέτεινε την ανάγκη συστηματικής μελέτης της αστικής μορφολογίας δεδομένου ότι οι μεταβαλλόμενες κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες είχαν ως αποτέλεσμα την καταστροφή σημαντικών κτιρίων[343] και παράλληλα οδήγησαν στην συνειδητοποίηση κρίσης ταυτότητας των ιστορικών κέντρων. Η συνειδητοποίηση αυτή εκφράζεται παραστατικά από τον *William Fishelez*[344], ο οποίος υποστήριζε πως αν χάσουμε τους που αντιπροσωπεύουν τον πολιτισμό μας και την παράδοση μας, θα έχουμε χάσει ένα σημαντικό μέρος του εαυτού μας και των ριζών μας στο παρελθόν. Η *Framcoise Choay* προσδιορίζει ως κοινωνικό αίτημα την αξιοποίηση των ιστορικών κέντρων με βάση αυστηρά κριτήρια σεβασμού παραδόσεως ιστορικής συνέχειας, ανθρώπινης κλίμακας και προστασίας. Το ιστορικό κέντρο και η ιστορική γειτονιά εντάσσονται πλέον στην ιστορική Κληρονομία. Ο αστικός σχεδιασμός και η πολιτική αστικής αναπλάσεως (*urban renewal*) εντάσσονται οργανικά στο πλαίσιο της ιστορικής Κληρονομιάς και της ιστορικής εξελίξεως των πόλεων.

Για την διατήρηση και ανάδειξη του ιστορικού κέντρου εκπονούνται και εφαρμόζονται προγράμματα Αστικού σχεδιασμού (*Urban planning*) και Αστικής ανάπλασης[345] (*Urban renewal*) με Διεθνείς και Ευρωπαϊκούς φορείς να επιτελούν ένα

---

[343]Υπολογίζεται ότι σε ολόκληρη την Ευρώπη μόνον την τελευταία τριακονταετία γκρεμίστηκαν περισσότερα ιστορικά κτίρια από όσα καταστράφηκαν κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

[344]Βλ. **William M. Fishelez,** *"Historical Landscapes: an international preservation perspective*", Landscape Planning, Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam, 1988, σελ. 102. Ο *Fishelez* επιμένει στην επαγγελματική ευθύνη των χωροτακτών να διασφαλίσουν την τακτοποίηση αυτών των χώρων και την κατάλληλη αξιοποίηση ώστε να παραμείνουν σύμβολα της παγκόσμιας Κληρονομιάς της ανθρωπότητας.

[345]Οι αναπλάσεις ιστορικών κέντρων πρόκειται για διαδικασίες που εκτείνονται σε μεγάλο βάθος χρόνου, που συνδυάζουν πολλές ενέργειες και τακτικές, και τη δράση πολλών φορέων. Τα χαρακτηριστικά αυτών των ρυθμίσεων είναι η μεγάλη κλίμακα παρεμβάσεων, η ενεργός συμμετοχή του δημοσίου τομέα στο σχεδιασμό και στην εκτέλεση των προγραμμάτων και η ίδρυση για το σκοπό αυτό δημοσίων επιχειρήσεων. Βλ. **William M. Fishelez,** *"Historical Landscapes: an international preservation perspective",* Landscape Planning, Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam, 1988, σελ. 41-43. 37 **Meinig** W.**D,** *"The Interpretation of Ordinary Landscapes",* Oxford University Press, New York. 1979, σελ. 255.

σταθερό έργο, προσανατολίζοντας και ωθώντας τις κυβερνήσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Οι οδηγίες του ICOMOS για την διατήρηση των ιστορικών κέντρων/πόλεων αναφέρουν ότι για να είναι αποτελεσματική η διαχείριση τους θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής ανάπτυξης και της Αστικής και Περιφερειακής ανάπτυξης σε κάθε επίπεδο και θα πρέπει να στοχεύουν στην αρμονική σχέση μεταξύ της ιστορική αστικής περιοχής και της πόλης ως ολότητα.

Επιπλέον, η πολιτική προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς όπως διατυπώθηκε στην *Συνθήκη του Amsterdam* τονίζει την ανάγκη ένταξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στα χωροταξικά και περιφερειακά σχέδια των κρατών μελών της. Με βάση τις γενικές Οδηγίες της UNESCO, για τον σχεδιασμό της διαχείρισης ιστορικών πόλεων θα πρέπει να προηγούνται διεπιστημονικές μελέτες. Τα σχέδια διαχείρισης θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν και να καταδεικνύουν όλους τους σχετικούς παράγοντες όπως η Αρχαιολογία, η Ιστορία, η Αρχιτεκτονική, οι Τεχνικές, η Κοινωνιολογία και τα Οικονομικά. Και αυτό γιατί ο σχεδιασμός πρέπει να ενσωματώνει το δυναμικό του χώρου (άυλο και υλικό) στο σχήμα ευρύτερης ιστορικής διατηρήσεως και συντηρήσεως[346]. Οι ποιότητες και τα χαρακτηριστικά που πρέπει να προστατεύονται και να συντηρούνται ώστε να μην χάνεται ο ιστορικός χαρακτήρας της πόλης είναι όλα εκείνα τα υλικά και πνευματικά στοιχεία που εκφράζουν αυτόν τον χαρακτήρα, η τυπική μορφή, η σχέση μεταξύ κτιρίων και περιβάλλοντος χώρου ήτοι πρασίνου και ανοικτών χώρων.

Οποιαδήποτε απειλή στα χαρακτηριστικά αυτά θα διακινδύνευε την αυθεντικότητα της ιστορικής πόλης ή της αστικής περιοχής. Για παράδειγμα, εάν παραμεληθεί το περιβάλλον μιας περιοχής μπορεί ένα σημαντικό μνημείο να χάσει, λιγότερο ή περισσότερο τον χαρακτήρα του και τις αναφορές του. Η κατάλληλη αστική συντήρηση μεταλλάσει τα ιστορικά κέντρα σε κεντρικά σημεία πολιτιστικής δραστηριότητας, κάνοντας τα κάτι περισσότερο από μόνο κατοικήσιμα. Ο σχεδιασμός πολιτικών σχετικά με τη συντήρηση, την αποκατάσταση και την επαναχρησιμοποίηση είναι εξαιρετικά σύνθετος και απαιτεί πολλά έτη για να καταλήξει σε αποτελέσματα. Ο σεβασμός του παρελθόντος παράλληλα με την

προσαρμογή στις σύγχρονες ανθρώπινες και κοινωνικές/οικονομικές απαιτήσεις είναι μια σταθερή πρόκληση για την πόλη.

Κατηγορίες Ιστορικών Πόλεων

Οι κατηγορίες των ιστορικών πόλεων που συναντώνται σήμερα σε συνδυασμό με τις νέες πόλεις που κτίστηκαν πάνω ή δίπλα σε αυτές είναι οι ακόλουθες :

Αυτοτελείς, οι σημαντικές παραδοσιακές πόλεις που διατηρούνται και προστατεύονται ολόκληρες και για την κάλυψη πρόσθετων στεγαστικών και παραγωγικών αναγκών δημιουργούνται παράλληλοι πόλοι ανάπτυξης σε απόσταση που δεν προσβάλλει το παραδοσιακό περιβάλλον.

Σημαντικές ιστορικές πόλεις σε μεγάλη τουριστική ανάπτυξη που έχουν παράλληλα αναπτύξει βιομηχανικές περιοχές και μεγάλα οικιστικά συγκροτήματα εφαπτόμενα σε αυτές : *Padova (Πάδοβα), Firenze (Φλωρεντία), Siena (Σιένα), Bologna (Μπολόνια)* κ.α.

Πόλεις που έχουν ανανεωθεί για κάποιο λόγο σε σημαντικό βαθμό και διατηρούν σήμερα ορισμένα μόνο παραδοσιακά τμήματα, τα οποία περιλαμβάνουν άλλοτε το κέντρο με τις εμπορικές, πολιτιστικές και τουριστικές δραστηριότητες και άλλοτε κατοικίες έξω από αυτό π.χ. *Milano (Μιλάνο), Torino (Τορίνο), Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Χανιά* κ.α.

Μικρές αυτοτελείς πόλεις που διατηρούν ακόμη την ιστορική τους συνέχεια και τον παραδοσιακό και κοινοτικό τους χαρακτήρα και τρόπο ζωής. Συχνά, διατηρούν το μεγαλύτερο μέρος των τειχών τους, έχουν συνήθως μεσαιωνική προέλευση και αποτελούν το σημαντικότερο κέντρο της ευρύτερης περιφέρειας τους δηλαδή συνεχίζουν να διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τον αγροτικό και ναυτικό τους χαρακτήρα.

Πολύ μικροί αγροτικοί ορεινοί ή νησιωτικοί οικισμοί που παραμένουν αναλλοίωτοι σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από την υποβάθμιση ή τον τουρισμό π.χ. *Ζαγοροχώρια,* χωριά της *Μάνης* κ.α.

3.5 Ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί της Ευρώπης

3.5.1 Ιστορική Αναδρομή - Ιστορικά οικιστικά σύνολα της Ευρώπης

Οι απαρχές της ενασχόλησης των χαρτών με την προστασία των ιστορικών οικιστικών συνόλων εντοπίζονται σε δύο μεσοπολεμικά κείμενα, τον ήδη μνημονευμένο *Χάρτη των Αθηνών του 1931* και τον ομώνυμο *Χάρτη* του *1933*. Κατά

τη Μεταπολεμική περίοδο, ακολούθησε συστηματική εντρύφηση στο θέμα, που ξεκίνησε περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1960, γνώρισε ιδιαίτερη ένταση τη δεκαετία του 1970 και συνεχίστηκε με υψηλούς ρυθμούς τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Στα περίπου 40 κείμενα, που εκδόθηκαν σε αυτό το διάστημα και θα αποτελέσουν τη βάση για τις διαπιστώσεις μας, το αντικείμενο άμεσου ενδιαφέροντος κατονομάζεται με ποικίλους τρόπους : αρχιτεκτονικά σύνολα - ιστορικές περιοχές (1933), αρχιτεκτονικά σύνολα και περιοχές ιστορικού ή καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος (1966), ιστορικές συνοικίες σε αγροτικά ή αστικά κέντρα (1968), πόλεις ιστορικού ενδιαφέροντος (1971), ιστορικά κέντρα (1974), ιστορικές πόλεις (1975), μικροί οικισμοί (1982), ιστορικοί οικισμοί (1985), ιστορικές αστικές περιοχές (1987) ιστορικές τοποθεσίες (1989) και ιστορικά σύνολα (1993). Επί της ουσίας, όπως διευκρινίζει η *Διακήρυξη του Amsterdam* (1975), πρόκειται για τα ιστορικά οικιστικά σύνολα, είτε τα μεμονωμένα, είτε τα ενταγμένα ως παλιές συνοικίες σε πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά.

Σύμφωνα με Σύσταση της UNESCO *για τη διαφύλαξη και τον σύγχρονο ρόλο των ιστορικών περιοχών (1976*), η προστασία των ιστορικών συνόλων ισοδυναμεί, αφενός με διαφύλαξή τους, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο, και αφετέρου, με προσαρμογή τους στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής. Η διττή αυτή στόχευση, που ήδη από το 1966 περιγράφθηκε ως *"ενεργή διατήρηση"* και από το 1975 και μέχρι τις μέρες μας ως *"ολοκληρωμένη διατήρηση"*, αναδεικνύει δύο βασικές παραμέτρους οι οποίες επιβεβαιώνονται, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα, και στους υπόλοιπους χάρτες.

Στη χώρα μας, δεν υφίσταται ουσιαστικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών ιστορικών οικισμών, διότι ο καθένας από αυτούς αντιμετωπίζεται μεμονωμένα και όχι ως λειτουργικό μέλος ενός χωρικού συνόλου που στόχο έχει να συμβάλλει στην ανάδειξη του διαχρονικού ιστορικού βάθους του εκάστοτε συστήματος, καθώς και στην ανάπτυξη της συνείδησης της ταυτότητας των κατοίκων τους.

Η έννοια των *"ιστορικών οικιστικών συνόλων"* εμφανίστηκε με αρκετή καθυστέρηση σε μια από τις κατεξοχήν *"ιστορικές"* χώρες, τη δική μας, στις αρχές της δεκαετίας του ’70.

3.5.2 Παραδείγματα ιστορικών διατηρητέων οικισμών στην Ευρώπη

Ερευνώντας, τις πόλεις της Ευρώπης, που σήμερα ανήκουν είτε στις ονομαζόμενες ιστορικές πόλεις είτε στους λεγόμενους ιστορικούς διατηρητέους οικισμούς, διαπιστώνουμε ότι η δημιουργία τους στηρίζεται σε κοινά χαρακτηριστικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά κ.α. Διακρίνουμε οικισμούς ολίγων χιλιάδων κατοίκων με τοπική εμβέλεια που εξυπηρετούσαν τις γύρω περιοχές, αστικά κέντρα, με πιο διαφοροποιημένες δραστηριότητες συνήθως θρησκευτικά κέντρα ή ακόμα και έδρες Επισκόπων κ.ο.κ.

Κοινά χαρακτηριστικά:

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό, συνίσταται στην τοποθεσία που επιλέγεται για να δημιουργηθεί ο οικισμός - πόλη. Οικισμοί - πόλεις γύρω από λιμάνια, όχθες και διασταυρώσεις ποταμών, φυσικά υψώματα. Πόλεις γύρω από Μοναστήρια, αρχοντικούς Πύργους, Επισκοπικές έδρες ή εν γένει θρησκευτικά κέντρα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα, αποτελεί η κοινωνικόπολιτική ιεραρχία του οικισμού, στην κορυφή της οποίας βρίσκονται κατά κύριο λόγο άτομα με ευγενική καταγωγή. Ο οικισμός - πόλη, όφειλε την ύπαρξη του και εξυπηρετούσε την βούληση κάποιου κοσμικού και εκκλησιαστικού άρχοντα που υπάγονταν στον φεουδάρχη, τοπικό άρχοντα, βασιλιά, αυτοκράτορα, επίσκοπο, ηγούμενο, ανάλογα με την εποχή και τη χώρα.

Κοινό χαρακτηριστικό αποτελεί επίσης η δημιουργία πόλεων - οικισμών που δημιουργούνται εξαιτίας της παραγωγής ενός προϊόντος, μιας καλλιέργειας κ.α, όπου η διεύθυνση των κοινοτήτων ανήκει σε ενώσεις επαγγελματιών, τεχνιτών και κυρίως εμπόρων.

Τέλος, σημαντικότατο χαρακτηριστικό γνώρισμα δημιουργίας οικισμών έχει αποτελέσει το θρησκευτικό στοιχείο σε όλες τις εποχές και ιστορικές περιόδους. Αξιοσημείωτο, είναι ότι οι περισσότεροι ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί σήμερα, είναι ανεπτυγμένοι γύρω από Γοτθικούς Ναούς που αποτελούν σήμα κατατεθέν.

3.5.2.1 Παράδειγμα διατηρητέου - ιστορικού οικισμού στην Μ. Βρετανία : Lavenham

Το *Lavenham* είναι ένα από τα καλύτερα παραδείγματα Μεσαιωνικού χωριού ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής στην Μεγάλη Βρετανία. Στην καρδιά της αγροτικής

επαρχίας του *Suffolk* και λιγότερο από δύο ώρες από το *Λονδίνο*. Πρόκειται για ένα μικρό χωριό με πληθυσμό μόλις χιλίων τετρακοσίων πενήντα κατοίκων. Τα κτίρια είναι κατασκευασμένα κυρίως από ξύλο και είναι βαμμένα σε έντονα χρώματα δημιουργώντας έναν εξαιρετικά ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής οικισμό[347].

Στο *Lavenham* υπάρχουν πάνω από 340 διατηρητέα κτίρια και ολόκληρος ο οικισμός καθώς και η ευρύτερη περιοχή προστατεύονται λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής των κτιρίων καθώς και λόγω του ιδιαίτερου φυσικού κάλλους του περιβάλλοντος χώρου. Τα περισσότερα από τα κτίρια χρονολογούνται από τον 15ο και 16ο αιώνα. Κατά τη διάρκεια, της Βασιλείας του Βασιλιά *Henry III*, το *Lavenham* ήταν από τις πλουσιότερες πόλεις στις Βρετανικές Νήσους, λόγω του εμπορίου μαλλιού και εν γένει της κλωστουφαντουργίας. Εξαιτίας, της ραγδαίας οικιστικής ανάπτυξης, λόγω της ευημερίας του εμπορίου τα κτίρια κατασκευάστηκαν από ξύλο, το κλίμα όμως, της περιοχής - έντονες βροχοπτώσεις, υψηλή υγρασία, χιόνια και παγετός - δημιούργησε διαβρώσεις στα ξύλινα κτίρια δίδοντας τους μια χαρακτηριστική κλίση που έχει δημιουργήσει ένα ξεχωριστό αρχιτεκτονικό φαινόμενο, το οποίο έχει διατηρηθεί μέχρι σήμερα εξαιτίας του γεγονότος ότι το χωριό με τα χρόνια παρήκμασε και οι κάτοικοι δεν είχαν *"ευτυχώς"* τους οικονομικούς πόρους να *"επισκευάσουν"* τα κτίρια. Η Μεσαιωνική αρχιτεκτονική, σε συνδυασμό με την χαρακτηριστική κλίση των ξύλινων χρωματιστών κτισμάτων του οικισμού έχουν δημιουργήσει έναν μοναδικής αρχιτεκτονικής αισθητικής οικισμό[348].

---

[347]Βλ. **Larkham, P.**, *"Continual change: A century of urban conservation in England"* Working Paper no.21. Centre for Enviromment and Society Research. Birmingham City University, p.18.

[348]Το *Lavenham*, τον 16ο αιώνα ήταν η δέκατη τέταρτη πλουσιότερη πόλη στη Βρετανία, πληρώνοντας περισσότερους φόρους σε σύγκριση με άλλες πολυπληθέστερες πόλεις, όπως η *Υόρκη,* χάρη στο διάσημο διεθνώς μπλε μάλλινο τσόχινο ύφασμα το οποίο παρήγαγε. Το 1525 αρχίζει η κατάρρευση του εμπορίου υφασμάτων και η πόλη οδηγείται στην παρακμή. Ο τοπικός πληθυσμός αδυνατεί να συντηρήσει τα ξύλινα κτίσματα με αποτέλεσμα αυτά να υφίστανται διαβρώσεις και εν γένει καταστροφές. Η απειλή της μαζικής κατεδάφισης τους υπήρχε έως και τον 17ο αιώνα, όταν ο Λόρδος *Manor* κατάφερε να αποτρέψει το σχέδιο αυτό. Το 1912 προτείνεται η απομάκρυνση ενός βασικού κτιρίου της πόλης από ένα μέλος της βασιλικής οικογένειας επιφέροντας μια σειρά αντιπαραθέσεων σχετικά με τη διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Αλλά και αργότερα το 1944 διάφορες προτάσεις για μερικές κατεδαφίσεις κτιρίων αλλά και κτίσιμο νεότερων κτιρίων είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση της Βασιλικής Ακαδημίας Τεχνών και του Συλλόγου Προστασίας Αρχαίων Κτιρίων (*SPAB: Society for the Protection of Ancient Buildings),* γεγονός που οδήγησε το Υπουργείο να διεξάγει έρευνα που περιελάμβανε και επιτόπιες παρατηρήσεις στην περιοχή[348]. Το *Lavenham* γνωστό

3.5.2.2 Παράδειγμα ιστορικού διατηρητέου οικισμού στη Γαλλία : Carcassonne

Η *Carcassonne* είναι πόλη με πλούσια ιστορία και μια από τις λίγες οχυρωμένες Μεσαιωνικές πόλεις των οποίων έχουν διατηρηθεί οι οχυρώσεις και το παλαιό Μεσαιωνικό κέντρο. Σήμερα, διαιρείται σε δύο περιοχές : την οχυρωμένη, *Cité de Carcassonne ("Πολιτεία της Καρκασόν")* και την αποκαλούμενη *Ville basse ("Κάτω πόλη")*, η οποία βρίσκεται εκτός των οχυρώσεων[349].

Το 1996 η Μεσαιωνική *Παλαιά πόλη* χαρακτηρίστηκε μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την Unesco. Η *Carcassonne* δεν είναι παράκτια πόλη. Βρίσκεται στην Νότια Γαλλία, κοντά στα ισπανικά σύνορα στην περιοχή του *Languedoc* και είναι κτισμένη σε ένα λοφώδες εξόγκωμα. Η θέση της χαρακτηρίζεται ως στρατηγική, καθώς αποτελεί σταθμό στην οδό που συνδέει την Μεσόγειο με τον Ατλαντικό. Διασχίζεται από τον ποταμό *Orn* αλλά και από *Canal du Midi* (*το Κανάλι*

και ως χωριό του μαλλιού, πρόκειται για έναν ιστορικό οικισμό που το ζήτημα της συντήρησης του, αρχικά αντιμετωπίστηκε με μεγάλη προχειρότητα. Στα μέσα της δεκαετίας του ΄60 για πρώτη φορά αναγνωρίζεται η σημασία διατήρησης της ιστορικής πόλης και όχι μόνο η συντήρηση μεμονωμένων κτιρίων ή μνημείων. Ο Υπουργός τότε *Duncan Sandys* έθεσε τις βάσεις για τον ν. 1967 (Civil Amenities Act, 1967). Ωστόσο από το 1909 στον *ν. Στέγασης και Πολεοδομίας,* υπάρχουν κάποιες αναφορές στην προστασία περιοχών καθώς και λίγα χρόνια αργότερα το 1923 στο *ν.περί Στέγασης* όπου αναφέρεται μεταξύ άλλων η αναγκαιότητα προστασίας περιοχών αρχιτεκτονικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος με βασικό μέλημα την διατήρηση του τοπικού του χαρακτήρα[348]. Το *Lavenham* ορίστηκε ως προστατευόμενη περιοχή το 1973 από το Δημοτικό Συμβούλιο του *West Suffolk Country Council*, ορισμός που υιοθετήθηκε και από το Περιφερειακό Συμβούλιο του *Babergh* το 1974. Καθήκον του Περιφερειακού Συμβουλίου ήταν η επανεξέταση των καθορισμένων προστατευόμενων περιοχών και η εξέταση του οικισμού μέσω μιας αξιολόγησης σε διάφορους τομείς σύμφωνα με τις οδηγίες για τις εκτιμήσεις των προστατευόμενων περιοχών. Το *κτίριο του Μαλλιού* ξεκίνησε ως το κτίριο του συνδικάτου της Θεοτόκου και βρίσκεται περίπου στο κέντρο του οικισμού. Ήταν ένα από τα τέσσερα μεσαιωνικά συνδικάτα στο *Lavenham.* Μετατράπηκε σε *κτίριο του Μαλλιού* στα τέλη του 16ου αιώνα. Από το 1963 έχει μετατραπεί σε πολυτελές ξενοδοχείο, διατηρώντας ακόμη και τα κινητά διατηρητέα αντικείμενα του λ.χ. έπιπλα κ.α. (σημερινό ξενοδοχείο *Swan* hotel)[348]. Η πιο σημαντική συντεχνία της πόλης του μαλλιού, ίδρυσε το *Guildhall του Corpus Christi* το 1529. Από το 1689 και μέχρι το 1787, το *Guildhall* χρησιμοποιούνταν ως αναμορφωτήριο και στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε ως πτωχοκομείο. Ανακαινίσθηκε από τον *William Quilter* γύρω στο 1911 και το 1946 δωρίστηκε στο λαό του *Lavenham.* Το 1951 πέρασε στην ιδιοκτησία του *National Trust* για την Αγγλία και είναι σήμερα ανοιχτό στο κοινό.

[349]Βλ. **Gauthier Langlois**, *"La rébellion contre le roi, le siège de la Cité de Carcassonne (1240)"*, dans Archéothéman°23, juillet août 2012,p.45-50.

του Midi). Η έκτασή της (με τους περιβάλλοντες οικισμούς) ανέρχεται σε 65 km^2, καθιστώντας την, μια από τις μεγαλύτερες σε έκταση πόλεις του νομού *Aude*[350].Η παλαιότερη εγκατάσταση στην περιοχή χρονολογείται από τον 6ο π.Χ. αιώνα[351].

Κατά τον 16ο αιώνα, η *"Κάτω πόλη"* γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη σε σχέση με την παλαιά, οχυρωμένη πόλη που σταδιακά χάνει τον στρατιωτικό της ρόλο. Το 1531 εμφανίζεται στην πόλη το Προτεσταντικό κίνημα, αλλά όσοι προσχωρούν σε αυτό εκδιώκονται από την "*Κάτω πόλη"*, η οποία οχυρώνεται καλύτερα, αποτελώντας *"βάση"* των Καθολικών, οι οποίοι επιτίθενται κατά των χωριών που έχουν προσχωρήσει στον Προτεσταντισμό, όπως τα *Limu* και *Bram*. Ανάμεσα στην *Κάτω* και την *Παλαιά πόλη* αναπτύσσονται ανταγωνισμοί, οι οποίοι καταλήγουν στην μερική καταστροφή της "*Κάτω πόλης"*. Το 1560 κατασφάζονται όλοι οι διαμαρτυρόμενοι κάτοικοι της *Carcassonne*. Στα πλαίσια της βασιλικής περιοδείας στην *Γαλλία* (1564-1566) την πόλη επισκέπτεται ο βασιλιάς *Charles IX*. Σταδιακά, η *"Cite"* χάνει τη σπουδαιότητά της, καθώς πολλές υπηρεσίες μεταφέρονται στην *Κάτω πόλη*. Ωστόσο, η *Carcassonne* ευημερεί χάρη στις πωλήσεις υφασμάτων που κατασκευάζονται σε αυτήν[352]. Η οικονομική ευημερία έχει ως συνέπεια την κατασκευή πολυτελών κατοικιών, την υδροδότηση της πόλης και τον φωτισμό των δρόμων της. Τα τείχη της *Παλιάς πόλης* και οι πύλες της *Κάτω πόλης* κατεδαφίστηκαν κατά τον 18ο αιώνα, ενώ η *Πύλη των Ιακωβίνων* κατασκευάστηκε εκείνη την εποχή. Δυστυχώς, όμως, τα ποικίλα προβλήματα που ανέκυψαν οδήγησαν στην απώλεια του μονοπωλίου παραγωγής υφασμάτων. Κατά τη διάρκεια της παλινόρθωσης ο κλάδος της κατασκευής υφασμάτων μηχανοποιείται, οι μισθοί μειώνονται και οι περισσότερες υφάντρες χάνουν την εργασία τους.

Κατά την διάρκεια του παλαιού καθεστώτος (*Ancien Regime*), η πόλη μετατράπηκε σε οπλοστάσιο και αποθήκη εφοδίων και παρέμεινε σε αυτή τη μορφή

---

[350]Βλ. **Claude Martiet Patrice Cartier**, "*Je t' écris de Carcassonne (1905-1914)"*, Éditions du Mont 2011,p.46-49.

[351]. Όταν ένα Προϊστορικό οχυρό (*oppidum*) με την ονομασία *"Oppidum de Carsac"* κατασκευάστηκε στον βραχώδη λόφο που δέσποζε της κοιλάδας του ποταμού *Aude*, η οποία αποτελούσε σταυροδρόμι των αρχαίων διαδρομών που συνέδεαν τον Ατλαντικό Ωκεανό με την Μεσόγειο θάλασσα και την Ιβηρική χερσόνησο με την Κεντρική Ευρώπη. Με την έλευση των Ρωμαίων ονομάστηκε *"Carcaso Volcarum Tectosagum"*.

[352] Ο *Jean-Baptiste Colbert,* δημιουργεί το 1667 την υφασματοβιομηχανία (κυρίως λινού) των αδελφών *Saptes "Manufacture de draps des Saptes"*, δίνοντας μεγάλη οικονομική ώθηση στην πόλη.

και κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Παράλληλα, ο υφαντουργικός κλάδος, θέλοντας να ανταγωνιστεί τον αντίστοιχο Αγγλικό, μειώνει τις τιμές των προϊόντων του και παράλληλα τους μισθούς των εργαζομένων.

Υπό το καθεστώς στρατιωτικού φρουρίου παρέμεινε ως το 1804, οπότε και διαγράφηκε από τον σχετικό Κατάλογο, για να επανέλθει το 1820 ως φρούριο δευτέρου βαθμού. Οι συνέπειες υπήρξαν καταστροφικές. Σε μικρό χρονικό διάστημα θεωρήθηκε ως πηγή προμήθειας κατεργασμένων λίθων και οι οχυρώσεις της άρχισαν να απογυμνώνονται. Διασώθηκαν χάρη στην επέμβαση του προερχόμενου από την πόλη *Jean-Pierre Cros-Mayrevieille*, ιστορικού και δημοσιογράφου, ο οποίος το 1850 κατάφερε να επιτύχει την έκδοση ενός Διατάγματος που απαγόρευε την διάλυση των οχυρώσεων και την αποκομιδή λίθων από αυτές, ενώ πέτυχε και την αποκατάστασή τους. Ο *Eugene-Emmanuel Viollet-Ie-Duc, o* οποίος είχε επιφορτιστεί ήδη από το 1846 να εκπονήσει σχετική μελέτη, ανέλαβε τις εργασίες αποκατάστασης το 1852 και τις συνέχισε ως το 1879, οπότε και απεβίωσε. Οι εργασίες του οδήγησαν στην αποκατάσταση σχεδόν του συνόλου των εσωτερικών οχυρώσεων καθώς και ορισμένων από τους Πύργους των εξωτερικών[353].

Ο 20ός αιώνας βρίσκει την *Carcassonne* σχεδόν εξ ολοκλήρου αποκαταστημένη. Η πόλη, είναι ένα από τα λίγα δείγματα Ευρωπαϊκής Μεσαιωνικής οχυρωμένης πόλης που έχουν διασωθεί στην κατάσταση που βρισκόταν κατά τον 13ο αιώνα. Στο μικρό ανοικτό Μεσαιωνικό θέατρο που έχει αποκατασταθεί παίζονται θεατρικά και μουσικά έργα της εποχής, ενώ με την έλευση του κινηματογράφου οι οχυρώσεις και οι Πύργοι της αποτελούν διεθνώς περιζήτητο σκηνικό.

Το 1997 η πόλη αποκτά τον χαρακτηρισμό του μνημείου Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την UNESCO : Σύμφωνα με το σκεπτικό της κριτικής Επιτροπής, εκτός του γεγονότος ότι πληροί τα κριτήρια (II) και (V), η πόλη της *Carcassonne* αποτελεί εξαίρετο παράδειγμα Μεσαιωνικής οχυρωμένης πόλης, της οποίας οι οχυρώσεις κατασκευάστηκαν επάνω σε τείχη της ύστατης αρχαιότητας, ενώ η αναπαλαίωση που έκανε ο *Eugene Viollet-le-Duc* είχε βαθιά επίδραση στις επακόλουθες πρακτικές για αποκαταστάσεις και συντηρήσεις παρόμοιων μνημείων[354].

---

[353]Βλ.**Jean-Louis Bonnet**, *"La Bastide de Carcassonne en poche",* Edition La Tour Gile, 2007,σελ. 24-29.

[354]Βλ. **Jean Guilaine et Daniel Fabre**, "*Histoire de Carcassonne*", Edition Privat 2001, σελ. 27-39.

Ως τον 19ο αιώνα η οικονομία της πόλης[355] βασίστηκε στην παραγωγή υφασμάτων κάθε τύπου. Σήμερα η οικονομία της βασίζεται στον τουρισμό, που της εξασφαλίζουν η πλούσια ιστορία της και η άψογα διατηρημένη παλαιά πόλη και η υψηλού επιπέδου παροχή υπηρεσιών. Ολόκληρη η Μεσαιωνική πόλη και τα τείχη της, μήκους τριών περίπου χιλιομέτρων, αποτελεί αξιοθέατο. Η παλαιά πόλη έχει αναπαλαιωθεί εκπληκτικά και ο επισκέπτης μπορεί να αισθανθεί το κλίμα της Μεσαιωνικής πόλης, καθώς μάλιστα ακόμη και σήμερα διαθέτει περίπου 60 μόνιμους κατοίκους. Όλα της τα σημεία είναι πλήρως επισκέψιμα χωρίς αντίτιμο εισόδου και καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Τα κυριότερα αξιοθέατα της πόλης είναι : *Ο* ***Καθεδρικός Ναός του Saint-Nazaire***[356] το πρώτο έγγραφο που αναφέρει τον Ναό χρονολογείται από το 925. *Το* ***Κάστρο***, κτισμένο στο κέντρο των οχυρωματικών έργων ως έσχατη άμυνα, κατασκευάστηκε τον 12ο αιώνα. Κατά τους αιώνες που ακολούθησαν υπέστη αρκετές τροποποιήσεις, με αποτέλεσμα σήμερα να μην δίνει ακριβή εικόνα του αρχικού κτίσματος, στο οποίο κατοίκησε η δυναστεία των υποκόμηδων της *Carcassonne*. *Το Κανάλι του Midi*[357], το κανάλι που συνδέει

[355]Εκτός από την υφαντουργία σοβαρότατος κλάδος ενασχόλησης ήταν η αμπελουργία. Το 1907 οι αμπελουργοί της *Carcassonne* συντάσσονται και συμμετέχουν στον ξεσηκωμό των οινοπαραγωγών του *Languedoc*, οι οποίοι επιδιώκουν να δώσουν ευρεία δημοσιότητα στα προβλήματα της αμπελοκαλλιέργειας και της οινοπαραγωγής, που αποτελούσε ως τότε την κύρια ενασχόληση των κατοίκων: Οι επαναλαμβανόμενες απάτες ορισμένων παραγωγών, η υπερπαραγωγή και ο έντονος ανταγωνισμός τελικά προκαλούν την κρατική παρέμβαση και το κράτος αναγκάζεται να θεσπίσει κανονισμούς για την παραγωγή ποιοτικού κρασιού. Η ένταξη ωστόσο, στην γενική ομοσπονδία οινοπαραγωγών της πόλης, θα καθυστερήσει επί έναν ακόμη αιώνα. Η ένταξη στην γενική ομοσπονδία οινοπαραγωγών του *Midi (Confédération générale de vignerons du Midi (CGV))* θα πραγματοποιηθεί τον Σεπτέμβριο του 2007.

[356] Το 1096 ο Πάπας *Ουρβανός* ο Β' ήλθε στην *Carcassonne* και ευλόγησε τα θεμέλια του Καθεδρικού Ναού του *Saint-Nazaire*. Η κατασκευή ολοκληρώθηκε κατά το δεύτερο ήμισυ του 12ου αιώνα. Αφού ανακατασκευάστηκε αρκετές φορές, με αποτέλεσμα να συνδυάζει διαφορετικά αρχιτεκτονικά στυλ, το 1801 έχασε τον τίτλο του Καθεδρικού Ναού προς όφελος του Ναού του *Αγίου Μιχαήλ*. Το 1898 ο Πάπας *Λέων ο ΙΓ'* απέδωσε στον Ναό τον τίτλο της Βασιλικής.

[357] Αρχικά, το κανάλι δεν περνούσε από την πόλη, αλλά περίπου 2 χιλ. από αυτήν, λόγω διαφωνίας του κατασκευαστή του, *Pierre-Paul Riquet*, με τις αρχές της πόλης. Ο *Pierre-Paul Riquet* ζητούσε από τις αρχές της πόλης το ποσό των 100.000 λιβρών, προκειμένου το κανάλι να περάσει από την *Carcassonne* , κάτι με το οποίο οι αρχές δεν συμφώνησαν. Η απόφαση αυτή έπληξε συγκοινωνιακά την πόλη, στην οποία δεν ήταν βέβαια δυνατό να δημιουργηθεί ποτάμιο λιμάνι, περιορίζοντας σημαντικά τη συγκοινωνία της. Το σφάλμα αυτό διορθώθηκε το 1810 με νέα χάραξη και διάνοιξη του

Μεσόγειο Θάλασσα με Ατλαντικό Ωκεανό διασχίζει την *Carcassonne* και είναι επίσης, Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της Unesco από το 1996. Ο ***Καθεδρικός του Saint-Michel*** *και* ***ο Ναός του Saint-Vincent***, οι δύο Ναοί σηματοδοτούν την ένωση των δύο ομώνυμων χωριών με την κυρίως, εκτός των τειχών, πόλη ήδη από την εποχή του Μεσαίωνα. Ο Καθεδρικός έχει τυπικό αρχιτεκτονικό στυλ του *Languedoc* και κατασκευάστηκε το 1247, ενώ απέκτησε τον τίτλο του Καθεδρικού το 1803. Η ***Πύλη της Narbonne***, είναι η πλέον εντυπωσιακή κατασκευή της Μεσαιωνικής περιόδου. Η πύλη περιβάλλεται από δύο τεράστιους Πύργους, με μυτερές οροφές, ενώ η πρόσβαση σε αυτήν απαγορευόταν, όταν χρειαζόταν, με αλυσίδες[358].

Η πόλη της *Carcassonne,* σε πρόσφατη έρευνα του CNN, συγκατελέγη ανάμεσα στις δέκα ομορφότερες Μεσαιωνικές πόλεις στον κόσμο. Ιδιαίτερης δε μνείας χρήζει το γεγονός ότι σύμφωνα με την ανωτέρω έρευνα ανάμεσα στις δέκα ομορφότερες Μεσαιωνικές πόλεις στον κόσμο συγκαταλέγεται και ο Ελληνικός *Μυστράς*. Ο ιστορικός αλλά ερειπωμένος *Μυστράς* ανάμεσα στην πόλη *Pingyao* στην Κίνα, την *Carcassonne* στη Γαλλία, τη *York* στην Αγγλία, το *Dubrovnik* στην Κροατία, τη *Xian* στην Κίνα, το *Óbidos* στην Πορτογαλία, το *Québec* στον Καναδά, το *Taroyntant* στο Μαρόκο και την *Ávila* στην Ισπανία[359].

Εκ της συγκρτικής μελέτης της ανωτέρω έρευνας προκύπτουν σημαντικά συμπεράσματα περί της ουσιαστικής προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τα οποία αξίζει να αξιολογηθούν. Ειδικότερα, μελετώντας τις πόλεις που συγκατελέγησαν μεταξύ των ομορφότερων Μεσαιωνικών πόλεων του κόσμου, προκύπτει ότι πρόκειται για πόλεις *"ζωντανές",* που αποτελούν υποδειγματικά πρότυπα διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, υψηλής δε αισθητικής και ιστορικής αξίας τουριστικούς προορισμούς, εξαιρετικά προσοδοφόρους. Εξαίρεση δυστυχώς, αποτελεί μόνο ο *Μυστράς,*ο αρχαιολογικός αυτός θησαυρός που παραμένει

καναλιού, το οποίο διέρχεται πλέον από την πόλη, η οποία διαθέτει σημαντικό ποτάμιο λιμάνι. Σήμερα είναι τουριστικό αξιοθέατο και γίνεται περιήγησή του με μικρά σκάφη.

[358]Βλ. **Charles Peytavie**, *"Le siège et la reddition de Carcassonne* (1er-15 août 1209) dans :*Les Grandes bataille méridionales (1209-1271)",* Privat, 2005,σελ.39-60 και σελ.107-124.

[359]Δημοσίευμα 03-10-2017 *"Η Ελληνική πόλη που βρίσκεται ανάμεσα στις 10 ομορφότερες, Μεσαιωνικές, στον κόσμο".*

Διαθέσιμο στην ηλεκτρονικη διεύθυνση http://www.iefimerida.gr/news/366705/i-elliniki-poli-poy-vrisketai-anamesa-stis-10-omorfoteres-mesaionikes-ston-kosmo-eikones.

μια ερειπωμένη, εγκαταλελειμμένη πόλη, που παρόλα ταύτα είναι τόσο εξαιρετικής αρχιτεκτονικής και ιστορικής αξίας που ακόμη και ως απλό *"μουσειακό φαινόμενο"* συγκαταλέγεται στις δέκα ομορφότερες πόλεις του κόσμου.

Κατά συνέπεια είναι πασιφανής, η επιτακτικότητα της ανάγκης αναβίωσης των εγκαταλελειμμένων ιστορικών πόλεων και οικισμών ως μέσο ουσιαστικής διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αλλά και ως εξαιρετικού παράγοντα ενίσχυσης της Ελληνικής οικονομίας, κατά τα παγκόσμια πρότυπα.

3.5.2.3 Παράδειγμα διατηρητέου - ιστορικού οικισμού στην Ιταλία : Alberobello

Το *Alberobello* είναι μικρή Ιταλική πόλη στην επαρχία του *Bari*, στην περιφέρεια της *Puglia,* στη Νοτιοανατολική Ιταλία. Η προέλευση της ονομασίας αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης, οι μελετητές συγκλίνουν στην άποψη ότι προέρχεται από τη Λατινική φράση *silva arboris belli* που σημαίνει το ξύλο του δέντρου του πολέμου[360]. Το *Alberobello* είναι διάσημο για τις μοναδικές κατοικίες του, με τις κωνικές στέγες, οι οποίες είναι γνωστές ως *"Trulli"* (*Τρούλοι*). Το 1996 η UNESCO ανακήρυξε το *Alberobello* ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η ανακάλυψη αρχαιολογικών ευρημάτων μαρτυρά, ότι το έδαφος του *Alberobello*, έχει κατοικηθεί κατά τη νεολιθική περίοδο. Οι διάφορες μαρτυρίες, βέβαια προέρχονται από τυχαίες ανακαλύψεις που διενεργούνταν κυρίως λόγω των γεωλογικών μετασχηματισμών που προκαλούνταν στη γη[361]. Στην πραγματικότητα, ουδέποτε διεξήχθη μία εμπεριστατωμένη έρευνα σχετικά με την προέλευση της των *Trulli.*

Στο ερώτημα, λοιπόν σχετικά με την προέλευση της κατασκευής των ιδιαίτερων αυτών κτιρίων, κλήθηκαν να απαντήσουν διάφοροι επιστήμονες και άνθρωποι των γραμμάτων, γεωγράφοι, γεωλόγοι, ιστορικοί, αρχιτέκτονες και πολλοί άλλοι και τα τελευταία χρόνια έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες, ωστόσο δεν έχει

---

[360]Βλ. **Benito Spano,** "*La Murgia dei trulli",* chapter VII of La casa rurale nella Puglia / 1970, p. 184, note 2 και Vocabulaire italien-français del' architecture rurale en pierre sèche, in L'architecture rurale, CERAR, Paris, 1979, Η κυριολεκτική μετάφραση του *Alberobello* σημαίνει *albero* ήτοι δένδρο *bello* ήτοι όμορφο συνεπώς όμορφο δένδρο, όμως οι μελετητές δεν συκλίνουν ότι προέκυψε από την κυριολεξία των όρων που συνθέτουν το όνομα της πόλης.

[361]Βλ. **Anthony H. Galt,**"*Far from the Church Bells: Settlement and Society in an Apulian Town"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, 276 σελ. 19.

επιτευχθεί μία ξεκάθαρη ανάλυση. Ανάμεσα στις επικρατέστερες θεωρίες εντάσσονται οι εξής : Η πρώτη θεωρία, σχετικά με την ιστορία των ιδιαίτερων αυτών κτιρίων συνδέεται με Διάταγμα του Βασιλείου της *Νάπολης* κατά τον 15ο αιώνα[362]. Η τεχνική κατασκευής τους είναι παρόμοια με αυτήν, με την οποία κατασκευάζονταν οι πρωτόγονες καλύβες των προϊστορικών χρόνων. Κατασκευάζονταν, χωρίς κονίαμα για να χρησιμεύσουν ως προσωρινά καταφύγια και αποθήκες, αλλά και ως μόνιμη κατοικία από μικροϊδιοκτήτες γης, εργάτες και αγρότες. Ο λόγος που προτιμούσαν τέτοιου είδους κατασκευές ήταν προκειμένου να αποφεύγουν τη φορολόγηση από το *Βασίλειο της Νάπολης*, αφού πολύ εύκολα τα κτίσματα μπορούσαν να αποσυντεθούν και να κατασκευαστούν ξανά. Η δεύτερη θεωρία, συνδέεται με την γεωλογία της περιοχής. Η αφθονία των ιζηματογενών ασβεστολιθικών υλικών στην περιοχή οδήγησε στην δημιουργία αυτού του μοναδικού οικισμού.

Τα *Trulli* είναι ουσιαστικά αγροτικού τύπου κτίσματα. Η όλη δομή τους συνίσταται σε μία κατασκευή από ασβεστόλιθο. Η τοιχοποιία, έχει μεγάλο πάχος αφού αποτελείται από δύο παράλληλα μεγάλα τμήματα που δημιουργούν ένα ενδιάμεσο χώρο, ο οποίος γεμίζεται με μικρότερου μεγέθους πέτρες και χώμα. Αυτός ο ιδιαίτερος τρόπος κατασκευής εξασφαλίζει θερμική ισορροπία μέσα στο κτίσμα.

Το κάθε κτίσμα είναι διαφορετικού σχήματος και μεγέθους και δεν έχει ιδιαίτερο ύψος. Στις παλαιότερες κατασκευές οι πέτρες τοποθετούνταν η μία πάνω στην άλλη έτσι ώστε να εφάπτονται και να σχηματίζουν ένα κτίσμα χωρίς τη χρήση συνδετικού υλικού (χωρίς κονίαμα, συνήθως χρησιμοποιούσαν κάποιες φορές πηλό έτσι ώστε να σταθεροποιούν τις πέτρες μεταξύ τους).

Το εσωτερικό τμήμα, συνήθως εκτείνεται ως ενιαίος θάλαμος έχοντας στο κέντρο του την εστία. Τα άλλα τμήματα, αποτελούνται από τις αποθήκες τροφίμων ή των ζώων. Στο υπόγειο, συνήθως δύο επίπεδα κάτω από το κτίσμα υπήρχε στέρνα, όπου μάζευαν το βρόχινο νερό διαμέσου μιας αυλακωτής οδού που υπάρχει στο πλαϊνό μέρος του θόλου[363].

Όσον αφορά το θόλο (τρούλος) αποτελείται από ομόκεντρους δακτυλίους από πέτρες. Οι πέτρες τοποθετούνται έτσι ώστε να προεξέχουν ελαφρώς προς τα μέσα, η

---

[362] Το *Alberobello* ήταν υπό φεουδαρχική κυριαρχία μέχρι τις 27 Μαΐου 1797, όταν ο Βασιλιάς *Φερδινάνδος IV των Βουρβόνων* εξέδωσε Διάταγμα με το οποίο ανέδειξε το μικρό χωριό σε Βασιλική πόλη, απαλλάσσοντάς την από φεουδαρχική δουλοπαροικία.

[363]Βλ. **Angelo Ambrosi, Raffaele Panella, Giuseppe Radicchio**, οπ. ανωτ. σελ. 68 -70.

μια πάνω στην άλλη, πρώτα αυτές που έχουν μεγαλύτερη διάμετρο και έπειτα οι μικρότερες με φθίνουσα πορεία προς την κορυφή. Ο θόλος είναι χρώματος γκρι κωνικού σχήματος και στην κορυφή του τελειώνει με διάφορα σχέδια - σύμβολα. Ο θόλος σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να έχει ζωγραφισμένο και πάνω του ένα σύμβολο. Τέτοια σύμβολα μπορεί να είναι Χριστιανικά όπως ένας σταυρός ή παγανιστικά ή αρχαϊκά κ.α.

Τα *Trulli* μπορεί να είναι κυκλικά, τετράγωνα ή και κωνικά. Η συντριπτική τους πλειοψηφία έχει ένα δωμάτιο κάτω από κάθε θόλο με επιπλέον χώρους στις τοξωτές εσοχές. Στα κτίσματα που διαθέτουν περισσότερους θόλους αντιστοιχεί στον κάθε θόλο και ένα δωμάτιο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των *Trulli* είναι οι καμινάδες που έχουν διάφορα σχήματα και μεγέθη αλλά και το γεγονός ότι έχουν ελάχιστα ανοίγματα (παράθυρα). Ο εξαερισμός τους γίνεται κυρίως από τον εξαερισμό που υπάρχει στην κορυφή του θόλου[364].

Το *Alberobello* είναι ο μοναδικός ιστορικός οικισμός σε χρήση που διατηρεί την αρχαία αυτή εξαιρετικής ιδιαιτερότητας αρχιτεκτονική και αποτελεί μοναδικό αρχιτεκτονικό φαινόμενο.

3.6 Η περίπτωση της πόλης του Urbino Ιταλίας- Παράδειγμα ουσιαστικής προστασίας και βιώσιμης ανάπτυξης

3.6.1 Το Ιστορικό κέντρο της πόλης Urbino

Ιστορική Αναδρομή

Το *Urbino*[365]είναι μια οχυρωμένη Αναγεννησιακή πόλη στην Περιφέρεια *Marche,* στην Κεντρική Ιταλία, Νότιο - Δυτικά της Πόλης *Pesaro*. Βρίσκεται σε μια

[364]Βλ.**Angelo Ambrosi, Raffaele Panella, Giuseppe Radicchio**, οπ. ανωτ. σελ. 72-76.

[365]Η μικρή Ρωμαϊκή πόλη *Urbinum Mataurense* έγινε σημαντικό στρατηγικό οχυρό στους Γοτθικούς πολέμους του 6ου αιώνα, και το 538 οι Βυζαντινοί, με αρχηγό τον στρατηγό *Βελισσάριο,* την κατέλαβαν από τους *Οστρογότθους*. Ο *Πιπίνος ο Βραχύς* (Βασιλιάς των *Φράγκων*) έδωσε το *Urbino* στον Πάπα το 754/756, μέχρι περίπου το 1200, όταν ήρθε στην κατοχή του Οίκου των *Montefeltro*. Το πιο γνωστό μέλος του οίκου *Montefeltro* ήταν ο *Federico da Montefeltro,* Δούκας του *Urbino* περίοδο 1444-1482, ένας πολύ επιτυχημένος κοντοτιέρο, επιδέξιος διπλωμάτης και ενθουσιώδης προστάτης της τέχνης και της λογοτεχνίας. Ο *Federico da Montefeltro* άρχισε την αναδιοργάνωση του κράτους, η οποία περιελάμβανε επίσης την αναδιάρθρωση της πόλης, σύμφωνα με την σύγχρονη αντίληψη για το άνετο, το αποδοτικό και το όμορφο. Χάρη στις προσπάθειές του, τις σχεδόν τέσσερις δεκαετίες της

κυρίως λοφώδη περιοχή και μεγάλου υψομέτρου επικλινή πλαγιά στους πρόποδες των Βορείων Απέννινων και της *Τοσκάνης*. Η πόλη βρίσκεται στο Νότιο τμήμα του *Montefeltro*.

Το *Urbino* αποτελεί Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO από το 1998, για την πολιτιστική άνθισή του κατά την περίοδο της Αναγέννησης. Στην πόλη βρίσκεται το ομώνυμο Πανεπιστήμιο, το οποίο ιδρύθηκε το 1506 και είναι έδρα του Αρχιεπισκόπου του *Urbino*, πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα Πανεπιστήμια της Ευρώπης. Το πιο γνωστό κτίριο της πόλης είναι το *Palazzo Ducale,* το οποίο ανακατασκευάστηκε από τον *Luciano Laurana*.

Ιστορικό κέντρο

Το ιστορικό κέντρο του *Urbino* είναι ένα μέρος από τον παλαιότερο σχηματισμό της πόλης[367], για το λόγο αυτό υπόκειται σε μια ειδική προστασία για να εξασφαλιστεί η διατήρηση της ιστορικής και καλλιτεχνικής μαρτυρίας του περιβάλλοντος του[368].

Ο όρος *"ιστορικό κέντρο"* αναφέρεται σε ένα σύνολο μνημείων και κατοικιών γύρω από το οποίο αναπτύχτηκε ιστορικά η πόλη. Συνήθως, τα συναντάμε στον πυρήνα των μητροπόλεων αλλά και τα κέντρα μικρότερων πόλεων και περιλαμβάνει αρχαία, μεσαιωνικά, αναγεννησιακά ή και πιο πρόσφατα μνημεία, όπως βιομηχανικά.

Τα ιστορικά κέντρα έχουν φτιαχτεί από ένα ιστό κτιρίων και δρόμων από διαφορετικές εποχές και έχουν δημιουργήσει ποικίλα πολιτιστικά και αστικά στρώματα. Με το πέρασμα των αιώνων έχουν ακονίσει τον αστικό τους χαρακτήρα. Σηματοδοτούν σημαντικές περιόδους του τόπου και μαρτυρούν την ιστορική συνεχεία και εξέλιξη του πολιτισμού[369]. Οι χώροι αυτοί προσδιορίζονται χωροταξικά

βασιλείας του η κυβέρνηση είχε ως στόχο το σκοπό αυτό, η οποία, χάρη στις εξαιρετικές ιδιότητες του σε συνδυασμό με μια σημαντική περιουσία, πραγματοποίησε πλήρως αυτό το όνειρο.

[366]Ιδίως υπό την εξουσία του *Federico da Montefeltro*, δούκα του *Urbino*, από το 1444 μέχρι το 1482. Η πόλη έχει 15.291 κατοίκους (Απογραφή Νοέμβριου 2013).

[367]Ειδικά, το Ιστορικό Κέντρο του *Urbino* συγκαταλέγεται στα πιο καλοδιατηρημένα ιστορικά κέντρα του κόσμου.

[368]Στην Ιταλία υπάρχουν χιλιάδες ιστορικά κέντρα, πολλά από τα οποία διαθέτουν υψηλή αρχιτεκτονική αξία και έχουν καταγραφεί ως μνημεία παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, προστατευόμενα από την UNESCO. Μερικά από αυτά είναι : η *Γένοβα*, η *Φλωρεντία*, η *Βενετία*, η *Νάπολη*, η *Πίζα*, η *Φεράρα*, η *Μπολόνια*, η *Σιένα*, η *Βερόνα*, η *Ρώμη* κ.α.

[369]Πολιτισμός είναι η ενότητα των υλικών και μη υλικών δημιουργημάτων της ανθρώπινης κοινωνίας. Είναι, δηλαδή, συνδυασμός επιτευγμάτων, αξιών, επιστημονικής και τεχνολογικής ανάπτυξης και

και εμφανίζουν συγκεκριμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά: α) απτά πολιτιστικά στοιχεία, στην κατηγορία αυτή εντάσσονται κτίσματα τα οποία συνδέονται με προσωπικότητες ή ιστορικά γεγονότα β) μη απτά πολιτιστικά στοιχεία, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της κατηγορίας αυτής ανάγονται στην ταυτότητα του ιστορικού κέντρου, στις παραδοσιακές συνήθειες των κατοίκων των γειτονιών του και γενικότερα όσα στοιχεία υποδηλώνουν το ύφος της πολιτιστικής ζωής που διαμορφώθηκε στο πέρασμα του χρόνου[370].

Οι ιστορικές αστικές περιοχές, μικρές ή μεγάλες, οι πόλεις και τα ιστορικά κέντρα ή τετράγωνα, μαζί με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον πέρα από ιστορικά ντοκουμέντα, οι περιοχές αυτές, εμπεριέχουν τις αξίες τις αστικής κουλτούρας. Τα ιστορικά κέντρα έχουν πλούσιο και πολυδιάστατο νόημα γιατί ακριβώς έχουν την ιδιότητα να ερμηνεύονται και να επανερμηνεύονται συνεχώς και επομένως κάθε επισκέπτης έχει την δυνατότητα να αντιληφθεί ότι τον ενδιαφέρει. Τα αστικά σύνολα μπορούν να αποκωδικοποιηθούν από τα άτομα τα οποία κινούνται σε αυτά, αφήνοντάς τα να οδηγηθούν σε συμπεράσματα τα οποία σχετίζονται με τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, τις κοινωνικές ιεραρχίες, τους κανόνες και τις αρχές της ευρύτερης ομάδας στην οποία εντάσσονται[371] .

3.6.2 Το ιστορικό κέντρο του Urbino, παράδειγμα ουσιαστικής διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η πόλη του *Urbino,* αποτελεί το αποκορύφωμα της Αναγεννησιακής τέχνης και αρχιτεκτονικής, αρμονικά προσαρμοσμένης στο φυσικό περιβάλλον και το Μεσαιωνικό παρελθόν. Διατηρώντας, στο ακέραιο μέχρι σήμερα την αρχιτεκτονική της όψη, ανακηρύσσεται το 1998, μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Κατά τη διάρκεια, της πολιτιστικής της υπεροχής, η πόλη είχε προσελκύσει μερικούς από τους πιο διακεκριμένους επιστήμονες και καλλιτέχνες της

βεβαίως η σε κάθε περίπτωση ειδική μορφή του πνευματικού, υλικού και κοινωνικού βίου ενός Έθνους.

[370]Βλ. **Leonardo Benevolo, Paolo Boninsegna**,*"Le città nella storia d'Italia",* Urbino, Editori Laterza 1986, σελ. 46 επ.

[371]Βλ. **G.J. Ashworth,***"The conserved European city as cultural symbol: the meaning of the text",* in Graham, B. (ed), Modern Europe, place, culture, identity, σελ. 261- 286, London: Arnold, 1998 και T.J. Barnes & J.S Duncan.

Αναγέννησης, που έχουν δημιουργήσει ένα πολεοδομικό σύμπλεγμα εξαιρετικά ομοιογενές, που επηρέασε την πολιτιστική ανάπτυξη της υπόλοιπης Ευρώπης.

Το ιστορικό κέντρο του *Urbino,* περικλείεται από οχυρωματικά τείχη που είναι κατασκευασμένα εξ ολοκλήρου από κόκκινη πέτρα και τούβλο. Σε σχήμα ρομβοειδές και επίμηκες το ιστορικό κέντρο χωρίζεται από δύο κύριες οδούς και σχεδόν κάθετες μεταξύ τους τη *via Mazzini* και τη *via Battisti* με φορά προς τη *via Raffaello* και *via Veneto*, που συναντιούνται στην κεντρική πλατεία της πόλης, *Piazza della Reppublica* (*Πλατεία Δημοκρατίας*)[372].

Αυτό που εντυπωσιάζει από τον πολεοδομικό σχεδιασμό του *Urbino* είναι η πυκνή δόμηση με την οχυρωματική αρχιτεκτονική να κυριαρχεί. Δαιδαλώδη σοκάκια που μοιάζουν με λαβύρινθους, δρομάκια με μικρές στενές κλίμακες και υπόγειες διαβάσεις, απότομες ανηφόρες και κατηφόρες, υπέροχα αρχιτεκτονικά κτίρια, καμάρες με αψίδες απαράμιλλης ομορφιάς, ανάκτορα και Εκκλησίες σπάνιας αρχιτεκτονικής, που σε συνδυασμό με το ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τοπίο συνθέτουν πραγματικά την "*ιδανική πόλη*"[373] .

Το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα χαρακτηρίστηκε από τη συνεργασία μεταξύ του αρχιτέκτονα *Giancarlo de Carlo*[374] με το Πανεπιστήμιο και το Δήμο του *Urbino*. Η συνεργασία αυτή ξεκίνησε το 1956, όταν ο *Carlo Bo,* ο τότε πρύτανης του Πανεπιστημίου και *Senatore a vita* (γερουσιαστής εφόρου ζωής), ανέθεσε στον *De Carlo* το σχέδιο εσωτερικής αναδιάρθρωσης του *Palazzo Montefeltro*.

Αμέσως μετά, ανατίθεται από το Δήμο του *Urbino* στον αρχιτέκτονα από τη *Genova,* ειδικευμένο στην οχυρωματική αρχιτεκτονική, η σύνταξη του Γενικού Οργανικού Σχεδίου (1958-1964) με σκοπό την αποκατάσταση και διατήρηση του ιστορικού κέντρου του *Urbino*[375]. Το πρόβλημα αυτό, λύθηκε χάρη στην

---

[372]Βλ. **Negroni F**.,"*Appunti su alcuni palazzi e case di Urbino"*, Accademia Raffaello, Urbino, 2005 σελ. 96-97 επ.

[373]Βλ. **Giuseppe Cucco e Anna Rita Nanni,** *"Oratori e Confraternite di Urbino",* Comune di Urbino assessorato alla cultura, Urbino 1995 σελ. 38 επ.

[374]Βλ. **Giancarlo De Carlo**,*"Urbino - la storia di una città e il piano della sua evoluzione urbanistica"*, Editore Marsilio, Padova 1966, monografia σελ. 67 επ.

[375] Εξαιτίας της φθοράς του χρόνου και των ιδιαιτεροτήτων των υλικών, κινδύνευε να χάσει αρκετές Μεσαιωνικές συνοικίες αλλά και αρχιτεκτονικά κτίρια συμπεριλαμβανομένου και του *Palazzo Ducale,* εξαιτίας της καθίζησης του υποκείμενου εδάφους, το οποίο αποτελείται από πέτρα ηφαιστειακής τέφρας και με υψηλές συγκεντρώσεις νερού.

χρηματοδότηση που προήλθε από δύο ειδικούς νόμους που θεσπίστηκαν στην πόλη, το ν. 1968 και το ν. 1982. Οι νόμοι αυτοί προέβλεπαν μέτρα για την προστασία της καλλιτεχνικής και ιστορικής πόλης του *Urbino* με έργα αποχέτευσης και υγιεινής, μέτρα για την ολοκλήρωση της αποκατάστασης του *Palazzo Ducale* και μέτρα στερέωσης και αποκατάστασης των τειχών της πόλης (ένα από τα πρώτα παραδείγματα στην *Ιταλία* από την εφαρμογή σύγχρονων τεχνικών οχύρωσης).

Στη συνέχεια ο *Giancarlo De Carlo*[376] δημιούργησε πολλά σχέδια για το Πανεπιστήμιο του *Urbino*, μεταξύ των οποίων τα Κολλέγια, που βρίσκονται κοντά στην Εκκλησία των Καπουτσίνων έξω από το ιστορικό κέντρο, που αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα του πως η αρχιτεκτονική μπορεί να συνδυαστεί αρμονικά με τον περιβάλλοντα χώρο και με το ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τοπίο.

Η δεκαετία του '70 σηματοδοτήθηκε από τη συνεργασία του *Giancarlo De Carlo* με το Δήμο για την κατασκευή του έργου που ονομάστηκε *"Mercatale"* (1969 - 1972)[377]. Επίσης, πάντοτε σε συνεργασία με το Δήμο, ανατέθηκε στον ανωτέρω η αποκατάσταση και διατήρηση του *Teatro Sancio* (1977 -1982) και το σχέδιο της αποκατάστασης των αρχαίων στάβλων του Παλατιού[378].

3.6.3 Η ουσιαστική διατήρηση και προστασία του Urbino ως παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και εξέλιξης

Η οικονομική ανάπτυξη του *Urbino,* στηρίζεται σε δύο κυρίως παράγοντες : τον Τουρισμό και το Πανεπιστήμιο της πόλης. Και οι δύο αυτοί παράγοντες αναπτύχθηκαν, εξελίχθηκαν και προωθήθηκαν εξαιτίας της ουσιαστικής διατήρησης και προστασίας της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς της πόλης.

---

[376] Επίσης, ο *Giancarlo De Carlo,* εκπόνησε τα σχέδια για την ανακατασκευή και αποκατάσταση της Παιδαγωγικής Σχολής (1968 - 1976), της Φιλοσοφικής και του *Palazzo Battiferri* (1968 - 1999), έδρα του Οικονομικού Πανεπιστημίου. Τα τρία αυτά σχέδια αποτελούν τον συγκερασμό μιας σύγχρονης αρχιτεκτονικής εναρμονισμένης στην Αναγεννησιακή Μεσαιωνική αρχιτεκτονική του παρελθόντος.

[377] Η οποία περιλάμβανε την κατασκευή ενός πολυόροφου υπόγειου χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων στην πλατεία *Mercatale* κάτω από τους πυργίσκους του περίφημου Ανακτόρου των Δόγηδων και η αποκατάσταση της ελικοειδούς ράμπας (*Rampaelicoidale*) *di Francesco di Giorgio Martini* (1971 - 1975).

[378] Βλ. **Giancarlo De Carlo**, *"Urbino - la storia di una città e il piano della sua evoluzione urbanistica",* όπ. ανωτ. σελ. 81 επ.

Η διοίκηση του μνημείου στηρίχθηκε ως ένα σημαντικό βαθμό στη γνώση σχετικά με την αξία του μνημείου εκ μέρους των κατοίκων και των επισκεπτών.
Στην περίπτωση του *Urbino*, υπήρξε εξαιρετικά χρήσιμη και ωφέλιμη η συμμετοχή των πολιτών στις προτάσεις σχετικά με την αξιοποίηση της αξίας ενός τέτοιου μνημείου. Υπήρξε επίσης, εξαιρετικά μεγάλο ενδιαφέρον αλλά και συμμετοχή στη δημιουργία του Στρατηγικού σχεδιασμού για τη Διοίκηση του μνημείου τόσο από ιδιώτες όσο και από Δημόσιους φορείς.

Ειδικότερα, αξίζει να αναλυθεί η ουσιαστική συμμετοχή του Πανεπιστημίου του *Urbino*, στην διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του τόπου. Το Πανεπιστήμιο ιδρύθηκε το 1506 και πρόκειται για ένα από το παλαιότερα της Ευρώπης, Διεθνούς φήμης. Μετά τη δεκαετία του '50, με πρύτανη τον Γερουσιαστή *Carlo Bo,* κατάφερε να αγοράσει ένα σημαντικό αριθμό ανακτόρων, του ιστορικού κέντρου της πόλης. Την περιουσία αυτή, ο *Carlo Bo* μαζί με το Δήμο προσπάθησε να την αξιοποιήσει όσο το δυνατό καλύτερα, τόσο για το Πανεπιστήμιο όσο και για τους κατοίκους της πόλης. Συνέπεια, του στόχου αυτού ήταν η συνεργασία του, με τον αρχιτέκτονα *Giancarlo De Carlo*, στον οποίο ανατέθηκε το έργο της αποκατάστασης και διατήρησης του ιστορικού κέντρου του *Urbino,* υλοποιώντας στην πραγματικότητα την έννοια του όρου βιώσιμη ανάπτυξη.

Τα περισσότερα από τα ανάκτορα και εν γένει κτίρια υψηλής αρχιτεκτονικής τέχνης, αξιοποιούνται οριζόμενα ως έδρες των διάφορων Πανεπιστημιακών Σχολών. Κεντρική έδρα του Πανεπιστημίου ορίζεται ένα τμήμα του *Palazzo Ducale*[379]. Ο *De Carlo*, επεκτείνει την πόλη έξω από τα τείχη, κατασκευάζοντας τα περίφημα "*Colleggi",* προς εξυπηρέτηση των αναγκών των φοιτητών σε σίτιση και στέγαση[380]. Τα *Colleggi* θεωρήθηκαν ως ένα από τα αρχιτεκτονικά αριστουργήματα της αρχιτεκτονικής της δεκαετίας του '70. Το σημαντικότερο όμως είναι, ότι το συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό έργο συνδυάζει το παλιό με το νέο, εναρμονισμένο μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

[379]Στο ισόγειο μπροστά από την κεντρική πλατεία στεγάζεται η Εθνική πινακοθήκη του *Urbino* που φιλοξενεί αναρίθμητα εξαιρετικής και μοναδικής αισθητικής έργα τέχνης, το υπόλοιπο είναι μουσείο. Σημαντικό είναι να παραθέσουμε ότι όλοι οι χώροι είναι ανοιχτοί στο κοινό.

[380]Βλ. **Giancarlo De Carlo,** *"Pianificazione e disegno delle università",* Monografia, Edizioni Universitarie Italiane, Roma 1968, σελ, 34 επ.

Στο πνεύμα της δημιουργίας του Στρατηγικού σχεδιασμού για τη διοίκηση της ιστορικής πόλης του *Urbino*, εντάσσεται και η δημιουργία νέου Πανεπιστημιακού Τμήματος, "*Συντήρησης και Αποκατάστασης Έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων",* με εξειδίκευση στην συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων και έργων τέχνης που βρίσκονται στην εδαφική περιοχή του *Urbino.*

Επίσης, με σκοπό την διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της πόλης, το Ανώτατο Κρατικό Ινστιτούτο Βιομηχανικού Σχεδίου του *Urbino* (*L' Istituto Superiore per le Industrie Artistiche I.S.I.A*), προσέθεσε αρκετά μαθήματα και εργαστηριακές έρευνες σχετικά με αναλύσεις και μελέτες που αφορούν την προστασία, διατήρηση και ανάδειξη του ιστορικού κέντρου του *Urbino* (λ.χ. θεματικοί χάρτες, αναπαλαιώσεις, αναστηλώσεις, οδηγούς, καταγραφές μνημείων, αρχειακές συλλογές κ.α.).

Ο κύριος στόχος του πρύτανη *Carlo Bo,* ήταν το *Urbino* από *"ιδανική πόλη"* της Αναγέννησης να γίνει η *"ιδανική πόλη"* της μελέτης και της γνώσης με σύνδεση του παρελθόντος με το μέλλον. Ο χρόνος, μας αποδεικνύει ότι το κατάφερε σε σημαντικό βαθμό. Το *Urbino,* μια πόλη περίπου δέκα πέντε χιλιάδων κατοίκων, σήμερα είναι μια πόλη που αριθμεί περισσότερους φοιτητές, - πάνω από είκοσι χιλιάδες- σε σύγκριση με τους μονίμους κατοίκους.

Η οικονομία της πόλης, συνεπώς στηρίζεται σε δύο πυλώνες στον τουρισμό και στο Πανεπιστήμιο με τους χιλιάδες φοιτητές που προσελκύει. Το Πανεπιστήμιο ενισχύει κάθε είδους επιστημονική, πολιτιστική, ερευνητική και εκπαιδευτική δραστηριότητα. Αξίζει να σημειώσουμε, δυο παραδείγματα που ενισχύουν τόσο το κύρος του Πανεπιστημίου όσο και την οικονομία του τόπου : α) Έδρα θερινών μαθημάτων Ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού από το 1954[381]. Το πρόγραμμα αυτό προσελκύει χιλιάδες νέους από όλο τον κόσμο κάθε χρόνο. Ο συνδυασμός θερινών διακοπών σε ένα τόπο σημαντικής πολιτιστικής αξίας σε συνδυασμό με την απόκτηση γνώσεων είναι άκρως δελεαστικός β) Το Σεμινάριο Ευρωπαϊκού Δικαίου του *Urbino*, διοργανώνεται κάθε καλοκαίρι από το 1959, από το Κέντρο Ευρωπαϊκών

[381]Από το 1954 το *Urbino* αποτελεί την έδρα θερινών μαθημάτων Ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού για τους αλλοδαπούς, που μετά το πέρας των μαθημάτων και ύστερα από επιτυχή εξέταση λαμβάνουν πτυχίο αναγνωρισμένο.

Νομικών Σπουδών του *Urbino*[382]. Το σεμινάριο είναι Διεθνούς φήμης και εξαιρετικά υψηλού επιπέδου.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι όλοι οι φορείς Δημόσιοι και ιδιωτικοί εργάζονται με πνεύμα συνεχούς συνεργασίας έτσι ώστε η διαχείριση του μνημείου να γίνεται με τον ορθότερο τρόπο ώστε να οδηγεί στην ουσιαστική διατήρηση του μνημείου που έχει ως συνέπεια την οικονομική, τουριστική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου.

Αρχικά, το σχέδιο της διοίκησης του ιστορικού κέντρου στηρίχθηκε στην αύξηση της ευαισθητοποίησης των φοιτητών, των κατοίκων, των πολιτών και των επισκεπτών ώστε να δημιουργηθεί σεβασμός ως προς την διατήρηση και ανάδειξη της ιστορικής και καλλιτεχνικής Κληρονομιάς του τόπου. Η ανάγκη δημιουργίας ενός επίσημου Σχεδίου Διοίκησης του μνημείου ήταν επιβεβλημένη. Το *Urbino* ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς αφενός υποχρεούται να διαθέτει ένα συγκεκριμένο Στρατηγικό Σχέδιο διαχείρισης αφετέρου μόνο με αυτό τον τρόπο μετουσιώνεται η ουσιαστική και βιώσιμη διατήρηση του μνημείου.

3.7 Σύγκριση των Ευρωπαϊκών προτύπων προστασίας με το Ελληνικό

Το ελληνικό νομικό πλαίσιο για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι ικανό να επιτύχει την οργανική προστασία των ιστορικών συνόλων και διατηρητέων κτισμάτων.

Από τη συγκριτική μελέτη με τα νομικά πλαίσια των άλλων χωρών της Ευρώπης αλλά και από την εφαρμογή τους, παρατηρούμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις είχαμε με επιτυχία τον χαρακτηρισμό και την καταλογοποίηση των προστατευόμενων ακινήτων, την χρηματοδότηση και τη δημιουργία κινήτρων για την προστασία και την διάσωση τους, καθώς και τον διαχωρισμό των αρμοδιοτήτων στους αντίστοιχους φορείς (Τοπικούς και μη).

Επίσης, σε όλες τις περιπτώσεις καταγράφηκε η λειτουργία εξειδικευμένων αρχιτεκτονικών Επιτροπών στις οποίες μπορούν οι πολίτες να απευθύνονται για τον

[382] Τα μαθήματα του σεμιναρίου διεξάγονται στα Αγγλικά, Γαλλικά και Ιταλικά στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου και επικεντρώνονται σε επίκαιρα ζητήματα του Ευρωπαϊκού Δικαίου, του Ιδιωτικού και Συγκριτικού Δικαίου. Το σεμινάριο είναι Διεθνούς φήμης και εξαιρετικά υψηλού επιπέδου. Η συμμετοχή σε αυτό επιτρέπει την επίτευξη ενός πιστοποιητικού παρακολούθησης και περνώντας επιτυχώς τις εξετάσεις του Σεμιναρίου επιτρέπει να αποκτήσει ένα δίπλωμα ανάλογα με την κατεύθυνση: στο Συγκριτικό Δίκαιο, δίπλωμα Ευρωπαϊκών σπουδών κ.ο.κ.

χαρακτηρισμό των ακινήτων τους αλλά και την έκδοση αδειών για τη συντήρηση τους. Ενώ, ισχύουν τα ως άνω παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα υπάρχει μια συνεχώς αυξανόμενη επιθυμία για παρέκκλιση από τους κανόνες. Συναντούμε, πολλές περιπτώσεις διατηρητέων κτιρίων που μαρτυρούν την αποτυχία εφαρμογής του ελληνικού νομικού πλαισίου αφού έχει αλλοιωθεί εξωτερικά αλλά και εσωτερικά ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας τους.

Σημαντικό δε πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι τείνει να γίνει κανόνας, ιστορικά σύνολα αντί διατήρησης να φθάνουν στο σημείο οικιστικής ερήμωσης.

Τα τελευταία χρόνια, όμως, η μέριμνα για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, έχει εντατικοποιηθεί και δίδεται όλο και μεγαλύτερη σημασία και προτεραιότητα, στην διάσωση και ανάδειξη όλων των ιστορικών στοιχείων των μνημείων. Η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης σε συνδυασμό με ένα σωστό νομικό πλαίσιο που προτρέπει την πλειοψηφία να ασχοληθεί με τα μνημεία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δίδοντας βάση στη διατήρηση και την εξέλιξη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα στην Ελλάδα εντοπίζεται στην έλλειψη πρόθεσης από την πλευρά του κράτους και των πολιτών για την εφαρμογή του νομικού πλαισίου και στην αδράνεια των αρμόδιων φορέων για την προστασία και τη διαχείριση των διατηρητέων κτιρίων και συνόλων. Στη χώρα μας, η διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι ταυτόσημη με απώλεια κέρδους και γραφειοκρατία για την έκδοση αδειών εκ μέρους των αρχαιολογικών Υπηρεσιών.

Είναι αναγκαίο, να αναπτυχθεί ένα κεντρικό σύστημα για τη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο οποίο θα συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό οι Τοπικές Αρχές σύμφωνα με το πρότυπο της Ιταλίας. Αποδεικνύεται πολύ χρήσιμη και σημαντική η δημιουργία μιας ενιαίας αυτόνομης Διεύθυνσης διαχείρισης, ανάδειξης και διατήρησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με απαραίτητη δημιουργία και ενός ενιαίου εξειδικευμένου τμήματος Διαχείρισης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Για τον *"εξορθολογισμό"* του ελληνικού νομικού πλαισίου θα ήταν σκόπιμο να χρησιμοποιήσουμε ως οδηγούς τα επιτυχημένα παραδείγματα στον Ευρωπαϊκό χώρο λαμβάνοντας υπόψη σαφώς τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής πραγματικότητας.

Η Ελληνική κυβέρνηση είναι αναγκαίο να ενθαρρύνει τους πολίτες να συμμετέχουν στη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και να παρέχει φορολογικά και οικονομικά προνόμια, όπως να απαλλάσσει τα καταχωρημένα κτίρια

ως διατηρητέα από το φόρο κληρονομίας, να παρέχει έκπτωση από το φορολογητέο εισόδημα για τους ιδιοκτήτες που έχουν καταχωρημένα κτίρια και τα συντηρούν και τα επιδιορθώνουν καθώς επίσης να τους απαλλάσσει από τον ΕΜΦΙΑ. Επιπλέον, για όσους ιδιοκτήτες λαμβάνουν δάνεια για εξουσιοδοτημένες επισκευές στα καταχωρημένα κτίρια τους, το κράτος να αναλαμβάνει την πληρωμή των τόκων των δανείων, το Υπουργείο να συνεισφέρει οικονομικά στις απαιτούμενες εργασίες επισκευής μέχρι και το 50% λαμβάνοντας υπόψη τα εισοδηματικά κριτήρια των ιδιοκτητών κ.α.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα διατήρησης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, όπως γίνεται αντιληπτό, είναι το θέμα της *"κερδοσκοπίας"* ήτοι η άνευ ορίων ανεξέλεγκτη τουριστική *"ανάπτυξη"*, με θυσία στο βωμό του κέρδους την διατήρηση και προστασία της. Το παράδειγμα της Ιταλίας αναφορικά με την ιδιωτική χρηματοδότηση αποτελεί ιδανικό τρόπο αντιμετώπισης. Η κερδοσκοπία, εάν εφαρμοζόταν το σύστημα της Ιταλίας θα μπορούσε να μετατραπεί από πρόβλημα σε λύση, αφού θα μπορούσε να αποτελέσει το βασικό κίνητρο για την προστασία μιας περιοχής με δύο κυρίως τρόπους : Ο πρώτος τρόπος συνίσταται στο ότι ολόκληρος ο ιστορικός τόπος θα μπορούσε να αποδοθεί σε ιδιώτες υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις - κατά το Ιταλικό πρότυπο - ήτοι με ειδικά συμβόλαια, καταβολή ετήσιου παγίου καθώς και την απαραίτητη δέσμευση σχετικά με την εκτέλεση συγκεκριμένων έργων. Με τον τρόπο αυτό οι επιχειρηματίες αντί να καταστρέφουν την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά ενός ιστορικού τόπου προσπαθώντας να αποκτήσουν κέρδος, θα επένδυαν στην προστασία της με το ίδιο, ίσως και μεγαλύτερο οικονομικό όφελος. Ο δεύτερος τρόπος, συνίσταται στην απόδοση κάποιων εγκαταλελειμμένων διατηρητέων κτιρίων της περιοχής σε επιχειρηματίες. Το κράτος θα μπορούσε να δίδει ένα εγκαταλελειμμένο διατηρητέο κτίριο σε κάποιον επιχειρηματία προς εκμετάλλευση, υπό την υποχρέωση της συντήρησης σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που θέτει η κρατική αρμόδια Υπηρεσία διατήρησης και αποκατάστασης, δίδοντας του τη δυνατότητα να προσπορίζεται κέρδος από το εισιτήριο των επισκεπτών. Με αυτό το κίνητρο, οι επιχειρηματίες θα επικεντρωθούν στο να εντοπίσουν οι ίδιοι - όπως γίνεται ήδη σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες - τα εγκαταλελειμμένα διατηρητέα κτίρια, απαλλάσσοντας το κράτος από πολλές διαδικασίες ήτοι του εντοπισμού, της καταγραφής, της επισκευής, της διατήρησης και επισκευής ακόμη και μιας ολόκληρης ιστορικής περιοχής.

Δίδεται έμφαση, στα παραπάνω διότι είναι ανάγκη να γίνει συνείδηση ότι μπορούμε να κερδίσουμε μέσω της προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και της επαναχρησιμοποίησης της. Η ουσιαστική προστασία, διατήρηση και αξιοποίηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης. Η διαχείριση της σύμφωνα με την Αρχή της Αειφορίας και της Βιώσιμης ανάπτυξης συνιστά τη λύση για να είναι ουσιαστική η προστασία της. Το ιστορικό κτίριο, το διατηρητέο μνημείο, το ιστορικό κέντρο μιας πόλης θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως *"ζωντανοί οργανισμοί"*, που όπως κάθε *"ζωντανός οργανισμός"*, χρειάζεται άλλοτε συντήρηση άλλοτε αποκατάσταση και πάντοτε προστασία για να *"υπάρχει"*.

Η ταχύτατη ανοικοδόμηση των πόλεων και η αλλαγή του αστικού τοπίου, η μεταπολεμική αποκατάσταση, η συγκέντρωση των πολιτικών στην ανάγκη για στέγαση, η ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη είναι οι σημαντικότεροι λόγοι, που τα τελευταία χρόνια ανετράπη η ομαλή εξέλιξη του ιστού των πόλεων και του τοπίου τους. Ο ριζοσπαστικός μοντερνισμός ανέτρεψε τις αξίες του παρελθόντος και της παράδοσης και τις θυσίασε στο βωμό της λεγόμενης προόδου.

Σαφώς, υπήρχε από καιρό πριν η διαμάχη ανάμεσα στα δύο άκρα στο θέμα της προόδου δηλαδή ανάμεσα στους ριζοσπάστες μοντερνιστές που ήθελαν να ανατρέψουν τα πάντα και στους φανατικούς συντηρητικούς που επιθυμούσαν να μετατρέψουν τις πόλεις σε ανοιχτά μουσεία.

Η λύση βρίσκεται κάπου μεταξύ των δύο άκρων. Η ιστορία της πόλης γίνεται Κληρονομιά η οποία με τη σειρά της γίνεται πολεοδομικός πόρος που διαμορφώνει τη μορφή, τη λειτουργία και το σκοπό της *"σύγχρονης"* πόλης.

Είναι σαφές, ότι η παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα διατηρητέα κτίρια και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων συνιστούν την ευρύτερη Πολιτιστική Κληρονομιά αλλά και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα, την ταυτότητα και την ιστορία ενός τόπου. Επιπλέον, αποτελούν τα μνημεία και τα αξιοθέατα, τα οποία συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον και προσελκύουν επισκέπτες αφού αποτελούν τουριστικό πόλο έλξης.

Μελετώντας τους παραδοσιακούς οικισμούς και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων λαμβάνονται σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο ζωής, τις αισθητικές προτιμήσεις, τα καλλιτεχνικά ρεύματα αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις που

διαμορφώθηκαν εντός αυτών αλλά και πληροφορίες που σχετίζονται με την ιστορική εξέλιξη της χώρας στην οποία εντάσσονται.

Η διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των χωρών αποτελεί παγκόσμιο ζήτημα. Στην σύγχρονη εποχή, η Πολιτιστική αλλά και η Φυσική Κληρονομιά απειλούνται από παράγοντες που δεν αφορούν μόνο στις φυσικές φθορές που επέρχονται από τον χρόνο αλλά και από την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική εξέλιξη.

Η προστασία του πολιτιστικού πλούτου μιας χώρας δεν αποτελεί απλό ζήτημα, αφού απαιτεί από την πλευρά της Πολιτείας διάθεση όχι μόνο οικονομικών πόρων αλλά και επιστημονικών και τεχνικών πόρων. Συνεπώς, η διαφύλαξη του δεν συνιστά μόνο Εθνικό ζήτημα αλλά Διεθνές, αφού σε αντίθετη περίπτωση θα εξαφανιστεί ένα πολιτιστικό αγαθό όχι μόνο της χώρας που αυτό βρίσκεται αλλά της ανθρωπότητας εν γένει.

Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά αποτελεί το βασικό στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς μιας χώρας. Στόχος της διατήρησης και προστασίας δεν θα πρέπει να είναι μόνο η διατήρηση και συντήρηση των αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών μορφολογικών στοιχείων στη βάση της μουσειακής αντίληψης, αλλά η ταυτόχρονη αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών, ιστορικών κέντρων και διατηρητέων κτιρίων ως τόποι διαβίωσης. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, ένας ιστορικός τόπος θα πρέπει να μελετάται και ως προς την κοινωνική και οικονομική του δομή. Η ουσιαστική προστασία και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την βιώσιμη ανάπτυξη που αποτελεί το εχέγγυο της προστασίας της.

Η διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς είναι μια πολυσύνθετη και πολύπλευρη διαδικασία και δεν λύνεται μόνο με την έκφραση ευχολογίας ή της καλής πρόθεσης μιας νομοθεσίας. Είναι θέμα αφομοίωσης του ζωντανού ιστορικού χώρου από μια ολοκληρωμένη κοινωνία που είναι χρήστης του.

3.8 Συμπεράσματα

Η Πολιτιστική Κληρονομιά συμβάλλει σημαντικά στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη ενός τόπου και στην ενίσχυση της Εθνικής ταυτότητας. Διαχρονικά, αντιμετώπισε σημαντικές απειλές εξαιτίας πολέμων, σεισμών και κάθε είδους καταστροφών οι οποίες την έθεταν σε κίνδυνο και ταυτόχρονα υφίστατο την

ανεξέλεγκτη πολλές φορές τουριστική εκμετάλλευση που οδηγούσε στην αλλοίωση και κατ' επέκταση καταστροφή της.

Η ανάγκη διάσωσης και προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς υπήρξε επιτακτική, η παραδοχή αυτή αναγνωρίστηκε από τη Διεθνή Κοινότητα και οδήγησε οργανισμούς όπως η UNESCO στην ανάπτυξη συγκεκριμένων πολιτικών και δράσεων, ενώ έγινε προφανής η ανάγκη αναγνώρισης από τον ίδιο τον πληθυσμό της προστασίας και του σεβασμού της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Η διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι επιτακτικότερη ιδιαίτερα εν μέσω κοινωνικών κρίσεων, διότι ο πολιτισμός αποτελεί αξιόλογη εγγύηση για την προοπτική υγιούς οικονομικής - κοινωνικής ανάπτυξης, συμβάλλει στην δημιουργία συνοχής στην κοινότητα και στην αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, συχνά φαινόμενα μιας κοινωνίας σε κρίση. Επιπλέον, συμβάλλει σημαντικά στη διεθνή αναγνώριση και φήμη ενός Έθνους.

Τα διαχρονικά οφέλη από την προστασία και διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αναγνωρίστηκαν μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι οδυνηρές εμπειρίες του παρελθόντος με τις καταστροφικές για τον πολιτισμό συνέπειες καθώς και η επικίνδυνη επίδραση των κλιματικών αλλαγών στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός συνεκτικού θεσμικού πλαισίου διαχείρισης και προστασίας.

Η βιωσιμότητα, οι προοπτικές και τα αποτελέσματα προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς εξαρτώνται από το πως και σε ποιό βαθμό θα εφαρμοστεί το θεσμικό πλαίσιο σε Εθνικό επίπεδο, από το εάν προηγηθεί συντονισμένη προσπάθεια Πολιτείας και Τοπικής κοινωνίας και από τις ιδιαιτερότητες και ανάγκες κάθε τόπου.

Η σχέση του πολιτισμού με την ανάπτυξη είναι πασιφανής, ολοένα και περισσότερες χώρες δίνουν σημασία στην προβολή και αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Εν μέσω κρίσης και λόγω της οικονομικής ανέχειας και της αυξημένης έντασης των κοινωνικών ανισοτήτων, η προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας και των μοναδικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών ενός Έθνους συμβάλλει στην παγκόσμια αναγνώριση του και την προσέλκυση Διεθνούς ενδιαφέροντος, στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και της Εθνικής συνοχής. Όταν το σύστημα αξιών κλονίζεται και υπάρχει άμεση ανάγκη για τόνωση του ηθικού του πληθυσμού, έννοιες όπως οι προαναφερόμενες αποκτούν εξέχουσα σημασία.

Το θέμα της διατήρησης και προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς απασχολεί το κράτος και τους φορείς Περιφερειακής ανάπτυξης, την επιστημονική κοινότητα και παγκόσμιους οργανισμούς με Διεθνή δράση, οι οποίοι ερευνούν, σχεδιάζουν και εφαρμόζουν διευρυμένες πολιτικές διαφύλαξης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσω διακρατικών συμφωνιών. Ένας από τους βασικούς άξονες δράσης της UNESCO είναι η αξιοποίηση της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, προκειμένου να είναι διαθέσιμες στις επόμενες γενιές, σύμφωνα με τον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Το προς ένταξη μνημείο πρέπει να έχει ιδιαίτερη αξία και να πληροί τουλάχιστον ένα από τα δέκα προκαθορισμένα κριτήρια, ενώ η ένταξη συνεπάγεται μεγάλη ευθύνη και υποχρέωση ως προς τη συντήρηση, διαχείριση, βιωσιμότητα και παρακολούθηση του. Τα μνημεία αποτελούν τεκμήρια μιας σημαντικής ανταλλαγής ανθρώπινων αξιών, παρέχουν μια μοναδική και εξαιρετική μαρτυρία μιας πολιτισμικής παράδοσης ή ενός πολιτισμού που ζει ακόμα ή έχει εξαφανισθεί και αποτελούν τμήμα της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας.

Η ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο, επιφέρει σημαντικά οφέλη, γι΄ αυτό το λόγο οι περισσότερες χώρες έχοντας αντιληφθεί την αξία της ένταξης, στρέφουν την προσοχή τους προς αυτή την κατεύθυνση αξιοποιώντας όλες τους τις δυνάμεις για το σκοπό αυτό.

Η ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς συνεπάγεται δημιουργία θέσεων εργασίας, προσέλκυση επενδύσεων και πρόσβαση στο Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, πρόσβαση σε συσσωρευμένη γνώση Διεθνών Οργανισμών και σε νέες τεχνολογίες, αστική ανάπτυξη, σύγχρονες υποδομές, βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, οικονομική ανασυγκρότηση παραγκωνισμένων περιοχών της περιφέρειας, βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως τουριστικού προορισμού, προστασία της άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η οποία κινδυνεύει με εξαφάνιση λόγω της παγκοσμιοποίησης, κοινωνική συνοχή και ευαισθητοποίηση των πολιτών προς ένα κοινό στόχο, Διεθνή προβολή μέσα από τη δημιουργία ταυτότητας, εκτίμηση των πολιτισμικών διαφορών και βελτίωση της διαπολιτισμικής συνεννόησης.

Η ανάπτυξη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς οφείλει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης και στρατηγικού σχεδιασμού,

ώστε να εξασφαλίζει την προβολή της πολιτιστικής ταυτότητας ενός τόπου και τη διαφύλαξη του χαρακτήρα της Τοπικής κοινωνίας.

Η συντονισμένη προσπάθεια διατήρησης και προστασίας των ιστορικών μνημείων και τόπων, με στρατηγικό σχεδιασμό διαχείρισης τους, προσελκύει χρηματοδοτήσεις. Επίσης, προσελκύει το ενδιαφέρον εξειδικευμένων επιστημόνων, πολεοδόμων, αρχαιολόγων, πολιτικών μηχανικών, ειδικών διαχείρισης με στόχο την εκπαίδευση των φορέων διαχείρισης, τον σχεδιασμό κοινής μεθοδολογίας διαχείρισης και την ευαισθητοποίηση του κοινού.

Ο Τουρισμός ιδιαίτερα στη χώρα μας, είναι ένας από τους ολίγους ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες ανάπτυξης, αφού τα τελευταία χρόνια παγκοσμίως ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία κ.λ.π.) έχει επικίνδυνα συρρικνωθεί.

Η Πολιτιστική Κληρονομιά αποτελεί προωθητική δύναμη για βιώσιμη ανάπτυξη, οικονομική και κοινωνική ευημερία και συνδετικό κρίκο μεταξύ της κοινότητας - ιδιαίτερα εν καιρώ κρίσης - καθώς είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημιουργία και διατήρηση της Εθνικής ταυτότητας. Η προστασία της προαπαιτεί ξεκάθαρη πολιτική διαχείρισης, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τις πιθανές επιπτώσεις, ενώ είναι απαραίτητο να συνεργαστούν αρμονικά προς ένα κοινό στόχο οι αρμόδιοι φορείς και οι Τοπικοί παράγοντες, οι κάτοικοι, η ιδιωτική πρωτοβουλία και το κεφάλαιο. Ο κοινός στόχος δεν πρέπει να αφορά μόνο την προστασία και διατήρηση της αλλά και την ανάδειξη και περεταίρω αξιοποίηση της, ενώ οφείλει να συμπεριλάβει και την προβολή της άυλης Κληρονομιάς, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη δημιουργία αξιόλογων συνθηκών ζωής για τους κατοίκους και υψηλής ποιότητας ταξιδιωτικής εμπειρίας τους επισκέπτες και την αξιοποίηση της προς όφελος των Τοπικών κοινωνιών.

Κεφάλαιο Δ΄

"Παραδοσιακοί οικισμοί και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά. Η περίπτωση της νήσου Χίου"

4.1 Ερμηνευτικό πλαίσιο μεθόδου της μελέτης της νήσου Χίου

Η *Χίος* αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για έρευνα εξαιτίας του μεγάλου επιστημονικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει στην Αρχιτεκτονική και στην εν γένει Πολιτιστική Κληρονομιά. Διακρίνεται, για την μοναδική οχυρωματική της αρχιτεκτονική καθώς διατηρεί τον τύπο της παλιάς οχυρωμένης Μεσαιωνικής πόλης στο σύνολο της. Οι παραδοσιακοί οικισμοί, παρουσιάζουν ιδιαίτερη ιδιομορφία λόγω της παλαιότητα τους και οι περισσότερες πόλεις συμπεριλαμβάνουν ιστορικά σύνολα και στοιχεία μνήμης διαδοχικών ιστορικών περιόδων. Η εντύπωση που αποκομίζει ο μελετητής των Μεσαιωνικών και νεότερων ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με τη *Χίο*, είναι η σύνδεση του Εύξεινου Πόντου με τη Μεσόγειο δηλαδή του ζωτικού άξονα γύρω από τον οποίο αναπτύσσονταν η οικονομική ζωή (παραγωγή – εμπόριο και ναυτιλία).Ο μεγάλος οικονομικός ανταγωνισμός και τα τεράστια οικονομικά συμφέροντα οδήγησαν σε πολλές στρατιωτικές συγκρούσεις. Βυζαντινοί, Ενετοί, Οθωμανοί, Γάλλοι, Ισπανοί αλλά και πειρατές επέβαλαν τη θέληση τους και άφηναν βαθιά τα ίχνη τους από τον 11^{ο} αιώνα και μετά.

Η ανάπτυξη της σχέσης μεταξύ *Χίου* και Μ. Ασίας και κυρίως η παραγωγή και η εμπορία της μαστίχας, δημιούργησαν ιστορικά γεγονότα, των οποίων η πολυπλοκότητα αποτελεί ένα ελκυστικό πόλο για τους ερευνητές της. Ας σημειώσουμε, ότι σε όλη την ιστορική διαδρομή της, τουλάχιστον από τον 16^{ο} αιώνα

και μετά, τα πιο γνωστά κράτη της Ευρώπης διατηρούσαν Πρόξενους στη νήσο για να υπερασπίζονται τα συμφέροντα τους.

Επίσης, εξαιρετικά σημαντικό κεφάλαιο της αρχιτεκτονικής άλλα και της ιστορικής, πνευματικής και θρησκευτικής αξίας της νήσου αποτελούν τα Μοναστήρια και οι Εκκλησίες της. Ο πλούτος της είναι ανεκτίμητος. Η Αγιοτόκος *Χίος* συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία για να χαρακτηριστεί *"Ιερά νήσος",* τα εξέχουσας ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας Μοναστήρια και Εκκλησίες της, οι Άγιοι και οι νεομάρτυρες της καθώς και η γενοκτονία των χιλιάδων Ορθόδοξων Χριστιανών που σφαγιάστηκαν εξαιτίας της Ορθόδοξης πίστης τους, αποτελούν ισχυρότατη απόδειξη.

4.1.1 Η επιλογή των Χιώτικων παραδοσιακών οικισμών ως παράδειγμα ανάγκης ουσιαστικής προστασίας

Η κήρυξη ενός μνημείου ή ενός οικισμού ως διατηρητέου, με πράξη αναγνώρισης που δίδει μια μεμονωμένη νομική ενέργεια "*κήρυξης διατηρητέου*" όπως επιτάσσει η ισχύουσα νομοθεσία, είναι αναμφισβήτητο ότι δεν συνεπάγεται και την ουσιαστική προστασία και διατήρηση του. Απαιτείται, μια βαθύτερη και αποτελεσματικότερη προσέγγιση του ζητήματος. Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια προσέγγιση *"ολιστική"* ήτοι νομική, ιστορική, θρησκευτική, κοινωνική και πολιτιστική του ζητήματος, με σκοπό την διεξαγωγή συμπερασμάτων που θα οδηγήσουν στη στοιχειοθέτηση ενός πλαισίου κατευθύνσεων για την ουσιαστική προστασία και διατήρηση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Αντιμετωπίζει, τους παραδοσιακούς οικισμούς αλλά και εν γένει την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά της νήσου, ως *"ζωντανό οργανισμό",* που έχει αρχή στο παρελθόν αλλά και συνέχεια στο μέλλον και όχι ως *"μουσειακό φαινόμενο*".

Το εγχείρημα αυτό, είναι σημαντικό διότι τα παραδείγματα μορφολογικής συνέχειας σε επίπεδο πολεοδομικού ιστού είναι λιγοστά. Συνήθως, οι πόλεις ανεξαρτήτως μεγέθους και όταν δεν υπόκεινται σε κάποια απότομη και αιφνίδια αλλαγή, μεταλλάσσουν την εικόνα και τις λειτουργίες τους σταδιακά στο χρόνο.

Κύριος προβληματισμός, είναι η ανάλυση των λόγων υπό τους οποίους κατόρθωσαν οι οικισμοί της *Χίου* - όχι όλοι - να επιβιώσουν σχεδόν ανέπαφοι στον χρόνο. Παράλληλα, θα διερευνηθεί κατά πόσον ελλοχεύει ο κίνδυνος συντήρησης μιας επιτηδευμένης εικόνας του παρελθόντος που μετατρέπει τον οικισμό σε μνημείο κενό περιεχομένου.

Ιδιαίτερο λόγο έρευνας, αποτελεί η *Χίος* επιπρόσθετα, εξαιτίας της αντιφατικής συμπεριφοράς που παρουσιάζει ως προς την διαχείριση της προστασίας του αρχιτεκτονικού της πλούτου. Από τη μια πλευρά, είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις υποδειγματικής αποκατάστασης και επανάχρησης διατηρητέων όπως στην περίπτωση του παραδοσιακού οικισμού των *Μεστών,* το παράδειγμα της *Νέας Μονής* προστατευόμενη ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η δημιουργία του εξαιρετικού Μουσείου Μαστίχας στο *Πυργί* κ.α. και από την άλλη η ερήμωση και εγκατάλειψη ιστορικών οικισμών όπως ο *Ανάβατος,* τα εγκαταλελειμμένα θρησκευτικά μνημεία στη φθορά του χρόνου κλειστά και μη επισκέψιμα (Ιστορικές Μονές όπως η *Ιερά Μονή Μουνδών)* λεηλατημένο και παραδομένο στη λήθη το μακροβιότερο υγειονομικό Ίδρυμα της Ελλάδας το *Λωβοκομείο Χίου*, οι δεκάδες Πύργοι και Βίγλες της νήσου ετοιμόρροποι χωρίς καμία συντήρηση, η θλιβερή πιστοποίηση του *Europa Nostra" Ο Κάμπος της Χίου μεταξύ των πλέον απειλούμενων μνημείων Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη το 2016..."* και ένας μακρύς κατάλογος αδιαφορίας περί της διατήρησης και της ουσιαστικής προστασίας της Ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού.

Στο βαθμό που ο πολιτισμός, αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Δημόσιας πολιτικής, βασικό μέλημα αποτελεί η διατήρηση του πολιτιστικού πλούτου της κάθε χώρας. Οι παραδοσιακοί οικισμοί κάθε τόπου αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές και αρχιτεκτονικές τάσεις της κάθε περιοχής τους και συνθέτουν μαζί με τα διατηρητέα κτίρια την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά.

Ιδιαίτερα, για την Ελλάδα μια χώρα με έντονο ιστορικό παρελθόν, η προστασία των παραδοσιακών οικισμών και η ένταξη τους στο εξελισσόμενο αστικό περιβάλλον, θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στην αισθητική αναβάθμιση του τόπου και της ζωής των κατοίκων. Επιπλέον, η ανάδειξη και η αξιοποίηση τους μπορεί να συμβάλει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη και ευημερία της περιοχής.

Συνεπώς, αν οι παραδοσιακοί οικισμοί αντιμετωπιστούν ως ιστορικές οντότητες και αναγνωρισθεί η δυναμική τους γίνεται αντιληπτό ότι η προστασία τους αφορά στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η προστασία αυτή, δεν εμπεριέχει μόνο την καθεαυτή διατήρηση αλλά και την Αειφόρο - βιώσιμη ανάπτυξη τους. Ακριβώς, σε αυτό το κριτήριο βασίζεται η μελέτη της περίπτωσης της προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της *Χίου*.

4.1.2 Μέθοδος : Η ολιστική προσέγγιση των παραδοσιακών οικισμών

Η μέθοδος έρευνας των Χιώτικων παραδοσιακών οικισμών, στηρίζεται στη διατύπωση του ορισμού της έννοιας τους, με βάση το κριτήριο ότι αποτελούν "*ζωντανούς οργανισμούς"* - και δεν είναι απλά *"μουσειακό φαινόμενο*" - και μόνο ως τέτοιοι είναι εφικτό να διατηρηθούν και προστατευτούν ουσιαστικά.

Συγκεκριμένα, στη μελέτη υιοθετούμε τον ορισμό του παραδοσιακού οικισμού, ο οποίος διαμορφώθηκε ως : *"παραδοσιακός οικισμός είναι εκείνος στον οποίο αποτυπώνεται η ιστορικότητα του και λειτουργεί ταυτόχρονα ως υποδοχέας και διακεκριμένο μορφολογικό προϊόν μιας κοινωνικής δομής με ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Ως απαραίτητη προϋπόθεση της παρουσίας του παραδοσιακού οικισμού είναι η ενεργή και διαρκής ύπαρξη μιας κοινωνικής ομάδας που εξακολουθεί να προβάλλει την ειδική πολεοδομική μορφή ως το αποτέλεσμα της πολιτιστικής συνεργασίας των γενεών που άφησαν τα ίχνη τους στο χώρο αυτό"*[383].

Από τον ως άνω ορισμό προκύπτει, ότι οι βασικές αξίες του παραδοσιακού οικισμού είναι η *κοινωνική ομάδα* και ο *φυσικός χώρος*. Δεν λαμβάνεται υπόψη, μόνο η μορφή του φυσικού χώρου, αλλά επειδή αυτός ο φυσικός χώρος είναι υποδοχέας μιας κοινωνικής δομής, παρατηρούμε μαζί με το φυσικό χώρο και τα κοινωνικό - μορφολογικά χαρακτηριστικά του. Στο φυσικό χώρο περιλαμβάνεται και το δομημένο περιβάλλον χωρίς αυτά τα δύο να διαχωρίζονται μεταξύ τους.

Ερευνούμε τους Χιώτικους παραδοσιακούς οικισμούς προσεγγίζοντας τις πολεοδομικές λειτουργίες τους. Ο τρόπος, με το οποίο χωροθετούνται οι πολεοδομικές λειτουργίες στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο έχει ως σκοπό να εξυπηρετήσει την κοινωνική ομάδα[384]. Η απόφαση χωροθέτησης των πολεοδομικών λειτουργιών έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός λειτουργικά οργανωμένου χώρου, ο

---

[383] Βλ. **Λαγόπουλος Α- Φ**., *"Δομική Πολεοδομία : Ο οικισμός ως σύστημα",* κεφ. Α., Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 1973, του ιδίου "*Διαλεκτικός δομισμός και Πολεολογία πολιτισμών αναλογικής σκέψης"*. Σεμινάρια με θέμα: Μεθοδολογία και λειτουργική Πολεολογία. Κύκλος IV. Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ - Σπουδαστήριο Πολεοδομίας. Θεσσαλονίκη 1975, του ιδίου *"Πόλη Και Κοινωνικές Επιστήμες"*. Αρχαιολογία και Τέχνες Τεύχος 62, 03, 1997, του ιδίου *"Η Ιστορία της Ελληνικής πόλης, Πόλη, χωριό και κοινωνικές επιστήμες",* σελ. 17-29, Κεφ Α,: Ερμής- *"Αρχαιολογία & Τέχνες"*, Αθήνα 2004.

[384] Η οποία είναι συνεχώς μεταβαλλόμενη, γεγονός που αποτυπώνεται από τα εξελισσόμενα δημογραφικά στοιχεία όπως φαίνεται στις πληθυσμιακές απογραφές.

οποίος οφείλει να υπακούει σε νομοτελειακούς αλλά και εμπειρικούς (εκ των πραγμάτων) κανόνες.

Οι πολεοδομικές λειτουργίες, χωρίζονται σε δύο χώρους εφαρμογής : ο πρώτος χώρος είναι αυτός της Πολεοδομίας και παρουσιάζει τις πολεοδομικές λειτουργίες αυτοδυναμίας του οικισμού, ενώ ο δεύτερος είναι αυτός της Χωροταξίας και φανερώνει τις πολεοδομικές λειτουργίες του οικιστικού δικτύου. Οι πολεοδομικές λειτουργίες εμφανίζονται *"ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης και ηθελημένης ανθρώπινης ενέργειας",* προβάλλοντας ως κυρίαρχο στοιχείο την κοινωνική ομάδα, που μετατρέπει το γεωφυσικό χώρο σε λειτουργικό.

Η έρευνα των παραδοσιακών οικισμών διεξάγεται βάσει ορισμένων κριτηρίων (παραμέτροι), τα οποία είναι δυνατό να τα κατηγοριοποιήσουμε σε κριτήρια Κοινωνιολογικής Τάξης, Γεωμορφολογικής τάξης και Μορφολογικής τάξης.

Α) Η **Κοινωνιολογική τάξη**. Το κοινωνιολογικό κριτήριο αναφέρεται στην κοινωνική ομάδα που κατοικεί στον οικισμό και προβάλλει το κοινωνικό της πλαίσιο. Αναφερόμενοι στο κοινωνικό πλαίσιο της ομάδας που κατοικεί στον οικισμό ερευνώνται επιμέρους : 1) η έννοια της *κατοικίας,* ως χρήσης που αναφέρεται στη βασική ανάγκη προστασίας από ανθρωπογενείς και οικολογικούς κινδύνους, 2) η έννοια της *απασχόλησης*, η οποία δημιουργείται από την ανάγκη της κοινωνικής ομάδας για επιβίωση, 3) Η *εκπαίδευση*, η οποία ανήκει στην εκπολιτιστική δραστηριότητα του τριτογενούς τομέα και αποσκοπεί στην ποιοτική βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού και την ποσοτική αύξηση του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Έχει άμεση σχέση με την κοινωνική εξέλιξη και την οικονομική λειτουργία του οικισμού[385].

Το κοινωνιολογικό κριτήριο, συνεπώς αποτελεί την ονομαζόμενη Κοινωνιολογική τάξη του οικισμού, η οποία αναφέρεται στα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ομάδας που κατοικεί στον παραδοσιακό οικισμό, παρουσιάζεται μέσω κάποιων ιδιαίτερων παραμέτρων[386], των *δημογραφικών, οικονομικών,* και *εκπαιδευτικών μεταβλητών*, ως ακολούθως :

---

[385] Η απασχόληση και η εκπαίδευση λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους, ενώ διαφοροποιούνται ως προς την πρώτη χρήση, αυτή της κατοικίας. Αυτό συμβαίνει, γιατί η χρήση της κατοικίας απευθύνεται στις μονάδες της κοινωνικής ομάδας προστατεύοντας την ιδιωτικότητά τους, ενώ οι άλλες δύο απευθύνονται σε δράσεις του συνόλου της κοινωνικής ομάδας.

[386]**Μεταβλητές** εάν θέλουμε να τις τοποθετήσουμε στην Επιστήμη της Στατιστικής, δύνανται εξάλλου να χρησιμοποιηθούν από την Στατιστική ως τα κριτήρια για τη βάση ευρύτερης στατιστικής έρευνας.

1) **Δημογραφικές Μεταβλητές**, αναφορικά με τα πληθυσμιακά μεγέθη, τη μεταβολή τους και τις ηλικιακές ομάδες που παρουσιάζονται στους παραδοσιακούς οικισμούς. Προκειμένου να παρουσιάζεται μια γενική εικόνα της απόδοσης του ανθρώπινου δυναμικού στη παραγωγική διαδικασία.

2) **Οικονομικές μεταβλητές**, στη συνέχεια, στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής τάξης, παρουσιάζονται οι τρεις οικονομικές μεταβλητές που αναφέρονται αντίστοιχα στους τρεις τομείς απασχόλησης : α) αγροτικός τομέας αφορά τον πρωτογενή τομέα απασχόλησης[387], β) βιομηχανική - βιοτεχνική δραστηριότητα[388], γ) το εμπόριο[389].

3) **Εκπαιδευτικές μεταβλητές**. Ερευνάται, αποκλειστικά σε συνδυασμό με τη μορφή απασχόλησης που προωθεί η εκπαίδευση των κατοίκων[390].

Β) Η **Γεωμορφολογική τάξη**. Το γεωμορφολογικό κριτήριο, παρουσιάζει τον ευρύτερο γεωφυσικό χώρο στον οποίο ανήκει ο παραδοσιακός οικισμός (τοπογραφική παράμετρος), ενώ παρουσιάζονται τα στοιχεία αναγνώρισης του γεωφυσικού χώρου που οριοθετούν τον ίδιο τον οικισμό (υψομετρική παράμετρος). Η τοπογραφική παράμετρος αναφέρεται στο ανάγλυφο της γεωγραφικής περιοχής που ανήκει ο παραδοσιακός οικισμός και παρουσιάζει το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο ανήκει. Οι παραδοσιακοί οικισμοί διακρίνονται σε πεδινούς, ημιορεινούς και ορεινούς.

Ως πεδινοί χαρακτηρίζονται εκείνοι που η εδαφική περιοχή τους βρίσκεται στο σύνολό της ή κατά το μεγαλύτερο μέρος της σε οριζόντιο ή ελαφρώς κεκλιμένο έδαφος και σε υψόμετρο μικρότερο των 800μ. από την επιφάνεια της θάλασσας.

Ως ημιορεινοί χαρακτηρίζονται εκείνοι που η εδαφική περιοχή τους βρίσκεται στις υπώρειες των ορεινών όγκων (ορέων) ή η έκτασή τους μοιράζεται η μισή περίπου στην πεδιάδα και η άλλη μισή στο βουνό, αλλά πάντα με υψόμετρο μέχρι 800μ.

---

[387] Περιλαμβάνει τη γεωργία, την κτηνοτροφία, τη θήρα, την αλιεία και τη δασοκομία.

[388] Περιλαμβάνει τη μεταποιητική βιομηχανία, τις κατασκευές, τα ορυχεία, τα λατομεία, την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, την παροχή φυσικού αερίου, και την παροχή νερού.

[389] Περιλαμβάνει τις επισκευές, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τις μεταφορές, την αποθήκευση, την επικοινωνία, τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, τις λοιπές υπηρεσίες και γενικά παρουσιάζεται από την προσφορά παροχής Υπηρεσιών τόσο στο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα απασχόλησης.

[390] Για παράδειγμα, στο *Πυργί* έχουμε το εξαιρετικό επίτευγμα των ξυστών, δεν υπάρχει όμως καμία μέριμνα για την συνέχιση της διδασκαλίας της τέχνης του ξυστού με αποτέλεσμα σήμερα να είναι δυσεύρετοι οι τεχνίτες που γνωρίζουν την τέχνη αυτή.

Ως ορεινοί χαρακτηρίζονται εκείνοι που η εδαφική τους επιφάνεια είναι πολύ κεκλιμένη και κατ' εξοχήν ανώμαλη, χωρίζεται δε από χαράδρες ή καλύπτεται από ορεινούς όγκους που δημιουργούν πολλαπλές και βαθιές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες από 400μ. Επίσης, όλοι εκείνοι που η εδαφική τους επιφάνεια ή μεγάλο μέρος της βρίσκεται σε υψόμετρο ανώτερο από 800μ. από την επιφάνεια της θάλασσας.

Γ) Η **Μορφολογική τάξη**. Το μορφολογικό κριτήριο έγκειται στην ικανότητα διατήρησης των μορφολογικών χαρακτηριστικών μέσα στο χρόνο και προσδιορίζει το βαθμό αξιολόγησής του τόσο στο εσωτερικό του οικισμού όσο και στον ευρύτερο χώρο στον οποίο ανήκει. Η ικανότητα αυτοδύναμης λειτουργίας του οικισμού προσδιορίζεται μέσω των δραστηριοτήτων που αναπτύσσει η τρέχουσα κοινωνική ομάδα που τον κατοικεί. Η έως σήμερα ικανότητα διατήρησης του χώρου που καταλαμβάνει ο οικισμός προσδιορίζεται από τις δραστηριότητες που αναπτύσσει σ' αυτόν η τρέχουσα κοινωνική ομάδα και παρουσιάζει σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση των μορφολογικών χαρακτηριστικών της.

Τα κτίσματα υπάρχουν για να στεγάσουν κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, ενώ δημιουργούνται συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα και διαρκούν ανάλογα. Βασικό στοιχείο, της διάρκειας τους άρα και της σπουδαιότητάς τους, είναι η σημασία της κάθε δραστηριότητας και συνολικά του οικισμού. Η διερεύνηση αυτών των χαρακτηριστικών, ως στοιχείων πολιτιστικής έκφρασης, προβάλλεται μέσα από την μορφολογική τάξη με αναφορά στην ειδική πολεοδομική μορφή, που αποτελεί και το επίκεντρο της διατριβής, όχι ως αρχιτεκτονική μορφή αλλά ως έννοια.

Η Μορφολογική τάξη, η οποία ασχολείται με την ειδική πολεοδομική μορφή μέσα από τη χρονολογία δημιουργίας των κτισμάτων και την αξιολόγηση των παραδοσιακών οικισμών. Παρουσιάζεται, αντίστοιχα μέσω των χρονολογικών και αξιολογικών μεταβλητών.

Οι αξιολογικές μεταβλητές παρουσιάζουν την αξιολόγηση των παραδοσιακών οικισμών και αναφέρονται στο βαθμό προστασίας ολοκλήρου του οικισμού, τμήματος αυτού ή του περιβάλλοντα χώρου του. Είναι οι μόνες ομάδες που έχουν εξ αρχής καθοριστεί. Η αξιολογική μεταβλητή που παρουσιάζει την προτεινόμενη προστασία σε ολόκληρο τον παραδοσιακό οικισμό, αποτελείται από τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα, προτείνει την απόλυτη προστασία ολόκληρου του οικισμού, ως πολύ αξιόλογου. Η δεύτερη ομάδα, προτείνει την προστασία ολόκληρου του οικισμού, ως

έντονα αξιόλογου. Η τρίτη ομάδα, προτείνει την προστασία ολόκληρου του οικισμού, ως αξιόλογου.

4.2 Η Ιστορία της Χίου

Εισαγωγικά

Η *Χίος* είναι νησί του Ανατολικού Αιγαίου. Απέχει ελάχιστα από τις ακτές της Μ. Ασίας[391]. Πρόκειται για το πέμπτο μεγαλύτερο νησί[392] της Ελλάδας περιλαμβάνοντας 64 χωριά. Διοικητικά μαζί με τα *Ψαρά* και τις *Οινούσσες* αποτελεί το Δήμο *Χίου*. Για το όνομα της *Χίου* αναφέρονται πολλοί μύθοι[393].

Η *Χίος* είχε πολυκύμαντη ιστορία, η οποία οφείλεται κυρίως στη θέση της, που δεσπόζει στο Ανατολικό Αιγαίο, απέναντι από τα παράλια της Μ. Ασίας. Κατοικήθηκε, από τα Προϊστορικά χρόνια, από Προελληνικά φύλα, τους Πελασγούς, τους Κάρες και τους Λέλεγες. Με την έλευση των Ελλήνων και τον πρώτο αποικισμό καταλήφθηκε από τους Ίωνες. Αυτοί οι λαοί έζησαν για χιλιετίες στη *Χίο* και από την

[391] Μόλις 3,5 ναυτικά μίλια τη χωρίζουν από το ακρωτήριο *Πούντα* ως τη χερσόνησο της *Ερυθραίας* στο ύψος του *Τσεσμέ*.

[392] 842 τετραγωνικά χιλιόμετρα, έχοντας μήκος ακτών διακόσια δεκατρία χιλιόμετρα.

[393] Το παλαιότερο όνομα της νήσου ήταν, κατά τον *Όμηρο,* προελληνικό, ***Κίος ή Κέως***, ονόματα παραπλήσια με το σημερινό. Οι παλαιότεροι μύθοι αναφέρουν ότι το όνομα *"Χίος"* προέρχεται από τη *Χιόνη* που ήταν νύμφη, κόρη του *Οινοπίωνα*. Σύμφωνα με την παράδοση, ο πρώτος κάτοικος και βασιλιάς της νήσου ήταν ο *Οινοπίων*, γιος του *Διονύσου* και της *Αριάδνης*, ο οποίος ήρθε από την *Κρήτη* στο νοτιότερο άκρο της *Χίου* και έμαθε στους κατοίκους της νήσου το εμπόριο, τη θάλασσα και το πώς να καλλιεργούν τα αμπέλια. Εκτός από τη *Χιόνη*, την πατρότητα της *Χίου* διεκδικεί και άλλο μυθικό πρόσωπο, ο *Χίος*, γιος του *Ωκεανού* ή του *Ποσειδώνα*, που ονομάστηκε έτσι επειδή κατά τη γέννησή του έπεσε πολύ χιόνι. Κατά τον ιστορικό - γεωγράφο *Ισίδωρο,* οι Σύροι αποκαλούσαν *Χίο* τη μαστίχα. Ο γεωγράφος *Όλφερτ Ντάπερ* (1635-1689) λέει ότι *Chia* σημαίνει όφις στη *Συριακή* γλώσσα, εξ ου και το άλλο όνομα της *Χίου* ***Οφιούσα***, το οποίο δόθηκε λόγω των πολλών φιδιών που είχε. Άλλο όνομα της *Χίου* ήταν ***Πιτυούσα***, μάλλον λόγω των πολλών πεύκων που υπήρχαν, ιδιαίτερα στο Βόρειο τμήμα της. Άλλο όνομά της ήταν ***Αριούσα*** από το δέντρο *"αριών",* το οποίο είναι ένα είδος δρυός – πρίνου. Τα *άρια* (δρυς) κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος της Βορειοδυτικής *Χίου*. μύθου. Υπάρχουν δε πολλές ακόμη θεωρίες και μύθοι σχετικά με την προέλευση του ονόματος της νήσου *Χίου*.

ανάμειξή τους με τους Δωριείς, οι οποίοι τους υπέταξαν και τους αφομοίωσαν, προήλθε ο πληθυσμός της *Χίου*[394].

Δύο κυρίως αρχαιολογικές θέσεις της *Χίου*, το *Άγιο Γάλα* και ο *Εμπορειός*, μας δίνουν πληροφορίες από την Πρώιμη Νεολιθική εποχή (6000-5000 π.Χ.) για τους Προελληνικούς λαούς που είχαν εγκατασταθεί. Ο αρχαιολογικός χώρος του *Εμπορειού* αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα παραθαλάσσιου οικισμού, του οποίου η οικονομία βασιζόταν στην κτηνοτροφία, την αλιεία και το κυνήγι. Τα δέκα ευκρινώς διακρινόμενα στρώματα από τις ανασκαφές στον *Εμπορειό* καλύπτουν τη χρονική περίοδο 6000 π.Χ. έως τα τέλη της πρώιμης Εποχής του Χαλκού (2000 π.Χ.). Στον *Εμπορειό* είχε ιδρυθεί αρχικά οικισμός στο Νότιο τμήμα του λιμανιού, ο οποίος αργότερα επεκτάθηκε προς την κορυφή του λόφου της Ακροπόλεως και οχυρώνεται με πέτρινο τείχος. Στα μέσα της Γ' χιλιετηρίδας ο *Εμπορειός* καταστράφηκε από πυρκαγιά και ξαναχτίστηκε αποτελώντας ένα αξιόλογο αστικό κέντρο. Κατά τους πρώτους αιώνες της Μέσης Εποχής του Χαλκού (Μεσοελλαδική 1900 – 1600 π.Χ.) νέο κύμα εισβολέων κατακλύζει το Αιγαίο[395]. Στην Προχριστιανική εποχή

[394] Για τους Πελασγούς ο *Στράβων* αναφέρει χαρακτηριστικά: *"Χίοι οικιστές εαυτών Πελασγούς γασι τους εκ της Θετταλίας"*. Όμοιες πληροφορίες μας δίνουν και οι *Ευστάθιος, Μενεκράτης* ο *Ελαΐτης*. Όσον αφορά την προέλευση των Πελασγών και τις σχέσεις τους με άλλους λαούς έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες από αρχαίους συγγραφείς, που είναι όμως αντιφατικές. Βέβαιο πάντως είναι ότι οι Πελασγοί προηγήθηκαν των Δωριέων και μάλλον ήταν Ινδοευρωπαίοι. Για την παρουσία των Αβάντων μας πληροφορεί ο *Ηρόδοτος,* ο οποίος αναφέρει ότι ξεκίνησαν από την *Εύβοια* και εποίκισαν τη *Χίο*. Κατά τον *Αριστοτέλη*, το όνομά τους προέρχεται από την πόλη *Άβα* της *Φωκίδας*, από την οποία Θράκες άποικοι μετοίκησαν στην *Εύβοια*. Αναφορά στους Κάρες γίνεται από το *Στράβωνα*, ο οποίος αναφέρει ότι οι Κάρες κατείχαν την περιοχή από τη *Μίλητο* έως την παραλία της *Εφέσου*. Επίσης αναφέρει ότι στα νησιά *Χίο* και *Σάμο* κατοικούσαν και οι Λέλεγες, όπως και οι Κάρες και αργότερα εκδιώχθηκαν από τους Ίωνες. Κατά την Ελληνική παράδοση, οι Κάρες ονομάζονταν προηγουμένως Λέλεγες και κατοικούσαν στα νησιά του Αιγαίου σαν υπήκοοι του *Μίνωα*. Οι πληροφορίες δυστυχώς είναι συγκεχυμένες και γι΄ αυτό δεν μπορούμε να καθορίσουμε την προέλευση των λαών, όπως και το χρόνο εγκατάστασης και παραμονής τους στη νήσο.

[395]Οι ερευνητές τους αναφέρουν σαν Αχαιούς και άλλοι ως Ίωνες, οι οποίοι θα εγκολπωθούν το Μινωικό πολιτισμό και θα τον μετασχηματίσουν σε Μυκηναϊκό. Η Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.) είναι πολύ σημαντική, γιατί για πρώτη φορά γίνεται αποικισμός από Ελληνικά φύλα. Επειδή η Μητρόπολη αυτού του πολιτισμού ήταν οι *Μυκήνες,* γι΄ αυτό ονομάστηκε Μυκηναϊκός πολιτισμός. Η Μυκηναϊκή περίοδος χαρακτηρίζεται από την αύξηση των οικισμών και την εξάπλωση του εμπορίου με το Μυκηναϊκό κόσμο. Τα Μυκηναϊκά αγγεία που βρέθηκαν στον *Εμπορειό* αποδεικνύουν τις άμεσες εμπορικές σχέσεις μεταξύ *Χίου* και *Κρήτης*. Ο Μυκηναϊκός οικισμός του

αναπτύχθηκε το εμπόριο και η ναυτιλία. Κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., μάλιστα, έφθασε η *Χίος* σε υψηλό σημείο κοινωνικής και οικονομικής ακμής, ως μέλος της *Αθηναϊκής Συμμαχίας* και με συμμετοχή στον *Πελοποννησιακό πόλεμο*[396].

Η *Χίος* εμφανίζεται στο προσκήνιο της Νεότερης ιστορίας το 1089, οπότε καταλαμβάνεται από τον Τούρκο πειρατή και *Εμίρη της Σμύρνης, Τζαχά,* που είχε σχέδιο για την κατάκτηση της *Κωνσταντινούπολης*. Η νήσος επανακτάται από τον Αυτοκράτορα *Αλέξιο Α' Κομνηνό*. Οι επόμενοι κατακτητές ήταν οι Βενετοί, που μαζί με άλλες Ιταλικές ναυτικές δυνάμεις επιχείρησαν μια εμπορική διείσδυση στην Ανατολική Μεσόγειο. Κατά τη διάρκεια κάποιας διαμάχης με το Βυζάντιο για τα εμπορικά τους δικαιώματα, καταλαμβάνουν τη *Χίο* προσωρινά στα 1124-1125. Η *Χίος* πέφτει ξανά στα χέρια των Βενετών το 1171. Μετά την 4η Σταυροφορία αποτελεί τμήμα της Δυτικής Αυτοκρατορίας, αλλά επανακαταλαμβάνεται το 1225 από τον Έλληνα αυτοκράτορα *Ιωάννη Βατατζή*. Ακολουθεί, η Γενουατοκρατία, από το 1261 έως το 1566.

Πριν από την Επανάσταση κατά των Οθωμανών, στη *Χίο* επικρατούσε μια κατάσταση οικονομικής ευμάρειας και άνθισης του εμπορίου. Σ' αυτό συνέβαλε κατεξοχήν η καλλιέργεια της μαστίχας, η οποία ήταν ένα παγκοσμίως μοναδικό προϊόν και τότε, όπως και σήμερα. Το 1822 το νησί συντηρούσε περισσότερους από 100.000 κατοίκους.

Το Μάρτιο του 1822 η *Χίος* επαναστάτησε. Ο Οθωμανικός στόλος υπό την ηγεσία του *Καρά Αλή* έπλευσε προς την *Χίο* για να καταστείλει την επανάσταση και αποβίβασε περί τους επτά χιλιάδες στρατιώτες από τη Μικρά Ασία. Οι Οθωμανοί έκαψαν σπίτια και σκότωσαν όλα τα παιδιά κάτω των τριών ετών, όλους τους άνδρες από δώδεκα ετών και πάνω, καθώς και όλες τις γυναίκες από σαράντα ετών και πάνω, με εξαίρεση αυτούς που ήταν πρόθυμοι να ασπαστούν το Ισλάμ. Υπολογίζεται, ότι από τους εκατό δεκαεπτά χιλιάδες Χριστιανούς κατοίκους της νήσου, σαράντα δύο χιλιάδες σφαγιάστηκαν, πενήντα χιλιάδες, πιάστηκαν αιχμάλωτοι και είκοσι τρείς χιλιάδες διέφυγαν προς τις επαναστατημένες περιοχές της Ελλάδας και τη Δυτική

Εμπορειού εγκαταλείφθηκε ή καταστράφηκε στις αρχές του 11ου π.Χ. αιώνα και παρέμεινε ακατοίκητος και έρημος για τρεις τουλάχιστον αιώνες. Όταν μάλιστα ιδρύθηκε ο νέος οικισμός, αυτός χτίστηκε στις Δυτικές πλαγιές του λόφου του *Προφήτη Ηλία.*

[396]Βλ. **Ζερβούδης Γ**., "*Η αρχαία πόλις Χίος*", Εκδόσεις Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, Χιος 1994 σελ. 34 επ.

Ευρώπη. Ο Τουρκικός στόλος έκαιγε και κατέστρεφε τα πάντα για σαράντα μέρες, προσπαθώντας να παραδειγματίσει τους υπόλοιπους Ορθόδοξους Έλληνες. Το γεγονός της Ελληνικής γενοκτονίας έγινε παγκοσμίως γνωστό ως η *Σφαγή της Χίου,* ενώ αποτυπώθηκε στον ομώνυμο διάσημο πίνακα *"Η Σφαγή της Χίου"* του Γάλλου ζωγράφου *Ευγένιου Ντελακρουά*.

Η εφαρμοζόμενη πολιτική των Τούρκων ύστερα από τη *Σφαγή του 1822* οδήγησε στην αραίωση του πληθυσμού της νήσου και την κάμψη κάθε δραστηριότητας. Οι λίγοι Χιώτες που επέζησαν της λεηλασίας και έκαναν προσπάθεια να ξαναχτίσουν τη νήσο το 1832.

Ο σεισμός του 1881 προκαλεί άλλο ένα καταστροφικό πλήγμα στη νήσο : τρείς χιλιάδες πεντακόσιοι σαράντα ένας νεκροί, χίλιοι εκατόν εξήντα τραυματίες και μεγάλες υλικές ζημιές.

Η νήσος οριστικά προσαρτάται στο Ελληνικό κράτος το 1912, και παραμένει σ' αυτό, αποτελώντας ίδιο Νομό μαζί με τα γειτονικά νησιά *Ψαρά* και *Οινούσσες*.

4.2.1 Ιστορία της πολεοδομικής εξέλιξης της Χίου

Ιστορική αναδρομή

Η εξέλιξη των οικισμών της νήσου *Χίου,* όπως μαρτυρούν τα πολυάριθμα ευρήματα και τα σωζόμενα μνημεία, είναι αντίστοιχη με τις ιστορικές εποχές ανάπτυξης της νήσου.

Στον ευρύτερο Μεσογειακό χώρο, από τον 7ο μ.Χ. αιώνα κυριαρχεί η Βυζαντινή αυτοκρατορία. Η *Χίος* χωρίζεται σε μεγάλες ιδιοκτησίες γης[397], ενώ παράλληλα Εκκλησιαστικά κτίσματα του Χριστιανισμού οριοθετούν το δομημένο περιβάλλον της. Από τον 9ο αιώνα, η *Χίος* ανήκει στο "*ναυτικό θέμα του Αιγαίου πελάγους"* της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, γεγονός που οδήγησε στην κατασκευή οχυρών Πύργων σε πολλές τοποθεσίες της νήσου. Οι κατοικίες συμπυκνώνονται μέσα σε οχυρά για προστασία και έτσι αρχίζουν να δημιουργούνται οικισμοί. Από το τέλος, του 11ου αιώνα, η *Χίος* χαρακτηρίζεται από τον ανταγωνισμό για την κυριαρχία μεταξύ Λατίνων Σταυροφόρων, Τούρκων και πειρατών, για να καταλήξει

[397]Βλ. **Μονιούδη-Γαβαλά Δ**., "*Η πόλη της Χίου",* Κοινωνία, πολεοδομία, αρχιτεκτονική / The city of Chios. Society, Town Planning, Architecture, Χορηγοί Δήμος Χίου-Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χίου, Αθήνα, 1996, ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1996 σελ. 18.

με τη *Συνθήκη του Νυμφαίου* το 1261 (όταν οι Βυζαντινοί παλινόρθωσαν την αυτοκρατορία) να παραχωρηθεί στους Γενουάτες το δικαίωμα να ιδρύσουν εμπορικό σταθμό στη νήσο οι οποίοι τελικά καταλαμβάνουν τη *Χίο,* το 1304. Από την τελευταία Βυζαντινή περίοδο πηγάζει και η σημερινή οικιστική δομή της νήσου, από την οποία σώζονται χαρακτηριστικά οικιστικά σύνολα, όπως είναι η *Νέα Μονή* και ο *Ανάβατος*.

Η *Νέα Μονή* οικοδομήθηκε στις αρχές του 11ου αιώνα[398], από τον *Κωνσταντίνο το Μονομάχο*, με οικοδόμους σταλμένους από την *Κωνσταντινούπολη*. Τα ερείπια του αμυντικού Πύργου της Μονής οδηγούν στην υπόθεση, ότι ανήκει στα κτίρια της πρώτης περιόδου του Μοναστηριού και ότι αποτελεί συνδετικό κρίκο με την επόμενη αρχιτεκτονική, της Γενουατικής περιόδου. Μετά, την ολοκλήρωση της *Νέας Μονής,* παραχωρήθηκε γη στους οικοδόμους του Μοναστηριού, οι οποίοι εικάζεται ότι ίδρυσαν τους οικισμούς *Ανάβατο*[399]και *Αυγώνυμα.*

Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκαν πολλοί άλλοι πυρήνες οικισμών γύρω από *Βυζαντινά* οχυρά. Πρόκειται για την εποχή (11ος - 14ος αιώνας), όταν στην Ευρώπη σχηματίζεται το δίκτυο των οικισμών που διατηρείται μέχρι σήμερα, κι όταν ιδρύονται τα πρώτα Πανεπιστήμια στην Ιταλία[400]. Οι Γενουάτες αναπτύσσουν οικονομικές και λογιστικές μεθόδους και εφαρμόζουν ευρύτερα νέες τεχνολογικές εφευρέσεις, όπως υδατοφράκτες, συστήματα υδραυλικής ανύψωσης και συστήματα στροφαλοφόρου άξονα. Η ανάπτυξη διακόπτεται λόγω της πανώλης του 1348, που αποδεκατίζει τους πληθυσμούς, οδηγώντας σ' έναν ευρύτερο εποικισμό στη *Χίο*, με κατοίκους οι οποίοι έχουν ποικιλία επαγγελμάτων. Τους διανέμονται ιδιοκτησίες, με αποτέλεσμα να απορροφηθούν γρήγορα από το ντόπιο πληθυσμό. Από το 1347, η *Χίος* παραχωρήθηκε στη Γενουατική εταιρεία *Mahona di Scio* (Εταιρεία εκμετάλλευσης της μαστίχας) και έκτοτε διοικήθηκε από τις δώδεκα Γενουάτικες οικογένειες των *Ιουστινιάνι*[401], οι οποίοι εκτός της επεξεργασίας και της εμπορίας της μαστίχας, οργάνωσαν την οικονομία της νήσου και το εξαγωγικό εμπόριο, κυρίως

---

[398]Τεκμηρίωση της χρονολογίας ίδρυσης, παρουσιάζεται αναλυτικά από τον **Μπούρα Χ. "***Η Νέα Μονή της Χίου"*, σελ. 16-21.

[399]Βλ. **Αξιωτάκη Α.***, "Ο Ανάβατος της Χίου"*, Εκδοτική Κ. Ζήσιμος, Χίος 1994, σελ. 23.

[400]Βλ. **Adolphe - LouisTestevuide** , *"Το νησί της Χίου",* Εκδόσεις Ιππόκαμπος, Αθήνα 2003, σελ. 23 επ.

[401] Ο *Ιερώνυμος Ιουστινιάνι* συνέγραψε την ιστορία της *Χίου*, που αποτελεί λεπτομερή καταγραφή της τοπικής ιστορίας και των εθίμων κατά την Γενουοκρατία. Το έργο μεταφράστηκε από το *Φιλ. Αργέντη*

όμως τη γεωργία και τη βιοτεχνία μεταξωτών[402]. Αυτή την περίοδο, πολλά χωριά άλλαξαν όνομα ή θέση, άλλα συνενώθηκαν, πολλά καταστράφηκαν, ενώ ιδρύθηκαν και αρκετά νέα[403].

Το 1566, η *Χίος* καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς[404]σε μια εποχή κατά την οποία η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε πια κατακτήσει το προνόμιο της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου στις θάλασσες της Ανατολής. Οι Οθωμανοί παραχώρησαν σταδιακά προνόμια στους Έλληνες, στα χέρια των οποίων τελικά πέρασε το εμπόριο από τους Γενουάτες[405]. Το 1695, μετά από ανεπιτυχή επιδρομή των Ενετών με σκοπό την ανακατάληψη της *Χίου,* από τη νήσο αποχώρησε το μεγαλύτερο τμήμα του Καθολικού πληθυσμού[406]και παρέμειναν οι Ορθόδοξοι Έλληνες, οι οποίοι ισχυροποιήθηκαν και αυτοδιοικήθηκαν με το σύστημα των *Δημογερόντων* μέχρι και το 19ο αιώνα. Πρόκειται για την ίδια εποχή κατά την οποία εξασθενεί η κεντρική εξουσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα οι

---

[402] Μέχρι το 1865, το κυριότερο εισόδημα των κατοίκων της *Βολισσού* προερχόταν από τη μουριά και την εκτροφή μεταξοσκώληκων, αναφέρει ο *Fustel de Coulanges* κατά τον *H. Pernot,* Η νήσος *Χίος*, σ. 96.

[403] Ο δομημένος χώρος αυτής της περιόδου, όπως αποτυπώνεται στο χειρόγραφο χάρτη του *Chr. Buondelmontius* του 1420 εμφανίζει Πύργους στις τοποθεσίες *Αγία Ελένη, Καρδάμυλα, Άγιο Γάλα, Παρπαριά, Πιτυός, Βολισσός* και *Δελφίνι* στα Βόρεια της νήσου, καθώς και στις τοποθεσίες *Καλαμωτή, Πυργί* και *Αρμόλια* στο νότο. Εκκλησίες και Μοναστήρια υπάρχουν στον *Ανάβατο* και στα *Αυγώνυμα (Ομηρούπολη),* στον *Άγιο Γεώργιο,* στη *Νέα Μονή* και στον *Άγιο Άγγελο*. Κάστρα συμβολίζονται στη *Βολισσό,* στην *Αγία Ερμιόνη* και στην πόλη της *Χίου*, όπου απεικονίζονται και πολλές κατοικίες στην περιβάλλουσα περιοχή της πόλης. Οι Πύργοι έχουν την ίδια μορφή με αυτή του Πύργου της *Νέας Μονής*, άρα εικάζεται ότι προϋπήρχαν από τη *Βυζαντινή* εποχή και ότι οι Γενουάτες επισκεύασαν ή ανακαίνισαν πολλούς από αυτούς. Την εποχή της Γενουοκρατίας, τα εννέα δέκατα του πληθυσμού ήταν Έλληνες, καθώς και μέτοικοι από τη *Σάμο* και την *Ικαρία.* Υπήρχαν όμως και αρκετοί Ιταλοί, Εβραίοι, Ολλανδοί, Ισπανοί και Γάλλοι.

[404] Για να αποφεύγουν τις επιδρομές, οι Γενουάτες πλήρωναν φόρους στους Τούρκους, το λεγόμενο *"τουρκοκέλι",* από το 1415, γράφει ο *Α. Χάνδρας-Ροδάκης* στην *Ιστορία της Χίου*, σ. 68.

[405] Κατά τον *Thevenot* (1656), ο οποίος επισκέφτηκε τη *Χίο* την περίοδο της Τουρκοκρατίας, έγινε συγκέντρωση διάσπαρτων πληθυσμών σε χωριά, που βρίσκονταν σε απόσταση 3-4 μιλίων μεταξύ τους, Βλ. **Thevenot M.,**"*Voyages de M. de Thevenot en Europe"*, Βιβλιοθήκη Κοραή, χειρόγραφα.

[406] Οι περισσότεροι σύρθηκαν στα σκλαβοπάζαρα της ανατολής. Μερικοί από τους *Ιουστινιάνι* κατάφεραν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους και να παραμείνουν στη νήσο. *"Επικράτησε μάλιστα, μέχρι το 1822, οι Χίοι να στέλνουν τα παιδιά τους να εκπαιδεύονται στην Ιταλία, παρ' όλη την Τουρκική κατοχή"*, Ph. Argenti, H. Rose, The Folklore of Chios, τ. II, σ. 549.

Χριστιανικοί πληθυσμοί της Ευρώπης επαναστατούν, εμπνεόμενοι από της ιδέες του Διαφωτισμού.

Το οικιστικό δίκτυο της νήσου συμπληρώνεται και αριθμεί 22 χωριά, ενώ παράλληλα εύποροι Έλληνες έμποροι επιλέγουν τη *Χίο* ως τόπο εγκατάστασής τους. Μετοικήσεις πληθυσμού παρατηρούνται από την *Πελοπόννησο* (1770), τις *Κυκλάδες* και την *Κρήτη*, με αποτέλεσμα στη νήσο να κατοικούν εκατόν είκοσι χιλιάδες κάτοικοι[407]. Η πόλη της *Χίου,* ο *Κάμπος* και τα *Μαστιχοχώρια* συνέθεσαν ένα οικιστικό περιβάλλον, όπου εντοπίζονται πολυάριθμα στοιχεία της συνέχειας της ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Γενικά, οι Οθωμανοί κυβερνώντες πολυάριθμους λαούς και επηρεασμένοι από τη Βυζαντινή μεγαλοπρέπεια, έζησαν αποτραβηγμένοι σε αρχοντικά, τα οποία εφυλάσσοντο αυστηρότατα, χωρίς να έρχονται σε επαφή με τους Χριστιανούς[408].

Κατά την εξέγερση του 1822, η νήσος ερημώθηκε. Το 1881, ο μεγάλος σεισμός κατέστρεψε το νησί που μόλις είχε αρχίσει να αναζωογονείται. Η *Χίος* απελευθερώθηκε από τους Οθωμανούς το 1912, μετά από τριακόσια σαράντα έξι χρόνια κατοχής. Η Ελληνική κυβέρνηση παρέλαβε 66 οικισμούς, εκτός της *Χώρας*. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, κατέφθασαν στη *Χίο* εκατοντάδες Έλληνες της *Ιωνίας,* ζητώντας άσυλο και προστασία, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε εγκαταλειμμένα χωριά, ενώ ανέπτυξαν κυρίως νέους, παραλιακούς οικισμούς. Περισσότεροι από εξήντα χιλιάδες πρόσφυγες, εγκαταστάθηκαν στη *Χίο*.

4.2.2 Πολεοδομική εξέλιξη

Η θέση που καταλαμβάνει η πόλη της *Χίου* σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της έχει άμεση σχέση με τους θαλάσσιους δρόμους της Μεσογείου εφόσον βρίσκεται πάνω στο στενό πέρασμα προς το Βόρειο Αιγαίο και την *Κωνσταντινούπολη*.

Η Γενουοκρατία (1346-1566) αποτέλεσε τη μεγάλη εποχή για την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική της πόλης της *Χίου*. Ήταν μια εποχή μεγαλοπρεπούς αρχιτεκτονικής. Το δομημένο περιβάλλον τότε διαφοροποιούσε πλήρως τη *Χίο* από

[407] Τους εποικισμούς και τις μεταφορές πληθυσμού, εκτός από τα κείμενα, μαρτυρούν πολλά τοπωνύμια. Την περίοδο αυτή αναπτύχθηκαν τα γράμματα και οι τέχνες και λειτούργησε *Σχολή του Γένους* (1792-1822), η οποία ανάδειξε τον *Αδαμάντιο Κοραή*, το *Νεόφυτο Βάμβα* και πολλούς άλλους.

[408] Στη *Χάρτα του Ρήγα Φεραίου* σημειώνονται ιστορικά Ελληνικά τοπωνύμια της *Χίου* και τα χωριά *Καρδαμύλη, Αρβησία, Λέος, Λιθί, Λευκώνιο, Καλαμωτή, Φαναί* και *Πυργί*.

τις άλλες νησιωτικές πόλεις της εποχής. Η πόλη αποτελείτο από την περιτειχισμένη πόλη - το Κάστρο - και την εκτός Κάστρου πόλη. Σε άμεση σχέση με το Κάστρο ήταν το λιμάνι, όπου αποτελούσε βασικό πολεοδομικό στοιχείο στην πόλη διαχρονικά. Είναι χαρακτηριστικό, ότι διατηρείται στη ιδία περίπου θέση από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Στην διάρκεια της Γενουοκρατίας μεγάλα λιμενικά έργα άλλαξαν την τότε μορφή του λιμανιού.

Η εκτός των τειχών πόλη παρουσίαζε πυκνό πολεοδομικό ιστό και τα κτίρια δείχνουν να αναπτύσσονταν γύρω από κλειστές αυλές, κατά τον Μεσαιωνικό τρόπο. Η δημιουργία του χώρου ήταν αποτέλεσμα της εργασίας εξειδικευμένων ατόμων και όχι αυτοσχεδιασμού. Μετά την Τουρκική κατάληψη το Χριστιανικό στοιχείο εκδιώχθηκε από την περιτειχισμένη πόλη, που σταδιακά υποβαθμίστηκε. Από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα η εκτός των τειχών πόλη - η Χριστιανική – αναπτύχθηκε ιδιαιτέρα, αναλαμβάνοντας πλέον τον πρωτεύοντα ρολό στην κοινωνικόοικονομική ζωή της πόλης. Σε χάρτη του 1694 είναι σαφής ο διαχωρισμός της πόλης σε συνοικίες που οργανώνονταν γύρω από Εκκλησίες. Ο πολεοδομικός ιστός ήταν πυκνός, ενώ κήποι και περιβόλια εισχωρούσαν μέσα στον ιστό. Το βασικό οδικό δίκτυο εκτεινόταν ακτινωτά, ξεκινώντας περίπου από την νοτιοδυτική γωνιά του φρουρίου. Υπήρχε επίσης, και μεγάλος αριθμός αδιεξόδων και ακανόνιστων οδών. Η δυναμική και χωρίς προσχεδιασμό ανάπτυξη είναι εμφανής στο σχέδιο του 1694. Οι γειτονιές ακολουθούν τον τύπο της κλειστής οικοδομικής νησίδας με κεντρικό αίθριο, όπου συχνά χωροθετείται η Εκκλησία. Ενδιαφέρουσα, είναι η ταύτιση του τότε τοπογραφικού σχεδίου με την σημερινή αποτύπωση.

Η πόλη της *Χίου* μέχρι τον 19ο αιώνα δεν χαρακτηρίζεται από μεγάλες αλλαγές. Αυτές ήρθαν τον 19ο αιώνα μετά τις καταστροφές και τις θεομηνίες. Ο όλεθρος που ακολούθησε το επαναστατικό κίνημα του 1822 είχε τραγικές συνέπειες τόσο για τον πληθυσμό όσο και για τον αρχιτεκτονικό πλούτο της νήσου. Δεύτερο μεγάλο χτύπημα αποτέλεσε ο σεισμός του 1881, οπού κατάστρεψε ότι αρχιτεκτονικό απόθεμα των προηγουμένων χρόνων. Τον σεισμό του 1881 ακολούθησε ευρεία ανοικοδόμηση της πόλης. Το οικιστικό συγκρότημα της περιοχής έχει σε μεγάλο μέρος του κατασκευαστεί πριν το 1950. Ειδικότερα, η κεντρική περιοχή της πόλης της *Χίου* κατασκευάστηκε μετά τον σεισμό του 1881 και πριν το 1920. Αυτή, αποτέλεσε τον πυρήνα της σημερινής πόλης, μαζί με ορισμένες παλιές γειτονιές (*Άγιος Θωμάς - Φραγκομαχαλάς - Λατόμι - Άγιος Λουκάς*). Πρέπει να τονιστεί, ότι η

βασική δομή της πόλης στο μεγάλο χρονικό διάστημα από τον 11ο μέχρι τον 20ο αιώνα χαρακτηρίζεται από αξιοσημείωτη συνέχεια. Η διάταξη των βασικών δρόμων και του λιμανιού, η θέση και τα ονόματα των συνοικιών, η τοποθέτηση του κέντρου βάρους της πόλης παραμένουν ίδια μέχρι τις μέρες μας.

4.2.3 Όροι και Περιορισμοί δόμησης

Η πόλη της *Χίου* είναι πολεοδομικά, οικισμός προϋφιστάμενος του 1923 στο σύνολο της, με εξαίρεση τις πολύ μικρές εκτάσεις στο κέντρο της, που δομούνται με βάση εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο[409]. Κατά συνέπεια, οι ισχύοντες όροι δόμησης καθορίζονται από το Π.Δ. 2/13/3/81 ΦΕΚ 181 Δ[410].

Τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την εφαρμογή του ως άνω Προεδρικού Διατάγματος για τον οικισμό στην πόλη της *Χίου,* συνίστανται στα εξής: 1) Δεν έγινε ποτέ ο καθορισμός των ορίων του οικισμού με διοικητική πράξη, όπως όριζαν τα άρθρα 1 και 2 του Π.Δ. του 1981. Η ένταξη ενός οικοπέδου ή όχι στα όρια του οικισμού, ανήκε αποκλειστικά στην Πολεοδομία, που έκρινε μεν με κάποια κριτήρια αλλά όχι πάντα αυστηρά. Συνέπεια, των λανθασμένων αυτών πρακτικών ήταν ο οικισμός να διογκωθεί και να περιλάβει εκτάσεις που ήταν από ελάχιστα δομημένες μέχρι και αδόμητες. Η οικιστική πίεση *"επέβαλλε"* καταλυτικά την άτυπη οριοθέτηση του οικισμού σε ολοένα αυξανόμενα και διευρυμένα όρια και μάλιστα με

[409] Ειδικότερα την περιοχή *Ευαγγελίστριας,* την περιοχή περιμετρικά του κήπου και της Κεντρικής πλατείας *Βουνακίου* και μικρή περιοχή στην περιοχή του λιμένα (*"φτωχιά προκυμαία"*).

[410]**Π.Δ. 2/13.3.81/ΦΕΚ 181 Δ**, Έγκριση γενικού πολεοδομικού σχεδίου Χίου **ΦΕΚ 75 Δ/3.2.1988.** Σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, η αρτιότητα για νέα οικόπεδα που δημιουργούνται ή δημιουργηθήκαν μετά την 13.3.1981 είναι 2000 τ.μ με απαίτηση κάτοψης σε κοινόχρηστο. Ισχύουν βεβαία, παρεκκλίσεις και ειδικότερα τα οικόπεδα που προϋπάρχουν του 1981 είναι οικοδομήσιμα αν έχουν επιφάνεια μεγαλύτερη των 300 τ.μ., τα οικόπεδα που προϋπάρχουν του 1979 είναι οικοδομήσιμα αν έχουν επιφάνεια μεγαλύτερη των 150 τ.μ. και τα οικόπεδα που προϋπάρχουν του 1968, είναι οικοδομήσιμα με όποιες διαστάσεις και με όποια επιφάνεια έχουν. Από άποψη δόμησης το καθοριστικό μέγεθος είναι ο συντελεστής δόμησης που καθορίζεται σε 1,60 για οικόπεδα κάτω των 100 τ.μ., σε 1,20 για οικόπεδα κάτω των 200, τ.μ., σε 1,00 για οικόπεδα κάτω των 300 τ.μ. και σε 0,80 για οικόπεδα με επιφάνεια μεγαλύτερη των 300 τ.μ. και μέχρι 2000 τ.μ. Για οικόπεδα με επιφάνεια πάνω από 2000 τ.μ. ο συντελεστής δόμησης ορίζεται σε 0,40. Υπάρχουν βέβαια περιοριστικές ειδικές διατάξεις προκειμένου για κατοικία, σύμφωνα με τις οποίες δεν μπορεί να υπάρξει συνολική επιφάνεια δόμησης πάνω από 400 τ.μ. για οικόπεδα μέχρι 2000 τ.μ. και πέραν των 2000 τ.μ., επιτρέπεται συντελεστής δόμησης 0,05(για κατοικία).

τους ίδιους όρους δόμησης, 2) Η δόμηση των περιαστικών περιοχών που κατά τα παραπάνω εντάσσονταν άτυπα στα όρια του οικισμού, γινόταν ανεξάρτητα από την ύπαρξη κοινοχρήστου χώρου ικανού πλάτους, με αποτέλεσμα να δομούνται περιοχές χωρίς καμία απολύτως πρόβλεψη και χωρίς δυνατότητα για διαπλάτυνση ώστε να μπορούν να απορροφήσουν τον αυξανόμενο κυκλοφοριακό φόρτο. Δρόμοι, μικρού πλάτους που δεν εξυπηρετούν καν την διπλή κατεύθυνση κίνησης (προφανώς δεν γίνεται λόγος για πεζοδρόμια), είναι συνηθισμένο δεδομένο για την πόλη ακόμα και σε εκτός κέντρου περιοχές, ακόμα και στις παρυφές της, 3) Η ανυπαρξία διοικητικής πράξης που θα καθόριζε τα όρια του οικισμού, δεν επέτρεψε και την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 11 και επόμενα του Π.Δ. του 1981, με βάση τα οποία μπορούσαν να οριστούν ζώνες ανάλογα με την πυκνότητα δόμησης και να προβλεφθούν διαφορετικοί συντελεστές δόμησης ανάλογα με τον μέσο πραγματοποιηθέντα συντελεστή κατά περίπτωση, 4) Η εφαρμογή ενιαίων όρων και περιορισμών δόμησης σε ολόκληρη την έκταση του θεωρούμενου, κατά τα παραπάνω, οικισμού προ του 1923, είχε σαν αποτέλεσμα να μην είναι διακριτές οι χρήσεις ανά περιοχή ή διαφορετικά να επιτρέπονται όλες οι χρήσεις (εκτός αν απαγορεύονταν από το Π.Δ. του 1981), σε όλες τις περιοχές και σε όλη την έκταση του οικισμού[411].

Στις περιοχές που φαίνεται σήμερα να υπάρχει επικράτηση μιας χρήσης (π.χ. κατοικίας ή καταστημάτων), αυτό έγινε τυχαία και λόγω προτιμήσεων των ιδιοκτητών και όχι σε εφαρμογή συγκεκριμένων διατάξεων. Αυτό είχε αποτέλεσμα σε κάποιες περιπτώσεις την αναγκαστική συνύπαρξη χρήσεων ασύμβατων μεταξύ τους με διάφορες επιπτώσεις, από την αξία της γης μέχρι και την κοινωνική συνοχή.

Η υπόλοιπη πόλη της *Χίου,* στερείται εγκεκριμένου σχεδίου. Οικοδομήθηκε ως οικισμός προ του 1923 με βάση καθορισμένα όρια που τελούν υπό κατάργηση και αυτοψίες για τα οικόπεδα που βρίσκονται κοντά στα όρια. Η μικρή αρτιότητα που ισχύει μέχρι το 1978 είχε σαν αποτέλεσμα την ευρεία οικοπεδοποίηση και την κατάτμηση της γης σε μικρά οικόπεδα. Οι αθρόες ιδιωτικές ρυμοτομήσεις μαζί με την ευρεία οικοπεδοποίηση είχαν σαν αποτέλεσμα την πολεοδομική αναρχία και την απρογραμμάτιστη οικοδόμηση που χαρακτηρίζει σήμερα την πόλη της *Χίου*.

---

[411]Βλ. **Μονιούδη- Γαβαλά Θεοδώρα**, *"Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της Οθωμανικής κατοχής στο Ελληνικό κράτος",* Επιμέλεια κειμένων και Έκδοσης Δώρα Μονιούδη- Γαβαλά- Ελευθερουδάκης, Μονογραφία, Αθήνα 2004 σελ. 258 επ.

Ο οικισμός προ του 1923 παρουσιάζει έντονες πυκνότητες. Σε σημαντικό αριθμό οικοδομικών τετραγώνων ο μέσος αριθμός οροφών είναι μεγαλύτερος του 2 και Σ.Δ. μεγαλύτερος από 1.2. Στο εμπορικό κέντρο της πόλης στην περιοχή μέσα στον πυρήνα εγκεκριμένου σχεδίου γύρω από το *Μουσουλμανικό τέμενος* παρατηρείται πολύ ψηλό ποσοστό κάλυψης που φτάνει ανά οικοδομικό τετράγωνο το 90%.

4.2.4 Ο Πολεοδομικός σχεδιασμός

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η ανάπτυξη των πόλεων οδήγησε στην ανάγκη πολεοδομικού σχεδιασμού. Ο Γενικός Πολεοδομικός Σχεδιασμός, (Γ.Π.Σ.[412] όπως αυτό ορίστηκε από το 1983) καθορίζει τις Γενικές Αρχές και κατευθύνσεις για την ανάπτυξη ή την αναμόρφωση της οικιστικής περιοχής, όπως τα όρια επέκτασης της πόλης, τους βασικούς δρόμους, την χωροθέτηση των κυριότερων λειτουργιών, εμπορικών, διοίκησης, εκπαίδευσης, υγείας κ.τ.λ. Το Γενικό Πολεοδομικό καθεστώς διαμορφώθηκε με το ν. 1337/83 και συμπληρώθηκε με το ν. 2508/97[413] προκειμένου να ανταποκριθεί στις σημερινές απαιτήσεις της βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης των πόλεων της χώρας.

Το σύστημα αυτό, του πολεοδομικού σχεδιασμού είναι νέο σε σχέση με εκείνο του Ν.Δ. 17.7.1923. Η νομοθεσία αυτή έχει διαμορφωθεί με το Σύνταγμα του 1975 βάσει του άρθρου 24, με τους ν. 947/79, ν. 1337/83, ν. 2508/97. Τα σχέδια πόλεων που είναι εγκεκριμένα πριν το 1979, εφαρμόζονται ή αναθεωρούνται με τη Νομοθεσία του 1923 *"Περί σχεδίων πόλεων"*. Η συμμετοχή της ιδιοκτησίας για την εξασφάλιση δρόμων, πλατειών, υπήρχε από τότε, ήταν η λεγομένη πράξη αναλογισμού και η συμμετοχή σε γη ήταν αυτοαποζημίωση. Η αυτοαποζημίωση έφτανε μερικές φορές και το 50% του εμβαδού της ιδιοκτησίας (π.χ. Πλατείες λόγω υπεραξίας). Η Νομοθεσία αυτή του 1923 περιλάμβανε την έννοια *"οικισμός προ του*

[412] Το λεπτομερές Πολεοδομικό Σχέδιο-Πολεοδομική Μελέτη, που εξειδικεύει και υλοποιεί τους στόχους και τις γενικές αρχές του Γ.Π.Σ. και που συνεπώς καθορίζει με ακρίβεια τους δρόμους, τα οικοδομικά τετράγωνα, τις οικοδομικές γραμμές, τις χρήσεις, τους όρους και περιορισμούς δόμησης. Για την εφαρμογή της Πολεοδομικής Μελέτης γίνεται σήμερα η ενιαία πράξη εφαρμογής - εισφορά, που κάθε ιδιοκτησία συμμετέχει ανάλογα με το μέγεθος της για να εξασφαλισθούν οι δρόμοι, οι πλατείες κ.τ.λ.

[413] Ν. 2508/11/13.6.1997/ΦΕΚ 124 Α, διατάξεις νέου οικιστικού νόμου.

1923" (Π.Δ. 1981) και εγκρίθηκε με Υπουργική Απόφαση που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το 1987.

Το 1987 με απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ[414] εγκρίθηκε το Γ.Π.Σ. *Χίου*[415] αφού είχαν τηρηθεί προηγουμένως οι διαδικασίες που προβλέπονται από τον ν. 1337/83, όσον αφορά την δημοσιοποίηση και κοινολόγηση των προτάσεων του πολεοδομικού σχεδιασμού, στις τοπικές κοινωνίες. Το Γ.Π.Σ., καθόριζε στην επιλεγείσα περιοχή μελέτης, ζώνες χρήσεων και βασικούς οδικούς άξονες-αρτηρίες, οριοθετώντας παράλληλα συνοικίες και γειτονιές, σε όλη την έκταση του Πολεοδομικού συγκροτήματος *Χίου - Βρονταδου*. Η σύνταξη της μελέτης του Γ.Π.Σ., ήταν προαπαιτούμενο προκειμένου να ακολουθήσει η πολεοδομική μελέτη είτε ανά γειτονιά, είτε συνολικά για την περιοχή. Καθοριζόταν μέσα από την μελέτη και τις προτάσεις του Γ.Π.Σ., το βασικό πλαίσιο ως προς τις χρήσεις, πράγμα που είχε υποχρέωση να τηρήσει η μετέπειτα Πολεοδομική Μελέτη Επέκτασης (Π.Μ.Ε), ουσιαστικά δηλαδή ενεργοποιούσε πολεοδομικά την περιοχή, εν όψει ρυθμιστικών και ρυμοτομικών αλλαγών.

Ύστερα από την έγκριση του Γ.Π.Σ., εκπονήθηκε η Πολεοδομική Μελέτη Επέκτασης (Π.Μ.Ε.), επί επικαιροποιημένων χαρτογραφικών υποβάθρων, που συντάχθηκαν με βάση πρόσφατα φωτογραμμετρικά διαγράμματα από φωνοληψίες, αλλά και επίγειες μέθοδοι αποτύπωσης και κτηματογράφησης, αναρτήθηκε στα Δημοτικά Καταστήματα *Χίου* και *Βροντάδου* και στο σημείο αυτό έληξε άδοξα και χωρίς αποτέλεσμα η προσπάθεια εφαρμογής του ν. 1337/83, ως πολεοδομικού εργαλείου, για την *Χίο* και τον *Βροντάδο*, αφού τα Δημοτικά Συμβούλια και των δυο Δήμων, απέρριψαν την σχετική μελέτη[416].

---

[414]Απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ αρ. 75717/3921/16-12-87.

[415]ΦΕΚ 75Δ/3-2 1988 όπου ορίζονταν τα εξής : 1. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός[415], α) Η επέκταση του σχεδίου πόλης σε πυκνοδομημένες εκτάσεις οικισμού προϋφιστάμενου του 1923 και σε αραιοδομημένες και αδόμητες εκτάσεις με συνολική επιφάνεια 800Ηα[415], β) Η δημιουργία τεσσάρων συνοικιών με πολεοδομικές ενότητες – γειτονιές : συνοικία Α-Β-Γ-Δ με καθορισμένο μέσο συντελεστή δόμησης και μέση πυκνότητα κατά/Ηα ανά πολεοδομική ενότητα-γειτονιά, γ) Οι χρήσεις γης σύμφωνα με το Π.Δ. από 23.2.87, 2. Προτάσεις όσον αφορά την μεταφορική υποδομή, 3. Θεσπίζονται ζώνες οικονομικών και θεσμικών κινήτρων και πολεοδομικών μηχανισμών, 4. Θεσπίστηκε ακόμα η δημιουργία νέων αναπτυξιακών ζωνών.

[416]Σύμφωνα με το εγκεκριμένο Γ.Π.Σ. της *Χίου* η έκταση του πολεοδομικού συγκροτήματος *Χίου - Βροντάδου* με τους προτεινόμενους μέσους συντελεστές δόμησης και τη μέση πυκνότητα κατοικιών/Ηα ανά πολεοδομική ενότητα-γειτονιά με βαθμό κορεσμού 0.45 δίνει συνολική

Το Γ.Π.Σ. χωρίς να καταργηθεί παρέμεινε σε ισχύ και εφαρμογή επί μια δωδεκαετία, έπαψε να εφαρμόζεται (δεν καταργήθηκε) μετά από σχετικό ερμηνευτικό έγγραφο του ΥΠΕΧΩΔΕ[417] σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Νέου Οικιστικού νόμου[418].

Το οικιστικό συγκρότημα *Χίου - Βροντάδου* οικοδομείται μέχρι σήμερα ως οικισμός χωρίς εγκεκριμένο σχέδιο[419], μεγάλο τμήμα του αποτελεί οικισμό προ του 1923, ενώ το σύνολο της εκτός σχεδίου έκτασης οικοδομείται με βάση το Διάταγμα που αφορά οικισμούς προϋπάρχοντες του 1923 και στερούμενους εγκεκριμένου σχεδίου.

Στον προβληματισμό, γιατί δεν μπόρεσε να επωφεληθεί η *Χίος* από την ένταξη της στο πρόγραμμα "*Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης*", παραμένοντας δυστυχώς μέχρι σήμερα, από τις ελάχιστες ίσως Πανελλαδικά, πρωτεύουσες Νομών, που στερούνται ρυμοτομικού σχεδίου συμπεραίνονται τα εξής : Η υποστήριξη των σχετικών μελετών από πλευράς επίβλεψης ανατέθηκε σε υπαλλήλους του τότε Υπουργείου Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος (Υ.ΧΟ.Π.) που δεν είχαν ανάλογη εμπειρία και τεχνογνωσία, σε βαθμό που θα

χωρητικότητα στο οικιστικό συγκρότημα 71.500 κατοίκους. Ο πληθυσμιακός στόχος του Γ.Π.Σ. δεν έχει επιτευχθεί και δεν θεωρείται εφικτό να επιτευχθεί, αφού ο πληθυσμός παραμένει σταθερός στα επίπεδα του 1981. Η θέσπιση της σαν προγραμματικού μεγέθους για τις ανάγκες κοινωνικής υποδομής οδήγησε σε δέσμευση μεγάλων εκτάσεων για κοινωνική υποδομή (εισφορά 50% η 60%) και πυροδότησε - δυστυχώς μετά την έγκριση του Γ.Π.Σ. - έντονες αντιδράσεις και αισθήματα κατά του ν.1337/83. Όσοι είχαν ιδιοκτησίες μέσα στα όρια του οικισμού και ειδικά στα πυκνοδομημένα τμήματα δεν πληρώνουν εισφορά σε γη και χρήμα και το αντίθετο ισχύει γι' αυτούς με ιδιοκτησίες εκτός ορίων. Αυτή η αντίδραση δεν επέτρεψε την προώθηση του πολεοδομικού σχεδιασμού στις επόμενες φάσεις του (Πολεοδομική Μελέτη και πράξη εφαρμογής) που είναι τόσο απαραίτητη. Όπως προαναφέρθηκε, οι αντιδράσεις θιγομένων ιδιοκτητών στις αραιοδομημένες και αδόμητες περιοχές (π.χ. περιοχή *Λιβάδια*) στις εισφορές του ν. 1337/83, οι διαφωνίες για τις περιοχές όπου προβλέπονται εκτεταμένοι κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι (π.χ. περιοχή *Μονοδένδρι* - Δυτικά του υφισταμένου στρατοπέδου οπού χωροθετείται το Πανεπιστήμιο), και η αντίρρηση για την δημιουργία της ενδιάμεσης αρτηρίας βορρά-νότου, οδήγησαν στην τροποποίηση του Γ.Π.Σ. *Χίου - Βροντάδου*. Βλ. σχετικά και **Μονιούδη- Γαβαλά Θεοδώρα** ,"*Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της Οθωμανικής κατοχής στο Ελληνικό κράτος",* οπ. ανωτ. σελ. 384 επ.

[417]Έγγραφο του ΥΠΕΧΩΔΕ 80277/31/1/2000.

[418]ν. 2508/11/13.6.1997/ΦΕΚ 124 Α΄.

[419]με την εξαίρεση των 65,5Ηα

μπορούσαν να αντιτείνουν στους μελετητές προτάσεις, βελτιώνοντας ίσως τις προτάσεις της μελέτης και ειδικότερα αυτές του Γ.Π.Σ. [420].

4.3 Ιστορία της Αρχιτεκτονικής της Χίου

4.3.1 Η πόλη της Χίου

Η πόλη της *Χίου* κατοικείται συνεχώς από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Η θέση που καταλαμβάνει σε όλη την ιστορική της διαδρομή είναι δικαιολογημένη, στο μέσο της ανατολικής ακτής της νήσου, στραμμένη προς τα μικρασιατικά παράλια, σε γειτνίαση με εύφορη ενδοχώρα. Το λιμάνι επίσης, διατηρείται στην ίδια θέση από την αρχαιότητα και έδινε στην πόλη τον χαρακτηρισμό της *"ευλιμένος"*. Στη Βυζαντινή περίοδο από τον 9ο αιώνα η *Χίος* είχε πρωτεύουσα σημασία στο ναυτικό θέμα του Αιγαίου, η οποία πρέπει να οδήγησε το Βυζαντινό κράτος στην κατασκευή μεγάλου παράλιου Φρουρίου[421].

Η Γενουοκρατία, υπήρξε η μεγάλη εποχή για την αρχιτεκτονική της *Χίου,* φέρνοντας στη νήσο στοιχεία από την *Γένοβα.* Το κτισμένο περιβάλλον επί Γενουοκρατίας διαφοροποιούσε πλήρως την πόλη της *Χίου* από άλλες νησιωτικές πόλεις του Αιγαίου. Στα κείμενα των περιηγητών που επισκέφθηκαν τη *Χίο,* υπάρχει διάχυτος ο θαυμασμός και η κατάπληξη τους για την αντίθεση της μεγαλοπρεπούς πόλης της *Χίου* εν συγκρίσει με τις φτωχές και με ευτελή οικοδομικά υλικά άλλες πόλεις του Αιγαίου[422].Στα χρόνια της Γενουοκρατίας η πόλη αποτελείτο από το

---

[420]Για παράδειγμα οριοθετηθήκαν οι γειτονιές και οι συνοικίες, με βασικούς άξονες και οδικές συλλέκτριες αρτηρίες, που δεν ήταν δυνατόν να υλοποιηθούν επειδή επενέβαιναν με τέτοιο τρόπο στα πυκνοδομημένα τμήματα της πόλης, που θα απαιτούνταν κατεδαφίσεις πολλών κτιρίων. Επίσης, προβλέφθηκαν κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι, με βάση τα κριτήρια που ετίθεντο ως προς την έκταση τους, ανάλογα με τα πληθυσμιακά δεδομένα, που όμως για την πόλη της *Χίου* και του *Βροντάδου* αποδειχθήκαν ιδιαιτέρα υπερβολικοί. Οι Επιτροπές γειτονιάς που εύστοχα προέβλεπε ο ν.1337, ποτέ δεν συστηθήκαν, από τους Ο.Τ.Α. και δεν ενεργοποιηθήκαν, με αποτέλεσμα έλλειμμα στην ενημέρωση γύρω από τις προτάσεις της μελέτης, με συνεπακόλουθο την σύσταση και την ενεργοποίηση Επιτροπών και συλλογών θιγομένων πολιτών.

[421] Η ύπαρξη οχυρού πιστοποιείται το 1089 μ.Χ από την *Άννα Κομνηνή*. Μεταξύ άλλων γραπτές μαρτυρίες των ετών 1259, 1261, 1346 δίνουν την εικόνα πόλης πυκνοκατοικημένης.

[422]Ενδεικτικό της φροντίδας των Γενουατών για την οικιστική ανασυγκρότηση της *Χίου* ήταν το συμφωνητικό που υπέγραψαν στη *Ραγούζα* με τον φημισμένο αρχιτέκτονα της Αναγέννησης

Κάστρο και την εκτός του κάστρου πόλη, το *borgo*. Το Κάστρο αυτή την εποχή κατασκευάστηκε ενσωματώνοντας το παλαιότερο Βυζαντινό. Με τη θάλασσα να βρέχει την βόρεια και ανατολική του πλευρά, που χωριζόταν με ευρύτατη τάφρο από την εκτός των τειχών πόλη. Είχε τρείς πύλες, δύο προς την ξηρά, την πλατεία του φάρου και μια πύλη προς τη θάλασσα. Η περιτειχισμένη πόλη αποτελούσε το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό χώρο της Γενουοκρατίας. Σύμφωνα με τις περιγραφές, το μεγαλύτερο οικοδόμημα μέσα στο Κάστρο ήταν το *Palazzo della Signoria*, το Διοικητήριο[423].

Οι απεικονίσεις του 16ου αιώνα, οι περιγραφές των περιηγητών και τα νοταριακά έγγραφα[424] της εποχής μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε αρκετά στοιχεία για την αρχιτεκτονική της πόλης της Γενουοκρατίας. Στις περιγραφές των περιηγητών η πόλη αναφέρεται παντού ως *"κτισμένη κατά τον Ιταλικό τρόπο"*. Ο ρυθμός χαρακτηρίζεται από περιηγητές ως *"παλαιός"*, προφανώς γιατί θύμιζε τη *Γένοβα* πριν την Αναγέννηση[425]. Πολλά από τα κτίρια μέσα στο Κάστρο είχαν Πύργους. Οι οικοδομές της πόλης καλύπτονταν συνήθως με οξυκόρυφες στέγες τις ονομαζόμενες *"τραβάκες"*, αλλά υπήρχαν και επίπεδα δωμάτια. Στις προσόψεις των κατοικιών, διακρίνονται οι πύλες που οδηγούσαν μέσω θολωτών στοών στις εσωτερικές αυλές.

Michelozzo Michelozzi, ο οποίος αποδέχθηκε να έρθει στη *Χίο* το διάστημα 1466-1467 μαζί με το γιό του.

[423]Το Διοικητήριο στέγαζε τις λειτουργίες που συνέθεταν τη γραφειοκρατική οργάνωση του μηχανισμού διοίκησης της νήσου: την *saletta* - τα *αρχεία*, την *camera dei conti* - την *αίθουσα των λογαριασμών, τη φρουρά του διοικητή, το τελωνείο* κ.α. Σπουδαία πηγή πληροφόρησης για τα πολεοδομικά σχέδια της Γενουοκρατίας δίνει ελαιογραφία του δευτέρου μισού του 16ου αιώνα που βρίσκεται στο Ναυτικό Μουσείο της Γένοβας. Παρουσιάζει την πόλη με λεπτομέρεια: το Κάστρο με την τάφρο, τις οχυρώσεις και τις πύλες του, την περιτειχισμένη πόλη με την πλατεία και τα κτίρια της, την εκτός του Κάστρου πόλη, τα ποτάμια, το ναυπηγείο, τους ανεμόμυλους. Εμφανίζει τις Εκκλησίες και τις κατοικίες που ήταν διώροφες ή τριώροφες. Η πόλη εμφανίζεται πυκνοδομημένη, με τα κτίρια να σχηματίζουν μέτωπα κατά μήκος των δρόμων.

[424]Νοταριακά έγγραφα, δίνουν πολύτιμες πληροφορίες, αφού αναφέρουν τις συνοικίες της πόλης με ονομασίες που υπάρχουν μέχρι τις μέρες μας (*Απλωταριά, Εγκρεμός, Βλατταριά, Παροικιά*) και άλλες με ονομασίες που δεν αναγνωρίζονται. Αναφέρονται ακόμα ονομασίες δρόμων και πλατειών.

[425]Στην Εκκλησία του *Αγίου Βασιλείου* των *Πετροκοκκίνων,* του οποίου τα ερείπια βρέθηκαν στον σημερινό Δημοτικό κήπο της πόλης σε ανασκαφή του 1920, συναντάται ο Αναγεννησιακός ρυθμός. Γλυπτικός διάκοσμος σε Λατινικούς Ναούς της *Χίου,* δείγματα της Δυτικής τέχνης όπως αυτή εξελισσόταν στην Ιταλία στα τέλη του Μεσαίωνα και στις αρχές της Αναγέννησης έχουν βρεθεί και μελετηθεί από Έλληνες αρχαιολόγους.

Από τα διατιθέμενα στοιχεία φαίνεται ότι ήταν συνήθης η εσωτερική αυλή, στην οποία οδηγούσε θολοσκεπής στοά. Από νοταριακά έγγραφα, τα οποία συντάσσονταν στους αύλειους χώρους των κατοικιών ή στη θολοσκεπαστή δίοδο προς την εσωτερική αυλή ή στα δώματα, καταδεικνύεται η σημασία του υπαίθριου βίου στη ζωή των ανθρώπων της εποχής.

Κάποια δείγματα της αρχιτεκτονικής της Γένουοκρατίας, διασώθηκαν μέχρι τις μεγάλες καταστροφές του 19ου αιώνα : τον όλεθρο από τους Οθωμανούς το 1822 και το σεισμό του 1881. Αυτή η αρχιτεκτονική αποτελούσε τοπικό φαινόμενο, με στοιχεία από τη Βυζαντινή και Γενουατική Κληρονομιά. Βασιζόταν στη χρήση του λαξευτού λίθου και του μαρμάρου και στην ευρύτατη χρήση αρχιτεκτονικών μελών - καλλιτεχνικών έργων της μαρμαροτεχνίας και λιθοξοϊκής. Περίτεχνα φουρούσια, κιονόκρανα, εντοιχισμένες στην πρόσοψη μαρμάρινες πλάκες με το *"οικόσημο"*. Αριστουργήματα της μαρμαροτεχνίας χρησιμοποιήθηκαν συχνά για τη διακόσμηση των προσόψεων, σε τύμπανα πάνω και κάτω από παράθυρα και πάνω από τις εισόδους. Την παλιά μεγάλη αρχιτεκτονική της πόλης χαρακτήριζαν οι οριζόντιες προχωρήσεις στις όψεις που στηριζόταν συνήθως σε σειρά τοξυλίων αλλά και πάνω από συνεχές, μεγάλου ύψους κυμάτιο, ο τονισμός των ανοιγμάτων με περίτεχνα πλαίσια και τοξωτά υπέρθυρα, οι τετρακλινείς οξυκόρυφες στέγες (τραβάκες). Η οργάνωση των προσόψεων μαρτυρούσε καλλιτεχνικές προθέσεις της αρχιτεκτονικής[426].

Στοιχεία στην αρχιτεκτονική που μπορούν να θεωρηθούν ότι είχαν Γενουατικές αφετηρίες ήταν : η ευρύτατη εφαρμογή της λαξευτής πέτρας, η γενικευμένη και εξαιρετικά ανεπτυγμένη θολοδομία. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της *Χίου* αποτελούσαν οι θόλοι με *"λιονέττες"* ή *"βότες με καυκιά"* όπως τις ονόμαζαν. Ήταν σκαφοειδείς θόλοι που συνήθως στέγαζαν μεγάλους χώρους. Είχαν τις γενέσεις τους σε σειρά τοξυλίων που πατούσαν σε προβόλους. Τα υλικά κατασκευής ήταν ντόπια και εισαγόμενα. Κύριο υλικό δόμησης η *Θυμνιανούσικη* πέτρα[427]. Στρωσιγενής ομοιογενής πωρόλιθος, υλικό με ζωηρά χρώματα από το κίτρινο της ώχρας στο σκούρο κόκκινο, ήταν ιδιαίτερα κατάλληλο για τη δημιουργία λαξευτών αρχιτεκτονικών μελών και εντυπωσιακών χρωματικών συνθέσεων. Εισαγόμενη, ήταν

[426]Βλ. **Πικιώνη Δ.**, *"Αρχιτεκτονική της Χίου"*, επιμέλεια Ανθή Πικιώνη, Εκδόσεις Ινδίκτος, Αθήνα 2000, σελ.23.

[427]Η *Θυμνιανούσικη* πέτρα λατομευόταν κοντά στο χωριό *Θυμιανά,* στα Νότια του *Κάμπου.*

η σκούρα συμπαγής πέτρα Ερυθρών από τη Μικρασιατική ακτή για κατώφλια, παραστάδες, υπέρθυρα.

Στην αρχιτεκτονική του 1830, μετά τη σχετική ανόρθρωση από την καταστροφή του 1822, ήταν εμφανείς οι επιρροές από ξένα, ποικίλα αρχιτεκτονικά πρότυπα. Από τα μέσα του 19ου αιώνα στη *Χίο* και στον *Κάμπο* εμφανίζονται νεοκλασικά χαρακτηριστικά, χωρίς όμως να δημιουργούν αμιγείς τύπους με ξεκάθαρα μορφολογικά στοιχεία, τουλάχιστο για την πλειονότητα των οικοδομών. Εμφανίστηκαν στοιχεία εκλεκτικιστικά, ανάλογα με αυτά της *Σμύρνης*. Παρουσιάστηκαν, επίσης νέα διακοσμητικά στοιχεία με αφετηρίες όχι Βυζαντινές ή Γενουατικές αλλά βασισμένα στη μίμηση των επηρεασμένων από το μπαρόκ και το ροκοκό στοιχείων κατά τα πρότυπα της *Κωνσταντινούπολης*[428].

Ο συνδυασμός των στοιχείων της παλαιότερης με τα νέα στοιχεία οδήγησαν στον ιδιότυπο ρυθμό της νεότερης τοπικής αρχιτεκτονικής του δευτέρου μισού του 19ου αιώνα. Πάντως, τα αστικά σπίτια στη *Χίο* χαρακτηρίστηκαν από τόνους ελάσσονες. Η πορεία παρακμής που σηματοδότησε το τέλος του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου αιώνα αποτυπώθηκε και στη λιτή αρχιτεκτονική των κτιρίων της εποχής.

4.3.2 Οι οικισμοί

Στον ευρύτερο χώρο του Αιγαίου, το τέλος της Βυζαντινής εποχής παρουσιάζει χρονικές επικαλύψεις με την Τουρκοκρατία, Φραγκοκρατία (Γενουοκρατία και Βενετοκρατία) και γι' αυτό το λόγο οι τεχνικές και μορφές δόμησης που ήταν παρόμοιες αλλά και σύγχρονες, εντάσσονται σε διαφορετικές ιστορικές εποχές.

Η τεχνική δόμησης των οικισμών της *Χίου* αρχίζει από τον Βυζαντινό *Ανάβατο* και την τεχνική λιθοδομής με θόλους για τις κατοικίες, οι οποίες στεγάζονταν με δώμα και χωμάτινη επικάλυψη. Στα δημόσια ή θρησκευτικά κτίρια της ίδιας εποχής υπήρχαν ξύλινες στέγες, όπως για παράδειγμα στον οχυρό Πύργο της *Νέας Μονής*. Στις αγροτικές κατοικίες αντίθετα, απουσιάζει τελείως η ξύλινη στέγη. Οι κατοικίες είναι ορθογώνιες, διαστάσεων (4 x 6 μ.) σε *"σειρά"*, ακολουθώντας τις ιδιομορφίες της βραχώδους και απότομης τοπογραφίας και

[428]Βλ. **Πικιώνη**. **Δ.**, *"Αρχιτεκτονική της Χίου"*, όπ. ανωτ., σελ. 26.

σχηματίζοντας ακανόνιστο τείχος στην εξωτερική απρόσιτη πλευρά του οικισμού. Τα ανοίγματα είναι ιδιαίτερα μικρά και απουσιάζουν οι εξώστες, οι βότες ή τα βατά δώματα. Στη συνέχεια, η δόμηση των *Αυγωνύμων* συντίθεται από κατοικίες σε περισσότερο χαλαρό οικιστικό ιστό, οι οποίες επίσης στεγάζονται με δώμα[429].

Με την ανάπτυξη των *Μαστιχόχωρων* από τους Γενουάτες και την ανάγκη προστασίας της αγροτικής παραγωγής, η κατοικία μεταφέρθηκε στις κοιλάδες του νότιου τμήματος της νήσου και συνέχισε να οικοδομείται γύρω από υπάρχοντες αμυντικούς πυρήνες, Πύργους, Ναούς και Μοναστήρια, σε διατάξεις όπου οι ορθογώνιες κατοικίες τοποθετούνταν σε παράλληλες σειρές δημιουργώντας έτσι αμυντικό τείχος, αφού το πεδινό έδαφος επέτρεπε το σχηματισμό περιμετρικών σειρών κατοικιών. Οι ανάγκες εποπτείας της πεδιάδας και της παραγωγής οδήγησε την ανάπτυξη της κατοικίας κάθετα, με έξοδο στον υπαίθριο χώρο του δώματος. Τα ισόγεια, που ήταν στραμμένα σε εσωτερικούς στενούς και λαβυρινθώδεις δρόμους, περιλάμβαναν την είσοδο, το πέτρινο κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στον όροφο και τις αποθήκες για τους καρπούς και ζώα. Στο δεύτερο όροφο, τοποθετούνταν οι κάμαρες, περιμετρικά ενός υπαίθριου χώρου, που ονομαζόταν ηλιακό, (δοξάτο, άγερτο ή πουγκί), απ' όπου σκάλα οδηγούσε στο δώμα. Οι κάμαρες επεκτείνονταν επάνω από τους στενούς δρόμους, στηριζόμενες σε αμυντικά τόξα, τις βότες. Τα δώματα των κατοικιών επικοινωνούσαν μεταξύ τους και δημιουργούσαν ενιαίο υπαίθριο χώρο, όπου κυκλοφορούσαν οι αγρότες, στέγνωναν τους καρπούς και επόπτευαν την περιοχή. Αντίστοιχη διάταξη σπιτιών σε *"σειρές"*, με τη στενή όψη στραμμένη στον εσωτερικό δρόμο, εφαρμοζόταν την ίδια εποχή και σε άλλους οικισμούς της Μεσογείου και στην περιοχή της Γένοβας, όπου επίσης τα ανήλια ισόγεια χρησιμοποιούνταν για αποθήκες, ο όροφος για κατοικία και τα δώματα για στέγνωμα των καρπών και διημέρευση τους καλοκαιρινούς μήνες. Η αμυντική και συνεκτική διάταξη οδήγησε σε κοινόχρηστους χώρους με ελάχιστες διαστάσεις και στην απουσία πράσινου μέσα στους οικισμούς. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία στις όψεις κατασκευάζονταν συνήθως από πορόλιθο και διακοσμούνταν με ανάγλυφα (υπέρθυρα και πανωκάσια). Ιδιαίτερη διακόσμηση γίνονταν μερικές φορές στις επιστρώσεις των όψεων με γεωμετρικά σχήματα (τα ξυστά). Στο *Πυργί* συνεχίζεται και σήμερα αυτή η τεχνική, με ιδιαίτερο αποτέλεσμα. Γενικά, υπάρχει η αίσθηση, ότι

[429]Βλ. **Ζερβούδης Γ**., *"Χίος : Από τις χώρες και την Πόλη, στη χώρα και τα χωριά",* Εκδόσεις Αιγέας, 2008, σελ. 102 επ.

στην αρχιτεκτονική των νότιων οικισμών της *Χίου* (*Μαστιχοχώρια*) αποτυπώνονται στοιχεία της *Βυζαντινής* αρχιτεκτονικής, όχι μόνο γιατί οι πυρήνες ανάγονται στη *Βυζαντινή* εποχή, αλλά και διότι, είναι έργο μηχανικών και αρχιτεκτόνων της διάδοχης εποχής, οι οποίοι συνδύασαν τις γνώσεις τους με τη Βυζαντινή παράδοση του τόπου. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας, στους οικισμούς που επεκτείνουν, αντικαθιστούν ή συμπυκνώνουν το οικιστικό δίκτυο του νησιού, προστίθενται ξύλινα στοιχεία σε στέγες, βεράντες και προεξοχές[430].

Στα Βορειόχωρα, η αρχιτεκτονική των οικισμών μοιάζει με των υπόλοιπων νησιών του συμπλέγματος του Β. Αιγαίου, με τη διαφορά, ότι στα Βορειόχωρα της *Χίου* υπάρχουν ερείπια Πύργου στο κέντρο του χωριού, δηλαδή οι οχυρές τοποθεσίες ήταν εκείνες που προτιμήθηκαν κατά την αποίκηση της νήσου. Οι κατοικίες δομούνται διάσπαρτες, έχουν ισόγειο για τα ζώα και τους καρπούς και μονόχωρο στον όροφο, όπου γίνεται η είσοδος με εξωτερικό πέτρινο κλιμακοστάσιο. Στο μονόχωρο διαβιεί ολόκληρη η οικογένεια, όπως συνηθίζονταν στην Ανατολή. Κατά τους σεισμούς του 1881 καταστράφηκαν ολοσχερώς οι οικισμοί της νοτιοανατολικής και Βορειοδυτικής πλευράς της νήσου. Η (ανα)δόμησή τους κατά τη σύγχρονη εποχή, τους προσέδωσε αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του ευρύτερου Ελλαδικού χώρου.

Η σημερινή οικιστική δομή των οικισμών της νήσου *Χίου* παρουσιάζεται στην οπτική τους οργάνωση, η οποία αποκρυσταλλώνει την ιστορική τους προέλευση. Ξεχωρίζουν τρεις προσδιορισμοί:

Στα νότια πεδινά *Μαστιχοχώρια,* όπου η δόμηση είναι συνεκτική και οι κατοικίες συνθέτουν σειρές που περιβάλουν τον οικισμό, κυριαρχεί η στέγαση με δώμα. Πρόκειται για οικισμούς, που προέρχονται από την εποχή της Γενουοκρατίας.

Στα ορεινά Βορειόχωρα, όπου η δόμηση δημιουργεί χαλαρό οικιστικό ιστό, με μονοκατοικίες, κυριαρχεί η στέγαση με κεραμοσκεπή. Πρόκειται για οικισμούς που αναπτύχθηκαν κατά τη νεότερη εποχή, ανεξάρτητα εάν πυρήνες τους αποτέλεσαν παλαιότερα οχυρά.

Στα νέα παραλιακά χωριά, στα οποία δημιουργείται ποικιλία στοιχείων στέγασης, κυριαρχούν τα δώματα. Πρόκειται για οικισμούς που αναπτύχθηκαν στα μέσα του 20ου αιώνα, όταν η αναζήτηση της τοπικής ταυτότητας επανέφερε την επίπεδη στέγαση.

---

[430] Βλ. **Πικιώνη**. **Δ.**, *"Αρχιτεκτονική της Χίου"*, όπ. ανωτ., σελ. 28.

Ανεξάρτητα από τη μεθοδολογία της ιστορικής καταγραφής των ιδιαίτερων στοιχείων στέγασης, κατά γεωγραφική ενότητα της νήσου *Χίου,* η οποία αποτελεί την κεντρική ιδέα της εξελικτικής διαδικασίας, η ιστορική καταγραφή αποτελεί το σημείο εκκίνησης για την πιστοποίηση αρχικά ιδιαίτερων στοιχείων. Η ερμηνεία που δίδεται ανεξάρτητα από τις μετατοπίσεις της σημασίας της, εξαιτίας των ιστορικών αποκλίσεων, διατηρεί τη χρησιμότητά της για τη διαμόρφωση του σύγχρονου θεσμικού πλαισίου δόμησης. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική θεωρία αναζητά τη θέση της στην εξελικτική διαδικασία έστω και θεσμοθετώντας έναν εκφραστικό Κώδικα, ο οποίος πιστοποιεί αυτή τη συνέχεια. Η εξελικτική διαδικασία, στο στοιχείο της στέγασης στους οικισμούς της *Χίου,* διέγραψε μια πολυσήμαντη πορεία, αντίστοιχη της διακύμανσης της ιστορικής διαδρομής της νήσου.

4.4 Η αρχιτεκτονική της Χώρας και του Κάμπου

4.4.1 Τα Αρχοντικά

Από την άποψη κατασκευής και τεχνοτροπίας η αρχιτεκτονική στη *Χώρα* και στον *Κάμπο* στην ουσία είναι η ίδια. Το θέμα στη *Χώρα* είναι κατά κύριο λόγο, η ιδιωτική κατοικία των πλουσίων, ενώ στον *Κάμπο* η περιβαλλόμενη από το κτήμα οίκηση. Η διερεύνηση των δύο χιώτικων αρχιτεκτονικών πραγματώσεων χωλαίνει λόγω ελλείψεως των σχεδίων της Γενουάτικής εποχής. Οι τεράστιες καταστροφές που προκλήθηκαν από τους σεισμούς από τη μία, οι αλλεπάλληλες ανακαινίσεις που ακολούθησαν και που στις περισσότερες των περιπτώσεων νόθευσαν το αρχικό σχέδιο από την άλλη καθιστούν τη μελέτη έργο εξαιρετικά δύσκολο. Το πλήθος όμως των δειγμάτων του *Κάμπου,* ομολογουμένως, θεραπεύει σε κάποιο βαθμό τις δυσχέρειες[431].

Στην οικιακή αρχιτεκτονική της *Χώρας* κυρίαρχη θέση κατέχουν τα αρχοντικά των πλουσίων. Το οικόπεδο των αρχοντικών κατά κανόνα είναι στενό και βαθύ, ενταγμένο σε ένα πυκνό οικιστικό ιστό. Το κτίριο έχει τον τοίχο της προσόψεως προς την πλευρά του δρόμου και τον οπίσθιο τοίχο προς την αυλή που βρίσκεται πίσω από το σπίτι, ενώ οι δύο πλευρές του αποτελούνται από μεσότοιχους. Περνώντας, την

[431]Βλ. **Πικιώνη Δ.**, *"Η Αρχιτεκτονική της Χίου",* όπ. ανωτ. σελ. 34.

κυρία είσοδο υπάρχει ο προθάλαμος[432] του ισογείου, από όπου μέσω μιας εσωτερικής σκάλας οδηγούμαστε στον α΄ όροφο[433]. Οι υπόλοιποι χώροι του ισογείου χρησίμευαν ως αποθήκες, κατάλυμα του επιστάτη και στάβλοι. Εκτός από αυτό το είδος κατοικιών υπάρχει και ένα δεύτερο, στο οποίο το ισόγειο χρησιμοποιούνταν ως κατάστημα ή εργαστήριο. Αυτό συνέβαινε κυρίως στις εμπορικές συνοικίες.

4.4.2 Τα μορφολογικά στοιχεία αρχιτεκτονικής

Είναι πολύ σημαντικό για την μελέτη της Αρχιτεκτονικής της *Χώρας* και του *Κάμπου,* των αρχοντικών και των Πύργων αντίστοιχα, να μελετήσουμε τα μορφολογικά στοιχεία της κατασκευής των κτισμάτων. Αρχικά, αυτό που ασκεί μια θεμελιώδη επιρροή τόσο στην κατασκευή όσο και στην διαμόρφωση του ρυθμού είναι τα χιώτικά δομικά υλικά. Η οριζόμενη ως γεωμορφολογική τάξη των στοιχείων του περιβάλλοντος χώρου είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες δημιουργίας των αρχιτεκτονικών επιτευγμάτων στη *Χίο*. Το πλούσιο ηφαιστιογενές έδαφος της *Χίου* διέπεται από γεωλογικούς σχηματισμούς με ηφαιστειογενή και

[432]Ο προθάλαμος της εισόδου των πολυτελών οικιών στεγάζεται με μια βότα με καυκιά, ειδικά ενδεδειγμένη για τα πλούσια διακοσμητικά της αποτελέσματα, μα και για την οικονομία της κατασκευής, πράγματι οι διεισδύσεις των θόλων συμβάλλουν σε μεγάλη εξοικονόμηση υλικών, αφού δεν απαιτεί μεγάλη σε ύψος ανάπτυξη για χώρους που είναι και μεγάλων διαστάσεων και λειτουργικά σημαντικοί. Ο θόλος στηρίζεται είτε στους τοίχους είτε στις κολώνες, ήταν δε διακοσμημένος πολυτελώς με μικρά γύψινα κορδόνια. Η ζωγραφική διακόσμηση ανάγεται πιθανώς σε μεταγενέστερες εποχές. Σε ορισμένα αρχοντικά δίπλα στον προθάλαμο της εισόδου κτίζονταν άλλο ένα δωμάτιο. Η ιδιαίτερη διακόσμηση υποδηλώνει ότι ήταν προορισμένο για σαλόνι υποδοχής του ιδιοκτήτη. Η τοποθέτηση αυτού του δωματίου υποδοχής κοντά στον προθάλαμο της εισόδου συνάδει με τα ήθη και τα έθιμα της εποχής. Την εποχή της Οθωμανικής κυριαρχίας, το δωμάτιο αυτό παραχώρησε την θέση του στον επισκέπτη, το δωμάτιο υποδοχής των τούρκικων κατοικιών. Και ενώ η διακόσμηση του έμεινε απαράλλακτη, η επίπλωση του πήρε μια ανατολίτικη μορφή.

[433] Όπως προαναφέρθηκε η χρήση εξωτερικών κλιμάκων στους πύργους έλκει την καταγωγή της από την εποχή όπου για λόγους ασφαλείας χρησιμοποιούσαν κινητές γέφυρες για να εξαλείψουν το χάσμα ανάμεσα στην απόμακρη και στηριγμένη στον τοίχο του οικοδομήματος κλίμακα και την πόρτα του ανωγιού. Αυτή η επιβεβλημένη από τις ειδικές Συνθήκες των απομονωμένων Πύργων λύση δεν είχε λόγο ύπαρξης στα συνεχόμενα σπίτια της πόλης, όπου εξάλλου και λόγω της στενότητας των δρόμων δεν θα ήταν εφαρμόσιμη. Κατά αυτό τον τρόπο η εσωτερική διάταξη του κλιμακοστασίου στα σπίτια της *Χώρας* και στα αστικά σπίτια των χωριών καθίσταται το σταθερό χαρακτηριστικό τους σε αντίθεση με τους εξοχικούς Πύργους.

ασβεστολιθική προέλευση. Στην Νότια περιοχή η ύπαρξη αργίλου προσφέρει τις δυνατότητες για την ανάπτυξη της κεραμοπλαστικής. Παλαιότερα, υπήρχαν λιγνιτωρυχεία στο νοτιοανατολικό τμήμα ενώ στο βορρά υπάρχουν εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα αντιμονίου στο χωριό *Κέραμος* και θειοσιδηρούχες ιαματικές πηγές στον γειτονικό οικισμό *Αγιάσματα*. Χαρακτηριστικά, είναι και τα μάρμαρα της *Χίου*. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ορισμένα από τα σπουδαιότερα Χιώτικα δομικά υλικά, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της σημασίας τους στην Χιώτικη αρχιτεκτονική :

Χιώτικα δομικά υλικά

Η Θυμιανούσικη πέτρα. Η πέτρα των *Θυμιανών* ήταν σε χρήση ως κύριο υλικό στην πιο προχωρημένη αρχιτεκτονική της νήσου, αυτή της *Χώρας* και του *Κάμπου*[434]. Πέτρα λεπτόκοκκη και ομοιογενής και συνεπώς εύκολη στην επεξεργασία της, μπορεί να δώσει από μικρά λιθαράκια (χαλικάκια) μέχρι λαξευτούς λίθους[435]. Η κλασσική τοιχοποιία της *Χίου,* που έγκειται αφενός στη συναρμογή λαξευμένων λίθων στην πρόσοψη με αργολιθοδομή στη μέσα πλευρά του τοίχου και αφετέρου στη χρήση πλακών για επένδυση, κάλυψη ή προστασία, δεν θα ήταν δυνατή παρά μόνο με αυτού του είδους την πέτρα. Χάρη στον τόσο εκλεπτισμένο πόρο της και χάρη στο χρώμα της, που κυμαίνεται από το καθαρό κόκκινο της καρμίνας ως το κίτρινο της ώχρας, έλαβαν χώρα οι τόσο μοναδικές διακοσμητικές εφαρμογές της Χιώτικης αρχιτεκτονικής.

Το μάρμαρο, το θαυμάσιο ποικιλόχρωμο μάρμαρο του νησιού ήταν σε χρήση κυρίως για τους κορμούς των κιόνων, τους θολίτες των τόξων, τις κρήνες και τις γούρνες[436].

---

[434] Αυτές οι δύο περιοχές βρίσκονται κοντά στα λατομεία των *Θυμιανών*. Ωστόσο η πέτρα αυτή μεταφέρθηκε και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές προκειμένου να χρησιμοποιηθεί σε ορισμένες κατασκευές που απαιτούν ένα υλικό ταυτόχρονα φίνο και ελαφρύ π.χ. τα καμπαναριά.

[435] Μειονέκτημα αυτής της πέτρας είναι ότι φθείρεται γρήγορα, εκτεθειμένη στις καιρικές Συνθήκες.

[436] Η νήσος διαθέτει ποικιλία ορυκτών και αξιοποιήσιμων πετρωμάτων. Υπάρχει μια καθορισμένη λατομική περιοχή στο Νότιο τμήμα με τέσσερις ζώνες ενώ υπάρχουν χωροθετημένες ζώνες λατομείων σχιστόλιθων πλακών, μαρμάρου και δομικών λίθων (τρείς στο Κεντρικό τμήμα, δύο στο Νότιο και μία στο Βόρειο της νήσου). Δυστυχώς, δεν υπάρχουν πολλά λατομεία εν ενεργεία. Ειδικότερα : Δημοτική Ενότητα *Ομηρούπολης,* Περιοχή *Μύτη Βουνού,* Δραστηριότητα Αδράνων, έχει διακοπεί η λειτουργία του - Δημοτική Ενότητα *Καρδάμυλων*, Περιοχή *Κουρνέλι/Φύτα,* Δραστηριότητα Λατομείο Αδράνων, Υφιστάμενη κατάσταση λειτουργεί προσωρινά (αποχαρακτηρισμένο) - Δημοτική Ενότητα *Μαστιχοχωρίων,* Περιοχή *Ταύρος,* Δραστηριότητα Λατομείο Αδρανων, Υφιστάμενη κατάσταση λειτουργεί - Δημοτική Ενότητα *Καρδαμύλων,* Περιοχή *Πιτιούντος*, Δραστηριότητα Λατομική,

Η πέτρα των Ερυθρών. Η σκληρή γκρίζα πέτρα (πέτρα των *Ερυθρών*) που συναντούμε στις λιθοστρώσεις πολλών τοίχων παλιών Γενουάτικών μεγάρων στη *Χώρα* προέρχεται από το περιτείχισμα της αρχαίας πόλης των *Ερυθρών*[437]. Οι Γενουάτες εκμεταλλεύτηκαν αυτό το ανθεκτικό και έτοιμο για χρήση υλικό για τις κατασκευές τους. Στον *Κάμπο* απαντάται σε πολυάριθμες περιπτώσεις μια πολύ έξυπνη χρήση αυτής της πέτρας[438].

Χρήση δομικών υλικών στη Χιώτικη Αρχιτεκτονική

Η τοιχοποιία. Ο βασικός τρόπος κατασκευής έγκειται στη χρήση λαξευμένων λίθων για την προς τον δρόμο πλευρά του τοίχου και αργολιθοδομής επιχρισμένης για την εσωτερική πλευρά του. Είναι ένας τρόπος υπαγορευμένος από την ίδια τη φύση της πέτρας των *Θυμιανών* και ο οποίος, ενώ είναι εξαιρετικός όταν πρόκειται για δευτερεύουσες κατασκευές[439], δεν συνιστάται για την τοιχοποιία των κτιρίων λόγω της ανομοιόμορφης καθίζησης των δύο πλευρών της κατασκευής[440].

Οι πόρτες. Η κατασκευή των ανοιγμάτων είναι γενικά ίδια για τις πόρτες και τα παράθυρα. Και τούτο ισχύει τόσο για την όψη όσο και για την κάτοψη. Σε χρήση είναι τόσο ο τύπος ανοίγματος με πρέκι[441] και τόξο ορατό και στηριγμένο στα δύο άκρα του σε λαμπάδες χωρίς βάση στην περίπτωση των παραθύρων, με βάση για τις πόρτες, όσο και ο τύπος απλής καμάρας στηριγμένης σε ορθοστάτες που φέρουν ή δεν φέρουν επίστεψη (φορούσι)[442]. Πέρα από τους δύο αυτούς συνηθέστερους τύπους, επίσης συναντάται ο τύπος του αψιδωτού υπέρθυρου σε χρήση αποκλειστικά

Υφιστάμενη κατάσταση διακοπή λειτουργίας - Δημοτική Ενότητα *Αγίου Μηνά,* Περιοχή *Θυμιανά,* Δραστηριότητα Λατομεία, Υφιστάμενη κατάσταση λειτουργεί - Δημοτική Ενότητα *Μαστιχοχωρίων,* Περιοχή *Μεστά,* Δραστηριότητα Δομικών λίθων, Υφιστάμενη κατάσταση λειτουργεί - Δημοτική Ενότητα *Ομηρούπολης,* Περιοχή *Λαγκάδα,* Δραστηριότητα Μάρμαρου, Υφιστάμενη λειτουργία εν ενεργεία.

[437] Αρχαία πόλη στην ακτή της Μ. Ασίας έναντι της *Χίου.*

[438] Όπως για παράδειγμα στην επάνω πλάκα της πεζούλας των πυλών εισόδου, που χρησίμευε στο να πατά κάποιος επάνω για να ανέβει στα άλογα ή γαϊδούρια που ήταν τα κύρια μέσα μεταφοράς.

[439] Πεζούλια, επιστεγάσματα των πυλών, προεξοχές κλπ.

[440] Τούτο ισχύει ακόμη περισσότερο στη *Χίο* που είναι κατ΄ εξοχήν σεισμογενής περιοχή. Παρά ταύτα το γεγονός ότι έχουμε πολλές περιπτώσεις που διατηρήθηκαν κατά θαυμάσιο τρόπο μέχρι σήμερα, οφείλεται στην τελειότητα της ιδιαίτερα στέρεας κατασκευής των εκ μέρους των Χιωτών τεχνιτών.

[441]Οριζόντιο δοκάρι που τοποθετείται σε άνοιγμα για να στηρίξει οτιδήποτε βρίσκεται πιο πάνω, όπως: τον τοίχο, πάνω από πόρτα ή παράθυρο την οροφή, πάνω από δωμάτιο.

[442] Κατασκεύασμα στην κορυφή οικοδομήματος ή κατασκευής.

σχεδόν στις εσωτερικές πόρτες. Η καμπύλη των αψίδων είναι ημικυκλική, σπανιότερα χαμηλωμένη και πολύ συχνά παράγεται από τόξα ανακαμπτόμενα με εναλλασσόμενες θλάσεις σε σχέση με την ευθεία.

Οι πύλες. Η κεντρική πύλη εισόδου που ανοίγεται στον αυλόγυρο των ιδιοκτησιών του *Κάμπου* είναι αναμφίβολα ένα από τα πιο ωραία μοτίβα της Χιώτικής αρχιτεκτονικής. Μεγάλη, αψιδωτή, εστεμμένη άλλοτε με ανάγλυφα οικόσημα, βρίσκεται σε μεγάλη αντίθεση με την απλότητα του υπόλοιπου μανδρότοιχου[443].

Οι *πέτρινες πεζούλες*[444] των πυλών, προορίζονται στο να διευκολύνουν στην ανάβαση στα ζώα και αποτελούν αναπόσπαστο συστατικό των πυλών[445].

Η *στέγαση της πύλης*, προσφέρει κάλυψη και προστασία[446]. Όσον αφορά, την κατασκευή των πορτών στη *Χίο* δεν περιλαμβάνει κάσες για τα *κουφώματα*[447].

Οι *κολώνες των πυλών*. Η μονολιθική κολώνα χρησιμοποιήθηκε ως στήριγμα των πλευρών των αψίδων και των θόλων[448]. Ο κορμός από τις κολώνες, πάντα

---

[443] Πρόκειται για μια πόρτα προορισμένη να τη διαβαίνουν άνθρωποι και υποστατικά. Η ανάγκη διέλευσης ζώων δικαιολογεί το πλάτος της δίφυλλης κατασκευής. Όσον αφορά το *άνοιγμα*, ο τύπος της αψίδας ανταγωνίζεται τον τύπο του λίθινου ευθύγραμμου υπέρθυρου. Στην περίπτωση της πρώτης, το δοξάρι, είτε στην ημικυλινδρική του μορφή είτε σε άλλου είδους καμπυλώσεις, στηρίζεται σε δύο πλευρικές παραστάδες, είτε άμεσα είτε δια μέσου επικράνων π.χ. πύλη του Πύργου *Καλαμπάκα* στο *Τάλαρος*, περιοχή του *Κάμπου* που ονομάζεται *Καλαμπάκα* ως *Τάλαρος* αναφέρεται από τον *Πικιώνη* στο έργο του *"Αρχιτεκτονική της Χίου"*.

[444] Πεζούλα καλείται η προ των πυλών των μεγάλων οικιών του *Κάμπου* κτιστή αναβάθρα επί της οποίας ιστάμενος ο αναβάτης ιππεύει και επανερχόμενος κατεβαίνει.

[445] Πρόκειται για εδραιώματα από λαξευτούς λίθους εντοιχισμένα μπροστά από τα δύο υπερείσματα του ανοίγματος της πύλης. Ένα μικρό σκαλοπάτι τοποθετημένο στο πλάι του ανοίγματος διευκολύνει την άνοδο. Η επάνω πλάκα αυτών των πεζούλων είναι συχνά μαρμάρινη ή από σκληρή πέτρα *Ερυθρών* με σκοπό να προλαμβάνεται η αποσάθρωση της.

[446] Η στέγαση αποτελείται από πλάκες σε προεξοχή που στηρίζονται σε κορνίζα και έχουν μια ελαφρά κλίση προς τα έξω, ώστε να έχουν ρύση το όμβρια ύδατα. Η στέγαση συμπληρώνεται από μια σαμαρωτή επίστεψη από αργούς λίθους με κλιτύες προς τις τέσσερις κεκλιμένες πλευρές της στέγης. Πρόκειται για τη πιο κοινή λύση. Μερικά παραδείγματα από την περιοχή *Φραγκοβούνι* μας δείχνουν πόση επιμέλεια επέδειξε αυτή η τέχνη για να βρει την αρχιτεκτονική λύση της κατασκευαστικής λεπτομέρειας.

[447] Το θυρόφυλλο, συντιθέμενο από σανίδες και τραβέρσες[447], εγκολπώνεται κατευθείαν στη γλυφή του ανοίγματος. Η διακόσμηση της πόρτας αποτελείται από την κορνίζα και το ραβδωτό κυμάτιο σε περίγραμμα, καθώς και επάλληλους ταμπλάδες καρφωμένους στον αρχικό εσωτερικό ταμπλά. Πρόκειται για ένα είδος επένδυσης που κοσμεί τη μια πλευρά της πόρτας.

μονολιθικός από Χιώτικο μάρμαρο ή από πέτρα *Θυμιανών,* είναι κυλινδρικός ή με κόψιμο ελαφρά στενότερο προς τα πάνω, χωρίς ράβδωμα.

Οι θόλοι. Ένα πλούσιο σύστημα θόλων (βότες)[449], από τους πιο απλούς μέχρι και τους πιο σύνθετους, χρησιμοποιήθηκε με μαεστρία και εξαιρετική γνώση για να καλύψει και να στηρίξει τις κατασκευές[450]. Οι θόλοι όπως και η εσωτερική πλευρά των τοίχων που κατασκευάζεται με αργούς λίθους, επιχρίονται είτε με γύψο είτε με ασβέστη[451]. Οι Χιώτικοι θόλοι είναι κατά κανόνα θόλοι υποστηρίξεως. Εξαιρώντας, την τραβάκα, ένα είδος πυραμιδοκατασκευής εξαιρετικά επικλινούς στις τέσσερις κλιτύες της, σε χρήση για τη στέγαση ενός δωματίου του πρώτου ορόφου και ενδεχόμενα του υπνοδωματίου των αρχοντικών του *Κάμπου* καθώς και ορισμένων αρχοντικών στα χωριά *Πυργί* και *Βουνό,* είναι πάλι ο θόλος το μέσον που εξυπηρετεί στη στήριξη των περγόλων που στεγάζονταν στο ισόγειο.

Οι κλίμακες. Αντίθετα, με την κλίμακα των αρχοντικών της *Χώρας* που κατά γενικό κανόνα είναι εσωτερική, οι κλίμακες των Πύργων του *Κάμπου* είναι πάντα εξωτερικές. Αυτή η διάταξη, έχει τις ρίζες της στην εποχή που ήταν σε χρήση οι κρεμαστές γέφυρες[452]. Οι αρχιτέκτονες διατήρησαν στη συνέχεια το μοτίβο της

---

[448] Είναι κυρίως υπόβαθρο των θόλων, που κάλυπταν ή έφεραν οι εξωτερικές σκάλες των Πύργων του *Κάμπου.* Λεπτά κολωνάκια μιας ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής που η χρήση τους ήταν η υποστύλωση των κληματαριών πάνω από τις στέρνες και τις αλέες των περιβολιών.

[449] Στον *Κάμπο,* οι όροι *"βότα"* ή *"έγερμα"* είναι γενικά σε χρήση για την ονομασία των θόλων. Η έννοια του όρου διαφέρει σε άλλα μέρη όπως η *Καλαμωτή.*

[450] Για την στέγαση εσωτερικών χώρων περιορισμένων διαστάσεων είναι σε χρήση κυρίως η οριζόντια ημικυλινδρική καμάρα με διατομή ημικυκλική ή υπερυψωμένη κυκλική. Η πιο χαρακτηριστική μορφή θόλου της *Χιώτικής* αρχιτεκτονικής είναι η *"λιονέττα"* ή *"βότα με καυκιά"* η οποία λόγω του χαμηλού ύψους που απαιτεί καθώς και λόγω των πλούσιων διακοσμητικών που προσφέρει η δομή της υιοθετήθηκε ειδικά για την στέγαση χώρων μεγάλων διαστάσεων και ιδιαίτερης σημασίας. Πρόκειται για ένα είδος κατοπτροειδούς θόλου διαμορφωμένου ολόγυρα με πολυάριθμες οξυκόρυφες διεισδύσεις.

[451] Η διακόσμηση τους αποτελείται αποκλειστικά από στενά γύψινα κορδόνια που τρέχουν επάνω ή δίπλα στις διατομές τονίζοντας τη δομή τους.

[452] Το κενό που στη συνέχεια μεταξύ της μακρινής και απομονωμένης σκάλας του τοίχου και του οικοδομήματος συμπληρωνόταν από ένα στενό κινητό γεφυρίδιο από σανίδες που ήταν εύκολο να ανασηκωθεί. Ο όρος *"πουντί"* που χρησιμοποιήθηκε στη *Χίο* κυρίως στο *Πυργί* και τα Βορειόχωρα για να ονομάσει το πλατύσκαλο μπορεί να έλκει την καταγωγή του από το Ιταλικό *ponte* που σημαίνει γέφυρα.

εξωτερικής σκάλας, αίθριας ή στεγασμένης αντικαθιστώντας το κινητό γεφυροσανίδωμα με το πλατύσκαλο του δώματος.

Οι κορνίζες - οι υδρορροές. Η Χιώτικη αρχιτεκτονική τέλεια στην αισθητική της και σε κάθε αρχιτεκτονική της λεπτομέρεια για να προστατεύονται οι τοίχοι από τα όμβρια ύδατα αναπτύσσει μια κορνίζα πάνω από πλάκες *Θυμιανών,* η οποία προεξέχει πάνω από τον γυμνό τοίχο και φέρει ελαφρά κλίση ώστε η ρύση να κατευθύνεται προς τα άκρα της[453]. Τα νερά των ορόφων διοχετεύονται σε πέτρινες υδρορροές[454].

Επιφανειακή διακόσμηση του τοίχου. Οι επιχρισμένοι τοίχοι διακοσμούνται με γεωμετρικά σχέδια μιας δίτονης μονοχρωμίας. Συνήθως, η τεχνική ξεκινά με τη χάραξη σειρών και συνεχίζει με το ξύσιμο ορισμένων επιφανειών που περιλαμβάνονται στις σειρές πριν ακόμα ο σοβάς στεγνώσει. Οι ξυσμένες επιφάνειες μαυρίζουν με τον καιρό, αφού είναι εκτεθειμένες στην υγρασία και τη σκόνη, ενώ αυτές που δεν ξύστηκαν παραμένουν εντελώς λευκές. Εισαγωγείς του τρόπου αυτού διακοσμήσεως των τοίχων, του τόσο διαδεδομένου στη Βόρεια Ιταλία είναι οι Γενοβέζοι. Η Βυζαντινή παράδοση δεν τον χρησιμοποιεί.

Βοτσαλωτά των αυλών. Τα προαύλια των Ναών, οι αυλές των Πύργων και οι δρόμοι των κτημάτων του *Κάμπου* είναι πάντοτε στρωμένοι με αυτό το είδος μωσαϊκών με *"λιλάδια"* της θάλασσας, που το ονομάζουν *"λιλαδωτό"*.

Οι μάγγανοι και οι στέρνες. Με το μάγγανο αντλείται από το πηγάδι το νερό, το αναγκαίο για την άρδευση των καλλιεργειών των κτημάτων του *Κάμπου* για να συλλεχτεί σε μεγάλες στέρνες από όπου μέσω αυλακιών διοχετεύεται στη συνέχεια στα περιβόλια. Ο κατά βάση πρωτόγονος μηχανισμός του μαγγανιού βρήκε την τέλεια αρχιτεκτονική έκφραση στη *Χίο*[455]. Το κυλινδρικό πηγάδι που πάνω του εγκαθίσταται ο μάγγανος καλύπτεται από μια πεπιεσμένη καμάρα εστεμμένη κάθετα

---

[453] Ο τοίχος συνεχίζει πάνω από την πλάκα τουλάχιστο για μια στρώση ίση σε κόψη με την προεξοχή. Μια δεύτερη στέψη με πλάκες πολύ λιγότερο προεξέχουσες εξυπηρετεί στο να καλύπτεται στο άνω άκρο της τοιχοποιίας.

[454] Στα χωριά στις πιο απλοϊκές κατασκευές, το λούκι της υδρορροής σχηματίζεται από τρείς πλάκες, αυτή του πάτου και τις δύο πλαϊνές. Οι υδρορροές του *Κάμπου* αποτελούνται από μια εντοιχισμένη πέτρα λαξευμένη κοίλα στο μέσα μέρος της, με χείλος κάτω από το στόμιο για να σταματάει το στάξιμο. Για να μη ρέει το νερό πάνω στους περαστικούς κυρίως στους στενούς δρόμους ακολουθήθηκε η λύση του στομίου στο πλάι της υδρορροής.

[455]Βλ. **Πικιώνη Δ.**, *"Η Αρχιτεκτονική της Χίου",* Εκδόσεις Ινδίκτος, Αθήνα 2000, σελ. 31.

από ένα ορθογώνιο άνοιγμα. Αρχίζοντας από το έδαφος χτίζεται κατόπιν ή επένδυση των πλευρών του ανοίγματος καθώς και του χείλους του. Ο μεγάλος ξύλινος τροχός που φέρει στην περιφέρεια του σχοινιά *"λιμπάδες"*, που συγκρατούν τους κάδους στηρίζεται σε άξονα του οποίου οι δύο απολήξεις πατούν σε ξύλινες βάσεις τοποθετημένες πάνω στο λίθινο χείλος του σεντουκιού[456]. Οι μεγάλες στέρνες που υποδέχονται το αντλημένο με τον μάγγανο νερό, σχήματος κατά κανόνα τετραγώνου, ως δεξαμενές από όπου το νερό διανέμεται μέσω αρδευτικών αυλακιών στα διάφορα σημεία του κτήματος[457].

Εν κατακλείδι, η τοιχοποιία, τα υλικά του ηφαιστιογενούς τόπου της *Χίου* καθώς και τα εκπληκτικά βότσαλα των παραλιών της νήσου ήταν η αιτία δημιουργίας της τέχνης των μοναδικών αναπαραστάσεων στους τοίχους[458], καθώς και των εκπληκτικών επιβλητικών αυλόπορτων και βοτσαλωτών αυλών που αποτελούν προστατευόμενα έργα τέχνης απαράμιλλης τεχνικής και ομορφιάς!

---

[456] Το νερό χύνεται από τους περιστρεφόμενους κάδους στην ξύλινη δεξαμενή που στηρίζεται σε τραβέρσες περαστές σε οπές ανοιγμένες σους δύο επακουμβισμένους ορθοστάτες ή πεσσίσκους. Μέσω μιας μικρής υδρορροής κυλάει το νερό στο αυλάκι από όπου διοχετεύεται μέσω ενός συστήματος αγωγών προς τη μεγάλη στέρνα διανομής.

[457]Βλ. **Πικιώνη Δ.**, *"Η Αρχιτεκτονική της Χίου"*, όπ. ανωτ. σελ. 33, *"Οι εσωτερικοί τοίχοι της στέρνας και το δάπεδο της επιχρίονται με στεγανοποιητικό κονίαμα από ασβέστη και κεραμιδόσκονη και κατασκευάζονται σε κεκλιμένη διάταξη, προς αποφυγή των κινδύνων που προέρχονται από τη διαστολή του παγωμένου νερού. Τα εξωτερικά τοιχώματα εντελώς ορθοτομημένα είναι κατασκευασμένα συχνά με λαξευτούς λίθους ενώ το υπόλοιπο μέρος του τοίχου χτίζεται με αργολιθοδομή. Ορισμένες φορές πεζούλια ακουμπάνε στους τοίχους της στέρνας που στις τέσσερις γωνίες φέρουν μονολιθικές κολώνες ή κτιστούς με λαξευτούς πεσσούς που στηρίζουν πέργκολες με κληματαριές. Στα κοίλα βάθρα αυτών των κιόνων ή πεσσών που βρίσκονται στο ίδιο ύψος με τη δεξαμενή του μάγγανου ανεβαίνει με την επενέργεια της πιέσεως μέσω πήλινων αγωγών το αντλημένο νερό του πηγαδιού. Όταν το δάπεδο της στέρνας είναι σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτό του μάγγανου δεν υπάρχει ανάγκη για δίκτυο υδραγωγών. Ένα ανοιχτό αυλάκι διαμορφωμένο με κοίλα λαξευμένες πέτρες, που φέρονται είτα από μικρούς πεσσούς είτε από χαμηλούς αψιδωτούς τοίχους, οδηγεί τότε το νερό μέχρι τις κοιλότητες των στυλοβατών. Μαρμαρόγλυπτες ή πέτρινες υδρορροές που παίρνουν συχνά τη μορφή ζώων που τείνουν στο κενό με το λαιμό τεντωμένο διοχετεύουν το νερό σε μεγάλες μαρμαρόγλυπτες γούρνες, οι οποίες φέρουν συχνά το οικόσημο της οικογένειας. Μεγάλες μαρμάρινες πλάκες συναρμονίζονται δίπλα στις γούρνες για να εξυπηρετούν το πλύσιμο των ρούχων. Από τις γούρνες ρέει το νερό ανάλογα με το αν το σιφόνι είναι ανοιχτό ή κλειστό σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες, στη στέρνα από όπου από μια ειδική αποχέτευση προωθείται στα αρδευτικά αυλάκια"*.

[458] Παράδειγμα κατοικιών *Πυργίου*.

4.5 Η αρχιτεκτονική των χωριών

Η Γενουάτική τέχνη εξαπλώθηκε από την πρωτεύουσα μέχρι τις πιο απομακρυσμένες τοποθεσίες της νήσου. Η επιρροή της έγινε περισσότερο αισθητή στους τόπους όπου την ευνόησαν οι Συνθήκες ζωής, οι οποίες ήταν ανάλογες με εκείνες της *Χώρας* καθώς και η συχνή επικοινωνία με αυτή. Συνεπώς, η αρχιτεκτονική και η οικοδομική των χωριών είναι όμοια με εκείνη της *Χώρας,* λίγο περισσότερο απλουστευμένη και λιτή. Υπάρχουν βέβαια, μέρη που σχεδόν την αγνόησαν. Πρόκειται για τα ορεινά Βορειόχωρα απομονωμένα χωριά όπου επικρατεί μια πρωτόγονη τέχνη.

Στα χωριά, είναι πιο έντονες οι αντιθέσεις που δημιουργούν οι αρχιτεκτονικές επιρροές από την εκάστοτε ιστορική περίοδο. Γηγενή στοιχεία είτε συγχωνεύονται με αυτά των άλλων ιστορικών περιόδων (κυρίως Γενουάτικά και Οθωμανικά), είτε εξακολουθούν παράλληλα από τις επιρροές των κατακτητών.

Το πιο σημαντικό στοιχείο της Αρχιτεκτονικής των χωριών είναι η επίδραση του τοπίου πάνω στις αρχιτεκτονικές δημιουργίες, τις οποίες επηρεάζει υλικά μέσω της φυσικής του συστάσεως. Η γεωμετρία των σχηματισμών που δημιουργεί το φυσικό περιβάλλον επηρεάζει και καθορίζει τις Συνθήκες διαβίωσης.

Κυρίως, τα Νοτιόχωρα (*Μαστιχοχώρια*), διέπονται ιδιαίτερα από τις Συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος. Ιδιαίτερη και δεσπόζουσα θέση στη διαμόρφωση των οικισμών στα *Μαστιχοχώρια* κατέχει η καλλιέργεια της μαστίχας. Τα σπίτια είναι κτισμένα με την μέριμνα της επεξεργασίας, αποθήκευσης και προστασίας της ευλογημένης πολύτιμης ρητίνης.

Η αρχιτεκτονική των *Μαστιχοχωρίων* χάρη στην εγγύτητα προς την πρωτεύουσα και στην πιο άμεση επικοινωνία επηρεάζεται από την τέχνη της πιο βαθιά.

4.5.1 Οι παραδοσιακοί οικισμοί των χωριών

Η γενική διάταξη των παραδοσιακών Μεσαιωνικών οικισμών

Λόγοι άμυνας έναντι των επιδρομών των πειρατών, το Μεσαίωνα, υπαγόρευσαν ένα είδος *"γενικής διατάξεως"* που αποτελεί το πολεοδομικό χαρακτηριστικό του συνόλου των οικισμών της νήσου. Τα σπίτια συντάσσονται σε περιφερικές ζώνες που χωρίζονται μεταξύ τους με δρόμους που τέμνονται ανά διαστήματα από άλλους δρόμους πιο στενούς. Το τείχος των χωριών το αποτελούν οι συνεχόμενοι τοίχοι των ακρινών σπιτιών, όπου ανοίγονται - και μόνο στο ψηλότερο μέρος - παράθυρα. Μπαίνουμε από δύο ή τρείς πύλες, που είναι και τα μόνα ανοίγματα του τείχους. Ο κεντρικός Πύργος, οχυρωμένος με επάλξεις, είναι το ύστατο καταφύγιο της αντίστασης. Τα δωμάτια των συνεχόμενων σπιτιών σχηματίζουν ένα επίπεδο υπερυψωμένο, το οποίο σε περίπτωση κινδύνου εξυπηρετούσε στην επικοινωνία των κατοίκων της ίδιας ζώνης. Πάνω από τα τόξα αντιστηρίξεως των αντικρινών τοίχων μπορούσε να περάσει κάποιος από τη μια ζώνη στην άλλη, για να καταφύγει τελικώς στον πύργο με τις πολεμίστρες. Οι Γενουάτες υιοθέτησαν αυτή τη γενική διάταξη που χρονολογείται από τους Βυζαντινούς χρόνους.

Τα Μαστιχοχώρια

Στο Νότιο και Νοτιοδυτικό τμήμα της *Χίου,* στην περιοχή που καλλιεργείται η μαστίχα, βρίσκεται μια σειρά από μεσαιωνικούς οχυρωμένους οικισμούς που με την ιδιαίτερη πολεοδομία και αρχιτεκτονική τους, προκαλούν το παγκόσμιο ενδιαφέρον των μελετητών. Τα χωριά τα οποία έχουν ιστορία από τα Γενουατικά και ίσως τα Βυζαντινά χρόνια, και βρίσκονται στη Νότιο *Χίο* είναι η *Καλλιμασιά,* τα *Αρμόλια,* το *Χαλκειός*, η *Καλαμωτή,* το *Μυρμήγκι,* τα *Μεστά,* τα *Νένητα*, το *Νεχώρι*, το *Πυργί,* οι *Ολύμποι,* το *Θολοποτάμι,* τα *Θυμιανά,* οι *Βαβύλοι* και το *Βερβεράτο*[459]. Σήμερα, τα χωριά που διατηρούν την οχυρωματική αρχιτεκτονική και την πολεοδομία κατά κύριο

[459]Όσον αφορά την χρονολόγηση του *Πυργίου* πιθανολογείται το 11^{ο} αιώνα και βεβαιώνεται στα 1321. Η *Καλλαμισιά,* το *Μυρμηγκι,* το *Νεχώρι,* η *Καλαμωτή,* το *Χαλκειός,* το *Ληθί,* οι *Αμάδες,* τα *Μεστά* και βέβαια το *Πυργί* μνημονεύονται σε επίσημα έγγραφα στα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Τα δύο τελευταία χωριά σημειώνονται ως Κάστρα στο χάρτη του *Buendelmondi* στα 1422. Πολλοί άλλοι οικισμοί που μνημονεύονται το 1381 δεν σώζονται πια.

λόγο είναι τα *Μεστά,* το *Πυργί,* οι *Ολύμποι*, η *Καλαμωτή* και εν μέρει τα *Νένητα,* η *Βέσσα,* η *Ελάτα* και ο οικισμός της Κεντρικής περιοχής τα *Αυγώνυμα.*

Η αρχιτεκτονική μορφή των *Μαστιχοχωρίων*[460] είναι άμεσα συνδεδεμένη με την παραγωγή της μαστίχας. Η ανάγκη προφύλαξης των χωριών από τους πειρατές και διαφύλαξης του μονοπωλίου της πολύτιμης μαστίχας οδήγησε στην κατασκευή οχυρωμένων οικισμών. Τα χωριά βρίσκονται σε μικρές κοιλάδες μακριά από τη θάλασσα. Έχουν πυκνό πολεοδομικό ιστό και τετράπλευρο αμυντικό τείχος. Στο κέντρο των χωριών βρισκόταν ο αμυντικός Πύργος που χρησίμευε ως καταφύγιο σε περιπτώσεις επιδρομών.

Τα ονόματα των χωριών και των γύρω τοποθεσιών είναι Βυζαντινά και αναφέρονται σε χρυσόβουλα παλαιότερα της εμφάνισης των Γενουατών. Καθίσταται σαφές, ότι σε αυτές τις θέσεις υπήρχαν μικροί, παλαιότεροι, καθαρά Βυζαντινοί οικισμοί, που αποτέλεσαν τους πυρήνες των μεγαλύτερων χωριών που κτίστηκαν τον 14ο αιώνα. Το κλειστό πολεοδομικό σύστημα και ο τρόπος ανέγερσης δίδουν την δυνατότητα ώστε οι χώροι δύο γειτονικών σπιτιών να συμπλέκονται και συνεπώς καθίσταται πολύ δύσκολη η κατεδάφιση ενός σπιτιού και η ανέγερση νέου στη θέση του. Ο αμετάβλητος τρόπος ζωής των κατοίκων, μέσα σε πέντε αιώνες αφ' ενός και η στερεότατη οικοδόμηση των σπιτιών αφ' ετέρου, είχαν ως αποτέλεσμα να κατεδαφισθούν και να ξανακτισθούν ελάχιστα σπίτια. Τα σπίτια ειδικότερα, που με τους εξωτερικούς τοίχους τους σχηματίζουν τα τείχη του χωρίου, δεν μπορεί να είναι νεότερα των μέσων του 15ου αιώνα.

Είναι κοινά αποδεκτό ότι πολλά από τα μεσαιωνικά χωριά της Νότιας *Χίου* δημιουργήθηκαν τον 14ο -15ο αιώνα, όταν η *Χίος* κατέχονταν από τους Γενουάτες, με τον συνοικισμό των κατοίκων μικρότερων ανοχύρωτων βυζαντινών οικισμών και κωμών και ότι υπήρχε στις κατευθυντήριες γραμμές της οχύρωσης και πολεοδομικής οργάνωσης ένα *γενικό πλαίσιο διατάξεων*, αν όχι σχεδιασμός. Η μελέτη των οικισμών, αυτών παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για πολλούς λόγους. Πρώτα, για την ιδιομορφία τους και έπειτα για την παλαιότητά τους. Δυστυχώς, δεν έχουν διασωθεί επίσημα έγγραφα που να μας πληροφορούν εάν υπήρξε πολεοδομικός σχεδιασμός. Αντίθετα, υπάρχουν έγγραφα που πιστοποιούν την ανέγερση των

[460]Βλ. **Μονιούδη - Γαβαλά Θ.,** *"Η Ελληνική πόλη από τον Ιππόδαμο στον Κλεάνθη",* Εκδόσεις Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, κεφ. *"Οι οχυρωμένοι οικισμοί της Νότιας Χίου και η εξέλιξη τους"*, 2015, σελ. 50 επ.

κεντρικών Πύργων σε οικισμούς που ήδη υπάρχουν. Το γενικό, όμως τετράπλευρο σχήμα, το αμυντικό σύστημα, η γενικευμένη εφαρμογή θόλων, που έδινε πυρασφάλεια και κυρίως η ομοιογένεια της κατασκευής σε ένα συμπαγή ιστό πείθουν ότι δεν βρισκόμαστε σε οικισμούς που αναπτύχθηκαν δυναμικά, άλλα σε δόμηση που πραγματοποιήθηκε με προωθημένη οργάνωση και πειθαρχία. Το πολεοδομικό σύστημα και ο τρόπος οχύρωσης απαιτούν αφενός ορισμένο εκ των προτέρων μέγεθος του οικισμού και αφετέρου μια *"πράξη ιδρύσεως"*[461].

Η πολεοδομική συγκρότηση των οικισμών

Ερευνώντας, την πολεοδομική συγκρότηση των Μεσαιωνικών χωριών η αρχική μορφή τους, χαρακτηρίζεται από ένα κλειστό τετράπλευρο συνήθως σχήμα και ένα πυκνότατο πολεοδομικό ιστό, με λαβυρινθώδες οδικό δίκτυο. Έξω από τον συμπαγή και οχυρωμένο αυτό πυρήνα, σε οψιμότερη εποχή, κτίστηκαν και άλλα σπίτια. Η γενική αρχή που πρυτανεύει είναι η εξοικονόμηση χώρου. Εκτός, από την πλατεία και τους στενούς δρόμους όλος ο υπόλοιπος χώρος καλύπτεται από σπίτια ή Εκκλησίες. Οι μικρές διαστάσεις των ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων, η απουσία δέντρων, η επέκταση των οικήσιμων δωματίων πάνω από τους δρόμους και οι συνεχείς λιθόκτιστες προσόψεις τονίζουν τον έντονο φρουριακό χαρακτήρα των οικισμών.

Λόγοι αμυντικοί, επέβαλαν την δυνατότητα κίνησης πάνω στα δώματα των σπιτιών που είχαν ενιαία στάθμη σ' όλο τον οικισμό. Τούτο, σε συνδυασμό με το πυκνό συνεχές σύστημα δόμησης, την ανεξαρτησία κατόψεων ισογείου και ορόφου και τη δημιουργία οικήσιμων χώρων πάνω από τους δρόμους), δημιουργεί στα μεσαιωνικά χωριά την εντύπωση μιας μεγακατασκευής. Δίδεται, δηλαδή η εντύπωση ότι δεν υπάρχουν πια μεμονωμένα σπίτια, αλλά ένα ενιαίο κέλυφος στο οποίο εντάσσονται οι λειτουργίες των κατοικιών χωριστά και που υπάρχουν τρεις τελείως ανεξάρτητες οριζόντιες κινήσεις (στο επίπεδο των δρόμων, μέσα στα σπίτια, στο επίπεδο των δωμάτων) και οι κατακόρυφες διασυνδέσεις τους (σκάλα προς τον όροφο και πρόσβαση των δωμάτων δια του αίθρίου)[462].

---

[461]Βλ. **Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ.,** *"Η κατοικία στα Μεσαιωνικά χωριά της Χίου",* Χιακά χρονικά, 1977, τόμος Θ' σελ. 6-16.

[462]Βλ. **Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ.,** "*Χωρική ανάλυση των Μεσαιωνικών οικισμών της Χίου",* Αρχιτεκτονικά Θέματα, τόμος 12, 1978, σελ. 86-93.

Η οχύρωση των οικισμών - Το τείχος

Η οχύρωση των οικισμών δημιουργούνταν ως εξής : το προς τα έξω όριο των οικισμών, αδιάσπαστο διαμόρφωνε το αμυντικό τείχος. Το αμυντικό σύστημα βασιζόταν στην τοποθέτηση των σπιτιών κολλητά το ένα στο άλλο, χωρίς να δημιουργούνται κενά. Τα εξωτερικά σπίτια που αποτελούσαν το τείχος, είχαν ενισχυμένη δόμηση και δεν διέθεταν ανοίγματα στον εξωτερικό τους τοίχο. Συνεπώς, το κάθε εξωτερικό σπίτι ήταν και τμήμα του τείχους. Η προσφορά δηλαδή του κατοίκου για το κοινό σκοπό της άμυνας γινόταν άμεση πραγματικότητα. Σπανιότερα, στο ισόγειο έχουμε μια διαφορετική διάταξη: μεταξύ σπιτιού και τείχους σχηματίζονταν μια στενή αμυντική στοά, παράλληλα με τον εξωτερικό δρόμο, επάνω από την οποία επεκτείνονταν ο όροφος του σπιτιού. Ο εσωτερικός αυτός θολωτός δρόμος[463] (τούνελ) χρησίμευε στο να έχουν οι γωνιακοί Πύργοι του οικισμού άμεση επαφή μεταξύ τους. Είναι πολύ πιθανόν η διάταξη αυτή, σε παλιότερα χρόνια να εκτείνονταν σε όλο το μήκος του εξωτερικού τείχους.

Στις γωνίες του τείχους, σχηματίζονται μικροί κυκλικοί Πύργοι, ενώ στο κέντρο του χωριού, σε θέση καθοριστική για το γενικό του σχήμα, υψώνεται ο αμυντικός Πύργος. Ο Πύργος είχε λειτουργίες ανάλογες με εκείνες της ακρόπολης στις οχυρωμένες Βυζαντινές πόλεις ή του οχυρού Πύργου των Μοναστηριών, χρησίμευε δηλαδή ως τελικό καταφύγιο στην περίπτωση κατάληψης του χωριού. Ήταν δε, το μεγαλύτερο και ψηλότερο κτίσμα του οικισμού, ενώ η είσοδος στο χωριό γινόταν από μία ή περισσότερες πύλες. Μέρος της οχύρωσης των Μεσαιωνικών οικισμών της Νότιας *Χίου* ήταν και οι Βίγλες. Ήταν μικροί Πύργοι κτισμένοι κοντά στη θάλασσα, στο μεγαλύτερο μήκος των ακτών της νήσου. Είχαν το ρόλο παρατηρητήριου και απ' αυτούς δίδονταν το σήμα κινδύνου στη διοίκηση των χωριών[464].

---

[463] Τέτοια στοά υπάρχει σήμερα στη Βορειοανατολική γωνία των *Μεστών*, μμεταξύ της κύριας εισόδου και του γωνιαίου Πύργου του τείχους, και τη δυτική πλευρά των *Ολύμπων*. Άξιες σημείωσης είναι οι αναφορές ότι στο χωριό *Καταρράκτης* γύρω από το τείχος υπήρχε και τάφρος.

[464]Βλ. **Μαμαλούκος Σ.,***" Οι οχυρώσεις του Κάστρου της Χίου από τον 7ο έως τον 19ο αιώνα στα πλαίσια της εξέλιξης της οχυρωματικής τέχνης στην περιοχή του Αιγαίου"*, σελ 299 επ., Πρακτικά Διεθνές Συνέδριο : *"Η οχυρωματική Αρχιτεκτονική στο Αιγαίο και ο Μεσαιωνικός οικισμός Ανάβατου Χίου"*, Χίος 26-28 Σεπτεμβρίου 2008, Γενική Εποπτεία Καββαδία Αριστέα, Επιμέλεια Δαμούλας Παναγιώτης, Χίος 2012 .

Το σύστημα της διαμόρφωσης ενός εξωτερικού τείχους, με την τοποθέτηση των σπιτιών σε αδιάσπαστη σειρά, απαντάται και σε άλλα νησιά σε παλαιοτέρους οικισμούς[465]. Στην οικοδόμηση των χωριών εφαρμόσθηκε το καθαρά Ελληνικό αυτό σύστημα, που διατηρήθηκε από τους Βυζαντινούς στην οχύρωση των μοναστηριών. Τα πολύ περιορισμένα Γενουατικά στοιχεία πού συναντούμε στους οικισμούς και τα γενικευμένα Βυζαντινά, αποδεικνύουν ότι ο προσχεδιασμός από τη μεριά των Γενουατών περιορίστηκε σε μερικά μόνο στοιχεία όπως τη χάραξη του περιγράμματος των οικισμών, το κτίσιμο του κεντρικού Πύργου και τη χάραξη του οδικού δικτύου. Τα γενικευμένα Βυζαντινά στοιχεία αποδεικνύουν ότι την ευθύνη της κατασκευής είχε ο γηγενής πληθυσμός. Τα στοιχεία αυτά έχουν Βυζαντινά πρότυπα, βασισμένα στη Μοναστηριακή αρχιτεκτονική.

Στα τείχη των χωριών υπήρχαν και πύλες. Οι πύλες του χωριού, εκτός από περιπτώσεις κινδύνου, έκλειναν κάθε βράδυ όταν έδυε ο ήλιος και άνοιγαν το πρωί με την ανατολή, από κάτοικο που ήταν ειδικά επιφορτισμένος μ' αυτό το καθήκον. Αν κάποιος επέστρεφε αργά στο χωριό, αφότου είχαν κλείσει οι πόρτες, ήταν υποχρεωμένος να διανυκτερεύσει στο ύπαιθρο. Αυτό συνέβαινε τόσο λόγω του κινδύνου επιδρομής όσο και επειδή το χωριό ήταν τόπος κατοικίας για τους γηγενείς και ταυτόχρονα λειτουργούσε ως στρατόπεδο για τους κατακτητές. Η κεντρική πύλη, ήταν κατασκευασμένη από χοντρές σιδερένιες λάμες και σταυρωτά πάνω σ' αυτές υπήρχαν στερεωμένα χοντρά σανίδια για μεγαλύτερη ασφάλεια.

***Οι Πύργοι*[466]**

Σε όλα τα Μεσαιωνικά χωριά της Νότιας *Χίου* δέσποζε με τον όγκο του ο κεντρικός Πύργος, που στις μέρες μας δεν σώζεται κανένας ακέραιος. Κέντρο αμυντικό, αλλά και διοικητικό, αποτελούσε τον πυρήνα του οικισμού, πολύ κοντά στην Κεντρική πλατεία του. Οι Κεντρικοί Πύργοι ήταν επιβλητικά και ωραία κτίρια, ορθογώνια συνήθως σε κάτοψη με δύο ή τρεις ορόφους και επάλξεις. Σε μερικές

[465] Η καταγωγή του είναι Ελληνική. Το συναντούμε στις αρχαϊκές πόλεις της *Ιωνίας* πριν εφαρμοστεί το σύστημα του *Ιππόδαμου* και αναφέρεται από τον *Θουκυδίδη* και τον *Πλάτωνα*. Το Μεσαίωνα, εξ άλλου, απαντούμε την ίδια μέθοδο στα Μοναστήρια (λ.χ. *Όσιος Μελέτιος, Δαφνί, Άγιο Όρος*, κ.α.), στα οποία προστίθεται και ο Κεντρικός Πύργος οπού κατέφευγαν οι μοναχοί, όταν οι εχθροί εισέβαλαν στη Μονή.

[466]Βλ. **Μονιούδη - Γαβαλά Θ.,** *" Οχυρωμένοι οικισμοί της Νότιας Χίου : ζητήματα πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής",* Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου *"Η οχυρωματική Αρχιτεκτονική στο Αιγαίο και ο Μεσαιωνικός οικισμός Ανάβατου Χίου"*, σελ. 385-394.

περιπτώσεις, βρίσκονταν στο κέντρο ενός οχυρωματικού περιβόλου με κυκλικούς Πύργους στις τέσσερις γωνίες τους. Αποτελούσαν το τελευταίο στάδιο άμυνας των κατοίκων, που κατέφευγαν σε αυτούς με υποχώρηση από τα δώματα.

Τα γενικά χαρακτηριστικά[467] των κεντρικών Πύργων δυστυχώς δεν αναγνωρίζονται σε κανένα χωριό, παρά λίγο μόνο στο *Πυργί,* του οποίου ο Κεντρικός Πύργος διατηρείται κάπως καλύτερα και μας δίνει μια εικόνα όλου του οχυρώματος που αποτελούσε τον πυρήνα του χωριού.

Οι Βίγλες

Όλα τα παραπάνω οχυρωματικά έργα δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά από μόνα τους σε περίπτωση πειρατικής επιδρομής, αφού βρίσκονται μακριά από τη θάλασσα με αποτέλεσμα ο κίνδυνος να μη γινόταν έγκαιρα αντιληπτός. Γι' αυτό το σκοπό δημιουργήθηκαν οι Βίγλες που δρούσαν

---

[467] Τα γενικά χαρακτηριστικά γνωρίζουμε σήμερα για το Πύργο του *Πυργίου,* που δύνανται να αποτελέσουν και γνωρίσματα των υπολοίπων που δεν διατηρούνται σήμερα συνίσταται στα παρακάτω: Πρόκειται για μεγάλο κτίριο, ορθογώνιο στην κάτοψη (20,95 x 17,80 μέτρων), με ισόγειο και δύο ορόφους, που στο εσωτερικό του δεν σώζεται κανένα στοιχείο. Διακρίνονται, με σαφήνεια οι γενέσεις των τόξων, που κρατούσαν το δώμα, και οι τρύπες των ξύλινων δοκαριών, ενώ φαίνεται ότι αρχικά υπήρχαν έξι πεσσοί, σε δυο σειρές. Στους ορόφους υπάρχουν τρία παράθυρα σε κάθε πλευρά, ενώ στο ισόγειο δεν φαίνεται να υπήρχαν ανοίγματα. Σήμερα δεν σώζονται πια οι παλιές επάλξεις[467], με τις οποίες το γενικό ύψος θα έφτανε τα 18 μέτρα περίπου. Το πάχος των τοίχων κυμαίνεται από 1,50 - 1,70 μ. Γύρω από τον πύργο σχηματίζεται μεγάλος περίβολος, με τείχος και μικρούς στρογγυλούς Πύργους στις γωνίες, διαστάσεων 43 x 38 μ. και πάχους τοίχου 1,50 μ. Σήμερα σώζονται μόνο δύο Πύργοι στα νότια, ενώ μέσα από το τείχος κτίστηκαν σπίτια. Έτσι δεν διακρίνεται η πύλη της εισόδου ή άλλες λεπτομέρειες. Οι Πύργοι είχαν ύψος 10 μέτρα και διάμετρο περίπου 4,40 μ. Η είσοδος στον κεντρικό πύργο γινόταν με κινητά στοιχεία συνδεδεμένα με τον περίβολο, καθώς και με κινητές σκάλες που τις έσερναν επάνω στο έδαφος. Συνεπώς, σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης, ο Πύργος απομονωνόταν έγκαιρα και εύκολα, προστατεύοντας της ζωές των κατοίκων και δυσκολεύοντας τους επιδρομείς. Ερειπωμένος σώζεται και ο Κεντρικός Πύργος των *Ολύμπων,* ο οποίος είναι ορθογώνιο κτίριο 17,90 x 11,90 μέτρων, άλλοτε πιθανώς διώροφο. Στις μέρες μας σώζεται, μόνο ο ένας όροφος, που υποβαστάζεται από δύο ημικυλινδρικούς θόλους. Ο εξωτερικός περίβολος δεν σώζεται. Τα *Μεστά* είχαν, κατ' εξαίρεση, μεγάλο κυκλικό Κεντρικό Πύργο, που κατεδαφίστηκε το 1860 για να ανεγερθεί στη θέση του ο Ναός των *Ταξιαρχών*. Όμοια με τον Πύργο του *Πυργίου,* ο Πύργος των *Μεστών* είχε περίβολο με Πύργους στις γωνίες του.

Ένα επίσης, εντυπωσιακό κτίσμα στη θέση Δ*ότια* υψώθηκε ίσως για να γίνει ο πυρήνας ενός χωριού που δεν συνοικίστηκε ποτέ. Έχει τρία πατώματα και διαθέτει καστρότοιχο, περίβολο και τέσσερις Πύργους ολόγυρά του. Οι Πύργοι στα χωριά *Χαλκειός* και *Βερβεράτο* μας είναι γνωστοί από τα συμφωνητικά της ανέγερσής τους στις αρχές του 16ου αιώνα.

συμπληρωματικά με τις υπόλοιπες οχυρώσεις για την αντιμετώπιση του εχθρού. Η σημασία τους στην άμυνα του νησιού, ήταν μεγάλη και καθοριστική. Οι Βίγλες, σε αντίθεση με τα χωριά που δεν είναι ορατά από τη θάλασσα, κτίστηκαν στις κορυφές λόφων ή βράχων κοντά στη θάλασσα σε όλο σχεδόν το μήκος των ακτών της νήσου. Απ' αυτές τις σκοπιές, εποπτεύονταν όλο το πέλαγος και ειδοποιούνταν οι κάτοικοι των χωριών για την άφιξη των πειρατών. Από τις Βίγλες ήταν ορατός μόνο ο τελευταίος όροφος του μεγάλου Πύργου στο πλησιέστερο *Καστροχώρι* όπου με ποικίλους τρόπους οι σκοποί ειδοποιούσαν τη διοίκηση για επερχόμενο κίνδυνο όταν υπήρχε ανάγκη. Σε περίπτωση που ο κίνδυνος απειλούσε τους κατοίκους υπήρχε αρκετός χρόνος για να οχυρωθούν μέσα στα χωριά – Κάστρα και να προετοιμάσουν την άμυνα. Παράλληλα, τα σημεία που χτίστηκαν ήταν τέτοια, ώστε να έχουν πάντα οπτική επαφή και μεταξύ τους. Έτσι αναπτύχθηκε ένα δίκτυο επικοινωνίας των οχυρωμένων οικισμών με τέτοιο τρόπο, που η άφιξη πειρατών γίνονταν γνωστή σε όλο τη νήσο. Τέτοιου είδους οχυρώσεις, ήταν γνωστές από τη Βυζαντινή εποχή, οι Γενουάτες όμως τις πολλαπλασίασαν. Η φροντίδα για τις Βίγλες άνηκε στο φρούραρχο της περιοχής, ο οποίος επιφόρτιζε με τη φύλαξή τους μέλη της Τοπικής φρουράς. Πολλές Βίγλες της εποχής, αρκετές σε καλή κατάσταση, απαντώνται σήμερα στη *Χίο*. Πάνω από το λιμάνι των *Μεστών* διατηρείται σχεδόν άθικτη η Βίγλα, η οποία είναι μεγάλος κυκλικός Πύργος ύψους περίπου 15 μέτρων, με επάλξεις και πόρτα στο δεύτερο όροφο[468].

Το οδικό δίκτυο των οικισμών

Το βασικό σύστημα κυκλοφορίας οι δρόμοι ξεκινούν από τον κεντρικό πυρήνα με τον Πύργο και καταλήγουν στις πύλες. Η προσπέλαση στον υπόλοιπο οικισμό γίνεται με βρόγχους ή αδιέξοδα, πού ξεκινούν από τον κεντρικό πυρήνα. Τα αδιέξοδα καταλήγουν είτε στα εξωτερικά σπίτια, είτε στην περιμετρική στοά που σχηματίζονταν (παράλληλα με τον εξωτερικό δρόμο) στο ισόγειο των εξωτερικών κατοικιών μεταξύ σπιτιού και τείχους και ένωνε τους γωνιακούς Πύργους. Τα αδιέξοδα αυτά, ενώ δίνουν την εντύπωση του τυχαίου, είναι σχεδιασμένα με μεγάλη σοφία. Ο τρόπος που είναι διαμορφωμένα επιτρέπει την ανανέωση του αέρα, ενώ ταυτόχρονα εξυπηρετούν αμυντικούς σκοπούς. Ο ανίδεος από τη ρυμοτομία του χωριού εχθρός, ακόμη και εάν κατάφερνε να εισέλθει στο Κάστρο, ήταν πολύ εύκολο

[468]Βλ. **Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ.,** "*Χωρική ανάλυση των Μεσαιωνικών οικισμών της Χίου",* οπ. ανωτ. σελ. 88.

να χαθεί μέσα στα δαιδαλώδη και αδιέξοδα στενά και να εξουδετερωθεί από τους αμυνόμενους.

Οι κεντρικοί δρόμοι έχουν πλάτος περί τα δύο μέτρα, ενώ οι δευτερεύοντες γίνονται πιο στενοί, με πλάτος έως 1,50 μέτρο. Στο *Πυργί,* έχουμε διόδους προσπέλασης πλάτους μόλις 80 εκατοστών. Οι δρόμοι είναι συνήθως καμπυλωμένοι. Συνεπώς, δεν δημιουργούνται φυγές προς το βάθος, αποφεύγονται τα ρεύματα του αέρα τον χειμώνα και διευκολύνεται η άμυνα. Οι δρόμοι, είναι στρωμένοι με πέτρες, και στη μέση τους σχηματίζεται συνήθως αυλάκι για τα νερά της βροχής τα οποία οδηγούνται έξω από τα τείχη.

Πάνω από τους δρόμους υπάρχουν συχνά δωμάτια σπιτιών, πού στηρίζονται σε ημικυλινδρικούς θόλους, και τα οποία προέκυψαν από επέκταση των σπιτιών ως απόρροια της στενότητας που δημιουργούσαν τα σταθερά εξωτερικά όρια του οικισμού. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο δρόμος σκεπάζεται από πάνω. Άλλοτε πάλι πάνω από τους δρόμους υπάρχουν τόξα, που αντιστηρίζουν τους κυλινδρικούς θόλους των δωματίων, δεξιά και αριστερά, σαν γέφυρες, υπό μορφή εναέριων ή μετέωρων αντηρίδων, γεγονός που επαυξάνει την εντύπωση του λαβύρινθου που δεσπόζει στα χωριά ενώ παράλληλα λειτουργούν ως αντισεισμικό προστατευτικό στοιχείο. Το ύψος της καμάρας, που μπορεί να σκεπάζει τους δρόμους έχει προκύψει από τα ελάχιστα των διαστάσεων του φορτωμένου μουλαριού με τον αναβάτη του, και σπάνια ξεπερνά τα 2,5 μέτρα. Το ίδιο ισχύει και για το πλάτος των δρόμων. Τα δώματα των σπιτιών ενώνονται με τις γέφυρες των τόξων αυτών, και γίνεται έτσι εύκολο στους κατοίκους να μετακινηθούν από σπίτι σε σπίτι σε περίπτωση κινδύνου του χωρίου, αφού άλλωστε τα δώματα βρίσκονται όλα στο ίδιο περίπου ύψος.

Οι δρόμοι, σκοτεινοί, στενοί, με τα τόξα ψηλά και το καμπύλο τους σχήμα, παίρνουν ένα έντονο γραφικό χαρακτήρα και μας δίνουν την εικόνα της Μεσαιωνικής πόλης. Παρά την αυστηρότητα των προσόψεων, χάρη στην ιδιομορφία του πολεοδομικού ιστού, ο κινούμενος στους δρόμους έχει συνεχείς εκπλήξεις και καθοδηγείται αναγνωρίζοντας τις κατά περίπτωση ιδιομορφίες των αποτελεσμάτων του φυσικού φωτισμού σ' αυτούς. Η εντύπωση αυτή ατονεί βέβαια στα χωριά πού έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια ουσιώδεις αλλαγές του κτισμένου περιβάλλοντος. Εννοείται ότι, από τη στενότητα του χώρου, δεν υπάρχουν πουθενά δέντρα[469].

[469]Βλ. **Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ.,** "*Χωρική ανάλυση των Μεσαιωνικών οικισμών της Χίου",* οπ. ανωτ. σελ. 90.

Οι πλατείες

Όπως είναι φανερό τα σπίτια, δεν διαθέτουν ανοικτούς χώρους για κήπο, αφού είναι κτισμένα με τέτοιο τρόπο που το ένα είναι συνέχεια του άλλου. Γίνεται λοιπόν εύκολα αντιληπτό ότι ο μόνος ελεύθερος χώρος του χωριού είναι η Κεντρική πλατεία, που είναι πάντοτε συνδυασμένη με το Κεντρικό οχύρωμα. Σε αυτήν καταλήγουν οι κεντρικές αρτηρίες, που αρχίζουν από τις πύλες και χαρακτηρίζεται από το κλειστό της σχήμα. Χρησιμεύει για τη συγκέντρωση των κατοίκων και την κυκλοφορία. Η πλατεία του *Πυργίου* είναι αρκετά μεγάλη και χωρίζεται από τον πύργο με μια σειρά σπιτιών. Παρουσιάζει, μεγάλο ενδιαφέρον από διακοσμητική άποψη. Όλα τα γύρω σπίτια, Εκκλησίες, καταστήματα, έχουν τις προσόψεις τους διακοσμημένες με την τεχνική του ξυστού (*sgraffito*), το δε σύνολο είναι πολύ εντυπωσιακό. Στους *Ολύμπους*, ο Πύργος υψώνεται στο κέντρο της πλατείας, όπου οι κάτοικοι είχαν σαν καταφύγιο σε περίπτωση επίθεσης. Ο Πύργος λειτουργούσε ως παρατηρητήριο έχοντας από την κορυφή του οπτική επαφή με άλλους Πύργους που βρίσκονταν παραθαλάσσια, οι οποίοι είχαν στρατιώτες και μόλις έβλεπαν πειρατές άναβαν φωτιές και ειδοποιούσαν τους κατοίκους να κλειστούν στο τείχος του χωριού. Εκτός, από παρατηρητήριο ήταν και το τελευταίο μέρος άμυνας του χωριού. Αν για οποιοδήποτε λόγο παραβίαζαν τα εξωτερικά τείχη όλοι οι κάτοικοι κλείνονταν μέσα στον Πύργο[470].

Η κάτοψη των σπιτιών

Το χωριατόσπιτο των οικισμών αυτών διατάσσεται στον χώρο που περιλαμβάνεται ανάμεσα στο δρόμο της προσόψεως και τα συνεχόμενα σπίτια στα δύο πλάγια. Ο σκοπός που έχει να εκπληρώσει είναι απλός, ήτοι να αποτελέσει ένα κατάλυμα για τους ανθρώπους κατά κανόνα στον πρώτο όροφο και ένα για τα ζώα κατά κανόνα στο ισόγειο. Υφίσταται, κατά συνέπεια, για όλες τις περιοχές μια κάτοψη κατά βάση όμοια, που παραλλάσσει από τόπο σε τόπο ανάλογα με τις διαφορές του εδάφους και των υλικών, τις Συνθήκες ζωής και τον πολιτισμό.

Η αρχιτεκτονική των σπιτιών των χωριών συγκρινόμενη με την εκείνη της *Χώρας* και του *Κάμπου* από κατασκευαστικής άποψης δεν παρουσιάζει ουσιώδεις διαφορές. Οι κατασκευές στηρίζονται στη λιθοδομή με πέτρες και ασβεστόλιθους ή πωρόλιθους. Όσον αφορά την υποστήριξη και την στέγαση, στα Νοτιόχωρα

[470]Βλ. **Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ.,** "*Χωρική ανάλυση των Μεσαιωνικών οικισμών της Χίου",* οπ. ανωτ. σελ.92.

χρησιμοποιείται κυρίως το σύστημα των θόλων. Στα Βορειόχωρα, περιοχή ορεινή και πλούσια σε ξυλεία, σανιδώματα καθώς και στέγες στηριζόμενες σε τεγίδες αποτελούν μαζί με τους θόλους τον συνηθέστερο τρόπο δόμησης.

4.5.2 Το Νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των Μαστιχοχωρίων Χίου

Οι ιστορικοί οικισμοί των *Μαστιχοχωρίων Χίου* χαρακτηρίστηκαν ως παραδοσιακοί με το Π.Δ. 19/10/1978 ΦΕΚ 594 Δ (*Βέσσα, Μεστά, Ολύμποι, Πατρικά, Πυργί*). Με το Π.Δ 18/01/1988 ΦΕΚ 198 Δ χαρακτηρίστηκαν ως παραδοσιακοί οικισμοί *Αρμόλια, Ελάτα, Λιθί* και *Καλαμωτή* (Μεσαιωνικό τμήμα). Τα παραπάνω Προεδρικά Διατάγματα προέβλεπαν ένα βασικό πλαίσιο προστασίας της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής μορφολογίας των οικισμών. Επίσης, οι ιστορικοί πυρήνες ορισμένων οικισμών κηρύχθηκαν ως *"χρήζοντες ειδικής προστασίας",* με ζώνες προστασίας από 100 έως 200 μέτρα.

Το νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών οικισμών Χίου:

- ΥΑ 054/24.09.1965 ΦΕΚ 644 Β/1965 *"Περί κηρύξεως οικοδομημάτων ως χρηζόντων ειδικής προστασίας"*, τα *Μεστά* με ζώνη προστασίας 200 μέτρα, το *Πυργί* με ζώνη προστασίας 300 μέτρα και το *Λιθί* με ζώνη προστασίας 100 μέτρα.
- Π.Δ. 19.10.1978 ΦΕΚ 594 Δ/1978 *"Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών οικισμών τινών του κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως αυτών", Βέσσα, Μεστά, Ολύμποι, Πατρικά, Πυργί.*
- ΥΑ ΥΠΠΟ ΦΕΚ 733 Β/1985 *"Χαρακτηρισμός παλαιών τμημάτων των οικισμών Βέσσας και Ολύμπων Χίου ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων"*, τα τμήματα των οικισμών *Βέσσας* και *Ολύμπων* που περικλείονται στο τετράπλευρο που σχηματίζει η αδιάσπαστη σειρά των εξωτερικών τοίχων των κατοικιών με ζώνη προστασίας 50 μέτρα.
- Π.Δ. 18.01.1988 ΦΕΚ 198 Δ/1988 "*Χαρακτηρισμός ως παραδοσιακών οικισμών της νήσου Χίου και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης αυτών", Αρμόλια, Ελάτα, Λιθί και Καλαμωτή* (Μεσαιωνικό τμήμα)
- ΥΑ ΥΠΠΟ ΦΕΚ 49 Β/1996 *"Ανακοίνωση οικισμού Μεστών ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου"*, *Μεστά,* με ζώνη προστασίας όπως ορίστηκε με το ΦΕΚ 644 Β/1965.

- ΥΑ ΥΠΠΟ ΦΕΚ 547/1996 "*Χαρακτηρισμός παλαιού πυρήνα του οικισμού Καλαμωτής ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου", Καλαμωτή*, παλαιός πυρήνας
- ΥΑ ΥΠΠΟ ΦΕΚ 482 Β/2001 *"Επέκταση προστασίας Ολύμπων Χίου",* επέκταση της περιμετρικής ζώνης προστασίας σε σχέση με το ΦΕΚ 733/1985.

Παράλληλα, είναι σε ισχύ τα νομοθετήματα που σχετίζονται με το χωροταξικό σχεδιασμό, το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (το Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο ΦΕΚ 128 Α/2008 και το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό ΦΕΚ 3155 Β/2013).

Χίος – Οικισμοί προστατευόμενοι από το Υπουργείο Πολιτισμού

α/α	**Οικισμός**	**Απόφαση προστασίας**	**Καθεστώς Προστασίας**
1.	Ανάβατος	ΥΑ 15794/19-12-1961 - ΦΕΚ 35/Β/2-2-**1962**	Περί χαρακτηρισμού ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων και αρχαιολογικών χώρων
2.	Μεστά	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	Περί κηρύξεως οικοδομημάτων ως χρηζόντων ειδικής προστασίας
3.	Πυργί	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	Περί κηρύξεως οικοδομημάτων ως χρηζόντων ειδικής προστασίας
4.	Αγ. Γεώργιος Συκούσης	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	Περί κηρύξεως οικοδομημάτων ως χρηζόντων ειδικής προστασίας
5.	Λιθί	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	Περί κηρύξεως οικοδομημάτων ως χρηζόντων ειδικής προστασίας
6.	Ολύμποι	ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ28/39994/880/11-10 - 1985 - ΦΕΚ 733/Β/5-12-**1985**	Χαρακτηρισμός παλιών τμημάτων των οικισμών Βέσσας και Ολύμπων Χίου ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων
7.	Βέσσα	ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ28/39994/880/11-10 -1985 - ΦΕΚ 733/Β/5-12-**1985**	Χαρακτηρισμός παλιών τμημάτων των οικισμών Βέσσας και Ολύμπων Χίου ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων
8.	Κάμπος	ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2492/33922/10-8-1990 - ΦΕΚ 578/Β/6-9-**1990**	Χαρακτηρισμός ως ιστορικού τόπου του Κάμπου Χίου

9.	Μεστά	ΥΑ ΥΠΠΟ /ΑΡΧ/Β1/Φ28/50842/1488 π.ε./22-12-1995 - ΦΕΚ 49/Β/19-1-**1996**	Χαρακτηρισμός του οικισμού των Μεστών Ν. Χίου, ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου
10.	Καλαμωτή-Παλαιός πυρήνας οικισμού	ΥΑ ΥΠΠΟ /ΑΡΧ/Β1/Φ28/ΚΗΡ/11706/387/20-5-1998 - ΦΕΚ 547/Β/3-6-**1998**	Χαρακτηρισμός του παλαιού πυρήνα του οικισμού της Καλαμωτής στη νότια Χίο ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου

Χίος – Οικισμοί προστατευόμενοι από το Υπουργείο Αιγαίου

α/α	**Οικισμός**	**Απόφαση προστασίας**	**Καθεστώς Προστασίας ΥΠ.ΠΟ.**
1.	Άγιον Γάλα	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
2.	Άγιος Γεώργιος Συκούσης	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Χρήζον ειδικής προστασίας
3.	Ανάβατος	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο
4.	Αρμόλια	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
5.	Αυγώνυμα	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
6.	Βέσσα	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
7.	Βουνό	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
8.	Βολισσός	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
9.	Διευχά	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
10.	Έλατα	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
11.	Έξω Δίδυμα	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
12.	Ζυφιάς	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
13.	Καμπιά	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
14.	Κατάβαση	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
15.	Κέραμος	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
16.	Κάμπος	ΦΕΚ 33/17-1-**1992**	Ιστορικός Τόπος
17.	Λιθί	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Χρήζον ειδικής προστασίας
18.	Μεστά	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** Και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο
19.	Ολύμποι	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο
20.	Παρπαριά	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
21.	Πατρικά	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
22.	Πιραμά	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	

23.	Πυργί	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	Χρήζον ειδικής προστασίας
24.	Σιδηρούντα	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** και ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
25.	Τρύπες	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
26.	Χαλκειός	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	

4.6 Παραδείγματα Χιώτικων ιστορικών παραδοσιακών οικισμών που χρήζουν ουσιαστικής προστασίας

Για να κατανοήσουμε τους οικισμούς της *Χίου* είναι αναγκαίο η νήσος να διερευνηθεί χωριζόμενη σε τρείς βαθμίδες, το Βόρειο, το Κεντρικό και το Νότιο τμήμα που παρουσιάζουν ετερόκλητα χαρακτηριστικά, αλλά στο σύνολό τους σκιαγραφούν το χαρακτήρα της νήσου.

Βόρεια Χίος

Το Βόρειο τμήμα είναι αφιλόξενο, ορεινό και περιλαμβάνει αριθμητικά λίγους, απομονωμένους, ηπειρωτικούς οικισμούς που λειτουργούν αυτόνομα. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι Γενουατικής προέλευσης, γεγονός που αποδεικνύεται από τα οχυρωματικά έργα που διατηρούνται έως τις μέρες μας, σε αντίθεση με τα ιδιωτικά κτίσματα που έχουν λησμονηθεί, εξαιτίας των ευτελών υλικών κατασκευής τους. Ο πολεοδομικός ιστός είναι χαλαρός και τα κτίσματα διατηρούν την ανεξαρτησία τους οργανωμένα σε δύο ορόφους. Οι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργική καλλιέργεια και ελλείψει γης, γίνονται ναυτικοί. Δεν παρατηρούμε διευρυμένες εμπορικές δραστηριότητες και εξαγωγή αγαθών όπως στο νότιο τμήμα του νησιού. Σημαντικά τοπόσημα είναι τα *Καρδάμυλα* και η *Βολισσός,* στην Ανατολική και τη Δυτική Περιφέρεια αντίστοιχα.

Πέραν της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής ταυτότητας, το Βόρειο τμήμα παρουσιάζει γεωλογικό ενδιαφέρον, καθώς εδώ βρίσκεται το *Σπήλαιο του Αγίου Γάλακτος*. Μέσα δε στο *Σπήλαιο του Αγίου Γάλακτος* βρίσκεται η εξαιρετικής αρχιτεκτονικής και θρησκευτικής αξίας Εκκλησία της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας*. Επίσης, σημαντικό θρησκευτικό τοπόσημο είναι η *Ιερά Μονή της Αγίας Μαρκέλλας* πλησίον της *Βολισσού,* που αποτελεί τόπο συγκέντρωσης ντόπιων και ξένων πιστών, ενώ αξιόλογο αρχαιολογικό κατάλοιπο της περιοχής είναι το *Ρημόκαστρο,* το οποίο βρίσκεται στο οροπέδιο του *Αίπους*.

Νότια Χίος (Μαστιχοχώρια)

Το Νότιο τμήμα περιλαμβάνει τα *Μαστιχοχώρια.* Οι οικισμοί αυτοί αναπτύσσονται ηπειρωτικά της νήσου και στοιχειοθετούν ένα οργανωμένο και αδιάσπαστο σύνολο με παρόμοια πολεοδομικά χαρακτηριστικά, όπου οι κάτοικοι ασχολούνται με γεωργικές εργασίες και ιδιαίτερα με την καλλιέργεια της μαστίχας. Η συνολική εσωστρεφής διάταξη και επικοινωνία των χωριών δηλώνει δύο Συνθήκες : την οργάνωση εκατέρωθεν των εκτάσεων με τους μαστιχοφόρους σκίνους και την προστασία από εξωτερικούς κινδύνους. Συμπληρωματικά ως προς την άμυνα, διαμορφώνεται ένα δίκτυο από Κάστρα, Βίγλες, Πύργους και παρατηρητήρια εντός των οικιστικών μονάδων και επιπρόσθετα σε καίρια σημεία κατά μήκος της ακτογραμμής. Η πολεοδομική οργάνωση είναι ταυτόσημη σε όλα τα σύνολα και βασικό της γνώρισμα είναι το τετράγωνο ή πολυγωνικό οχυρό εξωτερικό περίβλημα που πλάθεται από τις ίδιες τις κατοικίες και συγκροτεί *"ένα κτίσμα",* παρουσιάζοντας εξάρσεις μοναχά στα σημεία των Πύργων που προσανατολίζονται στα σημεία του ορίζοντα και αποσκοπώντας στην επίτευξη δύο στόχων, της ασφάλειας και της εξοικονόμησης χώρου. Εντός αυτού του συμπλέγματος, χωροθετούνται οι υπόλοιπες κατοικίες με κοινά χαρακτηριστικά δόμησης και δαιδαλώδη, συχνά αδιέξοδη, χάραξη οδικού συστήματος. Κεντρικά του οικισμού τοποθετούνται ο Κεντρικός Πύργος, η μικρή πλατεία και η Εκκλησία, μετουσιώνοντας σε κτίριο και τόπο τις εκφράσεις των αμυντικών, οικονομικοκοινωνικών και θρησκευτικών αναγκών του λαού.

Σε αυτό το τμήμα της νήσου στεγάζεται πληθώρα θρησκευτικών κτισμάτων, τα οποία δημιουργούν ένα ενδιαφέρον δίκτυο κινήσεων. Σημαντικότερο, εξ αυτών είναι το Μοναστήρι του *Άγιου Μηνά,* το οποίο είναι συνδεδεμένο με τη νεότερη ιστορία της Επανάστασης. Επιπρόσθετα, σε αυτήν την περιοχή υπάρχουν στοιχεία του αρχαίου πολιτισμού της *Χίου,* καθώς στο λόφο του *Εμπορειού* συναντώνται τα ερείπια ενός οικισμού στρατηγικής θέσης του 8ου αι. π.Χ. που περιλαμβάνει οχυρωμένη ακρόπολη και οικιστικό πυρήνα. Τέλος, η Νότια *Χίος* χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα φυσικά τοπία με σημαντικότερα τα Σπήλαια και τις παραλίες. Το *Σπήλαιο των Ολύμπων* και το *Σπήλαιο Λιθίου* έχουν εντυπωσιακό σταλακτιτικό και σταλαγμιτικό διάκοσμο.

Κεντρική Χίος

Στη μεσαία ζώνη συγκαταλέγονται η πρωτεύουσα, η *Χώρα*, και ο *Κάμπος* που συνθέτει το δεύτερο πλουτοπαραγωγικό κέντρο της νήσου. Σε αυτήν τη γεωγραφική ενότητα εντάσσεται και ο *Ανάβατος*.

Η πόλη είναι κτισμένη αμφιθεατρικά στο μέσο της Ανατολικής πλευράς του νησιού, προσανατολισμένη προς τη χερσόνησο της *Ερυθραίας* στη Μικρά Ασία, και στοιχειοθετεί το διοικητικό, οικονομικό και πνευματικό κέντρο του. Ιστορικής σημασίας είναι το Κάστρο, το οποίο αποτέλεσε τον πυρήνα της πόλης από τα Βυζαντινά χρόνια και μετεξελίχθηκε κατά τη Γενουατική κατάκτηση, σύμφωνα με τα πρότυπα της Γένοβας. Η περίοδος αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική για τη νήσο καθώς οι επεμβάσεις των Γενοβέζων στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα και τον πολεοδομικό ιστό επέδρασαν στη μορφή και την οργάνωση όχι μόνο της πόλης, αλλά του συνόλου της νήσου. Η Τουρκική κυριαρχία δεν αλλοίωσε την εικόνα και τις δομές της πόλης έως τα δρώμενα του 1822. Η νεότερη πόλη ανοικοδομήθηκε με νεοκλασικά κτίρια, στα πρότυπα της *Σμύρνης*. Η σύγχρονη αντίστοιχα, αποτελεί ένα σύγχρονο αστικό κέντρο, διατηρώντας εντούτοις γνωρίσματα του παρελθόντος, όπως το *Τζαμί,* τη *Βιβλιοθήκη Κοραή* και σημαντικό αριθμό μεμονωμένων κτιρίων στο θαλάσσιο μέτωπο και στο εσωτερικό της. Το λιμάνι είναι η σημαντικότερη γέφυρα επικοινωνίας, εμπορίου και τουρισμού.

Ο *Κάμπος* είναι πεδινός, εύφορος και φημίζεται για τα σπουδαία αρχοντικά που αποτελούσαν την εξοχική κατοικία των εύπορων Χιωτών και των ευγενών. Συνθέτει ένα ιδιαίτερο οικιστικό σύνολο με δαιδαλώδεις χαράξεις και δείγματα ενός εξαίρετου αρχιτεκτονικού ιδιώματος. Βασική μονάδα οργάνωσης είναι το περιβόλι με το αρχοντικό του. Στην έκταση του *Κάμπου* γίνεται παραγωγή ιδιαίτερων και σπάνιων ποικιλιών εσπεριδοειδών.

4.6.1 Το παράδειγμα των παραδοσιακών οικισμών : Ανάβατου, Πυργίου και Κάμπου

Στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης, ερευνήσαμε παραδείγματα ουσιαστικής διατήρησης ιστορικών παραδοσιακών οικιστικών συνόλων της Ευρώπης. Στο παρόν κεφάλαιο, ερευνούμε χαρακτηριστικά παραδείγματα ιστορικών -παραδοσιακών οικιστικών συνόλων της *Χίου*, ανάλογης - ή κατά την κρίση μας μεγαλύτερης -

πολιτιστικής αξίας που χρήζουν ουσιαστικής προστασίας και ανάδειξης ανάλογης των Ευρωπαϊκών ιστορικών οικιστικών συνόλων.

Η επιλογή των παραδοσιακών Χιώτικων οικισμών του *Ανάβατου*, του *Πυργίου* και του *Κάμπου,* αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της νήσου και δύνανται να παρουσιάσουν μια εμπεριστατωμένη εικόνα της σημερινής πραγματικότητας.

4.6.1.1. Ο οικισμός του Ανάβατου Χίου

Ο *Ανάβατος* αποτελεί Μεσαιωνικό οχυρωματικό οικισμό που βρίσκεται στο κέντρο της *Χίου*. Η ιδιαιτερότητά του, έγκειται σε μια πληθώρα χαρακτηριστικών ιστορικού, πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Τόπος μαρτυρικός, το τελευταίο προπύργιο της ελευθερίας, ο *"Ζάλογγος της Χίου"* που με προδοσία έπεσε στα χέρια του κατακτητή. Τόπος μοναδικής ομορφιάς γεμάτος ιστορία, τέχνη και πολιτισμό, ο επονομαζόμενος *"Μυστράς του Αιγαίου"* στέκει στην πλευρά ενός απόκρημνου βράχου φύσει θέση οχυρή στο κέντρο της νήσου. Ο *Ανάβατος,*τόπος μαρτυρίου χιλιάδων Ελλήνων αποτελεί ζωντανή ανεκτίμητη απόδειξη της ιστορίας του Έθνους.

Ο οικισμός βρίσκεται σε απόσταση 23 χιλιομέτρων από την πόλη της *Χίου*. Στο δρόμο από τη *Χίο* προς τον *Ανάβατο,* Δυτικά βρίσκεται η *Νέα Μονή* και το Μοναστήρι της *Παναγίας Βοήθειας,* έχοντας θέα προς τον *Κάμπο*, το *Βροντάδο* και το θαλάσσιο στενό μεταξύ της νήσου και των Μικρασιατικών ακτών. Μετά, τη *Νέα Μονή* και μεταξύ του όρους *Προβατά* και *Πλακωτό* βρίσκεται ο *Ανάβατος*. Κτισμένος από φυσική πέτρα πάνω σε απόκρημνο βράχο σε υψόμετρο 400 μέτρων, ενσωματώνεται πλήρως στο τοπίο και δύσκολα ξεχωρίζει από απόσταση. Συνεχίζοντας, την ίδια πορεία ο *Ανάβατος* κρύβεται πίσω από τα βουνά και αντ΄ αυτού παρεμβάλλεται ο οικισμός *Αυγώνυμα,* παρόμοιας μορφολογικής δομής αλλά με ομαλότερο έδαφος[471].

Λόγω της έλλειψης γραπτών ιστορικών πηγών, δεν έχει προσδιοριστεί η ακριβής χρονολογία ίδρυσης του.

[471]Βλ. **Αποστόλου Μ.,** *"Ανάβατος Χίου : αρχιτεκτονική, μορφολογική και αρχαιολογική ανάλυση και τυπολογία"*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, 2004, σελ.76 επ.

Ο οικισμός αποτελείται από τρία τμήματα[472](τόσες είναι και οι οικιστικές φάσεις):την *Ακρόπολη* στην κορυφή του βραχώδους εξάρματος, το *Μεσοχώρι* (αναπτύχθηκε περί το τέλος της Γενουατοκρατίας) και το *Νέο Χωριό* στο λεγόμενο πλάτωμα.

Το οικιστικό σύνολο του *Αναβάτου,* αναπτύσσεται στην παρειά ενός βράχου, περιβαλλόμενου από δύο φαράγγια, στοιχειοθετώντας μία δυναμική οργανική μορφή 400 κτισμάτων σε άμεση εξάρτηση. Η πρωταρχική του ίδρυση τοποθετείται στην πεδινή έκταση που βρίσκεται στις παρυφές του. Η μετέπειτα *"ανάβαση"* στη βραχώδη κορυφή συντελείται στο πλαίσιο μιας αμυντικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής[473]. Ο πρωταρχικός πυρήνας του οικισμού συνθέτει ένα αυστηρά περιτειχισμένο σύνολο, διαμορφωμένο από τον περίβολο και τις εξωτερικές παρειές των κτισμάτων. Καλύπτει 800 τετραγωνικά μέτρα. Στο χώρο αυτό βρίσκονται ο Ναός του *Ταξιάρχη* και το *Τριώροφο* με το Ελαιοτριβείο, τη *Δεξαμενή*, το *Διδακτήριο* και το Ναό της *Παναγίας*[474].

Ο Ναός του *Ταξιάρχη,* με τα γύρω κτίσματα αποτελεί ένα αινιγματικό σύνολο, που πιθανότατα εξυπηρετούσε στον έλεγχο της κίνησης προς το Βόρειο τμήμα της *Ακρόπολης*. Τούτο, γίνονταν χάρη σε ένα δαιδαλώδες σύστημα από στοές και στενές διόδους. Επιβλητικός και υπερμεγέθης μοιάζει δυσανάλογος με την εικόνα του εντός Κάστρου οικισμού. Η εικόνα αυτή, εντείνεται λόγω της κατάρρευσης των γύρω κτισμάτων που παλαιότερα ίσως λειτουργούσαν οπτικά ως περίβλημα διαβαθμίζοντας κλιμακωτά τους όγκους τους προς το Νότο. Η σχέση του με το Βόρειο τμήμα είναι σαφώς αρμονικότερη εξαιτίας και της διαφορετικής κλίμακας των κτισμάτων που πιθανότατα ανήκαν σε διαφορετική κοινωνική τάξη. Η πρόσβαση στο νότιο τμήμα γίνεται άμεσα από την πύλη. Ο Ναός της *Παναγίας* που βρίσκεται εκεί σε προεξοχή από το τείχος είναι το δεύτερο σημαντικότερο κτίσμα του οικισμού και εξυπηρετούσε στον έλεγχο και στην άμυνα του τείχους. Παράλληλα, εμπόδιζε την δίοδο προς το νότιο και πιο προσβάσιμο τμήμα του Κάστρου.

---

[472]Βλ. **Αξιωτάκης Ανδ.,** *"Ο Ανάβατος της Χίου (ιστορία - τέχνη - λαογραφία)",* Εκδόσεις Κ. Ζησιμάτος, Χίος 1994, σελ. 59 επ.

[473]Βλ. **Αποστόλου Μ.,** *"Ανάβατος Χίου : αρχιτεκτονική, μορφολογική και αρχαιολογική ανάλυση και τυπολογία"*, όπως ανωτ. σελ. 68.

[474]Βλ. **Αποστόλου Μ.,** *"Μικροί οχυρωμένοι οικισμοί του Αιγαίου",* Εκδόσεις Ερίννη, 2000, σελ. 85 επ.

Κατά το τέλος της Γενουατοκρατίας ο οικισμός επεκτάθηκε Ανατολικά και αναπτύχθηκε το *Μεσοχώρι,* το οποίο καταστράφηκε κατά τα γεγονότα του 1822, εντούτοις εγκαταλείφθηκε ολοκληρωτικά το 1881, μετά τον μεγάλο σεισμό που ισοπέδωσε το σύνολο της *Χίου*. Οι υπαίθριοι χώροι είναι ελάχιστοι και το οδικό δίκτυο οργανώνεται σε δύο παράλληλους άξονες που ακολουθούν τις υψομετρικές καμπύλες σε προσανατολισμό Βορρά-Νότου και σε πληθώρα εγκάρσιων και παράλληλων μικρότερων διακλαδώσεων. Τα κτίσματα είναι μικρά, διώροφα και μονόχωρα στην πλειονότητα των περιπτώσεων, ενώ καλύπτονται από καμάρα και δώμα. Το ισόγειο, χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος ή στάβλος, ενώ ο όροφος στεγάζει την οικογένεια. Τα δύο επίπεδα επικοινωνούν μεταξύ τους εσωτερικά, μέσω κλιμακοστασίου. Η είσοδος είναι μια και προσανατολισμένη προς τα δίκτυα κινήσεων. Τα ανοίγματα τοποθετούνται πάντα στον όροφο και είναι τοξωτά, μικρού μεγέθους και περιορισμένου αριθμού. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι η θεμελίωση, καθώς σε πληθώρα περιπτώσεων οι τοίχοι εδράζονται απουσία θεμελίων απευθείας στο βράχο, ο οποίος δύναται να καταλαμβάνει έως το μισό τμήμα του ισόγειου χώρου.

Το κατώτερο τμήμα του οικιστικού συνόλου είναι το νεότερο και ιδρύθηκε μετά το σεισμό από τους εναπομείναντες κατοίκους. Παρουσιάζει διαφορές με το *Μεσοχώρι* σε επίπεδο χωρικής οργάνωσης, ογκοπλασίας και όψεων των κατοικιών, καθώς τα κτίσματα είναι μεγαλύτερα των προηγούμενων φάσεων, διώροφα με κεραμοσκεπή και πανταχόθεν ελεύθερα στο οικόπεδο. Στο τμήμα αυτό βρίσκεται ο νεότερος Ναός του *Ταξιάρχη* και εκτός του οικιστικού συνόλου σώζεται ο κοιμητηριακός Ναός του *Αγίου Γεωργίου* με τοιχογραφίες του 16ου αιώνα. Ο χρόνος, ωστόσο φαίνεται να έχει σταματήσει στον *Ανάβατο* που σήμερα παρουσιάζει δυστυχώς εικόνα εγκατάλειψης. Ο οικισμός έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέος με το Π.Δ. 13/11/1978 ΦΕΚ 594 Δ, το οποίο συμπληρώθηκε με το Π.Δ 4/3/1988 ΦΕΚ 198 Δ σχετικά με τους όρους και περιορισμούς δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς της *Χίου*[475].

Η επιβλητική του εικόνα, η υψηλή αισθητική αξία του ως οικιστικό σύνολο και η άρρηκτη σχέση με το φυσικό υπόβαθρο καθιστούν τον *Ανάβατο* ένα θαύμα του ανθρώπου και της φύσης, που όχι μόνο αξίζει αλλά οφείλει να διατηρηθεί και να

[475]Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία, *"Ανάβατος Χίου",* Αθήνα Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος.

αναδειχθεί. Πέρα από την αισθητική αξία, η ιστορική του αξία είναι αδιαμφισβήτητα πολύπλευρη και υπερτοπική[476].

Στοιχεία, τύποι, χαρακτηριστικά ευρύτερα διαδεδομένα στον Ελληνικό χώρο, που σε άλλες περιοχές αλλοιώθηκαν ή εξαφανίστηκαν εδώ παραμένουν ζωντανά τεκμήρια ενός άλλου τρόπου ζωής και ενός πολιτισμού όχι και τόσο μακρινού. Μικρά, φαινομενικά ασήμαντα στοιχεία αποκτούν άλλη διάσταση, συσχετιζόμενα με την νομοτέλεια που χαρακτηρίζει το σύνολο, τις δομές και τη διαδικασία παραγωγής ενός σημαντικού ιστορικά κτισμένου τόπου.

Ο Πανελλήνιος Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός ιδεών της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής Εταιρείας για την Αναβίωση και προστασία του παραδοσιακού οικισμού *Ανάβατου Χίου* τον Ιανουάριο 1993, ήταν η πρώτη προσπάθεια προσέγγισης του φαινομένου *Ανάβατος*. Σκοπός του, ήταν η έκφραση προτάσεων για την προστασία και αναβίωση του *Ανάβατου,* μέσα στα πλαίσια διατήρησης και ανάδειξης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Αργότερα το 1997, ξεκίνησε το έργο Αποκατάσταση και Ανάδειξη του *Ανάβατου Χίου* με την προγραμματική Σύμβαση που υπογράφτηκε στις 13/5/1997 από το ΥΠ.ΠΟ, το Υπουργείο Αιγαίου και το Δήμο *Ομηρούπολης* με στόχο τη χάραξη πολιτικής προστασίας του οικισμού, αλλά και επεμβάσεις για την ανάδειξη και αποκατάσταση του[477].

Παρά τις πρωτοβουλίες αυτές, ο *Ανάβατος* σήμερα εξακολουθεί να παρουσιάζει την ίδια εικόνα της ερήμωσης και της παρακμής και να επιζητά μακροπρόθεσμες λύσεις καθώς η φθορά του χρόνου και η εγκατάλειψη απειλούν άμεσα τον ίδιο τον οικισμό και το περιβάλλον του.

Σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γρανάδας* η οικιστική Κληρονομιά και συγκεκριμένα η διαχείριση της είναι μια σύνθετη έννοια που πρέπει να αναχθεί σε τρία επίπεδα μελέτης : το χωροταξικό, το αρχιτεκτονικό και το τυπολογικό. Ο *Ανάβατος* είναι ένα ζωντανό, χαρακτηριστικό παράδειγμα οικιστικού συνόλου που χρήζει ουσιαστικής προστασίας, διαχείρισης και ανάδειξης. Σύμφωνα, με την ολιστική προσέγγιση που ερευνούμε και προτείνουμε ως προς την προστασία των ιστορικών - παραδοσιακών οικισμών, διαπιστώνεται ότι στον *Ανάβατο* που λείπει το

---

[476]Βλ. **Γούμενος Κ., Παπαρούνας Ν.,** "*Τα Καστροχώρια της Χίου - Η δημιουργία και η δομή τους*", ΕΜΠ, Αθήνα 2006, σελ.23.

[477]Βλ. **Καββαδία Α.,** *"Αποκατάσταση και Ανάδειξη του Μεσαιωνικού οικισμού Ανάβατου Χίου*", σελ. 19 επ., όπ. ανωτ. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Χίου.

ανθρώπινο στοιχείο της κοινωνικής δομής δεν είναι δυνατό να διασφαλιστεί μια ουσιαστική προστασία, συνεπώς ο τρόπος επίλυσης του προβλήματος της διατήρησης του, επικεντρώνεται στην αναβίωση του.

4.6.1.2. Η πρόταση ουσιαστικής προστασίας : Αναβίωση του οικισμού του Ανάβατου

Ο όρος *"αναβίωση"* παραπέμπει περισσότερο σε ζωντανό οργανισμό και αναφέρεται, ουσιαστικά, στην επαναφορά του στη ζωή μετά από σύντομο διάστημα διακοπής της ζωτικής λειτουργίας του[478].

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ένας οικισμός είναι ζωντανός οργανισμός : γεννιέται με την εγκατάσταση μόνιμων κατοίκων σε αυτόν, μεγαλώνει και εξελίσσεται υπό την επίδραση σύνθετων φαινομένων και ορισμένες φορές, υφίσταται της συνέπειες της εγκατάλειψης, οδηγούμενος στην ερήμωση, στη διακοπή δηλαδή οποιασδήποτε ζωτικής λειτουργίας του. Η δύναμη που θα τον θέσει ξανά σε λειτουργία και θα κινητοποιήσει τους μηχανισμούς του, - αποτέλεσμα συντονισμένης προσπάθειας, έρευνας, σχεδιασμού, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης - είναι αυτή που θα τον επαναφέρει στη ζωή. Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ενεργοποίησης εκ νέου όλων των πολύπλοκων φαινομένων που συνθέτουν τον οικισμό ονομάζεται αναβίωση του οικισμού (*revitalization/ rehabilitation*)[479].

---

[478]Βλ. **Νομικός Μ**., *"Αποκατάσταση- Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων. Μεθοδολογία-Εφαρμογές",* Εκδόσεις Γιαχούδη, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 29 επ./ Βλ. **Καββαδία Α.,** *"Αποκατάσταση και Ανάδειξη του Μεσαιωνικού οικισμού Ανάβατου Χίου*", σελ. 19 επ., όπ. ανωτ. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Χίου.

[479]Βλ. **Roberto di Stefano**, *"Il recupero dei valori: centri storici e monumenti: limiti della conservazione e del restauro"*, Edizioni scientifiche Italiane, Napoli 1979 M.E.T.U. Ιστορία και Θεωρία της Αποκατάστασης, σελ. 31-40: *"Η αποκατάσταση δεν είναι πλέον μία πράξη συντήρησης, αλλά μία πράξη μετασχηματισμού, μία παραγωγική διαδικασία"*. Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό: "*Αναβίωση (Vitalizazione, Reanimation) ενός μνημείου ή ενός οικιστικού συνόλου είναι η επαναφορά του σε μια νέα μορφή ζωής, εάν αυτή έχει διακοπεί ή η βελτίωση και η μεγιστοποίησή της, εάν έχει υποβαθμιστεί. Δεν πρόκειται για κάποια μορφή ενεργής επέμβασης, αλλά είναι το αποτέλεσμα εφαρμογής μέτρων ενεργής προστασίας του κτιριακού δυναμικού σε συνδυασμό με τη θέσπιση θεσμικών μέτρων για τη δημιουργία κινήτρων οικονομικών, παραγωγικών, κοινωνικών, τα οποία θα δημιουργήσουν το πλαίσιο της αναβίωσης. Αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται επιστροφή σε παλιές μορφές ζωής, αλλά συνέχιση της ζωής μέσα σε ένα παραδοσιακό οικιστικό σύνολο, το οποίο μπορεί να εξυπηρετήσει τις σύγχρονες ανάγκες των χρηστών του χωρίς να αλλοιώνονται τα βασικά του χαρακτηριστικά"*.

Από τον ορισμό αυτό προκύπτει η διπλή σημασία της αναβίωσης : η προστασία του ιστορικού οικισμού και η επανένταξή του σε ένα σύγχρονο πλαίσιο ζωής. Πρόκειται, λοιπόν, για μια ενσωματωμένη διατήρηση (integrated conservation), που συνιστά και τη βασική Αρχή της *Διακήρυξης του Amsterdam* και στοχεύει στη δημιουργία ενός ζωντανού κυττάρου, όχι απλά ενός σκηνογραφικού αποτελέσματος. Στην ουσία, πρόκειται για την ενσωμάτωση της διατήρησης στα αναπτυξιακά σχήματα μέσω του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Το σύνολο της ακίνητης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αρχιτεκτονικής και Αρχαιολογικής, προκειμένου να διατηρηθεί και να αξιοποιηθεί, πρέπει να ενσωματωθεί στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Η *Διακήρυξη τουAmsterdam*ορίζει ότι: *"Η αξιολόγηση για τη διατήρηση των κτιρίων δεν πρέπει να γίνεται με βάση μόνο την πολιτιστική αξία τους, αλλά και την αξία χρήσης τους*[480]*. Τα κοινωνικά προβλήματα της ολοκληρωμένης διατήρησης μπορούν να τεθούν σωστά μόνο με την ταυτόχρονη αναφορά και στις δυο αυτές κλίμακες αξιών"*. Επομένως, η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά αντιμετωπίζεται σαν ενιαίο σύνολο ακίνητων πολιτιστικών αγαθών, μέρος του ανθρωπογενούς αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος, που πρέπει να προστατευθεί σφαιρικά, να διατηρηθεί σαν μη ανανεώσιμος πόρος και να αξιοποιηθεί, μέσω της ενσωμάτωσής της στον Αειφόρο αναπτυξιακό, χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, με σκοπό την παραγωγή κοινωνικής και οικονομικής υπεραξίας.

Τα στάδια της αναβίωσης ενός εγκαταλελειμμένου οικισμού

Οι οικισμοί ως *"ζωντανοί οργανισμοί"* και όχι ως απλά κτιριακά σύνολα, απαιτούν για την αναβίωσή τους ένα συντονισμένο πλαίσιο ενεργειών, που στόχο θα έχουν τη συνολική και ταυτόχρονη επανενεργοποίηση όλων των μηχανισμών, των φαινομένων και των δυνάμεων που τους μορφοποιούν. Το εύρος που έχει αποκτήσει η πολιτική διαχείρισης του υφιστάμενου κτιριακού δυναμικού των ιστορικών οικισμών, η πολυπλοκότητα τέτοιου είδους επεμβάσεων, αλλά και η ανάγκη για εξεύρεση λύσεων υλοποιήσιμων και βιώσιμων σε μακροπρόθεσμη βάση, καθιστούν απαραίτητη τη διατύπωση μιας μεθοδολογίας[481].

---

[480]Βλ. **Σαχσαμάνογλου Μ**., *"Ξυπνώντας το παρελθόν. Αναβίωση ιστορικών οικισμών στη Μεσόγειο"*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μονογραφία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ. 11.

[481]Βλ. **Πρέπης Α.,** *"Αρχές για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική σε παραδοσιακούς και μη οικισμούς"*, Αρχιτέκτονες, Τεύχος 10, Αθήνα, σελ.8-9.

Η μεθοδολογία αυτή δε θα έχει άκαμπτο και δεσμευτικό χαρακτήρα, θα αποτελέσει ένα υπερκείμενο κανονιστικό πλαίσιο Αρχών. Η προσπάθεια επιβολής του με ομοιόμορφο τρόπο σε όλες τις περιπτώσεις θεωρείται εκ των προτέρων άκαρπη και αναποτελεσματική. Κάθε περίπτωση οφείλει να είναι αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης, λόγω της ιδιαιτερότητάς της, από μια διεπιστημονική ομάδα ειδικών, που θα βρίσκονται σε συνεχή και στενή συνεργασία και η οποία, πριν από οποιαδήποτε επέμβαση, οφείλει να έχει αποκτήσει την απαραίτητη γνωριμία και εξοικείωση με τον υπό μελέτη οικισμό. Η εκπόνηση της πλήρους μελέτης θα πρέπει να κατατεθεί και να εγκριθεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Η μεθοδολογία εξελίσσεται σε τέσσερις κλίμακες : Χωροταξική (σχέσεις με τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο), κλίμακα Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (επισήμανση των κύριων χαρακτηριστικών του οικιστικού συνόλου), κλίμακα Πολεοδομικής Μελέτης (αστική τυπολογία) και Αρχιτεκτονική κλίμακα (φυσική κατάσταση, τυπολογία και μορφολογία των κτισμάτων)[482].

Παράλληλα, διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα : την ανάλυση-τεκμηρίωση και την πρόταση-σύνθεση[483]. Το μεν αναλυτικό επίπεδο στοχεύει στην καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης μέσα από τα στοιχεία που συγκροτούν τον οικισμό, το δε συνθετικό προχωράει στην πρόταση λύσεων, μέσω των οποίων τα στοιχεία που καταγράφηκαν μπορούν να αναδειχθούν και να αποτελέσουν τη βάση για τον επανασχεδιασμό του χώρου. Ξεκινώντας την ανάλυση, πρέπει να διερευνηθούν οι σχέσεις του οικισμού με το φυσικό ή ανθρωπογενή ευρύτερο γεωγραφικό χώρο[484], ενώ ιδιαίτερα για ιστορικούς οικισμούς, είναι απαραίτητη η μελέτη της διαχρονικής τους εξέλιξης[485]. Στη συνέχεια, είναι αναγκαίο να επισημανθούν, τα κύρια χαρακτηριστικά του οικιστικού συνόλου : ιστορικά στοιχεία, κοινωνικά,

---

Διαθέσιμο στο : http://sadas-pea.gr/magazine/arxitektones10.pdf

[482]Βλ. **Μεταλληνού Α.,** *"Προς ένα θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών. Καταγραφή, αξιολόγηση και προτάσεις".*

Διαθέσιμοστο: http://ikee. lib.auth.gr/record/132743/files/METALLHNOYtmxa.pdf .

[483]Βλ.**Σαχσαμάνογλου Μ**., *"Ξυπνώντας το παρελθόν. Αναβίωση ιστορικών οικισμών στη Μεσόγειο",* οπ. ανωτ. σελ. 38.

[484] Θέση οικισμού στην ιεραρχία του οικιστικού πλέγματος, όρια επιρροής (διοικητικά, οικονομικά κλπ), καθορισμός ενδοχώρας.

[485] Σχέσεις ανάπτυξης και παρακμής, στοιχεία ιστορικής συνέχειας, σχέσεις με άμεση και ευρύτερη ενδοχώρα ειδικά κατά την περίοδο διαμόρφωσης του οικισμού.

δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, καθώς και βασικά πολεοδομικά χαρακτηριστικά[486]. Ακολουθεί, η ανάλυση των συντακτικών στοιχείων του οικιστικού συνόλου[487] και τέλος, η αξιολόγηση και ο βαθμός προστασίας κάθε κτίσματος[488].

4.6.1.3. Το παράδειγμα αναβίωσης του παραδοσιακού οικισμού των Μεστών Χίου

Ο Μεσαιωνικός οικισμός των *Μεστών* είναι ένα από τα σημαντικότερα *Μαστιχοχώρια* της *Χίου*. Βρίσκεται στο Νότιο τμήμα της νήσου και απέχει 35 χλμ. από την πόλη της *Χίου*. Ο οικισμός φέρει όλα τα χαρακτηριστικά των οχυρωμένων οικισμών όπως τα έχουμε περιγράψει στο οικείο κεφάλαιο.

Τα αίτια της εγκατάλειψης

Κατά τα Μεταπολεμικά χρόνια, διαπιστώνεται μια φθίνουσα εξέλιξη και μια σταδιακή μείωση του πληθυσμού της νήσου λόγω του μεταναστευτικού κύματος της περιόδου 1937-1946, που οδηγεί τελικά στην εγκατάλειψη του οικισμού.

Το σχέδιο αναβίωσης

Το 1976 τα *Μεστά* εντάχθηκαν στο πρόγραμμα του ΕΟΤ, που προϋπέθετε την παραχώρηση σε αυτόν όσο το δυνατόν περισσότερων κατοικιών, ώστε η τουριστική μονάδα που θα προέκυπτε να λειτουργεί ομαλότερα και το έργο της αναβίωσης να εφαρμοστεί σε ένα συνολικότερο πλαίσιο. Το πρόγραμμα ξεκίνησε να υλοποιείται με 34 συμβάσεις παραχώρησης επικαρπίας και περιλάμβανε, μετά την εκπόνηση των απαραίτητων αποτυπώσεων και μελετών τεκμηρίωσης, τη μετατροπή 27 κατοικιών σε ξενώνες, τη διαμόρφωση 9 κτιρίων για τη στέγαση κοινόχρηστων λειτουργιών[489], έργα ύδρευσης και αποχέτευσης, διαμορφώσεις πλατειών και υπογείωση του δικτύου της ΔΕΗ. Το έργο πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Κατά τη διαμόρφωση των

[486]Χρήσεις γης (υφιστάμενες, ασυμβίβαστες, περιοχές με συγκέντρωση ειδικών χρήσεων) τεχνικές υποδομές και εξυπηρετήσεις.

[487]Το σύστημα των οικοπέδων, το σύστημα των διαδρομών, το σύστημα των κτισμένων χώρων και το σύστημα των ελεύθερων χώρων, τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτισμάτων, η κατασκευή η φυσική κατάσταση και τα ύψη τους καθώς και τα στοιχεία του δημόσιου χώρου.

[488] Αξιολόγηση κτισμάτων και στοιχείων του περιβάλλοντος (πολύ αξιόλογο, αξιόλογο, αλλοιωμένο, ερείπιο) και βαθμός προστασίας κτισμάτων (απόλυτη προστασία, διατήρηση κελύφους όγκου, διατήρηση, ανακατασκευή).

[489] Γραφείο ΕΟΤ, εστιατόριο, πλυντήριο, υφαντήριο, κοινοτικές τουαλέτες.

κτιρίων -που είχαν κατασκευαστεί με βάση διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα- για να στεγάσουν σύγχρονες λειτουργίες, βασική αρχή ήταν ο σεβασμός της μορφολογίας των όψεων και ο περιορισμός των επεμβάσεων στο εσωτερικό. Οι όποιες επεμβάσεις γίνονταν, έπρεπε να είναι ήπιες και σε καμία περίπτωση, να μην αλλοιώνουν τον λιτό, φρουριακό χαρακτήρα των κτισμάτων. Μετά την αποκατάσταση των κατεστραμμένων κτισμάτων, το εσωτερικό διαμορφώθηκε κατάλληλα ώστε να δεχθεί χώρους υγιεινής και μικρές κοινόχρηστες κουζίνες, τα επιμέρους δομικά στοιχεία[490] διατηρήθηκαν, ενώ οι πρόσφατες προσθήκες αφαιρέθηκαν. Ταυτόχρονα, οι όψεις έμειναν ανεπίχριστες, όπως ήταν δηλαδή αρχικά, τοποθετήθηκαν ξύλινα κουφώματα μορφολογικά όμοια με τα παραδοσιακά και τα δάπεδα επενδύθηκαν με τσιμεντοπλακίδια.

Σημερινή κατάσταση-προοπτικές

Τα *Μεστά* ήταν πάντοτε αγροτική περιοχή και κύρια απασχόληση των *Μεστουσίων* ήταν η παραγωγή της μαστίχας. Σήμερα, η εικόνα δεν είναι ιδιαίτερα διαφορετική. Ο αγροτικός χαρακτήρας της περιοχής εξακολουθεί να υφίσταται, με τον πρωτογενή τομέα να είναι πρώτος στην απασχόληση των κατοίκων. Ωστόσο, η καλλιέργεια των μαστιχόδεντρων, δεδομένων των σημερινών συνθηκών, δεν είναι το ίδιο προσοδοφόρα και ικανή να συντηρήσει την κοινωνία των *Μαστιχοχωρίων*[491]. Κατά συνέπεια, η κυρίαρχη απασχόληση δείχνει να συρρικνώνεται, ενώ τα εσπεριδοειδή, η παραγωγή οίνου και η μικρή ελαιοπαραγωγή δεν μπορούν να θεωρηθούν ικανά να φέρουν το βάρος μιας τέτοιας δυναμικής. Παράλληλα, εκδηλώνεται και μια στροφή στην παροχή τουριστικών υπηρεσιών, που όμως δεν παύει να είναι κατά βάση εποχιακή δραστηριότητα, ασκούμενη από ντόπιους που επισήμως εργάζονται σε άλλους τομείς. Επιπλέον, η σύσταση των κατοίκων είναι αυτή ενός γερασμένου πληθυσμού με ηλικιωμένους, εκτός παραγωγικής διαδικασίας ανθρώπους στο μεγαλύτερο ποσοστό[492]. Τα *Μεστά*, λοιπόν, δύσκολα μπορούν να

[490]Φούρνοι, ξύλινα πατάρια.

[491]Βλ. **Ορφανουδάκης Δ.,** *"Μελέτη Αποκατάστασης Μνημείων και Συνόλων",* Ιδιωτική Έκδοση, Πειραιάς 1992, σελ. 43 επ.

[492]Πληθυσμιακή εξέλιξη : Πληθυσμιακή αύξηση παρατηρείται κατά την περίοδο 1920 -1940, η οποία οφείλεται στην έλευση των Μικρασιατών προσφύγων 1922-1936. Στη δεκαετία 1940 με 1950, διαπιστώνεται μείωση του πληθυσμού οφειλόμενη στην μετανάστευση της περιόδου 1937-1946. Ο πληθυσμός βαίνει μειούμενος μέχρι και το έτος 1991, όπου μικρή ανάκαμψη παρατηρείται μέχρι την απογραφή του πληθυσμού το 2001 όπου ο αριθμός των κατοίκων ανέρχεται σε 501. Σήμερα, σύμφωνα

συντηρήσουν ένα ικανό πλέγμα οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι δεδομένες Συνθήκες δύσκολα μπορούν να εξασφαλίσουν μια υγιή συνέχιση του ρυθμού του οικισμού, με αποτέλεσμα η επιβίωσή του να κρίνεται μάλλον αμφίβολη[493].

Η εικόνα των *Μεστών* υπήρξε δημιούργημα μιας σφριγηλής οικονομικής δραστηριότητας, η οποία δεν υπάρχει σήμερα με την ίδια μορφή και ένταση. Η τοπική κοινωνία και η πολιτεία, αναγνωρίζουν ορθά σε αυτή την εικόνα την σπουδαιότητα της διατήρησης του παρελθόντος και προσπαθούν να την διαφυλάξουν. Οι δείκτες, όμως, ανθρώπινης, οικονομικής και οικιστικής δραστηριότητας είναι πτωτικοί και όχι ενθαρρυντικοί για το μέλλον. Το έργο της αναβίωσης κατόρθωσε να διασώσει ένα σημαντικό τμήμα της Μεσαιωνικής ιστορίας του τόπου, αναδεικνύοντας τις αισθητικές, αρχιτεκτονικές και ιστορικές του αξίες. Ωστόσο, αυτή η προσπάθεια δεν ενσωματώθηκε σε ένα γενικότερο πλαίσιο ανάπτυξης, μη λαμβάνοντας υπόψη τον ανθρώπινο παράγοντα, τις τάσεις και τις δυναμικές του οικισμού, τους δείκτες της οικονομικής δραστηριότητας και τους παράγοντες που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα του οικισμού σε ένα σύγχρονο πλαίσιο ζωής. Αντίθετα, μερίμνησε περισσότερο για τη συντήρηση και την προβολή απλώς μιας εικόνας, ενός *"σκηνικού",* οδηγώντας ουσιαστικά στη μουσειοποίηση του οικισμού. Για να συνεχίσει να υπάρχει ένας τέτοιος οικισμός είναι απαραίτητος ένας ευρύτερος σχεδιασμός που θα δημιουργήσει ουσιαστικές Συνθήκες αναβίωσης της Κληρονομιάς και δεν θα αρκείται στη διατήρηση ενός νεκρού μνημείου[494], αλλά στην παρουσία ενεργού πληθυσμού.

με την τελευταία επίσημη απογραφή από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία το 2011, ο αριθμός των κατοίκων ανέρχεται σε 337 και πρόκειται για σημαντική μείωση.

[493]Βλ. **Δούση Μ., Ευαγγελία Καμπούρη**, "*Μελέτες αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων, παραδοσιακών πυρήνων και οικισμών. Εκπόνηση, προδιαγραφές και έλεγχος μελετών",* Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Διαθέσιμο στο : http:// library.tee.gr/digital/kma/kma_m1454/kma_m1454_ dousi_kabouri.pdf.

[494]Βλ. **Adam Smith**, "*Κάμπος - Κάστρο. Επιλογή κειμένων από το βιβλίο του Adam Smith, The Architecture of Chios 1962*", Μετάφραση Βλυσίδου Ε., Εκδόσεις Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, Χίος 1995 /**Δούση Μ., Ευαγγελία Καμπούρη,** "*Μελέτες αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων, παραδοσιακών πυρήνων και οικισμών. Εκπόνηση, προδιαγραφές και έλεγχος μελετών",* Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Διαθέσιμο στο : http:// library.tee/digital/kma/kma_m1454/kma_m1454_ dousi_kabouri.pdf.

4.6.2. Ο οικισμός του Κάμπου

Ο *Κάμπος* εκτείνεται νότια της πόλης σε μήκος 7 χλμ. και σε πλάτος 2 χλμ. και διασχίζεται από τους χείμαρρους *Παρθένη* και *Κοκκαλά*. Είναι χωρισμένος σε περιβόλια μέσου μεγέθους στρεμμάτων, με ένα πολύπλοκο δίκτυο στενών δρόμων και με ψηλούς μαντρότοιχους. Η καλλιέργεια περιλαμβάνει πορτοκαλιές, μανταρινιές, λεμονιές και πολλά άλλα εσπεριδοειδή. Παλαιότερα, ο *Κάμπος* είχε σημαντική παραγωγή κρασιού και αναφέρεται σπουδαία επίδοση στην εκτροφή μεταξοσκώληκα αφού οι μουριές ήταν άφθονες. Τα Χιώτικα μεταξωτά ήταν περιζήτητα διότι οι Χιώτες είχαν ειδικευτεί στην επεξεργασία μεταξιού και η υφαντική τους ήταν αξιόλογη.

Μετά την επιβλητική αυλόπορτα των αρχοντικών του *Κάμπου,* αποκαλύπτεται η πλακόστρωτη ή βοτσαλωτή αυλή, ένας άνετος υπαίθριος χώρος καθημερινής ζωής και εργασίας, με μεγάλα σκιερά δένδρα, λουλούδια, πηγάδι (μάγγανος), στέρνα, πεζούλια και στη συνέχεια το ίδιο το περιβόλι. Το λειτουργικό αυτό πρότυπο που συνδέει στενά την κατοικία με την παραγωγή, επαναλαμβάνεται με μικρές παραλλαγές σε κάθε περιβόλι σε ένα σύνολο διακοσίων σήμερα περίπου αρχοντικών. Το σύνολο αυτό, δεμένο με τους μαντρότοιχους των περιβολιών με την ίδια πέτρα με τις κατοικίες, εμπλουτισμένο με αρχιτεκτονικές και καλλιτεχνικές αξίες, είναι ένα σύνολο ιστορικό, αρχιτεκτονικό και περιβαλλοντικό με ιδιαίτερη σημασία στον ελληνικό χώρο.

Η κατοικία της *Χώρας* εκπληρώνει ένα απλό προορισμό, αποτελεί τον τόπο διαμονής του πλούσιου ιδιοκτήτη. Ο Πύργος του *Κάμπου* κείμενος στην εξοχή, στο μέσο κτημάτων[495] φυτεμένων με εσπεριδοειδή (λεμονιές, πορτοκαλιές τα ονομαζόμενα περιβόλια), εξυπηρετεί ένα πιο σύνθετο σκοπό. Συνδυάζοντας τις ανέσεις του αστικού αρχοντικού με την πολυτέλεια ενός αρχοντικού αναψυχής, περιλαμβάνει την κατοικία του ιδιοκτήτη, το κατάλυμα του επιστάτη και τα παραρτήματα που συνδέονται με την αγροτική εκμετάλλευση. Περιλαμβάνει συνεπώς, το ύφος των τριών κατηγοριών των Ρωμαϊκών επαύλεων της *Villa urbana*,

[495] Τα κτήματα ονομάζονταν και υποστατικά ή περιβόλια.

της *Villa rustica* και της *Villa fructaria*[496]. Το κτήμα περιβάλλεται από ψηλό μαντρότοιχο έτσι ώστε να προστατεύονται οι καλλιέργειες.

Οι πρώτες κατοικίες στον *Κάμπο* (της Γενουατικής περιόδου) ήταν Πύργοι. Κατά την περίοδο του 17ου και 18ου αιώνα τα κτίσματα αυτά μετασκευάστηκαν σε μεγαλοπρεπείς επαύλεις που συνέχισαν να έχουν το όνομα *"Πύργος"*. Ήταν κτίσματα ψηλά με στέγες (2-3 ορόφων), των οποίων τόσο οι όψεις, όσο και τα αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι από το γνωστό τοπικό πωρόλιθο του γειτονικού χωριού των *Θυμιανών*. Τα κύρια δωμάτια (υποδοχής και ύπνου) βρίσκονταν στους ορόφους ενώ στο ισόγειο και στα παραρτήματα όλα τα βοηθητικά (αποθήκες, χώροι εργασίας κ.λ.π.).

Χαρακτηριστικό στοιχείο των Πύργων ήταν οι μεγαλοπρεπείς αυλόθυρες με το οικόσημο της κάθε οικογένειας στο κλειδί του τόξου. Αν και η αρχιτεκτονική των σπιτιών αυτών έχει πολλές επιρροές από μορφές και τρόπους κατασκευής του Βυζαντίου και της Δύσης, έχει δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Τα διακοσμητικά στοιχεία, συνήθως γλυπτική στο μάρμαρο, εξαίρετης λαϊκής τέχνης, συναντά κανείς στα οικόσημα των εισόδων, στη στέρνα, στο πηγάδι, στους κίονες. Αλλά και η *"Θυμιανούσικη πέτρα",* έδωσε θαυμαστά δείγματα τέχνης, που τα συναντάμε στις σκάλες, τα πεζούλια, στα ανοίγματα πορτών και παραθύρων. Το περιβόλι του *Κάμπου* έγινε ένας ολόκληρος κόσμος με άψογες κατασκευές, μνημειακές μορφές, καλλιτεχνικές διακοσμήσεις που εκφράζει με το δικό του προσωπικό τρόπο τον πλούτο και το γόητρο της κοινωνίας που το κατοικεί.

Μετά το σεισμό του 1881, που γκρέμισε όλους σχεδόν τους Πύργους του *Κάμπου,* χτίστηκαν ξανά στην ίδια θέση, πάνω στα ισόγεια, νέες κατοικίες με ένα όροφο και ενιαίο όγκο. Οι κατοικίες αυτές, από την ίδια πέτρα με τα παλιά κτίσματα και τους μαντρότοιχους προσαρμόστηκαν πολύ ικανοποιητικά στον χαρακτήρα της περιοχής και αποτέλεσαν μια νέα φάση στην αρχιτεκτονική του *Κάμπου*.

Τα τελευταία χρόνια, αξιέπαινες είναι οι προσπάθειες ορισμένων ιδιοκτητών, οι οποίοι με ευαισθησία και αγάπη, ανακαινίζουν παλιά σπίτια και συντηρούν με πολλούς κόπους τα περιβόλια, δίνοντας ελπίδες και προοπτικές για το μέλλον[497].

---

[496] Αντίστοιχα, Αστική έπαυλη, Αγροτική έπαυλη και Έπαυλη προς εκμετάλλευση οπωροφόρων.

[497] Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το *Αργέντικον,* πολυβραβευμένο ξενοδοχείο πρόκειται για ένα Μεσαιωνικό αρχοντικό χαρακτηρισμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό Μνημείο και σημείο αναφοράς Πολιτισμικής Κληρονομιάς.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ξεχωριστό κεφάλαιο της αρχιτεκτονικής του *Κάμπου* δύνανται να αποτελέσουν οι αυλόπορτες του. Οι αυλόπορτες ήταν μέρος της οικίας ή του αρχοντικού. Οδηγούσαν από το δρόμο στον αυλόγυρο του αρχοντικού ή της οικίας ή από τον δρόμο στο περιβόλι. Οι περισσότερες είναι χτισμένες ενιαία με τον μαντρότοιχο και ανεβαίνει κάποιος ένα ή δύο σκαλοπάτια για να τις διαβεί. Είναι φτιαγμένες από την ντόπια κιτρινωπή και καφεκόκκινη *Θυμνιανούσικη* πέτρα την οποία πελεκούσαν οι τεχνίτες με το χέρι και κατά την τοποθέτηση τους έκαναν διαφόρους συνδυασμούς σε χρώματα και σχέδια. Οι αυλόπορτες του *Κάμπου* είναι επιβλητικές, καλαίσθητες με εντυπωσιακούς θόλους, περίτεχνα σκαλίσματα στις κολώνες και πολλές φορές έφεραν γλάστρες στο τελείωμα των κολώνων για διακόσμηση. Στις περισσότερες αυλόπορτες υπήρχαν δεξιά και αριστερά στο εξωτερικό μέρος μικρά πέτρινα πεζούλια τα οποία είχαν δύο χρήσεις, η πρώτη ήταν για να ανεβαίνουν μέσω αυτών ευκολότερα οι άνθρωποι στα άλογα και η δεύτερη ότι ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες χρησιμοποιούνταν ως καθίσματα. Οι περισσότερες αυλόπορτες στο επάνω μέρος του θόλου ή στο πρέκι έφεραν υπέρθυρα τα οποία ήταν από λευκό μάρμαρο και επάνω είχαν σκαλισμένο το οικόσημο της οικογένειας ή την παράσταση του προστάτη Αγίου του σπιτιού[498], τα περισσότερα από τα υπέρθυρα λείπουν από την θέση τους γιατί έχουν κλαπεί. Οι αυλόπορτες του *Κάμπου* είναι ένα μικρό μόνο δείγμα της ομορφιάς, της μοναδικότητας και της ιστορικότητας του παραδοσιακού αυτού οικισμού[499].

4.6.2.1 Οι δύο όψεις του Κάμπου. Προβλήματα ουσιαστικής προστασίας

Η μία όψη του Κάμπου

Ο *Κάμπος* της *Χίου* είναι ένα μοναδικό οικιστικό - γεωργικό σύνολο, εξαιρετικό παράδειγμα αρμονικής συνύπαρξης κατοικίας, γεωργίας και συμπληρωματικών λειτουργιών. Πρόκειται για περίπου 200 κτήματα περιβαλλόμενα από ψηλούς μαντρότοιχους, στα οποία αντιστοιχούν ισάριθμα αρχοντικά υψηλής αρχιτεκτονικής ποιότητας και ισάριθμα βοηθητικά κτίσματα. Επίσης, διαθέτουν περίτεχνες βοτσαλωτές αυλές, δεξαμενές, μαγγανοπήγαδα και περιβόλια

[498]Η απόδειξη της ισχυρής Ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης είναι εντονότατη στην Χιακή κοινωνία.

[499]Βλ. **Βίος Σ., Καλβοκορέσης Λ.,** "*Η κοινωνική ζωή στον Κάμπο της Χίου",* Εκδόσεις Αλφα Πι, Χίος 2004, σελ. 18.

εσπεριδοειδών. Ο *Κάμπος* της *Χίου* στέκει μέχρι σήμερα στο κέντρο της νήσου ως ακατέργαστο διαμάντι περιμένοντας να αναδειχθεί η ανεκτίμητη αξία του.

Κατά καιρούς έχουν γίνει αξιόλογες προσπάθειες διατήρησης. Έχουν, επισκευαστεί ορισμένα αρχοντικά είτε με την ίδια χρήση (κατοικία) είτε με μετατροπή τους σε ξενώνες. Διατηρείται, σε μεγάλο βαθμό η χρήση κατοικίας ενώ μερικά κτίσματα (10 περίπου) έχουν μετατραπεί σε ξενώνες, και καλλιεργούνται σχεδόν όλα τα περιβόλια.

Ενδεικτικά : *Αξιόλογα παραδείγματα προστασίας και διατήρησης των αρχοντικών του Κάμπου*[500]

Το Αργέντικον

Το πολυβραβευμένο ξενοδοχείο *Αργέντικον (Argentikon Luxury Suites)*, είναι ένα Μεσαιωνικό αρχοντικό χαρακτηρισμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού ως Ιστορικό Μνημείο και σημείο αναφοράς Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Το 1993, ο νέος ιδιοκτήτης του *Αργέντικον* ξεκίνησε μία ανακαίνιση, η οποία διήρκησε 10 χρόνια. Έχει, αποδοθεί πιστή αντιγραφή στην αναπαλαίωση του κτήματος από γκραβούρες και βιβλία εποχής, αλλά και από μαρτυρίες μεγάλων σε ηλικία ανθρώπων που έζησαν το κτήμα και είδαν να περνούν από αυτό μεγάλες προσωπικότητες της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Το πιο δυνατό σημείο του *Αργέντικου* είναι οι πολυβραβευμένοι κήποι που προσφέρουν ανεπανάληπτη ηρεμία και συγκλονιστική ομορφιά. Πρόκειται, για σπάνιους κήπους ανάμεσα από βοτσαλωτά και λιθόστρωτα μονοπάτια με περίτεχνες στέρνες διακοσμημένες με μαρμάρινα μοτίβα, στέρνα με νούφαρα, κρήνες και μαγγανοπήγαδα. Στο κτήμα καλλιεργούνται πολλά είδη εσπεριδοειδών που παράγουν ποικιλία μοναδικών φρούτων.

Η αρχιτεκτονική λεπτομέρεια είναι διακριτή στο σύνολο του αρχοντικού. Τα βοτσαλωτά και λιθόστρωτα μονοπάτια είναι διαφορετικά για την οικογένεια των ευγενών και διαφορετικά για το υπηρετικό προσωπικό. Τα μονοπάτια τα οποία

[500]Σαφώς, υπάρχουν και ορισμένες άλλες αξιόλογες προσπάθειες, στη παρούσα όμως μελέτη χωρίς να υποτιμούμε τα άλλα εγχειρήματα, παραθέτουμε μόνο ενδεικτικά προς αντίληψη της υφιστάμενης κατάστασης του *Κάμπου*.

χρησιμοποιούσαν οι ευγενείς και οι φιλοξενούμενοι είναι φαρδιά και οι θάμνοι είναι κλαδεμένοι σχηματίζοντας γωνίες. Αντιθέτως, τα μονοπάτια του υπηρετικού προσωπικού είναι στενά και οι θάμνοι είναι κλαδεμένοι οριζόντια και είναι πάντα σε μία ευθεία γραμμή προκειμένου να περπατούν γρήγορα και να φτάνουν σύντομα στον προορισμό τους. Η τελειότητα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού σε κάθε λίθο.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι το 1954, ο κηπουρός του κτήματος στάλθηκε στην *Ventimiglia* της Ιταλίας και στην *Κυανή Ακτή* της Γαλλίας προκειμένου να ειδικευτεί στην τέχνη της κηπουρικής. Αφού πέρασε αρκετό διάστημα στην Βίλα *Hambury* στην περιοχή της *Ventimiglia*, ειδικεύτηκε στην αρχιτεκτονική κήπων και συγκεκριμένα στους κήπους *Λιγουριανού* τύπου, η οποία είναι και η μορφή που διατηρούν οι κήποι στο *Αργέντικον* μέχρι και σήμερα.

Το 1988, το *Αργέντικον* έγινε μέλος της Γαλλικής Ένωσης *"La vie de chateau",* ενώ το 1991 το Διεθνές περιοδικό *"Harpers & Queen"* επέλεξε το *Αργέντικον* ανάμεσα στα 100 καλύτερα θέρετρα του κόσμου**.**

Το Αρχοντικό Περλέας

Το Αρχοντικό *Περλέας*, συνδυάζει μοναδικά τη σπάνια ομορφιά ενός παλαιού εξαιρετικά διατηρημένου αρχοντικού, με τη ζωντάνια μιας υποδειγματικά καλλιεργούμενης έκτασης 17 στρεμμάτων. Πρόκειται για μια πρωτοποριακή μονάδα αγροτουρισμού, που προσφέρει την παραδοσιακή φιλοξενία στα πλαίσια της αρμονικής σχέσης με το φυσικό περιβάλλον της βιοκαλλιέργειας. Βραβευμένες για την αρχιτεκτονική φύτευσης τους, οι πορτοκαλιές και οι μανταρινιές στοιχίζονται σε απόλυτη ευθυγράμμιση προσφέροντας ένα θέαμα μοναδικό. Επίσης, βραβευμένοι εξαιρετικού κάλλους είναι και οι κήποι του κτήματος με σπάνιες καλλιέργειες λουλουδιών.

Το περιβόλι έχει περίπου 1100 δένδρα και έχει ως κύρια καλλιέργεια τα εσπεριδοειδή. Διαθέτει ελιές, για την εξασφάλιση της ετήσιας ανάγκης παραγωγής λαδιού του κτήματος και μια μικρότερη έκταση καλλιέργειας πατάτας και κηπευτικών. Όλες οι καλλιέργειες είναι βιολογικές από το 1992 και έχουν επίσημη πιστοποίηση βιοκαλλιέργειας από το 1993. Επίσης, υπάρχει μια μικρή κτηνοτροφική μονάδα με οικόσιτα ζώα.

Τέλος, στο κτήμα έχει δημιουργηθεί μια οικοτεχνική μονάδα που παράγει μαρμελάδες και τα διάσημα Χιώτικα γλυκά του κουταλιού (λεμονανθό, φιστίκι, τριαντάφυλλο κ.α).

Η άλλη όψη του Κάμπου

Λίγα μέρη περιγράφηκαν και αποτυπώθηκαν από επιστήμονες και περιηγητές και ακόμα λιγότερα προστατεύονται από τόσα Διατάγματα και νόμους όσο ο *Κάμπος* της *Χίου*. Επίσης, λίγα μέρη υποβαθμίστηκαν και εγκαταλείφθηκαν όσο ο *Κάμπος*. Τα τελευταία δέκα χρόνια, νομότυπα αποψιλώθηκε το περιβόλι του *Αγίου Λουκά* και κατεδαφίστηκε ο περιβολότοιχος του, αποψιλώθηκε το περιβόλι και κατεδαφίστηκε η στέρνα και τα παράσπιτα στον Πύργο του *Μουφτή,* οικοδομήθηκαν κατοικίες στο χέρσο πλέον χωράφι του *Κονίδικου,* το οποίο παρουσιαζόταν για χρόνια ως ιδιοκτησία του Δήμου *Χίου*, κατεδαφίστηκε ο Πύργος *Ανδρεάδη,* λεηλατήθηκε ο Πύργος *Καλουτά*, ιδιοκτησίας *Σκυλιτσείου* Νοσοκομείου *Χίου,* καταστράφηκαν οι οροφογραφίες και τα διακοσμητικά στοιχεία στους εσωτερικούς χώρους του *Ευαγγελινούδικου,* του *Μηλιάδικου* και του *Σουρέδικου,* κατεδαφίστηκαν τρεις αυλόπορτες σε περιβόλια ιδιοκτησίας των *Αργέντη* και πολλά άλλα.

Στο άμεσο μέλλον προγραμματίζεται, στο πλαίσιο της επέκτασης του αεροδρομίου προς την πόλη, η καταστροφή έντεκα πηγαδιών και η κατεδάφιση δεκαπέντε κτιρίων. Ανάμεσα τους συγκαταλέγονται οι οικίες *Καρδασιλάρη* και *Κιτριλάκη* του 19ου αιώνα, *Κακαρούκα* του 1880, *Οικονομίδη* με δύο οικοδομικές φάσεις, πριν και μετά το σεισμό του 1881, και η οικία *Κωστάλλα,* χαρακτηριστική του ύφους του Χιώτη μηχανικού του Μεσοπολέμου.

Σε ένα άλλο μέτωπο, κατά την κατασκευή του δυτικού τμήματος του περιφερειακού δρόμου της πόλης, αποψιλώθηκαν μερικά από τα ωραιότερα περιβόλια δίπλα στον χείμαρρο, κατεδαφίστηκαν περιβολότοιχοι, τμήμα του Πύργου *Ξενάκη* και καταχώθηκε ο Μεσαιωνικός πλινθοπερίκλειστος τοίχος του ισογείου της οικίας *Ζέκου*.

Και η καταστροφή έχει συνέχεια. Βάσει της ίδιας μελέτης, η οποία εκπονήθηκε και εγκρίθηκε προ δεκαπενταετίας, αλλά δυστυχώς εφαρμόζεται ακόμη σήμερα, κατεδαφίζονται ήδη εκατοντάδες μέτρα περιβολότοιχων και αποψιλώνονται κάποια από τα πιο παλιά περιβόλια, για την ολοκλήρωση του Περιφερειακού δρόμου, Νότια της πόλης. Ο δρόμος καταλήγει στο λιθόκτιστο *Κάτω Γεφύρι* του *Παρθένη,* το

οποίο πρόκειται, να κατεδαφιστεί. Συνεπώς, μια ειδυλλιακή περιοχή της *Χίου* που προστατεύεται σαν ιστορικός οικισμός, έχει υψηλή φορολογία και η οποία για κάποιες άλλες χώρες θα ήταν θησαυρός για τον αρχιτεκτονικό πλούτο, τα νερά και τη βλάστηση της, θα καταλήξει σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά με φτηνοκατασκευές δίπλα σε έναν αυτοκινητόδρομο.

Το αποκορύφωμα της ανησυχίας σχετικά με την προστασία του *Κάμπου,* έγκειται στο γεγονός ότι ο *Κάμπος* βρίσκεται μέσα στα επτά πλέον απειλούμενα μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Ευρώπη, για το 2016. Ο *Europa Nostra* - ο κορυφαίος Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Πολιτιστική Κληρονομιάκαι το Ινστιτούτο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕ), έδωσαν στη δημοσιότητα τον Κατάλογο με τα πλέον απειλούμενα μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς, κατά τη διάρκεια εκδήλωσης στο *Ateneo Veneto* της *Βενετίας* στην Ιταλία. Ο *Europa Nostra*, δήλωσε ότι αυτά τα εξαιρετικά δείγματα της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς βρίσκονται σε σοβαρό κίνδυνο, άλλα λόγω έλλειψης πόρων ή ειδικών γνώσεων ενώ άλλα λόγω εγκατάλειψης ή λόγω ανεπαρκούς σχεδιασμού. Είναι, συνεπώς, απαραίτητη η άμεση δράση. Το Πρόγραμμα *"7 Most Enadngered"* έχει την υποστήριξη του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης *"Creative Europe",* ως τμήμα του προγράμματος του *Europa Nostra* για το δίκτυο *"Προωθώντας την Πολιτιστική Κληρονομιά"*.

Η διάσωση της κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιφέρει αναρίθμητα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, όχι μόνο σε περιοχές και χώρες που εμπλέκονται, αλλά και στην Ευρώπη ως σύνολο, όπως αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς και διασαφηνίζεται από την πρόσφατη ανακοίνωση *"Η Πολιτιστική Κληρονομιά μετρά για την Ευρώπη" (Cultural Heritage counts for Europe).* Ο *Francisco de Paula Coelho*, επικεφαλής του Ινστιτούτου της ΕΤΕ προσέθεσε *"Τα έργα της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς που χαίρουν σωστής διαχείρισης έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν σημαντικά στην περιφερειακή ανάπτυξη και την αστική αναζωογόνηση σε όλη την Ευρώπη"*, για το λόγο αυτό, το Ινστιτούτο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, συμμετέχουν ενεργά στο πρόγραμμα *"7 Most Endangered"*.

4.6.3. Ο οικισμός του Πυργίου

Το *Πυργί* είναι το μεγαλύτερο από τα 21 *Μαστιχοχώρια* και βρίσκεται στο Νοτιότερο σημείο της *Χίου* 25 χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης. Ανήκει στο Δήμο *Μαστιχοχωρίων* και αποτελεί την έδρα του. Το όνομά του το οφείλει στο ψηλό Πύργο του, γύρω από τον οποίο χτίστηκε το σημερινό χωριό. Είναι χτισμένο σε κοιλάδα μακριά από θάλασσα. Τα σπίτια του χωριού είναι χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο και οι προσόψεις τους είναι διακοσμημένες με ιδιαίτερο τρόπο (ξυστά). Οι δρόμοι είναι πλακόστρωτοι και στενοί. Στο κέντρο του χωριού δεσπόζει ο Πύργος από τον οποίο πήρε το όνομά του το χωριό. Η μορφή του *Πυργίου* θυμίζει Φρούριο, το πολεοδομικό του σύστημα διατηρείται από την εποχή των Βυζαντινών και μετέπειτα των Γενουατών με στόχο, την προστασία τον έλεγχό της καλλιέργειας της μαστίχας.

Ιστορία του οικισμού

Η ίδρυση του χωριού δεν είναι ακριβής. Διάφορα λείψανα οικισμών, αρχαιολογικά ευρήματα και επιτύμβιες επιγραφές που έχουν βρεθεί, δηλώνουν ότι η περιοχή που βρίσκεται σήμερα το *Πυργί* κατοικείται από τους προϊστορικούς χρόνους. Σύμφωνα με μαρτυρία του ιεροδιακόνου *Γρηγορίου του Χίου* (ο οποίος μόνασε στη *Νέα Μονή*), το *Πυργί* υπήρχε ήδη το 1089. Ο *Κωνσταντίνος Σγουρός* βεβαιώνει ότι υπήρχε το 1362, όταν κάτοχοι της νήσου ήταν οι Γενουάτες (1346-1566). Ο Χάρτης του *Buondelmondi* το σημειώνει ως Κάστρο το 1422.

Ο ιστορικός *Γεώργιος Ζολώτας*, υποστηρίζει ότι ο αρχικός πυρήνας του χωριού προϋπήρχε της Γενουατικής κατοχής, παράλληλα με την ύπαρξη πολλών άλλων χωριών, τα οποία ήταν διάσπαρτα στην περιοχή που ανήκει σήμερα το *Πυργί*[501]. Οι κάτοικοι των χωριών αυτών, εξαιτίας του ότι ήταν ανοχύρωτοι Βυζαντινοί οικισμοί συνενώθηκαν με τους κατοίκους του *Πυργίου* για λόγους

[501]Ο *Γιώργος Θεοτοκάς σε* εκτεταμένο άρθρο του *"Το Πυργί της Χίου",* που δημοσιεύθηκε στα *"Νεοελληνικά Γράμματα"* το Σεπτέμβριο του 1939, λέει ότι το *Πυργί* δημιουργήθηκε από στρατιώτες του Βυζαντίου ξένης καταγωγής, στους οποίους το κράτος δώρισε τη γη της περιοχής. Δε γίνεται λόγος ούτε για τη χρονολογία του γεγονότος ούτε για την εθνότητα των στρατιωτών. Όλα αυτά τα αναφέρει ο συγγραφέας, έχοντας υπόψη του την εκδοχή ότι το *Πυργί* σχηματίστηκε από την ένωση πολλών χωριών που βρίσκονταν στη γύρω περιοχή, εκφράζει την άποψη δε ότι μπορεί τα χωριά αυτά να τα κατοικούσαν άνθρωποι διαφορετικής καταγωγής και το *Πυργί* να έκλεισε μέσα του έναν πολυσύνθετο πληθυσμό.

ασφάλειας και δημιούργησαν ένα πολυάνθρωπο οχυρωμένο οικισμό, πλούσιο και καλά οργανωμένο, το *Πυργί*.

Στα 1346, η κατοχή της νήσου περιήλθε στην εξουσία Γενουατών, μια από τις δύο πιο μεγάλες εμπορικές δυνάμεις της εποχής. Αυτοί οργάνωσαν τους οικισμούς σε καλά οχυρωμένα χωριά, ένα από τα οποία ήταν και το *Πυργί*.

Η εγκατάσταση και διαμονή των κατοίκων των γύρω χωριών στο *Πυργί* χρονολογείται στα τέλη του 14ου και στις αρχές του 15ου αιώνα, όταν η Γενουατική κατοχή της *Χίου* έχει ήδη επισημοποιηθεί από το Βυζαντινό κράτος, αφού το 1363 ο αυτοκράτορας στην *Κωνσταντινούπολη*, *Ιωάννης Ε' ο Παλαιολόγος* αναγνωρίζει τα δικαιώματα των *Ιουστινιάνι* στη νήσο.

Οι Γενουάτες καθιέρωσαν το θεσμό των *Μνημόνων ή Νοτάρων*, οι οποίοι αναλάμβαναν να ρυθμίζουν ιδιωτικά ή δημόσια ζητήματα (υποθήκες, δάνεια, κληρονομιές, δωρεές, συμφωνητικά κ.λ.π.) με πράξεις που γράφονταν σε ειδικά τετράδια, τους Κώδικες. Στη *Βιβλιοθήκη Κοραή* σώζονται 350 Κώδικες από τους οποίους οι 58 προέρχονται από το *Πυργί*.

Το *Πυργί,* όπως και τα γύρω χωριά, βγήκε αλώβητο από το μεγάλο καταστροφικό σεισμό, που συγκλόνισε κυριολεκτικά ολόκληρη τη νήσο στις 22 Μαρτίου 1881, και έτσι, ανεξάρτητα από την αλλοίωση που έχουν υποστεί οι οικισμοί αυτοί από τη φθορά του χρόνου και τη νόθευση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας των σπιτιών τους από την ανθρώπινη επέμβαση, δεν παύει το καθένα στο σύνολό του να αποτελεί ένα ιστορικό μνημείο, έναν αυθεντικό μάρτυρα μιας περασμένης εποχής, ένα κειμήλιο του Μεσαιωνικού παρελθόντος[502].

Η Γενουατική πολεοδομική οργάνωση στο κέντρο του οικισμού καθορίστηκε σημαντικά από την ύπαρξη του Ναού των Αγίων Αποστόλων

Ύστερα από έρευνα στην ευρύτερη περιοχή των *Αγίων Αποστόλων Πυργίου,* παρατήρηση της ορθοφωτογραφίας και του τοπογραφικού του οικισμού και μολονότι έχουν μεσολαβήσει τόσοι αιώνες διαπιστώθηκε ότι το *"οικοδομικό τετράγωνο"* που διαφοροποιείται πολεοδομικά είναι αυτό των *Αγίων Αποστόλων* στα Βορειοδυτικά που κατά κάποιο τρόπο διαταράσσει τη χάραξη του οικισμού γεγονός που ενισχύει την άποψη της ύπαρξης συνοικισμού στο *Πυργούσικο*. Η δε διαφοροποίηση στη χάραξη του οικοδομικού τετραγώνου και οι δρόμοι που περιβάλλουν σήμερα το ναό

[502]Βλ. **Μπούρας Χ.,** *"Χίος Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική",* Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1992, σελ. 65επ.

θα μπορούσε να ταυτίζονται με τον περίβολο κάποιου μονυδρίου στη θέση των *Αγίων Αποστόλων* το οποίο πιθανότατα αποτέλεσε τον πυρήνα ίδρυσης του συνοικισμού.

Ένα σημαντικό επιχείρημα υπέρ της άποψης αυτής είναι η καμαροσκεπής στοά που οδηγεί στη Δυτική είσοδο και η σχέση της με το Ναό από την κάτοψη και την όψη του προκύπτει ότι ενώ οι δύο τρούλοι του βρίσκονται επάνω ακριβώς στον κατά μήκος άξονα του η Δυτική είσοδος είναι έκκεντρη σε σχέση με αυτόν, αλλά συμμετρική ως προς τη στοά. Η παρατήρηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η δυτική όψη του σημερινού Ναού προσαρμόστηκε σε μια στοά που υφίστατο στα Δυτικά του. Η ύπαρξη μιας στοάς πριν την είσοδο του Ναού και η προσπάθεια προσαρμογής της Δυτικής όψης του Ναού σε αυτήν αποτελούν ένα ακόμη επιχείρημα για την ύπαρξη Μονής στην περιοχή των *Αγίων Αποστόλων*. Στο Δυτικό πέρας της στοάς επί της κεντρικής οδού που οδηγεί στην είσοδο του Πύργου, θα πρέπει να βρίσκονταν η πύλη της και το δυτικό όριο του περίβολου, ενώ πάνω από τη στοά θα υπήρχε κάποια πτέρυγα κελιών, που κατά το Μοναστηριακό πρότυπο θα συνιστούσε ταυτόχρονα και τον περίβολο[503].

Πιθανολογείται ότι, ο σημερινός Ναός των *Αγίων Αποστόλων* βρίσκεται στη θέση κάποιου προϋπάρχοντος Ναού ή μονυδρίου η ίδρυση του οποίου θα πρέπει να τοποθετηθεί στην πριν το 1346 περίοδο. Κατά συνέπεια, είναι βέβαιο ότι η Γενουατική πολεοδομική οργάνωση στο κέντρο του οικισμού καθορίστηκε σημαντικά από την ύπαρξη του Ναού των *Αγίων Αποστόλων* τον οποίο συμπεριέλαβε εντός του τοιχισμένου οικισμού είτε ως απλό Ναό ως Μονύδριο που προϋφίστατο του Γενουατικού οικισμού του *Πυργίου*.

Πολλά ακόμη στοιχεία που δεν έχει φθάσει ο χρόνος να αποκαλυφθούν με αρχαιολογικές ανασκαφές και έρευνες, ενισχύουν την ιδιαίτερη σχέση του οικισμού με την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη. Η επιλογή του *Πυργίου* ως Εξαρχία και Σταυροπήγιο εξαρτώμενο από τον Οικουμενικό Πατριάρχη, δεν ήταν μια τυχαία επιλογή. Ανέκαθεν, αποτελούσε ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο τόπο.

Τα ξυστά

Τα ξυστά, είναι ένα ιδιότυπο ως προς την τεχνική και εντυπωσιακό ως προς το τελικό εικαστικό αποτέλεσμα είδος αρχιτεκτονικής διακόσμησης, μοναδικό στην

[503]Βλ. **Μισαηλίδου Α.,** *"Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στο Πυργί της Χίου",* Μονογραφία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, τομέας Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 70 επ.

Ελλάδα. Το *Πυργί* είναι ο μοναδικός τόπος στην Ελλάδα που απαντάται η τέχνη του ξυστού. Οι προσόψεις σπιτιών, Εκκλησιών αλλά και εν γένει όλων των κτισμάτων είναι διακοσμημένες με ξυστά. Πρόκειται για διακοσμητικά σχήματα, γεωμετρικά ως επί το πλείστον, χαραγμένα και ξυσμένα πάνω σε φρέσκο κονίαμα στις προσόψεις κτιρίων. Η τεχνική αυτή, εικάζεται ότι εισήχθη στη *Χίο* πιθανότατα από την Ιταλία σε συνδυασμό με άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία που ενσωματώθηκαν από τις μετακινήσεις πληθυσμών.

Τα ξυστά φαίνεται να διέρχονται τρεις διαφορετικές περιόδους :

α) Η Πρώιμη περίοδος, στην οποία ανήκουν τα ξυστά από το διάστημα της εμφάνισής τους έως τα μισά του 19ου αιώνα. Ο τρόπος διακόσμησης εδώ είναι απλός με επανάληψη του ίδιου θέματος και περιορισμένο αριθμό μοτίβων, β) Η δεύτερη περίοδος φθάνει περίπου έως το 1950. Εδώ τα θέματα εμπλουτίζονται και ο αριθμός των μοτίβων αυξάνει. Εμφανίζονται για πρώτη φορά τα ελεύθερα φυτικά και ζωικά μοτίβα, η χρήση του κύκλου με τα γνωστά *"φεγγάρια"* είναι έντονη, ενώ ως προς το υλικό εγκαταλείπεται η ποταμίσια άμμος και γίνεται χρήση μαύρης άμμου από την παραλία του *Μαύρου Γιαλού - Μαύρα Βόλια* (στον *Εμπορειό*) για επίτευξη αντιθέσεων, γ) Η τρίτη περίοδος φθάνει ως τον 20ο αιώνα, αλλάζει υλικά, γίνεται χρήση θαλασσινής άμμου, προστίθεται τσιμέντο και φούμο (μαύρη σκόνη, αποκαΐδια) με αποτέλεσμα να χάνουν την μεγάλη αναγλυφότητά τους. Τα σχέδια παραμένουν περίπου τα ίδια και προστίθενται λίγα ακόμα, καταργείται πλήρως η χρήση χρωμάτων και ατονεί η συνθετική ικανότητα.

Η τέχνη των *"ξυστών"* διατηρείται μέχρι σήμερα. Το τσιμέντο, ο ασβέστης και η άμμος θαλάσσης αναμειγνύονται και απλώνονται με μυστρί στην επιφάνεια των οικοδομημάτων. Στη συνέχεια, η επιφάνεια αυτή καλύπτεται με ρευστό ασβέστη (γαλάτσωμα) και γίνεται άσπρη. Μόλις στεγνώσει, χαράσσονται πάνω σ' αυτήν με φορά από πάνω προς τα κάτω σε οριζόντιες ζώνες, μοτίβα με τη βοήθεια διαφόρων εργαλείων όπως ο διαβήτης, το αλφάδι, το μέτρο, και η μεταλλική γραφίδα. Το επόμενο βήμα είναι να ξυστεί η επιφάνεια του ασβέστη. Αυτό γίνεται με ένα πιρούνι. Μόλις φύγει ο ασβέστης εμφανίζεται το σκούρο υπόστρωμα και διαμορφώνονται τα μοτίβα που είναι στην πλειοψηφία τους γεωμετρικά (τρίγωνα, ρόμβοι, κύκλοι, ημικύκλια, ψαροκόκκαλα). Κάποιες ονομασίες που έχουν δοθεί σε μοτίβα είναι αλυσίδα, σημαία, κουβαρίστρα, δισκοπότηρο, μυλόπανο.

Οι τεχνίτες του *Πυργίου* αυτοσχεδίαζαν, δημιουργώντας ποικίλα γεωμετρικά θέματα τα οποία έμοιαζαν με την Ιταλική τεχνική του *sgraffito*, που υπήρχε από παλιά στη *Χώρα* και στον *Κάμπο* και της οποίας τα απώτερα πρότυπα βρίσκονται στην Ιταλική Αναγεννησιακή αρχιτεκτονική.

Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία

Ο οικισμός του *Πυργίου*[504], κτισμένος μακριά από τη θάλασσα και αθέατος απ' αυτήν, είναι ένα Μεσαιωνικό χωριό οχυρωματικού τύπου[505]. Το σχήμα του οικισμού αρχικά ήταν ένα κλειστό τετράπλευρο με πυκνό πολεοδομικό ιστό. Τα ακραία σπίτια που αποτελούσαν την περιμετρική ζώνη του οικισμού ήταν χτισμένα σε συνεχή και αδιάσπαστη σειρά και δεν είχαν πόρτες και παράθυρα προς το έξω μέρος, αλλά μόνο προς το εσωτερικό του χωριού. Μ' αυτό τον τρόπο δόμησης σχηματιζόταν ένα τείχος που περιέβαλλε τον οικισμό και του έδινε το τελικό του σχήμα. Σε κάθε γωνία του τετραπλεύρου σχηματιζόταν ένας μικρός Πύργος. Σήμερα, βέβαια, το τείχος του οικισμού είναι δυσδιάκριτο, γιατί έξω από το συμπαγή και οχυρωμένο αυτό πυρήνα έχουν κτιστεί αρκετά σπίτια. Η πυκνότητα όμως του πολεοδομικού ιστού και η παλιά ρυμοτομία του διατηρούνται ακέραια.

Στο κέντρο του χωριού υψώνεται ο μεγάλος αμυντικός Πύργος που περιβαλλόταν από περιτείχισμα και είχε σε καθεμιά από τις τέσσερις γωνίες του ένα Πυργόπουλο. Σήμερα, σώζονται τα δύο Πυργόπουλα της Νότιας πλευράς. Βόρεια, του Πύργου βρίσκεται η πλατεία (*Λιβάδι*), μετά από δύο σειρές σπιτιών. Ο Πύργος τετράγωνος, με κάθε πλευρά του προσανατολισμένη στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα και ελεύθερος από παντού περιβάλλεται από δρόμους. Η Βόρεια προέκταση του δρόμου της Ανατολικής πλευράς του Πύργου διασταυρώνεται με τη Βόρεια πλευρά της οδικής περιμετρικής ζώνης που περιβάλλει τα σπίτια, τα οποία κτίστηκαν

[504]Ο *Δ. Βικέλας* στο εκτενές αφήγημά του *"Λουκής Λάρας"* γράφει για τα Μεσαιωνικά χωριά της Χίου : *"Τα χωριά της Χίου ήσαν ως φυλακαί. Δέν έχουν τείχη, άλλά κατά τας τέσσαρας εξωτερικάς* πλευράς *των οικιών τα οπίσθια συνεχόμενα αποτελούν αδιάκοπον προτείχισμα. Αι θύραι των οικιών κείνται εντός του χωρίου, ή κεντρική δε αυτού οδός τέμνουσα των οικιών την συνέχειαν σχηματίζει του οχυρώματος την πύλην. Οδοί λίαν στεναί και οικοδομαί συνεσφιγμέναι πληρούσι τον χώρον, τονόποίον περιστοιχίζει η εξωτερική πλευρά των οικιών. Εις το μέσον ευρίσκονται οι Πύργοι"*. Αυτή σε γενικές γραμμές είναι η πολεοδομική και αρχιτεκτονική μορφή του *Πυργίου*.

[505]Ο *Γερμανός* περιηγητής *Johann Michael Wansleben* που επισκέφθηκε τη *Χίο* το 1674, γράφει χαρακτηριστικά στα ιταλικά: *"Pirghi belissimo e grandissimo borgo fabricato all' italiana"* (*Το Πυργί ωραιότατο οχυρό και πολύ μεγάλο χωριό έχει κτιστεί με Ιταλικό τρόπο*). Ολόκληρο δηλαδή το χωριό είναι ένα Φρούριο.

στη θέση του περιτειχίσματος του Πύργου. Ο δρόμος από τον Πύργο καταλήγει στη Βόρεια πλευρά του τρίτου οδικού δακτυλίου, τετραγωνικού σχήματος, που λέγεται "*βόλτα"* (διαλεκτ. *βότα*) και περιζώνει τη δεύτερη σειρά σπιτιών γύρω από τον Πύργο. Η Ανατολική πλευρά του τρίτου οδικού δακτυλίου, της *βόλτας*, είναι η γειτονιά του *Ξένου*. Η Βόρεια πλευρά διακόπτεται, στο σημείο συμβολής της με το δρόμο του Πύργου, από νεότερα κτίσματα (κοινοτικό καφενείο, ιδιωτικά καταστήματα και Εκκλησία *Αγίου Στεφάνου*), διέρχεται από την παρυφή της Νότιας πλευράς της πλατείας και αποκαθίσταται, μετά την πλατεία, η συνέχειά της, η οποία συνδέεται με το δρόμο της *Πατασάς*. Η *Πατασά* αποτελεί τη Δυτική πλευρά του τρίτου οδικού δακτυλίου, που συμπληρώνεται με τη νότια πλευρά, η οποία είναι κοντά στην *Κάτω Παναγιά.*

Η είσοδος στο χωριό γινόταν από δύο τουλάχιστο πόρτες, αν όχι από περισσότερες, όπως μαρτυρούν οι ονομασίες των περιοχών *Κάτω Πόρτα*, η οποία βρίσκεται στο μέσο της Ανατολικής πλευράς του χωριού και *Απάνω Πόρτα* αντίστοιχα στη Δυτική πλευρά του. Οι πόρτες ήταν σιδερένιες και έκλειναν το βράδυ καθώς και κάθε φορά που παρουσιαζόταν ανάγκη να αμυνθούν οι κάτοικοι του χωριού. Όλο το υπόλοιπο δίκτυο του οικισμού είναι δαιδαλώδες και περιλαμβάνει πολλούς στενούς δρόμους που καταλήγουν σε αδιέξοδο. Στο σύνολό του ο οικισμός δίνει την εντύπωση του λαβύρινθου. Το κατάστρωμα των δρόμων ήταν χωμάτινο ή λιθόστρωτο.

Η γενική πολεοδομική Αρχή που πρυτανεύει στον οικισμό, είναι η εξοικονόμηση χώρου. Σε πολλά σημεία, ημικυλινδρικοί θόλοι ενώνουν τις απέναντι συστοιχίες σπιτιών και επάνω υπάρχουν δωμάτια. Είναι τα λεγόμενα σκεπαστά. Σε ορισμένα σημεία, πάνω από τους δρόμους, υπάρχουν τόξα, που αντιστηρίζουν τους κυλινδρικούς θόλους των δωματίων, δεξιά και αριστερά, σαν γέφυρες, με μορφή εναέριων ή μετέωρων αντηρίδων.

Το *Πυργί* έχει σημαντικές Εκκλησίες, με κυριότερη την Εκκλησία των *Αγίων Αποστόλων*, ένα άριστα διατηρημένο Βυζαντινό μνημείο του 13^{ου} αιώνα, μικρό αντίγραφο του καθολικού της *Νέας Μονής*. Πρόκειται για το χωριό με τις περισσότερες - αριθμεί περισσότερες από πενήντα - Εκκλησίες στη *Χίο*.

Το Μουσείο της Μαστίχας

Το Μουσείο Μαστίχας Χίου είναι το όγδοο, του Δικτύου Θεματικών Τεχνολογικών Μουσείων του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς[506]. Βρίσκεται στα *Μαστιχοχώρια,* στη Νότια *Χίο*, στο μοναδικό σημείο της Μεσογείου όπου καλλιεργείται και *"δακρύζει"* ο σχίνος (ποικιλία *Pistacia lentiscus Chia*) και παράγεται η μαστίχα. Σκοπός του, είναι να αναδείξει την παραγωγική ιστορία της καλλιέργειας και της επεξεργασίας της μαστίχας, εντάσσοντάς την παράλληλα στο πολιτιστικό τοπίο της *Χίου*.

Η οργάνωση της μόνιμης έκθεσης βασίζεται στα πορίσματα του εκτεταμένου διεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος για τη μαστίχα που εκπονήθηκε από το ΠΙΟΠ. Η μόνιμη έκθεση πραγματεύεται τη μαστίχα *Χίου* ως μοναδικό φυσικό προϊόν.

Ο επισκέπτης γνωρίζει τη μαστίχα, την ρητίνη που το 2015 αναγνωρίστηκε ως φυσικό φάρμακο. Ανακαλύπτει την παραδοσιακή τεχνογνωσία της μαστιχοκαλλιέργειας, η οποία το 2014 εντάχθηκε από την UNESCO στον Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Παρακολουθεί τη διαχείριση της μαστίχας ιστορικά και κατανοεί πώς αυτή διαμόρφωσε την Πολιτιστική Κληρονομιά που φέρει το αγροτικό και οικισμένο τοπίο της Νότιας *Χίου.* Ενημερώνεται για τη συνεταιριστική εκμετάλλευση και μεταποίηση της μαστίχας στους νεότερους χρόνους, που σηματοδοτεί ένα σημαντικό κεφάλαιο της παραγωγικής ιστορίας της *Χίου,* καθώς και για τις χρήσεις με τις οποίες η μαστίχα σήμερα ταξιδεύει σε όλον τον κόσμο. Τέλος, έρχεται σε επαφή με το φυτό και το φυσικό περιβάλλον στο οποίο ευδοκιμεί.

Η ενότητα *"Διαχείριση του Μουσείου",* τεκμηριώνει πώς η μακραίωνη διαχείριση της μαστίχας διαμόρφωσε το τοπίο της Νότιας *Χίου.* Από τα ταραγμένα χρόνια που η *Χίος* αποτελούσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας έως την ένταξή της στο Ελληνικό κράτος, πρώτα οι Γενουάτες και μετά οι Οθωμανοί κυρίαρχοι συστηματοποίησαν την διαχείριση και εκμετάλλευση της ρητίνης. Βάσει αυτής της οργάνωσης, διαμορφώθηκε το αγροτικό τοπίο, σχηματίστηκαν οι οικισμοί, διαμορφώθηκαν τα σπίτια και προσαρμόστηκε η κοινωνική ζωή των μαστιχοκαλλιεργητών. Για τους Γενουάτες, οι μαστιχοκαλλιεργητές αποτελούσαν

[506]http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Mastixas/to mouseio.aspx.

http://www.archaiologia.gr

ειδική κατηγορία εξαρτημένων χωρικών, δεμένων με το καθήκον της μαστιχοπαραγωγής. Μέχρι το 1400, η πρόνοια της οργανωμένης μαστιχοκαλλιέργειας οδήγησε στην οχυρωματική οργάνωση των οικισμών. Για τους Οθωμανούς, η παραγωγή της μαστίχας εξασφάλιζε προνόμια για τους μαστιχοπαραγωγούς. Η ευμάρεια των κοινωνιών αποτυπώθηκε στον πυκνό ιστό των οικισμών και στην ανάπτυξη των οικιών.

Η ενότητα *"Παραγωγή"* πραγματεύεται την ιστορία της παραγωγής προϊόντων από μαστίχα. Η διακοπή της υποχρέωσης καταβολής φόρου σε είδος, το 1840, εγκαινίασε μια μεταβατική περίοδο ελεύθερης διακίνησης και πρώτης επεξεργασίας της μαστίχας. Ωστόσο, ιστορικές συγκυρίες οδήγησαν τους καλλιεργητές σε αδιέξοδο. Μονόδρομος ήταν η σύσταση αναγκαστικού συνεταιρισμού για την προστασία των παραγωγών. Έτσι ξεκίνησε η ιστορία της Ένωσης Μαστιχοπαραγωγών *Χίου,* που από το 1938 διαχειρίζεται την τύχη της μαστίχας. Τα πρώτα χρόνια, η Ένωση εμπορευόταν μαστίχα, και μεριμνούσε για το δίκτυο εμπορικών αντιπροσώπων, τη συσκευασία του προϊόντος, τη συμμόρφωση με τις Διεθνείς εξελίξεις. Κατά τη δεκαετία του 1960, η Ένωση πέρασε στη μεταποίηση της φυσικής μαστίχας, παράγοντας φυσική μαστίχα, τσίκλα και μαστιχέλαιο. Σήμερα, μαστίχα χρησιμοποιείται στην ιατρική και τη φαρμακευτική, τη μαγειρική και τη ζαχαροπλαστική, την ποτοποιία, τη χρωματοποιία, την αρωματοποιία, την κοσμητική. Και με τις διαρκώς αυξανόμενες χρήσεις της, ταξιδεύει σε όλο τον κόσμο.

Πολυμεσικές εφαρμογές επιχειρηματολογούν γύρω από την διαμόρφωση του τοπίου της μαστίχας μέσα στον ιστορικό χρόνο και τον δομημένο χώρο, ενώ μακέτες παρέχουν τα εργαλεία για την κατανόηση των χρήσεων του χώρου. Πρωτότυπα παλιά εργοστασιακά μηχανήματα τίθενται σε λειτουργία, για να ανακινήσουν ένα σημαντικό γρανάζι της παραγωγικής ιστορίας της Ελλάδας. Άνθρωποι-γλυπτά κρύβονται ανάμεσα στους αναβαθμούς της υπαίθριας έκθεσης, σχολιάζοντας διακριτικά την μακραίωνη σχέση του ανθρώπου με τη φύση στα *Μαστιχοχώρια.*

4.6.4 Προβλήματα ως προς την ουσιαστική προστασία των παραδοσιακών οικισμών των Μαστιχοχωρίων

Προσεγγίζοντας, τη σημερινή πραγματικότητα όπως διαφαίνεται μέσα από το ερευνώμενο παράδειγμα του οικισμού του *Πυργίου* - που αντιπροσωπεύει το σύνολο των *Μαστιχοχωρίων* - είναι δυνατό να συνοψίσουμε τα προβλήματα ουσιαστικής

προστασίας που αντιμετωπίζει το σύνολο των παραδοσιακών οικισμών των *Μαστιχοχωρίων*.

Το καθεστώς προστασίας

Η συντριπτική πλειοψηφία των οικισμών, όπως έχει προαναφερθεί, διαθέτει τουλάχιστον ιστορικό οικιστικό πυρήνα, ενώ στους περισσότερους το οικιστικό περιβάλλον έχει έντονα ιστορικά χαρακτηριστικά, τα οποία αλλού έχουν διατηρηθεί περισσότερο και αλλού λιγότερο[507]. Στους περισσότερους οικισμούς, εύκολα διακρίνεται η μακρινή ιστορική προέλευση και εξέλιξη, αποτυπωμένη στο ιστορικό οικιστικό περιβάλλον τους.

Μια ποικιλία από καθεστώτα νομικής προστασίας καλύπτει ένα μέρος αυτών των οικισμών, συχνά σε αλληλοεπικάλυψη, από διαφορετικούς φορείς και σε διαφορετικούς χρόνους χαρακτηρισμού. Κατά συνέπεια, υπάρχουν οικισμοί που είναι χαρακτηρισμένοι ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία, άλλοι που είναι χρήζοντες ειδικής προστασίας, ιστορικοί τόποι και παραδοσιακοί οικισμοί. Με τους πρώτους τρεις χαρακτηρισμούς προστατεύονται εννέα οικισμοί ενώ ως παραδοσιακοί έχουν χαρακτηρισθεί οι οκτώ από τους εννέα προηγούμενους και άλλοι δεκαοκτώ. Συνολικά, είκοσι επτά από τους εξήντα ένα οικισμούς της νήσου προστατεύονται, ενώ για ορισμένους από τους υπόλοιπους ασκείται κατά καιρούς, ανάλογα με τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις, αρχιτεκτονικός έλεγχος επί των επεμβάσεων ή ανεγέρσεων για τις οποίες ζητείται οικοδομική άδεια.

Κατάσταση διατήρησης των οικισμών

Η κατάσταση διατήρησης των οικιών των χωριών ποικίλει, ανάλογα με τον οικισμό. Σημαντικό ποσοστό των κατοικιών ιστορικού χαρακτήρα έχουν αλλοιώσεις από μετασκευές που διαταράσσουν το αστικό περιβάλλον. Εξίσου σημαντικό είναι το ποσοστό των οικιών που είναι εγκαταλελειμμένες, ή φθαρμένες σε επικίνδυνο βαθμό. Τα ποσοστά αυτά ποικίλουν από περίπου το 20% των κελυφών για οικισμούς όπως η *Καλαμωτή* και το *Πυργί,* για να φθάσουν σε ποσοστό πάνω από 50% σε απομακρυσμένους, μικρούς οικισμούς, χαμηλής οικονομικής εκμετάλλευσης όπως η *Πιραμά* ή τα *Καμπιά.*

[507] Εκτός από ένα οικισμό, τη *Νέα Ποταμιά,* που ιδρύθηκε μέσα στη δεκαετία του 1960, η ύπαρξη των υπολοίπων οικισμών μαρτυρείται πριν τον 19ο αιώνα, ενώ για τους περισσότερους η δημιουργία τους ανάγεται στα χρόνια της Γενουατοκρατίας (14ος αι.-16ος αι.).

Η οικονομική κρίση

Σύμφωνα με το νόμο που διέπει την εκάστοτε περίπτωση προστασίας μνημείων - ακινήτων, οι ιδιοκτήτες οφείλουν να τα συντηρούν και να τα ανασκευάζουν στην αρχική τους μορφή σε περίπτωση καταστροφής, ακόμα και αν αυτή επέλθει από λόγους ανωτέρας βίας. Αν παραλείψουν την υποχρέωσή τους, τις εργασίες και το κόστος μπορούν να αναλάβουν οι Δήμοι ή το Δημόσιο, καταλογίζοντας τη δαπάνη στους υπόχρεους. Το αυτό ισχύει για τα κρινόμενα ως επικινδύνως ετοιμόρροπα, καθώς και για τα όμορα ακίνητα που εντάσσονται σε καθεστώς περιορισμών για λόγους προστασίας και ανάδειξης των διατηρητέων. Κατ' εξαίρεση, με βάση το ν. 1337/1983, τις εργασίες ανακατασκευής και το κόστος μπορεί να αναλάβει το Υ.Π.ΕΝ., εάν ο ιδιοκτήτης βρίσκεται σε αποδεδειγμένη οικονομική αδυναμία και η ζημιά δεν οφείλεται σε υπαιτιότητά του. Ανάλογες υποχρεώσεις, βαρύνουν τους ιδιοκτήτες με το κατά ΥΠΠΟΑ καθεστώς. Σε αντίθεση με το Υ.Π.ΕΝ., επείγουσες εργασίες προστασίας ετοιμόρροπων ακινήτων γίνονται με μέριμνα και δαπάνη του ΥΠ.ΠΟ.Α. Αν το κτίριο κριθεί κατεδαφιστέο, είναι δυνατόν στη θέση του να ανεγερθεί νέο με τον ίδιο όγκο και την ίδια ωφέλιμη επιφάνεια. Διαδικασίες καταβολής αποζημίωσης στους ιδιοκτήτες προβλέπονται σε περίπτωση *"προσωρινής στέρησης της κατά προορισμό χρήσης του ακινήτου"* ή σε περίπτωση *"ουσιώδους οριστικού περιορισμού"*.

Στις μέρες μας, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ιδιοκτητών κατοικιών των παραδοσιακών οικισμών, εξαιτίας της συνεχούς οικονομικής κρίσης που διανύει η κοινωνία, βρίσκονται σε αδυναμία να εκτελέσουν ακόμη και τις πιο επείγουσες και απαραίτητες εργασίες διατήρησης των διατηρητέων τους. Καθίστανται, λοιπόν ιδιοκτήτες και μνημεία θύματα της κρίσης των καιρών. Η πολιτεία δε, διαφαίνεται ότι δεν διαθέτει κανένα απολύτως σχεδιασμό προς αντιμετώπιση της τραγικής αυτής κατάστασης που έχει δημιουργηθεί.

Κοινωνική δομή

Το σπουδαιότερο κοινωνικό πρόβλημα των προστατευόμενων οικισμών της *Χίου,* αλλά και όλων των οικισμών είναι η γήρανση του πληθυσμού τους, η οποία έχει οδηγήσει πολλά χωριά στο να στερηθούν την παραγωγική τους βάση που θα μπορούσε να εξασφαλίσει την επιβίωση αυτών των κοινωνιών. Ωστόσο, παρά τη μεγάλη δυσκολία οικονομικής δραστηριότητας μέσα στο παραδοσιακό περιβάλλον

των χωριών, στα μεγαλύτερα από αυτά παραμένει μια σημαντική μερίδα του οικονομικά δραστήριου πληθυσμού, οι οποίοι, μαζί με τα παιδιά τους, αποτελούν μια ελπίδα για το μέλλον του τόπου.

Σημαντικό, επίσης στοιχείο για την κοινωνική δομή των χωριών, είναι οι μη μόνιμοι κάτοικοι των χωριών, οι οποίοι παρ' ότι μένουν στην *Αθήνα* ή στο εξωτερικό διατηρούν τις κατοικίες τους και παραμένουν πάντοτε ενεργά μέρη της κοινωνίας τους, επανερχόμενοι τακτικά. Οι παροικίες που έχουν αναπτυχθεί στην *Αθήνα,* στην Αμερική και στην Αυστραλία αποτελούν ενεργό παράγοντα της μικρής κοινωνίας του χωριού, όχι μόνο με τις ευεργεσίες τους που είναι τακτικές, αλλά και κατά καιρούς με τη μεταφορά νέων ιδεών και καλών πρακτικών.

Η μαστίχα προστατευόμενη από την UNESCO ως άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Η Διακυβερνητική Επιτροπή της *Σύμβασης UNESCO για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς,* στην ετήσια συνεδρίασή της (Παρίσι, 24-28 Νοεμβρίου 2014) έκανε δεκτή την υποψηφιότητα της Παραδοσιακής Μαστιχοκαλλιέργειας της *Χίου*. Η τεχνογνωσία της μαστίχας είναι πλέον ένα αναγνωρισμένο στοιχείο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Η καλλιέργεια του μαστιχοφόρου θάμνου στην Νότια Χίο και η εξαγωγή της αρωματικής μαστίχας συνιστά μία μοναδική παγκοσμίως παραδοσιακή καλλιέργεια, που μεταβιβάζεται προφορικά και εμπειρικά από γενιά σε γενιά.

Η μαστιχοκαλλιέργεια είναι κάτι παραπάνω από μία παραδοσιακή τεχνογνωσία καθώς γύρω από αυτήν υφαίνονται ποικίλα δίκτυα αλληλοβοηθείας και συμμαχιών μεταξύ των κατοίκων – καλλιεργητών των *Μαστιχοχωρίων*[508].

Η εγγραφή της Μαστιχοκαλλιέργειας στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας αποτελεί αναγνώριση της αξίας αυτού του στοιχείου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ενώ παράλληλα το εντάσσει σε ένα παγκόσμιο σύστημα για την ανάδειξη και τη διαφύλαξη του.
Η μαστίχα όμως, όπως άμεσα συνάγεται από την προαναφερθείσα ιστορία των οικισμών αλλά και εν γένει της ιστορίας της νήσου, διαμορφώνει εδώ και αιώνες το πολιτισμικό, αρχιτεκτονικό, κοινωνικό και φυσικό τοπίο των *Μαστιχοχωρίων*. Η εγγραφή της μαστιχοκαλλιέργειας στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής

[508]Εως σήμερα, επιβιώνουν σχετικές με τη μαστιχοκαλλιέργεια γλωσσικές εκφράσεις, παραδόσεις και θρύλοι, όπως αυτός του μαρτυρίου του *Αγίου Ισιδώρου* που προκάλεσε το *"δάκρυ"* του θάμνου. Οι Μαστιχοκαλλιεργητές αναγνωρίζουν σε αυτήν ένα συνεκτικό στοιχείο ταυτότητας.

Κληρονομιάς είναι πολύ σημαντική αλλά δεν είναι ολοκληρωμένη. Η μαστιχοκαλλιέργεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γη - τον τόπο όπου καλλιεργείται και με τους ανθρώπους που την καλλιεργούν. Συνεπώς, εάν δεν επεκταθεί η ιδιαίτερη προστασία της μαστιχοκαλλιεργείας και στον τόπο όπου αυτή τελείται, ήτοι στα *Μαστιχοχώρια*, τα οποία επί αιώνες διαμόρφωσε και διαμορφώνει, η προστασία δεν είναι ουσιαστική. Χωρίς τα *Μαστιχοχώρια* και τους ανθρώπους τους μαστίχα δεν θα υπάρχει. Η ουσιαστική προστασία της μαστιχοκαλλιέργειας έγκειται στην προστασία των *Μαστιχοχωρίων* σε Διεθνές επίπεδο.

4.6.5 Η ανάγκη διατήρησης των παραδοσιακών οικισμών της Χίου μέσα από την ολιστική προσέγγιση

Ένα μεγάλο ποσοστό των ιστορικών διατηρητέων οικισμών διαπιστώνεται ότι τελεί υπό διάφορα καθεστώτα προστασίας. Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι παρά την προστασία των οικισμών επί σειρά ετών δεν έχει μέχρι σήμερα γίνει ένας απολογισμός του αποτελέσματος της προστασίας αλλά ούτε και έχει ποτέ συνταχθεί ένα σχέδιο ολοκληρωμένης διατήρησης, από κανέναν από τους εμπλεκόμενους φορείς. Πολύ περισσότερο, απουσιάζει σήμερα μια θεώρηση των οικισμών ως *"ζωντανών οργανισμών"* σε επίπεδο κοινωνικής, οικονομικής και μορφωτικής διαστρωμάτωσης καθώς και σε επίπεδο των διαφορετικών αναπτυξιακών προοπτικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία, έχουν τα ιδιότυπα ιδιοκτησιακά καθεστώτα για τα ακίνητα, ο μετασχηματισμός του πρωτογενούς τομέα για τον αγροτικό χώρο, τα ζητήματα της κατάρτισης των ασχολούμενων με την οικοδομική δραστηριότητα, οι εναλλακτικές της διατήρησης στην πραγματική οικονομία ενός τόπου, αλλά και τα ζητήματα διατήρησης της ενέργειας μέσα στον ιστορικό χώρο. Το βασικό πρόβλημα που αναδεικνύεται, είναι μέσα από ποιο θεσμικό πλαίσιο θα μπορέσει να αποδοθεί η αρμόζουσα προστασία και διατήρηση του τόπου με ταυτόχρονη εξέλιξη όπως επιβάλλει η βιώσιμη ανάπτυξη ώστε να διατηρείται *"ζωντανός"* ο παραδοσιακός οικισμός και όχι μουσειακό φαινόμενο.

Είναι σύνηθες, τα ζητήματα της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και των παραδοσιακών οικισμών να προσεγγίζονται κυρίως με εστίαση στα οικοδομικά κελύφη που αποτελούν το αντικείμενο της προστασίας, παραβλέποντας την κοινωνία που λειτουργεί γύρω και μέσα σε αυτά. Η μέθοδος όμως αυτή, είναι διαπιστωμένο ότι δεν λειτουργεί ουσιαστικά και δεν αποδίδει την αρμόζουσα προστασία.

Η ολοκληρωμένη προστασία, πραγματώνεται μέσα από την αντιμετώπιση του παραδοσιακού οικισμού ως ενός οργανισμού, ο οποίος αποτελείται από μια κοινωνία, η οποία έχει οικονομική ζωή, κοινωνικές εκφράσεις, και της οποίας το αποτύπωμα μέσα στο φυσικό περιβάλλον είναι το κτισμένο προς διατήρηση κέλυφος. Οι κοινωνίες όμως, στη διάρκεια των ετών εξελίσσονται και κατά συνέπεια και ο παραδοσιακός οικισμός όντας ζωντανός οργανισμός είναι αναγκαίο να εξελιχθεί μέσα από μια βιώσιμη ανάπτυξη που θα του επιτρέψει να προστατευτεί και να διατηρηθεί στο μέλλον. Είναι δε αναγκαίο να δημιουργείται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς που θα περιλαμβάνει όχι μόνο τα μέτρα προστασίας της πολεοδομίας, της αρχιτεκτονικής και εν γένει των εμπλεκόμενων φορέων αλλά θα πρέπει να συνθέτει και να περιλαμβάνει μέτρα που αφορούν την οικονομική και κοινωνική δομή του οικισμού.

Προτάσεις ουσιαστικής προστασίας

Η διαμόρφωση ενός νέου ενιαίου θεσμικού πλαισίου για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς καθίσταται επιτακτική ανάγκη. Δεν ωφελεί να συνυπάρχουν τρία ή τέσσερα διαφορετικά καθεστώτα προστασίας και αυτή να γίνεται μόνο σε επίπεδο προληπτικού ελέγχου των μελετών, αρκετές φορές αλληλοαναιρούμενου και πάντως αποκομμένου τόσο από τις οικοδομικές πρακτικές, όσο και από τις υπόλοιπες διαδικασίες που επηρεάζουν το τελικό αποτέλεσμα (κτηριοδομικός κανονισμός, πολεοδομικό γραφείο, δυνατότητες εργοληπτών, κατάρτηση τεχνητών, οικονομικό αντικείμενο μιας πρότασης αποκατάστασης). Η νομοθεσία πρέπει να είναι ενιαία, να πηγάζει από ένα κεντρικό φορέα προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, να εκφράζεται, όχι απλά με Προεδρικά Διατάγματα, αλλά κυρίως με κείμενα πολιτικής, τα οποία θα πρέπει να τίθενται σε διαβούλευση, τόσο στην επιστημονική κοινότητα όσο και στην τοπική κοινωνία. Αυτά τα κείμενα πολιτικής θα πρέπει να αναθεωρούνται και να συμπληρώνονται σταδιακά μέσα από θεσμοθετημένα συνέδρια και ανταλλαγή επιστημονικών εμπειριών.

Επίσης, είναι αναγκαίο να καταρτισθούν σχέδια προστασίας ειδικά για κάθε προστατευόμενο οικισμό (το *conservation plan* όπως συμβαίνει στην Αγγλία), τα οποία θα καταρτίζονται και ελέγχονται από ομάδα ειδικών επιστημόνων όλων των εμπλεκόμενων αρμόδιων φορέων και τα οποία θα θέτουν συγκεκριμένους στόχους πενταετίας και εικοσαετίας για τον οικισμό. Βάσει αυτών των σχεδίων θα ελέγχεται οποιαδήποτε πρόταση γίνεται για ένα κτίριο του οικισμού, από υπεύθυνο στέλεχος με

γνώσεις προστασίας μέσα στην Υπηρεσία Δόμησης του κάθε Δήμου, και αυτά τα στελέχη θα πρέπει να είναι επιφορτισμένα και με τον εντοπισμό τυχόν αστοχιών του θεσμικού πλαισίου.

Ειδικότερα, οι υπάλληλοι θα πρέπει να γνωρίζουν καλά ορισμένους οικισμούς με την προστασία των οποίων θα επιφορτίζονται. Η απόδοση, η υπευθυνότητα και η αποτελεσματικότητα των στόχων τους για κάθε οικισμό θα πρέπει να ελέγχεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Τα συλλογικά όργανα θα πρέπει να περιοριστούν στα απολύτως μείζονος σημασίας ζητήματα ή σε σοβαρές ενστάσεις που θα προκύπτουν και οπωσδήποτε να κρίνουν μέσα στο θεσμικό πλαίσιο που θα έχει διαμορφωθεί, έστω και εάν χρειάζεται κατ' εξαίρεση να το ανατρέψουν.

Εξέχουσας σημασίας, αναφορικά με την προστασία των παραδοσιακών οικισμών της *Χίου* είναι η αντιμετώπιση των ερειπίων μέσα από το μηχανισμό της αστικής αναγέννησης. Αναγκαίος στόχος, είναι η σταδιακή αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος των χωριών μέσω της επισκευής των ερειπωμένων κτιρίων και της αναγέννησης περιοχών που έχουν σε μεγάλο βαθμό εγκαταλειφτεί. Αφετηρία, είναι ο μεγάλος αριθμός εγκαταλελειμμένων και ερειπωμένων κτιρίων που βρίσκονται μέσα στους οικισμούς. Τα ερειπωμένα κτίρια θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια των κατοίκων, δημιουργούν κακές Συνθήκες υγιεινής, υποβαθμίζουν το αστικό περιβάλλον, μειώνουν σημαντικά την αξία του οικισμού ως τουριστικού προορισμού, θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια των κτισμάτων που τα περιβάλουν και επίσης θέτουν σε κίνδυνο ή συχνά εξαλείφουν όταν καταρρεύσουν τον διατηρητέο χαρακτήρα του συνόλου του οικισμού, αφανίζοντας μέρος της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.

Οι αιτίες ερείπωσης κτιρίων στους ιστορικούς οικισμούς είναι κατά κύριο λόγο : α) Ο μεγάλος αριθμός κληρονόμων που δημιουργεί κληρονομική εκκρεμότητα χωρίς να υποχρεώνονται οι κληρονόμοι στην ανάληψη των σοβαρών υποχρεώσεων τους έναντι του ακινήτου, β) Οι αδιάφοροι ή άγνωστοι κληρονόμοι που βρίσκονται συνήθως πολύ μακριά και έχουν να επισκεφθούν το χωριό δεκαετίες και γ) Οι ιδιοκτήτες που δεν μένουν μόνιμα στα ακίνητα και τα απέκτησαν ως επένδυση προ της οικονομικής κρίσης αλλά σήμερα δεν δύνανται *"επενδύσουν"*. Αντιθέτως, οι μόνιμοι κάτοικοι δεν έχουν ερειπωμένα κτίρια διότι φροντίζουν έστω για την ελάχιστη απαιτούμενη συντήρηση ώστε το ακίνητο τους να βρίσκεται σε οικήσιμη κατάσταση. Η υφιστάμενη κατάσταση δημιουργεί την ανάγκη να υποστηριχθεί ο

διατηρητέος - παραδοσιακός χαρακτήρας του χωριού ως δημόσιο αγαθό το οποίο χρήζει προστασίας και για αυτό λόγο ο αρχαιολογικός νόμος δίδει την δυνατότητα είτε στην Υπηρεσία του ΥΠ.ΠΟ είτε στους Ο.Τ.Α να επεμβαίνουν, δυστυχώς διαδικαστική λειτουργία ουσιαστικά ανενεργή στη χώρα μας.

Το ζήτημα της διατήρησης του ιστορικού περιβάλλοντος των οικισμών δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται με αντικείμενο τη διατήρηση μεμονωμένα της αρχιτεκτονικής αλλά του οικισμού στο σύνολο του, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία εκείνα που θα συντελέσουν στην βιώσιμη ανάπτυξη του και κατ΄ επέκταση στην ουσιαστική προστασία του.

4.7 Η αρχιτεκτονική των θρησκευτικών μνημείων, Εκκλησιών και Μονών της νήσου

4.7.1 Η Εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Χίου

Η θρησκευτική ιστορία της νήσου είναι πολύ σημαντική και καθοριστική της ευρύτερης ιστορίας του Ελληνικού Έθνους. Τα πολυάριθμα θρησκευτικά – ιστορικά μνημεία ανεκτίμητης θρησκευτικής και πολιτιστικής αξίας είναι αναγκαίο να ερευνηθούν, προκειμένου να επιτύχουμε την ολιστική αντιμετώπιση της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της νήσου.

Αρχικά, επιτακτική ανάγκη επιβάλλει να γίνει σύντομη αναφορά στην θρησκευτική ιστορία της *Χίου* καθώς και μια περιεκτική και αντιπροσωπευτική αναφορά στα σημαντικότερα θρησκευτικά μνημεία, αφού η εκτενής και διεξοδική έρευνα θα ήταν τόσο μεγάλη που θα μπορούσε να αποτελέσει με βεβαιότητα το θέμα μιας ξεχωριστής διδακτορικής διατριβής.

Η αναφορά τούτη κρίνεται αναγκαία, λόγω της μεγάλης αρχιτεκτονικής, ιστορικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής αξίας των θρησκευτικών μνημείων, αλλά και εκ του γεγονότος ότι οι περισσότερες από τις Εκκλησίες και Μονές αποτελούν τμήμα των παραδοσιακών χωριών.

Ερευνώντας, τη θρησκευτική ιστορία της νήσου και την αποτύπωση της στα μνημεία, πραγματώνουμε ουσιαστικά την ολιστική αντιμετώπιση προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Παραθέτοντας, δε την ιστορία του νησιού όπως αποτυπώνεται μέσα από τις Ιστορικές Μονές, τις Εκκλησίες, τα Σιγίλια και τους

Κώδικες, αναδεικνύεται ότι η Χίος είναι άξια, καθώς συγκεντρώνει όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για να ανακηρυχθεί *"Ιερά νήσος"*.

4.7.2 Η θρησκευτική ιστορία της νήσου

Η αυτοκρατορική χορηγία τον 11ο αιώνα για την ίδρυση της *Νέας Μονής* αποτέλεσε ορόσημο στην ιστορία της *Χίου*. Από τη μια τα χρυσόβουλα που εκδόθηκαν για τη Μονή παρέχουν πλήθος πληροφοριών και φανερώνουν την σπουδαιότητα του τόπου και τις στενές σχέσεις με την *Κωνσταντινούπολη* και από την άλλη το ίδιο το Καθολικό του Μοναστηριού ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της αρχιτεκτονικής[509].

Άξιο σημείωσης, είναι ότι η Αρχιεπισκοπή και η Μητρόπολη, αρχικά υπαγόταν στην πνευματική εξάρτηση του Οικουμενικού Πατριάρχου *Κωνσταντινουπόλεως,* ο δε Μητροπολίτης *Χίου* εξελέγετο και εχειροτονούτο από τον Πατριάρχη.

Η θρησκευτική ιστορία της νήσου χωρίζεται σε πέντε περιόδους :α) Ρωμαϊκή εποχή από το 33 έως και το 325 μ.Χ., β) Βυζαντινή εποχή από το 325 έως και το 1346 μ.Χ. γ) Γενουατική εποχή από το 1346 έως και το 1566 μ.Χ., δ) Οθωμανική εποχή από το 1566 έως και το 1912 μ.Χ., και ε) Από το 1912 μέχρι σήμερα.

Εξάπλωση του Χριστιανισμού. Απαρχές (33 –325 μ.Χ)

Η διάδοση και εξάπλωση του Χριστιανισμού στη *Χίο* καλύπτεται από ιστορικό σκότος μέχρι το 250 μ.Χ. όπου έχουμε τα πρώτα ασφαλή στοιχεία με το μαρτύριο του *Αγίου Ισιδώρου* και της *Αγίας Μυρώπης*[510]. Από το Μαρτυρολόγιο συμπεραίνουμε πώς η Χριστιανική πίστη διαδόθηκε στη *Χίο* πολύ νωρίς, δεν διαθέτουμε όμως περισσότερες και ασφαλέστερες πληροφορίες. Δύο ακόμη τεκμήρια, τα οποία μας διαφωτίζουν την περίοδο αυτή έγκεινται κατά πρώτον στο μαρτύριο των *Τριών Χιών Παρθενομαρτύρων*, της εποχής των διωγμών[511]. Εάν γίνει δε υπόθεση, ότι το μαρτύριό τους προηγήθηκε από του *Αγίου Ισιδώρου*, τότε

---

[509]Βλ. **Μπούρας Χ.,** *"Η Νέα Μονή της Χίου",* Ιστορία και Αρχιτεκτονική, Αθήνα 1981 σελ. 73.

[510]Ο *Άγιος Ισίδωρος* από την *Αλεξάνδρεια* της Αιγύπτου, φτάνοντας στη *Χίο*, προσπαθεί να επικοινωνήσει με την Τοπική Χριστιανική κοινότητα, της οποίας προΐσταται ὁ Πρεσβύτερος ἤ Επίσκοπος *Φιλέρημος* ή *Φιλαρόνιος*.

[511]Οι οποίες τιμώνται στις 9 Ιουνίου και αναφέρονται στο Αγιολόγιο χωρίς ονόματα, χρονολογία και Συναξάρι.

μπορούμε να εικάσουμε ότι έχουμε, κατά τις αρχές τουλάχιστον του τρίτου αιώνα, χριστιανική κοινότητα στη *Χίο,* κατά το μάλλον ή ήττον ανθηρή. Το δεύτερο ισχυρό τεκμήριο, συνίσταται στην ύπαρξη Ναού και Βαπτιστηρίου στον *Εμπορειό*, το οποίο ο χρονολογείται από την Πρωτοχριστιανική εποχή (6ος αιώνας περίπου) και φανερώνει με βεβαιότητα την παρουσία της οργανωμένης *Χιακής* Εκκλησίας.

Οργάνωση της Εκκλησίας της Χίου (Περίοδος 325 –1346 μ.Χ.)

Ως αφετηρία της β΄ περιόδου της Εκκλησίας της *Χίου* αξιολογείται το έτος 325 μ.Χ. για δύο βασικούς λόγους: α) Ο *Μέγας Κωνσταντίνος* καθόρισε τις περιοχές πού αποτελούσαν Επισκοπές στην Ελλάδα και στα νησιά πιθανότατα δε όρισε και τη *Χίο* ως Επισκοπή με δικό της Επίσκοπο και β) κατά το 325 μ.Χ. παρίσταται, σύμφωνα με μαρτυρίες, Επίσκοπος *Χίου*, ο οποίος φέρει το όνομα *Δωρόθεος*, στην *Α΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νικαίας,* γεγονός πού σημαίνει ότι η Χιακή Εκκλησία είναι διοικητικά οργανωμένη, τον και *"ὑπό τόν Ρόδου"* Επίσκοπο στην αρχή. Έκτοτε, συναντούμε Επισκόπους Χίους να συμμετάσχουν και σε άλλες Οικουμενικές Συνόδους[512].

Γενουατική εποχή. Περίοδος 1346 – 1566 μ.Χ

Το 1261, με τη *Συνθήκη του Νυμφαίου*, παραχωρήθηκε στους Γενουάτες το δικαίωμα ίδρυσης εμπορικού σταθμού. Στα 1346 έληξε ουσιαστικά η Βυζαντινή περίοδος και άρχισε η Γενουατοκρατία[513] υπό τους *Ιουστινιάνι* και τη *Μαόνα*[514].

---

[512]Στην Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο (431 μ.Χ.) ο *Χίου Εντρέχιος* ή *Ευτρόχιος* και αργότερα ο *Χίου Παράλιος*. Στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο (451 μ.Χ.) ο *Χίου Τρύφων*, διαπρεπής Ιεράρχης. Στην ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδο(680 μ.Χ.) ο *Χίου Γεώργιος*, και στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο (787 μ.Χ.) ο *Χίου Θεόφιλος* ή *Θεοφύλακτος*.

[513] Κατά την περίοδο τούτη και κυρίως με τη συνθήκη παράδοσης του 1346, συμφωνήθηκε ότι *α) Οι Χίοι θα έχωσιν απάσας τας εκκλησίας και τας μονάς μεθ΄ όλων των κτημάτων των καρπούμενοι και τα εισοδήματα αυτών και θα πολιτεύονται κατά τους νόμους και τα έθιμα της θρησκείας των β) εάν ο σημερινός Μητροπολίτης αποθάνη, να εκλέγηται έτερος κατά την ανέκαθεν συνήθειαν υπό του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως και να εξασκεί ελευθέρως τα αρχιερατικά του καθήκοντα.* Τότε καθιερώθηκε από τούς *Φράγκους* ο θεσμός του *"Δικαίου",* δηλαδή ενός Πρεσβυτέρου, διορισμένου από το Πατριαρχείο *Κωνσταντινουπόλεως*, ο οποίος διοικούσε την Εκκλησία της *Χίου*. Όπου χρειαζόταν Επίσκοπος εκεί *"ἐξυπηρετούσε"* την ανάγκη ο Λατίνος Επίσκοπος της νήσου.

[514]Αμέσως μετά, την κατάληψη της *Χίου* και τον θάνατο του υπάρχοντος Μητροπολίτου, η *Μαόνα,* δεν δέχθηκε άλλον στη θέση του, παρά το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξακολουθούσε να χειροτονεί, ανελλιπώς, Μητροπολίτες *Χίου* και να διαμαρτύρεται εντονότατα.

Η *Χίος,* πολιτικά και θρησκευτικά, υπέφερε τα πάνδεινα από τούς Λατίνους. Έκλεισαν Ορθόδοξους Ναούς, άρπαξαν άλλους και τούς μετέτρεψαν σε Ρωμαιοκαθολικούς, απαγόρευσαν ορισμένες Εκκλησιαστικές τελετές, επέβαλαν κατά καιρούς απολογισμό του Εκκλησιαστικού έργου των Ορθόδοξων στο Ρωμαιοκαθολικό Επίσκοπο, μετέτρεψαν Μοναστήρια σε Ρωμαιοκαθολικά και επιδόθηκαν, γενικά σε ένα ανηλεή διωγμό του Ορθοδόξου Κλήρου και προπαγάνδα στον Ορθόδοξο λαό[515].

Έποχή της Τουρκοκρατίας. Περίοδος 1566 –1912 μ.Χ.

Στις 17 Απριλίου του 1566 ο Τουρκικός στόλος έφτασε στη *Χίο* και την κατέλαβε. Σύμφωνα, με το μουσουλμανικό νόμο δόθηκαν ορισμένα προνόμια πού αφορούσαν τη θρησκευτική ελευθέρια των κατοίκων[516].

Η Μητρόπολη περιλάμβανε όλο τη νήσο, εκτός από τα χωριά *Πυργί* και *Βολισσό*[517], τα οποία ο Πατριάρχης *Μητροφάνης Γ΄* απέσπασε, αφού τα χαρακτήρισε Σταυροπήγια(ως Σταυροπηγιακά χαρακτηρίστηκαν και άλλα Μοναστήρια η *Νέα Μονή*, η *Ιερά Μονή Μουνδών* κ.α[518]). Τα δύο χωριά μαζί με τα *Ψαρά* αποτέλεσαν Πατριαρχική Εξαρχία, ως ανεξάρτητη Εκκλησιαστική περιφέρεια από τη Μητρόπολη *Χίου*[519]. Η εξαρχία αυτή υπαγόταν ως Πατριαρχικό Σταυροπήγιο στην άμεση

---

[515]Βλ. **Ανδρεάδης Ι.,** *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Α΄ τόμος (Β΄Έκδοση), Χίος 1997, σελ.43επ.

[516]Βέβαια υπήρχαν πολλές περιπτώσεις κατά τις όποιες οι Τούρκοι εύρισκαν ευκαιρία να καταργούν τα προνόμια αυτά και να εξαναγκάζουν πολλούς Χριστιανούς σε εξισλαμισμό ή να χορταίνουν την απληστία τους με την καταβολή πολλών λύτρων. Σε ελάχιστο χρόνο, το 1567, εκδίδεται ο πρώτος *Ακτιναμές* του *Σουλτάνου Σελίμ* του *Β΄,* ο οποίος καταργεί την προνομιακή κατάσταση της *Χίου*. Το 1571, οι Τούρκοι επέτρεψαν την εκλογή μητροπολίτη στη θέση του Δικαίου, με πρώτο τον *Γαβριηλ*, τον επικαλούμενο *Καλικάντζαρο*.

[517] Στη *Βολισσό* μαρτύρησε η *Αγία Μαρκέλλα* και υπάρχει ο τόπος μαρτυρίου Της και το ομώνυμο Μοναστήρι.

[518]Τα σπουδαιότερα προνομιακά *Σουλτανικά Φιρμάνια*, πού εκδόθηκαν κατά τη εποχή της Τουρκοκρατίας, ήσαν, κατά χρονική σειρά, του *Μουράτ* του *Γ΄*, του *Ίμπραήμ,* του *Μαχμούτ* του *Α΄,* του *Όσμάν* του *Γ΄*, του *Μαχμούτ* του *Β΄* κ.α.

[519] Η Εξαρχία ήταν τρόπος διοίκησης κατά τον οποίο διάφοροι Πατριάρχες *Κωνσταντινούπολης* αποσπούσαν από την Μητροπόλεις του οικουμενικού θρόνου Σταυροπηγιακές Μονές ή Εκκλησιαστικές Περιφέρειες, στη διοίκηση των οποίων τοποθετούσαν έμπιστα τους πρόσωπα. Τα πρόσωπα αυτά αρχικά ήταν κληρικοί στην συνέχεια και λαϊκοί από ευγενείς και επισήμους οίκους της *Κωνσταντινούπολης*. βλ. **Παϊζη Αποστολοπούλου**, Ειδικά για το θεσμό της Εξαρχίας, *"Εξαρχία Πυργίου"* βλ. **Ανδρεάδης** Ιστορία 201 κ.ε

πνευματική κυριαρχία του Οικουμενικού Πατριάρχη *Κωνσταντινουπόλεως*[520]. Έκτοτε η Εξαρχία ενίοτε καταργούνταν και προσκολλούνταν στη Μητρόπολη *Χίου* λόγω της δύναμης των Έξαρχων ή των Μητροπολιτών[521]. Το 1840 η Εξαρχία καταργήθηκε οριστικά, αφού ενώθηκε με τη Μητρόπολη *Χίου*[522].

Η Εκκλησία της *Χίου* σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είχε την αυτονομία της και ρύθμιζε τα Εκκλησιαστικά ζητήματα. Το Πατριαρχείο, προσπάθησε στην μεγαλύτερη διάρκεια, να υπερασπίσει τα συμφέροντα της Χιακής Εκκλησίας. Με Πατριαρχικά Σιγίλια, κατοχύρωσε τα προνόμια των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, έδωσε λύση σε δύσκολα για την Εκκλησία της *Χίου* προβλήματα, στήριξε το Ορθόδοξο πλήρωμα από τις ετερόδοξες προπαγάνδες και βοήθησε την παιδεία της *Χίου,* ιδιαίτερα όταν στο πηδάλιο του Οικουμενικού Θρόνου βρισκόταν Χίοι Πατριάρχες[523].

***Σημερινή κατάσταση (Περίοδος, 1912 – σήμερα)*[524]**

Στις 11 Νοεμβρίου[525] 1912 η *Χίος* ελευθερώθηκε από τον Τουρκικό ζυγό. Παρά την αλλαγή της πολιτικής καταστάσεως η Εκκλησιαστική κατάσταση παρέμεινε η ίδια. Η *Ιερά Μητρόπολη Χίου* εξακολουθούσε να υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Το 1922, κατά την Μικρασιατική καταστροφή, επειδή πολλοί Αρχιερείς, Ιερείς και χιλιάδες κατατρεγμένων προσφύγων ήλθαν από την Μ. Ασία στη *Χίο*, - και όχι μόνον - η Εκκλησία έλαβε πρόνοια και διχοτόμησε τις ακμαιότερες Μητροπόλεις

---

[520] Πρώτος Έξαρχος διορίστηκε ο ιερέας *Ιωάννης Σέψης* ο οποίος πιθανότατα καταγόταν από το *Πυργί.*

[521] Αυτό συνέβη και το 1593 όταν ο τότε εκλεγείς Μητροπολίτης *Χίου Συμεών*, ο αναφερόμενος στις επιγραφές των *Αγίων Αποστόλων Πυργίου* και θεωρούμενος κτήτορας, την απέσπασε από το Πατριαρχείο και την πρασάρτησε στην Μητρόπολη *Χίου* γεγονός για το οποίο κατηγορήθηκε αργότερα από τον Πατριάρχη *Κύριλλο Α' Λούκαρη*. Το 1622 επί *Κύριλλου Λούκαρη* η Εξαρχία επανήλθε στο Πατριαρχείο και δόθηκε στον άρχοντα *Μιχαήλ Καβάκο* για τις υπηρεσίες που προσέφερε στον Πατριάρχη.

[522]Βλ. **Ανδρεάδης Ι.,** *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Β΄τόμος, Χίος 1996, σελ. 278 επ.

[523]Όπως ο *Ιωακείμ Β΄* ο *Κοκκώδης*, ο *Ιωακείμ Δ΄,* ο *Κρουσουλούδης* και *Κωνσταντίνος Ε΄* ο *Βαλλιάδης.*

[524]Βλ. **Ανδρεάδης Ι.,** *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Γ' τόμος, Χίος 1996, σελ. 298.

[525]Ο τότε Μητροπολίτης *Ιερώνυμος (Γοργίας)* τέλεσε την επίσημη Δοξολογία των Ελευθερίων στον *Ιερά Μητρόπολη Χίου* την ημέρα της εορτής των πολιούχων *Αγίων Μηνά, Βίκτωρος* και *Βικεντίου* και έκτοτε γιορτάζεται, η διπλή αυτή γιορτή, μέχρι σήμερα.

των *"Νέων Χωρών"* και εγκατέστησε σ' αυτές τούς εκ Μικράς Ασίας εμπειρότατους Μητροπολίτες.

Το 1928, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, σε συνεννόηση με την Εκκλησία της Ελλάδος, σύμφωνα με το ν. 3615/12-7-1928 παραχώρησε την Διοικητική μέριμνα στη Εκκλησία της Ελλάδος και κράτησε την πνευματική δικαιοδοσία, δηλαδή να αναγγέλλεται η εκλογή του εκάστοτε Μητροπολίτη στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στις Θείες Λειτουργίες ο Μητροπολίτης να μνημονεύει το όνομα του Οικουμενικού Πατριάρχη.

4.7.3 Τα θρησκευτικά μνημεία - Εκκλησίες και Μονές της Χίου

Η *Χίος* με μακραίωνη ιστορία και πλούσια θρησκευτική παράδοση, είναι γεμάτη ιερά προσκυνήματα, με ανεκτίμητους πνευματικούς και ιστορικούς θησαυρούς. Κατά τις μακραίωνες περιόδους κατοχής της νήσου από αλλόδοξους κατακτητές, τη Χριστιανική ζωή των κατοίκων σημάδεψαν διωγμοί, μαρτύρια, θανάτωση Χριστιανών με επίκεντρο πάντα την επιδίωξη της αλλαγής της πίστης των Ορθοδόξων.

Αυτή η βίαιη προσπάθεια, αλλοτρίωσης του θρησκευτικού φρονήματος των Χριστιανών προκάλεσε όχι μόνον την επανάσταση κατά του κατακτητή αλλά κυρίως, συσπείρωση του Ελληνορθόδοξου ποιμνίου που εκδηλώθηκε με την ανέγερση Ναών και Μοναστηριών. Οι ιεροί αυτοί τόποι, δεν αποτελούν μόνο χώρο προσευχής αλλά και μνημεία πολιτισμού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα Προσκυνήματα της *Χίου*, Μοναστήρια και Ναοί, υπήρξαν πρότυπα, αφετηρία και πηγή πολιτιστικών επιτευγμάτων.

Προχωρώντας, στην ολιστική προσέγγιση της προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της νήσου, είναι αναγκαίο να ερευνήσουμε τα Ιερά της μνημεία. Προκειμένου, να έχουμε μια ολιστική αντίληψη δεν αρκεί να τα ερευνήσουμε μόνο όσον αφορά την αρχιτεκτονική τους αλλά κυρίως ως προς την Εθνική και θρησκευτική τους αξία. Αναδεικνύοντας τα, κατ' ουσίαν ως μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Οι οικισμοί της *Χίου* περιλαμβάνοντας τις Εκκλησίες και τα Μοναστήρια της νήσου συνιστούν ένα αμάλγαμα ιστορίας, αρχιτεκτονικής, παράδοσης και Ορθόδοξης πίστης αποτελούν κυριολεκτικά τη γνώση για την αποτύπωση μιας ολιστικής προσέγγισης για την προστασία και την διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Ορισμένα από τα σπουδαιότερα Θρησκευτικά μνημεία της *Χίου*, που δύνανται να μας δώσουν την αντίληψη της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και σπουδαιότητας της νήσου μελετούμε ακολούθως. Σαφώς, λόγω του μεγάλου αριθμού των Μοναστηριών και Εκκλησίων γίνεται μια διάκριση ώστε να διαμορφώσουμε μια αντίληψη σχετικά με το θέμα της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ειδάλλως ο θρησκευτικός πλούτος της νήσου είναι τόσο μεγάλος που θα μπορούσε να αποτελέσει το θέμα μιας άλλης διδακτορικής διατριβής.

Άγιος Ισίδωρος

Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του *Αγίου Ισιδώρου* κτίστηκε στα μέσα του 5ου αιώνα μ.Χ., επί προγενεστέρου Ρωμαϊκού κτίσματος. Έχουν διαπιστωθεί πέντε επάλληλες οικοδομικές φάσεις : στην α' φάση, ο Ναός κατασκευάσθηκε ως τρίκλιτη βασιλική με πεταλόσχημη κόγχη, στην β' φάση, ήταν επίσης τρίκλιτη Βασιλική με ημικυκλική κόγχη, ενώ στην γ' φάση, που χρονολογείται στα μέσα του 6ου αιώνα η βασιλική διευρύνθηκε και απέκτησε μεγάλες διαστάσεις. Στην δ' φάση ο Ναός έγινε σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο, ο οποίος καταστράφηκε από σεισμό το 1389. Στην τελευταία φάση, προστέθηκε στο μέσον του βόρειου τοίχου μιναρές. Τέλος, ο καταστρεπτικός σεισμός του 1881 μετέβαλε το Ναό σε ερείπια. Τμήμα των λειψάνων της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής καλύπτεται σήμερα από μεταγενέστερο, σχετικά μικρό Ναό, ο οποίος φέρει χαμηλή οριζόντια τσιμεντένια οροφή. Διασώζονται δε, ψηφιδωτά δάπεδα τριών οικοδομικών φάσεων (από τα μέσα του 5ου αιώνα έως τα μέσα του 6ου αιώνα) με γεωμετρικά μοτίβα, καθώς και πολλά γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη. Στο εσωτερικό του Ναού υπάρχει υπόγεια θολωτή κρύπτη όπου άλλοτε φυλάσσονταν τα λείψανα του *Αγίου Ισιδώρου* και της *Αγίας Μυρώπης*, που μαρτύρησαν στην *Χίο* κατά την πρώτη Χριστιανική περίοδο.

Η πρώτη ανασκαφική έρευνα στο χώρο ξεκίνησε από τον *Γ. Σωτηρίου* το 1918 και συνεχίστηκε από τον *Α. Ορλάνδο* το 1928. Το καλοκαίρι του 1981 και 1982 πραγματοποιήθηκε νέα ανασκαφική έρευνα από την 3η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων[526].

[526]Υπουργείο Πολιτισμού 2012, http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1219.

Άγιοι Απόστολοι Πυργίου[527]

Ο Ναός των *Αγίων Αποστόλων* βρίσκεται στο κέντρο του σημερινού οικισμού του *Πυργίου* και συγκεκριμένα στη θέση που είναι γνωστή ως *Πυργούσικο*. Αν και ο Ναός είναι ενταγμένος μέσα στον πολεοδομικό ιστό του Μεσαιωνικού οικισμού, παρά τη θέση του στα Βορειοανατολικά της κεντρικής πλατείας, η παρουσία του δεν κυριαρχεί στο χώρο. Μάλιστα ο Ναός δεν γίνεται άμεσα αντιληπτός, τόσο λόγω των κτιρίων που το περιβάλλουν, όσο και λόγω της χαμηλότερης σε σχέση με το πλάτωμα της κεντρικής πλατείας του οικισμού.

Η χωροθέτηση του μνημείου, η σχέση του ειδικά με τα κτίσματα που εφάπτονται στα Δυτικά του φανερώνουν ότι προϋπήρχε των κτισμάτων[528]. Πέρα από το πηγάδι που βρίσκεται στα Ανατολικά δεν υπάρχει άλλο κτίσμα σήμερα που θα μπορούσε να σχετίζεται με τον Ναό. Οι γειτονικές ιδιοκτησίες είχαν απλωθεί τόσο κοντά, κάνοντας το μνημείο να ασφυκτιά ανάμεσα σε κτίρια και περιφράξεις, οι οποίες απομακρύνθηκαν τη δεκαετία του 2000, μετά τις απαραίτητες απαλλοτριώσεις.

Ο Ναός, σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση και δεν παρουσιάζει προβλήματα στατικότητας. Από έρευνα στο αρχείο της 3ης εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και στο Αρχαιολογικό Δελτίο, δεν προκύπτει να έχουν γίνει σοβαρές αναστηλωτικές εργασίες στο μνημείο. Κατά τα έτη 1986-1988 έγινε συντήρηση των τοιχογραφιών. Πιθανότατα, η θέση του μνημείου στο κέντρο του οικισμού να έπαιξε ρόλο στη διατήρηση του δεδομένης της φροντίδας των πιστών για τους Ναούς. Ευτυχώς, στην προκειμένη περίπτωση η *"φροντίδα"* αυτή δεν έφτασε σε υπερβολές και όπως δηλώνουν κάποιες μικροεπεμβάσεις στις τοιχοποιίες, θα πρέπει να περιορίστηκαν στην αντιμετώπιση μόνο τοπικών ζημιών[529].

Ο Ναός των *Αγίων Αποστόλων,* ακολουθεί ένα Μεσοβυζαντινό Τοπικό πρότυπο, αν όχι το ίδιο το Καθολικό της *Νέας Μονής,* σίγουρα ένα αντίγραφο της, τον Ναό της *Παναγίας Κρήνας*, με τον οποίο παρουσιάζει περισσότερες μορφολογικές

---

[527]Βλ. **Σκαμπαβίας Κ.,** "*Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στο Πυργί της Χίου",* Αθήνα : Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Διεύθυνση Δημοσιευμάτων, 2009 σελ. 26 επ.

[528] Μία παρόμοια στοά υπάρχει στην αδημοσίευτη *Ιερά Μονή της Αγίας Ματρώνας* στις *Διδύμες Χίου* αλλά βρίσκεται στα Ανατολικά του Καθολικού.

[529]Βλ. **Μισαηλίδου Α**., "*Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στο Πυργί της Χίου*", Έντυπη Διδακτορική διατριβή, Βιβλιοθήκη Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, Αθήνα 2013 σελ. 81 επ.

και τυπολογικές ομοιότητες (νάρθηκας – τρούλοι κ.α). Παράλληλα όμως, ο Ναός φαίνεται να έχει υιοθετήσει τόσο στοιχεία Υστεροβυζαντινής Ναοδομίας που είχαν αφομοιωθεί στην αρχιτεκτονική της νήσου όσο και κατασκευαστικά αλλά και μορφολογικά στοιχεία των σύγχρονων αρχιτεκτονικών τάσεων.

Παναγία Σικελιά

Στη Νότια *Χίο,* στην περιοχή των *Μαστιχοχώριων,* βρίσκεται η Βυζαντινή Εκκλησία της *Παναγίας της Σικελιάς*[530]. Είναι κτισμένη μακριά από οικισμούς, στην κορυφή ενός κατάφυτου λόφου με πανοραμική θέα[531]. Σήμερα, σώζεται μόνον ο Ναός της Παναγίας, μαζί με ένα τμήμα του περιβόλου, ερείπια κελιών κι ένας Μεσαιωνικός Πύργος. Όλα αυτά μαρτυρούν ότι ο Ναός ήταν κάποτε το Καθολικό μίας μικρής Μονής[532]. Ο Πύργος ήταν σε καλή κατάσταση μέχρι τον μεγάλο σεισμό της *Χίου* το 1881.

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική και το διάκοσμο, πρόκειται για ένα θαυμάσιο μικρό μονόκλιτο Βυζαντινό Ναό, τον οποίο οι ειδικοί κατατάσσουν στον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς με τρούλο[533]. Έχει ιδιαίτερα μεγάλου πάχους τοίχους και θεωρείται εξέλιξη του Καθολικού της *Νέας Μονής*[534].

Η τοιχοδομία, ακολουθεί τα Κωνσταντινουπολίτικα πρότυπα της μικτής τοιχοποιίας, με μονή ή διπλή σειρά αδρά λαξευμένων λίθων, οι οποίοι εναλλάσσονται με σειρές πλίνθων. Οι πλαϊνές πλευρές έχουν πέντε τυφλά αψιδώματα (διακοσμητικές ψευδοκαμάρες), ενώ η Δυτική έχει τρία και η Ανατολική δύο, κοινά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά με την *Νέα Μονή*. Ιδιαίτερα πλούσιος είναι ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος από τούβλα και χρωματιστά φιαλοστόμια, τα οποία στολίζουν τα

[530]Βλ. **Ζαχαρού-Λουτράρη Α, Πέννα Β, Μανδάλα Τ.,** *"Χίος: Ιστορία και τέχνη, τα μνημεία της Χίου"*, Έκδόσεις Νομαρχίας Χίου, 1988, σελ. 27.

[531] Απέχει τρία χιλιόμετρα από το μικρό χωριό *Έξω Διδύμα*, στο οποίο ανήκει, τρία χιλιόμετρα από την *Καλαμωτή,* που είναι ένα από τα μεγαλύτερα χωριά των *Μαστιχοχώριων* και δεκαεπτά χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα της *Χίου.*

[532]Βλ. **Μισαηλίδου Α.**, *"Η αρχιτεκτονική του καθολικού της Παναγίας Σικελιάς της Χίου"* στα Βυζαντινά τόμος 23, 2002-2003, σελ. 59 / **Μπούρας Χ.,** "*Οι οδηγοί της Ελλάδος"*, Εκδόσεις Εθνικής Τραπέζης Αθήνα 1974, σελ. 87.

[533]Βλ. **Σωτηρίου Γ.**, "*Αρχαιότερα, κυρίως Βυζαντινά και φραγκικά μνημεία της Χίου"* στο Παράρτημα Αρχαιολογικού Δελτίου τόμος 2, 1916.

[534]Βλ. **Χαλκιά-Στεφάνου Π.**, "*Τα Μοναστήρια της Χίου"*, Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα 2003, σελ. 114.

ψηλότερα τμήματα των τοίχων και τα τόξα των αψιδωμάτων[535]. Στον γλυπτικό αρχιτεκτονικό διάκοσμο, υπάρχει ένα είδος γκρίζου, σκουρόχρωμου μαρμάρου.

Το εσωτερικό του Ναού είναι ενιαίο, η σχετικά πρόσφατη όμως συντήρησή του αποκάλυψε ότι αρχικά ο Ναός δεν ήταν μονόχωρος αλλά αποτελείτο από τον κεντρικό σταυρικό πυρήνα και έναν αυτόνομο τετράγωνο νάρθηκα στη δυτική του πλευρά[536]. Οι τοιχογραφίες στο εσωτερικό του Ναού έχουν καταστραφεί στο μεγαλύτερο μέρος τους. Υπάρχουν μόνο μερικά σπαράγματα. Διατηρείται, όμως ένα περίτεχνο ξυλόγλυπτο τέμπλο, του δευτέρου μισού του 18ου αιώνα, το οποίο είναι δείγμα της ιδιαίτερα ανεπτυγμένης στη *Χίο* ξυλογλυπτικής τέχνης τον 17ο και 18ο αιώνα. Σε αυτό το τέμπλο ήταν ανηρτημένη η εικόνα της *Παναγίας Γαλακτοτροφούσας*, η οποία σήμερα φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο της *Χίου*[537].

Δυστυχώς, δεν υπάρχει ακριβής χρονολόγηση του Ναού[538].

---

[535]Βλ. **Ανδρεάδου Ι**., "*Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας"* τόμος Α΄, Εκδόσεις Αφοί Βλάσση, Αθήνα 1997.

[536] Η συγκεκριμένη αποκάλυψη συνδέει το ναό με άλλα Εκκλησιαστικά μνημεία της Ελλάδας, όπου, στο διάστημα από το τέλος του 12ου μέχρι τις αρχές του 14ου αιώνα, οι Ναοί με τα τυφλά αψιδώματα στα πλάγια και τον ανεξάρτητο τετράγωνο νάρθηκα αποτελούσαν συχνά ταφικές Εκκλησίες . Την άποψη αυτή, για την *Παναγιά Σικελιά,* ενισχύει και η ασυνήθιστη ύπαρξη *"αρκοσολίου"* στο Διακονικό, δηλαδή μίας χαμηλής καμαρωτής κόγχης στο τοίχωμα που ίσως αποτελούσε το ταφικό μνημείο του κτήτορα.

[537] Η εικόνα αυτή ίσως αντιγράφει ένα παλαιότερο εικονογραφικό πρότυπο που προερχόταν από τη Δύση, όπου, σε αντίθεση με την Βυζαντινή εικονογραφία, ο τύπος της *Παναγίας Γαλακτοτροφούσας* ήταν πολύ δημοφιλής τον 13ο και 14ο αιώνα. Ακόμα και κατά τη Μεταβυζαντινή εποχή, ο τύπος αυτός της Παναγίας είναι εξαιρετικά σπάνιος στην Ανατολή και απαντάται μόνο σε περιοχές κάτω από Λατινική κυριαρχία.

[538] Η πρώτη αναφορά που βρίσκεται στο κείμενο της Συνθήκης της δεύτερης παράδοσης της *Χίου* στους Γενουάτες, το 1346, όπου ορίζεται ότι παραμένουν αναφαίρετα τα προνόμια του άρχοντα της *Χίου Ιωάννη Ζυβού ή Καλογιάννη* επί της *Ιεράς Μονής της Σικελιάς*. Οι πληροφορίες για τη Μονή κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας είναι περιορισμένες. Ο ιστορικός *Γ. Ζολώτας* αναφέρει ότι το 1840 έγινε συνέλευση των *Μαστιχοχωριτών* στον Πύργο της *Σικελιάς*, για την απελευθέρωση του εμπορίου της μαστίχας, ενώ ο ιστορικός *Σ. Βίος* υποστηρίζει ότι εκεί γινόντουσαν οι γενικές Συνελεύσεις του Κοινού των *Μαστιχοχώρων* για την εκλογή των Επιτρόπων τους (*Βεαλήδων*). Τα τυπολογικά, μορφολογικά και διακοσμητικά της στοιχεία, καθώς και η γραπτή πηγή του 1346, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Ναός αυτός θα πρέπει να ενταχθεί χρονολογικά στα τέλη του 13ου έως τις αρχές του 14ου αιώνα. Πρόκειται δηλαδή για κτίσμα της εποχής των Παλαιολόγων.

Παναγία Κρήνα

Η Βυζαντινή Εκκλησία *Παναγία Κρήνα*[539], θεωρείται ένα από τα πιο πιστά του Καθολικού της *Νέας Μονής Χίου* και ανήκει σε μια σειρά από πλούσια μνημεία που πρωτοεμφανίζονται στις αρχές του 11ου αιώνα. Ξεχωρίζουν από τους αναλογικά μεγάλους τρούλους που δεν στηρίζονται σε σφαιρικά τρίγωνα αλλά σε γωνιακά ημιχώνια δηλαδή πάνω σε οκταγωνική βάση. Η διαμόρφωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του μεγέθους του τρούλου, τον τονισμό του κατακόρυφου άξονα και έτεινε στην ενοποίηση του εσωτερικού χώρου του Ναού.

Η αρχική κατασκευή του Ναού περιλαμβάνει το ιερό, τον κυρίως Ναό και τον εσωνάρθηκα, ενώ ο εξωνάρθηκας ο οποίος βρίσκεται σήμερα σε ερειπιακή κατάσταση είναι μεταγενέστερη προσθήκη του 16ου αιώνα. Ο καταστρεπτικός σεισμός του 1881 είχε ως αποτέλεσμα την πτώση του τρούλου το σφαιρικό κέλυφος του οποίου ανακατασκευάστηκε το 1884, σύμφωνα με γραπτή επιγραφή[540].

Η τοιχοδομία με την τεχνική της κρυμμένης πλίνθου *(recessed brick system),* τα δίδυμα τυφλά αψιδώματα που φαιδρύνουν τις επιφάνειες των τοίχων, η διακριτική χρήση κεραμικών διακόσμων σε συνδυασμό με τα εντοιχισμένα μαρμάρινα (*spolia*) δίνουν μια ξεχωριστή γοητεία στο μνημείο και το συνδέουν με Κωνσταντινουπολίτικα μνημεία.

Η *Παναγία η Κρήνα* χρονολογείται με γραπτή επιγραφή το 1197. Δύο ονόματα Βυζαντινών οικογενειών της εποχής περιλαμβάνονται στον τοιχογραφικό διάκοσμο της Εκκλησίας : *Κορδάτος και Πεπαγωμένος*[541].

Ο Ναός δεν είχε τύχει της ανάλογης προστασίας μέχρι να αρχίσει η επίπονη προσπάθεια αποκάλυψης, συντήρησης και διάσωσης του αρχικού στρώματος των

---

[539] Βρίσκεται περίπου 10 χλμ., Νοτιοδυτικά της πόλεως *Χίου*, κοντά στο χωριό *Βαβύλοι* στους πρόποδες του Όρους *Πενθοδος*.

[540]Βλ. **Μαστορόπουλος Γ**., *"Παρατηρήσεις σε μια οικοδομική φάση της Παναγίας Κρήνας Χίου",* ΑΔ 34, Μελέτες Α', Αθήνα 1986 σελ. 260-263.

[541] Ο Κτήτορας του Ναού *Ευστάθιος Κορδάτος,* φέροντας τον τίτλο σεβαστός παριστάνεται στον Ανατολικό τοίχο του Νάρθηκα. Στο Νότιο αρκοσόλιο σε τιμητική θέση παριστάνεται η γυναίκα του κτήτορα με το επίθετο *Παγωμένη*. Τέλος, το Ιερό Βήμα σε εξαιρετικά τιμητική θέση ανάμεσα στους μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας απεικονίζεται σύμφωνα με συνοδευτική επιγραφή, ο *Στέφανος Πεπαγωμένος,* Μητροπολίτης *Υπαίτων* και θείος του κτήτορα. Οι παραπάνω προσωπικότητες άγνωστες από άλλες μαρτυρίες, συμπληρώνουν την προσωπογραφία της Βυζαντινής αριστοκρατίας, στα τέλη του 12ου αιώνα.

τοιχογραφιών (καλοκαίρι 1983) μετά τη βίαιη αποκόλληση και κλοπή τμημάτων τοιχογραφιών[542] από αρχαιοκάπηλους.

Η διάθεση πληρότητας της ζωγραφικής διακόσμησης και η ακριβής χρονολόγηση του μνημείου το 1197 δίνουν μια ξεχωριστή σημασία στο μνημείο τεχνοτροπικά. Η γραμμικότητα εγκαταλείπεται δίνοντας τη θέση της στη ζωγραφικότητα.

Ιερά Μονή του Αγίου Γάλακτος - Παναγία Αγιογαλούσαινα[543]

Δυτικά του *Πελινναίου* Όρους και στις προσβάσεις του Όρους *Αμανή* στη Δυτική πλαγιά λόφου σε απόσταση εξήντα έξι χιλιομέτρων από τη *Χώρα*, επάνω σε κοίλωμα απότομου βράχου, στο στόμιο ελικοειδούς Σπηλαίου, βρίσκεται ο Ναός της *Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας* ή όπως κοινώς αποκαλείται *Αγιογαλούσαινας*[544]. Πρόκειται για το Καθολικό της παλαιάς *Ιεράς Μονής Αγίου Γάλακτος* αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Όσον αφορά τη χρονολόγηση του Ναού, η σπηλαιολόγος *Άννα Πετροχείλου* μελετώντας τα ευρήματα του σπηλαίου τοποθετεί την ίδρυση του τον 12ο ή τον 13ο

[542] Από το αρχικό στρώμα των τοιχογραφιών του τέλους του 12ου αιώνα, έχει αποκαλυφθεί σχεδόν ολόκληρο το εικονογραφικό πρόγραμμα. Στο τύμπανο του τρούλου σώζονται οι Δώδεκα Προφήτες και κάτω από τη στεφάνη σε τέσσερα στηθάρια ισάριθμοι Πατριάρχες. Τα σφαιρικά τρίγωνα περιλαμβάνονται παραστάσεις των Ευαγγελιστών με Σεραφείμ και Χερουβίμ. Στην κόγχη του Ιερού Βήματος απεικονίζεται η Θεοτόκος δεομένη ενώ δεξιά και αριστερά του τριβόλου παραθύρου η Κοινωνία των Αποστόλων. Σκηνές από το Δωδεκάορτο καλύπτουν τις επτά κόγχες της ανωδομής του κυρίως Ναού, καθώς και τις ημικυλινδικές κάμαρες του Ιερού Βήματος, της Πρόθεσης και του Διακονικού. Στον κυρίως Ναό η μεσαία ζώνη, με εξαίρεση την Κοίμηση της Θεοτόκου, πάνω από την είσοδο του Δυτικού τοίχου περιλαμβάνει προτομές Μοναστικών Αγίων. Ολόσωμοι Άγιοι καλύπτουν την τρίτη ζώνη. Το κατώτερο τμήμα των τοίχων, η ποδέα, φέρει απομιμήσεις ορθομαρμάρωσης. Οι παραστάσεις της Δευτέρας Παρουσίας, της Αποκαθήλωσης στο Βόρειο Ακροσόλιο και οι απεικονίσεις των κτητόρων στο Νότιο επιβεβαιώνουν τη λειτουργία του Εσωνάρθηκα ως ταφικού οικογενειακού παρεκκλησίου.

[543] Βλ. **Φραγκομίχαλος Κ.,** *"Το Άγιο Γάλα της Χίου",* Εκδόσεις Αλφα πι, Χίος 2008, σελ. 208.

[544] Ο θρύλος από τα βάθη των αιώνων μιλάει για το θαυματουργό νερό που θεράπευσε τη λεπρή κόρη κάποιου βασιλιά την εποχή του Βυζαντίου. Σε ευγνωμοσύνη προς την Παναγία ο Βασιλιάς, έχτισε το Ναό της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας* στην είσοδο του Σπηλαίου ενώ αρχικά την είχε τοποθετήσει στη θέση *Θημωνιές* μετά από μήνυμα που η Παναγιά έδωσε, αφού οι μάστορες έβρισκαν τα εργαλεία τους καθημερινά όχι εκεί που είχαν αρχίσει να δουλεύουν αλλά στην είσοδο του Σπηλαίου.

αιώνα. Ο δε καθηγητής *Χαράλαμπος Μπούρας* από τη μελέτη του Ναού που είναι Βυζαντινού ρυθμού, συνεπτυγμένου, εγγεγραμμένου τύπου σταυροειδούς με υψηλότατο τρούλο καθώς και από τα πέντε πινάκια που στολίζουν την Ανατολική πλευρά του, θεωρεί πιθανή τη χρονολόγηση του, τον 13ο και 14ο αιώνα[545].

Το αρχιτεκτονικό σύστημα του Ναού της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας* βρίσκεται στην απόληξη συγκροτήματος σπηλαίων γνωστών με το όνομα το *Σπήλαιο της Αγιογαλούσαινας* και στηρίζεται ολόκληρο στο κοίλωμα του βράχου, εν είδη κυκλικού σταυρού έχοντας ως υπόδειγμα το Καθολικό της *Νέας Μονής*. Αξιοσημείωτο δε είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο[546] του 1711, με μοναδικό αρχιτεκτονικό διάκοσμο.

Υψηλότερα, σε πλάτωμα του βουνού βρίσκεται το ομώνυμο χωριό, αρχιτεκτονικά ιδιόρρυθμο και αμφιθεατρικά κτισμένο επάνω σε ασβεστολιθικό όρος. Πρόκειται για το Βορειότερο χωριό της νήσου το *Άγιο Γάλα.* Το χωριό ονομάστηκε *Άγιο Γάλα* εξαιτίας του Σπηλαίου της περιοχής όπου υπάρχει σταλακτίτης σε σχήμα μαστού που στάζει λευκό σταλακτικό υγρό (Άγιασμα). Στο Σπήλαιο του βρέθηκαν τα πρώτα ίχνη κατοίκησης στη νήσο, από την Νεολιθική περίοδο[547].

Ιερά Μονή Ταξιαρχών Μεστών

Η Εκκλησία είναι αφιερωμένη στους *Ταξιάρχες - Αρχαγγέλους*. Οι *Μεστούσοι* την αποκαλούν συνήθως *"Μεγάλο Ταξιάρχη"* έτσι ώστε να ξεχωρίζει από την άλλη Εκκλησία *"Ταξιάρχης"* που είναι αρχαιότερη και μικρότερη στο μέγεθος, η οποία ονομάζεται *"Παλιός Ταξιάρχης"*. Η νέα Εκκλησία *Ταξιάρχης* βρίσκεται στην περιοχή

---

[545] Βλ. **Χαρ. Μπούρα**, "*Χίος Οδηγοί της Ελλάδας",* σελ.70.

[546] Το τέμπλο αποτυπώθηκε με λεπτομέρειες από τον *Arnold Smith* στο βιβλίο του **Φιλ. Αργέντη**, "*The Architecture of Chios"*.

[547] Μετά από ανασκαφές που έγιναν στο Σπήλαιο αρχικά το 1938 από την αρχαιολόγο *Edith Eccles* και στη συνέχεια το 1961 από τον αρχαιολόγο *Sinclair Hood* για λογαριασμό της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Οι ανασκαφές έδωσαν ενδείξεις θυσιαστικών τελετουργιών, ευρήματα όπως λίθινα και κοκάλινα εργαλεία, πήλινα αγγεία, ειδώλια, λαξευμένα πετρώματα πεταλίδες και άλλα οστρακοειδή - υπολείμματα τροφής που συναντά ακόμα και σήμερα ο επισκέπτης στο Σπήλαιο και πολλά κεραμικά όστρακα που αποτελούν αδιάψευστη απόδειξη ζωής στο Σπήλαιο κατά την Νεολιθική περίοδο και την Πρώιμη εποχή του Χαλκού από το 6500 έως το 2700 π.χ. Εντυπωσιακή είναι η καταπληκτική και σχεδόν αδιάσπαστη συνέχιση της ζωής από τα πρώτα χρόνια κατοίκησης της νήσου μέχρι τις μέρες μας.

όπου βρισκόταν ο Κεντρικός κυκλικός Πύργος του Κάστρου. Μετά από την απόσυρση των Γενουατών ο Πύργος εγκαταλείφθηκε[548]. Η Εκκλησία των *Ταξιαρχών* είναι η μεγαλύτερη στη Χίο και μία από τις μεγαλύτερες σε ολόκληρη στην Ελλάδα.
Ο *"Παλαιός Ταξιάρχης"* είναι το παλαιότερο μνημείο των *Μεστών*. Αρχικά ήταν μια μονόκλιτη θολωτή Βασιλική της Βυζαντινής ή Ενετικής περιόδου. Το 1794 μετατράπηκε σε δίκλινη Βασιλική με σταυροθόλια στο Βόρειο κλίτος. Στο παλαιό τμήμα εξωτερικά υπάρχει τυφλό αψίδωμα με φιαλοστόμια, χαρακτηριστικό των Βυζαντινών Ναών της Χίου. Διακρίνονται ίχνη παλαιάς τοιχογράφησης στο παλαιό τμήμα. Το εικονοστάσι είναι καλό δείγμα τοπικής ξυλογλυπτικής (1833). Η είσοδος προς την αυλή του Ναού είναι του 1717.

Ο Ναός έχει μια διπλής κατεύθυνσης σκάλα στο εξωτερικό της, στην κορυφή της οποίας ο βρίσκεται το καμπαναριό. Το μεγάλο καμπαναριό είναι πολύ πρόσφατο. Και η σκάλα και το καμπαναριό αποτελούνται από *Θυμνιανούσικη* πέτρα. Τα σκαλοπάτια αντικαταστάθηκαν αργότερα από νέα φτιαγμένα από πέτρα που διεξήχθη από την περιοχή εκείνη. Υπάρχουν αξιοπρόσεκτα σχέδια στο νεκροταφείο τα οποία αποτελούνται από μαύρα και άσπρα χαλίκια. Υπάρχουν τρείς διάδρομοι μέσα στην Εκκλησία, από τους οποίους ο κεντρικός είναι υπερυψωμένος. Κάθε ένας από τους τρεις διαδρόμους είναι αφιερωμένος σε διαφορετικούς Αγίους: ο Κεντρικός διάδρομος είναι αφιερωμένος στους *Ταξιάρχες*, ο Βόρειος διάδρομος στον *Άγιο Χαράλαμπο* και ο Νότιος στους *Αγίους Αποστόλους*.

Άγιος Γεώργιος Συκούσης

Το χωριό κτισμένο πάνω σε ένα μακρόστενο λόφο σε υψόμετρο 460 μέτρα, απέχει 11 χιλιόμετρα από τη *Χίο*. Καταλαμβάνει έκταση μήκους περίπου 1000 μέτρων και πλάτους 400 μέτρων. Κτισμένο από το Μεσαίωνα διατηρεί ακόμη έντονα το χρώμα του. Δρόμοι στενοί με καμάρες *"σκεπαστά"* σε πολλά σημεία, σπίτια το ένα δίπλα στο άλλο. Η χρονολόγηση του ανάγεται στο 1518. Είναι το μόνο χωριό της *Χίου*, για το οποίο γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία κτίσεως του και την ιστορία

[548]Κατά τη διάρκεια της Τουρκικής κατοχής οι μόνοι που κατοικούσαν μέσα στην Εκκλησία, σύμφωνα με την παράδοση ήταν πουλιά, κοράκια και είδη φιδιών. Οι χωρικοί θεωρούσαν όλα εκείνα τα πλάσματα ως κακούς οιωνούς. Γι' αυτό αποφάσισαν να τον κατεδαφίσουν και να ξαναχτίσουν Εκκλησία. Η κατεδάφιση διήρκεσε για δύο έτη (άρχισε 1858). Η κατασκευή της Εκκλησίας άρχισε αμέσως μετά την κατεδάφιση και τελικά η Εκκλησία ολοκληρώθηκε το 1868.

του, από ένα παλαιοκώδικα χειρόγραφο που σώζεται μέχρι σήμερα στη *Βιβλιοθήκη Κοραή Χίου*.

Πριν το 1518 στη θέση του υπήρχε Μοναστήρι με Εκκλησία του *Αγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου*. Κατά την κρατούσα άποψη θεωρείται παλαιότερο και από τη *Νέα Μονή* που κτίστηκε από τον αυτοκράτορα *Κωνσταντίνο τον Μονομάχο* από το 1045-1057 και προικίστηκε με πάρα πολλά μετόχια. Η *Παναγία Κρήνα*, οι *Άγιοι Απόστολοι Πυργίου* και ο *Άγιος Γεώργιος Συκούσης* είναι Βυζαντινά κτίσματα του αυτού αιώνος. Όπως αναφέρει, ο Αρχιμανδρίτης *Ιωάννης Ανδρεάδης* στην *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας"*, οι Τρεις Όσιοι Πατέρες *Νικήτας, Ιωάννης και Ιωσήφ* έμεναν αρχικά στο Μοναστήρι του *Αγίου Γεωργίου*. Μετέπειτα, έφυγαν και πήγαν στο *Προβάτειο* Όρος στο γνωστό Σπήλαιο, όπου αργότερα το 1868 ιδρύθηκε η *Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων*. Δυστυχώς, με τα χρόνια το Μοναστήρι ερημώθηκε, οπότε το 1518, ο τότε ηγούμενος *Σωφρόνιος Σέψης* από το *Πυργί* έγραψε διαθήκη[549], στην οποία προσκάλεσε όχι ιερωμένους αλλά λαϊκούς από διάφορα χωριά να διαχειρίζονται και να συντηρούν την περιουσία του Μοναστηριού.

Το 1822 ο *Άγιος Γεώργιος Συκούσης*, δυστυχώς, δεν έμεινε έξω από την Σφαγή της Χίου από τους Οθωμανούς. Στις 2 Απριλίου, ημέρα του Πάσχα έγινε το ολοκαύτωμα της *Ιεράς Μονής του Αγίου Μηνά*. Στις 3 Απριλίου, οι Τούρκοι προσβάλλουν τους Σαμίους υπό τον *Λυκούργο Λογοθέτη* στην ορεινή θέση του *Αγίου Γεωργίου του Συκούση* όπου διασκορπίζουν αυτούς, πυρπολούν το χωριό και κυριολεκτικά κατασφάζουν με απίστευτη βαρβαρότητα τους κατοίκους.

Στο χωριό υπάρχουν δύο ακόμη αξιολογότατες Εκκλησίες, του *Αγίου Παντελεήμονος* και *Αγίου Νικολάου* με χρονολογία ανεγέρσεως, η πρώτη το 1849 και η δεύτερη το 1864. Φαίνεται όμως από ένα έγγραφο ότι ίσως υπήρχαν από το 1740. Η σημερινή Εκκλησία του *Αγίου Γεωργίου* έχει και νεότερες προσθήκες. Ο χώρος του Δεσποτικού και Ανατολικά το Άγιο Βήμα δεν έχουν υποστεί αλλαγές, η προς τα Δυτικά όμως του Δεσποτικού, είναι επέκταση του 1715, όπως δείχνει η επιγραφή

[549] Η διαθήκη αναφέρει ότι *"... το παλαιόν τούτο Μοναστήρι ευρήκεν ερημωμένον και αμελημένον και ανέκτισεν ο ιερομόναχος Σωφρόνιος Σέψης προς όφελος της ψυχής του και έφερε άξιους ανθρώπους να κατοικήσουν σε αυτό και έθεσε έτσι τις βάσεις του χωριού, του οποίου οι νέοι κάτοικοι ακολούθησαν τις φρόνιμες οδηγίες του και έτσι η νεοσύστατη αύτη κοινότης με τον καιρό επληθύνετο και προώδευε..."* Επίσης αναφέρονται επτά ονόματα των πρώτων κατοίκων που ήσαν από το *Πυτιός, Λιθί, Πυργί, Αυγώνυμα, Βερβεράτο*.

στην είσοδο. Υπάρχει, δε περίφημο ξυλόγλυπτο τέμπλο με παραστάσεις από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

Ιερά Μονή της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας ή Μονή Μυρσινιδίου

Η *Ιερά Μονή της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας* βρίσκεται λίγο Βορειότερα της κωμόπολης *Βροντάδου* και απέχει επτά χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα της νήσου. Είναι αφιερωμένη στην *Κυρία Θεοτόκο των Μυρτιδίων*, που τιμάται στις 24 Σεπτεμβρίου. Θεωρείται μαζί με τη *Νέα Μονή* και την *Ιερά Μονή του Αγίου Μηνά* από τα πιο Ιερά προσκυνήματα της *Χίου*. Τη Μονή ίδρυσε το 1887 ο ιερομόναχος *Χριστοφόρος Σερέμελης*, αποθησαυρίζοντας εκεί την Εικόνα της Παναγίας που βρήκε κοντά στη θάλασσα, στο βράχο όπου και έκτισε τη Μονή. Στη Μονή φυλάσσσεται το βελούδινο, χρυσοκέντητο επιτραχήλιο, το αποδιδόμενο στον Πατριάρχη Εθνομάρτυρα *Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο Ε΄*.

Η Ιερά Μονή βρίσκεται στην επίπεδη επιφάνεια του βράχου στην άκρη της θάλασσας, στην οποία οδηγεί ελικοειδής κατωφερικός δρόμος. Ακολουθεί την αρχιτεκτονική των μεγάλων Μοναστηριακών συγκροτημάτων που με τα προσκτίσματα τους μερικά διώροφα αποτελούν το περιτείχισμα της Μονής ώστε να μοιάζει με φρούριο. Επάνω στη μεγάλη κεντρική εξωθύρα με την τοξωτή κορυφή υψώνεται το κωδωνοστάσιο στηριζόμενο σε τέσσερις κίονες οι οποίοι γεφυρώνονται με αψίδες. Στο εσωτερικό της Μονής δεσπόζει μεγαλόπρεπο το Καθολικό, το οποίο είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής Ναός, δίτρουλος. Η είσοδος του είναι από τη νότια πλευρά και οδηγεί στο Νάρθηκα ο οποίος κοσμείται με παλαιές εικόνες.

Η Μονή περιλαμβάνει Μοναστηριακή τράπεζα, μαγειρίο, ξενώνα, αρχονταρίκι και Κοιμητήριο των μοναχών. Σπουδαία, είναι η βιβλιοθήκη που επιμελήθηκε ο κτήτορας Αρχιμανδρίτης *Χριστόφορος Σερέμελης*. Κατά εισήγηση του ιστοριοδίφη *Ανδρέα Πολεμίδη* υιοθέτησε αποκλειστικό πρόγραμμα, σύμφωνα με το οποίο συγκέντρωνε στη βιβλιοθήκη κάθε τι που γράφτηκε και αφορούσε τη *Χίο*[550].Με

[550]Για να ενισχύσει μάλιστα την κίνηση αυτή απέστειλε μεγάλο αριθμό βιβλίων στη Μονή, όπου εκτός των άλλων περιείχοντο Τούρκικα έγγραφα, αφορώντα την ιστορία της *Χίου*, το χρονικό της πυρπολήσεως της Τούρκικης ναυαρχίδας από τον *Κωνσταντίνο Κανάρη*, τόμοι της εφημερίδας *"Παγχιακή"*, το Χιακόν Γλωσσάριον του *Α. Βλαστού*, διάφοροι επιμνημόσυνοι λόγοι του *Ανδρέα Πολεμίδη*, που αφορούν τη *Χίο,* εκθέσεις επί της δημοτικής και αστικής παιδεύσεως της *Χίου* και άλλα. Σύμφωνα, με την άποψη του *Ανδρέα Πολεμίδη* η βιβλιοθήκη της *Ιεράς Μονής Μυρσινιδίου* στα τέλη

τη φροντίδα του μετέπειτα Αρχιμανδρίτου *Χριστόφορου Σερέμελη* κτίσθηκε μέσα στον περίβολο της Μονής και άλλος Ναός αφιερωμένος στον προστάτη του *Άγιο Χριστοφόρο*.

Η Μονή έχει προσφέρει πολύτιμες φιλανθρωπικές υπηρεσίες κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής όπως και κατά τη διάρκεια της Αντίστασης στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο[551].

Ιερός Παρθενών της Παναγίας Βοηθείας επονομαζόμενης Χρυσαφιτίσσης

Μεγαλοπρεπής η *Ιερά Μονή της Παναγίας Βοηθείας* της επονομαζόμενης *Χρυσαφιτίσσης*, βρίσκεται στη Δυτική πλευρά πολύ κοντά στη *Χώρα* της *Χίου*. Ιδρύθηκε το 1930, από τον *Άγιο Άνθιμο* τον *Χίο*[552] προκειμένου να αποθησαυρίσει την θαυματουργή εικόνα της *Παναγίας Βοηθείας* αλλά και για να στεγάσει Μικρασιάτισσες μοναχές που είχαν εκδιωχτεί από τις Μονές της Μ. Ασίας.

Το κτιριακό συγκρότημα της Μονής περιβάλλει υψηλός περίβολος και κλείνει με εξωτερική και εσωτερική σιδερένια θύρα. Περιλαμβάνει δε σε περιμετρική

της δεκαετίας του ΄50 εφύλασσε επιμελώς ταξινομημένους χιλιάδες τόμους βιβλίων μέσα σε καλώς κατάσκευασμένες βιβλιοθήκες, που εστεγάζετο σε κατάλληλες αίθουσες και *"ήγαγεν την βιβλιοθήκη της Μονής εις πνευματικόν Ελικώνα*".

[551]Βλ. **Ανδρεάδου Ι.,** Αρχιμανδρίτου, "*Ιστορία της εν Χίω Ορθοδοξίας Εκκλησίας"*, σελ. 320 - 323, **Βασιλάκη Μ. Πρωτοσβύτερου**, "*Το Λεύκωμα του Βροντάδου"*, σελ. 65-66, **Γεωργούλα Νικ**., "*Παναγία η Ερειθιανή Βροντάδου"*, μέρος Α΄, σελ. 42-46, **Ζολώτα Γ.,** *"Ιστορία της Χίου",* τόμ. Β΄, σελ.322, Ημερολόγιον Ι. Μητροπόλεως Χίου 1991, Ημερολόγιον Ι. Μητροπόλεως Χίου 1994, σελ. 6, **Κόκκαλη Π**., *"Συμβολή εις την Ιστορία της Χίου"*, Αθήναι 1974, σελ. 463, 467-468, **Λέκκου Ευ.,** *"Τα Μοναστήρια του Ελληνισμού"*, Ιστορία – Παράδοση Τέχνη – τόμ. Β΄, Πελοπόννησος Νησιώτικη Ελλάδα, Ιχνηλάτης 1998, σελ. 441-442. Μπούρα Χ., Χιος, Αθήναι 1974, σελ.66.

[552] Ο *Άγιος Άνθιμος* κατά κόσμον *Αργύριος Βαγιανός* γεννήθηκε το 1869 στην περιοχή του *Αγίου Λουκά Λειβαδίων Χίου*. Αφορμή για να ακολουθήσει τον μοναχικό βίο υπήρξε η επίσκεψη του στην *Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων* της *Χίου* για να συντηρήσει την εικόνα της Παναγίας. Εκ τότε ο βίος του συνδέθηκε και αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στην Θεοτόκο. Πνευματικός οδηγός στο μοναχικό του βίο υπήρξε ο *Γέρων Παχώμιος* της *Ιεράς Σκήτης των Αγίων Πατέρων*, από τον οποίο και εκάρη μοναχός. Μετέπειτα, ο *Άγιος Άνθιμος* τοποθετήθηκε ως εφημέριος στο Ναό του *Λωβοκομείου Χίου,* ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον *Άγιο Λάζαρο* και την *Παναγία Υπαπαντή* όπου και συνετέλεσε σπουδαίο φιλανθρωπικό έργο. Διασώζονται έγγραφες μαρτυρίες που μας πληροφορούν ότι ο *Άγιος Άνθιμος* συμπαρευρίσκονταν με τους τροφίμους του Λωβοκομείου, συνομιλούσε και συνέτρωγε μαζί τους και τους κοινωνούσε των Αχράντων Μυστηρίων και μετέπειτα κατέλυε κανονικώς. Ο Άγιος δεν νόσησε πότε από τη νόσο του Χάνσεν!

διάταξη τα κελιά των μοναζουσών, το πολυτεχνείο όπου βρίσκονται τα εργαστήρια ραπτικής, πλεκτικής, κεντήματος, υφαντουργίας και αγιογραφίας, τη Μοναστηριακή τράπεζα της οποίας η αγιογράφηση είναι εξαίσια, το αρχονταρίκι, τη σπουδαία βιβλιοθήκη, την κρήνη, το εκθετήριο - μουσείο, το φούρνο, το μαγειρείο, το πλυντήριο, το νοσοκομείο, τους ξενώνες, τις αποθήκες και άλλους βοηθητικούς χώρους.

Στο κέντρο των κτισμάτων δεσπόζει περικαλλής ο Βυζαντινού ρυθμού Ναός με ενσωματωμένο σε αυτόν το κτίριο του κωδωνοστασίου. Νότια του Καθολικού μέσα σε κιγκλιδωτό περίβολο βρίσκεται ο τάφος του *Αγίου Άνθιμου*. Τα Ιερά λείψανα του φυλάσσονται σε μεγάλη προθήκη στη Νότια πλευρά του Καθολικού μπροστά στο τέμπλο.

Το Τυπικό της Μονής είναι πολύ αυστηρό και αποτελεί ένα από τα καλύτερα δείγματα οργανωμένης κοινοβιακής ζωής στη *Χίο*. Σύμφωνα, με τον *Κ΄ Κανόνα* της *Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου* και *ΜΖ΄* της *Πενθέκτης* απαγορεύεται αυστηρώς η είσοδος στη Μονή, ανδρών κάτω των οκτώ ετών. Οι άνδρες μπορούν να εισέλθουν στο Καθολικό μόνο για να προσκυνήσουν όχι όμως κατά την ώρα της Θείας Λειτουργίας ή των Ακολουθιών τις οποίες έχουν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν ιστάμενοι στο χώρο που βρίσκεται στην είσοδο της Μονής.

Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων

Πάνω στις απότομες πλαγιές των νοτίων παραφυάδων του *Προβάτιου* Όρους σε μικρή απόσταση Νοτιοδυτικά της *Νέας Μονής* σε μεγάλο υψόμετρο, βρίσκεται η *Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων*, η οποία διαφυλάσσει τους πνευματικούς θησαυρούς από την πλούσια θρησκευτική, ιστορική και Πολιτιστική Κληρονομιά της νήσου. Η *Ιερά Σκήτη* χτίστηκε στην Σπηλιά μέσα στο φυσικό βράχο, όπου οι Τρεις μοναχοί, στους οποίους οφείλουμε την ίδρυση της *Νέας Μονής*, *οι Άγιοι Νικήτας, Ιωάννης* και *Ιωσήφ*[553], εμόναζαν αναζητώντας απομόνωση.

Το 1688 η Σπηλιά δόθηκε στον μοναχό *Ιερεμία*, από την *Κρήτη,* ο οποίος ίδρυσε τον Ναό. Το 1868, μετά τον θάνατο του *Ιερεμία*, ο ιερομόναχος *Παχώμιος*

[553]Οι οποίοι αποτελούν την απαρχή του *Χιακού* Μοναχισμού, αφού είναι οι πρώτοι κατονομαζόμενοι μοναχοί της *Χίου*, ιδρυτές της *Νέας Μονής Χίου*. Οι Τρεις σεπτοί και θεοφόροι ασκητές ζούσαν αρχικά σε Μονή ευρισκόμενη κοντά στον *Άγιο Γεώργιο Συκούση*, αλλά αργότερα εγκαταστάθηκαν σε απόκρημνο Σπήλαιο στο *Προβάτειο Όρος* της *Χίου*, αναζητώντας περισσότερη ησυχία και απομόνωση.

(Νυν *Όσιος Παχώμιος* μετά την επίσημη αγιοκατάταξη του), από το χωριό *Ελάτα* της *Χίου*, ζήτησε τα κτίσματα και τα μετέτρεψε στο μεγαλύτερο Μοναστικό κέντρο της νήσου. Επί του Σπηλαίου όπου ασκήτευσαν οι *Άγιοι Νίκητας, Ιωσήφ και Ιωάννης* υπάρχει ιδιαίτερου κάλλους Ναός αφιερωμένος επί τη μνήμη των Τριών Αγίων.

Ειδικότερα, το περίπλοκο Μοναστηριακό συγκρότημα της *Ιεράς Σκήτης* περιλαμβάνει δύο Νάους ήτοι δύο Καθολικά και τέσσερα παρεκκλήσια. Το αρχικό Καθολικό είναι το λαξευμένο μέσα στο βράχο Σπήλαιο όπου μόνασαν οι Τρείς Άγιοι. Είναι ευρύχωρο με ψηλό τέμπλο που ακουμπά πάνω στα τειχόματα των βράχων[554]. Η μορφολογία του εδάφους και η προσφερόμενη οικοδομήσιμη έκταση επηρεάζουν τη διάταξη των κτιρίων της *Ιεράς Σκήτης*. Το δεύτερο Καθολικό, βρίσκεται στον επάνω από το Σπήλαιο ισοπεδωμένο χώρο και προς το μέρος του βουνού. Η τυπολογία του Καθολικού, ανήκει στα Αγιορείτικα Καθολικά ήτοι στον Αθωνικού τύπου Ναό, ο οποίος είναι σύνθετος σταυροειδής εγγεγραμμένος τύπος με επιπλέον προσθήκες. Είναι ακριβής απομίμηση του Καθολικού του *Αγίου Παύλου* του *Αγίου Όρους*. Δύο μεγάλοι και ψηλοί τρούλοι χρώματος γαλάζιου συμπληρώνουν την επιβλητικότητα του Ναού. Το δεύτερο Καθολικό της Μονής είναι αφιερωμένο στον *Τίμιο Σταυρό*. Στη *Ιερά Σκήτη* υπάρχουν επίσης τα παρεκκλήσια του *Αγίου Σάββα,* του *Αγίου Νεκταρίου,* του *Γενεθλίου του Τιμίου Προδρόμου* και του *Γενέθλιου της Παναγίας*. Αξιολογότατα, είναι επίσης τα βοηθητικά κτίσματα του Μοναστηριού. Το Μοναστηριακό συγκρότημα περιλαμβάνει δύο Μοναστηριακές τράπεζες την παλαιά και τη νέα, τα κελιά, μαγειρείο, φούρνο, καζαναριό, βιβλιοθήκη, βιβλιοδετείο, σιδηρουργείο, ξυλουργείο, ιεροραφείο, εργαστήρι αγιογραφίας, αρχονταρίκι, ξενώνα. Άξιο σημείωσης, αποτελούν οι οβίδες που φυλάσσονται στην παλαιά τράπεζα του

[554] Τα ξύλινα Βημόθηρα εικονίζουν στα δύο φύλλα τους τον *Ευαγγελισμό της Θεοτόκου*, ενώ στην Ωραία Πύλη προβάλλεται ο *Μέγας Αρχιερέας*. Στη δεύτερη ζώνη του τέμπλου ιστορούνται οι εικόνες του *Παντοκράτορα*, της *Παναγίας της Οδηγήτριας*, του *Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου* και των *Τριών Αγίων,* στο κέντρο αυτής της εικόνας οι κτήτορες κρατούν την ευρεθείσα εικόνα της *Παναγίας* που ιστορείται Μόνη χωρίς τον *Χριστό* ανάμεσα σε κλάδους μυρσινιάς. Στις πλαϊνές θύρες του Ιερού Βήματος ολόσωμοι οι *Αρχάγγελοι*. Στα δεξιά ο *Αρχάγγελος Μιχαήλ* με την εικόνα των Τριών Αγίων, του *Αγίου Στεφάνου* του *Νέου Ομολογητού*, του *Αγίου Αντωνίου* και του *Αγίου Θεοδώρου* του *Στουδίτου* με χρονολογία 1869 και στην αριστερή θύρα ο *Αρχάγγελος Γαβριήλ*. Ακολουθεί, η τρίτη ζώνη με εικονίδια από το Βίο του *Ιησού* και υψηλότερα καταλήγει σε τρίγωνα με πλουσιότερο το μεσαίο όπου παριστάνεται το *Τρίμορφο* με τη *Θεοτόκο* και τον *Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο*. Στο τέμπλο δίπλα από τη δεξιά θύρα του Αγίου Βήματος βρίσκεται μέσα σε στενόμακρη γυάλινη προθήκη η βακτηρία και το κομποσχοίνι του ανακαινιστού της Μονής *Οσίου Παχωμίου*.

Ελληνικού πολεμικού πλοίου Μακεδονία, οι οποίες ρίφθηκαν κατά της Μονής το 1912 και αυτό διότι η Μονή είχε επιταχθεί από τους Τούρκους και χρησιμοποιήθηκε ως έδρα του Τουρκικού στρατού της νήσου.

Ιερές μορφές που σχετίζονται με την *Ιερά Σκήτη* είναι ο *Όσιος Παχώμιος*, ο οποίος υπήρξε πνευματικός πατέρας του *Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως* ο οποίος με τη σειρά του είχε στενές σχέσεις με τη *Ιερά Σκήτη*. Επίσης, ο *Άγιος Άνθιμος* ο *Χίος* ο οποίος με την καθοδήγηση του *Οσίου Παχωμίου* εκάρη μοναχός και προσέφερε τις υπηρεσίες, ως εφημέριος επί εικοσετίας στο Λωβοκομείο *Χίου* και έπειτα ως κτήτορας και ήγουμενος της *Ιερά Μονής* της *Παναγίας Βοηθείας*. Από τη *Ιερά Σκήτη* πέρασε για να προσευχηθεί και να στηριχθεί στην ομολογία του και ο Νεομάρτυρας *Νικήτας* ο *Νισύριος* καθώς και πολλές άλλες σημαντικές μορφές της Χριστιανοσύνης.

Το Τυπικό της *Ιεράς Σκήτης των Αγίων Πατέρων* είναι πολύ αυστηρό. Ακολουθεί το *Τυπικό της Λαύρας* του *Αγίου Σάββα Ιουδαίας*. Η *Ιερά Σκήτη* λειτουργεί με κοινοβιακό σύστημα και είναι ανδρική. Απαγορεύεται ρητώς η παραμονή γυκαικών στη Μονή μετά τη Δύση του ηλίου όπως επίσης απαγορεύεται η παρακολούθηση της Θείας Λειτουργίας και των άλλων Ακολουθιών. Η *Ιερά Σκήτη* ακολουθεί την Βυζαντινή ώρα και το Πάτριο εορτολόγιο, υπάγεται δε στην Εκκλησία των Γ.Ο.Χ. Ελλάδος (Παλαιοημερολογιτών).

Ιερά Σκήτη του Αγίου Αποστόλου Μάρκου του Ευαγγελιστού

Στην κατάφυτη από πεύκα περιοχή των *Καρυών,* στην κορυφή του όρους *Πένθοδος,* κείται η φημισμένη για την ασκητικότητα και το αγιογραφικό της εργαστήρι *Ιερά Σκήτη του Αγίου Αποστόλου Μάρκου του Ευαγγελιστού*. Ιδρύθηκε από τον μοναχό *Παρθένιο* το 1885. Κατά τον μεγάλο ξεσηκωμό του 1912 για την απελευθέρωση των νήσων του Βορείου Αιγαίου η *Ιερά Σκήτη του Αγίου Αποστόλου Μάρκου* μαζί με τη *Νέα Μονή* και τη *Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων* του *Προβατείου* όρους υπήρξε το επίκεντρο των Τουρκικών επιχειρήσεων κατά του Ελληνικού Απελευθερωτικού Στρατού. Τούτο συνετέλεσε, ώστε να συμβάλει σημαντικά στην απελευθέρωση της νήσου από τους Τούρκους. Σήμερα σώζεται εξαιρετικής σπουδαιότητας βιβλιοθήκη.

Ιερά Μονή Αγίας Μαρκέλλας

Σε απόσταση οκτώ (8) χιλιομέτρων από το κεφαλοχώρι της ΒΔ *Χίου* τη *Βολισσό,* είναι χτισμένη σχεδόν πάνω στην παραλία, η *Ιερά Μονή της Αγίας Μαρκέλλας*, προστάτιδας της *Χίου*. Πρόκειται, για ένα από τα σπουδαιότερα και προσφιλέστερα Ιερά προσκυνήματα της νήσου.

Η Ιερά Μονή χρονολογείται από το 1500. Έχει κάτοψη μικρή, είναι επιμήκης μονόχωρος με δίκλινη στέγη και επίσης μικρή την τρίπλευρη κόγχη του Ιερού Βήματος καθώς και μονόλοβο το παράθυρο ψηλότερα. Η θαυματουργή εικόνα της Αγίας βρίσκεται σε ωραίο ξυλόγλυπτο προσκυνητάρι δεξιά του Ναού και είναι έργο της *Ιεράς Σκήτης των Αγίων Πατέρων της Χίου εν έτει 1937*. Γύρω από τον Ναό στον περίβολο χώρο είναι κτισμένα κελιά σε μεγάλο αριθμό χωρισμένα σε πτέρυγες, Ανατολική και Δυτική προορισμένα για τη χρήση ξενώνων. Προς τα Βόρεια είναι κτισμένο το πολυόροφο αξιοπρόσεκτης αρχιτεκτονικής κωδωνοστάσιο. Ο περίβολος της Ιεράς Μονής είναι περιστοιχισμένος από αιωνόβια πλατάνια[555].

Αρκετά μέτρα μακρυά από τη Μονή στο τέλος της παραλίας, υπάρχει μονοπάτι που οδηγεί στα βράχια, στον τόπο Μαρτυρίου της *Αγίας Μαρκέλλας*. Στο σημείο αυτό, οι βράχοι έχουν χρώμα πορφυρό και μέσα στη θάλασσα, "*δεν είναι φυσικό το χρώμα εκείνων των βράχων"*, γράφει ο *Όσιος Νικηφόρος* ο *Χίος*. Για το δε βράχο της Αποτομής της Αγίας αναφέρεται *"...και οι αφροί της θαλάσσης εις το μέρος εκείνον είναι κόκκινοι εις καιρόν γαλήνης..."* ο δε *Γ. Ζολώτας*[556] αναφέρει *"...αναβρύει διηνεκώς υπόθερμον και υπέρυθρον ύδωρ το οποίο ο λαός λέγει Άγιον Αίμα...",* ο δε *Όσιος Νικηφόρος* ο *Χίος* συμπληρώνει *"...το ύδωρ είναι τερατουργόν, ιαματικόν παντός πάθους και πάσης ασθενείας..."*. Εδώ βρίσκεται η πέτρα η οποία έκρυψε και σκέπασε το μισό σώμα της Αγίας, η λεγόμενη *"Σημαδόπετρα","...έως τη σήμερον τη σκεπάζει είναι εις το χείλος της θαλάσσης όχι πολύ μεγάλη, ουδέ φαίνεται ως ρηξιμαία, αλλά ωσάν να εκυλίσθη από το βουνόν και έπεσεν εκεί..."*.

Η 22α Ιουλίου που γιορτάζεται η χάρη της είναι ημέρα επίσημης αργίας για τη νήσο και χιλιάδες κόσμου από ολόκληρη τη *Χίο*, τα γειτονικά νησιά αλλά και την

---

[555] Στη Βορειοδυτική πλευρά κλαδί πλατάνου που αποκόπηκε από το δένδρο πρίν λίγα χρόνια απεικόνισε την Αποτομή της Αγίας στην εγκάρσια τομή του!

[556] Βλ. **Ζολώτα Γ**., *"Ιστορία της Χίου",* Τόμος Α1, σελ.233.

υπόλοιπη Ελλάδα προσέρχεται στην περιοχή. Πολλοί από αυτούς διανύουν την απόσταση από την πόλη της *Χίου* με τα πόδια (50 χλμ.) προκειμένου να εκπληρώσουν το τάμα τους στην Αγία.

Ιερά Μονή Αγίας Ματρώνας

Υψηλότερα από το χωριό *Μερμήγκι* και Νοτιοδυτικά του χωριού *Μέσα Δίδυμα*, στην τοποθεσία *Χάλανδρα* βρίσκεται κτισμένη η *Ιερά Μονή της Αγίας Ματρώνας Χαλάνδρων*. Η Ιερά Μονή ανεγέρθηκε κατόπιν θαυματουργικής υπόδειξης της ίδιας της Αγίας, η οποία παρουσιάσθηκε στον ύπνο ενός πλούσιου Χιώτη άρχοντα, του *Ροΐδη*[557]. Δεν είναι ακριβής ο χρόνος ίδρυσης της. Ιστορικές μαρτυρίες εμφανίζονται το 1600 και η ίδρυση θεωρητικά τοποθετείται περίπου το 1500. Η αρχική σύσταση της Μονής δεν είναι γνωστή. Γνωστό είναι ότι το στο σημείο εκείνο υπήρχε σπουδαίο Πύργος, τα ερείπια του οποίου διασώζονται μέχρι σήμερα. Η Ιερά Μονή σήμερα παρά τις επισκευές και τις κατά καιρούς επεμβάσεις που υπέστη μετά τη *Σφαγή του 1822* αλλά και τον καταστρεπτικό σεισμό του 1881 διατηρεί την αρχική μορφή. Γεγονός είναι ότι από τα παλαιά κτίσματα μόνο ένας Πύργος διασώζεται από το τείχος του παλαιού Μοναστηριού και μερικά κελλιά.

Η Ιερά Μονή της *Αγίας Ματρώνας Χαλάνδρων* θεωρείται και σήμερα από τα σημαντικότερα και ωραιότερα προσκυνήματα της Αγιοτόκου *Χίου*. Η Ιερά Μονή ακολουθεί το Πάτριο ή Ιουλιανό ημερολόγιο.

4.7.4 Ανεκτίμητα θρησκευτικά μνημεία, τόπος μαρτυρίου της Σφαγής

Νέα Μονή

Θέση

Η *Νέα Μονή* βρίσκεται στο κέντρο της *Χίου,* σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από την πόλη της *Χίου,* σε υψόμετρο 670 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, σε μία κοιλάδα του *Προβάτειου* Όρους, οι βραχώδεις πλαγιές του οποίου

[557] Στις έγγραφες αναφορές συναντούμε μόνο το επίθετο *Ροϊδη*, να διευκρινίζεται ακριβώς ποιος από την ευρύτερη οικογένεια *Ροΐδη*. Πιθανότατα πρόκειται για τους πρόγονους του επιφανούς συγγραφέα *Εμμανουήλ*, *Ροΐδη* ο οποίος γεννήθηκε από εύπορους γονείς αριστοκρατικής καταγωγής από τη *Χίο*, το *Δημήτριο Ροΐδη* και την *Κορνηλία* το γένος *Ροδακανάκη*.

κλείνουν τη θέα εκτός από ένα μικρό άνοιγμα. Προς τη Νότια άκρη του βουνού, Δυτικά και ψηλότερα της *Νέας Μονής* βρίσκεται και η *Ιερά Σκήτη των Αγίων Πατέρων* ιδρυτών της Μονής. Το όλο συγκρότημα της *Νέας Μονής* καλύπτει έκταση 17 στρεμμάτων. Η *Νέα Μονή,* λόγω της εξαιρετικής της σημασίας από την άποψη της Ιστορίας της Τέχνης και της Αρχιτεκτονικής, ανήκει στα μνημεία που έχουν χαρακτηρισθεί ως Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς και προστατεύονται από την UNESCO.

Ιστορικά στοιχεία

Το Μοναστηριακό συγκρότημα της *Νέας Μονής*, ιδρύθηκε στα μέσα του 11ου αιώνα με αυτοκρατορική χορηγία[558]. Η Μονή δοκιμάστηκε πολλές φορές από τις καταστροφές. Οι χειρότερες συνέβησαν τον 19ο αιώνα, πρώτα το 1822 με την πυρπόληση και τη λεηλασία της Μονής από τους Οθωμανούς και στη συνέχεια το 1881, όταν δυνατός σεισμός κατέστρεψε κτίρια του συγκροτήματος. Ξαναχτίστηκε το 1900.

---

[558] Η *Ζωή* και η *Θεοδώρα*, κόρες του Βυζαντινού αυτοκράτορα *Κωνσταντίνου Η΄* καθώς και ο αυτοκράτορας *Κωνσταντίνος Θ΄* ο *Μονομάχος*, στάθηκαν οι χορηγοί για την κατασκευή του μνημείου. Η ίδρυση της Μονής συνδέεται με Μοναστική παράδοση, σύμφωνα με την οποία στη θέση όπου κτίσθηκε το Καθολικό είχε βρεθεί από τους Τρεις Χιώτες ασκητές θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, κρεμασμένη σε κλάδο μυρσίνης. Οι μοναχοί την πήραν και τη μετέφεραν στην πνιγηρή και σκοτεινή Σπηλιά τους. Η εικόνα όμως έφευγε μόνη της θαυματουργικά και επέστρεφε στην άφλεκτη μυρσινιά. Αυτό ανάγκασε τους Τρεις μοναχούς να χτίσουν μόνοι τους ένα μικρό Ναό της Θεοτόκου στην ακριβή θέση που ανακαλύφθηκε η εικόνα της, και για να μην την αφήσουν μόνη έφτιαξαν κι αυτοί τα κελιά τους και μετακόμισαν εκεί. Αυτή λοιπόν ήταν η πρώτη, η Παλαιά Μονή, που επέφερε κατόπιν τον χαρακτηρισμό της *Νέας Μονής* στο μεγαλόπρεπο μεταγενέστερο συγκρότημα. Μια νύχτα, κατά το θρύλο, η Παναγία παρουσιάστηκε στον ύπνο των Τριών μοναχών και τους είπε να μεταβούν στη *Λέσβο* για να συναντήσουν τον εκεί εξόριστο *Κωνσταντίνο* τον *Μονομάχο* και να του αναγγείλουν ότι σύντομα θα επέστρεφε στην *Κωνσταντινούπολη* και θα γινόταν αυτοκράτορας. Πράγματι, ταξίδεψαν στη *Λέσβο* και ανήγγειλαν στον *Κωνσταντίνο* το χαρμόσυνο μήνυμα. Ο *Κωνσταντίνος,* διαπιστώνοντας ειλικρίνεια στα λόγια τους, τους υποσχέθηκε ότι αν η πρόρρησή τους επαληθευόταν θα τους χάριζε ό,τι κι αν του ζητούσαν. Τότε οι μοναχοί του εξιστόρησαν όλα τα περιστατικά σε σχέση με την εικόνα και τον παρακάλεσαν όταν βασιλεύσει να χτίσει μεγαλόπρεπη Εκκλησιά στη Θεοτόκο εκεί που είχε βρεθεί το εικόνισμα. Ο *Κωνσταντίνος* τους διαβεβαίωσε και τους προσέφερε το πριγκηπικό του δαχτυλίδι. Το 1049 έγιναν τα εγκαίνια του Ναού και οι εργασίες ολοκληρώθηκαν μετά το θάνατο του Μονομάχου το 1055, επί της βασιλείας της *Θεοδώρας*. Ο Μονομάχος προίκισε το Μοναστήρι με ειδικές προσόδους που επικυρώθηκαν και πολλαπλασιάστηκαν από τους επόμενους αυτοκράτορες, με αποτέλεσμα η *Νέα Μονή* να είναι ένα από τα πιο ονομαστά και πλούσια Μοναστήρια του Αιγαίου μέχρι τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, οπότε και άρχισε η παρακμή του.

Αρχιτεκτονικά στοιχεία Περίβολος – Διάταξη κτισμάτων

Στο Μοναστηριακό συγκρότημα που τειχίζεται με υψηλό περίβολο και προστατεύεται από αμυντικό Πύργο στη ΒΔ γωνία, ακολουθείται η τυπική διάταξη των κτιρίων στα Μοναστήρια των Βυζαντινών χρόνων: στο μέσο, ελεύθερο από όλες τις πλευρές στέκει το Καθολικό, η κύρια δηλαδή Εκκλησία της Μονής, ενώ σε μικρή απόσταση από αυτό βρίσκεται η Μοναστηριακή τράπεζα, ο χώρος κοινής εστίασης των μοναχών στο κοινοβιακό σύστημα. Ο υπόλοιπος χώρος καταλαμβάνεται από άλλα κοινόχρηστα κτίρια και κυρίως από πτέρυγες κελιών, που χρονολογούνται στον 17ο, 18ο κα 19ο αιώνα. Από το αρχικό συγκρότημα του 11ου αιώνα, διατηρούνται σήμερα το Καθολικό, η κινστέρνα (δεξαμενή), ο Πύργος, τμήμα της Μοναστηριακής τράπεζας και ο Ναός του *Αγίου Λουκά* στο Κοιμητήριο της Μονής, εκτός του τείχους.

Ο Πύργος

Ο Πύργος, ύστατο καταφύγιο των μοναχών σε περίπτωση επιδρομής και βιβλιοθήκη της Μονής για κάποια χρονική περίοδο, σήμερα είναι ερειπωμένος. Αρχικά ήταν τριώροφο κτήριο ενώ σήμερα σώζει μόνο το ισόγειο και τον πρώτο όροφο.

Το Καθολικό[559]

Αποτελείται από τον κυρίως Ναό τετραγωνικής κάτοψης πλευράς περί τα 10 μ., τον εσωνάρθηκα και τον εξωνάρθηκα, κτίσματα του 11ου αιώνα. Ανήκει ειδικότερα στον λεγόμενο απλό οκταγωνικό ή νησιωτικό τύπο, στον οποίο οι κίονες που στηρίζουν τον τρούλο έχουν προσκολληθεί στους τοίχους σχηματίζοντας παραστάδες και κόγχες αντί της εναλλαγής καμαρών και ημιχωνίων στη μετάβαση προς τον τρούλο. Χαρακτηριστικό των οκταγωνικών Μεσοβυζαντινών τύπων είναι η στήριξη ενός μεγάλου σχετικώς τρούλου σε οκτώ τόξα μέσω οκτώ σφαιρικών τριγώνων. Η μία από τις δύο παραλλαγές, αυτή που συνηθίζεται να λέγεται των νησιωτικών οκταγωνικών Ναών, απαντά στον χώρο επιρροής της Πρωτευούσης. Πρόκειται για μονόχωρους τρουλαίους Ναούς με τετράγωνη κάτοψη, στους οποίους ο τρούλος, δυσανάλογα μεγάλος, στηρίζεται αφ' ενός σε τέσσερα τόξα που διαμορφώνονται στις πλευρές του τετραγώνου με την μορφή αβαθών κογχών και αφ'

[559]Βλ. **Χριστοφίδου Α. - Παπανικολάου Α.,** *"Συμβολή στην οικοδομική ιστορία του Καθολικού της Νέας Μονής Χίου. Νεότερα στοιχεία",* Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 28(2007): σελ. 41-54.

ετέρου σε τέσσερις τεταρτοσφαιρικής μορφής κόγχες που γεφυρώνουν τις γωνίες του. Οι πλάγιες ωθήσεις του τρούλου αντιμετωπίζονται από τους παχείς εξωτερικούς τοίχους και μόνον. Οι νησιωτικοί οκταγωνικοί Ναοί έχουν μάλλον περιορισμένο το μέγεθος, ποτέ υπερώα και από πλευράς μορφολογικής σχετίζονται με την Πρωτεύουσα[560].

Η Μοναστηριακή τράπεζα

Η Μοναστηριακή τράπεζα είναι επίμηκες κτίριο που καλύπτεται από ελαφρά οξυκόρυφη καμάρα. Στα ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική αψίδα με τρίλοβο παράθυρο. Η αψίδα αυτή είναι και το μόνο σχεδόν τμήμα του αρχικού κτιρίου του 11ου αι. που έχει σωθεί. Η σημερινή μορφή του υπόλοιπου κτιρίου οφείλεται σε πολλές κατά καιρούς επεμβάσεις και μετασκευές. Στο εσωτερικό διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση η αυθεντική Μοναστηριακή τράπεζα του 11ου αι. μήκους 15,70 μ., η επιφάνεια του οποίου κοσμείται από μαρμαροθέτημα με κρούστες μαρμάρων, ομοίων με αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στα δάπεδα και στην ορθομαρμάρωση του Καθολικού.

Η κινστέρνα

Η κινστέρνα είναι η δεξαμενή νερού της Μονής και έχει μεγάλη αξία, καθώς σώζεται από τον 11ο αιώνα. Συγκέντρωνε τα νερά της βροχής και έχει διαστάσεις 18 επί 12μ. Κατασκευάσθηκε, με την ίδρυση της Μονής στα ΒΔ του Καθολικού. Είναι ημιυπόσκαφο κτίριο ορθογωνίου σχήματος. Στο εσωτερικό, οκτώ μαρμάρινοι κίονες, ανά τέσσερις σε δυο σειρές, στηρίζουν δεκαπέντε ημισφαιρικούς θολίσκους. Από τη μικρή θύρα που υπάρχει στην ανατολική όψη μπορεί μόνο να δει ο επισκέπτης το υποβλητικό εσωτερικό της κινστέρνας. Οι στύλοι και τα τοιχώματα είναι από λευκό μάρμαρο. Μοιάζει με την ανάλογη της *Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως,* την οποία οι Τούρκοι αποκαλούν *"υπόγειο ανάκτορο"*.

Τα κελιά

Οι πτέρυγες των κελιών, δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Ερειπωμένη είναι αυτή της Νότιας πλευράς, ενώ ανασκαφικές εργασίες που εκτελούνται από την Εφορεία αποκάλυψαν τα ερείπια και της ανατολικής πτέρυγας.

[560]Βλ. **Βογιατζής Σ.,** *"Νεότερα στοιχεία για την οικοδομική ιστορία του καθολικού της Νέας Μονής Χίου",* Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 14 (1989): σελ. 159-171

Το Αρχονταρίκι

Το αρχονταρίκι, ονομαζόμενο *"τρίκλινο"* ή *"συνοδικό",* βρισκόταν στη θέση του σημερινού ξενώνα, στα Βορειοανατολικά του Καθολικού.

Τα παρεκκλήσια

Η Μονή έχει δύο παρεκκλήσια: Το παρεκκλήσιο του *Άγιου Παντελεήμονος* στα Δυτικά του Καθολικού, στον αρχιτεκτονικό τύπο της Βασιλικής, είχε ωραίες τοιχογραφίες και επιγραφή με χρονολογία 1051 (ΑΝΑ΄), αλλά κατέρρευσε στον σεισμό του 1881 και ξανακτίσθηκε το 1890 λίγο μεγαλύτερος. Το παρεκκλήσιο του *Τιμίου Σταυρού* βρίσκεται δίπλα στην κεντρική είσοδο της Μονής. Προοριζόταν για τις γυναίκες όταν απαγορευόταν η είσοδός τους στην ανδρική τότε μονή. Εκτίθενται εδώ σε προθήκες πολλά κρανία και άλλα οστά από τα θύματα της *Σφαγής της Χίου.* Στο Κοιμητήριο της Μονής υπάρχει και ο Ναΐσκος του *Αγίου Λουκά,* μεταγενέστερο κτίσμα.

Τα ψηφιδωτά

Τα ψηφιδωτά της *Νέας Μονής Χίου* αποτελούν ένα από τα τρία κορυφαία σύνολα ψηφιδωτών στον Ελλαδικό χώρο κατά τον Μεσαίωνα. Χρονικά τοποθετούνται στα μέσα του 11ου αι. και ξεχωρίζουν ως δείγματα της Τέχνης της Βασιλεύουσας. Η καλύτερα σωζόμενη παράσταση είναι η *Βάπτιση,* η οποία, μαζί με τη *Σταύρωση* και την *Ανάσταση* αποτελεί το αριστουργηματικότερο ίσως τρίπτυχο. Υπάρχουν επίσης, η *Μεταμόρφωση* και η *Αποκαθήλωση*. Αξιοσημείωτη είναι τέλος, η προσοχή που δόθηκε από τους δημιουργούς ώστε τα ψηφιδωτά του κυρίως Ναού, τοποθετημένα ψηλότερα από τον θεατή, να δείχνουν τις σωστές αναλογίες όταν παρατηρούνται από τα κάτω. Όσες παραστάσεις καλύπτουν καμπύλες επιφάνειες έχουν ελαφρώς *"συμπιεσμένο"* το κεντρικό ή άλλο μέρος ώστε να φαίνονται με τις σωστές αναλογίες στον θεατή, καθώς και άλλες διορθώσεις, που θεωρητικά θα απαιτούσαν γνώσεις[561].

Το γεγονός της Σφαγής

Στις Σφαγές του 1822 χιλιάδες γυναικόπαιδα έτρεξαν να σωθούν στα πιο ψηλά και οχυρωμένα μέρη, όπως ήταν ο *Άγιος Μηνάς*, ο *Ανάβατος* και η *Νέα Μονή*. Αλλά *"υπό την πρόφασιν ότι Σάμιοί τινες είχον καταφύγει εις το μέγα Μοναστήριον της*

[561] Βλ. **Μουρίκη Ντ.,** *"Τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής Χίου"*, 2 τόμ., Εκδόσεις Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 1985, σελ. 34 επ.

Νέας Μονής", χίλιοι οχτακόσιοι Τούρκοι κατευθύνθηκαν προς τα εκεί, σέρνοντας ακόμα και κανόνια εναντίον άοπλων μοναχών. Αφού έσφαξαν όλους τους μοναχούς, λεηλάτησαν μεθοδικώς τα πάντα παίρνοντας για δούλους τα γυναικόπαιδα και τελικά έβαλαν φωτιά και έκαψαν τη Μονή. Υπολογίζεται ότι σφαγιάστηκαν πάνω από εξακόσιοι μοναχοί και τρείς χιλιάδες πεντακόσια γυναικόπαιδα. Μόνο το *"άφλεκτο"* εικόνισμα της Παναγίας βρέθηκε λίγο μόνο σχισμένο στο κέντρο και λίγο καμένο στην κορυφή. Σε αυτή την καταστροφή χάθηκε και η λάρνακα από πορφυρίτη λίθο που περιείχε τα λείψανα των Τριών ιδρυτών Πατέρων, *Νικήτα, Ιωάννη και Ιωσήφ*. Ο Ναός κάηκε και πάλι το 1828 από τους Τούρκους.

Ιερά Μονή των Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου

Η Ιερά Μονή των *Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου* της *Χίου* τιμάται στο όνομα των Τριών τούτων μεγάλων μαρτύρων της Χριστιανικής πίστεως[562]. Η Ιερά Μονή είναι κτισμένη στο λόφο του *Αγίου Μηνά*, βρίσκεται νότια της πόλης *Χίου,* στα Νοτιοδυτικά του χωριού *Θυμιανά* και Νοτιοανατολικά του χωριού *Νεχώρι*. Η ακριβής χρονολόγηση της ίδρυσης της Μονής δεν είναι γνωστή[563]. Επρόκειτο για Σταυροπηγιακή Μονή, ήτοι ήταν άμεσα εξαρτώμενη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και όχι από τον Μητροπολίτη *Χίου*.

Σταθμός για τη μετέπειτα πορεία της Μονής ήταν το γεγονός της απόσπασης της από την προστασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου *Κωνσταντινουπόλεως* και της υπαγωγής της στην δικαιοδοσία του Μητροπολίτη *Χίου*. Έπαψε δηλαδή με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης του 1859 να είναι Πατριαρχικό Σταυροπήγιο. Το σύνολο σχεδόν των σταυροπηγίων που βρίσκονταν στον Ορθόδοξο Χριστιανικό γεωγραφικό χώρο καταργήθηκε από την τότε Εθνοσυνέλευση.

---

[562] *Άγιοι Βίκτωρες* ονομάζονται στη *Χίο* και γιορτάζει κάθε χρόνο στις 11 Νοεμβρίου. Σήμερα, η Ιερά Μονή είναι κοινώς γνωστή μόνο με το όνομα του πρώτου από τους Τρείς μάρτυρες ήτοι *Άγιος Μηνάς*.

[563] Σύμφωνα, με το σιγίλιο του *Διονύσιου* του *Δ΄,* ως κτήτορες της Μονής αναφέρονται ο παπά *Νεόφυτος Κούμανος* και ο υιός του *παπά - Μηνάς*. Σύμφωνα, πάντα με το σιγίλιο του *Διονυσίου του Δ΄*, ο Πατριάρχης *Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμίας ο Β΄ ο Τρανός*, ήταν εκείνος που με το σχετικό Σιγίλιο έδωσε σε πατέρα και γιο την άδεια να ιδρύσουν το Μοναστήρι εκ θεμελίων. Σε αυτά οι κτήτορες έθεσαν σταυρό τον οποίο είχαν πάρει από τον Πατριάρχη, με αποτέλεσμα να επιβραβευτεί η Μονή με τη Πατριαρχική Σταυροπηγιακή αξία και τιμή.

Αρχιτεκτονικά στοιχεία Περίβολος – Διάταξη κτισμάτων

Η Μονή περιβαλλόταν από τείχος μέσα στο οποίο περικλείονταν όλα τα κτίσματα της, έτσι ώστε να είναι ασφαλείς όσοι διέμεναν εκεί. Ο οχυρός περίβολος κλεινόταν από τη μεγάλη βαριά σιδηρόπορτα και σε αυτόν υπήρχαν οικοδομές οχυρές και διώροφες ύψους οκτώ μέτρων με μικρά παράθυρα σιδηρόφρακτα. Οικοδομές οχυρές υπήρχαν και στο κέντρο της Μονής με τουφεκότρυπες για ώρα ανάγκης. Υπήρχε, επίσης ένα εξαιρετικού κάλλους κωδωνοστάσιο. Προς το Βόρειο μέρος, κοντά στην Μοναστηριακή τράπεζα υπήρχε ψηλός Πύργος με εξώστη πολύ ευρύχωρο, από τον οποίο η θέα ήταν πανοραμική.

Οι κινστέρνες

Επίσης, εντός του περίβολου υπήρχαν και κινστέρνες (δεξαμενές) από τις οποίες η μια ήταν μεγάλης χωρητικότητας πάνω από την οποία υπήρχε αξιόλογη διώροφη οικοδομή, με θόλο και εξώστη έφερε τόξο εν είδη στοάς στις τέσσερις πλευρές και πολλά δωμάτια με πολύχρωμα επιχρίσματα και χρησιμοποιούνταν ως ξενώνας[564].

Το Καθολικό

Ειδικότερα, σχετικά με τη δομή της Μονής, το Καθολικό, βρίσκεται στο κέντρο των κτισμάτων, το οποίο καλύπτεται με Βυζαντινού τύπου κεραμίδες. Ο Νάρθηκας είναι επιμήκης και χαμηλότερος του κυρίως Καθολικού και μοιάζει με ξεχωριστό κτίριο, που εφάπτεται με αυτό, έχει δε ελαφρά αμφικλινή στέγη με *Βυζαντινού* τύπου κεραμίδια. Αψιδωτή είναι η είσοδος από το Νάρθηκα, υπενδεδυμένη με φαιόχρουν, ανοιχτόχρωμο μάρμαρο που ακουμπά σε δύο επίσης αψιδωτά παράθυρα και οδηγεί στο κυρίως Καθολικό. Το εσωτερικό του κυρίως Καθολικού, κοσμούν φορητές εικόνες, λίγες τοιχογραφίες, ξύλινα αναλόγια και το Δεσποτικό. Στο θόλο, κυριαρχεί το γαλάζιο με αστερίσκους χρυσούς και στο κέντρο δεσπόζει ο Παντοκράτορας σε στηθάριο, που κρατά το Ευαγγέλιο και συγχρόνως ευλογεί από ψηλά. Επιβλητικός, ολόσωμος και μεγαλοπρεπής με πλούσια αρχιερατικά άμφια και περίτεχνο διάδημα είναι επίσης ο Μέγας Αρχιερέας της Ωραίας Πύλης του τέμπλου, το οποίο είναι νεοτερικό και μετρίου ύψους. Η πρώτη ζώνη του τέμπλου που φέρει μικρές εικόνες χωρίζεται με διάφορα γύψινα κοσμίδια.

[564]Βλ. **Ζολώτα** Γ, "*Ιστορία της Χίου"* οπ. ανωτ., σελ. 328, **Ορλάνδου Α.**, "*Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική",* Δευτέρα Έκδοση, Αθήναι 1958 σελ. 75 σημ. 1.

Η δεύτερη ζώνη φέρει μέσα στα αψιδώματα της, τις εικόνες του Παντοκράτορα με ασημένιο φωτοστέφανο, της Βρεφοκρατούσας Θεοτόκου με επίσης ασημένιο φωτοστέφανο όπως και ο μικρός *Ιησούς* του *Αγίου Ιωάννου* του *Προδρόμου*, αγιογραφημένες όλες με ωραιότατα χρώματα. Δίπλα από τη Θεοτόκο υπάρχει επιχρυσωμένη εικόνα των Αγίων Μαρτύρων *Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου*[565].

Στις δύο πλαϊνές θύρες του τέμπλου στέκονται δεξιά και αριστερά μεγαλόπρεποι οι δύο Αρχάγγελοι. Στην μαρμάρινη επένδυση της αψίδας της κάθε εικόνας είναι γραμμένο με ωραία κεφαλαία γράμματα το όνομα του Αγίου που εικονίζεται. Η τρίτη ζώνη υπεράνω του επιστυλίου του τέμπλου εικονίζει παραστάσεις από το Δωδεκάορτο. Απλό και λιτό είναι το μονόκογχο Ιερό Βήμα με την Αγία Τράπεζα, την Αγία Πρόθεση και το Διακονικό. Στην κόγχη του Ιερού Βήματος βρίσκεται ο Εσταυρωμένος.

Το Μαυσωλείο

Νοτιοανατολικά του Καθολικού είναι το Μαυσωλείο, όπου με θρησκευτική ευλάβεια φυλάσσονται σε θυρίδες με γυάλινο πρόθεμα, μέσα στον τοίχο τα οστά των Εθνομαρτύρων του 1822 προς την Ανατολική πλευρά του μονόχωρου αυτού κτίσματος που μετατράπηκε σε παρεκκλήσιο των *Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων* είναι τοποθετημένη μέσα κόγχη η Αγία Τράπεζα η οποία φέρει υψηλότερα πολλές εικόνες.

Κτίσματα της Μονής

Σε αρκετή απόσταση από το Καθολικό και ολόγυρα του, υψώνονται τα διάφορα κτίσματα της Μονής. Αυτά είναι : τα κελιά, η Μοναστηριακή τράπεζα, οι ξενώνες, το αρχονταρίκι, τα εργαστήρια, το εκθετήριο των χειροτεχνημάτων, η κρήνη, το κωδωνοστάσιο, οι αποθηκευτικοί και βοηθητικοί χώροι καθώς και οι δεξαμενές για την ύδρευση της Μονής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι την 6^{η} Σεπτεμβρίου 1930 δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, Προεδρικό Διάταγμα περί διατηρητέων Μονών της Ιεράς Μητροπόλεως *Χίου*. Ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας *Αλέξανδρος Ζαΐμης*, με βάση το άρθρο 22 του Νόμου 4684 περί Διοικήσεως και διαχειρίσεως των μικρών Μονών είχε αποφασίσει στις 2 Σεπτεμβρίου 1930 ότι διατηρητέες μονές θα

[565]Βλ. **Καρατζάς Κ.,** *"Ιστορία της Ιεράς Μονής των Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου της Χίου"*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Θεολογίας, Κλάδος Ιστορικής Θεολογίας - Ειδίκευση Ιστορίας, Μονογραφία, 2007, σελ. 25 επ.

παρέμεναν οι εξής μονές: α) Η αρχαία ιστορική *Ιερά Μονή Αγίου Μηνά* ως κύρια και αυτοτελής, εις ην συγχωνεύονται α') Η *Ιερά Μονή Ρουχουνίου* β΄) Η *Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Καλαμωτής* γ΄) Η *Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής Βρεττού* και δ΄) Η *Ιερά Μονή Αγίου Τρύφωνος Νενητών*. Το 1931 με το Προεδρικό Διάταγμα της 5ης Οκτωβρίου 1931 η *Ιερά Μονή* του *Αγίου Μηνά* συγχωνεύτηκε με τη *Νέα Μονή* και έγινε μετόχι της. Στις 30 Ιουνίου 1932 μετά από πρόταση του τότε Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων *Π. Πετρίδη*, η οποία στηρίχθηκε σε αντίστοιχη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος εκδόθηκε Προεδρικό Διάταγμα δυνάμει του οποίου η *Ιερά Μονή του Αγίου Μηνά* μετατράπηκε σε αυτοδιοίκητο γυναικείο Μοναστήρι. Έτσι εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος για τη Μονή. Η Μονή ρυθμίστηκε να λειτουργεί και πάλι με κοινοβιακό σύστημα.

Η διαρκής προσπάθεια *"νομικής κατοχύρωσης"* της Μονής δηλώνει ότι οι ιθύνοντες είχαν αντιληφθεί την σπουδαιότητα της πολιτιστικής και θρησκευτικής αξίας της Μονής. Για το λόγο αυτό, ελάμβαναν νομοθετικές πρωτοβουλίες σχετικά με το καθεστώς προστασίας της. Δυστυχώς, βέβαια όπως αποδεικνύεται από την ιστορία δεν επρόκειτο για ουσιαστικές νομοθετικές πρωτοβουλίες αφού δεν υπήρξαν αποτελεσματικές ως προς την προστασία του πολιτιστικού πλούτου της Μονής.

Το γεγονός της Σφαγής

Η Μονή είναι γνωστή πέρα από τα όρια της νήσου κυρίως για μια από τις τραγικότερες σελίδες της Χιακής ιστορίας, τη Σφαγή και το ολοκαύτωμα[566], από τους Οθωμανούς το 1822[567].

Τα τραγικά αποτελέσματα της καταστροφής του 1822, σήμερα είναι ακόμη εμφανή (ίχνη αίματος στο μαρμάρινο δάπεδο στο Καθολικό, το Οστεοφυλάκιο και το Μαυσωλείο των θυμάτων). Το 1822 το αίμα από τη Σφαγή των αθώων έπεσε πάνω στις μαρμάρινες πλάκες του Καθολικού της Μονής, πότισε το δάπεδο και τα σχήματα από τις απανθρακωμένες σάρκες των θυμάτων της Τουρκικής θυριωδίας χάραξαν τη σκληρή επιφάνεια της πέτρινης επένδυσης, αφήνοντας ανεξίτηλα τα σημάδια τους στα μάρμαρα του Καθολικού και στα λιθόστρωτα του περίβολου της Μονής[568]. Μέχρι και σήμερα, στο δάπεδο του Καθολικού παραμένουν ανεξίτηλα τα ίχνη του

[566] Περίπου δύο χιλιάδων γυναικόπαιδων ίσως και πολύ περισσότερων οι απόψεις διίστανται.

[567] Βλ. **Καρατζάς Κ.,** *"Ιστορία της Ιεράς Μονής των Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου της Χίου",* οπ. ανωτ. σελ. 50 επ.

[568] Βλ. **Χαλκιά – Στεφάνου Π.,** *"Τα Μοναστήρια της Χίου",* Εκδόσεις Επτάλοφος, σελ. 71.

αίματος καθώς και τα χνάρια κομμένων κεφαλιών και παιδικών κορμιών[569]. Από τα σημάδια εκείνα που ανιχνεύονται πολύ καθαρά, είναι τα στίγματα του αίματος που σχηματίζουν το περίγραμμα παιδιού ηλικίας περίπου τριών – τεσσάρων ετών καθώς και το αποτύπωμα του πέλματος του καταματωμένου ποδιού του.[570] Τα οστά των θυμάτων της καταστροφής της Μονής συγκεντρώθηκαν όσο ήταν δυνατόν και φυλάχθηκαν σε Οστεοφυλάκιο. Παρόλα ταύτα, μέλη των σφαγιασθέντων διασκορπίστηκαν και στη γύρω περιοχή από τη Μονή[571].

Σήμερα, μέσα στο Ιερό Οστεοφυλάκιο της Μονής φυλάσσεται το ένα από τα δύο θυρόφυλλα της παλιάς με χοντρές σιδερένιες πλάκες θωρακισμένης εξωτερικής πόρτας της κύριας εισόδου της Μονής διάτρητο από βλήματα ντουφεκιών των Τούρκων. Η Σφαγή των χιλιάδων αθώων και η τελική πυρπόληση της Μονής, έχουν καταστήσει το Μοναστήρι ένα από τα πιο σεβαστά και Ιερά προσκυνήματα της νήσου.

Η ανακαίνιση

Από τη δεκαετία του 1950 και μετά άρχισε μια συστηματική προσπάθεια για την ανακαίνιση της Μονής. Νέες οικοδομές, κελιά, εργαστήρια και ξενώνες ανεγέρθηκαν. Κατασκευάστηκαν δύο δεξαμενές με πηγαίο νερό από το υδρευτικό δίκτυο του *Νεοχωρίου*. Νότια του Μαυσωλείου κτίστηκε Ναϊδριο, το οποίο φιλοξενεί τα οστά των μοναχών της Μονής. Το 1957 επισκευάστηκε ξανά και επεκτάθηκε το Καθολικό της Μονής παίρνοντας αυτή τη φορά νεοβυζαντινό ρυθμό. Σε αυτό δόθηκε σχήμα ελεύθερου σταυρού με τρούλο αφού δημιουργήθηκαν θόλοι από σκυρόδεμα και κατεδαφίστηκε σημαντικό τμήμα των πλαγίων τοίχων. Από την προηγούμενη φάση του κτιρίου διατηρήθηκε το Πρόστωο, το οποίο μεταμορφώθηκε σε κλειστό Νάρθηκα με την προσθήκη υαλοστασίων. Από το αρχικό Καθολικό του ΙΣΤ΄ αιώνα

[569]Βλ. **Εκήβολου Γ.,** *"Χιακά Μοναστήρια"* σελ. 1 . Ο *Δημήτριος Λαίνας* έγραψε σε άρθρο του σχετικά με τη Μονή *"...ο επισκέπτης φρίττει από την τραγωδία των σφαγών που άφησαν στο δάπεδο του Ναού τα ανεξίτηλα σημάδια της συμφοράς, τα κομμένα σώματα και τα αίματα σαν αιώνιο στίγμα των προγόνων μας ..."*. Περίπατοι στη Χίο σελ. 1.

[570]Βλ. **Πέρρη Ν.,** "*Η Χίος στην Εθνεγερσία",* Χίος 1974 σελ. 178.

[571]Βλ. **Ζολώτα Γ.,** "*Ιστορία της Χίου"*, όπ. ανωτ., σελ. 329, Μια από τις χαρακτηριστικότερες μαρτυρίες είναι αυτή της *Αιμιλίας Σάρου* κόρης του επιφανούς ιστορικού *Γ. Ζολώτα,* που αποτελεί απόδειξη του μαρτυρίου της νήσου, εξιστορεί *"...Ενθυμούμαι όταν μια ημέραν ο πατήρ μου, μας ωδήγησε μικρά παιδιά να διημερεύσωμεν επί του λόφου, εστάθη αδύνατον να εύρωμεν τόπον να καθίσωμεν να φάγωμεν, όπου να μην υπάρχουν οστά διεσπαρμένα. Μόλις δε τοποθετηθέντες που μακράν, είδομεν και εκεί εμπρος μας ακομη φρικιώντες το βραχιόνιον οστούν μικρού παιδιού…".*

διασώθηκαν εν μέρει τα χαμηλά τμήματα των τοίχων και το αρχικό πλακόστρωτο δάπεδο στο εσωτερικό του. Στη Μονή σήμερα, εγκαταβιώνουν μόλις τρείς μοναχές εκ των οποίων οι δύο υπέργηρες.

Ιερά Μονή Μουνδών - Τιμίου Προδρόμου

Η *Ιερά Μονή Μουνδών*, είχε διάφορες ονομασίες[572]. Στα Πατριαρχικά Σιγίλια η Μονή αναγράφεται "*ως σεβάσμιον Μοναστήριον το τιμώμενον επ' ονόματι του Τιμίου ενδόξου Προδρόμου και βαπτιστού Ιωάννου και επικκλημένον των Μουνδών*"[573]. Άγνωστη παραμένει ακόμη η ακριβής χρονολογία της ιδρύσεως της Μονής[574]. Η γνωστή ιστορία της αρχίζει το 1574, οπότε και ανακαινίσθηκε από τον Ιερομόναχο *Ιάκωβο Λαγκαδιώτη*. Ήταν το σπουδαιότερο Μοναστήρι μετά τη *Νέα Μονή*. Σ` αυτήν εγκαταστάθηκαν και μόνασαν επιφανείς Χιώτες που ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για την αγιογράφησή της καθότι άκμασε ως σπουδαίο θρησκευτικό ίδρυμα στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Είχε σπουδαία βιβλιοθήκη με αξιόλογη μεμβράνη του 1462 μ.Χ. που εικάζεται ότι ήταν η Διαθήκη της *Ματρώνας της Χιοπολίτιδας*.

---

[572] Ονομάστηκε της *Βολισσού,* γιατί γεωγραφικά όλες οι φερόμενες τοποθεσίες κτίσεως της, από τα παλιά χρόνια, ανήκουν στην κωμόπολη της *Βολισσού* αλλά και διοικητικά η Μονή υπαγόταν στην Πατριαρχική Εξαρχία της *Βολισσού* έως το 1859, έτος κατά το οποίο καταργήθηκαν οι Εξαρχίες. Μια άλλη ονομασία είναι *Διευχών ή Διευκών,* ονομασία που προήλθε από το πλησιέστερο χωριό τα *Διευχά.*

[573] Σιγίλιον Πατριάρχου *Κυρίλλου* έτους 1955 Φορόπουλου Ιωακείμ Αρχιμανδρίτου, σελ. 369 Βλέπε και Σιγίλιον Πατριάρχου *Παϊσίου* έτους 1701 σελ. 458, Σιγίλιον Πατριάρχου *Ιερεμίου Β΄* έτους 1578 σελ. 455.

[574] Μοναδική πληροφόρηση που έχουμε από επίσημη πηγή είναι τα Σιγίλια του Πατριάρχου *Ιερεμίου του Β΄* των ετών 1574 και 1578, τα οποία επικυρώθηκαν και από το Σιγιλιώδες γράμμα του *Καλλινίκου* του έτους 1701. Από τα Πατριαρχικά αυτά γράμματα συνάγεται ότι έγινε σοβαρή ανακαίνιση της Μονής που προϋπήρχε και για αυτήν ο ανακαινιστής *Ιάκωβος Λαγκαδιώτης,* αφού *"πολλά τε δαπανήσας και αφιερώσας"* ακολούθως με ενέργειες του φρόντισε να αναγνωριστεί Πατριαρχικό Σταυροπήγιο, στο οποίο ο Πατριάρχης *"σταυρόν ιερόν έπεμψεν και των θεμελίων ανεωχθέντων ... σταυρός ετέθη"*. Με βάση τα Σιγίλια, τους Κώδικες αλλά και πολλές επίσημες μελέτες(στις οποίες θα αναφερθούμε αναλυτικά στην διατριβή μας στην αναλυτική μελέτη του κεφαλαίου για της Μονές και ειδικά για την *Μονή Μουνδών*) προκύπτει με επιφυλάξεις ότι η κτίση της Μονής συντελέστηκε στους Πρωτοβυζαντινούς χρόνους και μάλιστα πριν το έτος 986 μ.Χ.

Ιστορία της Μονής και το γεγονός της Σφαγής

Η *Ιερά Μονή Μουνδών* στο γνωστό μας χρονοδιάγραμμα του βίου της, από το 1574 έως σήμερα, παρουσιάζει ιστορικές διακυμάνσεις ακμής και παρακμής.

Ο πρώτος σταθμός της θετικής πορείας της με την ανάλογη δράση και προσφορά της φθάνει μέχρι το έτος 1822 αποφράδα χρονολογία, η οποία σημαδεύτηκε από τις τρομερές σφαγές των Τούρκων, κατά τις οποίες η Μονή απογυμνώθηκε από το ανθρώπινο δυναμικό (τους μοναχούς), τον πνευματικό πλούτο (Βιβλιοθήκη, Κώδικες, Έγγραφα) και το υλικό κεφάλαιο της (κτίσματα Μοναστικά). Μετά την περίοδο της άνθησης και καρποφορίας, ακολουθεί ο μαρασμός και η παρακμή.

Αρχιτεκτονική δομή - Το Καθολικό

Η συνολική αρχιτεκτονική δομή των κτισμάτων της Μονής ακολουθεί τη Βυζαντινή Μοναστηριακή διάταξη το Καθολικό δεσπόζει μεταξύ των Μοναστικών κτιρίων τα οποία σε μια περιμετρική παράταξη κτισμένα σε τρία επίπεδα, σύμφωνα με τις κλίσεις του εδάφους, το ένα πλησίον του άλλου την περιφρουρούν, σε σχήμα ακανόνιστου τριγώνου με τους εξωτερικούς τοίχους, οι οποίοι σχηματίζουν και είδος τοίχου αμυντικού.

Ο τύπος του Καθολικού ανήκει στη μονόκλιτη δομική καμαροσκεπαστή βασιλική. Σε ολόκληρο το μνημείο είναι έντονα εμφανής η κυριαρχία του κατά μήκος άξονα στον οποίο δευτερευόντως υποτάσσεται ο οριζόντιος[575]. Ο τύπος αυτός είχε διαδοθεί στη *Χίο* από τη Βυζαντινή εποχή. Η αρχιτεκτονική μορφή της Μονής υπέστη αρκετές αλλοιώσεις και αλλαγές, η τελική πάντως μορφή του τύπου του καθολικού ασφαλώς δόθηκε μετά τους σεισμούς του 1881, οπότε έγιναν και αρκετές ανακαινίσεις για την αποκατάσταση του μνημείου. Δυστυχώς, τα υπάρχοντα σήμερα επιχρίσματα καθώς και η τελευταία τοιχογράφηση που καλύπτουν τους τοίχους και τους θόλους, δεν παρέχουν τον δυνατό εντοπισμό των παλαιότερων ανακατασκευών ή των νεότερων προσθηκών[576].

---

[575]Βλ.**Orlandos CA.** *"L' architecture religieuse en Crete pemdant la domination turke. Hellenisme contemporain",* 1953 σελ. 184 εικ. 3 και Μονιούδη Γαβαλά Θ., *"Το Καθολικό της Μονής Μουνδών στη Χίο"*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Σπουδαστήριο της Αρχιτεκτονικής. Εκκλησίες μετά την Άλωση, Αθήνα 1979 σελ. 178.

[576] Βλ. **Αξιωτάκης Α.,** *"Ιστορία της Ιεράς Μονής Μουνδών της Χίου",* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Θεολογίας, Μονογραφία, 1999, σελ. 82-108 επ.

Η Αρχιτεκτονική δομή της Μονής

Η Μονή είναι δομημένη ως εξής : το Προστώο, διακοσμημένο με το ονομαζόμενο *"ξυστό"*, την τεχνική χαράξεως επάνω στο επίχρισμα της επιφάνειας του τοίχου, τον κυρίως Ναό, το ιερό βήμα και τα προσκτίσματα ήτοι ο πυλώνας, τα κελιά, το αρχονταρίκι, το φωτάναμα[577], το κωδωνοστάσιο, ο Πύργος, το τείχος, τα παρεκκλήσια και οι τοιχογραφίες του Καθολικού. Το φωτάναμα της *Ιεράς Μονής Μουνδών* είναι το τρίτο σε ολόκληρη την νησιωτική Ελλάδα ενώ σε ολόκληρη την Ελλάδα έχουν βρεθεί μόνο 14 φωτανάματα και για αυτό αποτελεί ένα από τα αξιολογότερα κτίσματα της Μονής.

Η Μονή σήμερα δεν κατέχει την πάλαι ποτέ αξιόλογη κτηματική περιουσία της. Όση απέμεινε, καταπατήθηκε από τους κατοίκους των πλησιέστερων κοινοτήτων *Φυτών* και *Διευχών*, με τους οποίους και οι Μητροπολίτες έχουν ακόμη δικαστικές διαμάχες, αφού οι χωρικοί προέβησαν παρανόμως στο να αφαιρέσουν από τα ημιερειπωμένα κτίσματα της Μονής ακόμη και οικοδομικά υλικά για προσωπική τους χρήση. Η Μονή έχει κυρηχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο, με την Υ.Α. 18182/2122/10-10-1959 ΦΕΚ Αρ. 389/Β 9-11-1959.

Σήμερα, η Μονή κείτεται ερειπωμένη και παραδομένη στη λήθη. Προκειμένου να τύχει της ανάλογης φροντίδας και συντήρησης διοικητικά έχει υπαχθεί και γίνει μετόχι της *Νέας Μονής* παρά ταύτα δεν τυγχάνει ουσιαστικής προστασίας[578].

4.7.5 Το χρονικό της Σφαγής στις Μονές και τα θρησκευτικά μνημεία της Χίου. Ο διωγμός των Ορθοδόξων

Αμυνόμενοι όσο άντεχαν οι Χιώτες καταφέρνουν να εμποδίσουν μέχρι τη Μεγάλη Πέμπτη την απόβαση των Οθωμανών. Το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής με τη ανατροπή της τελευταίας εστίας άμυνας στην *Τουρλωτή* πυρπολείται ο Ναός με εκατοντάδες Χριστιανούς μέσα και επέρχεται ολοκληρωτική καταστροφή και γενική Σφαγή. Οι Οθωμανοί εισέρχονται στις οικίες και κατασφάζουν, αφού πρώτα

[577] Το φωτάναμα είναι ένας ιδιαίτερος χώρος που τοποθετείται στα κοινόχρηστα μοναστηριακά κτίσματα, όπως η τράπεζα, η εστία κλπ. Στα Βυζαντινά Μοναστήρια το φωτάναμα είναι ανεξάρτητος χώρος ο οποίος είχε συνήθως τη χρήση Μοναστηριακής τράπεζας έχοντας πάντοτε αναμμένη εστία θέρμανσης.

[578] Βλ. **Αξιωτάκης Α.,** *"Ιστορία της Ιεράς Μονής Μουνδών της Χίου*", οπ. ανωτ. σελ. 108-116 επ.

βασανίζουν φρικτά για χρήματα ή τιμαλφή, εν συνεχεία τα πάντα – οικίες, Ναούς και λοιπά οικοδομήματα – αδιακρίτως τα πυρπολούν. Γλίτωναν μόνο όσοι ασπάζονταν τον ισλαμισμό[579].

Το Μεγάλο Σάββατο, μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της πόλεως, οι επιδρομείς τρέπονται στα προάστιά της, στα *Καμπόχωρα* και σε τόπους που λόγω της οχυρότητάς τους αποτελούσαν εστίες αντίστασης και καταφύγιο πολλών. Την Κυριακή του Πάσχα προσβάλλουν τη *Μονή του Αγίου Μηνά*, καταφύγιο τριών χιλιάδων Χριστιανών. Μετά την κάμψη της ισχυρής αντίστασης, επακολουθεί ανηλεής Σφαγή, αιχμαλωσία και πυρπόληση του κατάμεστου από πλήθος Χριστιανών Ναού[580].

---

[579]Τα διαδραματιζόμενα είναι ασφαλώς αδύνατον να περιγραφούν, και μόνο τα αναφερόμενα εν προκειμένω από τον σύγχρονο των συμβάντων Γάλλο ιστορικό και περιηγητή *Πουκεβίλ* θα μπορούσαν ίσως να παράσχουν εικόνα αμυδρή : *"…Είναι αδύνατον, να παραστήσει ο κάλαμος ή ο άνθρωπος να φανταστεί, εάν δεν ήταν αυτόπτης μάρτυρας, πόσα και ποία είδη τραγικών σκηνών ακολούθησαν σε τόσο λίγο χρονικό διάστημα, στη σχεδόν μη υπάρουσαν πλέον Χίον. Ούτε όμως και ο αυτόπτης μάρτυρας μπορεί να ανακαλέσει τα πάντα στη μνήμη του, ούτε ο ακροατής μπορεί να πιστέψει, ότι αυτά συνέβησαν…Στους δρόμους σφάζουν αδιακρίτως. Στα σπίτια πνίγουν τους γέροντες, τις γυναίκες και τα παιδιά… ο φανατισμός και η βαρβαρότητα κρατώντας στο χέρι το ξίφος και το δαυλό έσφαζαν, έκαιαν, αφάνιζαν...Γυναίκες σύρονται από τα μαλλιά και βιάζονται εν μέσω νεκρών και θνησκόντων. Δερβίσες οινοβαρείς χορεύουν γύρω από τους σωρούς των πτωμάτων. Στρατιώτες συγκεντρωμένοι γύρω από την πυρά ασχολούνται άλλοι εις το να στήνουν πυραμίδες κεφαλών, στην κορυφή των οποίων μπήγουν τις σημαίες τους, και άλλοι εις το να κατασκευάζουν αρμαθιές από αυτιά, για να στολίσουν τις πρύμνες των οθωμανικών πλοίων. Οι δε εμίρηδες πετούν εις το αίμα και το βόρβορο των ρυακίων τις εικόνες του Χριστού και τα λείψανα των Αγίων, βλαστημώντας τα μυστήρια του Σταυρού και τη θεότητα του Σωτήρος...."*. Ως συνέχεια και αδιάψευστη επιβεβαίωση των παραπάνω είναι όσα αναφέρει στα Απομνημονεύματά του ο ίδιος ο *Βαχίτ Αλή***:** "*…Την άλλη ημέρα (εννοεί το Μ. Σάββατο), ο τοποτηρητής (εννοεί τον εαυτό του) συνέταξε λεπτομερή έκθεση των συμβάντων, θεωρημένο αντίγραφο της οποίας απέστειλε με ταχυδρόμο στην Κωνσταντινούπολη, φιλοτιμούμενος να συναποστείλει πέντε φορτία με κομμένα κεφάλια των επαναστατών, μαζί και αυτιά των πιο επίσημων εξ αυτών, που όλα έσταζαν ακόμα αίμα. Και άλλα δύο φορτία με κομμένα αυτιά αποστατών κατοίκων της πόλεως, της κατωτέρας τάξεως…"***.**

[580] Σύμφωνα, με τον ίδιο τον *Βαχίτ :* "*…Όλους τους ευρισκόμενους στο Μοναστήρι τους κατέσφαξαν, αιχμαλωτίσαντες τους νεότερους αμφοτέρων των φύλων. Τις δε αιμοσταγείς κεφαλές και τα αυτιά των θανατωθέντων εξαπέστειλαν στον τοποτηρητή, ο οποίος φιλοτιμήθηκε να ανταμείψει με αδρά δώρα την αφοσίωση και τη γενναιότητα των πολεμησάντων υπέρ της τιμής και της θρησκείας ηρωϊκών στρατιωτών…"*.

Οι αυτές σκηνές διαδραματίζονται επίσης, την ημέρα του Πάσχα στη *Νέα Μονή*, καταφύγιο ομοίως τριών περίπου χιλιάδων Χριστιανών, την επομένη στον *Άγιο Γεώργιο Συκούση*, και τη Δευτέρα μετά του *Θωμά* στον *Ανάβατο*, όπου εκ των εκεί χιλίων Χριστιανών, μόνο δύο άνδρες διασώθηκαν και τα γυναικόπαιδα σκλαβώθηκαν. Επιφυλάσσεται, δε η ίδια τύχη, στα Μοναστήρια *των Χαλάνδρων* και της *Καλλιμασιάς*, παρά το γεγονός ότι ανήκαν στην περιοχή των *Μαστιχοχώρων*[581].

Εν τω μεταξύ την έβδομη ημέρα των σφαγών ο *Καρά Αλής* σε συνεννόηση με τον *Βαχίτ* εξαγγέλλει ψευδώς αμνηστία, *"εξεύρημα διαβολικόν, δια να έρχονται τα θύματα μόνα των προς Σφαγήν",* όπως σημειώνει ο ιστορικός και θύμα των Σφαγών *Αλέξανδρος Βλαστός*. Πολλοί πιστεύουν και επιστρέφουν στις ερειπωμένες οικίες τους, *Καρά Αλής* και *Βαχίτ* εξαπολύουν νέο κύμα σφαγής, το *"δεύτερο γιουρούσι",* όπως ονομάστηκε, το οποίο απέβη ακόμη πιο τραγικό. Χίλιοι πεντακόσιοι Χωραϊτες επιστρέφοντας από τα *Μαστιχόχωρα,* όπου είχαν καταφύγει για ασφάλεια, υποχρεώνονται να παραμείνουν στη θέση *Βανακού* της περιοχής *Θολοποταμίου*[582], προκειμένου, όπως τους είπαν, να οδηγηθούν στην πόλη ασφαλώς. Στο σημείο εκείνο οι *Οθωμανοί* λαμβάνουν την αμετάκλητη εντολή του *Βαχίτ* : "*…Όλοι αθώοι και ένοχοι πρέπει να εξοντωθούν. Η βούλησή μου είναι αυτή. Η Χίος πρέπει να καταστραφεί*…". Επακολουθεί ανηλεής σφαγή και πυρπολείται ο κατάμεστος κόσμου Ναός του χωριού, προκειμένου η διαδικασία της εξοντώσεως να επιταχυνθεί.

Δεκαπέντε χιλιάδες ενόπλων, επιτίθενται στη συνέχεια εναντίον των Βορειοχώρων, προκειμένου να εξοντώσουν όχι μόνον τους κατοίκους αυτών, αλλά και τις χιλιάδες των καταδιωκομένων από την υπόλοιπη νήσο, οι οποίοι γυμνοί,

---

[581] Αρχικά είχε δοθεί διαταγή να μη βλάψουν τα *Μαστιχοχώρια* λόγω της παραγωγής της μαστίχας, για να μην βλαφτεί η παραγωγή και χάσουν κέρδη.

[582] Ήταν 2 του Απρίλη του 1822, μέρα του Πάσχα, όταν οι Τούρκοι έφθασαν και στην *Καλλιμασιά : "Ακολούθως ηρήμωσαν και ένα Πύργον αρχαίον περί το αυτό Μαστιχοχώριον Καλημασίαν καλούμενον. Επέστρεψαν οι στρατιώται δαφνηφόροι με τα τρόπαια των νικών του αγίου Μηνά και Καλημασίας"* (*Βλαχογιάννη* τόμος Α΄, Απομνημονεύματα *Βαχίτ Πασά,* σελ. 283). Θα την ξαναεπισκεφτούν στις 7 Ιουνίου του 1822, μετά το κάψιμο της ναυαρχίδας τους από τον *Κωνσταντίνο Κανάρη*, για να ολοκληρωθεί η καταστροφή. Μια αποτρόπαια πράξη τους θα δημοσιευθεί από το δάσκαλο *Γ. Κοκκώδη*: "*Εις το σπίτι της Σταματελούς της διακόνισσας, τέσσαρες Τούρκοι βαστούν την διακόνισσαν και άλλο δέκα ξερριζώνουν τας τρίχας της κεφαλής και του προσώπου του Διακόνου συζύγου της, του κόπτουν τ' αυτιά, την γλώσσαν, την ρίνα και την κεφαλήν, την οποίαν ρίπτουν εις την ποδιάν της διακόνισσας, η οποία ανατρίχιασε και άρχισε να τρέμη. Την πήραν σκλάβα και αφού ηλευθερώθη, εξηκολούθει να τρέμη μέχρι του θανάτου της*». (Παγχιακή, 24 Ιουνίου 1930).

ανυπόδητοι, διψασμένοι και νηστικοί διέσχιζαν βουνά και χαράδρες, σπεύδοντας στο *Ακρωτήριο του Μελανιούς*, απ' όπου προσδοκούσαν να παραληφθούν από πλοία των *Ψαρών* και να σωθούν, κάτι όμως που τελικά δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατόν**.** Οι επιδρομείς, εγκλωβίζοντας τελικά τις χιλιάδες των συγκεντρωμένων στο *Μελανιός*, προβαίνουν στην ανηλεή εξόντωσή τους, με βασανιστήρια μάλιστα και φρικαλεότητες πέραν πάσης φαντασίας[583].

Και ενώ εξελίσσονταν τα παραπάνω, στην πόλη άνοιγε η αυλαία έτερης τραγωδίας**.** Στις 22 Απριλίου κρέμασαν στους ιστούς της ναυαρχίδας 70 προκρίτους που τους είχαν αποστείλει οι *Μαστιχοχωρίτες* εκουσίως μετά την εξαγγελία της αμνηστίας, προκειμένου να τον διαβεβαιώσουν τη φιλειρηνική τους στάση**.** Την επομένη απαγχόνισαν τον Μητροπολίτη *Πλάτωνα***,** τον αρχιδιάκονο του *Μακάριο* και 61 ακόμη προκρίτους.

Στις 6 Ιουνίου πυρπολήθηκε, η Τουρκική ναυαρχίδα, επακολουθεί το *"τρίτο γιουρούσι"*. Είκοσι χιλιάδες ενόπλων, εφορμούν για αντεκδίκηση κατά των *Μαστιχοχώρων,* προκαλώντας την ίδια φρίκη.

Η Σφαγή συνεχίστηκε έως τα μέσα Αυγούστου**,** με τα άτακτα στίφη να αναζητούν θύματα στα βουνά, τις απότομες ακτές, στις οπές της γης και κάθε σπηλιά, χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό ακόμα και ανιχνευτικά σκυλιά.

Σύμφωνα, με την γενική άποψη των ιστορικών, τον χρυσό τρίποδα της Ελληνικής *Παλιγγενεσίας* τον αποτελούν, ο *απαγχονισμός του Πατριάρχου*, η *έξοδος του Μεσολογγίου* και οι *Σφαγές της Χίου*. Δια του πρώτου, ο Ελληνισμός συνειδητοποίησε ότι δεν είχε άλλη επιλογή από το θάνατο ή την ελευθερία. Και δια των δύο άλλων προέκυψε το φιλελληνικό ρεύμα και μετεστράφη η Ευρωπαϊκή διπλωματία.

Ωστόσο, η ιστορική δεοντολογία, επιβάλλει να μη λησμονούμε ότι η πυρπόληση της ναυαρχίδας, που εμπόδισε τον Τουρκικό στόλο να πλεύσει στην

583Πολλές γυναίκες, βλέποντας τους επιδρομείς να πλησιάζουν και αναλογιζόμενες την τύχη που τις ανέμενε, έσπευδαν στον παρακείμενο ψηλό απότομο βράχο, τον αποκαλούμενο *"Μαύρο Γκρεμό"*, και αφού έριχναν από την κορυφή του τα τέκνα τους στη θάλασσα, κατακρημνίζονταν στη συνέχεια και οι ίδιες. Δέκα περίπου χιλιάδες κατεσφάγησαν, το αίμα των οποίων κύλησε "*ποταμηδόν"* και έβαψε σε μεγάλη έκταση τη θάλασσα. Στις δώδεκα περίπου χιλιάδες ανήλθαν τα αιχμάλωτα γυναικόπαιδα, που υποχρεώνονταν να μεταφέρουν πεζοπορώντας τις κεφαλές των προσφιλών τους στην πόλη, προκειμένου να παραδοθούν στον *Βαχίτ*.

Πελοπόννησο και να καταπνίξει την εκεί Επανάσταση, συντελέστηκε με τίμημα τον αφανισμό και του υπολειπόμενου ενός τρίτου της Χίου.

Η μαρτυρική σφαγή της Χίου ενσαρκώνει τη θυσία της Ορθόδοξης πίστης και της Εθνικής ελευθερίας.

4.7.6 Η σχέση των πολιτιστικών αγαθών της νήσου με την Ορθοδοξία. Η πρόταση αναγνώρισης της Χίου ως "Ιεράς Νήσου"

Η σχέση των πολιτιστικών αγαθών της νήσου με την Ορθοδοξία

Η *Χίος* αναφορικά με την προστασία του πολιτιστικού της πλούτου, αποτελεί μια σύνθετη και ιδιάζουσα περίπτωση. Το πολιτιστικό της περιβάλλον, συγκροτείται από αρχαία - ιστορικά μνημεία και τόπους ιερούς της Ορθοδοξίας που ταυτόχρονα αποτελούν τόπους Εθνικής ιστορίας εξέχουσας σημασίας.

Τα πολιτιστικά της αγαθά, παρουσιάζουν ένα διφυή χαρακτήρα. Πρόκειται για πολιτιστικά αγαθά που έχουν τόσο θρησκευτικό όσο και πολιτιστικό χαρακτήρα. Η σύνδεση τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και ο διαχωρισμός τους συντελεί στην μη προστασία τους.

Η αναζήτηση προσέγγισης ουσιαστικής προστασίας, έγκειται ακριβώς στην ιδιαιτερότητα αυτή, διαφύλαξης του διφυούς χαρακτήρα τους. Η αντιμετώπιση των ιστορικών θρησκευτικών μνημείων της νήσου με την ουσιαστική *"μουσειοποίηση"* τους, αλλοιώνει το *"ζωντανό"* χαρακτήρα τους αφαιρώντας τους τον πολιτισμό!

Οι ιστορικοί Χιώτικοι παραδοσιακοί οικισμοί, αποδεικνύεται ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τους Ιερούς τόπους και τα θρησκευτικά μνημεία ολόκληρης της νήσου[584]. Κατά τις μακραίωνες περιόδους κατοχής της, από αλλόδοξους κατακτητές, τη Χριστιανική ζωή των κατοίκων σημάδεψαν διωγμοί, μαρτύρια, θανάτωση Χριστιανών με επίκεντρο πάντα την επιδίωξη της αλλαγής της πίστης των Ορθοδόξων. Αυτή η βίαιη προσπάθεια, αλλοτρίωσης του θρησκευτικού φρονήματος των Χριστιανών προκάλεσε συσπείρωση του Ελληνορθόδοξου ποιμνίου

[584]Ο *Άγιος Γεώργιος Συκούσης,* επρόκειτο για Μοναστήρι που λόγω της ερήμωσης του ο *Σωφρόνιος Σέψης* με διαθήκη προσκάλεσε κατοίκους προκειμένου να δημιουργηθεί ο ομώνυμος οικισμός. *Πυργί,* σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία, εξαιτίας της διαφοράς του πολεοδομικού σχεδίου αναφορικά μόνο στο τετράγωνο των *Αγίων Αποστόλων* υποστηρίζεται ότι επρόκειτο για Μοναστηριακό Βυζαντινό συγκρότημα που δημιούργησε κατά τον μετασχηματισμό του τον οικισμό του *Πυργίου. Μεστά*, ο οικισμός δημιουργήθηκε με πυρήνα την Εκκλησία του *Ταξιάρχη*. *Άγιο Γάλα,* ο οικισμός δημιουργήθηκε από το Σπήλαιο της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας.*

που εκδηλώθηκε με την ανέγερση Ναών και Μοναστηριών. Οι Ιεροί αυτοί τόποι, δεν αποτελούν μόνο χώρο προσευχής αλλά και μνημεία πολιτισμού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα προσκυνήματα της *Χίου*, κυρίως τα Μοναστήρια, αλλά και οι Ναοί, υπήρξαν πρότυπα, αφετηρία και πηγή πολιτιστικών επιτευγμάτων. Οι οικισμοί της *Χίου* περιλαμβάνοντας τις Εκκλησίες και τα Μοναστήρια της νήσου συνιστούν ένα αμάλγαμα ιστορίας, αρχιτεκτονικής, παράδοσης και ορθόδοξης Χριστιανικής πίστης αποτελούν κυριολεκτικά τη γνώση για την αποτύπωση μιας ολιστικής προσέγγισης για την προστασία και την διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Όλα στην *Χίο* μαρτυρούν την σύνδεση τους με την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη, ακόμη και η μοναδική μαστίχα που σύμφωνα με την λαϊκή θρησκευτική παράδοση[585], είναι το μοναδικό στο κόσμο, *"δάκρυ της φύσης"* για το μαρτύριο του *Αγίου Ισιδώρου*!

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την ως άνω προσέγγιση του θέματος, το καθεστώς προστασίας που θα πρόσφερε μια ουσιαστική προστασία σε θρησκευτικό, εθνικό και πολιτιστικό επίπεδο, πεποίθηση μας είναι ότι έγκειται στην αναγνώριση της Χίου ως *"Ιεράς Νήσου"*.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται αναγκαίο να γίνει ανάπτυξη του ειδικού καθεστώτος των *"Ιερών τόπων"* στην Ελλάδα, ώστε να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της αξίας της πρότασης περί αναγνώρισης της νήσου ως *"Ιερού τόπου"*[586]. Χρήζουν δε ιδιαίτερης σημασίας τα κριτήρια αλλά και τα προνόμια της αναγνώρισης αυτής.

Κρίσιμη, για την αντίληψη του ειδικού νομικού καθεστώτος των *"Ιερών τόπων"* είναι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ *"Ιερών πραγμάτων"*[587] και *"Ιερών τόπων"*.

---

[585] Σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση κατά τη διάρκεια του μαρτυρίου του *Αγίου Ισιδώρου* όταν τον έσερναν τα άλογα από τα μαλλιά και ξεσκίζονταν οι σάρκες Του, ο Άγιος κρατήθηκε από το μαστιχοφόρο σκοίνο και ο σκοίνος δάκρυσε μπροστά στο φοβερό μαρτύριο του Αγίου, από τότε δακύζει δίδοντας τη μαστίχα το "*δάκρυ της φύσης για τον μαρτύριο του Αγίου*".

[586] Υπενθυμιζουμε ότι στην Ελληνική Επικράτεια έχουν χαρακτηριστεί τρείς ως *"Ιεροί τόποι" :* 1) η *Πάτμος* ν. 1155/81, 2) τα *Μετέωρα* ν. 2351/95 και 3) η *Μήλος* ν. 3801/2009 βλέπε σχετικά με την ανάλυση Β κεφάλαιο της παρούσης.

[587] Η άποψη του καθηγητή στο Ε.Κ.Π.Α. κ. *Βλασίου Φειδά* για το άρθρο 45 παρ. 1 ν. 590/1977 του Κ.Χ.Ε. της Ελλάδος είναι ότι το άρθρο αυτό του Καταστατικού χάρτη προέκυψε αφ' ενός μεν από την κοινή συνείδηση ότι είναι σχεδόν αδύνατη η συνεργασία της Εκκλησίας με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, λόγω της αμοιβαίας και συνήθως εύλογης καχυποψίας, αφ' ετέρου δε από τις οδυνηρές συνέπειες της αδυναμίας αυτής για τη φύλαξη, καταγραφή και συντήρηση του κειμηλιακού θησαυρού της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η Εκκλησία κατηγορούσε και κατηγορεί πάντοτε με ισχυρά επιχειρήματα

Ειδικότερα, ένα πράγμα, κινητό ή ακίνητο, λαμβάνει τον χαρακτήρα του *"Ιερού"* με σχετική Εκκλησιαστική τελετή, όπως κατεξοχήν συμβαίνει με τους Ιερούς Ναούς, που ρητώς αναγνωρίζονται ως Ιεροί στο άρθρο 45 § 1 του Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος. Οι *"Ιεροί χώροι"* διαφέρουν ουσιωδώς από τα *"Ιερά πράγματα"*, καθόσον πρόκειται για ευρύτερα γεωγραφικά σύνολα, τα οποία, με επίκεντρο σημαντικά Χριστιανικά μνημεία, έχουν λάβει τον χαρακτηρισμό του *"Ιερού"* δυνάμει ειδικών νομοθετικών διατάξεων[588].

Η αναγκαιότητα της ειδικής νομοθετικής ρυθμίσεως, και όχι απλώς της εκδόσεως μιας σχετικής κανονιστικής διατάξεως των αρμόδιων Εκκλησιαστικών Αρχών, έγκειται στο γεγονός ότι η αναγνώριση των χωρικών αυτών συνόλων ως *"Ιερών"* έχει ευρύτερες προεκτάσεις και συνοδεύεται από σημαντικούς περιορισμούς (πολεοδομικούς, ασκήσεως εμπορικών δραστηριοτήτων κ.λ.π.), ήτοι από περιστολή των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, σε μια εκτεταμένη περιοχή, επίκεντρο της οποίας είναι τα οικεία Χριστιανικά μνημεία.

Όσον αφορά τη διαδικασία αναγνώρισης ενός τόπου σε Ιερό, είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα και γίνεται με φειδώ. Απαιτείται, καταρχήν η σχετική πρόταση του αρμόδιου Μητροπολίτη προς την Ιερά Σύνοδο. Εφόσον, η Ιερά Σύνοδος κάνει δεκτό

την Αρχαιολογική Υπηρεσία ότι, αντί να προσφέρει, σύμφωνα με το νόμο, τις υπηρεσίες της για την προστασία και τη συντήρηση του κειμηλιακού θησαυρού της Εκκλησίας, τελικώς εγείρει παράλογες ή απαράδεκτες συντεχνιακές αξιώσεις κυριότητας και αποκλειστικής διαχειρίσεως επί των ιερών πραγμάτων της Εκκλησίας. Είναι ευρύτερα γνωστή η πεποίθηση των αρχιερέων και των λοιπών κληρικών ή μοναχών της Εκκλησίας της Ελλάδος ότι, ο,τιδήποτε ακουμπήσει η Αρχαιολογική Υπηρεσία, αυτό χάνεται οριστικά για την Εκκλησία και για τη θεία λατρεία. Βλ. **Βλάσιος Ι. Φειδάς**, *"Εκκλησία και αρχαιολογική Υπηρεσία",* σελ. 131.

[588] Πρβλ. **Walter Burkert,** *"Αρχαία Ελληνική Θρησκεία: Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή"* (μτφρ. Νικόλαος Π. Μπεζαντάκος, Αφροδίτη Α. Αβαγιανού), Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, σελ. 201 όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι *"Ο Ελληνικός πολιτισμός έχει συνολικά αποκληθεί πολιτισμός του Ναού, επειδή η Ελληνική αρχιτεκτονική και τέχνη βρήκαν την λαμπρή ολοκλήρωσή τους στα οικοδομήματα των Ναών"*. Για τη σταδιακή μετάβαση της Χριστιανικής λατρείας από την ιδιωτική *"κατ' οίκον εκκλησία"* (domus ecclesia) στο δημόσιο τόπο λατρείας – Ναό (templum), ενδεικτικά βλ. **John Gordon Davies**, *"The secular use of Church Buildings",* The Seabury Press, New York 1968, 1-35, **David L. Carmichael – Jane Hubert – Brian Reeves – Audhild Schanche** (επιμ.), *"Sacred Sites, Sacred Places"*, 1ήΕκδοση, Routledge: Taylor & Francis Group (One World Archaeology: 23), London – New York 1994, **Ismail Serageldin – Ephim Shluger – Joan Martin-Brown (επιμ.),**"*Historic Cities and Sacred Sites"*: Cultural Roots for Urban Futures, The International Bank for Reconstruction and Development (The World Bank), Washington 2001.

το αίτημα της πρότασης, διαβιβάζεται επίσημα στον Υπουργό Εσωτερικών, ο οποίος με τη σειρά του, εισάγει προς ψήφιση αντίστοιχη τροπολογία στη Βουλή. Εφόσον, η πρόταση γίνει δεκτή, απαιτείται η έκδοση Προεδρικού Διατάγματος.

Η πρόταση αναγνώρισης της Χίου ως Ιεράς Νήσου

Το *"παράδοξον"* που συμβαίνει στην *Χίο* : Η *Νέα Μονή* το επιφανέστερο μνημείο της νήσου, είναι αναγνωρισμένο ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από το 1990, ήτοι η Παγκόσμια Κοινότητα πριν δεκαετίες αναγνώρισε την ανεκτίμητη αξία του μνημείου. Ο τίτλος Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, απονέμεται σε μνημεία, κτίσματα ή τοποθεσίες, τα οποία διακρίνονται παγκοσμίως για την ιστορική, πολιτιστική, ή και περιβαλλοντική σημασία τους. Η *Νέα Μονή* κρίθηκε ως μνημείο εξαιρετικής σημασίας από την άποψη της Ιστορίας της Τέχνης και της Αρχιτεκτονικής και εντάχθηκε στον Κατάλογο με τα μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Προκαλεί λοιπόν, ιδιαίτερο προβληματισμό ο λόγος για τον οποίο δεν αξιοποιήθηκε μέχρι σήμερα από την Ελληνική πολιτεία, η εξέχουσα αυτή παγκόσμια αναγνώριση και δεν επεκτάθηκε στο σύνολο του ιδιαίτερου σε όλα τα επίπεδα πολιτιστικού πλούτου της νήσου. Η Διεθνής αναγνώριση, υπό ένα ιδιαίτερο νομικό καθεστώς, της Σφαγής των χιλιάδων Ορθοδόξων και του τόπου στον οποίο συντελέστηκε η γενοκτονία τους, αποτελεί υποχρέωση στους προγόνους μας και οφειλή στους απόγονους μας. Επίσης, αποτελεί εχέγγυο προστασίας της ιστορίας του Έθνους μας αλλά και της ευρύτερης Πολιτιστικής μας Κληρονομιάς.

Η πρόταση αναγνώρισης της νήσου σε Ιερά, φρονούμε ότι θα θεραπεύσει σε μεγάλο βαθμό το κενό και την σοβαρή ανεπάρκεια της προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς που έχει δημιουργηθεί.

Η *Χίος* τόπος μαρτυρικός συνδεδεμένος άρρηκτα με τον πολιτισμό και την Ορθοδοξία, διαθέτει πλειάδα πολιτιστικών θρησκευτικών μνημείων ανεκτίμητης αξίας, που όχι μόνο αξίζουν Εθνικής και Διεθνούς αναγνώρισης αλλά τους οφείλεται ως υποχρέωση στην ιστορία του Έθνους και του Πολιτισμού μας.

Η ιδιαιτερότητα των πολιτιστικών αγαθών της *Χίου* έγκειται στο ότι έχουν διφυή χαρακτήρα, πολιτιστικό και θρησκευτικό. Αναγνωρίζοντας τα, αποκλειστικά ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία, αναγνωρίζεται μόνο η μία φύση τους, η πολιτιστική και όχι και η θρησκευτική. Συνεπώς, πρόκειται για μια αναγνώριση περισσότερο κατ΄ τύπον και λιγότερο κατ΄ ουσίαν. Εξάλλου, αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι

παρά τον χαρακτηρισμό τους, ως ιστορικά - αρχαία μνημεία από το Υπουργείο Πολιτισμού εδώ και πολλά χρόνια, τα περισσότερα δεν τυγχάνουν ουσιαστικής προστασίας και διατήρησης.

Η κενή ουσιαστικού περιεχομένου *"μουσειοποίηση"* των θρησκευτικών πολιτιστικών μνημείων, εκ μέρους αρχαιολατρών, είναι αποδεδειγμένο ότι δεν παρέχει ουσιαστική προστασία τουναντίον αποδεκατίζει οτιδήποτε έχει παραμείνει ζωντανό είτε πρόκειται για τέχνη είτε για πολιτισμό.

Η πρόταση αναγνώρισης της *Χίου* σε *"Ιερά νήσο",* συνεπάγεται την ολιστική προσέγγιση της αναγνώρισης της αξίας της Πολιτιστικής της Κληρονομιάς, που είναι εν προκειμένω άρρηκτα συνδεδεμένη με την Ορθοδοξία. Συναγόμενα, η αναγνώριση της νήσου δύναται να προσφέρει : α) την διασφάλιση του ιδιάζοντος θρησκευτικού χαρακτήρα της νήσου, την προστασία των Ιερών χώρων της, μετά των εν αυτούς κειμηλίων και θησαυρών και την κατάλληλη προβολή και αξιολόγηση τους, β) τη δημιουργία καταλλήλων προϋποθέσεων για την παγκόσμια προβολή του Ορθοδόξου πνευματικού πλούτου, γ) την καθιέρωση της νήσου ως παγκοσμίου προσκυνηματικού κέντρου και εστίας Πανελληνίου και Διεθνούς πνευματικής ακτινοβολίας.

Κύρια επιδίωξη της αναγνώρισης της *Χίου* ως *"Ιεράς νήσου",* είναι όχι απλώς να διατηρηθεί η Πολιτιστική της Κληρονομιά, αλλά να γίνει ευρύτερα γνωστή και προσιτή Διεθνώς. Είναι ο τρόπος συνειδητοποίησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου.

Η προστασία που παρέχει η αναγνώριση που προτείνουμε, αποτελεί ολοκληρωμένη και συνολική προστασία του ιδιαίτερου πολιτιστικού πλούτου της νήσου και βασικό άξονα της πολιτιστικής πολιτικής. Κύριος στόχος, είναι διαμέσου της διατήρησης και προβολής των πολιτιστικών αγαθών της, να αναγνωρισθεί η ιδιαίτερη πολιτιστική τους φυσιογνωμία και ιστορία. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατό να ανθίστανται στην γενικότερη τάση για διεθνοποίηση, τυποποίηση και μαζικοποίηση τους.

Η σημασία που αποδίδεται σήμερα στα κληροδοτούμενα από το παρελθόν έργα εξακολουθεί να βασίζεται σε κριτήρια μοναδικότητας, ιστορικής συνέχειας, και καλλιτεχνικής αξίας. Όμως, γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ότι ο σκοπός της διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δεν είναι η απλή *"μουσειοποίηση"* των ανθρώπινων έργων και η αποκλειστική θεαματική τους λειτουργία. Σε όλες τις ενέργειες Οργανισμών και Φορέων σε Διεθνές και Εθνικό επίπεδο διακρίνεται η πρόθεση να

συνδυαστεί αξιολογικά το φυσικό περιβάλλον με την Πολιτιστική Κληρονομιά. Η πρόθεση αυτή εμφανίζεται πλέον ως λειτουργικό αίτημα του σύγχρονου ανθρώπου που δεν επιθυμεί μόνο να εμπλουτίζει την ιστορία *"διακοσμώντας"* τον τόπο που ζει, αλλά να βιώνει την αισθητική του χώρου και την ιστορική διάσταση του πολιτισμού.

Στη σύγχρονη εποχή, τα πολιτιστικά μνημεία αποτελούν τους κατεξοχήν προορισμούς επίσκεψης Διεθνώς. Η επωφελής επαφή του κοινού με την Πολιτιστική Κληρονομιά επιτυγχάνεται μέσα από την ενεργοποίηση όλων των αξιών της. Πέρα όμως από την ενεργητική αυτή απόδοση των μνημείων στο ευρύ κοινό, η δημιουργική επαφή του μαζί τους μπορεί να ολοκληρωθεί μόνο με την ένταξή τους στην καθημερινή ζωή : Οι Τοπικές κοινωνίες, συνειδητοποιώντας τη σημασία των μνημείων του τόπου τους, πρέπει να μετέχουν - και να καλούνται να μετέχουν - στην προστασία και την πολιτιστική λειτουργία τους.

Οι συνέργειες των συνειδητοποιημένων πολιτών με τις αρμόδιες υπηρεσίες της Πολιτείας, όπως οι προγραμματικές συμβάσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με το Υπουργείο Πολιτισμού για την ανάδειξη μνημείων αλλά και οι σχετικές πρωτοβουλίες πολιτιστικών συλλόγων και σωματείων, δημιουργούν ήδη ένα ελπιδοφόρο τοπίο στον τομέα της διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Ένταξη των μνημείων στην καθημερινή ζωή σημαίνει όμως και τη σύνδεσή τους με την οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου τους. Η ενεργοποίησή τους για τον τουρισμό και την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους είναι μια παράμετρος. Μια δεύτερη, ακόμη πιο σημαντική παράμετρος είναι η σύνδεσή τους με την ανάδειξη ιστορικών τόπων, τοπίων φυσικού κάλλους, σύγχρονων τοπικών χαρακτηριστικών αλλά και προϊόντων της περιοχής τους και η διαχείρισή τους ως ενιαίου συνόλου. Αυτή μπορεί να επιτύχει αφενός την προσφορά μιας ολοκληρωμένης και ισόρροπης εικόνας του πολιτισμού μιας περιοχής και αφετέρου, με την οικονομική στήριξη που θα προκαλεί, τη συντήρηση της ζωής στην περιοχή που αφορά και τη διατήρηση της ταυτότητας του τόπου. Η διαχείριση των εν λόγω παραμέτρων, συμβάλλει αφενός στην προσφορά μιας ολοκληρωμένης εικόνας του πολιτισμού και αφετέρου στη διατήρηση της ταυτότητας στην περιοχή. Η αποτελεσματική υλοποίηση των στόχων αυτών, όμως, συναντά, την πολυνομία, την επικάλυψη αρμοδιοτήτων, τη δυσμενή οικονομική συγκυρία, τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και κάποιες νοοτροπίες που δεν διευκολύνουν τις συνέργειες. Την δυσμενή υφιστάμενη κατάσταση καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε διαμορφώνοντας

ένα ουσιαστικό ενιαίο νομοθετικό πλαίσιο, σύμφωνα με την ολιστική προσέγγιση προστασίας.

Η αναγνώριση της σημασίας της διάστασης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς παράλληλα με τη σταδιακή ενεργοποίηση της Διεθνούς κοινότητας για την προστασία και τη διαφύλαξη της για τις επόμενες γενιές αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη στον τομέα του πολιτισμού. Από την Αρχαιότητα, ο πολιτισμός διαδραμάτιζε σπουδαίο ρόλο στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή των πολιτών, για αυτό το λόγο τα πιο αξιόλογα μνημεία της ανθρωπότητας έχουν θρησκευτική αναφορά.

Η Κληρονομιά μας, είναι ένα κληροδότημα του παρελθόντος, με το οποίο ζούμε στο παρόν, και το οποίο μεταφέρουμε και στις μελλοντικές γενιές. Η Πολιτιστική και Φυσική μας Κληρονομιά αποτελούν αναντικατάστατες πηγές ζωής και έμπνευσης, που μας καθορίζουν, λειτουργούν ως σημεία αναφοράς, διαμορφώνουν την ταυτότητά μας.

Επίλογος

Η αναζήτηση της ουσιαστικής έννομης προστασίας των πολιτιστικών αγαθών συνδέεται με τον εννοιολογικό προσδιορισμό τους, σε συνάρτηση με την έννοια του Πολιτισμού. Ο Πολιτισμός αποτελεί βασικό στοιχείο της Εθνικής ταυτότητας ενός λαού καθώς και αποφασιστικό παράγοντα της κοινωνικής συνοχής του. Αποτελεί δε, στοιχείο ιστορικής συνέχειας για την μελλοντική ταυτότητα του κάθε οργανωμένου κράτους[589].

Η προστασία του πολιτισμού συγκαταλέγεται στους βασικούς σκοπούς του κράτους[590]. Σκοπό του κράτους, συνιστά παράλληλα και η επιλογή των στοιχείων

[589]Σχετικά βλ. τις διατάξεις του Ιταλικού Συντάγματος που συνδέουν ρητά τον πολιτισμό με το Έθνος, βλ. ακόμη **Τσάτσου Δ.**, "*Συνταγματικό Δίκαιο"*, Επιτομή, τ. Α΄, Σάκκουλας 1981, σελ. 61 επ., **Γεωργόπουλου Κ.**, "*Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο",* Σάκκουλας, Αθήνα 2001, σελ. 29 επ., **Giquel J.** - **Hauriou A.,** *"Droit Constitutionnel et Institutions Politiques",* σελ. 85 επ., **Hauriou M.,** *"Précis deDroit Constitutionnel",* Ed. C.N.R.S., σελ. 81 επ., **Chantebout B.,** *"Droit Constitutionnel et Sciences Politiques, A. Colin",* σελ. 19 επ.

[590] Για την εκδοχή της service publique culturelle στο Γαλλικό Δίκαιο υπό το καθεστώς της οποίας εκπληρώνονται κρατικοί σκοποί βλ. αντί πολλών **Mesnard A.H.,** *"Droit et Politique de la culture",* PUF 1990, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. αναλυτικά **Τροβά Ε.,** *"Το πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001",* Αντ. Ν. Σάκκουλας 2003, **Σκουρή Π., Τροβά Ε**., *"Προστασία Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς"*, Σάκκουλας, 2003.

εκείνων του παρελθόντος τα οποία θα συναποτελέσουν την Εθνική ταυτότητα του λαού του[591]. Η προστασία του πολιτισμού είναι μια πολιτική, ιστορική και αισθητική απόφαση περί του τι είναι περιβάλλον, τι επιλέγουμε να περιλαμβάνει και τι αφανίζουμε. Η σχέση κράτους και πολιτισμού προσεγγίζεται με πολλούς τρόπους[592]. Η προστασία του πολιτισμού και των επί μέρους αγαθών είναι μια επιλογή η οποία αφορά τα κράτη ως απόφαση μνήμης ή λήθης.

Τα κράτη στα συνταγματικά κείμενα μέσα από την έννοια του Έθνους[593] εκφράζουν στο σύνολο τους την πρόθεση διατήρησης της ιστορικής μνήμης και την δημιουργία Εθνικής ταυτότητας. Το Έθνος συνιστά μια συνισταμένη αρχών, ιδεών και πολιτισμού που εκφέρονται μέσα από τα Συντάγματα και διαμέσου των θεσμών.

Επίκαιρο δε, φαινόμενο αποτελεί η διεθνοποίηση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών και το ενδιαφέρον ποικίλων φορέων για τη διάσωση, συντήρηση και διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς[594]. Τούτο, όμως δεν πρέπει να αναιρεί το ενδιαφέρον των κρατών και ιδίως των εθνών για την Πολιτιστική τους Κληρονομιά.

---

[591] Ο **M. Hauriou** αναγνώριζε ρητά στο κράτος την αποστολή της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, βλ. note στην απόφαση CE 17/1/1916, Astruc, Σ. 1916, σ. 349, ακόμη βλ. **Lang J.,** *"L'Etat et le théâtre"*, LGDJ 1968, **Mesnard A. H.,** ανωτέρω, του ίδιου, *"Droit et Politique de la Culture",* PUF 1990, σ. 147 επ. και 343 επ., **Renard J**., *"L'élan culturel-La France en mouvement",* PUF 1987, **Rigaud J.,** *"Rapport au Ministère des Affaires Etrangères sur les relations culturelles extérieures, la Documentation Française"* 1980, **Mastepiol R.,** *"L'Etat, Le mythe, et l' idéologie, στο Archives de philosophie de droit XIX"*, 1974, σ. 354 επ., **Γκράμσι Α**. "*Οι διανοούμενοι",* Στοχαστής, Β΄έκδ., σ. 59 επ., **Trova H.,**"*Le statut juridique de l'action culturelle et linguistique de la France à l'étranger, thèse",* LGDJ, 1992.

[592] Βλ. **Morin E., Nair S.,** *"Μια πολιτική πολιτισμού"*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα Λιβάνης, σελ. 195, ιδίως **Mattelard A.,***"Οι πολιτιστικοί μηχανισμοί του ιμπεριαλιστικού κράτους",* σελ. 63 επ., **Βενιζέλου Ε.,** *"Διαχρονία και Συνέργεια, Μια πολιτική πολιτισμού",* Εκδόσεις Καστανιώτης 1998, **Said E.,** *"Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός",* Εκδόσεις Νεφέλη 1996, **Elias N.,** *"Η διαδικασία του πολιτισμού",* Αλεξάνδρεια 1996, σελ. 25 επ. ιδίως σελ. 60 επ. κλπ.

[593] Βλ σχετικά για το ζήτημα αυτό, **Γεωργόπουλου Κ.,** *"Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο"* 6η Έκδοση Αντ. Σάκκουλας 1994, σελ. 20. "*Ως αντικειμενικά κριτήρια για τον καθορισμό της έννοιας του Έθνους αναφέρονται κυρίως το ομόγλωσσον, το ομόθρησκον, το ομόφυλον και η ταυτόσημη χωριστή έκταση".*

[594]Βλ. **Ankerl Guy**, "*Global communication without universal civilization",* INU societal research Vol.1: Coexisting contemporary civilizations : Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western. Geneva: 2000, INUPress.

Στην έννοια Εθνική ταυτότητα θα πρέπει εν προκειμένω να εννοηθεί η πολιτική, η κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα και οι ιδιαιτερότητες κάθε Έθνους. Η έννοια της Εθνικής ταυτότητας αναφέρεται επίσης στην ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία των κρατών.

Στο Ελληνικό Σύνταγμα ο όρος πολιτιστικό περιβάλλον[595] παρακολούθησε τον όρο φυσικό περιβάλλον στο άρθρο 24 Σ. του 1975 διότι δεν διαφοροποιήθηκε μεταφραστικά όπως λ.χ. το Γαλλικό *environemment* ή το Ιταλικό *ambiente* από το Γαλλικό *patrimoine* ή το Ιταλικό *patrimonio.* Το πολιτιστικό περιβάλλον και οι μερικότερες έννοιες που περιλαμβάνονται σ' αυτό κατά τη νομοθεσία (ανθρωπογενές περιβάλλον, μνημεία, αρχαία, διατηρητέα κ.λπ.), καθώς και οι έννοιες που θέτουν εκ παραλλήλου τα διάφορα νομοθετικά κείμενα (Πολιτιστική Κληρονομιά, πολιτιστική λειτουργία κ.λπ.), αποτελούν πεδίο ενδιαφέροντος πειραματισμού για το μελετητή της γλώσσας του Δικαίου, αλλά και για τον εφαρμοστή του Δικαίου[596]. Το ζήτημα ήταν ιδιαίτερα έντονο υπό το πρίσμα του προϊσχύοντος νομοθετικού πλαισίου[597] στην Ελλάδα που αναθεωρήθηκε με την εισαγωγή του ν. 3028/2002 *"Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς"* καθώς ρύθμιζε το καθεστώς των αρχαιοτήτων[598]. Η έμφαση στα *"αρχαία"* είχε ένα ιδεολογικό στοιχείο και εξέφραζε μια επιλογή. Η ορολογία που χρησιμοποιεί ο νόμος, αναδεικνύει τη

---

[595] Αναλυτικά για την έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος βλ. **Αργυρόπουλου Χρ.,** "*Η πρόδρομη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και η συμβολή του ΝΔΚ",* Τόμος τιμητικός του ΝΣΚ – 125 χρόνια, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας 2008, σ. 95 επ., **Τροβά Ε.,** *"Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/86",* και **Τροβά Ε.,** *"Το πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001"*, όπως ανωτέρω.

[596] Είναι σημαντικό πάντως να μην παρασύρεται ο ερμηνευτής της ειδικής νομοθεσίας για το πολιτιστικό περιβάλλον από την πληθώρα λέξεων που συναντά στα κείμενα. Ο πλούτος της ορολογίας δεν συνεπάγεται και αυξημένη προστασία, ούτε εξειδίκευση σημασιολογικά ενδιαφέρουσα. Η πληθώρα λέξεων και ονομάτων οδηγούν στη διαπίστωση ότι *"stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus"*. Για την αντιγραφή βλ. **Έκο Ου.,** "*Το όνομα του ρόδου"* Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1985, σελ. 657.

[597] Αναφερόμαστε ιδίως στο Π.Δ. της 9/24 Αυγ. 1932 (ΦΕΚ Α' 275). Περί κωδικοποιήσεως των διατάξεων του ν. 5351 ως και των εν ισχύ σχετικών διατάξεων των ν. ΒΧΜΣΤ', 2447, 491, 4823 και του Ν.Δ. της 12/16 Ιουν. 1926 εις εν ενιαίον κείμενον ν. 5351 και τον τίτλον *"περί Αρχαιοτήτων"*.

[598] Βλ. **Τροβά Ε.,** "*Η εννοιολογική κατηγοριοποίηση του ν. 3028/02 και το Σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001- Σύνταγμα και πολιτιστική πολιτική"*, σε *Τροβά Ε* (επ) "*Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο"*, (3- 4 Ιουνίου 2002), Εκδόσεις Σάκκουλα – Θεσσαλονίκη 2004 σελ. 111 επ.

συνέχεια αφενός (με την επανάληψη του όρου αρχαία) αλλά και τη δυναμική της με τη χρήση του όρου *"Πολιτιστική Κληρονομιά"*, ο οποίος δεν είναι άμοιρος συμβολισμών. Τονίζει, το συνδετικό στοιχείο με το παρελθόν, την ιστορική συνέχεια και διαδοχή με έμφαση στην Εθνική ταυτότητα.

Η Πολιτιστική Κληρονομιά, συνοψίζοντας συνιστά σημαντικό παράγοντα για την οικοδόμηση της ιστορικής συνείδησης και την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, ώστε να μπορούν οι πολίτες να κατανοούν καλύτερα το παρελθόν, να αξιολογούν την πολυπλοκότητα του παρόντος και να συμμετέχουν ενεργά στο προσωπικό και κοινωνικό μέλλον.

Η Ελλάδα είναι χώρα με μοναδικό πολιτιστικό πλούτο και ιστορία. Η προστασία τους αποτελεί ηθικό χρέος αλλά και υπέρτατο Δημόσιο συμφέρον διότι αποτελεί πλούτο κατά την κυριολεκτική έννοια του όρου. Οι πρόγονοι μας κληροδότησαν τον πολιτισμό που οφείλουμε να σεβόμαστε και να διαφυλάττουμε. Μη λησμονούμε ότι ο πολιτισμός αυτός ήταν η αιτία του φιλελληνισμού που συνετέλεσε στην αποκατάσταση της Εθνικής μας ανεξαρτησίας. Συνεπώς, πέρα από κάθε σκοπιμότητα η Πολιτιστική μας Κληρονομιά αποτελεί την Εθνική μας ταυτότητα, την οποία μας δάνεισαν οι πρόγονοι μας και την οφείλουμε στα παιδιά μας.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Adolphe - Louis Testevuide, *"Το νησί της Χίου",* Εκδόσεις Ιππόκαμπος, Αθήνα 2003

Thevenot M., "*Voyages de M. de Thevenot en Europe"*, Βιβλιοθήκη Κοραή, χειρόγραφα

Adam Smith, *"Κάμπος - Κάστρο. Επιλογή κειμένων από το βιβλίο του Adam Smith, The Architecture of Chios 1962"*, μετάφραση Βλυσίδου Ε., Εκδόσεις Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, Χίος 1995

Ανδρεάδης Ι., *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Α΄ τόμος, Χίος 1997

Ανδρεάδης Ι., *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Β΄ τόμος, Χίος 1996

Ανδρεάδης Ι., *"Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου εκκλησίας",* Εκδόσεις Αδελφοί Βλάσση, Γ΄ τόμος, Χίος 1996

Αξιωτάκης Α., *"Ο Ανάβατος της Χίου (ιστορία - τέχνη - λαογραφία)",* Εκδόσεις Κ. Ζησιμάτος, Χίος 1994

Αξιωτάκης Α., *"Ιστορία της Ιεράς Μονής Μουνδών της Χίου",* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Θεολογίας, Μονογραφία, 1999

Αποστόλου Μ., *"Ανάβατος Χίου : αρχιτεκτονική, μορφολογική και αρχαιολογική ανάλυση και τυπολογία"*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, 2004

Αποστόλου Μ., *"Μικροί οχυρωμένοι οικισμοί του Αιγαίου",* Εκδόσεις Ερίννη, 2000

Βενιζέλου Ευ., *"Μαθήματα Συνταγματικού* Δικαίου*",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2008

Βενιζέλου Ευ., *"Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων",* Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990

Βίος Σ., Καλβοκορέσης Λ., "*Η κοινωνική ζωή στον Κάμπο της Χίου",* Εκδόσεις Άλφα Πι, Χίος 2004

Βουδούρη Δ., "*Η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην προοπτική της Ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς"*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992

Γεωργόπουλος Α. - Τσαλίκη Ε., *"Περιβαλλοντική Εκπαίδευση"*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1993

Γιαννακούρου Γ., Μενουδάκος Κ., Βασενχόβεν Λουδοβίκος, *"Ο Χωροταξικός σχεδιασμός στην Ελλάδα" Νομικό πλαίσιο και εφαρμογή στην πράξη",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2008

Γούμενος Κ., Παπαρούνας Ν., "*Τα Καστροχώρια της Χίου - Η δημιουργία και η δομή τους*", Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2006

Δαρδανός Γ. - Ράπτης Ν., *"Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Αγωγή",* Εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΩ, Αθήνα 2000

Δεκλερή Μ., *"Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2000

Δελλή Γ., "*Κοινοτικό Δίκαιο περιβάλλοντος"*, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1998

Διβάνη Χρ., Παπαπετρόπουλος Αν., Κουσκουνά Μετ., *"Διαγράμματα Γενικού και Ειδικού Διοικητικού Δικαίου",* επιμέλεια Χρυσανθάκης, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, κεφ. Χ, ορισμοί, Αθήνα 2013

Δούση Μ., Ευαγγελία Καμπούρη, "*Μελέτες αποκατάστασης διατηρητέων κτιρίων, παραδοσιακών πυρήνων και οικισμών. Εκπόνηση, προδιαγραφές και έλεγχος μελετών",* Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Διαθέσιμο και στο:
http:// library.tee.gr/digital/kma/kma_m1454/kma_m1454_ dousi_kabouri.pdf

Δρόσου Γ., *"Συνταγματικοί περιορισμοί της Ιδιοκτησίας και αποζημίωση",* Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997

Δωρή Ε., *"Το Δίκαιον των αρχαιοτήτων",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1985

Εισηγήσεις εκπαιδευτικού επιμορφωτικού σεμιναρίου Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και *Βιωσιμότητας "Περιβάλλον και Βιωσιμότης" : Επιστήμη* - Δίκαιο - *Δημόσια Πολιτική"* Α' Β΄ Γ' κύκλος, Εκδόσεις Επιμελητήριο Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητα, Αθήνα 2003-2004

Ζαχαρού - Λουτράρη Α, Πέννα Β, Μανδάλα Τ., *"Χίος:Ιστορία και τέχνη, τα μνημεία της Χίου"*, Εκδόσεις Νομαρχίας Χίου, 1988

Ζερβούδης Γ., "*Η αρχαία πόλις Χίος*", Εκδόσεις Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, Χίος 1994

Ζερβούδης Γ., *"Χίος : Από τις χώρες και την Πόλη, στη χώρα και τα χωριά",* Εκδόσεις Αιγέας, 2008

Ζολώτας Γ.,*"Ιστορία της Χίου"*, συνταχθείσα επιμέλεια της θυγατρός αυτού *Αιμιλίας Σάρρου* και Εκδοθείσα τη φροντίδι **Φ.Π. Αργέντη, Λ.Μ Κολβοκορέση, Δ.Π. Πετροκόκκινου**, Αθήνα, Εκδότης Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, 1923-1926, τόμος. Α1

Ζυγούρα Ο., "*Η εφαρμογή του Κοινοτικού* Δικαίου *περιβάλλοντος στη Νομολογία του ΣτΕ. Η διείσδυση του Κοινοτικού* Δικαίου *Περιβάλλοντος, στην Ελλάδα",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1994

Καράκωστας Ι..,*"Περιβάλλον και Δίκαιο",* Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011

Καρατζάς Κ., *"Ιστορία της Ιεράς Μονής των Αγίων Μηνά, Βίκτωρος και Βικεντίου της Χίου",* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Θεολογίας, Κλάδος Ιστορικής Θεολογίας - Ειδίκευση Ιστορίας, μονογραφία, 2007

Καρύμπαλη - Τσίπτσιου Γ. με Βασιλακάκη Ε., Παπαγεωργίου Δ., Γεωργιάδη Α., *"Προστασία πολιτισμικών αγαθών",* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *"Ζητήματα νομικής προστασίας του περιβάλλοντος",* Επιμέλεια: **Αθ. Γ. Γεωργιάδης**, Σειρά: Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος - τ. 66, Συγγραφέας : Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος

Κοκκώση Χ., Πολιτική περιβάλλοντος, στον τόμο : Π. Γετίμη / Δ. Γράβαρη (επιμ.) "*Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική, Η σύγχρονη προβληματική",* Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1993

Κόλλια - Αντωνίου Α., *"Η νομολογία του ΣτΕ και του Δικαστηρίου των* Ευρωπαϊκών *Κοινοτήτων για την κοινοτική πολιτική Βιώσιμης ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος*", Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1990

Κουτούπα - Ρεγκάκου Ε., *"Δίκαιο του Περιβάλλοντος",* Γ΄ Επαυξημένη Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2008

Λαγόπουλος Α. - Φ., *"Η επιρροή των κοσμικών αντιλήψεων επί της παραδοσιακής Μεσογειακής και Ινδοευρωπαϊκής Πολεοδομίας",* Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1970 ΕΜΠ

Λέκκου Ευ., "*Τα Μοναστήριατου Ελληνισμού"*, Ιστορία – ΠαράδοσηΤέχνη – τόμ. Β΄, Πελοπόννησος Νησιώτικη Ελλάδα, Εκδόσεις Ιχνηλάτης 1998

Μαϊστρου Ε.*, "Το σύστημα των αξιών και η ταυτότητα της ιστορικής πόλης ως εργαλείο στο σχεδιασμό του χώρου της"*, Εκδόσεις Πορεία, Τιμητικός τόμος στον καθηγητή **Ζήβα Δ.** , Ε.Μ.Π., Σχολή Αρχιτεκτόνων, 2007

Μακρή Β., *"Δημόσιο Μάνατζμεντ : Η περίπτωση της Διεύθυνσης Σχέσεων Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Υπουργείο Πολιτισμού",* Μονογραφία, Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα, Ιανουάριος 2001

Μακρυδημήτρης Α., *"Δημόσια Διοίκηση. Στοιχεία Διοικητικής Οργάνωσης",* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006

Μακρυδημήτρης Α., *"Η Οργάνωση της Κυβέρνησης. Ζητήματα Συνοχής και Διαφοροποίησης",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1992

Μαμαλούκος Σ., *" Οι οχυρώσεις του Κάστρου της Χίου από τον 7ο έως τον 19ο αιώνα στα πλαίσια της εξέλιξης της οχυρωματικής τέχνης στην περιοχή του Αιγαίου"*, Πρακτικά Διεθνές Συνέδριο : *"Η οχυρωματική Αρχιτεκτονική στο Αιγαίο και ο Μεσαιωνικός οικισμός Ανάβατου Χίου"*, Χίος 26-28 Σεπτεμβρίου 2008, Γενική Εποπτεία Καββαδία Αριστέα, Επιμέλεια Δαμούλας Παναγιώτης, Χίος 2012

Μανιάτης Α., "*Θεμελιώδη δικαιώματα και Αρχιτεκτονική Κληρονομιά : Συμβολή στο διοικητικό Δίκαιο",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010

Μανιτάκης Α., *"Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της Συνταγματικότητας*", Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 1994

Μανουκιάν Αικατερίνη, "*Το νομικό πλαίσιο για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα",* Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων, Μονογραφία, Πειραιάς 2005

Μαρίνος Α., *"Η Ανακήρυξη των Μετεώρων σε χώρο Ιερό",* Μετεωρική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996

Μεταλληνού Α., *"Προς ένα θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών. Καταγραφή, αξιολόγηση και προτάσεις".*
Διαθέσιμο στο: http://ikee. lib.auth.gr/record/132743/files/METALLHNOYtmxa.pdf

Μισαηλίδου Α., *"Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στο Πυργί της Χίου",*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, τομέας Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Μονογραφία, Θεσσαλονίκη 2013

Μονιούδη - Γαβαλά Θ., *"Η Ελληνική πόλη από τον Ιππόδαμο στον Κλεάνθη",* Εκδόσεις Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, κεφ. *"Οι οχυρωμένοι οικισμοί της Νότιας Χίου και η εξέλιξη τους",* 2015

Μονιούδη- Γαβαλά Θ., *"Η Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της Οθωμανικής κατοχής στο Ελληνικό κράτος",* Επιμέλεια κειμένων και Έκδοσης Δώρα Μονιούδη- Γαβαλά- Εκδόσεις Ελευθερουδάκης, Μονογραφία, Αθήνα 2004

Μουρίκη Ντ.,"*Τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής Χίου"*, 2 τόμ., Εκδόσεις Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 1985

Μουσταϊρα Ε., *"Συγκριτικό Δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά",* Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012

Μπούρας Χ., *"Η αντιμετώπιση της Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής*", στο **Δ. Φιλιππίδης** συλλογή "*ΕλληνικήΠαραδοσιακή Αρχιτεκτονική",* Τόμος Α', Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1982

Μπούρας Χ., *"Χίος Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική",* Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1992

Μπούρας Χ., "*Η Νέα Μονή της Χίου",* Ιστορία και Αρχιτεκτονική, Αθήνα 1981

Νομικός Μ., *"Αποκατάσταση- Επανάχρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων. Μεθοδολογία-Εφαρμογές",* Εκδόσεις Γιαχούδη, Θεσσαλονίκη 1997

Ορφανουδάκης Δ., *"Μελέτη Αποκατάστασης Μνημείων και Συνόλων",* Ιδιωτική Έκδοση, Πειραιάς 1992

Παναγόπουλος Θ., *"Δίκαιο Περιβάλλοντος",* Δ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2004

Παναγόπουλος Θ., *"Θρησκευτικά μνημεία και προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος"*, Τόμος Τιμητικός για τον Μητροπολίτη Κιτίου κ. Χρυσόστομο, Λάρνακα 1998

Παπαδημητρίου - Δούκας Ν., *"Το Δίκαιο των Ιερών χώρων Πάτμου και Μετεώρων",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2004

Παπαπετρόπουλος Α., *"Οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή και στην Ελληνική έννομη τάξη"* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2003

Παπαπετρόπουλος Α., *"Παραδοσιακοί Οικισμοί και πολιτιστικό Περιβάλλον. Διοικητική Πρακτική και νομολογία"*, στο **Ε. Τροβά** (επιμέλεια), Συνέδριο Ευρωπαϊκού Κέντρου Δημοσίου Δικαίου - *"Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το* Δίκαιο*"*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004

Παπαπετρόπουλος Δ., "*Νόμος 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς: κείμενο, σχόλια, ερμηνεία"*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

Παυλογεωργάτος Γ., "*Διατήρηση της υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003

Πικιώνη Δ., *"Αρχιτεκτονική της Χίου",* επιμέλεια Ανθή Πικιώνη, Εκδόσεις Ινδίκτος, Αθήνα 2000

Σαμαρά - Κρίσπη Αν. (Επιμέλεια ύλης και εκδόσεως τόμου), *"Προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών"*, Πρακτικά Ημερίδας 10 Δεκεμβρίου 2010, Σειρά : Δημοσιεύματα Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών Καθηγητού Ηλία Κρίσπη και Σαμαρά-Κρίσπη Α., Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε, Αθήνα 2011, τόμος 25

Σαχσαμάνογλου Μ., "*Ξυπνώντας το παρελθόν. Αναβίωση ιστορικών οικισμών στη μεσόγειο",* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Μονογραφία, 2015

Σιούτη Γλ., *"Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2011

Σκαμπαβίας Κ., "*Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στο Πυργί της Χίου",* Έκδοση : Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Διεύθυνση Δημοσιευμάτων, Αθήνα 2009

Σκουρής Β., *"Η ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα",* Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2003

Σπυρόπουλος Η., *"Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ελλάδα, ένας πρώτος απολογισμός",* Εκδόσεις Νεοελληνική Παιδεία, Αθήνα 1986

Σπυρόπουλου Φ., *"Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ - Θεμελιώδη Δικαιώματα",* Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Θέμις , Αθήνα 2012

Τάχος Α. - Σκουρής Β., *"Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος",* 6η έκδοση, Σειρά Ειδικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006

Τροβά Ε. (Επιμέλεια), "*Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο",* Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου, Πρακτικά Συνεδρίου 3 - 4 Ιουνίου 2003, Εισήγηση : **Κοντιάδη Ξ**., *"Η συνταγματική διαρρύθμιση της σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και δικαιώματος ιδιοκτησίας"* σελ. 103 επ., Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004

Τροβά Ε., *"Το Πολιτιστικό περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001"*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003

Τσάτσου Δ., *"Συνταγματικό Δίκαιο - Θεμελιώδη Δικαιώματα",* τόμος Γ΄, Εκδόσεις Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1987

Φιλιππίδης Δ., *"Ελληνικοί ιστορικοί οικισμοί : Νησιωτική Ελλάδα*", μετάφραση David A. Hardy, Εκδόσεις Σύνολο, Αθήνα 2009

Φλογαϊτη, Ε., *"Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία",* Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006

Χαλκιά-Στεφάνου Π., "*Τα Μοναστήρια της Χίου"*, Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα 2003

Χριστοφιλόπουλος Δ., *"Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών",* Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2005

Χριστοφιλόπουλος Δ., *"Πολιτιστικό περιβάλλον- Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη",* Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν Σάκκουλα, Αθήνα 2002

Χρυσόγονος Κ., *"Συνταγματικό Δίκαιο",* β' Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2014

Χρυσόγονου Κ., *"Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα"*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002

Ξένη Βιβλιογραφία

Andrus L., *"The cultural competent art Education"*, Edition Art Education 2001

Angelo Ambrosi, Raffaele Panella, Giuseppe Radicchio, a cura di Enrico Degano*, "Storia e Destino dei Trulli di Alberobello - Prontuario per il restauro",* Schena Editore, 1997

Ankerl Guy, "*Global communication without universal civilization",* INU societal research Vol.1: Coexisting contemporary civilizations : Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western. Geneva: 2000, INU Press

Anthony H. Galt, *"Far from the Church Bells: Settlement and Society in an Apulian Town"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991

Antonello Nave,"*Un monumento a Raffaello - le vicende di un progetto e l'opera di Luigi Belli per Urbino"*, Accademia Raffaello - Urbino, 2007

Barbati C., Cammelli M., Sciullo G, *"Diritto e gestione dei beni culturali",* Edizioni Mulino, 2011

Benito Spano, "*La Murgia dei trulli*", chapter VII of La casa rurale nella Puglia, 1970, p. 184, note 2 καιVocabulaire italien-français de l'architecture rurale en pierre sèche, in L' architecture rurale, CERAR, Paris, 1979

Bianchini F., *"Culture, conflict and cities: issues and prospects for the '90s"*,στο: Bianchini, F. and Parkinson, M. (επ.), Cultural Policy and Urban Regeneration: the West European Experience, Manchester: Manchester University Press, 1993

Bosi G ., "*L' impresa culturale. Diritto ed Economia della attivita creativa",* Edizioni Il Mulino, Collana Studi e ricerche, Maggio 2017

Bramante Ligi, *"Le chiese monumentali di Urbino"*, Scuola Tipografica "Bramante", Urbania, 1968

Bruner J., *"The Culture of Education",* Harvard University Press, Cambridge 1999

Charles Mynors, "*Listed Buildings, Conservation Areas and Monuments"*, Sweet & Maxwell, London 2006

Charles Peytavie, *"Le siège et la reddition de Carcassonne (1 er-15 août 1209) dans : Les Grandes bataille méridionales (1209-1271)",* Privat, 2005

Clarke D. B., *"Consumption and the City, Modern and Postmodern",* International Journal of Urban and Regional Research 1997

Claude Marti et Patrice Cartier, "*Je t'écris de Carcassonne (1905-1914)"*, Éditions du Mont 2011

Contofati N., *"Il piano regolatore nella legislazione Regionale*", Edizioni Giuffre 2010

Crewe L. και Beaverstock, J., "*Fashioning the City: Cultures of Consumption in Contemporary Urban Spaces",* 1998, Geoforum 29(3): 287-308

Duxbury, R. M. C. and Morton, S. G. C. (Eds.) *"Blackstone's Statutes on Environmental Law"* (Second ed.) Blackstone Press, 2000 London

Farrell T., *"Urban regeneration through cultural master planning",*στο : Benson J. και Rose M. (επ.), Urban Lifestyles: Spaces, Places, People, Rotterdam: A. T. Balkema, 2000

Ferretti A., *"Il codice dei beni culturali e del paesaggio"*, Editore Edizioni Giuridiche Simone, 2012

Ferretti Al., "*Manuale di diritto dei beni culturali e del paesaggio*", Edizioni Giuridiche Simone, 2013

Fiorillo M., *"l' ordinamento della cultura. Manuale di legislazione dei beni culturali",* Edizioni Giuffre, 2011

G.J. Ashworth, *"The conserved European city as cultural symbol: the meaning of the text"*, in Graham, B. (ed), Modern Europe, place, culture, identity, London : Arnold, 1998

Gauthier Langlois,*"La rébellion contre le roi, le siège de la Cité de Carcassonne (1240)"*, dans Archéothéman 23, juillet août 2012

Giancarlo De Carlo, *"Pianificazione e disegno delle università",* Monografia, Edizioni Universitarie Italiane, Roma 1968

Giancarlo De Carlo, *"Urbino - la storia di una città e il piano della sua evoluzione urbanistica"*, Editore Marsilio, Padova 1966, monografia

Giuseppe Cucco e Anna Rita Nanni, *"Oratori e Confraternite di Urbino"*, Comune di Urbino assessorato alla cultura, Urbino 1995

Gospodini A., *"Urban Space Morphology and Place Identity in European Cities; Built Heritage and Innovative Design",* Journal of Urban Design 2004

Graham B., *"The past in Europe's present: diversity, identity and the construction of place"*, στο : Graham B. (επ.), Modern Europe. Place, Culture, Identity, London: Arnold: 19-4, 1998α, Graham B. (επ.) (1998β) Modern Europe- Place, Culture, Identity, London: Arnold

Hinna A. Minuti Marcello, *"Prottazione e svilluppo delle aziende culturali principi, strummenti",* Editore Hoepli 2009
http://www.comune.urbino.ps.it/id/416/1857.aspx

Hyppolyte Taine, Philosophie de l'art :*"Le Régime des monuments historiques en France*", Cité par Robert Brichet, France, 1952

Jacqueline Morand- Deviller, "*Droit de l' urbanisme",* Edition Estem, 2000

Jean Guilaine et Daniel Fabre,"*Histoire de Carcassonne*", Edition Privat 2001

Jean-Louis Bonnet, *"La Bastide de Carcassonne en poche"*, Edition La Tour Gile, 2007

Jean-Pierre Bady, Marie Cornu, Jérôme Fromageau, Jean-Michel Leniaud, Vincent Négri (dir.),1913 : *"Genèse d'une loi sur les monuments historiques",* Edition, La Documentation française/ Comité d' histoire du musée de la culture et de la communication, 2013

Larkham, P., *"Continual change: A century of urban conservation in England"* Working Paper no.21. Centre for Enviromment and Society Research. Birmingham City University

Leonardo Benevolo, Paolo Boninsegna, *"Le città nella storia d' Italia - Urbino"*, Editori Laterza 1986

Marie - Blanche Fourcade, *"Patrimoine patrimonialisation : entre le materiel et l' immateriel",* Edition Presses Universite Laval, 2007

Marie Cornu, *"Droit français : Contexte de naissance du droit du patrimoine",* in Marie Cornu, Jérôme Fromageau et Catherine Wallaert (dir.),Dictionnaire comparé du droit du patrimoine culturel, CNRS éditions, 2012

Meinig W. D*, "The Interpretation of Ordinary Landscapes",* Edition Oxford University Press, New York. 1979

Nancy K., Kubasek, Gary S. Silverman, "*Enviroment law Handbook*", 22nd Edition, Christopher L. Bell and F. William Brownell, 2013

Negroni F., *"Appunti su alcuni palazzi e case di Urbino"*, p.p.96-97, Accademia Raffaello, Urbino, 2005

Norman Palmer, *"Art, Adventure and Advocacy: Contracts, Claims and Controversies in the World of Cultural Property Some Legal Questions of Interestto Governments, Museums, Dealers and Collectors",* Edition Institute of Art and Law, United Kingdom, January 2015

Rapoport A., *"Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες",* Έκδοση Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Αθήνα 1976

Richard Harwood*, "Supplement to Historic Environment Law: Planning, listed buildings, monuments, conservation areas and objects"*, Edition Institute of Art and Law, June 2014, United Kingdom

Roberto di Stefano, *"Il recupero dei valori: centri storici e monumenti: limiti della conservazione e del restauro"*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 1979 M.E.T.U

Françoise Berce, *"Des monuments historiques au patrimoin",* in Michel Prieur et Dominique Audrerie (dir.),Les monuments historiques, un nouvel enjeu : [Actes du colloque international de Limoges des 29 et 30 Octobre 2003 / organisé par le CRIDEAU-CNRS (UMR 6062)-INRA-Université de Limoges et le Centre

international de droit comparé de l' environnement (CIDCE), Université Montesquieu - Bordeaux IV], L' Harmattan, 2004

Tamiozzo R., *"La legislazione dei beni culturali e paessaggistici",* Edizioni Giuffre, Milano 2004

Tosco C., "*I beni culturali. Storia, tutela e valorizzazione",* Edizioni Mulino Itinerari, 2014

Vaccaro W. Giancotti, "*Il patrimonio culturale nella legislatione costitutionale e ordinaria, Analisi, proposte e prospettive di riforma - Appendice di aggiornamento Giappicheli"*, Editore Torino 2009

William M. Fishelez, "*Historical Landscapes: an international preservation perspective*", Landscape Planning, Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam, 1988

Tamiozzo Raf., "*La legislazione dei beni culturali e paesaggistici, guida ragionata",* Edizioni Giuffre, 2009

Περιοδικά

Αργέντης Φ., Κυριακίδης Στ., "*Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς"*, περιοδικό, Βιβλιοθήκη Κοραή, Χίος

Αυγουστιανάκης Μ., "*Νομοθετικό πλαίσιο προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς",* Νομική Επιθεώρηση ΙΑ΄ τ. 25-26/1997

Βαλάτσου Θ., *"Η* Αειφόρος *ανάπτυξη σήμερα. Έννοια, νομικό πλαίσιο και προκλήσεις - Ζητήματα που ανακύπτουν"*, ΠερΔικ 1-4

Βογιατζής Σ., *"Νεότερα στοιχεία για την οικοδομική ιστορία του καθολικού της Νέας Μονής Χίου",* Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 14, 1989

Βρεττού Β., *"Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της βιώσιμης αναπτυξης",* ΠερΔικ 1/2003

Γιαννακούρου Γ., "*Χωροταξικός σχεδιασμός και διοικητικός δικαστής: από τον έλεγχο της νομιμότητας στη διαμόρφωση πολιτικής για το χώρο"*, ΠερΔικ 1, 1994

Γοσπονδίνη, Α., Μπεριάτος Η., Ράσκου Ε., *"Διαχείριση Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Η διαχρονική εξέλιξη των πολιτικών στην Ευρώπη και οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα"*, Αειχώρος 6, 2007

Δεκλερής Μ., *"Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος. Αρχές της Βιωσίμου Αναπτύξεως",* περιοδικό Νόμος και Φύση 1995, τόμος 2, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1995

Καλλέργης Κ., "*Η Ελλάδα καινοτομεί σε Υπουργεία",* δημοσίευμα της Εφημερίδας Καθημερινή στις 05/08/2007

Καυκαλά Γ., Βιώσιμη Ανάπτυξη : *"Μια Διεθνώς ανοιχτή συζήτηση για τη σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος"*, περιοδικό Περιβάλλον και Δίκαιο 2000

Κρεμλή Γ., *"Η Ευρωπαϊκή πολιτική και το Δίκαιο περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο",* Νόμος και Φύση 1998

Λαγόπουλος Α.-Φ. , *"Δομική Πολεοδομία. Ο οικισμός ως σύστημα",* Κεφ. Α. Τεχνικό Επιμελητήριο *Ελλάδας*, Αθήνα 1973

Μανιτάκης Α., *"Συνταγματική προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η ελευθερία της λατρείας με αφορμή τη χρήση της Ροτόντας*", περιοδικό Νόμος και Φύση 1995

Μαστορόπουλος Γ., *"Παρατηρήσεις σε μια οικοδομική φάση της Παναγίας Κρήνας Χίου",* ΑΔ 34, Μελέτες Α', Αθήνα 1986

Μενουδάκος Κ., *"Η αναθεώρηση του Συντάγματος και η βιώσιμη ανάπτυξη"*. Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του. Πρακτικά ημερίδας, Νόμος και Φύση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002

Μισαηλίδου Α., *"Η αρχιτεκτονική του καθολικού της Παναγίας Σικελιάς της Χίου"* στα Βυζαντινά τόμος 23, 2002-2003

Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ., *"Η κατοικία στα Μεσαιωνικά χωριά της Χίου",* Χιακά χρονικά, 1977, τόμος Θ'

Μονιούδης Θ. - Γαβαλά Θ., *"Χωρική ανάλυση των Μεσαιωνικών οικισμών της Χίου",* Αρχιτεκτονικά Θέματα, τόμος 12, 1978

Μυρσιώτη Γ., *"Αποκατάσταση και ανάδειξη Φάρων"*, Εφημερίδα Καθημερινή 13/10/2007

Πάντος Α., *"Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την Πολιτισμική Κληρονομιά",* τ. Α΄, Ελληνική νομοθεσία, ΥΠΠΟ, Διεύθυνση Αρχείων Μνημείων και Δημοσιευμάτων, Αθήνα, 2001

Παπαγεωργίου Μ. και Ποζουκίδου Γ., "*Γεωγραφίες - Οι Παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδας : Ζητήματα Χωροταξίας και Προστασίας"*, Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου, Φθινόπωρο 2014 - Τεύχος 24

Παπακωνσταντίνου Α., *"Η Σύμβαση της Γρανάδας για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και το Σύνταγμα"*, Νόμος και Φύση, 1999.
Διαθέσιμο σε:
http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=27&lang=1&catpid=1

Πρεβεδούρου Ε., *"Η εξουσία ασκήσεως προσφυγής ακυρώσεως κατά το άρθρο 173, 4ο εδάφιο της Συνθήκης Ε.Κ σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος",* περιοδικό Περιβάλλον και Δίκαιο 1998

Πρέπης Α., *"Αρχές για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική σε παραδοσιακούς και μη οικισμούς",* Αρχιτέκτονες, Τεύχος 10, Αθήνα, σελ.8-9.
Διαθέσιμο στο: http://sadas-pea.gr/ magazine/arxitektones10.pdf

Ρόζος Ν., *"Προβλήματα προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο Νομό Κυκλάδων",* περιοδικό Νόμος και Φύση, τεύχος 3/2008

Σπανού Κ., *"Η διαμόρφωση των Υπουργείων. Μια θεωρητική προσέγγιση*", περιοδικό Διοικητική Μεταρρύθμιση τεύχος 35, Αθήνα 1988

Σωτηρίου Γ., "*Αρχαιότερα, κυρίως Βυζαντινά και Φραγκικά μνημεία της Χίου"* στο Παράρτημα Αρχαιολογικού Δελτίου τόμος 2, 1916

Χαϊνταρλή Μ., *"Αειφορία, Αειφόρος ανάπτυξη και Δίκαιο",* περιοδικό Περιβάλλον και Δίκαιο 2001

Χιώλος Κ., "*Ο θεσμός της Μεταφοράς του Συντελεστή Δόμησης",* Νομικό Βήμα 56 2008

Χριστοφίδου Α. - Παπανικολάου Α., *"Συμβολή στην οικοδομική ιστορία του καθολικού της Νέας Μονής Χίου. Νεότερα στοιχεία",* Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 28, 2007

Χρυσανθάκη Χ., "*Το έννομο συμφέρον σωματείων σε περιβαλλοντικές υποθέσεις",* Παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις του ΣτΕ 4664/1997 και 108/1998, περιοδικό Νόμος και Φύση 1998

Παραρτήματα

- **Παράρτημα I :** Βασική Νομοθεσία Πολιτιστικής Κληρονομιάς
- **Παράρτημα II :** Παραδοσιακοί οικισμοί της Ευρώπης (Lavenham, Carcassonne, Alberobello, Urbino)
- **Παράρτημα III** : Παραδοσιακοί οικισμοί Χίου (Πυργί, Ανάβατος)

- **Παράρτημα IV** : Ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί της Χίου (Κάμπος)
- **Παράρτημα Να΄ :** Αρχιτεκτονικά Μνημεία Χίου (Λωβοκομείο, Μύλοι Ταμπάκικων)
- **Παράρτημα Νβ΄ :** Αρχιτεκτονικά Μνημεία Χίου (Κάστρα, Πύργοι, Βίγλες)
- **Παράρτημα VI :** Θρησκευτικά - Ιστορικά Μνημεία Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (Μοναστήρια - Εκκλησίες)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΙΝΑΚΕΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΩΝ

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ 1930-1939	ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ	ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ. ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 1931
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1950-1959	UNESCO	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝΟΠΛΗΣ ΣΥΡΡΑΞΗΣ (ΧΑΓΗ 1954)
	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
	UNESCO	ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ 1956
ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1960-1969	UNESCO	ΣΥΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΛΟΥΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ 1962
	ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ 1964
	UNESCO	ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΠΟΥ ΚΙΝΔΥΝΕΥΟΥΝ ΑΠΟ ΔΗΜΟΣΙΑ Ή ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ 1968
	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ 1969
ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1970-1979	UNESCO	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΠΟΔΙΣΗΣ, ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ, ΕΞΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ 1970
	UNESCO	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ 1972
	UNESCO	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ 1972
	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ AMSTERDAM 1975
	UNESCO	ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΡΟΛΟ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ 1976
ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1980-1989	UNESCO	ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΜΕΞΙΚΟΥ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ 1982
	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ

		ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΡΑΝΑΔΑ 1985
	UNESCO	ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 1989
ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1990-1999	ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ 1992 ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ 1969

ΚΥΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και του Πρωτοκόλλου της

Υπογραφή:	Χάγη (Ολλανδία), 14/05/1954
Έναρξη ισχύος:	07/08/1956
Θεματοφύλακας:	UNESCO
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 1114/1981 (ΦΕΚ 6/Α/08-01-1981)

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς

Υπογραφή:	Λονδίνο (Ηνωμένο Βασίλειο), 06/05/1969
Έναρξη ισχύος:	20/11/1970 ή 21-10-1981
Θεματοφύλακας:	Συμβούλιο της Ευρώπης
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 1127/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981)

Διεθνής Σύμβαση σχετικά με τα μέσα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών

Υπογραφή:	Παρίσι (Γαλλία), 14/11/1970
Έναρξη ισχύος:	24/04/1972
Θεματοφύλακας:	UNESCO
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 1103/1980 (ΦΕΚ 297/Α/29-12-1980)

Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς

Υπογραφή:	Παρίσι (Γαλλία), 23/11/1972
Έναρξη ισχύος:	17/12/1975
Θεματοφύλακας:	UNESCO
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 1126/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981)

Σύμβαση για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης

Υπογραφή:	Γρανάδα (Ισπανία), 03/10/1985
Έναρξη ισχύος:	12/01/1987
Θεματοφύλακας:	Συμβούλιο της Ευρώπης
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 2039/1992 (ΦΕΚ 61/Α/13-04-1992)

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της Αρχαιολογικής κληρονομιάς (αναθεωρημένη)

Υπογραφή:	Βαλέττα (Μάλτα), 16/01/1992
Έναρξη ισχύος:	25/05/1995
Θεματοφύλακας:	Συμβούλιο της Ευρώπης
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 3378/2005 (ΦΕΚ 203/Α/19-08-2005)

Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά

Υπογραφή:	Ρώμη (Ιταλία), 24/06/1995
Έναρξη ισχύος:	01/08/1998
Θεματοφύλακας:	Ιταλία
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 3348/2005 (ΦΕΚ 144/Α/23-06-2005)

Πρωτόκολλο ΙΙ στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης

Υπογραφή:	Χάγη, (Ολλανδία), 26/03/1999
Έναρξη ισχύος:	09/03/2004
Θεματοφύλακας:	UNESCO
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 3317/2005 (ΦΕΚ 45/Α/23-02-2005)

Σύμβαση για την προστασία της άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Υπογραφή:	Παρίσι (Γαλλία), 03/11/2003
Έναρξη ισχύος:	20/04/2006
Θεματοφύλακας:	UNESCO

Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 3521/2006 (ΦΕΚ 275/Α/22-12-2006)

Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων

Υπογραφή:	Παρίσι (Γαλλία), 21/10/2005
Έναρξη ισχύος:	18/03/2007
Θεματοφύλακας:	UNESCO
Κύρωση από *Ελλάδα*	ν. 3520/2006 (ΦΕΚ 274/Α/22-12-2006)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

CHARTERS ADOPTED BY THE GENERAL ASSEMBLY OF ICOMOS

INTERNATIONAL CHARTER FOR THE CONSERVATION AND RESTORATION OF MONUMENTS AND SITES (THE VENICE CHARTER) - 1964
HISTORIC GARDENS (THE FLORENCE CHARTER) - 1981
CHARTER FOR THE CONSERVATION OF HISTORIC TOWNS AND URBAN AREAS (THE WASHINGTON CHARTER) - 1987
CHARTER FOR THE PROTECTION AND MANAGEMENT OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE - 1990
CHARTER ON THE PROTECTION AND MANAGEMENT OF THE UNDERWATER CULTURAL HERITAGE - 1996
INTERNATIONAL CUTLTURAL TOURISM CHARTER - MANAGING TOURISM AT PLACES OF HERITAGE SIGNIFICANCE - 1999 [SPANISH]
PRINCIPLES FOR THE PRESERVATION OF HISTORIC TIMBER STRUCTURES - 1999 CHARTER ON THE BUILT VERNACULAR HERITAGE - 1999
ICOMOS CHARTER – PRINCIPLES FOR THE ANALYSIS, CONSERVATION AND STRUCTURAL RESTORATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE - 2003
ICOMOS PRINCIPLES FOR THE PRESERVATION AND CONSERVATION-RESTORATION OF WALL PAINTINGS- 2003
ICOMOS CHARTER ON CULTURAL ROUTES - 2008
ICOMOS CHARTER ON THE INTERPRETATION AND PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE SITES - 2008
JOINT ICOMOS – TICCIH PRINCIPLES FOR THE CONSERVATION OF INDUSTRIAL HERITAGE SITES, STRUCTURES, AREAS AND LANDSCAPES - 2011
THE VALLETTA PRINCIPLES FOR THE SAFEGUARDING AND MANAGEMENT OF HISTORIC CITIES, TOWNS AND URBAN AREAS - 2011

RESOLUTIONS AND DECLARATIONS

RESOLUTIONS OF THE SYMPOSIUM ON THE INTRODUCTION OF CONTEMPORARY ARCHITECTURE INTO ANCIENT GROUPS OF BUILDINGS, AT THE 3RD ICOMOS GENERAL ASSEMBLY (1972) RESOLUTIONS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONSERVATION OF SMALLER HISTORIC TOWNS, AT THE 4TH ICOMOS GENERAL ASSEMBLY (1975)
TLAXCALA DECLARATION ON THE REVITALIZATION OF SMALL SETTLEMENTS (1982)
DECLARATION OF DRESDEN ON THE "RECONSTRUCTION OF MONUMENTS DESTROYED BY WAR" (1982)
DECLARATION OF ROME (1983)
GUIDELINES FOR EDUCATION AND TRAINING IN THE CONSERVATION OF MONUMENTS, ENSEMBLES AND SITES (1993)
THE NARA DOCUMENT ON AUTHENTICITY (1994)
THE DECLARATION OF SAN ANTONIO (1996)
PRINCIPLES FOR THE RECORDING OF MONUMENTS, GROUPS OF BUILDINGS AND SITES (1996) THE STOCKHOLM DECLARATION : DECLARATION OF ICOMOS MARKING THE 50TH ANNIVERSARY OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS (1998)
XI'AN DECLARATION ON THE CONSERVATION OF THE SETTING OF HERITAGE STRUCTURES, SITES AND AREAS (2005)
THE QUEBEC DECLARATION ON THE PRESERVATION OF THE SPIRIT OF THE PLACE (2008) [FRENCH]
LIMA DECLARATION FOR DISASTER RISK MANAGEMENT OF CULTURAL HERITAGE (2010) [THE PARIS DECLARATION ON HERITAGE AS A DRIVER OF DEVELOPMENT (2011)

CHARTERS ADOPTED BY ICOMOS NATIONAL COMMITTEES

PRINCIPLES FOR THE CONSERVATION OF HERITAGE SITES IN CHINA: ENGLISH LANGUAGE TRANSLATION, WITH CHINESE TEXT, OF THE DOCUMENT ISSUED BY CHINA ICOMOS. 2ND PRINTING WITH REVISION. LOS ANGELES: THE GETTY CONSERVATION INSTITUTE, 2004. DOWNLOADABLE IN TWO SECTIONS. PART I: CHINESE-LANGUAGE TEXT PART II: ENGLISH-LANGUAGE TEXT
INDONESIA CHARTER FOR HERITAGE CONSERVATION / PIAGAM PELESTARIAN PUSAKA INDONESIA (ICOMOS INDONESIA) - 2003
THE AUSTRALIA ICOMOS CHARTER FOR THE CONSERVATION OF PLACES OF CULTURAL SIGNIFICANCE - (THE BURRA CHARTER) (AUSTRALIA ICOMOS) - 1981
CHARTER FOR THE PRESERVATION OF QUEBEC'S HERITAGE (DESCHAMBAULT DECLARATION) (ICOMOS CANADA) APPLETON CHARTER FOR THE PROTECTION AND ENHANCEMENT OF THE BUILT ENVIRONMENT (ICOMOS CANADA) - 1983
FIRST BRAZILIAN SEMINAR ABOUT THE PRESERVATION AND REVITALIZATION OF HISTORIC CENTERS (ICOMOS BRAZIL) - 1987
CHARTER FOR THE CONSERVATION OF PLACES OF CULTURAL HERITAGE VALUE (ICOMOS NEW ZEALAND, TEXT REVISED AND APPROVED BY THE EXECUTIVE BOARD OF ICOMOS NZ ON 4 SEPTEMBER 2010)

OTHER INTERNATIONAL STANDARDS

ATHENS CHARTER FOR THE RESTORATION OF HISTORIC MONUMENTS (ATHENS CONFERENCE, 21-30 OCTOBER 1931) [FRENCH]
FINAL REPORT OF THE MEETING ON THE PRESERVATION AND UTILIZATION OF MONUMENTS AND SITES OF ARTISTIC AND HISTORICAL VALUE HELD IN QUITO, ECUADOR, 1967
DECLARATION OF AMSTERDAM (CONGRESS ON THE EUROPEAN ARCHITECTURAL HERITAGE, 21-25 OCTOBER 1975)
EUROPEAN CHARTER OF THE ARCHITECTURAL HERITAGE (COUNCIL OF EUROPE, OCTOBER 1975)
UNESCOCONVENTIONANDRECOMMENDATIONS

Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΕΙΔΟΣ ΝΟΜΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ	3911/92 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΞΑΓΩΓΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
	2469/96 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΟΚ ΑΡ. 3911/92 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΞΑΓΩΓΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
ΟΔΗΓΙΕΣ	93/7/ΕΟΚ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΘΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΕΔΑΦΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕΛΟΥΣ
	90/313/ΕΟΚ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
	85/337/ΕΟΚ ΕΙΣΑΓΕΙ ΤΟΝ ΘΕΣΜΟ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ
	97/11/ΕΚ ΠΕΡΙ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΩΣ 8/337/ΕΟΚ
	2001/42/ΕΟΚ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ
ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ	75/65/ΕΟΚ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ

	ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ Κ.Α.	ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1986 ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
	ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1986 ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ
	ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1986 ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΑΠΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ 17ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1999 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
	ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2001 ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
	ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ 26ΗΣ ΜΑΙΟΥ 2003 ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΙΖΟΝΤΙΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΒΑΣΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Ν.Δ. 1923	"ΠΕΡΙ ΣΧΕΔΙΩΝ ΠΟΛΕΩΝ, ΚΟΜΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΑΥΤΩΝ"
Ν. 5351/1932	"ΠΕΡΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ"
Ν. 1469/1950	"ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΩΝ ΤΟΥ 1830"
Ν. 360/1976	"ΠΕΡΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ"
Π.Δ 1978	"ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΩΝ 400"
Ν. 880/1979 ΟΠΩΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΜΕ **Ν. 2300/1995**	"ΠΕΡΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΟΡΙΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΟΥ ΔΟΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ Μ.Σ.Δ."
Ν. 1337/1983	"ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ - ΕΚΤΑΣΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ, ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ, ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ"
Π.Δ161/1984	"ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΥΠ.ΠΟ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ"
Ν. 1512/1985	"ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΚΙΝΗΤΩΝ"
Ν. 1577/85	" ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΣΙΚΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ"
Ν.1577/1985 ΓΟΚ όπως τροποποιήθηκε με το **Ν. 2831/2000 και ΝΟΚ Ν. 4067/2012**	▪ ΓΟΚ, ΓΕΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ▪ Ν.2831/00 ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ▪ ΝΟΚ, ΝΕΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

Ν.1650/1986, **Ν. 3010/02** Εναρμόνιση του Ν. 1650/1986 με τις Οδηγίες 97/11 Ε.Ε. και 96/61 Ε.Ε.	"ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ"
Π.Δ **15.04.1988**	"ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ, ΕΠΙΣΚΕΥΗ, ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ"
Ν. 1982/1990	"ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ"
Ν. 2039/1992	"ΚΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ"
Ν. 2242/94	"ΠΟΛΕΟΔΟΜΗΣΗ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΕ ΖΩΝΕΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ"
Ν. 2508/1997	" ΒΙΩΣΙΜΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ "
Ν. 2557/1997	"ΘΕΣΜΟΙ, ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ"
Ν. 2742/1999	"ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ"
Ν. 3044/2002	"Μ.Σ.Δ. ΚΑΙ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ"
Ν. 3028/2002	"ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Ν. 3201/2003	"ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ"

ΒΑΣΙΚΗ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Ν. 1944 "ΠΟΛΕΟΔΟΜΗΣΗΣ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟΥ"
Ν. 1953 "ΓΙΑ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ"
Ν. 1962 "ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ"
Ν. 1964 "ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ", όπως τροποποιήθηκε το 2004
Ν. 1967 "ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΝ"
Ν. 1967 "ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ"
Ν. 1968 "ΠΕΡΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟΥ"
Ν. 1974 "ΠΕΡΙ ΤΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΕΡΓΑ ΣΕ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΑΙΘΡΟ"
Ν. 1979 "ΠΕΡΙ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ"
Ν. 1980 "ΠΕΡΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ", όπως τροποποιήθηκε το 2007
Ν. 1990 "ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΧΩΡΗΜΕΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ"
Ν. 1992 "ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΓΚΑΛΕΡΙ" όπως τροποποιήθηκε 2010
Ν. 1996 "ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΘΗΣΑΥΡΩΝ"
Ν. 2008 "ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ - ΕΝΟΠΛΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ"

ΒΑΣΙΚΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Ν. 31.12.1913 "ΓΙΑ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ"
Ν. 02.05.1930 "ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ"
Ν. 25ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ ΤΟΥ 1943
Ν. 04.10.1962 "ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ"
ΔΙΑΤΑΓΜΑ 04.03.1964, "ΙΔΡΥΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ"
Ν. 77-2/03.01.1977 "ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Ν. 2000-2018 /31.12.2000 "ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ"
ΔΙΑΤΑΓΜΑ 178/ 20.02.2004 "ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ" τροποποιημένος 2016

ΒΑΣΙΚΗ ΙΤΑΛΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΑΡΘΡΟ 9 ΚΑΙ 117 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
Ν. 42/2004 ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟΥ τροποποιημένος 2016

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΧΙΟΥ

Υ.Α. 054/24.09.1965	ΦΕΚ 644Β/1965	ΠΕΡΙ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΧΡΗΖΟΝΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	ΤΑ ΜΕΣΤΑ ΜΕ ΖΩΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ 200 Μ., ΤΟ ΠΥΡΓΙ ΜΕ ΖΩΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ 300 Μ. ΚΑΙ ΤΟ ΛΙΘΙ ΜΕ ΖΩΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ 100 Μ.
Π.Δ. 19.10.1978	ΦΕΚ 594Δ/1978	ΠΕΡΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΔΟΜΗΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ	ΒΕΣΣΑ, ΜΕΣΤΑ, ΟΛΥΜΠΟΙ, ΠΑΤΡΙΚΑ, ΠΥΡΓΙ
Υ.Α. ΥΠ.ΠΟ	ΦΕΚ 733Β/1985	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΒΕΣΣΑΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΩΝ ΧΙΟΥ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	ΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΒΕΣΣΑΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΩΝ ΠΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΙΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΤΕΤΡΑΠΛΕΥΡΟ ΠΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΖΕΙ Η ΑΔΙΑΣΠΑΣΤΗ ΣΕΙΡΑ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΟΙΧΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΜΕ ΖΩΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ 50 Μ
Π.Δ. 18.01.1988	ΦΕΚ 198Δ/1988	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΧΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΔΟΜΗΣΗΣ ΑΥΤΩΝ	ΑΡΜΟΛΙΑ, ΕΛΑΤΑ, ΛΙΘΙ ΚΑΙ ΚΑΛΑΜΩΤΗ (ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ)
Υ.Α. ΥΠ.ΠΟ	ΦΕΚ 49Β/1996	ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΜΕΣΤΑ, ΜΕ ΖΩΝΗ

		ΜΕΣΤΩΝ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΟΠΩΣ ΟΡΙΣΤΗΚΕ ΜΕ ΤΟ ΦΕΚ 644Β/1965.
Υ.Α. ΥΠ.ΠΟ	ΦΕΚ 547Β/1996	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΛΑΜΩΤΗΣ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ	ΚΑΛΑΜΩΤΗ, ΠΑΛΑΙΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ
Υ.Α. ΥΠ.ΠΟ	ΦΕΚ 482Β/2001	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΟΛΥΜΠΩΝ ΧΙΟΥ	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΜΕΤΡΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΦΕΚ 733Β/1985

ΧΙΟΣ – ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Α/Α	ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΑΠΟΦΑΣΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
11.	ΑΝΑΒΑΤΟΣ	ΥΑ 15794/19-12-1961 - ΦΕΚ 35/Β/2-2-**1962**	ΠΕΡΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ
12.	ΜΕΣΤΑ	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	ΠΕΡΙ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΧΡΗΖΟΝΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
13.	ΠΥΡΓΙ	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	ΠΕΡΙ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΧΡΗΖΟΝΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
14.	ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΥΚΟΥΣΗΣ	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	ΠΕΡΙ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΧΡΗΖΟΝΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
15.	ΛΙΘΙ	ΥΑ 17054/24-9-1965 - ΦΕΚ 644/Β/2-10-**1965**	ΠΕΡΙ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ ΩΣ ΧΡΗΖΟΝΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
16.	ΟΛΥΜΠΟΙ	ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ28/39994/880/11-10 - 1985 - ΦΕΚ 733/Β/5-12-**1985**	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΙΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΒΕΣΣΑΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΩΝ ΧΙΟΥ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
17.	ΒΕΣΣΑ	ΥΑ ΥΠΠΕ/Β1/Φ28/39994/880/11-10 -1985 - ΦΕΚ 733/Β/5-12-**1985**	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΙΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΒΕΣΣΑΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΩΝ ΧΙΟΥ

			ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
18.	ΚΑΜΠΟΣ	ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2492/33922/10-8-1990 - ΦΕΚ 578/Β/6-9-**1990**	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΟΥ ΚΑΜΠΟΥ ΧΙΟΥ
19.	ΜΕΣΤΑ	ΥΑ ΥΠΠΟ /ΑΡΧ/Β1/Φ28/50842/1488 Π.Ε./22-12-1995 - ΦΕΚ 49/Β/19-1-**1996**	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΕΣΤΩΝ Ν. ΧΙΟΥ, ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ
20.	ΚΑΛΑΜΩΤΗ-ΠΑΛΑΙΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΥΑ ΥΠΠΟ /ΑΡΧ/Β1/Φ28/ΚΗΡ/11706/387/20-5-1998 - ΦΕΚ 547/Β/3-6-**1998**	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΑΛΑΜΩΤΗΣ ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΧΙΟ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

ΧΙΟΣ – ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Α/Α	**ΟΙΚΙΣΜΟΣ**	**ΑΠΟΦΑΣΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ**	**ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΥΠ.ΠΟ.**
1.	ΑΓΙΟ ΓΑΛΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
2.	ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΥΚΟΥΣΗΣ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΧΡΗΖΟΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
3.	ΑΝΑΒΑΤΟΣ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
4.	ΑΡΜΟΛΙΑ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
5.	ΑΥΓΩΝΥΜΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
6.	ΒΕΣΣΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	

7.	ΒΟΥΝΟ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
8.	ΒΟΛΙΣΣΟΣ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
9.	ΔΙΕΥΧΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
10.	ΈΛΑΤΑ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
11.	ΕΞΩ ΔΙΔΥΜΑ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
12.	ΖΥΦΙΑΣ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
13.	ΚΑΜΠΙΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
14.	ΚΑΤΑΒΑΣΗ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
15.	ΚΕΡΑΜΟΣ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
16.	ΚΑΜΠΟΣ	ΦΕΚ 33/17-1-**1992**	ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ
17.	ΛΙΘΙ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΧΡΗΖΟΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
18.	ΜΕΣΤΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
19.	ΟΛΥΜΠΟΙ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
20.	ΠΑΡΠΑΡΙΑ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
21.	ΠΑΤΡΙΚΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
22.	ΠΙΡΑΜΑ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
23.	ΠΥΡΓΙ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	ΧΡΗΖΟΝ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
24.	ΣΙΔΗΡΟΥΝΤΑ	ΦΕΚ 94/13-11-**1978** ΚΑΙ ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
25.	ΤΡΥΠΕΣ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	
26.	ΧΑΛΚΕΙΟΣ	ΦΕΚ 189/2-3-**1988**	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΕΥΡΩΠΗΣ

LAVENHAM - CARCASSONNE - ALBEROBELLO - URBINO

LAVENHAM

Το χωριό με τα σπίτια που γέρνουν. Το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό φαινόμενο που δημιουργήθηκε από τη διάβρωση των ξύλων.

Εικ. 1 Πανοραμική εικόνα του χωριού του "Μαλλιού" *Lavenham.*

Εικ. 2 Η Εκκλησία των *ΑγίωνΠέτρου* και *Παύλου*,στο κέντρο του *Lavenham.*

Εικ. 3 Τα κτίρια του *Lavenham,* το αρχιτεκτονικό φαινόμενο που έχει δημιουργηθεί από τη διάβρωση των ξύλινων σπιτιών είναι έντονο αντικρίζοντας την κλίση των κτισμάτων.

Εικ. 4 Τα σπίτια είναι βαμμένα σε έντονα χρώματα και η έντονη διάβρωση τους έχει δημιουργήσει έντονη καμπυλότητα που δίδει την εντύπωση ότι το ένα σπίτι αποτελεί την στήριξη του άλλου και όλα μαζί δημιουργούν ένα ενιαίο σύνολο

Εικ. 5 Το *Guildhall of Corpus Christi* κτισμένο τον 16ο αιώνα.

Εικ. 6 Το μικρό μουσείο. Ένα σπίτι του 14ου αιώνα στην Κεντρική πλατεία, αντικατοπτρίζει την ιστορία του *Lavenham* κατά τη διάρκεια των αιώνων. Κατασκευάστηκε αρχικά στη δεκαετία του 1390 ως οικογενειακή κατοικία και χώρος εργασίας, διευρύνθηκε, βελτιώθηκε και εκσυγχρονίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1550 και επεκτάθηκε σε μεγάλο βαθμό αργότερα. Από το 1700 φιλοξενούσε έξι οικογένειες. Αποκαταστάθηκε στη δεκαετία του 1920-30. Το 1975 το Συμβούλιο της κομητείας του *Surrey* το προσέφερε στο *Trust Conservation Trust* του *Suffolk,* μαζί με δύο κατοικίες.

CARCASSONNE

Εικ. 7 Πανοραμική εικόνα της Μεσαιωνικής πόλης *Carcassonne*.

Εικ. 8 Το ανάκτορο του υποκόμητα.

Εικ. 9 Η *Dame Carcas* : Άγαλμα στην πύλη εισόδου.

Εικ. 10 Το Κάστρο, το τείχος και κάτω τα περίχωρα της *Carcassonne*.

Εικ. 11 Εσωτερικά κτίσματα του Πύργου.

Εικ. 12 Η *Ville Basse*, η Κάτω Πόλη.

Εικ. 13 Η στρατηγική θέση της *Carcassonne*. Το *Canal du Midi* διασχίζεται από τον ποταμό *Orn.*

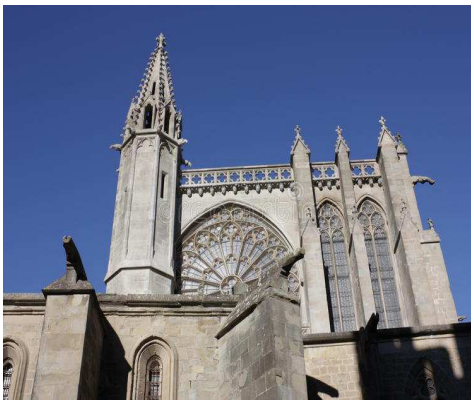
Εικ. 14 Το αμφιθέατρο εντός της Μεσαιωνικής πόλης είναι διεθνώς περιζήτητο για πολιτιστικές και άλλες εκδηλώσεις, Κάθε καλοκαίρι διοργανώνεται το διάσημο Φεστιβάλ της *Carcassonne,* όπου εκπροσωπούνται όλες οι τέχνες.

Εικ. 15 Η Εκκλησία *Saint Gimer,* πρόσοψη και η επέκταση προς τα πίσω καθώς και το σύγχρονο χωριό.

Εικ. 16 Η Εκκλησία του *Saint Vincent*

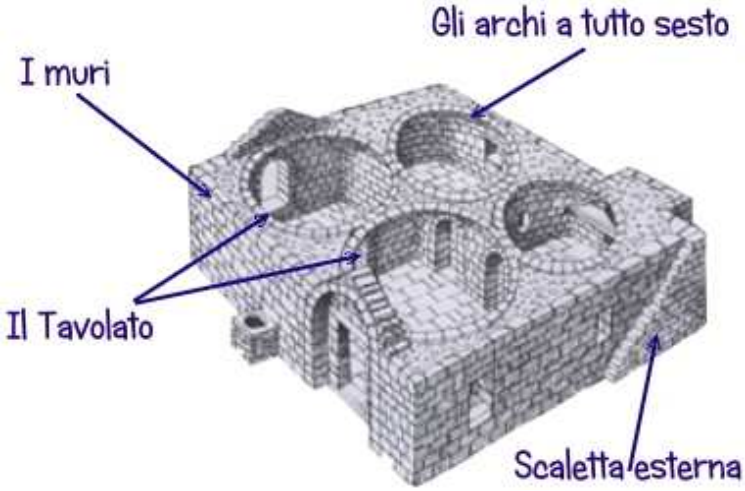
Εικ. 17 Η Βασιλική Εκκλησία *Saint Nazaire*

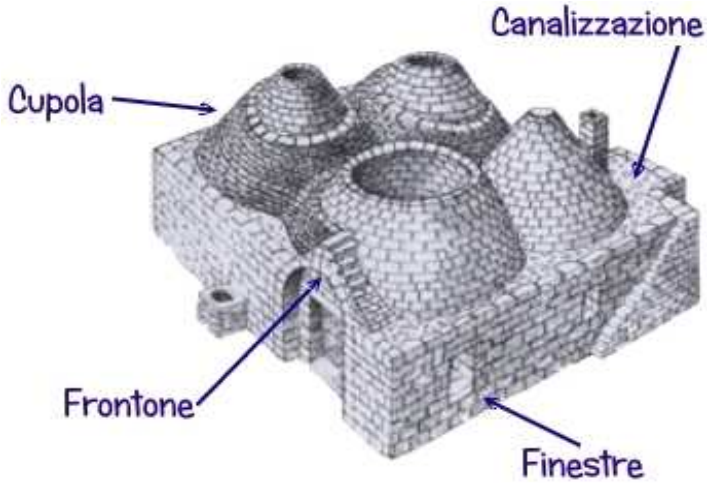
ALBEROBELLO

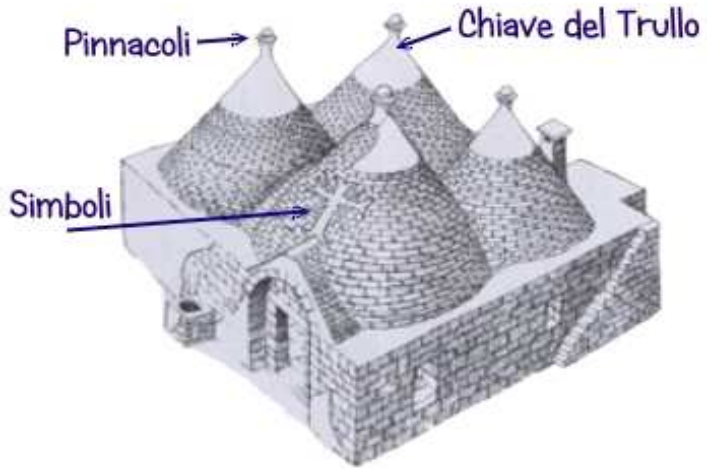

Εικ. 18 Πανοραμική θέα του οικισμού του χωριού του *Alberobello*.

ΔΟΜΗ ΤΩΝ TROULLI

Εικ. 19 Διάφορες εικόνες από τα κτίσματα στο χωριό του *Alberobello*. Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική τεχνική των *"trulli"* χωρίς κονίαμα, με τις πέτρες να τοποθετούνται η μία πάνω στην άλλη και το αξιοθαύμαστο αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα. Πάνω στους τρούλους διακρίνονται καθαρά θρησκευτικά ή άλλα σύμβολα, χρωματισμένα με λευκό χρώμα ή κατασκευασμένα από πέτρα στην κορυφή του τρούλου ως τελείωμα.

Αρχαία (Πρωταρχικά) Σύμβολα

Μαγικά Σύμβολα

Χριστιανικά Σύμβολα

URBINO

Εικ. 20 Πανοραμική εικόνα της Μεσαιωνικής πόλης του *Urbino*. Η έντονη οχυρωματική αρχιτεκτονική αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα.

Εικ. 21 Οι Πυργίσκοι στραμμένοι προς τα έξω είναι ορατοί και από μεγάλη απόσταση, σύμβολο της δύναμης του Δουκάτου.

Εικ. 22 Η ελικοειδής ράμπα που οδηγεί στη *Facciata dei Toriccini* (Πρόσοψη με τους Πυργίσκους).

Εικ. 23 Η ελικοειδής ράμπα (σπιραλ) εσωτερική άποψη.

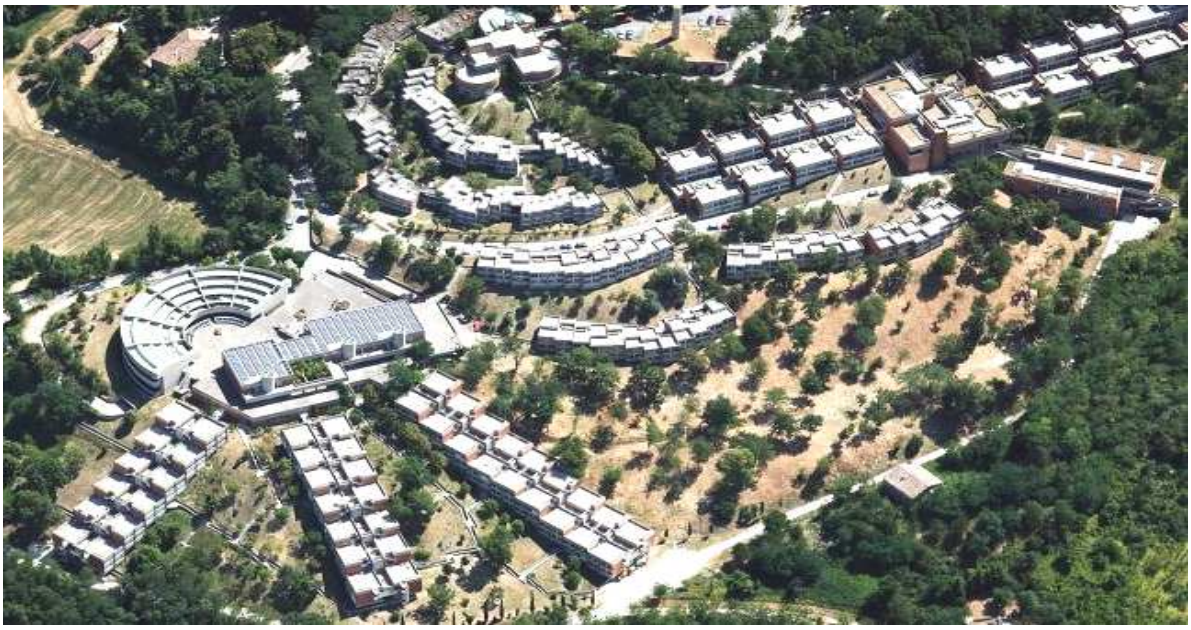

Εικ. 24 Οι καμάρες με τις αψίδες στην εσωτερική αυλή του *Palazzo Ducale*.

Εικ. 25 Η αυλή του *Palazzo Ducale*.

Τα Κολλέγια του Πανεπιστημίου

Εικ. 26 Τα Κολλέγια έργο του *De Carlo,* που θεωρείται αριστούργημα της αρχιτεκτονικής του ΄70 σε πλήρη εναρμόνιση με την πόλη του *Urbino,* κατασκευάστηκε έξω από το ιστορικό κέντρο και τα τείχη της πόλης για να εξυπηρετεί τις ανάγκες στέγασης και σίτισης των φοιτητών.

Εικ. 27 Τα Κολλέγια και στο βάθος η πόλη του *Urbino.* Ενα πραγματικό παράδειγμα της βιώσιμης ανάπτυξης ενός τόπου.

ΤΑ ΦΡΟΥΡΙΑ - Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Τα τρία φρούρια που διατηρούνται εξαιρετικά και αναλλοίωτα στο χρόνο

Εικ. 28 Φρούριο *Montavio.*

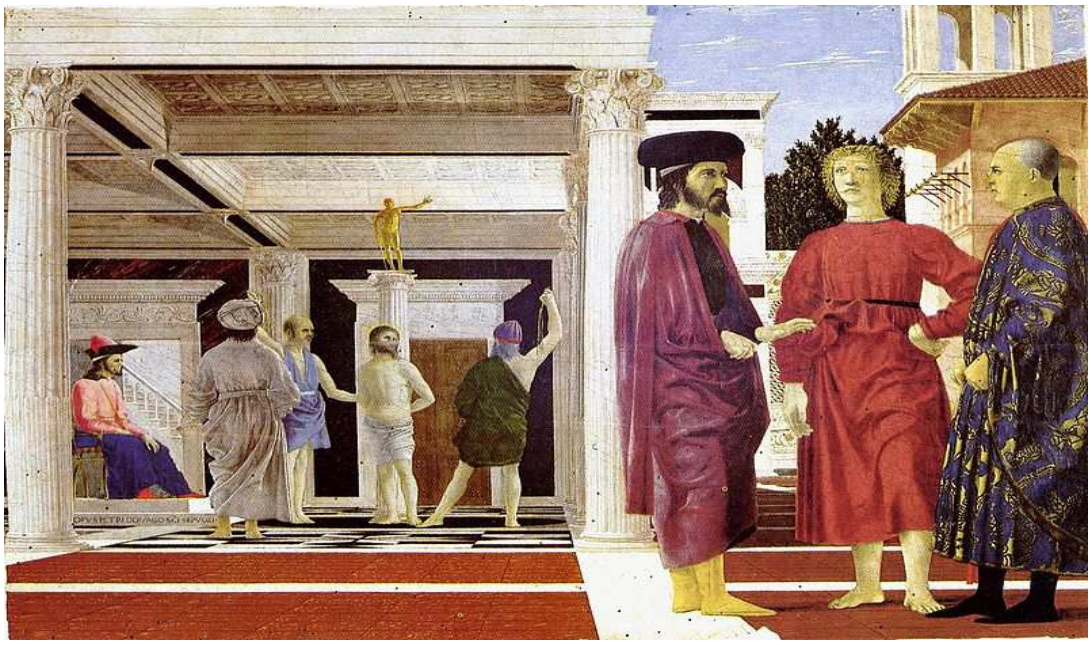

Εικ. 29 Φρούριο *Sassocorvaro.*

Εικ. 30 Φρούριο του *San Leo.*

Δύο από τους διασημότερους πίνακες που φιλοξενούνται στην Εθνική Πινακοθήκη του Urbino

Εικ. 31 Η μαστίγωση του *Ιησού,* έργο του *Pierro della Francesca,* που βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη του *Urbino.*

Εικ. 32 Η Ιδανική Πόλη, Ανώνυμος (εικάζεται ότι είναι έργο του *Pierro della Francesca)* που βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη του *Urbino.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΧΙΟΥ

ΠΥΡΓΙ - ΑΝΑΒΑΤΟΣ

ΠΥΡΓΙ

Πυργί, το ζωγραφιστό χωριό της Χίου, με τον μοναδικό διάκοσμο.
Το κεφαλοχώρι των Μαστιχοχωρίων με την μεγαλύτερη παραγωγή μαστίχας.

Εικ . 33 Τα ξυστά επιχρίσματα στις προσόψεις τον σπιτιών δημιουργούν ένα ενιαίο σύνολο απαράμιλλης αρχιτεκτονικής τέχνης και αισθητικής.

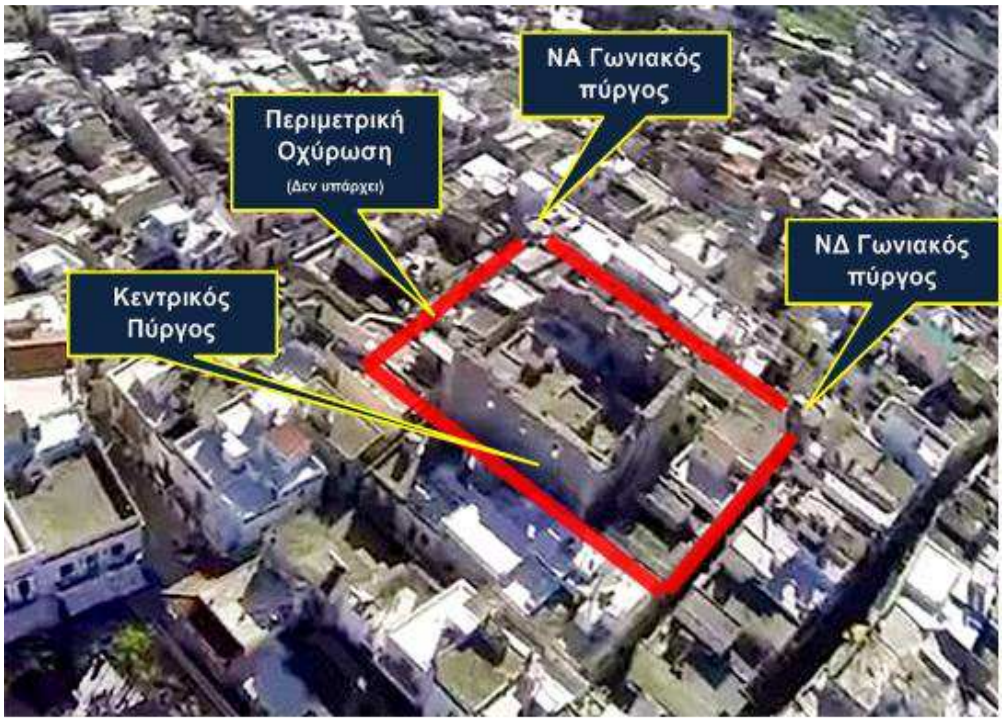
Εικ. 34 Τα δαιδαλώδη σοκάκια χαρακτηριστικό της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Η στενότητα τους εξυπηρετούσε στο να χάνεται ο εχθρός και οι κάτοικοι να προλαμβάνουν να οχυρώνονται.

Εικ. 35 Τα σκεπαστά και τα δοξάρια, που βρίσκονται ψηλά, κοντά στις ταράτσες, αποτελούσαν εναέριες γέφυρες που συνέδεαν τα δώματα των κατοικιών του χωριού μεταξύ τους. Σε περίπτωση αμυντικής ανάγκης, οι κάτοικοι μπορούσαν να κινηθούν αθέατοι πάνω στα δώματα όλου του χωριού και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα τον κίνδυνο.

Εικ 36 (Αριστερά) Ο Κεντρικός Πύργος διαφαίνεται ανάμεσα στις κατοικίες. Βρίσκεται στο Κέντρο του χωριού και βλέπει προς την Κεντρική πλατεία του χωριού το *Λιβάδι* όπως ονομάζεται. (Δεξιά) μέρος του Κεντρικού Πύργου όπως σώζεται σήμερα.

Εικ. 37 Σχήμα όπου επισημαίνονται τα σωζόμενα μέρη του Πύργου σήμερα.

ΑΝΑΒΑΤΟΣ

Ο "Μυστράς του Αιγαίου"

Εικ. 38 Πανοραμική άποψη του *Ανάβατου*.

Ο οικισμός του *Ανάβατου* αποτελείται από τρία τμήματα (τόσες είναι και οι οικιστικές φάσεις): την ***Ακρόπολη***, στην κορυφή του βραχώδους εξάρματος, το ***Μεσοχώρι*** (αναπτύχθηκε περί το τέλος της Γενουατοκρατίας) και το ***Νέο Χωριό***, που απλώνονται στην Ανατολική κλίτη του βράχου.

Εικ. 39 Ο *Ανάβατος*, μια επιβλητική καστροπολιτεία στο Δυτικό τμήμα της *Χίου* κτισμένος πάνω σε ένα βράχο 450 μέτρων. Η βαθμιδωτή διάβρωση του βράχου, τόσο στο άμεσο περιβάλλον του *Ανάβατου* όσο και ως φυσικό υπόβαθρο του οικισμού είναι το στοιχείο εκείνο που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη γενική εικόνα του, την αρχιτεκτονική - μορφολογική του διαμόρφωση και την τυπολογία του. Το στοιχείο αυτό αξιοποιήθηκε θαυμάσια για την έδραση των κτισμάτων, αφού θεμελιώθηκαν απευθείας πάνω στο βράχο χωρίς επιπρόσθετες κατασκευες.

Τα σπίτια του Ανάβατου

Εικ. 40 Τα περίπου 400 σπίτια του οικισμού είναι όλα διώροφα, στενόμακρα και χωρίς στέγη. Είναι χτισμένα κολλητά το ένα με το άλλο χωρίς αυλές και υπαίθριους χώρους. Είναι χτισμένα από την πέτρα του βράχου και δεν ξεχωρίζουν από μακριά. Οι μεγάλες κλίσεις του εδάφους έχουν ως αποτέλεσμα να βρίσκονται οι βάσεις δύο παράλληλων τοίχων μιας κατοικίας σε μεγάλη υψομετρική διαφορά μεταξύ τους. Συχνά, το ύψος του πίσω τοίχου εκμηδενίζεται, ενώ ο μπροστινός αποκτά δυσανάλογα μεγάλο ύψος.

Η Αναβίωση του Οικισμού

Εικ. 41 Ένα από τα ελάχιστα σπίτια στον οικισμό του *Ανάβατου* που έχουν συντηρηθεί.

Η έγκριση χορήγησης άδειας επισκευής και συντήρησης για τους ιδιοκτήτες κατοικιών στον οικισμό του *Ανάβατου* είναι εξαιρετικά δύσκολη, στις περισσότερες περιπτώσεις καθυστερεί επί σειρά ετών και

τελικά απορρίπτεται με συνήθη αιτιολογία το γεγονός ότι η περιοχή είναι χαρακτηρισμένη ως μνημείο, παραδοσιακός οικισμός και αρχαιολογικός χώρος αυξημένης προστασίας. Έντονο προβληματισμό δημιουργεί η αντιμετώπιση αυτή και αποτελεί απόδειξη ότι ο νομικός χαρακτηρισμός και μόνο ενός οικισμού ως μνημείου δεν προσφέρει καμία ουσιαστική προστασία τουναντίον είναι πιθανό να γίνει αιτία μη διατήρησης.

Εικ. 42 Το *Τριώροφο* στην κορυφή της *Ακρόπολης* εξωτερική πανοραμική άποψη.

Εικ. 43 Η Εξωτερική πανοραμική άποψη της πίσω πλευράς των Ναών του τρίτου ορόφου.

Εικ. 44 Το εσωτερικό του τρίτου ορόφου και των Ναών σημερινή άποψη.

Σύμφωνα με το ΦΕΚ 571/Β/16-5-2001 με το οποίο ο *Ανάβατος* χαρακτηρίστηκε αρχαιολογικός χώρος: *"Ο οικισμός αποτελεί τυπικό δείγμα Μεσαιωνικής οχύρωσης, πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής"*. Το ίδιο

ΦΕΚ συνεχίζει και δίνει την εξής περιγραφή*: "Στην κορυφή της Ακρόπολης δεσπόζει η δίκλιτη Βασιλική του "Παλαιού" Ταξιάρχη, η οποία διασώζει μορφολογικά στοιχεία παλαιότερων φάσεων καθώς και της όψιμης Τουρκοκρατίας. Σε μικρή απόσταση και προς τα ΝΑ του Ναού βρίσκεται τριώροφο οικοδομικό συγκρότημα, [το"**Τριώροφο**"] του οποίου το ισόγειο ήταν ελαιοτριβείο και δεξαμενή, ο πρώτος όροφος σχολείο και ο δεύτερος όροφος ο Ναός της Παναγίας αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου. Στα ΒΑ του οικισμού και σε πολύ μικρή απόσταση από αυτόν βρίσκεται εσωτερικά ο Μεταβυζαντινός Κοιμητηριακός Ναός του Αγ. Γεωργίου"*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

ΚΑΜΠΟΣ ΧΙΟΥ

ΚΑΜΠΟΣ ΧΙΟΥ

Πλούσια περιβόλια με Βυζαντινούς Πύργους, Γενοβέζικα αρχοντικά, Εκκλησίες και σπουδαία δείγματα Τοπικής αρχιτεκτονικής συνδυάζει ο *Κάμπος* που δημιουργήθηκε τον 13ο αιώνα. Ο Κάμπος Χίου είναι μοναδικό παράδειγμα αρμονικής συνύπαρξης κατοικίας, γεωργίας και συμπληρωματικών λειτουργιών και δικαίως έχει χαρακτηριστεί *"ιστορικός τόπος"* και *"παραδοσιακός οικισμός"* από το Υπουργείο Πολιτισμού.

ΤΑ ΠΕΡΙΒΟΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΜΠΟΥ

Εικ. 45 Τα περιβόλια του *Κάμπου* με τους βοτσαλωτούς και λιθόστρωτους διαδρόμους. Η καλλιέργεια των εσπεριδοειδών εισήχθη από τους Γενοβέζους (1348-1566) οι οποίοι διαπίστωσαν ότι τα δέντρα αυτά είχαν τη δυνατότητα να ευδοκιμήσουν στα χώματα του *Κάμπου* και να δώσουν καρπούς εξαιρετικής ποιότητας. Η περιοχή του *Κάμπου* χαρακτηρίζεται από άφθονα υπόγεια ύδατα τα οποία ευνοούν την καλλιέργεια των εσπεριδοειδών. Η ποικιλία δε των μανταρινιών που παράγεται στην *Χίο* είναι μοναδική.

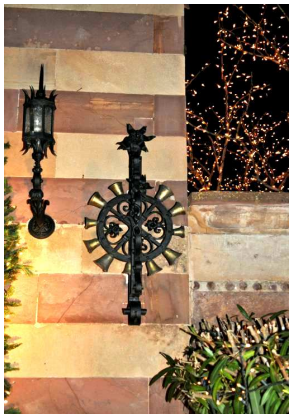
ΑΞΙΟΛΟΓΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΚΑΜΠΟΥ

ΤΟ ΑΡΓΕΝΤΙΚΟΝ

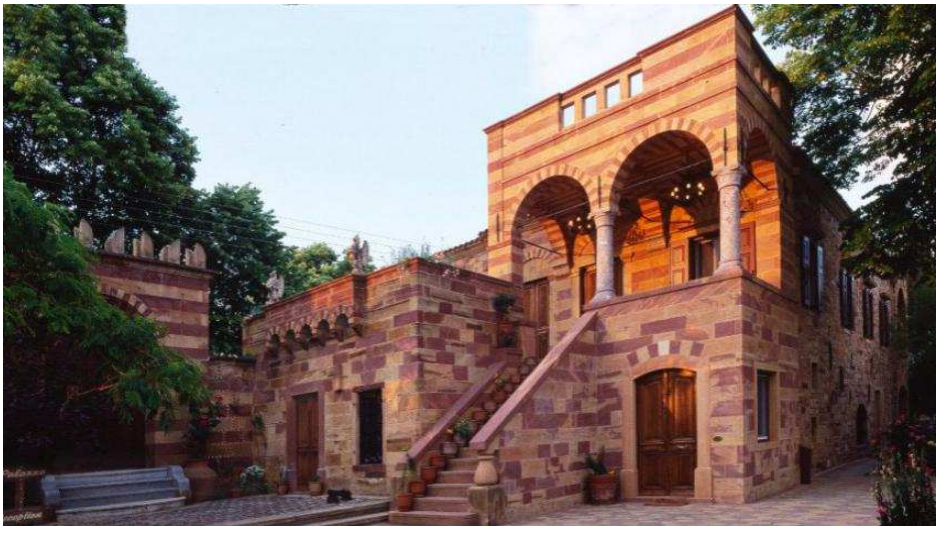
Το *Αργέντικον* είναι ένα μεσαιωνικό Αρχοντικό χαρακτηρισμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού ως Ιστορικό Μνημείο και σημείο αναφοράς Πολιτιστικής Κληρονομιάς**.** Η συνολική έκταση του Κτήματος είναι 32 στρέμματα. Κατά την διάρκεια των δεκαετιών του ’80 και του ’90 το Κτήμα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν η έδρα του Ιταλικού Προξενείου. Το 1993, ο νέος ιδιοκτήτης του *Αργέντικον* ξεκίνησε μία ανακαίνιση, η οποία διήρκησε 10 χρόνια και είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του πολυβραβευμένου ξενοδοχείου *Αργέντικον (Argentikon Luxury Suites)*. Έχει, αποδοθεί πιστή αντιγραφή στην αναπαλαίωση του κτήματος από γκραβούρες και βιβλία εποχής, αλλά και από μαρτυρίες μεγάλων σε ηλικία ανθρώπων που έζησαν το κτήμα και είδαν να περνούν από αυτό μεγάλες προσωπικότητες της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Εικ. 46 Η κεντρική είσοδος του Αρχοντικού.

Εικ. 47 Λεπτομέρεια στο κουδούνι.

Εικ. 48 Εξωτερική Άποψη του Αρχοντικού.

ΟΙ ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΟΙ ΚΗΠΟΙ ΤΟΥ ΑΡΓΕΝΤΙΚΟΥ

Εικ. 49 Οι κήποι είναι *Λιγουριανού* τύπου, με όλα σχεδόν τα είδη φυτών που υπήρχαν στη νήσο, με σαράντα δύο διαφορετικά είδη τριαντάφυλλων, με διαδρόμους περιπάτου, καθώς και σκιερές γωνιές για ξεκούραση. Πρόκειται, για σπάνιους κήπους ανάμεσα από βοτσαλωτά και λιθόστρωτα μονοπάτια με περίτεχνες στέρνες διακοσμημένες με μαρμάρινα μοτίβα, στέρνα με νούφαρα, κρήνες και μαγγανοπήγαδα. Στο κτήμα καλλιεργούνται πολλά είδη εσπεριδοειδών που παράγουν ποικιλία μοναδικών φρούτων.

ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΠΕΡΛΕΑΣ

Το Αρχοντικό *Περλέας,* συνδυάζει μοναδικά τη σπάνια ομορφιά ενός παλαιού εξαιρετικά διατηρημένου Αρχοντικού, με τη ζωντάνια μιας υποδειγματικά καλλιεργούμενης έκτασης 17 στρεμμάτων. Πρόκειται για μια πρωτοποριακή μονάδα αγροτουρισμού, που προσφέρει την παραδοσιακή φιλοξενία στα πλαίσια της αρμονικής σχέσης με το φυσικό περιβάλλον της βιοκαλλιέργειας.

Εικ. 50 Η αυλόπορτα του Αρχοντικού.

Εικ. 51Το Αρχοντικό εξωτερική άποψη.

Εικ. 52 Ο μάγγανος του Αρχοντικού.

ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΟΥ ΠΕΡΛΕΑ

Εικ. 53 Οι βραβευμένες για την αρχιτεκτονική φύτευσης τους, πορτοκαλιές και μανταρινιές στοιχίζονται σε απόλυτη ευθυγράμμιση προσφέροντας ένα θέαμα μοναδικό. Το περιβόλι έχει περίπου 1100 δένδρα και έχει ως κύρια καλλιέργεια τα εσπεριδοειδή. Όλες οι καλλιέργειες είναι βιολογικές από το 1992 και έχουν επίσημη πιστοποίηση βιοκαλλιέργειας από το 1993.

Εικ. 54 Η εξαιρετικής ομορφιάς στέρνα του Αρχοντικού *Περλέας* με τα νούφαρα στον αύλειο χώρο του Αρχοντικού. Βραβευμένοι εξαιρετικού κάλλους είναι και οι κήποι του κτήματος με σπάνιες καλλιέργειες λουλουδιών.

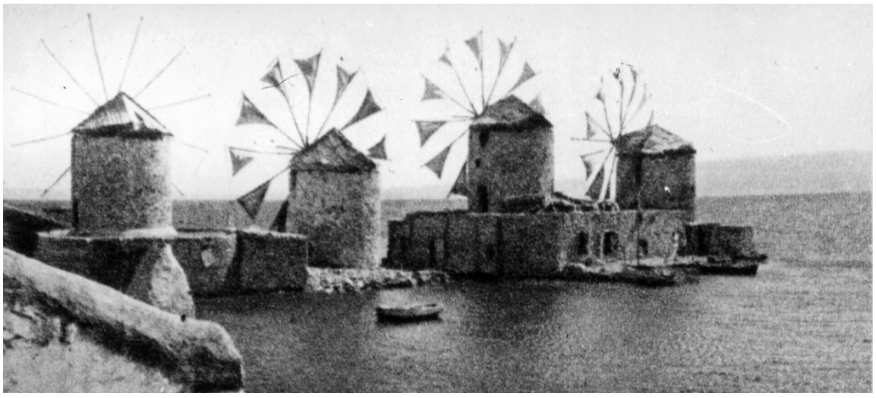
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Vα΄

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΧΙΟΥ

ΛΩΒΟΚΟΜΕΙΟ - ΜΥΛΟΙ ΤΑΜΠΑΚΙΚΩΝ

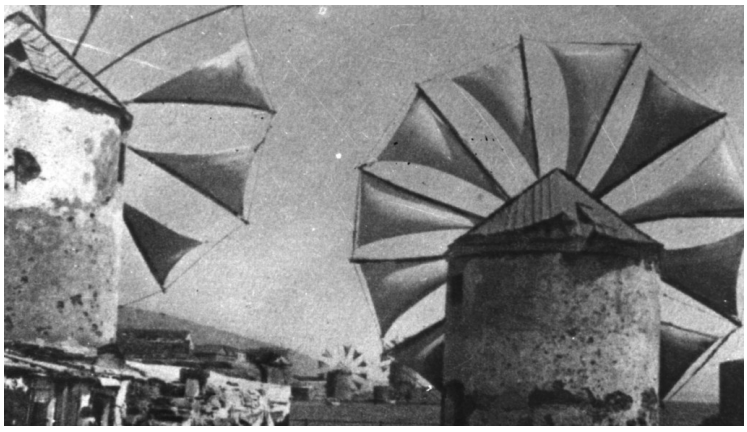
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΖΟΥΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

ΟΙ ΜΥΛΟΙ ΤΩΝ ΤΑΜΠΑΚΙΚΩΝ

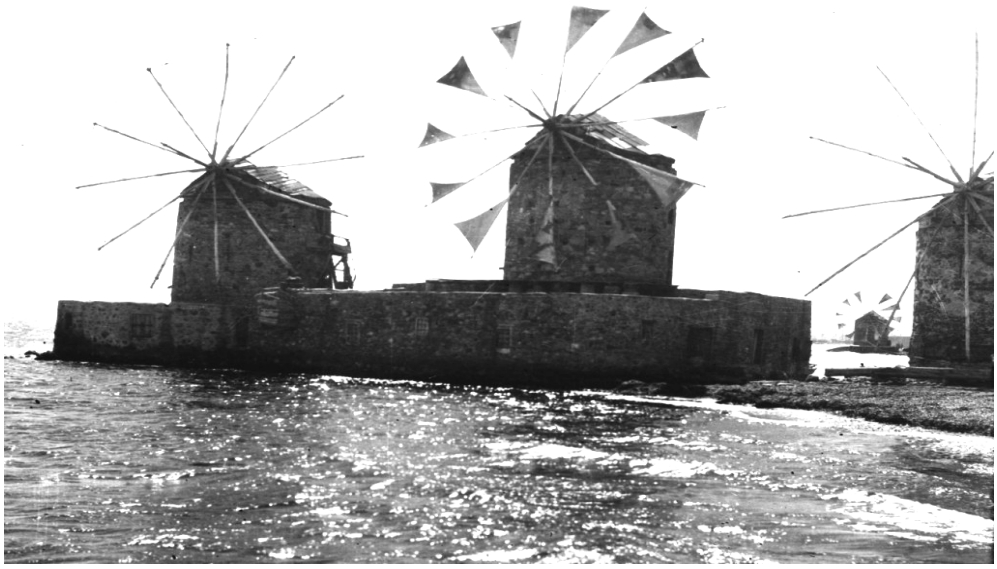

Εικ. 55 Οι *Επάνω Μύλοι* (Φωτογραφία *Περικλής Παπαχατζιδάκης*).

Ο *Επάνω Γιαλός*, δηλαδή το Βόρειο παραλιακό μέτωπο της πόλης της *Χίου*, μέχρι το Νοσοκομείο, αρκετά υποβαθμισμένο διαχρονικά, χαρακτηρίζεται από τα κτίρια όπου στέγασαν από το 19ο αιώνα ως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (που έκλεισαν τελευταία τα δυο μεγαλύτερα του *Ζαφειράκη* και του *Καραμαούνα*) τα Βυρσοδεψεία της νήσου. Στη παραλία μπροστά από αυτά, σε δύο γλώσσες ξηράς ορθώνονται μέχρι σήμερα δυο ομάδες Ανεμόμυλων. Η πρώτη (Νότια ή *Μύλοι του Αγίου Υπατίου)* βρίσκεται απέναντι από το Ιερό της Εκκλησίας του *Αγίου Υπατίου* και αποτελείται από πέντε Μύλους που βρίσκονται σε ερειπιώδη κατάσταση. Στη δεύτερη (Βόρεια ή *Επάνω Μύλοι*) οι τέσσερις Ανεμόμυλοι έχουν αποκατασταθεί στη δεκαετία του ’90. Σε φωτογραφίες των τελών του 19ου αιώνα και αρχές 20ου, εντοπίζεται μια ακόμη ομάδα Νοτιότερα, κάπου στο χώρο μεταξύ εκβολής χειμάρρου *Αγίας Ειρήνης* (*Κάνδηλος* ποταμός) και ιχθυόσκαλας. Διακρίνονταν καθαρά οι δυο ακραίοι Μύλοι, ενώ στο μέσον ένα κυκλικό, χαμηλό μα αρκετά φαρδύτερο από τους άλλους κτίσμα, ίσως να υπήρξε ένας ακόμα Μύλος.

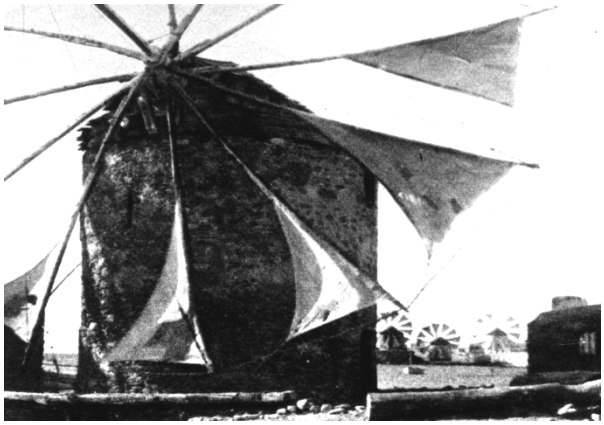
Εικ. 56 Σε πρώτο πλάνο οι πρώτος και δεύτερος *Μύλος του Αγίου Υπατίου,* στο βάθος οι *Επάνω Μύλοι* (Φωτογραφία *Περικλής Παπαχατζιδάκης*).

Εικ. 57 *Επάνω Μύλοι*. Στο βάθος ο τελευταίος του *Αγίου Υπατίου* (Φωτογραφία *Περικλής Παπαχατζιδάκης*).

Οι *Μύλοι των Ταμπάκικων*, διαφέρουν από τους λοιπούς Μύλους της νήσου, όχι σε τόσο σε μορφολογικά χαρακτηριστικά-αν και υπάρχουν κι εδώ κάποιες διαφορές- μα σε χρήση. Η κατασκευή τους συνδέεται με τα γειτονικά *Ταμπάκικα* και χρησιμοποιούνταν για την άλεση βελανιδιού, πέτικα (φλοιός πεύκου) σχοινόφυλλου και άλλων υλικών, που χρησιμοποιήθηκαν για την δέψη των δερμάτων. Μονάχα τη περίοδο της Γερμανικής Κατοχής χρησιμοποιήθηκαν για την άλεση δημητριακών. Από τους Βόρειους Μύλους είναι τριώροφοι οι πρώτος και τρίτος και διώροφοι ο δεύτερος και ο τέταρτος, ενώ από τους Νότιους τριώροφοι ήταν οι πρώτος, τρίτος και ο τέταρτος, ενώ οι δεύτερος και πέμπτος ήταν διώροφοι. Η σημερινή εικόνα, ακόμα και των αποκατεστημένων Μύλων, διαφέρει από την αρχική μορφή τους, αφού δεν σώζονται πλέον οι χαμηλές αποθήκες που περιέβαλλαν ορισμένους από αυτούς, που χρησίμευαν ως χώροι αποθήκευσης των αλεσμένων και των προς άλεση υλικών, μα και ως *"κυματοθραύστες"*, ώστε να προστατεύονται οι θεμελιώσεις των μύλων από το χειμέριο κυματισμό. Αποθήκες υπήρχαν στους πρώτο τρίτο και τέταρτο ανεμόμυλο της Βόρειας ομάδας και στους πρώτο, τρίτο και τέταρτο της Νότιας. Στο πέμπτο υπήρχε τοιχίο που είχε ρόλο κυματοθραύστη. Οι Μύλοι αυτοί άνηκαν σε ιδιώτες και τη δεκαετία του 1980 περιήλθαν στο Δήμο *Χίου*. Οι Μύλοι του εξαφανισμένου πλέον συγκροτήματος ήταν διώροφοι και μάλλον δε διέθεταν αποθήκες.

Το Βόρειο συγκρότημα Μύλων των *Ταμπάκικων* κηρύχθηκε διατηρητέο το 1962 και αποκαταστάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του ’90, σύμφωνα με μελέτη (1989). Δυστυχώς η μελέτη δεν προέβλεπε τη διατήρηση και αποκατάσταση των αλεστικών μηχανισμών, που πετάχτηκαν στο περιβάλλοντα χώρο και την αποκατάσταση των αποθηκών που αν και ερειπωμένες, ακόμη τους περιέβαλλαν και διατηρούσαν στοιχεία για την αποκατάστασή τους. Το Νότιο συγκρότημα κηρύχθηκε διατηρητέο μόλις το 1995, όταν οι τρεις προς τη θάλασσα Μύλοι βρίσκονταν ήδη σε ερειπώδη κατάσταση, αν και τουλάχιστον ο τελευταίος (προς τη θάλασσα) διατηρούσε περισσότερα στοιχεία σε σχέση με σήμερα.

Εικ. 58 Λειτουργία των Ανεμόμυλων στα *Ταμπάκικα*, το έτος 1928. Στο βάθος οι τρεις πρώτοι του *Αγίου Υπατίου* (φωτογραφία *Περικλής Παπαχατζιδάκης*).

Εικ. 59 Ο πέμπτος *Μύλος του Αγίου Υπατίου* το 2000 σε ερειπώδη κατάσταση (Φωτογραφία *Στέλλα Τσιροπινά*).

Εικ. 60 Οι *Μύλοι του Αγίου Υπατίου* και ο περιβάλλον χώρος τους.

Οι *Μύλοι του Αγίου Υπατίου* χρόνια εγκαταλελειμμένοι, κοντεύουν να εξαφανιστούν.

Εικ. 61 Οι Μύλοι που έχουν αποκατασταθεί. Η πραγματική απεικόνιση της διατήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε σύγκριση με την εικόνα της αδιαφορίας για τους υπόλοιπους που εγκαταλείφθηκαν!

ΤΟ ΛΩΒΟΚΟΜΕΙΟ ΧΙΟΥ

Το *Λωβοκομείο Χίου* κατασκευάστηκε το 1378 από τους Γενουάτες και ήταν το πρώτο υγειονομικό ίδρυμα αντιμετώπισης της νόσου του *Χάνσεν* στην Ελλάδα. Ήτο σε συνεχή λειτουργία, με μια μικρή διακοπή κατά τα χρόνια της Σφαγής, μέχρι το 1959. Μόλις το 2011 κρίθηκε διατηρητέο παρόλα ταύτα έχει εγκαταλειφτεί πλήρως. Κτίριο υψηλής αρχιτεκτονικής αλλά και ιστορικής και επιστημονικής μνήμης αφού υπήρξε ένα από τα κορυφαία της εποχής του θεραπευτήρια αλλά και το μακροβιότερο υγειονομικό ίδρυμα της Ελλάδας.

Εικ. 62 Πανοραμική άποψη του *Λωβοκομείου.*

Εικ. 63 Εξωτερική άποψη των θαλάμων των *Χανσενικών.*

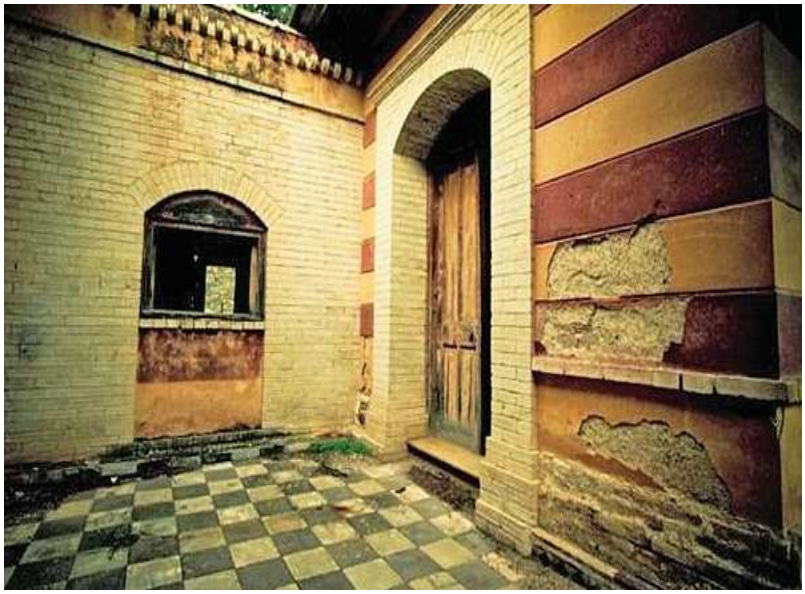
Εικ. 64 Ο *Άγιος Λάζαρος* προστάτης των λεπρών. Εκκλησία εντός του *Λωβοκομείου* με την θαυματουργή εικόνα της *Αγίας Υπομονής.*

Εικ. **65** Το εσωτερικό των κτιρίων : εργαστήρια ερευνών και φαρμακεία. Σπουδαίες ιατρικές μελέτες εκπονήθηκαν στο *Λωβοκομείο Χίου*.

Εικ. 66 Τα μαρμάρινα μπάνια μαρτυρούν την αξιολογότατη κατασκευή του *Λωβοκομείου*. Το *Λωβοκομείο Χίου* θεωρήθηκε ένα από τα πιο σύγχρονα υγειονομικά ιδρύματα, της εποχής του στην Ευρώπη.

Εικ. 67 Το ασπρόμαυρο δάπεδο της εσωτερικής αυλής και το πορφυρό χρώμα των τοίχων μαρτυρούν πως μετά την ανοικοδόμηση το *Λωβοκομείο* ήταν ένα από τα πλέον σύγχρονα και μοντέρνα ιδρύματα της εποχής.

Οι Δύο Άγιοι της Ορθοδοξίας που έζησαν στο Λωβοκομείο

Στο *Λωβοκομείο Χίου* έζησαν και δύο μεγάλες μορφές της Ορθοδοξίας, ο *Άγιος Άνθιμος* κατά κόσμον *Αργύριος Βαγιανός* και ο *Όσιος Νικηφόρος ο Λεπρός*, που πρόσφεραν σημαντικό έργο και βοήθεια στους *Χανσενικούς* του Ιδρύματος. Ο *Άγιος Άνθιμος* υπηρέτησε ως εφημέριος του Ναού του *Αγίου Λάζαρου* του *Λωβοκομείου* επί εικοσαετίας, συνέτρωγε, συνομιλούσε και κοινωνούσε πολύ συχνά -σχεδόν καθημερινά- τους ασθενείς καταλύοντας πάντοτε τη Θεία Μετάληψη. Ας σημειώσουμε για αρκετούς που στις μέρες μας υποστηρίζουν ότι η Θεία Μετάληψη ευνοεί τη μετάδοση λοιμώξεων, ο *Άγιος Άνθιμος* δεν νόσησε ποτέ, απεβίωσε μετά από χρόνια από φυσικά αίτια στο Μοναστήρι που έκτισε μετέπειτα την *Παναγία Βοήθεια.*

ΤΟ ΛΩΒΟΚΟΜΕΙΟ ΧΙΟΥ

ΕΝΑΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΜΑΚΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΟ ΣΤΗ ΛΗΘΗ

Το αρχιτεκτονικό στολίδι που φιλοξένησε το μακροβιότερο υγειονομικό ίδρυμα στον Ελλαδικό χώρο και πρόσφερε ανακούφιση σε χιλιάδες ασθενείς καταρρέει πλήρως εγκαταλελειμμένο.

Προσωπικά αντικείμενα των ασθενών, είδη εξοπλισμού, αρχεία και ιατρικά είδη σαπίζουν εντός των κτιρίων ή γίνονται λεία στα χέρια επιτηδείων. Για περισσότερους από έξι αιώνες το *Λωβοκομείο* περιέθαλπε *Χανσενικούς* και η λειτουργία του διεκόπη μόνο μεταξύ των ετών 1822 και 1835, όταν το νησί ερήμωσε λόγω της Μεγάλης Σφαγής. Σχεδόν πενήντα χρόνια αργότερα, το 1881, καταστράφηκε από τον μεγάλο σεισμό που έπληξε τη *Χίο,* ενώ στην αυγή του 20ού αιώνα και με τη συνδρομή της Λονδινείου Επιτροπής και ευπόρων Χίων που ζούσαν στη Βρετανική πρωτεύουσα και το *Παρίσι,* κατασκευάστηκαν εκ θεμελίου οι υπερσύγχρονες για την εποχή εγκαταστάσεις που στέγασαν για νοσηλεία 250 ασθενείς. Πρόκειται για 16 περίπτερα, τα δεκατέσσερα εκ των οποίων αποτελούνται από δύο δωμάτια και τα δύο εξ αυτών από ένα. Κάθε δύο περίπτερα μοιράζονταν κοινόχρηστους χώρους εξυπηρέτησης όπως κουζίνα και τουαλέτα. Το ίδρυμα συνιστούσε πρωτοπορία τόσο από άποψη υλικών ανέσεων και τεχνολογικού εξοπλισμού όσο και από άποψη επιπέδου της ιατρικής έρευνας που διεξαγόταν στις εγκαταστάσεις του. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι διέθετε μαρμάρινους λουτήρες, με ζεστό νερό, ξεχωριστούς για άνδρες και γυναίκες ασθενείς και σύστημα θέρμανσης, κάτι πρωτοποριακό για την εποχή. Τα οικήματα είχαν αλεξικέραυνο, έγινε ειδική κατασκευή για την προμήθεια άφθονου νερού και αποχετευτικού δικτύου, ενώ κάποια από τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για τον εξοπλισμό είχαν εισαχθεί από την Αγγλία.

Επίσης, οι ασθενείς συμμετείχαν ως βάση δεδομένων σε επιστημονικές εργασίες που πραγματοποιούνταν από το 1880 και μετά όπως αναφέρει ο ιατρός ρευματολόγος κ. *Ανδρέας Μιχαηλίδης*, διδάκτορας Ιστορίας της Ιατρικής, ο οποίος έχει εκπονήσει διδακτορική διατριβή

με θέμα *"Προνοιακά και νοσηλευτικά Ιδρύματα στη Χίο των αρχών του 20ού αιώνα"*. Τα οικήματα που διασώζονται έχουν χτιστεί το 1909, βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση με τις εξωτερικές όψεις να διασώζονται ανέπαφες. Δεν έχουν, όμως, δεχτεί οποιαδήποτε συντήρηση από το 1959, έτος που το *Λωβοκομείο* έπαψε να λειτουργεί και οι εναπομείναντες ασθενείς -8 στον αριθμό- μεταφέρθηκαν στο θεραπευτήριο "Λοιμωδών Νόσων" στην *Αγία Βαρβάρα*. Ως εκ τούτου το κτίριο, ένα πανέμορφο νεοκλασικό σπάνιας αρχιτεκτονικής, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα διατήρησης και προστασίας.

Στις εγκαταστάσεις περιλαμβάνονται επίσης ο Ναός του *Αγίου Λαζάρου*, ο οποίος έχει ανακαινιστεί από τον σύλλογο που συστήθηκε για την προστασία του και η Εκκλησία της *Αγίας Υπακοής,* η οποία έχει γκρεμιστεί από το σεισμό του 1881.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι εντός των εγκαταστάσεων υπάρχουν ακόμη κλίνες, είδη ιματισμού, αρχεία, ιατρικά εργαλεία και μηχανήματα, ενώ στο ιατρείο υπάρχουν ακόμη φιαλίδια με τα φάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι γιατροί, τα οποία δυστυχώς, λεηλατούνται καθημερινά.

Το *Λωβοκομείο Χίου* δεν ήταν μια αποθήκη ψυχών όπως η *Σπιναλόγκα,* αλλά ένας χώρος νοσηλείας ασθενών. Ήταν ίδρυμα περίθαλψης, με ιατρείο και γιατρούς που πληρώνονταν από την Κοινότητα Χίων, ένας χώρος όπου εφαρμόστηκαν θεραπείες και γράφτηκε ιστορία στην ιατρική επιστήμη.

Το χρονικό: Χτισμένο από τους *Γ*ενοβέζους το 1378 μ.Χ. το *Λωβοκομείο της Χίου* είχε ως σκοπό να ανακόψει την εξάπλωση της λέπρας η οποία έβλαπτε τα οικονομικά συμφέροντα των κατακτητών. Άλλωστε, λόγω της κομβικής θέσης που διατηρούσε η *Χίος* στις θαλάσσιες οδούς επικοινωνίας και εξαιτίας του εμπορικού της ρόλου, η νοσηρότητα ήταν πολύ υψηλή στην τοπική κοινωνία ήδη από τον 10ο αιώνα.

Κατά την καταστροφή του 1822, όλοι οι τρόφιμοι του ιδρύματος σφαγιάστηκαν πλην πέντε ασθενών οι οποίοι διεσώθησαν κρυμμένοι σε στοά μέσα από την οποία διέρχεται το ποτάμι που περνά μπροστά από την Εκκλησία της Παναγίας. Τα επόμενα χρόνια το *Λωβοκομείο* γνώρισε άνθηση, με αλλεπάλληλες ανακαινίσεις, διαμόρφωση των κήπων του, φιλοξενία ασθενών από άλλα μέρη της Ελλάδας και την αδιάλειπτη συνδρομή των εύπορων Χίων.

Αναθεμελίωση : Το 1909, ύστερα από τον όλεθρο του σεισμού και έπειτα από σοβαρές οικονομικές δυσκολίες, το ίδρυμα αναθεμελιώθηκε με σχέδια του μηχανικού *Ιωάννη Μπερικέτη*. Το 1933 το Λωβοκομείο περιελάμβανε 14 περίπτερα, εστιατόριο, μαγειρείο, αποθήκη, 2 λουτρά, πλυντήριο, τον ιερό ναό του *Αγίου Λαζάρου* και νεκροταφείο, όπου όσοι απεβίωναν θάβονταν σε ανώνυμους αριθμημένους τάφους για λόγους κοινωνικού στιγματισμού.

Ιδιοκτησιακό καθεστώς. Αρκετά περιπεπλεγμένο είναι το ιδιοκτησιακό καθεστώς του *Λωβοκομείου*, το οποίο αποτελεί ίδρυμα ιδιωτικού Δικαίου. Τα οικήματα και η ακίνητη περιουσία του ανήκουν στον Οίκο Αγάπης, στο Διοικητικό Συμβούλιο του οποίου πρόεδρος είναι ο εκάστοτε Μητροπολίτης Χίου. Πριν από λίγα χρόνια ο Οίκος Αγάπης υπέγραψε προγραμματική σύμβαση με τον Δήμο Χίου, για να πραγματοποιηθούν ορισμένες εργασίες οι οποίες όμως δεν ξεκίνησαν ποτέ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Vβ΄

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΧΙΟΥ

ΚΑΣΤΡΑ - ΠΥΡΓΟΙ - ΒΙΓΛΕΣ

ΚΑΣΤΡΑ - ΒΙΓΛΕΣ -ΠΥΡΓΟΙ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Το Κάστρο της *Χίου* βρίσκεται στη Βόρεια πλευρά του λιμανιού της πόλης της *Χίου*. Έχει έκταση 180.000 τ.μ. και τα τείχη του περικλείουν οικιστικό σύνολο με 650 κατοίκους. Η κατοίκηση στο χώρο του Κάστρου μαρτυρείται από τους Ελληνιστικούς χρόνους. Υπήρχε Βυζαντινό Κάστρο τουλάχιστο από τον 10ο αιώνα. Το σημερινό Κάστρο κατασκευάστηκε το 1328 από το Γενουάτη ηγεμόνα της *Χίου Martino Zaccaria*. Στους Μεσαιωνικούς χρόνους το Κάστρο της πόλης ήταν το κέντρο της πολιτικής και της στρατιωτικής διοίκησης της *Χίου*. Έξω από τα τείχη του εκτείνονταν η πόλη, το *borgo*. Τη διακυβέρνηση της νήσου είχε αναλάβει η εμπορική Εταιρία *Μαόνα*, της οποίας τα μέλη από το 1362 και εξής ανήκαν στη φατρία *Albergo* των *Ιουστινιάνι* από τη Γένουα. Η Ελληνική Πολιτεία έλαβε το 1924 μέτρα προστασίας του μνημείου και με το Προεδρικό Διάταγμα του Οκτωβρίου 1924, το Κάστρο χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέος αρχαιολογικός και ιστορικός χώρος.

ΤΑ ΤΕΙΧΗ

Εικ. 68 Πανοραμική εικόνα των τειχών του Κάστρου.

Τα τείχη του Κάστρου χωρίζονται σε χερσαία και επιθαλάσσια, σχηματίζοντας ένα ακανόνιστο πεντάγωνο, όπου οι ισχυροί προμαχώνες δεσπόζουν κατά μήκος των τειχών, οκτώ από τους εννέα συνολικά σώζονται, άλλοι σε πολύ καλή κατάσταση και άλλοι όχι. Μέρος της Ανατολικής πλευράς των τειχών δεν σώζεται σήμερα.

Εικ. 69 Τα επιθαλάσσια τείχη.

Τα χερσαία τείχη περιέβαλλε τάφρος δημιουργώντας ένα τεχνητό νησί και συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη άμυνα του Κάστρου. Σήμερα η τάφρος έχει αποστραγγισθεί και επιχωματωθεί και δεν είναι ορατή.

ΟΙ ΠΥΛΕΣ

Εικ. 70 Η κύρια είσοδος *Porta Maggiore.*

Το Κάστρο είχε τρείς εισόδους : την κύρια είσοδο - πύλη την ονομαζόμενη *Porta Maggiore,* τη Δυτική Πύλη το ονομαζόμενο *Επάνω Portelo* και τη Θαλασσινή πύλη την ονομαζόμενη *Porta di Marina,* η οποία σήμερα δεν σώζεται. Τη κύρια είσοδο του Κάστρου .η μνημειώδης Νότια πύλη *Porta Maggiore* επάνω στην τάφρο, η οποία προστατεύεται από τον κυκλικό Πύργο στα δεξιά και διακοσμείται με παραστάσεις, γείσο και συμμετρικά πτερύγια. Μια μεγάλη επιγραφή με το λιοντάρι του *Αγίου Μάρκου* και το όνομα του δόγη *Silvestro Valerio*, που δύσκολα διακρίνεται σήμερα μετά από τη σφυροκόπηση της από τους Τούρκους.

Εικ. 71 Η Εσωτερική άποψη της Δυτικής πύλης ή *Επάνω Portelo* όπως σώζεται σήμερα.

Στο εσωτερικό των τειχών δαιδαλώδεις στοές βοηθούσαν στην αποτελεσματικότερη άμυνα του Φρουρίου, επικοινωνούσαν με τους προμαχώνες και λειτουργούσαν ως έξοδοι διαφυγής. Δυστυχώς, πολλές από αυτές τις στοές έχουν επιχωματωθεί αποκρύπτοντας τους διαδρόμους. Σήμερα στο Βόρειο-Δυτικό τείχος, μεταξύ του Δυτικού προμαχώνα και του *Επάνω Πορτέλλο,* σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση ένα κομμάτι από τις στοές. Ο διάδρομος που αποκαλύπτεται πάνω στο ρήγμα, πλάτους 3 μέτρων, βρίσκεται στο ανώτερο τμήμα των τειχών όπου η βασική λειτουργία του ήταν ο έλεγχος του εξωτερικού του Φρουρίου.

Εικ. 72 Παλάτι Ιουστινιάνι.

Διαβαίνοντας την *Porta Maggiore* εισερχόμεθα στο *Παλατάκι Ιουστινιάνι,* το οποίο αποτέλεσε την έδρα εξουσίας των *Ιουστινιάνι,* της οικογένειας που εξουσίαζε τη *Χίο* κατά τη Γενουατοκρατία. Μέσα διασώζονται Παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά, Βυζαντινές τοιχογραφίες, Μεταβυζαντινές εικόνες και ξυλόγλυπτα Είναι το μοναδικό διοικητικό κτίσμα που σώζεται στο Φρούριο. Η αρχιτεκτονική στο εξωτερικό μέρος του κτιρίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για το λόγο ότι η βάση είναι Βυζαντινής περιόδου, το μεσαίο κτίσμα είναι Γενουατικής ενώ στην οροφή διακρίνεται Οθωμανική αρχιτεκτονική και χρονικά αποδίδεται στην Οθωμανική περίοδο.

Εικ, 73 Η Σκοτεινή Φυλακή.

Στον ίδιο χώρο με το *Παλάτι Ιουστινιάνι* βρίσκεται και η *"Σκοτεινή φυλακή"* στην οποία στη μεγάλη Σφαγή φυλάκισαν τους 70 προύχοντες της *Χίου* μαζί με τον Μητροπολίτη *Πλάτωνα,* πριν απαγχονιστούν στις 23 Απριλίου του 1822. Το μνημείο είναι μια τετράγωνη αίθουσα (10 x 8.50 μέτρα) στεγασμένη με τέσσερα οξυκόρυφα σταυροθόλια.

Εικ. 74 Ο *Άγιος Γεώργιος* Φρουρίου όπως είναι στις μέρες μας.

Ο Ιερός Ναός του *Αγίου Γεωργίου* είναι ο κεντρικός Ναός που "κοσμεί" τη συνοικία του Φρουρίου *Χίου*. Σύμφωνα με μία παλαιά πέτρινη επιγραφή, η οποία είναι εντοιχισμένη στον τοίχο του Νάρθηκα, αριστερά της κεντρικής θύρας και είναι γραμμένη σε Οθωμανική γραφή, ο Ναός κτίστηκε το έτος 993 μ.Χ.

Εικ. 75 Τα κύρια Οθωμανικά λουτρά εντός του Κάστρου.

ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

Το εσωτερικό του Κάστρου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξαιτίας δύο παραγόντων: πρώτον, σώζεται ένας ολοζώντανος οικισμός με αδιάσπαστη συνέχεια μέσα στους αιώνες, ο οποίος σήμερα αριθμεί 650 περίπου κατοίκους. Δεύτερον, ο οικισμός περιλαμβάνει μνημεία-κτίρια διαφορετικών εποχών που αποτελούν τους συνδετικούς κρίκους της ιστορίας του Κάστρου.

Μέσα από μαρτυρίες ιστορικών και περιηγητών, η πρωτεύουσα της *Χίου*, δηλαδή το Κάστρο της φαίνεται να έζησε τη χρυσή εποχή του κατά την περίοδο της Γενουατοκρατίας. Τότε είχαν κτιστεί μεγαλοπρεπείς υψηλές λιθόκτιστες οικίες με μαρμάρινες διακοσμήσεις για να στεγάσουν τους ευγενείς της φατρίας των *Ιουστινιάνι*. Ο οικισμός είχε αρκετά φαρδείς δρόμους αλλά και πυκνές συνοικίες, ειδικότερα τη συνοικία των Εβραίων η οποία εκτεινόταν πίσω από την κεντρική πλατεία μέχρι και την *Δυτική Πύλη*, το *Επάνω Portelo*.

Στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας, παρόλο που κτίστηκαν λουτρά, τζαμιά και βρύσες, ο εντός του Κάστρου οικισμός διατήρησε κατά πολύ το Γενουατικό χαρακτήρα του τόσο όσον αφορά τη ρυμοτομία, όσο και την αρχιτεκτονική των σπιτιών του. Εκείνη την εποχή, στο Κάστρο διαβιούσε η τούρκικη φρουρά, λίγοι Εβραίοι καθώς και οι διοικητικοί υπάλληλοι. Παρόλα αυτά, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο γηγενής πληθυσμός πάντοτε έκτιζε τα σπίτια του γύρω από το Κάστρο, ενώ όσες φορές χρειάστηκε, π.χ. μετά από επιδρομές, να ξανακτίσουν τους οικισμούς τους το έκαναν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ίσως γιατί ένιωθαν ασφάλεια ή γιατί ήθελαν να είναι κοντά στο οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο της εποχής. Έτσι, ως τις μέρες μας το Κάστρο αποτελεί την αφετηρία και την προέκταση της νέας πόλης.

Δυστυχώς, οι υπέροχες Γενουατικές οικίες και η πλειοψηφία των κτισμάτων μέσα στο Κάστρο έπαθαν ανεπανόρθωτες ζημιές μετά το σεισμό του 1881 μ.Χ το γεγονός αυτό αλλοίωσε την εσωτερική του όψη.

Τα σπίτια στο εσωτερικό του Κάστρου (μετά το μεγάλο σεισμό) ξανακτίστηκαν στη βάση της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, επηρεασμένης πλέον από τη μικρασιάτικη, προσφέροντάς πανέμορφα δείγματα διώροφων στενομέτωπων κτιρίων με *"σαχνισί"* στην πρόσοψη, δηλαδή ξύλινα κλειστά μπαλκονάκια (τους γνωστούς κιοσέδες). Η ιδιαίτερη αυτή αρχιτεκτονική κοσμεί μέχρι και σήμερα τους στενούς δρόμους του ζωντανού οικισμού.

Η Μικρασιάτικη αρχιτεκτονική με κυρίαρχο στοιχείο τους γνωστούς "κιοσέδες", είναι προσφιλής στους οικισμούς του Κάστρου

Εικ. 76 Στενομέτωπα σπίτια του οικισμού με παραδοσιακούς κιοσέδες.

ΟΙ ΒΙΓΛΕΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Οι Βίγλες της *Χίου* είναι Μεσαιωνικοί, κυλινδρικοί Πυργίσκοι σε ακτές και ακρωτήρια του νησιού με σκοπό την παρατήρηση του πελάγους και την έγκαιρη προειδοποίηση των κατοίκων σε περίπτωση εχθρικής ή πειρατικής επιδρομής. Οι Βίγλες της *Χίου* αναπτύχθηκαν επί Γενουατοκρατίας (1346-1564) και η λειτουργία τους συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα περίπου του 17ου αιώνα. Είναι χτισμένες σε κομβικά σημεία έτσι ώστε να κατοπτεύουν το σύνολο της ακτογραμμής και κυρίως τους κόλπους και τους όρμους που προσφέρονται για τον ελλιμενισμό πλοίων.

Σήμερα έχουν εντοπισθεί 30 Βίγλες στο νησί, από τις οποίες οι 24 είναι κηρυγμένες ως διατηρητέα μνημεία. Τοποθετημένες σε μικρές αποστάσεις μεταξύ τους, σε οπτική επαφή η μία με την άλλη, ήταν πυκνότερες στις Νότιες και Δυτικές ακτές του νησιού που προσφέρονταν για αποβάσεις. Αυτή ήταν μία από τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για την αντιμετώπιση της πειρατείας, όχι μόνο σε νησιά του Αιγαίου, αλλά σε όλη τη Μεσόγειο. Οι Βίγλες στη Βόρεια πλευρά του νησιού είναι ελάχιστες επειδή εκεί η μορφολογία του εδάφους προσφέρεται για προστασία και παρατήρηση.

Για τον τρόπο λειτουργίας των Βιγλών μας πληροφορούν οι ξένοι περιηγητές, οι οποίοι επισκέπτονταν το νησί και έγραφαν μετά τις εντυπώσεις τους. Γράφει ο *Jean de Thevenot* (1656): "*Δια να φυλάξουν δε τα δέντρα και τα χωριά έκτισαν πύργους εις τα πέριξ της νήσου, εις απόστασιν 3 ή 4 μιλίων απ΄αλλήλων. Έκαστον δε γειτονικόν χωρίον απέστελλεν εκεί δύο άνδρας δια να φυλάττουν και όταν έβλεπον λέμβους, πλοία ή γαλέρας, ηδοπύουν και απεσύροντο ή και ημύνοντο*". Όπως μας πληροφορεί ο *George Sandys* (1610), *"...την ημέρα ειδοποιούσαν με σήματα καπνού, ενώ τη νύχτα με σήματα φωτιάς (φρυκτωρίες)..".* Ο *Ιερώνυμος Ιουστινιάνι* (1586) αναφέρει ότι *"...εφόσον εντοπισθεί κάποιο πλοίο, μέσα σε δύο ώρες, κάνοντας σήματα με τη φωτιά, ειδοποιούν όλο το νησί...".* Ο χαρακτήρας των μηνυμάτων είχε σκοπό να προειδοποιήσει για το σημείο επερχόμενης απόβασης και τον αριθμό των σκαφών, ώστε να αποσταλεί στρατιωτική δύναμη προς απόκρουση του επιδρομέα, οι δε χωρικοί να προφυλαχθούν στο εσωτερικό των χωριών που, ειδικά στην περιοχή των *Μαστιχοχωρίων,* ήταν οχυρωμένα. Οπωσδήποτε έπρεπε το μήνυμα να φθάσει μέχρι τη *Χώρα* της *Χίου,* στο Κάστρο.

Μία τυπική Βίγλα της Χίου έχει κυλινδρικό κορμό, με κουλουροκωνική βάση (σκάρπα), με κλίση τέτοια ώστε να εξοστρακίζονται τα βλήματα, αλλά και να αυξάνεται η βάση έδρασης, για λόγους ευστάθειας. Το εσωτερικό της κυλινδρικής Βίγλας γεμίζει με χώμα και αργούς λίθους μέχρι τα δύο τρίτα του ύψους περίπου. Η τοιχοποιία των Βιγλών αποτελείται από λίθους τοπικής προέλευσης, συνδεδεμένους με ισχυρό ασβεστοκονίαμα, με προσθήκη πλινθοσυντρίμματος (κουρασάνι) και διαιρείται σε οριζόντιες στάθμες, με χαρακτηριστικούς συνεχείς αρμούς δόμησης. Το συνολικό της ύψος φθάνει περίπου τα 12 μ. και έχει μέση διάμετρο, στην περιοχή του κορμού, 7,5 μ. Εσωτερικά ο πυργίσκος είναι κατά τα δύο τρίτα επιχωματωμένος. Σε στάθμη 8 μ. περίπου από το έδαφος διαμορφώνεται ένα δωμάτιο για το Βιγλάτορα, το οποίο καλύπτεται από χαμηλό θόλο. Μία καταπακτή σε κάποιο άκρο του θόλου επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ του εσωτερικού χώρου και του δώματος της Βίγλας, όπου υπάρχουν οι επάλξεις. Η πρόσβαση στο δωμάτιο του Βιγλάτορα γινόταν μέσω απλής ανασυρόμενης κλίμακας ή ανεμόσκαλας, έτσι ώστε να μην υπάρχει πρόσβαση στους επιδρομείς. Η θύρα που γενικά ποτέ δεν ήταν από την πλευρά της θάλασσας, ασφάλιζε από μέσα με ένα μεγάλο ξύλο, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις υπήρχε από πάνω της καταχύστρα (αμυντική κατασκευή μέσα στην οποία διοχετεύονταν καυτά υγρά που απωθούσαν τους επιδρομείς). Καταχύστρες υπήρχαν επίσης και σε σημεία, περιμετρικά της Βίγλας. Στο δωμάτιο του Βιγλάτορα ανοίγονταν μικρά παράθυρα, τραπεζοειδούς κάτοψης που κατέληγαν σε στενές οπές, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ανοίγονται επιπλέον πολεμότρυπες.

Πηγές αναφέρουν ότι στη Χίο υπήρχαν πάνω από 50

ΒΙΓΛΕΣ ΚΑΙ ΠΥΡΓΟΙ ΧΙΟΥ

Βίγλα Βρουλίδια

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στις ακτές της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι σε ύψωμα πάνω από την παραλία *"Βρουλίδια"* στο νοτιότερο άκρο της *Χίου*. Ίσως είναι η Βίγλα που έδινε πολλές φορές πρώτη το μήνυμα του επερχόμενου κινδύνου από τα Νότια. Η θέα από την Βίγλα είναι εκπληκτική. Το νησάκι *Βενέτικο* από τα Νοτιοανατολικά, οι απότομες ακτές από τα Νοτιοδυτικά και ο κόλπος της *Καρύντας* με τα απομεινάρια της Βίγλας του *Αγ. Νικήτα,* και η πεδιάδα του *Εμπορειού* και των *Δοτίων* προς τα Βόρεια συνθέτουν την οπτική γωνία. Η πρόσβαση προς την Βίγλα είναι σχετικά εύκολη. Είκοσι λεπτά ανηφορικό περπάτημα από τα τελευταία σπίτια στα *Δότια* ανάμεσα σε μαστιχόδρενδρα.

Πύργος στα Δότια

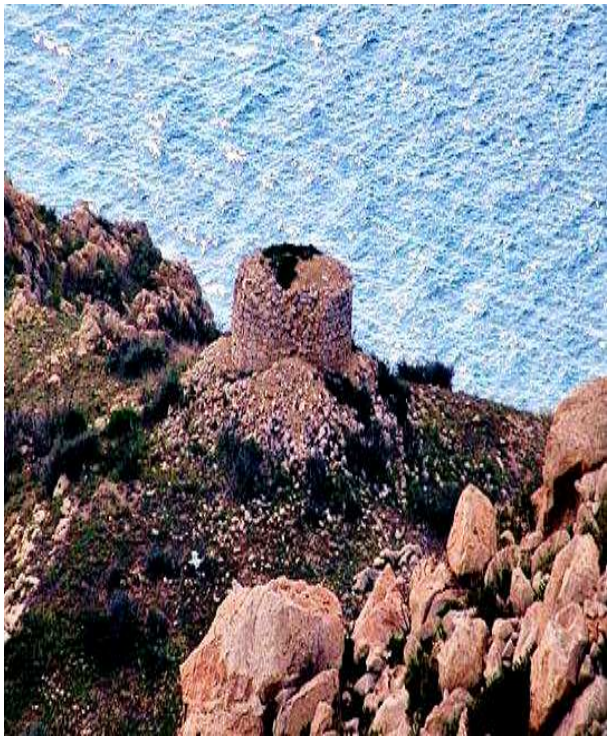

Ο Πύργος των *Δοτιών* βρίσκεται κοντά στο χωριό *Πυργί* (περιοχή *Δότια*), στο δρόμο προς την παραλία *Βρουλίδια* της Νότιας *Χίου,* στη σημαντικότερη περιοχή για την παραγωγή μαστίχας, διότι παράγει την μεγαλύτερη ποσότητα μαστίχας Το τοπίο είναι πολύ χαρακτηριστικό. Τα χαμηλά σχετικά

μαστιχόδεντρα πλαισιώνουν με μοναδικό τρόπο το επιβλητικό μνημείο που είναι πολύ καλό δείγμα της αμυντικής αρχιτεκτονικής της Μεσαιωνικής *Χίου*. Πρόκειται για ένα Μεσαιωνικό κτίσμα που κατασκευάστηκε στα πλαίσια της γενικής οχύρωσης της νήσου από τους Γενοβέζους στις αρχές του 15ου αιώνα (1410-1415). Εικάζεται ότι πρωταρχικός ρόλος του Πύργου ήταν να είναι το κέντρο ελέγχου και συλλογής της παραγωγής μαστίχας που από τότε ήταν πολύ σημαντική για την οικονομία της νήσου. Το τριώροφο κτίσμα, κτισμένο από ανοιχτό γκρίζο ασβεστόλιθο, είναι ερειπωμένο. Διατηρούνται οι τέσσερις τοίχοι του, εκτός από το Νότιο που είναι μισογκρεμισμένος. Έχει ορθογώνιο σχήμα, με διαστάσεις 14,28 Χ 15,70 και ύψος 18 μ. Με εφτά επάλξεις από την Ανατολική και Δυτική πλευρά και τέσσερις από τη Νότια και Βόρεια. Διατηρεί επίσης τα χωρίσματα των εσωτερικών τοίχων του ισογείου και πολλά στοιχεία από τον τρόπο θολοδομίας στον πρώτο και στο δεύτερο όροφο. Ο Πύργος δεν είχε πόρτα στο ισόγειο, όπως συνηθιζόταν για αμυντικούς λόγους, αλλά υποδοχή ελαφριάς κλίμακας στο μεσαίο όροφο. Στο ισόγειο υπάρχουν οπές αερισμού και στον τελευταίο όροφο πολεμίστρες. Περιβαλλόταν από τετράπλευρη περιτείχιση, από την οποία σώζονται τα ίχνη και τα θεμέλια ενός από τα τέσσερα Πυργόπουλα που υπήρχαν σε κάθε γωνιά

Βίγλα Εμπορειού

Βίγλα πάνω από το λιμάνι του *Εμπορειού* στην Ανατολική *Χίο*. Στην Ανατολική ακτή της *Χίου,* τα παραλιακά χωριά *Κώμη* και *Εμπορειός* χωρίζονται από ένα χαμηλό βραχώδη λόφο στον οποίο δεσπόζει το Εκκλησάκι του *Προφήτη Ηλία*. Είναι σημαντικό σημείο επιτήρησης από το νησάκι *Βενέτικο* στο Νότιο άκρο της *Χίου* μέχρι τον *Άγιο Ιωάννη* προς τα Βόρεια. Για την επιτήρηση από αυτό το σημαντικό σημείο υπάρχουν δύο Βίγλες στις πλαγιές του λόφου: από την πλευρά της *Κώμης* υπάρχει η Βίγλα στη θέση *Μπρούκια* και από τη μεριά του *Εμπορειού* υπάρχει η συγκεκριμένη Βίγλα που επιτηρεί το λιμάνι του *Εμπορειού* και όλη τη Νοτιοανατολική ακτή της νήσου. Οι δύο Βίγλες είναι σε απόσταση 700 μέτρων μεταξύ τους, έχουν οπτική επαφή και σε ένα βαθμό αλληλοκαλύπτονται. Η απόσταση των 700 μ.είναι η μικρότερη που υπάρχει ανάμεσα σε Βίγλες στη νήσο. Η Βίγλα επιτηρεί και το λιμάνι που κάποτε υπήρξε από τα πιο σημαντικά του νησιού καθώς από εδώ γινόταν η διακίνηση της μαστίχας προς την Ανατολή. Πολύ κοντά στη Βίγλα, λίγο χαμηλότερα προς την Ανατολική πλευρά, βρίσκεται το *Κλεφτολίμανο*. Πρόκειται για ένα μικρό λιμανάκι με είσοδο πλαϊνή που δύσκολα διακρίνεται και γι' αυτό ήταν ιδανικό καταφύγιο για να κρύβονται τα πλοία.
Σήμερα από τη Βίγλα του *Εμπορειού* διασώζεται μόνο η βάση σε ύψος περίπου 1,5 μέτρα έως 2 μέτρα.

Βίγλα Μπρουκιάς

Βίγλα στη Νότια πλευρά της παραλίας της *Κώμης*. Όπως αναφέθηκε παραπάνω, στην Ανατολική ακτή της *Χίου*, τα παραλιακά χωριά *Κώμη* και *Εμπορειός* χωρίζονται από ένα χαμηλό βραχώδη λόφο στον οποίο δεσπόζει το Εκκλησάκι του *Προφήτη Ηλία*. Για την επιτήρηση από αυτό το σημαντικό σημείο υπάρχουν δύο Βίγλες στις πλαγιές του λόφου: από τη μεριά του *Εμπορειού* υπάρχει η Βίγλα πάνω από το λιμάνι και από την πλευρά της *Κώμης* η συγκεκριμένη Βίγλα στη θέση *Μπούρκια*. Οι δύο Βίγλες είναι σε απόσταση 700 μέτρων μεταξύ τους, έχουν οπτική επαφή και σε ένα βαθμό αλληλοκαλύπτονται. Η απόσταση των 700 μ. Είναι η μικρότερη που υπάρχει ανάμεσα σε Βίγλες στη νήσο.

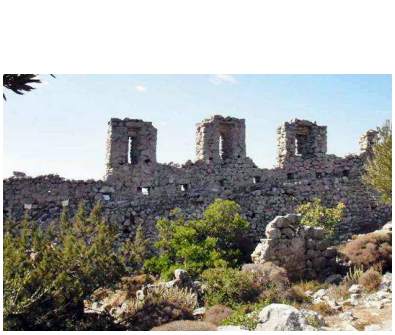
Βίγλα Κώμης

Βίγλα στην κορυφή του λόφου που βρίσκεται στη Βόρεια πλευρά της παραλίας της *Κώμης*. Έχει οπτική επαφή με τις Βίγλες στα Νότια στη θέση *Μπρούκια* και του *Εμπορειού*.

Κάστρο Απολίχνων ή Κάστρο στα Αρμόλια

Βορειοδυτικά του χωριού *Αρμόλια* στη *Χίο* βρίσκεται το Κάστρο *Απολιχνών* που κτίστηκε το 1440 από το Γενοβέζο *Νικόλαο Μπάνκα - Ιουστινιάνι*. Αυτό πιστοποιείται από τη Λατινική επιγραφή που υπήρχε στο ανώφλι πάνω από την είσοδο του Κάστρου. Η επιγραφή δυστυχώς έχει ασβεστωθεί, διακρίνεται όμως το οικόσημο του *Ιουστινιάνι*. Το Κάστρο έχει σχήμα τραπεζίου. Περιλαμβάνει 62 δωμάτια και προστατεύεται από προτειχίσματα και αμυντικούς Πύργους στις γωνίες. Μπροστά από το μεγάλο πύργο υπάρχει δεξαμενή (κινστέρνα) όπου εξασφαλίζει πόσιμο νερό από τα νερά της βροχής που συγκεντρώνονται εκεί από τις στέγες των δωματίων του Κάστρου. Το Κάστρο μαζί με τις Βίγλες της νήσου αποτέλεσε μέρος του αμυντικού συστήματος της *Χίου* όπου η οργάνωση της άμυνας γινόταν με σήματα καπνού κατά τη διάρκεια της ημέρα και με φωτιές κατά τη διάρκεια της νύχτα. Η πρόσβαση στο κάστρο γίνεται από μονοπάτι μήκους 800 μέτρων χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία, που περνά μέσα από ελαιώνα και στη συνέχεια μέσα από δασώδη περιοχή. Η είσοδος είναι ελεύθερη.

Βίγλα στη θέση Νέπαγος ή Βίγλα Κάτω Φανών

Βίγλα στη Νότια ακτή της *Χίου* στη θέση *Νέπαγος,* στον κόλπο *Κάτω Φανών*. Έχει οπτική επαφή με τις Βίγλες της *Αγ. Δύναμης* και των *Βρουλιδίων*.

Βίγλα Αγίας Δύναμης

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην παραλία της *Αγίας Δύναμης*, στην περιοχή *Μεστών,* στην ακτή της Νοτιοδυτικής *Χίου*.

Βίγλα Αυλωνιάς

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι σε ύψωμα πάνω από τον κόλπο της *Αυλωνιάς* στην περιοχή των *Μεστών,* στην ακτή της Νοτιοδυτικής *Χίου.*

Βίγλα Πετάσου

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην τοποθεσία *Πετάσος,* πάνω από τον όρμο της *Αποθύκας* στη Νοτιοδυτική ακτή της *Χίου.*

Βίγλα στον Πριόνα

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη βρίσκεται στην άκρη μιας βραχώδους προεξοχής, σαν μικρό ακρωτήρι και φέρει το όνομα *Πριόνα*, στον όρμο *Μερικούντα* στα *Μεστά.*

Βίγλα Λιβάδι

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην τοποθεσία *Λιβάδι*, στον όρμο που βρίσκεται στο λιμάνι των *Μεστών*.

Βίγλα Διδύμων

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στη παραλία *Διδύμες* στην περιοχή των *Μεστών*.

Βίγλα Αγίας Ειρήνης

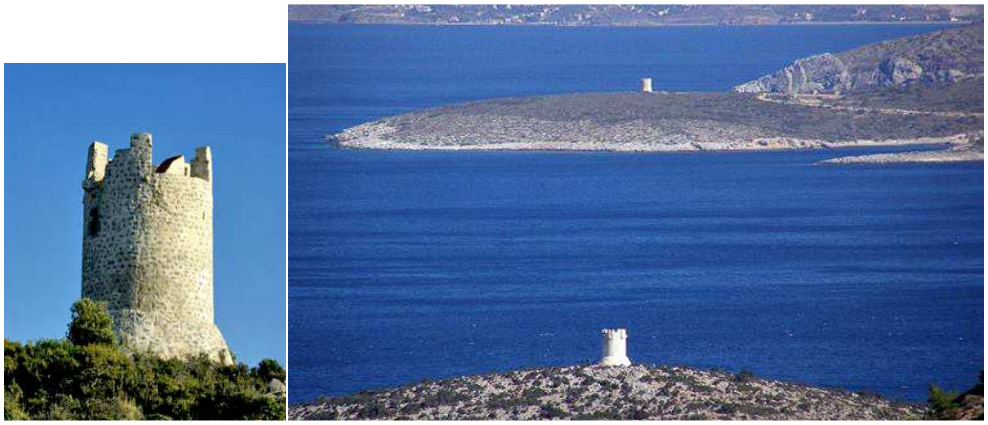
Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην παραλία της *Αγίας Ειρήνης* κοντά στην περιοχή της *Ελάτας*.

Βίγλα Καμινάκι

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι σε βράχο της ακτής Νότια από το *Λιθί*.

Βίγλα Τραχήλι

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη βρίσκεται στον όρμο *Λιθίου* σε χερσονησίδα.

Βίγλα Ελίντα

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην παραλία *Ελίντα* κάτω από την περιοχή του *Ανάβατου*.

Βίγλα του Παχή

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στη Δυτική ακτή της *Χίου*. Η συγκεκριμένη είναι στην παραλία του χωριού *Σιδηρούντα*.

Μεγάλη Βίγλα

Στο Βορειοανατολικό άκρο της *Χίου*, σε στρατηγική θέση, κοντά στα *Καρδάμυλα,* είναι η Μεγάλη Βίγλα της *Χίου*. Η Βίγλα είναι σε κακή κατάσταση, σε αντίθεση με τις άλλες Βίγλες της *Χίου*. Από εδώ οι Βιγλάτορες έλεγχαν το στενό της *Χίου* με την *Αιγινούσα* και την κίνηση από τη Βορειοδυτική Μικρά Ασία. Κάτω από τη Βίγλα είναι η ερημονησίδα *Στροβίλιο* που υπήρχε επίσης μεγάλη Βίγλα, από την οποία σήμερα διασώζονται ελάχιστα.

Πύργος Αγίου Γεωργίου Βασιλικών

Ανατολικά από τη *Βολισσό,* έξω από το χωριό *Βασιλικά,* υπάρχει το ξωκλήσι του *Αγίου Γεωργίου Βασιλικών ("Βασιλικούσης").* Έχει εντυπωσιακή πρόσοψη με πέτρινους κίονες, καμάρες και οκταγωνικό τρούλο και είναι κτισμένο με ασπροκόκκινη πέτρα. Δίπλα υπάρχει ερείπιο Πύργου, ο *"κουμπές",* φτιαγμένος με *Θυμιανούσικη* πέτρα, με πολύ ευδιάκριτα τα ημιθόλια και τις πολεμίστρες.

Γύρω από τον Πύργο υπήρχε ο Μεσαιωνικός οικισμός των *Βασιλικών,* απομεινάρι του οποίου είναι ο Πύργος. Άγνωστο πότε ακριβώς κτίστηκε. Μάλλον ανήκει στην Υστεροβυζαντινή περίοδο.

Κάστρο Βολισσού

Ένα μεγάλο και ωραίο Κάστρο στη Βορειοδυτική *Χίο*, στην κορυφή λόφου πάνω από το χωριό *Βολισσός*. Ο σκοπός του κάστρου ήταν να προστατεύει το Βορειοδυτικό τμήμα της νήσου της *Χίου*, γι' αυτό και ήταν χτισμένο σε στρατηγική θέση, σε υψόμετρο 230 μέτρων από όπου και έχει οπτική επαφή με σχεδόν όλη την Βορειοδυτική ακτογραμμή της νήσου σε επαφή με τις Βίγλες στην περιοχή. Είναι προφανές ότι το Κάστρο ήταν το επίκεντρο της αμυντικής διάταξης των οχυρώσεων σε αυτή την πλευρά της νήσου. Η *Βολισσός* είναι κτισμένη στη θέση μικρής αρχαίας πόλης που ονομαζόταν *Βόλισσος* ή *Βολίσκος* και αναφέρεται από την παράδοση ως τόπος όπου έζησε ο *Όμηρος*: *"εν τούτω τω πολισματίω τας διατριβάς εποιείτο"*.
Το Κάστρο κτίστηκε αρχικά από τους Βυζαντινούς, κατά πάσα πιθανότητα τον 11ο αιώνα, η *Άννα Κομνηνή* το αναφέρει στην *Αλεξιάδα* της. Η παράδοση λέει ότι το έκτισε ο στρατηγός *Βελισσάριος* τον 6ο αιώνα, αλλά δεν υπάρχουν αποδείξεις για κάτι τέτοιο. Δεν αποκλείεται καθόλου πάντως επί *Ιουστινιανού* να είχε γίνει μια πρώτη οχύρωση του λόφου. Κατά τον 15ο αιώνα, το Κάστρο ανοικοδομήθηκε και πήρε την τελική του μορφή από τους Γενοβέζους. Το Κάστρο έχει τραπεζοειδές σχήμα και έχει κατασκευασθεί με πρώτη ύλη ένα τοπικό σκουρόχρωμο πέτρωμα με υψηλή περιεκτικότητα σε χαλκό που δίνει στο Κάστρο μια πολύ ιδιάζουσα και ξεχωριστή όψη. Περιμετρικά είχε έξι κυκλικούς Πύργους, ενώ στο εσωτερικό του υπάρχουν διάφορα χτίσματα όπως δεξαμενές και Εκκλησίες, σε ερειπώδη κατάσταση. Υπάρχει επίσης ένα τούνελ που συνδέει το Κάστρο με την ακτή και τη περιοχή του *Πύθωνα*.
Στο πρόσφατο παρελθόν έχουν γίνει εργασίες συντήρησης και ανάδειξης του Κάστρου με κατασκευή μονοπατιών, σκαλοπατιών κλπ, αλλά τώρα τελευταία είναι παραμελημένο. Τα βράδια του καλοκαιριού φωτίζεται προσφέροντας ένα πολύ ωραίο θέαμα.

Πύργος Ταμάρκου

Πρόκειται για εγκαταλελειμμένο Μεσαιωνικό οικισμό, από τους πολλούς που υπάρχουν στη *Χίο*. Στον οικισμό ξεχωρίζει ο κεντρικός αμυντικός Πύργος που ανάγεται στον 15ο αιώνα (ο υπόλοιπος οικισμός μάλλον είναι παλιότερος).Ο οικισμός βρίσκεται κοντά στο χωριό *Πισπιλούντα,* στο Δήμο *Αμανής*, σε ένα πλούσιο και χαρακτηριστικό, της Βόρειας *Χίου*, φυσικό τοπίο. Το σύνολο (το μνημείο με τον

περιβάλλοντα χώρο του) αποτελεί μοναδικού ενδιαφέροντος σύμπλεγμα, με την ενδιαφέρουσα χλωρίδα και πανίδα και τον αρχαϊκό τρόπο άρδευσης. Το όνομα του Κάστρου προέρχεται από τη φράση *"Τα Μάρκου",* δηλαδή *"του Μάρκου"* που σημαίνει ότι το μέρος πιθανότατα ανήκε σε κάποιον *Μάρκο* (ίσως Γενουάτης Τοπικός ηγεμόνας.). Ο Πύργος σήμερα διατηρεί το ισόγειο τμήμα του, καθώς και τμήμα του 1ου ορόφου.

Κάστρο Καμπιών

Το Κάστρο των *Καμπιών* βρίσκεται πάνω από το ομώνυμο χωριό (τα *Κάμπια*) του Δήμου *Καρδαμύλων,* στην κορυφή υπερυψωμένου βράχου, όπου υπάρχει το εξωκλήσι της *Αγίας Παρασκευής*, γι' αυτό οι ντόπιοι το αποκαλούν και *"Καστράκι της Αγίας Παρασκευής"*. Δεσπόζει σε ένα από τα ωραιότερα φυσικά τοπία της *Χίου,* πάνω από το κατάφυτο φαράγγι των *Καμπιών*. Είναι κτισμένο πάνω σε μία βραχώδη έξαρση του εδάφους και είναι σχετικά μικρό. Είναι ένα χαρακτηριστικό Μεσαιωνικό οχυρό που εκμεταλλεύεται με εξαιρετική τεχνική τη φυσική οχύρωση του βράχου. Σώζονται στοιχεία από την εξωτερική του οχύρωση, αλλά όχι από τις εσωτερικές του εγκαταστάσεις. Πιθανολογείται ότι υπήρχε κάποιο κεντρικό κτίσμα, στου οποίου τη θέση κτίστηκε αργότερα ο Ναός της *Αγίας Παρασκευής*.
Η σημερινή κατάστασή του δείχνει ότι πρέπει να είχε εγκαταλειφθεί νωρίς ως θέση οχύρωσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κλίμακα ανόδου που ξεκινά από το κάτω σημείο του βράχου είναι σκαλιστή πάνω σ' αυτόν και καταλήγει στην είσοδο του Κάστρου, όπου υπάρχει ημικυκλικός Πυργίσκος. Η χρονολόγησή του τοποθετείται στα Βυζαντινά χρόνια από όλους τους ιστορικούς που το αναφέρουν (σύγχρονο με το Κάστρο των *Απολίχνων,* κατά το *Ζολώτα*), ωστόσο δεν έχει γίνει καμία αρχαιολογική έρευνα σ' αυτό, για περαιτέρω τεκμηρίωση. Η ονομασία *"Κάστρο της Ωριάς"* -που επίσης χρησιμοποιείται - δείχνει από μόνη της τη Βυζαντινή προέλευση του οχυρού και απηχεί τη διαδεδομένη, σε όλο τον Ελληνικό χώρο, παράδοση για την πολιορκία για πολλά χρόνια ενός Κάστρου από εχθρικό στράτευμα.

Πύργος του Πιτυούς

Ο Μεσαιωνικός Πύργος του *Πιτυούς* βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό της Βόρειας *Χίου*. Πρόκειται για πολυγωνικό 16πλευρο διώροφο κτίσμα πάνω σε φυσικό βραχώδες έξαρμα, λίγο έξω από τον οικισμό. Η κατασκευή του τοποθετείται στον 14ο αιώνα, στην περίοδο της Γενουατοκρατίας (1346-1566).Το συνολικό ύψος του Πύργου είναι 13 μέτρα. Στον Πύργο έχουν γίνει εργασίες αποκατάστασης που ολοκληρώθηκαν το Μάιο του 2008. Έκτοτε φυλάσσεται και φιλοξενεί διάφορα εκθέματα.

Διακρίνονται τρεις τεκμηριωμένες κατασκευαστικές φάσεις στον Πύργο. Στην πρώτη φάση ο Πύργος εσωτερικά διαρθρωνόταν με ξύλινα πατώματα και καλυπτόταν με κεραμοσκεπή στέγη. Στη δεύτερη φάση ενισχύθηκε εξωτερικά με ισχυρότερους τοίχους και απέκτησε την πολυγωνική μορφή που έχει σήμερα. Το ισόγειο χωριζόταν σε δύο τμήματα που επικοινωνούσαν μεταξύ τους με ένα άνοιγμα που υπήρχε στην ενδιάμεσή τους τοιχοποιία (η οποία σώζεται σήμερα σε χαμηλό ύψος) και με τον όροφο με λίθινη κλίμακα (υπολείμματα της οποίας βρίσκονται εγκλωβισμένα τόσο στο πάχος της μέσης τοιχοποιίας που φέρει τους θόλους, όσο και στο χώρο της δεξαμενής). Και σε αυτή τη φάση ο Πύργος καλυπτόταν με κεραμοσκεπή στέγη. Στην τρίτη φάση ο Πύργος απέκτησε τη σημερινή του μορφή με την κατασκευή του μέσου τοίχου που φέρει τους θόλους και χωρίζει το ισόγειο και τον όροφο σε δύο θολοσκεπείς χώρους, με αποτέλεσμα να αλλάξει η εσωτερική διαρρύθμιση του Πύργου και να καταργηθεί η επικοινωνία των χώρων του ισογείου και η κλίμακα ανόδου στον όροφο.
Από τους ανεσκαμμένους χώρους προέκυψε κεραμική, η οποία χρονολογείται από το 14ο έως και το 16ο αιώνα, 24 νομίσματα τα περισσότερα εκ των οποίων του 14ου αιώνα και διάφορα άλλα αντικείμενα καθημερινής, αλλά και στρατιωτικής χρήσης.

Πύργος στα Κοίλα

Η περιοχή *"Κοίλα"* βρίσκεται σε ορεινή περιοχή ανατολικά από το χωριό *Πιτυός* και Δυτικά από τα *Καρδάμυλα της Χίου*, σε υψόμετρο 500 μέτρων με εκπληκτική θέα προς τις *Οινούσσες* και τις απέναντι Μικρασιατικές ακτές. Στα Κοίλα υπήρχε οικισμός που κατοικήθηκε κατά την αρχαιότητα και κατά τη Βυζαντινή περίοδο. Στην κορυφή του λόφου σώζονται τα ερείπια του *"Πύργου των Κοίλων"*. Δεν είναι βέβαιο ότι ήταν πραγματικά Πύργος, αλλά παρά την κακή κατάστασή του, είναι το μοναδικό απομεινάρι από τον υπόλοιπο οικισμό εν μέσω λιθοσωρών και άλλων δυσδιάκριτων ερειπίων. Για τη χρονολόγησή του δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι, αλλά είναι πιθανότατα Βυζαντινός.

Κάστρο Καρδαμύλων ή Κάστρο της Γριάς ή Βίγλα της Γριάς

Το *Κάστρο της Γριάς* -όπως αποκαλείται από τους *Χίους*- είναι κτισμένο σε περίοπτη θέση, πάνω από τα *Καρδάμυλα,* κεφαλοχώρι της ΒΑ *Χίου*. Το Κάστρο είναι προσβάσιμο από παλιό μονοπάτι, στο οποίο υπάρχει σήμανση και έχουν γίνει έργα εξωραϊσμού και εξομάλυνσης. Πρόκειται για

Μεσαιωνική οχύρωση, αποτελούμενη από δύο πύργους ενωμένους με ισχυρό τείχος. Ο Ανατολικός Πύργος έχει σχήμα ημιελλειπτικό και ο Δυτικός στρογγυλό. Το Κάστρο αποτελεί τμήμα ενός γενικότερου οργανωμένου αμυντικού σχεδιασμού που υπήρχε κατά τους Μεσαιωνικούς χρόνους στο νησί. Λείψανα Ελληνιστικού τείχους πιστοποιούν ότι η θέση είχε ήδη οχυρωθεί από την αρχαιότητα. Το Κάστρο πιθανότατα υπήρχε από τη Βυζαντινή περίοδο και βεβαίως χρησιμοποιήθηκε και από τους Γενοβέζους. Κατά την απελευθερωτική εκστρατεία του Νοεμβρίου του 1912, η περιοχή της *Γριάς* στάθηκε το προπύργιο του αγώνα. Η τοπική παράδοση αναφέρει ότι το όνομα του Κάστρου οφείλεται σε κάποια ηλικιωμένη που σκαρφάλωσε από τα *Καρδάμυλα,* μέσω των απότομων βράχων, ως εκεί για να σωθεί από τους πειρατές. Σύμφωνα με την παράδοση επίσης, ο Δυτικός Πύργος του Κάστρου επικοινωνούσε μέσω σήραγγας με το λεγόμενο *"Πηγάδι του Κουλαλά",* ένα φαρδύ και καλοφτιαγμένο πηγάδι, το οποίο είναι κτισμένο χαμηλότερα από το Κάστρο και ανάγεται στην εποχή της Γενουατοκρατίας (1346-1566).

Βίγλα Λαγκάδας

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στις ακτές της *Χίου.* Η συγκεκριμένη είναι κοντά στη *Λαγάδα,* πάνω από τον όρμο *Κολοκυθιάς.* Η *Λαγκάδα* είναι ένα ναυτοχώρι που βρίσκεται στα ΒΑ παράλια της *Χίου,* στον όρμο *Κολοκυθιάς* και σε απόσταση 16 χλμ από την πόλη της *Χίου.*

Βίγλα Αγίας Ελένης

Μια από τις πολυάριθμες Βίγλες στην ακτή της *Χίου.* Η συγκεκριμένη είναι στο ακρωτήριο *"Αγία Ελένη"*, στον όρμο *Καρφά,* στα *Θυμιανά.* Μια από τις λίγες Βίγλες στην Ανατολική ακτή της *Χίου.* Η Βίγλα έχει γίνει το αντικείμενο μιας ημιτελούς προσπάθειας για ανακαίνιση.

Βίγλα Γαδαρά

Πάνω από την *Αγία Φωτεινή* σε θέση με ωραία θέα βρίσκεται η μισογκρεμισμένη *Βίγλα του Γαδαρά*. Στα Νότια οι όρμοι της *Αγ.Ερημιόνης*, του *Μέγα Λιμιώνα* και των *Κεραμίων* (παραλία *Μαυρή*). Βόρεια οι κόλποι της *Αγίας Φωτεινής* (*Καμάρι*) και του *Καταρράκτη*. Η πρόσβαση είναι εύκολη. Αγροτικός δρόμος που ξεκινά από το *Νεχώρι* και καταλήγει στην *Αγία Φωτιά*. Λίγο πριν την κάθοδο, μικρότερο δρομάκι οδηγεί στην Βίγλα.

Κάστρο Δαφνώνα

Ο *Δαφνώνας* είναι χωριό της κεντρικής *Χίου*, σε οδική απόσταση περίπου 10 χιλιομέτρων από την πόλη της *Χίου*. Στο επάνω μέρος του χωριού διασώζονται Μεσαιωνικά κτίσματα που είναι κατάλοιπα της παλαιότερης μορφής του οχυρωμένου οικισμού.
Η παράδοση αναφέρει ότι το χωριό χτίστηκε αρχικά σε διαφορετικό μέρος και μεταφέρθηκε στη σημερινή του θέση περί το 1000 μ.Χ. Το Κάστρο πρέπει να άρχισε να διαμορφώνεται από τότε (τον 11ο αιώνα) και να συνέχισε να εξελίσσεται και να επεκτείνεται μέχρι τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το κατατάσσουμε στα Γενοβέζικα κάνοντας την υπόθεση ότι τα ερείπια του Μεσαιωνικού οικισμού που βλέπουμε σήμερα προέρχονται κυρίως από την περίοδο που η *Χίος* ήταν Γενοβέζικη κτήση (μέσα 14ου με μέσα 16ου αιώνα), όπως η πλειοψηφία των Μεσαιωνικών μνημείων στη νήσο. Γύρω από το χωριό υπάρχουν αρκετοί ακόμα Πύργοι και Μεσαιωνικά κατάλοιπα όπως ο Πύργος της *Λαυρίνας,* ο Πύργος *Βερβεράτου, ο* Πύργος *Χαλιώρη* κ.ά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ - ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

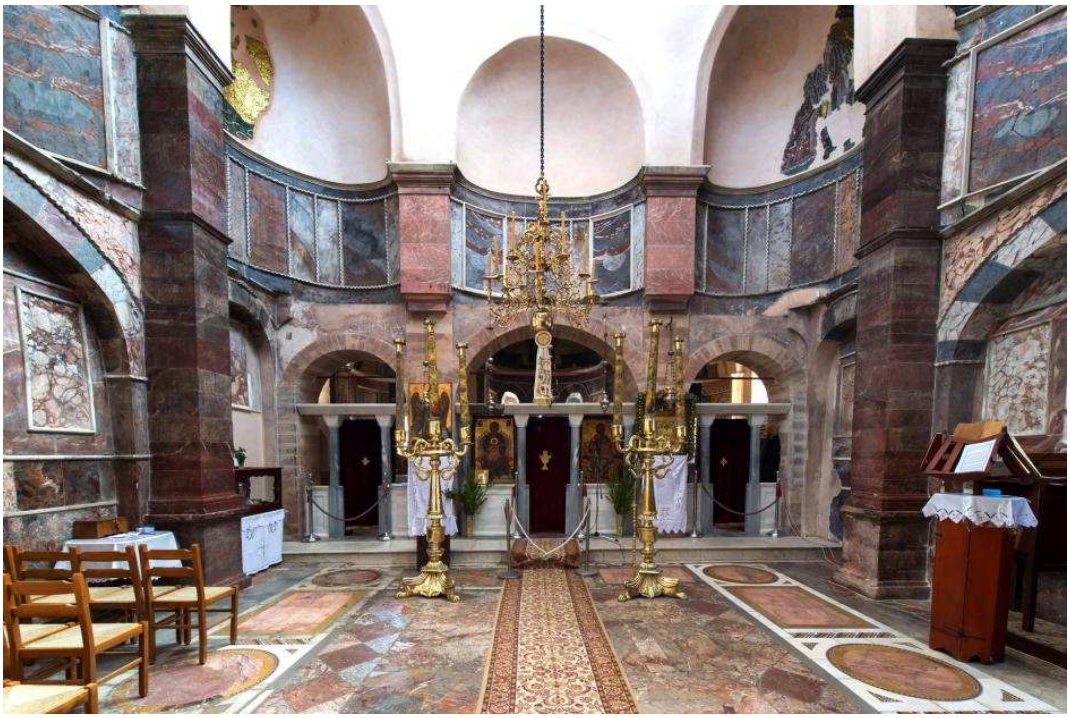
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Εικ. 77 Η ιστορική *Νέα Μονή*. Γενική άποψη.

Εικ. 78 Εξωτερική άποψη της *Νέας Μονής*.

Εικ. 79 Εσωτερική άποψη της *Νέας Μονής*.

Εικ. 80 Η Εικόνα της *Παναγίας της Νεαμονιτίσσης* που βρέθηκε άφλεκτη μέσα στη φλεγόμενη μυρσίνη.

Εικ. 81 Η Εικόνα με την ιστορία της *Νέας Μονής* : Ο αυτοκράτορας *Κωνσταντίνος* με τις πορφυρογέννητες *Ζωή* και *Θεοδώρα.* Κτήτορες της *Νέας Μονής.*

Εικ. 82 Η Τράπεζα της *Νέας Μονής.*

ΤΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΟΝΗΣ

Στις πλάγιες κόγχες των αψιδωτών τριγώνων, που κρατούν τον τρούλο, ιστορούνται ψηφιδωτές συνθέσεις, οι οποίες ξεκινούν από Ανατολικά με τον *Ευαγγελισμό*, τη *Γέννηση,* την *Υπαπαντή,* τη *Βάπτιση*, τη *Μεταμόρφωση,* τη *Σταύρωση* και την εις *Αδου Κάθοδον*. Η προβολή των παραστάσεων είναι κυκλική και το μάτι του θεατή προχωρεί από το ηλιακό φως, στο ημίφως της Δύσης. Στις συνθέσεις των παραστάσεων του Θείου Πάθους, όπως οι *Μυροφόρες* και η *Σταύρωση,* η μαύρη ψηφίδα που κυριαρχεί, ντύνει τις παραστάσεις με πένθος, εκφράζοντας τη θλίψη ολόκληρου του Σύμπαντος, ενώ στις χαρμόσυνες το χρυσό γίνεται το μέσο, για να δοθεί η αστραφτερή αγαλλίαση η *"Εν τώ Ουρανώ και επί της Γης"*.

Εικ. 83Το εσωτερικό της *Νέας Μονής*.

Εικ. 84 Το εσωτερικό της *Νέας Μονής*.

ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΑΝΙΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΟΝΗΣ

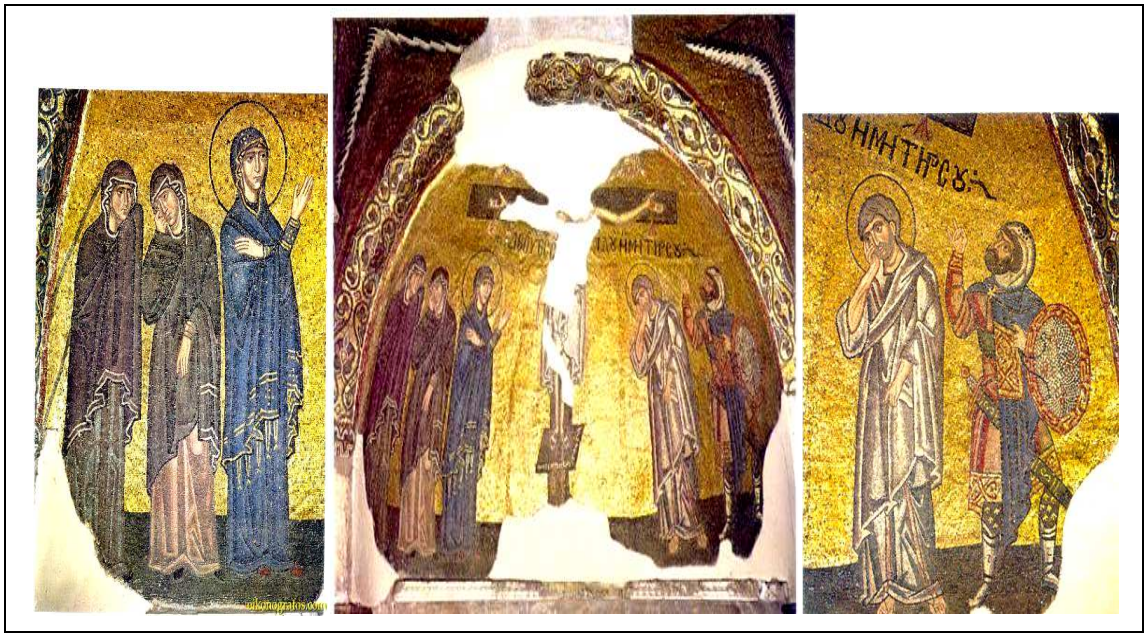

Εικ. 85 Εσωτερική άποψη των κυκλικών σπάνιων παγκοσμίως ψηφιδωτών της *Νέας Μονής*.

Οι καλύτερα σωζόμενες παραστάσεις η Βάπτιση, η Σταύρωση και η Ανάσταση θεωρούνται το αριστουργηματικότερο τρίπτυχο

Εικ. 86 Μοναδικής σπανιότητας είναι η παράσταση της Βάπτισης όπου ο *Ιορδάνης* πηγάζει από το κεφάλι του *Ιησού*.

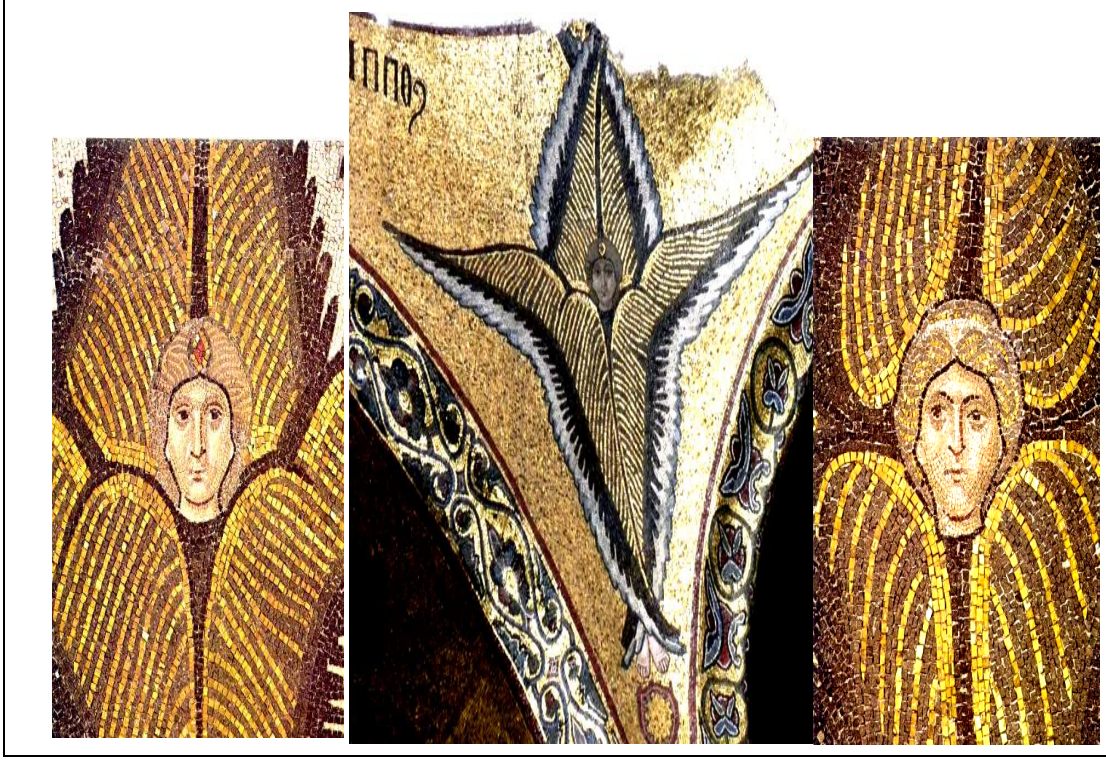
Εικ. 87 Στην παράσταση της Σταύρωσης, ο Εσταυρωμένος δεν σώζεται. Στη μια πλευρά του Σταυρού η *Παναγία* σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση καθώς και οι δύο *Μαρίες*. Στην άλλη πλευρά ο *Ιωάννης* ο μαθητής του *Χριστού* και ο Ρωμαίος σώζονται επίσης σε πολύ καλή κατάσταση.

Εικ. 88 Επίκεντρο του ψηφιδωτού της παράστασης της *Αποκαθήλωσης* αποτελεί το πρόσωπο της *Παναγίας* όπου με μοναδικό τρόπο εκφράζεται ο ανθρώπινος πόνος της Μητέρας του Θεού που εγγίζει την πληγή στην παλάμη του Υιού της. Τόσο η Παναγία όσο και ο *Ιωάννης* ο μαθητής του *Χριστού* σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση.

Εικ. 89 Στη σύνθεση της *εις Άδου Καθόδου* ο *Χριστός* στέκεται με εξαιρετική χάρη επάνω από τις πύλες του *Άδη* και ανασύρει το γέρο *Αδάμ*. Το συγκλονιστικό γεγονός απαιτεί άγρια χαρακτηριστικά προσώπου, που αποδίδονται θαυμάσια με σκοτεινά χρώματα, και βιαιότητα πάθους, στοιχεία απαραίτητα για τη μεταξύ Θανάτου και Ζωής πάλη. Στην παράσταση εξαίρεται ιδιαίτερα ο Τροπαιούχος της Ζωής *Ιησούς* με την ελευθερία στις κινήσεις, με το φυσικό ανέμισμα του ιματίου Του και το χρωματισμό της Νίκης στη Θεία Μορφή Του**.**

Εικ 90 Τα εξαιρετικής ομορφιάς ψηφιδωτά Εξαπτέρυγα.

ΤΟ ΟΣΤΕΟΦΥΛΑΚΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΦΑΓΗ

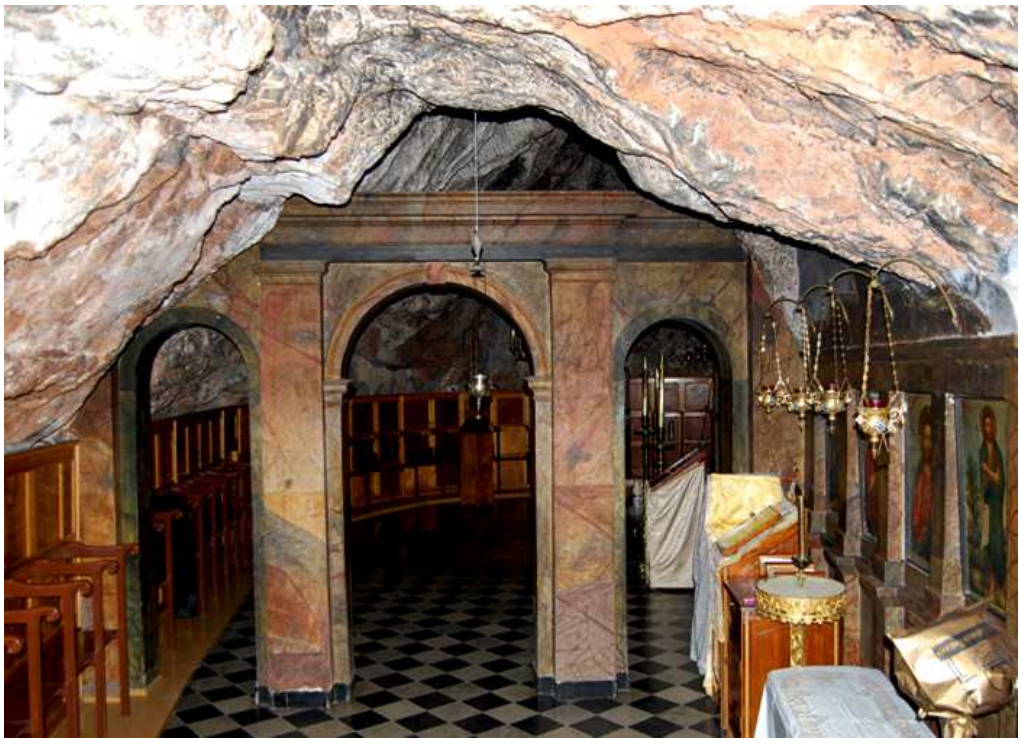
Εικ. 91 Το παρεκκλήσιο του Τιμίου Σταυρού βρίσκεται δίπλα στην κεντρική είσοδο της Μονής. Προοριζόταν για τις γυναίκες όταν απαγορευόταν η είσοδός τους στην ανδρική τότε Μονή. Εκτίθενται εδώ σε προθήκες πολλές νεκροκεφαλές και άλλα οστά από τα θύματα της *Σφαγής της Χίου*.

Εικ. 92.Τα οστά φέρουν ορατά τα χτυπήματα από τις μαχαιριές και είναι κυρίως από μικρά παιδιά.

Εικ. 93 Το παρεκκλήσιο του *Αγίου Λουκά,* το οποίο αποτελεί τον Κοιμητήριο Ναό της *Νέας Μονής*. Σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο φυλάσσονται οστά από τη μεγάλη *Σφαγή της Χίου*.

Εικ. 94 *Ιερά Σκήτη Αγίων Πατέρων*, μέσα στη σπηλιά, προς τιμή των κτητόρων Αγίων μοναχών *Νικήτα, Ιωάννη και Ιωσήφ*, ιδρυτών της *Νέας Μονής*.

Εικ. 95 Το Τέμπλο φιλοτεχνήθηκε πάνω στο λαξευμένο βράχο.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΟΥΝΔΩΝ

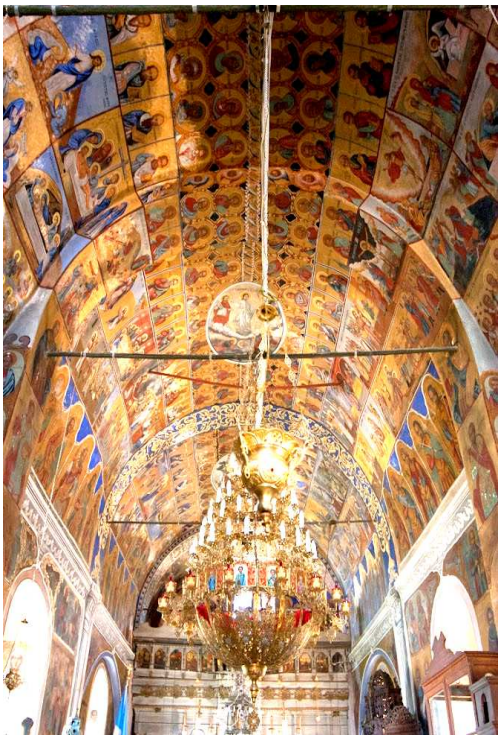
Εικ. 96 Η Ιστορική *Ιερά Μονή Μουνδών* ή *Τιμίου Προδρόμου*. Γενική Άποψη.

Εικ. 97 Η είσοδος της *Ιεράς Μονής Μουνδών*.

Εικ. 98 Το κωδωνοστάσιο της Μονής.

Εικ. 99 Η εσωτερική αγιογράφηση της Μονής χαρακτηρίζεται από τα πολύ έντονα χρώματα και από το έντονα λαϊκό ύφος.

Εικ. 100 Ο θάνατος των αμαρτωλών μοναχών.

Εικ. 101 Ο θάνατος του λαθροφάγου μοναχού.

Εικ. 102 Ο *Βίος του αληθούς μοναχού*. Ο σταυρωμένος μοναχός πλαισιώνεται από την απεικόνιση του Άδη, στα αριστερά και σε δύο διαφορετικά επίπεδα από τον κόσμο και το θάνατο. Η όλη εικονιστική σύνθεση διακατέχεται από έντονο λαϊκό ύφος.

Εικ. 103 Ο αγιογράφος απεικόνισε ένα μεγάλο πλήθος από αμαρτωλούς : οι κλέπται, οι ψεύται, οι άρπαγες, οι προδόται, οι πόρνοι, οι ανελεήμονες, οι φονείς, οι αντίχριστοι, οι ειδωλολάτραι, οι μέθυσοι, οι τύρρανοι βασιλείς, οι γόητες, και άλλοι βασανίζονται αιωνίως από τον Διάβολο και τους δαίμονες.

Εικ. 104 *Ιερά Μονή Αγίου Μηνά.* Γενική Άποψη.

Εικ. 105 Η Ιστορική πύλη του Μοναστηριού .Σημερινή άποψη. Εξωτερικά και εσωτερικά του αύλειου βοτσαλωτού χώρου.

Εικ. 106 Η παλιά σιδερένια πόρτα της Μονής γεμάτη τρύπες από τα τουφέκια των Οθωμανών. Σήμερα φυλάσσεται στο Οστεοφυλάκιο της Μονής.

Εικ. 107 Ο βοτσαλωτός αύλειος χώρος της Μονής.

Εικ. 108 Η εσωτερική πύλη προς το Καθολικό.

Εικ. 109 Το εσωτερικό του Ναού.

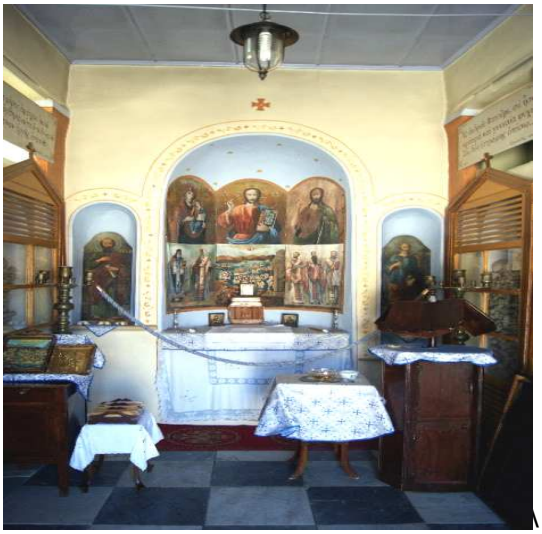

Εικ. 110 Ο τρούλος με την περικαλλή παράσταση του Παντοκράτορα.

Εικ. 111 Το ματωμένο δάπεδο. Το μάρμαρο ως φυσικό ορυκτό πότισε από το αίμα των σφαγιασθέντων και αποτελεί τη ζωντανή αιώνια απόδειξη της σφαγής που συντελέστηκε μέσα στη *Ιερά Μονή του Αγίου Μηνά* από τους Οθωμανούς.

ΤΟ ΟΣΤΕΟΦΥΛΑΚΙΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Εικ. 112 Το παρεκκλήσιο των *Αγίων Σαράντα* αποτελεί το Οστεοφυλάκιο του Μοναστηριού.

Εικ. 113 Δεξιά από την είσοδο του παρεκκλησίου οι προθήκες όπου φυλάσσονται τα οστά των σφαγιασθέντων.

Εικ.114 Αριστερά από την είσοδο του παρεκκλησίου οι προθήκες όπου φυλάσσονται τα οστά των σφαγιασθέντων.

ΑΓΙΟ ΓΑΛΑ - ΠΑΝΑΓΙΑ ΑΓΙΟΓΑΛΟΥΣΑΙΝΑ

Εικ. 115 Η *Παναγία Αγιογαλούσαινα*. Γενική Άποψη.

Εικ. 116 Η σκάλα που εξωτερικά οδηγεί στην κύρια εξωτερική είσοδο της Εκκλησίας της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας*. Στην αρχή της σκάλας δεξιά μια από τις άλλες εισόδους που επικοινωνούν με το Σπήλαιο και την Εκκλησία της Παναγίας.

Εικ. 117 Σπήλαιο *Αγίου Γάλακτος*.

Εικ. 118 (Αριστερά) Το τέμπλο της Εκκλησίας όπως εισέρχεται ο επισκέπτης από το πρώτο επίπεδο της Εκκλησίας στο δεύτερο **Εικ. 119** (Δεξιά) Το τέμπλο της Εκκλησίας. Πρόκειται για ξυλόγλυπτο μοναδικής Εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής τέχνης.

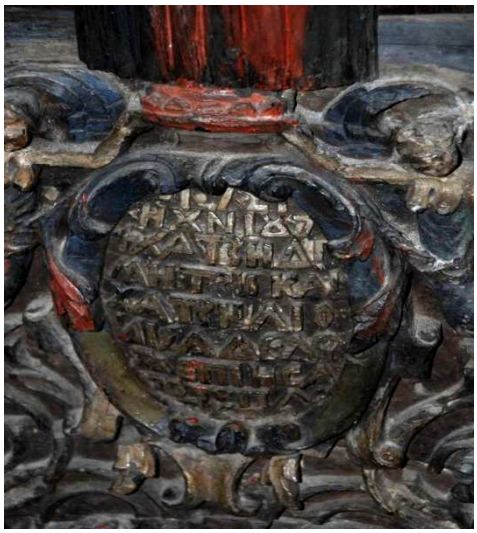
Εικ. 120 Το δεύτερο επίπεδο πριν εισέλθει ο επισκέπτης στο Σπήλαιο όπου βρίσκεται ο φυσικός σχηματισμός των σταλακτιτών που ονομάζονται *"μαστοί της Παναγίας"*, λόγω του σχηματισμού τους.

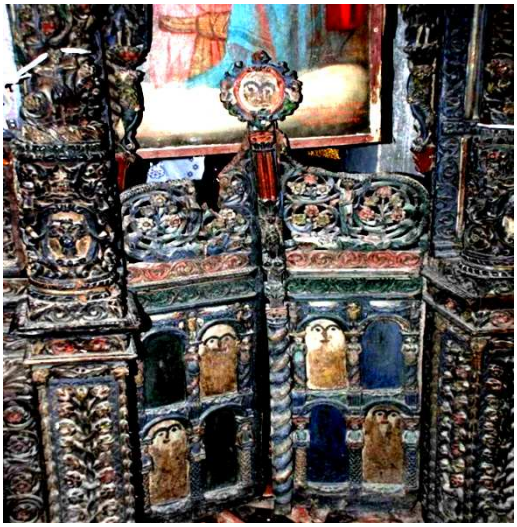
Εικ. 121 Προχωρώντας προς τα μέσα ο επισκέπτης εισέρχεται στο τρίτο επίπεδο όπου βρίσκεται ο θάλαμος του Σπηλαίου με τους δύο σταλακτίτες σε σχήμα μαστών από όπου ρέει λευκό παχύρευστο υγρό (Αγίασμα), από όπου έλαβε το προσωνύμιο η *Παναγία Αγιογαλούσαινα* και το χωριό το όνομα *Άγιο Γάλα.*

Εικ. 122 Οι ξυλόγλυπτοι άγγελοι πάνω στο τέμπλο της Εκκλησίας παριστάνονται να κυοφορούν, σπανιότατη παράσταση ίσως και μοναδική. Η πίστη των Χριστιανών προς το πρόσωπο της *Παναγίας της Αγιογαλούσαινας* εκφράζεται μέσα από την αποτύπωση της παράστασης - από τους τεχνίτες της εποχής- των Αγγέλων να κυοφορούν. Για τους πιστούς η *Παναγία η Αγιογαλούσαινα* βοηθάει τα άτεκνα ζευγάρια να τεκνοποιήσουν.

Εικ. 123 Η επιγραφή των τεχνιτών στο τέμπλο.

Εικ. 124 Τα Βημόθυρα της Ωραίας Πύλης.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΡΗΝΑ

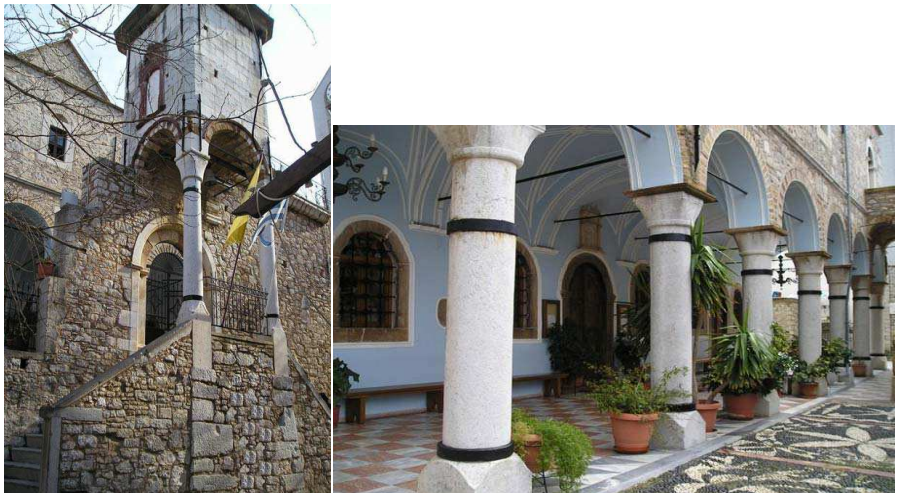
Εικ. 125 *Παναγία Κρήνα.* Εξωτερική γενική άποψη.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΙΚΕΛΙΑ

Εικ. 126 *Παναγία Σικελιά.* Εξωτερική γενική άποψη.

ΑΓΙΟΙ ΤΑΞΙΑΡΧΕΣ ΜΕΣΤΩΝ

Εικ. 127 Ο *Μεγάλος Ταξιάρχης Μεστών*. Εξωτερική άποψη, με θαυμάσιο βοτσαλωτό αύλειο χώρο.

Εικ. 128 Το εσωτερικό του *Μεγάλου Ταξιάρχη*. Το τέμπλο αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα αρχιτεκτονικής Εκκλησιαστικής τέχνης.

Εικ. 129 Το αξιοθαύμαστο ξυλόγλυπτο τέμπλο του *Παλαιού Ταξιάρχη* στα *Μεστά*.

Εικ. 130 *Άγιοι Απόστολοι Πυργίου.*

Εικ. 131 Ο κεντρικός Ναός της *Κοιμήσεως της Θεοτόκου* στην πλατεία του *Πυργίου* διακοσμημένος εξωτερικά με τα περίφημα ξυστά.

Εικ. 132 *Άγιος Γεώργιος Πυργίου*

Εικ. 133 Τα *Εισόδια της Θεοτόκου*